1911. ANUL VI   APRILIE. No. 4.

Tabla de mat. la urma

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52.

1911

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini. — Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, C. Alimăneştianu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Jean Bart, N. Baţaria, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, I. Cioctrian, M. Codreanu, G. Coşbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunţan, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, V. Eftimiu, Pompiliu Eliade, Elena Farago, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisifor Ghibu, C. Hogaş, C. Holsescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Şişeşti, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, V. Loichiţă, dr. I. Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Mândrescu, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morţun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, Horia Petra-Petrescu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca, (O-Carp), Cincinat Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatuşescu, I. Teodorescu, George Tofan, Iorgu Toma, Em. Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaş, dr. A. Urechia, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuţă, A. D. Xenopol şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus **4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru invăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 h.

(vezi urmare pag. 3-a copertii

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXI

ANUL VI

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia No. 52

1911

Niculăiţă Minciună

Doamnei Eliza I. Brătianu.

Niculăiţă Gropescu, feciorul lui neica Andrei Gropescu, din cătunul Manga, comuna Măgureni, e un băiat cu judecată, blajin la vorbă, măsurat la mişcări şi, nu ştiu cum să zic: *dar* sfios, ori *prin urmare* sfios.

In toate clasele primare, urmate la şcoala din Măgureni, a luat tot premiul întîi, spre bucuria şi măgulirea părinţilor. Că de! nu e lucru puţin, în ziua de *Sîmpietru*, în şcoala împodobită cu flori, s'auzi că strigă de colo: „Premiul întîi cu cunună,—Gropescu Niculae",—să vezi pe domnul învăţător că-i pune peste perişorul lui negru cununa de merişor,—pe domnul primar că-i dă un teanc de cărţi mîngîindu-l;—şi apoi să pleci pe linia satului, tu mama de-o parte, tatăl de alta, şi intre voi feciorul vostru, în văzul consătenilor, care zic cu dragoste: „să vă trăiască! şi la mai mare!"

La sfîrşitul şcolii, domnul învăţător Irimescu a zis, că e păcat ca aşa băiat cu tragere de inimă la învăţătură să nu meargă mai departe; iar neica Andrei Gropescu, de la *Sîmpietru* până la Septemvrie, s'a gîndit şi s'a răsgîndit în toate felurile,—a luat sfat şi de la unul şi dela altul.

Invăţătorul i-a spus precum văzurăţi; şi tot aşa îşi zicea şi el, în ceasurile de trudă şi de obidă, cînd vedea că munca lui şi a Stanei, nevesti-si, n'avea mai nici un spor, pentru casa lui împovărată de patru copii: Niculăiţă de unsprezece ani, două fete gemene de trei şi alt băiat în braţele Stanei.

Arendaşul, conu Epaminonda, i-a spus că învăţătura multă mai rău *ntraveşte* sufletul omului, că *ţere* cheltuială mare şi desgustă pe om de munca pămîntului;—i-a dat şi pildă pe Ghiţică al popii, care a urmat la liceu şase clase şi a ieşit un apelpisit

și un derbedeu de a speriat comuna ;—și tot așa își zicea și neica Andrei, cînd se gîndea la lipsa lui de mijloace și la ajutorul ce puteau să-i dea de aci încolo, brațele lui Niculăiță. Că și dacă nu era prea voinic, dar era tare dibaci la mînă și moștenise dela bunică-su, moș Sandu Gropescu, aplecare la dulgherie.

După moartea bătrînului sculele fuseseră urcate în podul casei ;—dar „iscoada de Niculăiță," care la moartea bătrînului era un noduleț abea de patru ani, dase într'o zi peste ele ; și cu toate dojenile mamă-si : „dă-te jos d'acolo, proclete, că dă tat-tu peste bine și-ți moaie oasele", copilul, care acum își aducea aminte ca prin vis de unchiașul care lucrase stîlpii porții, cînd și cînd da fuga în pod la sculele bunicului. Și încet-încet, din glumă, din joacă, azi a făcut un scăunel, mîine o morișcă de speriat ciorile, care prăpădeau cireșul din coastă;—pînă cînd într'o zi, cînd s'a întîmplat de-a pierdut tat-său codirla dela căruță : „Taică, îți fac eu una la fel". Și s'a pus Niculăiță pe lucru și, din lemne vechi de prin curte, a făcut întîi cotocii, pe urmă spetezele, și după ce le-a încheiat frumos, a ieșit o codirlă, de s'au crucit și tat-său și mamă-sa și vecinii...

Da, lipsa de mijloace, îndemănarea băiatului la dulgherie și teama părintelui de pierderea acestui ajutor de mare preț, au dat greutate sfaturilor lui conu Epaminonda—și a rămas Niculăiță acasă, la munca pămîntului.

De părut rău, lui nu i-a părut, că-i plăcea și munca la cîmp și mai ales dulgheria... La cîmp, cînd păzea boii cu alți băeți de seama lui, se juca el și cu ei ; dar mai drag îi era să să se răslețească de-o parte și să se uite cu băgare de seamă la ierburi și la lighioni. El era cel care-i învăța să scoață din găuri păejini și greeri cu un glonțișor de ceară legat de ață.

Băeții ceilalți steteau ce steteau lîngă dînsul,—apoi porneau la alte jocuri ; iar el rămînea singur să supravegheze cum se luptau furnicile să ducă poveri de patru-cinci ori mai mari decît ele,—ori se tîra binișor pe brînci, să vază, ce face lăcusta de țîrîie așa de tare...

Și au trecut așa an peste an, în totul șase, și a ajuns acum flăcău de șapte-spre-zece ani frumos și așezat, dar sfios...

La dulgherie acum se pricepe bine. Stîlpii care stau grămadă sub șopron, pentru ulucile din față, pe care, dacă i-o învrednici dumnezeu, le ridică la anul—el i-a făcut ;—cosoroaba dela prispă, care putrezise la un cap,—el a înlocuit-o ; furca

maică-si el a încrestat-o ; și să vă arăte Salomia, fata lui Pîrvu Miu, vecinul, donicioara nouă, cumpărată de el din sborul dela Sîntu Ilie și tot de el înflorată cu fierul ars... Minune nu altceva !...

Ar fi, după cum vedeți, o pildă de băiat fericit, dacă pînă în timpul de față, ar fi găsit omul meșteșugul să stăpînească toată fericirea ce i se cuvine,—și dacă n'ar avea și Niculăiță partea lui de amărăciune, isvorîtă din netrebnicia întocmirii de azi a lucrurilor...

Dar amărăciunea lui Niculăiță a isvorît și din firea lui iscoditoare, deosebită de firea celorlalți... Încă de pe cînd era copil i-a jucat renghiuri... Decîte ori nu l-a urechiat tat-su pentrucă-și pierduse o jumătate de zi, uitîndu-se cum mîncau, ori cum își făceau gogoșile, viermii de mătase pe care-i creștea maică-sa? De mai multe ori a mîncat bătae, pentrucă în vremea cînd el urmărea cîte o gînganie, boii pe care era trimes să-i păzească, intrau din miriște, ori din islaz, în vre-o holdă. De cîteva ori a fost trezit de arsura unei nuele, însoțită de o înjurătură : „Mă, ești cu dușii de pe lume ? Nu vezi că ți-au intrat boii în porumbul meu ?" Dar nici dojana aspră a părinților, nici bătaia pentru plăți de ispașă, nu l-au putut vindeca...

Astea însă le-a răbdat Niculăiță fără mare supărare. Ceia ce era mai greu de răbdat, era batjocura. Că încet și treptat a ajuns de batjocură.

De două ori i se întîmplase să vază pe cîmp, cum un bărzăune negru-albastru se luptase cu un paiajin mai mare decît dînsul, cum îl biruise și cum îl luase între labe și sburase cu el. Vederea acestei lupte, care i se păruse cumplit de crîncenă, atît îl mișcase, încît a povestit-o și altora.—„O fi !..." răspunseseră unii. Tat-su răspunsese cu dojană : „după drăcii de astea caști gura de plătesc eu gloabă, tutuituie !" Iar cei mai tineri : „Muscă să prinză paiajin ! Mă, da grozav știi să le croești !"

Altădată a sărit ca mușcat de șarpe și a început să strige la alți băeți, care erau mai departe. Cînd au venit băeții și l-au întrebat de ce i-a strigat, le-a povestit înspăimîntat că a văzut o lăcustă de-ale de le zice *călugăriță*, cum odată s'a sbîrlit, a bîziit, a prins între ghiare o lăcustă mai mare ca ea și a început s'o mînince.

— Unde, mă ?

— Uite colea.

— Unde, mă ?

— Colo, lîngă mărăcinele ăla,.. mai la stînga...

S'au plecat băeții cu toții, s'a plecat și el, s'au uitat, dar n'au găsit *călugărița*. Iar unul dintre ei:

— Hai, mă, încolo, să ne isprăvească Marin istoria cu Frusina. Nu-l știți pe Niculăiță? Mă, să te duci la popa Alecu, să-ți citească o molitfă.

— Să n'am parte de...

— Nu te mai jura, mă, degeaba.

Intr'o zi, cum sta pe un scăunel, crestind un băț cu briceagul, văzuse în stratul de mărar de lîngă dînsul, pisica lor, pe brînci, la pîndă, după un stol de vrăbii, care la patru-cinci pași de ea, ciuguleau pe jos ciripind, niște mălai risipit. Uitîndu-se cu luare aminte la pisică, o văzuse căscînd puțin gura și o auzise lămurit, făcînd din gîtlej ca vrăbiile. Parcă ar fi vrut să le ademenească, să vie în spre locul unde era ea pitită. Și în adevăr vrăbiile se duseseră după mălai în spre dînsa. O văzuse cum își încorda picioarele și cînd a judecat că sînt destul de aproape, hîrști! odată s'a repezit și a prins una în ghiare.

Seara a povestit la poartă cele văzute și auzite. Era de față și Pîrvu Miu și fii-sa Salomia și lea Manda, mama Salomiei și moș Grigore, alt vecin.

— Cum le vezi și le auzi numai tu pe toate, mă Niculăiță? a întrebat moș Grigore zîmbind.—Iacă eu sînt om de merg pe șaptezeci și patru de ani, dar pisică să facă din gît ca vrabia n'am auzit.

— Moș Grigore, nu știu alte pisici; dar a noastră face. Am auzit-o, uite, cum mă auzi dumneata.

— Mă, o să-ți scornească lumea o poreclă. O să te pomenești odată cu unul: „Niculăiță Minciună“ și așa o să rămîi.

Salomia a început să rîză cu hohote, zicînd de cîteva ori, parcă înadins, ca nu cumva să uite: „Niculăiță Minciună“...

...Și n'a mai trebuit să se găsească altul, să-i scornească porecla, proorocită de moș Grigore cu o povață părintească... „Niculăiță Minciună“ o să fie de acum încolo pentru tot satul... Și negreșit, îl doare cînd i-o spun băeții;—iar cînd Ghițică al popii l-o lua în zeflemea, întrebîndu-l: „ce-ai mai văzut, mă, Niculăiță?“ și i-o spune, în hohotele de rîs ale celorlalți, c'a văzut și el greere prinzînd o cioară și mîncînd-o,—Niculăiță o să se rușineze și o să înceapă să se îndoiască el însuși dacă a văzut și a auzit cu adevărat ce știe,—de vreme ce acest om deștept, care făcuse șase clase de liceu, nu-l credea.

Și azi așa, mîine așa, dojana părinților pentru vremea pierdută degeaba „după prostii și după gărgăuni“, neîncrederea unora, batjocura altora, au închis inima băiatului și l-au făcut tăcut și sfios... Un singur om era de se 'nțelegea cu el: bietul Isaia ciobanu'—și a murit și ăla...

Dar durerea cea mai mare a lui Niculăiță venea tot din zîmbetul de neîncredere al frumoșilor ochi ai Salomiei... Că pe băeți putea să-i ocolească. La han, despre partea băeților, putea să se uite fără să intre în horă; și în munca cu sapa, ori cu tesla, găsea, împotriva înveninării pe care i-o aduceau zeflemelele lor, doftorie, de parcă i-o lua cu mîna. Dar același leac era fără nici o putere față cu durerea, pe care i-o pricinuia zîmbetul batjocoritor al fetei, zîmbet după care nu trebuia să alerge odată pe săptămînă la han, că-l avea acolo, peste gard, la fiecare ceas al zilei; iar duminica, la han, peste acest zîmbet, se adăogau glumele și limbuția lui Petrică al lui Stan Pașalan, care urmărea stăruitor pe Salomia...

La cîtăva vreme după întîmplarea cu moș Grigore, într'o după prînză, Niculăiță și-a făcut drum spre casa învățătorului. L-a găsit în livadă, culegînd prunele. Intîi s'a sfiit să-i spue la ce venise, și a început să culeagă și el în rînd cu ceilalți. Dar pe urmă, fiindu-i teamă că prea întîrzie și, folosindu-se de o clipă cînd se găsea numai cu învățătorul mai la o parte, a îndrăznit să-l întrebe:

— Domnule, nu te supăra, dumneata știi multe...

— Ei?... a întrebat Irimescu, văzînd că nu mai urmează.

— Uite ce e... dumneata știi multe, c'ai învățat carte multă... Nu e așa că pisica face ca vrăbiile?

— Cum ca vrăbiile?

— Face din gît ca vrăbiile...

Invățătorul s'a uitat la el cu luare aminte; iar Niculăiță a urmat:

— Și mă gîndeam că poate ai dumneata vre-o carte în care scrie că pisica face din gît ca vrăbiile... și-ți lucram și eu la vre-o ulucă... la ceva...

— N'am nici o carte în care să scrie bazaconii d'astea, mă Niculăiță...

I-a părut rău grozav la întoarcere,—rău de tot... Tiii! să fi avut domnul învățător o carte așa... să fi adus pe Salomia, să citească ea... cu ochii ei... Că poate că altădată nu mai rîdea, cum rîsese atunci, la poartă, cînd cu vorba lui moș Grigore, rîs frumos, care în pieptul lui se prefăcuse în junghiu.

A doua zi, după ce a lucrat la niște zăbrele, a presărat mălai prin locul unde văzuse el vrăbiile și, după ce și-a sgornit surorile, a adus pisica, a luat pe frati-su Ilie lingă dinsul, ca să nu se miște—și s'a așezat la pindă crestind un băț. La scurtă vreme au venit citeva vrăbii și a început și pisica să facă din git ca ele... Atunci Niculăiță a început să strige șuerat Salomiei, care scutura niște țoale pe prispa casei: „Salomio, Salomio!"

Fata a ridicat capul și el stind nemișcat a șoptit: „Apropie-te binișor de gard... binișor..." Dar Salomia s'a apropiat se vede prea sgomotos, că odată au sburat vrăbiile.

— Le speriași... dar dacă nu ești prea zorită, treci pe poartă și vino 'ncoa nițel. Uite pisica colea 'n mărar... Vin s'o auzi cum face.

Era curioasă și fata să auză și a venit. El i-a dat scăunelul și s'a așezat cu un genunche în pămint lingă dinsa, ținind pe frati-su Ilie alături de el. Și au stat așa alături... au stat... au venit două-trei vrăbii; dar pisica moțăia nepăsătoare... Și cum ședeau așa alături nemișcați, deodată a simțit Niculăiță, că din părul auriu al Salomiei și din sinul ei de fecioară de șaisprezece ani se răspindea un miros de busuioc și de sulfină, mai ademenitor și mai dulce, decit toate florile pe care le 'ncresta el, decit toate gingăniile a căror cunoaștere il ispitea,—și îmbătat de fericire a întins mina dreaptă și a cuprins-o de mijloc... Dar Salomia, care pe cind se uita la pisică, se gindea la deșteptăciunea și la puterea lui Petrică al lui Stan Pașalan, și-a întors capul mirată, a început să rîză și desprinzîndu-se: „Zi, d'aia m'ai chemat, Niculăiță Minciună!" și a fugit sglobie acasă.

După ziua aceasta i-a lucrat el donicioara, înflorind-o cu fierul roșu, care ardea ca zimbetul ei necredincios și batjocoritor... Salomia i-a dat și ea niște bete,—bete ca toate betele;—dar lui Niculăiță i s'au părut că altele asemenea nu mai sint pe lume...

* *
*

A plecat Niculăiță la oraș, cu căruța cu lemne. Că s'a gindit neica Andrei că tot îi stau boii degeaba acum la începutul lui Octomvrie... Ce bruma porumb a făcut, l-a cărat,—prunele asemenea,—de arat nu era chip, pină nu s'o îndura dumnezeu să dea o bură de ploae, că era pămintul cremene...

A cumpărat omul dela domnul Frim, din pădurea care o taie, trei stinjeni de lemne: cind și cind să 'ncarce căruța cu cit or putea duce boii,—și ori să se ducă el la tirg, ori să mîie pe Niculăiță, să le vinză cu ceva ciștig. Au încărcat amindoi de aseară mai bine de un sfert de stinjen, l-au legat regulat cu lanțul să nu pice și cind mai erau două ceasuri pină la ziuă și-a îmbrăcat Niculăiță cojocul;—maică-sa i-a strigat dela vatră: „Incheie-te la piept, că e frig"; tat-su i-a adus aminte pentru a patra oară: „să nu le dai din unsprezece lei nici o para mai jos—și fii cu ochii în patru să nu te 'nșele fr'unul, că tu ești cam tutuit!"...

Era întuneric beznă; dar Niculăiță nu știea ce e frica, nici urîtul. Pe tot drumul, trei-spre-zece chilometre, mai mult în căruță, sus pe lemne a stat, fluerind încet, cu ochii la stelele grozav de strălucitoare în această noapte limpede de răcoarea toamnei. Îi erau dragi lui stelele toate și-l învățase răposatul Isaia ciobanul cum le chiamă mai pe fiecare. Și cum venea în spre răsărit, a văzut cum s'a ivit și s'a ridicat din marginea zării luna nouă, apoi luceafărul de ziuă; pe urmă s'a făcut o giană roșie,—s'a deschis fața cerului, s'a tot deschis,—stelele s'au topit una cite una,—și luceafărul, și cornul lunei;—iar în dreapta locului unde se ivise geana roșie au început să iasă suliți aurii... ca părul Salomiei....

Cind a ajuns la oraș soarele era sus. Circiumarul dela bariera orașului l-a întrebat cit cere pe lemne.—„Unsprezece lei" a răspuns Niculăiță; iar negustorul, căruia nu-i trebuia, că el avea lemne, după ce s'a uitat bine la marfă, a zis: „face, că sint lemne bune de tufă curată";—și după ce s'a uitat și în ochii băiatului i-a dat o povață: „mă, băețaș, tu să ceri pe ele cincisprezece lei, să ai de unde lăsa".

Acum trei zile să fi venit Niculăiță cu lemnele astea la tirg, numai decit le desfăcea,—că nepriceperii lui la negustorie i-ar fi venit într'ajutor vîntul pizmaș, care a bătut pină ieri dimineață;—dar azi, soarele cald care l-a făcut să-și scoată cojocul, îi strică vertul mărfii... Unul îi dă opt lei,—altul zece,—altul zece și șase bani; dar el nu le dă și umblă prin oraș pină pe la ziua-jumătate...

— Dar ce ești tu turc, să nu lași nici un ban din cit ai cerut? îi răcnește un brutar.—Trage înnăuntru 'n curte.

— Dar să știi, unsprece lei, jupine.

După ce le descarcă Niculăiță și le așează unul cite unul, sfert regulat, brutarul îi numără în gologani zece lei și jumătate.

— Păi, ne-a fost vorba unsprece lei, jupine.

— Dar ce ești tu turc? Dacă-ți place, dacă nu încarcă-ți-le și pleacă.

Niculăiță îi dă banii înapoi și fără supărare, începe să încarce lemnele la loc, frumos, tacticos, cum le 'ncărcase aseară la pădure.

Liniștea băiatului pesemne că i-a plăcut brutarului, că începe să rîză și scoțînd unsprezece lei deplini, îi dă zicînd: „Ăsta să știi că e Păcală".

Niculăiță și-a băgat banii în chimir, își înjugă boii și pleacă... Se gîndește că mai bine i-ar fi dat banii în fișice... Așa, te pomenești că la 'ntors, de neodihna de peste noapte, îl prididește vre-un somn în căruță și i se risipesc gologanii. De aceia, mergînd pe uliță, caută cu ochii pe jos, doar o găsi vre-un petic de hîrtie, să facă banii fișice. Nu caută de prisos: prin dreptul tribunalului găsește o jumătate de coală de hîrtie. O ridică, o bagă în sîn și după ce iese din oraș, se suc în căruță, tae hîrtia în două;—o jumătate o tae iar în două și, scoțîndu-și banii din chimir, face două fișice: unul de cinci lei, altul de șase. Le bagă frumos în chimirul pe care-l închide cu îngrijire și zice: „cea! Joian!"...

...Mai tîrziu, cînd se înnorează și începe să bată vîntul, își pune cojocul pe dînsul și simte ceva rece în sîn. E cealaltă jumătate de hîrtie neîntrebuințată, pe care n'a aruncat-o. O scoate și se uită la ea. E scrisă de mînă și cum știe să citească, citește: ...„făcînd aplicația articolului 327, a căruia cuprindere este următoarea: Cel ce, găsind pe drumuri ori pe uliță lucruri ce nu sînt ale sale și întrebîndu-se despre ele, le va tăgădui, se socotește că a comis un abuz de încredere și se va pedepsi cu închisoarea dela 15 zile pînă la 3 luni"...

— Adică cum? se gîndește Niculăiță—dacă oi găsi eu în drum, să zicem un galben, să nu fie al meu care l'am găsit? Dar ce l'am furat? Nu l'am găsit? Pă ce să-l dau altuia? Și citește încă odată—și cînd ajunge la *„întrebîndu-se despre ele"*, deodată duce repede mîna la chimir. Fișicele sînt la locul lor, dar acum începe să se facă lumină în mintea lui Niculăiță: „Dar dacă ăl de l'a pierdut a muncit pe el? Dacă s'a dus la pădure, cum s'a dus el cu tat-su, și i-o fi căzut peste picior un buștean, cum i-a căzut lui tat-su? Dar dacă o fi umblat cît a umblat el prin tîrg astăzi? Și dacă a schimbat banii pe un galben, ca să-l ducă de pus în salbă unei fete ca Salomia?"...

Și aducîndu-și aminte de o vorbă auzită de mai multe ori

de la tat-su: „de la banul nemuncit nici praful nu s'alege", înainte de a ațipi în căruță își zice, că el chiar de nu l'ar întreba nimeni, dacă i s'ar întîmpla să găsească o pungă cu bani, ar duce-o la primărie, ori la domnul șef de jandarmi...

Cine i-a auzit gîndul de i l'a împlinit așa de curînd? Că la patru zile după asta întocmai așa i s'a întîmplat. Erau cu toții la porumbiște, tăiau cocenii. La un timp tat-su zice:—„Mă Niculăiță, era vorba să dregi ușa de la podul șoprului,—și n'ai dres'o. Până diseară, în patru ceasuri eu zic că faci una nouă".

— Fac.

— Brațele noastre ne ajung aici să dăm gata și să încărcăm pînă diseară.

— Așa e.

Și Niculăiță pleacă,—și ca să ajungă mai degrabă acasă, o tae prin prunii boerești, sare pîrleazul din dreptul crucii Căminarului, o cruce înaltă de piatră în marginea șoselei, o coboară la stînga pe șosea; și cum umblă pe poteca din marginea drumului, vede jos, dinaintea lui, un portofel de piele neagră... Îl ridică, îl deschide și vede, și în buzunarul din dreapta și în buzunarul din stînga al portofelului, hîrtii de bani, hîrtii multe, cîte n'a văzut neam de neamul lui... Se uită de jur împrejur: nimeni... Mult la gînduri nu stă și o pornește; dar în loc să ție drumul spre casă, sare alt pîrleaz și se îndreaptă spre reședința jandarmeriei. Mergînd așa, zîmbește, gîndindu-se: „De! să nu-l am acum colea în mînă și să spui la lume c'am găsit un portofel cu bani, ar zice că mint." Oamenii sînt duși după treburi; se întîlnește numai cu copii mici, n'are cu cine vorbi... Ajunge la reședință, deschide ușa. Domnul șef e singur în odaia din dreapta. Tolănit pe pat, citește o gazetă... Din fund se aude cîntînd un glas de femee. E glasul cucoanii Steluții, ibovnica domnului șef. O fi lucrînd ceva și cîntă: „suspine crude pieptu-mi sdrobește"...

— Ce e, mă? întreabă domnul șef, ridicînd ochii depe gazetă.

— Uite, domnule șef. Venind p'ici pe șosea,—că m'a mînat taica acasă, să dreg ușa de la gura șoprului,—și așa, am dat prin prunii boerești și am sărit pîrleazu din dreptul crucii Căminarului, și cum umblam așa, văz jos o tomoașcă neagră. Zic: „ce să fie aia?" Și cînd m'aplec, uite ce găsii: portofelul ăsta cu bani de hîrtie mulți. Și am venit de vi l'am adus dumneavoastră, că trebue să se arate păgubașul...

Domnul șef se uită de mai multe ori, cînd la flăcău, cînd la banii din portofel și după o lungă tăcere întreabă:

— Mai era cineva cu tine?

— Nimeni.

— Ai spus la alții?

— La nimeni. Am venit p'ici pe poteca din dos drept la dumneavoastră.

Domnul șef tace, apoi:

— Ia ascultă, mă Niculăiță, parcă așa te chiamă...

— Așa.

— Să nu mai spui la nimeni, pînă nu s'o ivi păgubașul, că te aude spunînd cum e portofelul și se scoală vre-unul și zice că el l'a pierdut, fără să-l fi pierdut el. Nici mă-ti, nici lui tat-tu să nu le spui pînă nu se arată păgubașu, auzi?

— Auz.

— Bine ai făcut că l'ai adus, bravo! Ești băiat cinstit. Și, să știi, c'o să spui eu păgubașului să te cinstească frumos.

Niculăiță o pornește spre ușă, dar cînd e în prag, domnul șef, gîndindu-se la procesul verbal ce va trebui să dreseze, îl mai întreabă:

— Cum te chiamă pe tine?

— Gropescu Niculae.

— Carte știi?

— Știu...

Rămas singur, domnul șef scoate hîrtiile din portofel, le numără de trei ori: sînt cinci-mii-patru-sute de lei în hîrtii de cîte o sută, încolo nimic. Își scoate tabacherea, își face o țigară, o fumează dus pe gînduri, se închină a mirare și înainte de a începe să scrie, se lasă cu scaunul pe spate și strigă:

— Steluțo!

Dar Steluța cîntă și n'aude.

Domnul șef se scoală și strigă din pragul odăii mai tare:

— Steluțo!

— Ei? face Steluța, ridicînd ochii de pe bluza la care lucra.

— Ia vin nițel...

După ce domnul șef i-a povestit istoria toată, după ce i-a arătat banii, au rămas amîndoi amuțiți... Gîndindu-se la bluzele de mătase, la jachetele, la pălăriile, pe care și le-ar fi putut cumpăra dumniaei cu atîția bani, cucoana Steluța a zis într'un rînd: „Cum nu-i găsii eu, doamne!?" Și iar a tăcut și i s'a dus gîndul la ifosele primăresei și ale Irimeaschii care se uitau la ea de sus... Intr'un tîrziu a întrebat: — „Ăla de-i zice Niculăiță Minciună?" Și iar după o tăcere: „Și zici că nu l'a văzut nimeni?"

Dar domnul șef s'a uitat în ochii ei și n'a răspuns nimic...

* * *

In vremea asta Niculăiță se și apucase de lucru și scoțînd cu cleștele cuiele ușii celei vechi, se gîndea că maică-si și lui tată-său tot trebue să le spue, n'are încotro.

— Ce lucrezi acolo, mă Niculăiță?

Băiatul ridică ochii, în care a înflorit un zîmbet de fericire de la întîiul sunet al glasului care-l întreabă, și vede pe Salomia. E urcată pe un buștean cu brațele pe gard. Vîntul îi flutură'n părul auriu și ochii ei verzi, ca apa adîncă și limpede la umbră, zîmbesc a batjocură...

— Dreg ușa de la podu' șoprului, răspunde Niculăiță, și se gîndește: „Nu, ei nu-i spui, că nu mă crede și o să spue la alții rîzînd de mine. Mai bine să afle singură de la alții, cînd s'o ivi păgubașul"...

S'a ivit păgubașul. E colo, pe linia satului, în mijlocul mulțimii de femei și de copii adunați în jurul lui. Călărețul care a trecut adineauri în buestru, ăla e păgubașul.

Salomia, care de pe bușteanul pe care era urcată, vede copii alergînd într'acolo, se coboară și dă fuga la poartă zicînd: „Nu ș' ce s'a 'ntîmplat pe linie, că văd că dau copiii fuga 'n sus."

Niculăiță își lasă lucrul și iese și el la poartă. O femee care vine dintr'acolo îl dumirește:

— E un negustor care ci-că a pierdut o pungă cu bani și întreabă dacă n'a găsit-o cineva.

Niculăiță se duce grăbit într'acolo, își face loc printre copii și ajuns lîngă negustor, îl atinge de braț și-l întreabă:

— Cum era punga dumitale?

— Un portofel de piele neagră, sgîriat într'un colț, portofel de-alea care se 'ndoește așa, cu două buzunare...

Niculăiță zice cu simplitate:

— L'am găsit eu adineauri lîngă crucea Căminarului și l'am dus la domnu' șef de jandarmi.

Negustorul pare nebun de bucurie, nu știe ce să mai zică. Și pe cînd femeile se crucesc de mirare, pleacă cu flăcăul spre reședința jandarmeriei, cu droaia de copii după dînșii.

* * *

Mișcare neobișnuită în Măgureni. Lume adunată la primărie... Se așteaptă sosirea domnului procuror, care vine să anche-

teze cazul la fața locului; și sosirea autorității se așteaptă cu nerăbdare, ca să se facă odată lumină în această afacere încurcată, care ține lumea în nedumirire... Ciudată împrejurare! Alaltăeri, Marți, pela toacă, s'a ivit în comună domnu Niță Andreescu, de ține în tăiere pădurea Colfescului, întrebînd din om în om, dacă nu cumva i-a găsit vre-unul, un portofel cu 5400 de lei, pe care l-ar fi pierdut dimineața, cînd trecea spre vale. Și pe cînd întreba niște femei din cătunul Manga, s'a pomenit cu Niculăiță, feciorul Gropescului, ăla de-i zice „Niculăiță Minciună", că l-ar fi găsit el în dreptul crucii Căminarului, că l'ar fi dus la tactu jandarmerii și l'ar fi dat în mîna șefului; iar șeful ci-că habar n'are. Păgubașul neștiind ce s'aleagă din arătările băiatului și din tăgada șefului, s'a plîns procurorului, care trebue să pice...

Și iată-l sosește, singur, numai cu grefierul. Căpitanul de jandarmi care trebuia să-l însoțească a fost chemat la București. Trage la primărie unde-l așteaptă păgubașul,—se supără că nu sînt veniți nici șeful de jandarmi, nici băiatul care zice c'a găsit banii, dă poruncă să trimeată numai decît după ei; iar până la sosirea lor, cere lămuriri de la primar, de la notar, de la perceptor.

— De! domnule procuror—vorbește primarul—știu eu ce să zic? Asta vorbim și noi între noi de alaltăeri... Să mință șeful?... de!... Sumă mare... cinci-mii-patru-sute de lei... Banu, e ochiul dracului... Te pomenești... Dar iar mă gîndesc: să bagi pe om în pușcărie așa, pe vorba unui zănatic...

— Cum zănatic? întreabă procurorul.

Răspunde notarul:

— Păi să vedeți, domnule procuror, băiatul ăsta e cam așa... cum să zic?

— Cum îl chiamă?

— Niculăiță Gropescu, dar lumea îi zice „Niculăiță Minciună."

— De ce?

— I-a scornit așa o poreclă.

Procurorul e din ce în ce mai intrigat și nerăbdător întreabă:

— Pe cine ați trimes după ei?

— Am trimes un vătășel; dar iată vine șeful. Dacă binevoiți să-l ascultați.

Domnul procuror binevoește.

Ușa se deschide și domnul șef intră, scoate capela, o ține cu mîna stîngă lipită de sabie și alăturînd călcîile zornăitoare, zice uitîndu-se drept în ochii procurorului:

— Trăiți!

Autoritatea superioară îl examinează de sus pînă jos. Constată că e același bărbat voinic, oacheș, de toată frumusețea în uniforma cu întreite galoane. Il cunoaște de mult, și-l întreabă:

— Ce e Albescule, cu chestia banilor?

Domnul șef zîmbește, dar cu măsură (a! cucoană Steluțo, meșteră profesoară ești!) și răspunde:

— De! domnule procuror, dacă credeți dumneavoastră că sînt eu în stare de așa cevaș—și că trebue...

Dar domnul procuror a venit să ancheteze, și dumnealui cînd vine să ancheteze, nu-i place vorbă multă. Dumnealui, cînd cel căruia îi pune vre-o întrebare, nu-i răspunde scurt și se lungește la vorbă,—i-o taie. Din experiența dumnealui de doi ani a constatat că asta e cea mai bună sistemă. „Altfel nu mai isprăvești niciodată". De aceia taie vorba șefului și chiar îl înștiințează:

— Mie, te rog, să-mi răspunzi scurt. Unde erai cînd a sosit păgubașul la reședința jandarmeriei?

— Eram acolo.

— Să vie Andreescu.

Păgubașul Andreescu vine de afară. Procurorul îl întreabă:

— Unde ai găsit pe domnul șef, cînd te-ai dus la jandarmerie?

— Să vedeți, domnule procuror... după ce m'a întrebat băiatul cum era portofelul meu și i-am spus că era negru, cu o sgîrietură la un colț...

— A! pardon, pardon! Mie ieri la parchet mi-ai spus că băiatul ți-a spus dumitale întîi cum era portofelul. Acum zici că dumneata i-ai spus lui... Uite ici în procesul verbal...

— Să vedeți, domnule procuror...

— Ce să văz? Mie, te rog să-mi răspunzi scurt: el ți-a spus dumitale întîi cum era portofelul, ori dumneata lui?

— Eu lui.

Notarul înștiințează pe domnul procuror c'a sosit băiatul, și domnul procuror care e foarte curios să-l vadă, spune păgubașului și jandarmului să aștepte afară, și dă poruncă să i se aducă băiatul... Băiatul intră. E tras la față, cu o frunte largă, sub care sclipesc doi ochi negri, în care tremură parcă o licărire de friguri... Altfel foarte curățel...

Vătășelul își explică întîrzierea:

— Nu vrea să vie, să trăiți, domnule procuror. Abea l-am adus."

— De ce nu vreai să vii, mă băete?

Niculăiță ridică din umeri... A! de Marți după prinz s'au petrecut multe, pe care nu le-ar putea povesti cu șir Niculăiță. Mai ales cele petrecute pe dinăuntrul lui. Toate tremură, sclipesc și se sting nestatornice ca fulgerile...

... a ajuns la jandarmerie cu păgubașul și cu alți oameni după ei, intre care parcă și primarul... Și a zis zimbind: „s'a găsit păgubașul, domnule șef"... Și șeful a zis mirat: „care păgubaș?"... Și el s'a uitat bine să vază dacă vorbește cu șeful și a zis: „păgubașul cu portofelul de l-am găsit lingă crucea Căminarului... de vi l-am adus adineauri"... Și șeful a zis: „ce mă, visezi?"... Și el s'a uitat la lume și s'a pipăit și a zis iar: „adineauri cind cinta cucoana Steluța pe pălimar"... Și domnul șef a răcnit: „ce mă, ești nebun?"... Și el atunci a simțit că parcă i se rupe ceva in cap, inăuntru, și a zis, dar n'a zis cu gind să-l supere... a zis duios, ca din pragul unei mari primejdii: „domnule șef, ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e"... Și domnul șef l-a plesnit cu pumnul peste gură de l'a podidit singele... Și pe urmă nu mai știe, pină unde a venit mă-sa și cu mama Parașchiva care-i descinta și-i da să bea apă dintr'o oală nouă... Era pe prispa casei... Alături era parcă nea Pirvu Miu și cu moș Grigore, vorbeau cu tat-su... Moș Grigore-l intreba: „dar ție și mă-si cum de nu v'a spus nimic? cum n'a dat fuga să vă spue intii vouă?"... Nea Pirvu a zis: „Cu ei nu s'a intilnit, n'auzi? dar fii-mi cum de nu i-a spus nimic? c'a vorbit cu ea după aia"... Și s'a intors nea Pirvu cu fața spre gard și a intrebat: „așa e, Salomio?" Și Salomia era urcată pe buștean lingă gard, se uita speriată și a răspuns: „Așa e"... Și el s'a sculat și a răcnit odată: „Uite aici, cu miinele amindouă l-am ținut,—ca lemnul să i se usuce miinile!" și pe urmă iar nu mai știe... Parcă a venit ieri primaru' și notaru' și s'a dus cu ei de le-a arătat unde a găsit portofelul, pe unde a sărit pirleazul, pe unde a dat, pe unde s'a intors...

Astea tot le mai zărește Niculăiță, că sint lucruri trăite, văzute și auzite... Dar ce nu poate zări, e treptata pierdere a simțului realității pe care i-a adus-o indoiala, neincrederea tutulora... și indignarea șefului care nici n'a mai putut să se stăpinească... Sint citeva ceasuri de cind nu mai e așa de sigur c'a găsit in adevăr banii... Venind pe drum cu vătășelul se silise să-și orinduiască gindurile și să spue cum s'a intimplat, dela inceput...

— N'auzi, mă băete—intreabă a doua oară domnul procuror—de ce nu vreai să vii?

— De!...

— Cum de!? Faci o piră contra unui om,—viu eu procurorul să cercetez faptul,—trimet după tine și nu vrei să vii? Ce fel de socoteală e asta?...

— De!...

— Cum te chiamă?

— Gropescu Nicolae.

— Nu ți zice ție lumea „Nicolăiță Minciună?".

La asta nu se mai gindise Niculăiță. Așa e!!... Lui îi zice „Niculăiță Minciună!!" Vezi dumneata!?...

— N'auzi ce te 'ntreb? Iți zice lumea „Niculăiță Minciună?

— Mi-o fi zicind.

— Cum „mi-o fi zicind?" Iți zice; spune toată lumea. De ce?

— De!...

— Iar „de"!.. In sfirșit... Spune cum e cu chestia banilor?

Băiatul se codește: se silește să-și adune mințile risipite... Vrea s'o ia dela 'nceput, cum și-a făcut planul venind cu vătășelul... Se freacă cu mina pe frunte, inghite in sec... Procurorul așteaptă...

— Uite, domnule... Cind mi-a dat mie brutarul...

— Care brutar?

— Brutarul de i-am vindut lemnele in unsprezece lei, azi se'mplinește o săptămină...

— Ce-mi tot indrugi mie de brutar?... Ce are a face brutarul?

— Să vă spui...

Și Niculăiță tace și iar se silește să-și adune mințile care se amestecă... Domnul procuror se uită cu luare aminte la tremurarea miinilor băiatului, la privirea lui rătăcită; și cum e om bun la inimă și milos și cum a inceput să înțeleagă, după ce se uită in ochii primarului și ai notarului, zice blind:

— Spune.

— Cind mi-a dat mie banii brutaru... de m'a minat taica la tirg cu lemnele... și am văzut stelele...

Niculăiță tace.

— Spune.

— Că intii a vrut să-mi dea numai zece lei și jumătate, dar pe urmă... Ghiţică al popii mi-a scornit mie porecla, că el nu crede că ia bărzăunu păiajine...

In capul domnului procuror s'a făcut lumină deplină. Nu mai incape indoială... Se vede cit de colo. Deci ca să nu piarză

vreme multă îl oprește din povestire și-i zice să mai aștepte afară. După ce băiatul a ieșit, zice celor de față :

— Bietul băiat.

— Eu ce vă spuneam, domnule procuror ? zice notarul.

Procurorul stă pe gînduri. Se gîndește matur... Aseară la club unde se vorbea de acest caz, Mitică Ionescu, avocatul, zisese : „te pomenești că reclamantul n'a pierdut nici un ban și-și pregătește vre-un faliment"... Și cazuri de astea cunoștea destule domnul procuror... Nu mai departe, cazul de deunăzi cu Daradan... Dar atunci băiatul ? Dar așa e... băiatului îi spusese o femee că un om a pierdut un portofel pe care-l caută. Asta a mărturisit-o păgubașul de eri ; iar cum era portofelul, a mărturisit adineauri păgubașul, că i-a spus-o chiar el... După matură gîndire domnul procuror face: „hm" și întreabă pe primar :

— Cît e d'aici pînă la spitalul din Dîlgeni ?

— Patru kilometri.

— Spune birjarului să înhame caii, și să se ducă un vătășel cu scrisoarea pe care o s'o scriu eu acum, s'o dea doctorului... Să-i spue și din gură că-l aștept aici, să vie neapărat...

Și domnul procuror scrie repede : „Doctore dragă... Urcă-te în trăsură și vino imediat pînă aici... Un caz curios de autosugestie, de telepatie, de *pseodomanie*. Cum însă nu vreau să-mi asum singur responsabilitatea, am neapărată nevoe de avizul unui om competent ca dumneata. La revedere. Vino neapărat că am să-ți povestesc ceva nostim despre Nineta".

* * *

Tatăl lucrează la gluga de coceni. Mama, uitîndu-se din cînd în cînd spre prispă, mătură prin bătătură : să fie curat, că vine popa Alecu. I-a povățuit lumea să cheme popa să citească o moliftă... Descîntecele mamei Uții nu mai ajută la nimic, și mai rău îl îndîrjește vorba ei blîndă : „Niculăiță mamă, nu te mai gîndi la banii ăia, maică... o fi fost vre-o vrajă... ți s'o fi părut—farmece fir-ar pe pustii locuri"...

Niculăiță stă pe prispa casei ținîndu-și între palme tîmplele care-i svîcnesc și se gîndește și nu poate să'nțeleagă, de ce i-au băgat degetul în gură și doftoru și domnu procuror...

Cum o să priceapă Niculăiță, cînd nici ceilalți care erau de față n'au priceput ?...

Doctorul după primirea scrisorii procurorului luase cu dînsul volumul de medicină legală al lui Vibert și pe tot drumul

citise partea referitoare la cazurile de *pseodomanie*, atît de frecventă la copii, și văzuse că e o manie care se vindecă, dacă nu cumva e o primă manifestare a unei nebunii care are să progreseze... In *speță*, după ce ascultase pe băiat, pe ceilalți oameni, între care și pe moș Grigore, venit și el la primărie, își făcuse convingerea deplină. Nu mai încăpea nici o îndoială că era vorba de *proodomele* unei alienațiuni în toată regula : vorbă fără șir, oareșicare temperatură, halucinații, lighioni, pisică pe care o aude ciripind, caz tipic... De aceia, după ce sfătuise pe părinții băiatului să se poarte blînd cu dînsul, aducîndu-și aminte de o dovadă peremptorie, chemase din nou pe băiat, îl pusese să caște gura, și pipăindu-i cerul gurii cu degetul arătător, zisese procurorului :

— Uite, bagă degetul și pipăe... mai la stînga... Simți o protuberanță a palatului ?—Da, răspunsese procurorul complect edificat. Această ultimă dovadă, venită după explicările doctorului, ilustrate cu citațiuni din autorul la 'ndemînă risipiseră toate îndoelile domnului procuror. Urcîndu-se în trăsură se felicitase de admirabila idee ce avusese, de a trimite după doctor, și înduioșat de vădita și sgomotoasa deznădejde a păgubașului dase poruncă primarului, notarului, șefului, încet, ca să nu fie auzit de grupul de oameni, care stau mai de-oparte :

— In orice caz voi supravegheați. Vedeți dacă vre-unul face cheltueli mai mari decît de obicei...

Niculăiță stă pe prispă dus pe gînduri, cu tîmplele 'ntre mîini... Deodată sare în sus... Și-a adus aminte, că jumătatea de coală din care făcuse fișicele, i-a rămas în buzunarul cojocului... Și i se pare că aceasta ar fi cea mai puternică dovadă de găsirea banilor. Dă fuga în odae și caută prin buzunare, caută... Și negăsind hîrtia iese în curte și începe să strige la surori, prinde pe frati-su Ilie și-l bate peste mîini : „La ce mi-ai umblat în buzunarele cojocului ? la ce, hai ? la ce umbli în alea ale mele ?"... Copilul țipă. Mama chiamă în ajutor pe bărbatu-său și amîndoi îl cuprind, unul de-o mînă, altul de alta. Dar el înjură cu ochii turburi și se sbate... De pe prispa casei de alături Salomia se uită cu groază, închinîndu-se...

In așa stare îl găsește popa Alecu. El a mai văzut de astea și, știind puterea de vindecare a rugăciunii, își petrece patrafirul și începe să citească : „Domnului să ne rugăm. Dumnezeul dumnezeilor și domnul domnilor, făcătorul cetelor celor de foc și lucrătorul puterilor celor fără de trup, meșterul celor cerești și al

celor pămîntești, pe carele nimenea din oameni nu l-a văzut, nici poate să-l vază"...

Niculăiță suspină adînc și zice cu amărăciune: „Lăsați-mă."

Părinții îl lasă și el se duce de se așează cuminte pe prispă. De acolo se aud numai parte din cuvintele pe care le citește preotul, restul se pierde într'un murmur ușor: „blestemu-te pe tine duh necurat cu Savaot... și cu toată... Adonai... Eloi... blestemu-te pe tine... adîncurile cele de pre sub cer... blestemu-te... Gomorenilor... și cu piatră pucioasă l-a ars... blestemu-te... teme-te, fugi, fugi..."

* * *

Niculăiță nu mai poate dormi; iese în curte. E seară, tîrziu... Măcar că bate un vînt rece, cerul e limpede sticlă. Luna scapătă, colo, peste crestele prunilor boerești. Vîntul face să tremure așa sclipirea stelelor?...

Și cum stă Niculăiță așa în curte, lîngă gardul lui Pîrvu Miu, se deschide binișor ușa vecinului... coboară treptele o umbră care se îndreaptă încoace... E Salomia. O cunoaște și orb de-ar fi, de pe pas. Trece între casă și gard spre grădină. Acum e la doi pași de el.

— Salomio! chiamă el duios ca un cîntec.

Fata dă un țipăt și se lipește de peretele casei, privindu-l cu spaimă.

— Salomio, nu-ți fie teamă.. N..n.. nu sînt nebun, Salomio... Și nu vreau să-ți fac nici un rău, Salomio...

Ea se uită cu ochii mari, în care nu mai e nici o umbră de batjocură, ci numai groază și zice tremurînd:

„Fugi, Niculăiță, mi-e frică de tine... mi-e frică de tine!..."

Și fuge în spre grădină.

* * *

Cele două umbre care peste un ceas, în fungul grădinii lui Pîrvu Miu, stau alături șoptind, sînt Salomia și Petrică al lui Stan Pașalan.

— Mă, stai binișor... Să știi că mă supăr. Ce ciorile! Prea mă strîngi tare... Ce, eu sînt de fier?

— Ba nu ești de fier, neică, ești de carne, trupșorul tău de carne e... și numai să-l mîngîi ași vrea! dar cînd te cuprind în brațe, parcă tot mi-e frică să nu mi te fure altul, și atunci îmi vine să te string, să te fac mică, să...

— Ia!

— Ce e?

— N'ai auzit?

— Ce?

— Parc'a oftat cineva.

Ascultă amîndoi cu luare aminte; dar nu se aude decît vîntul.

— Ți s'a părut.

Nu i s'a părut, dar femeea aude mai de departe... Cel care a oftat, acum se duce repede. Încotro se duce, îl mînă niște cuvinte auzite de mai multe ori, dar auzite unde?... la școală? la biserică?... cuvinte care dormeau în partea întunecată a minții lui, și care acum de vre-o cîteva ceasuri au ieșit la lumină și-i sună mereu la ureche: „veniți cu mine cei osteniți și împovărați și eu vă voi odihni pre voi..."

Il cheamă cuvintele acestea de colo, din culmea pe care stă ridicată crucea Căminarului... Ajuns sub cruce, își descinge betele dela brîu, le sărută și plînge, plînge... Apoi se uită în sus și de jur-împrejur. Tremură stelele. Suflă vînt rece... Nu mai sînt nici lăcuste, nici greeri... au murit toate de frig...

Du-te cu bine, Niculăiță, și Dumnezeu să te erte...

* * *

Peste o săptămînă, cînd gîndaci de care n'a văzut niciodată Niculăiță, îi vor mînca ochii lui negri, frumoși și iscoditori,— se vor gîndi și vor vorbi despre dînsul fiecare după cum se va pricepe.

Coconu Epaminonda, ca vrednic urmaș al lui Platon și al lui Aristot, va explica proprietarului, care va fi citit în gazetă că la moșia dumnealui s'a spînzurat un băiat:

— Da, da, a lui Andrei Gropescu... Era nebun seracu... Daca ve aduțeț aminte, un baețel frumusel... udata la Simpetru, la imparțirea de premiile... Tocmai me vurbeam cu nevasta... Eu credo invațatura l-a zmintitu... Dela fasolica lu tat-so udata la invațatura multa, asta aduțe utrava in sindzele...

Proprietarul după matură gîndire o să răspunză:— Asta așa e.

Salomiei o să-i fie urît, uitîndu-se în curtea de alături, de unde va lipsi cu cine să-și treacă vremea pînă la întîlnirea de deseară cu Petrică...

Neica Andrei, uitîndu-se la grămada de bulumaci de sub șopru, o să se gîndească cu durere că zăbrelele nu sînt ispră-

vite toate şi c'o să trebuiască să ducă iar în pod sculele lui moş Sandu...

Iar biata mama lui Niculăiţă o să se bată cu pumnii în cap pe prispa casei, jelindu-se: «că era bun şi blînd şi nimănui nu-i făcea nici un rău... că dacă-i ziceam să taie o pasere zicea: „dă-o, maică, lui moş Grigore, că eu nu pot..." Lume, lume, ticăloasă...»

Dar ori că şi-ar zice ei *ticăloasă*, ori c'ar zice lumii, dreptate n'ar avea. Că ea ce vină are? Iar lumea de două mii de ani tot s'a îndreptat. Că azi oamenii, dacă nu eşti la fel cu dînşii, nu te mai răsticnesc ei cu cruzime,—ci (mai ales dacă nu le eşti o prea mare primejdie) te aduc fără multă răutate, ba poate chiar cu compătimire, să te răsticneşti singur... Şi tot e o îndreptare...

Ioan Al. Brătescu-Voineşti

Descălecarea Munteniei *)

(urmare şi sfîrşit)

III

Ipoteza descălecării Munteniei de către un voevod din Făgăraş.—Această ipoteză—căci tot ipoteză rămîne şi ea până la adeverirea ei documentală, a fost susţinută de mine şi de regretatul Grigore Tocilescu. Protivnicii mei, Hasdeu şi D. Onciul, par a crede că eu aş ţinea numai decît la numele tradiţional al descălecătorului ardelean, de *Radu* Negru, pe cînd pe mine m'a interesat totdeauna faptul *coborîrii întemeietorului din Ardeal*, şi aceasta pentru motivul mai întăi, că nu văd pentruce ar fi o deosebire între chipul cum s'a întemeiat Moldova, care este adeverită ca avîndu-şi obîrşia în Maramureş, şi acel care a dat naştere Munteniei, întrucît condiţiile geografice şi etnografice sînt identice pentru ambele regiuni.

În adevăr, sălăşluirea cea veche a poporului romîn a fost munţii, în care ei au căutat un adăpost în vremurile năvălirilor. Din munţi unde viaţa era grea, au căutat ei să iasă către şes, şi s'au coborît pe de oparte către lăuntrul Transilvaniei, pe de alta, sub apăsarea ungurească, şi către laturile exterioare ale Carpaţilor [1]), unde constituiră din vremuri vechi mai multe mici organizări politice care se contopiră în două mai mari. Pentru ce ar fi avut Moldova drept origine coborîrea Maramureşenilor către şesul Nistrului, şi nu ar fi avut şi Muntenia una analoagă, acea a Făgărăşenilor, către şesul Dunărei?

Al doilea motiv care ne face a cerceta mai cu luare aminte această a treia ipoteză, acea a descălecării din Ardeal, este că această descălecare întăreşte stăruinţa Rominilor în Dacia Traiană. S'ar putea întîmpla ca numele descălecătorului de *Radu* să fi fost strapurtat asupra lui dela acel al unui domnitor posterior, cum susţine Hasdeu [2]); s'ar putea apoi ca epitetul de Negru să-i

*) Vezi *Viaţa Romînească*, No. 3 din Martie 1911.

1) *Istoria Rominilor*, vol. I, p. 333 şi 463.

2) Este de observat însă că nici unul din documentele posterioare pe care se întemeiază Hasdeu, pentru a dovedi că numele de Radu Negru era purtat de tatăl lui Mircea, nu dă acestuia epitetul de Negru (1381 doc. dela Dan Vodă, *Ist. crit.*, p. 127; 1387 Mircea cel Mare, *Arh. ist.*, III, 191; 1388

fi provenit nu dela un obiceiu tătărăsc, sau dela tilcuirea poporană a numelui de Basarab, cum am văzut mai sus. Toate aceste împrejurări sînt numai de a doua mînă faţă cu întrebarea capitală a întemeierii Munteniei de către Romînii scoborîţi din Ardeal.

Asupra acestui punt băgăm de seamă, că şi Hasdeu, cum am arătat mai sus, admitea în Istoria critică o întemeiere a voivodatului unitar muntean prin o coborîre din Făgăraş, dar voia numai să arăte, că acel voevod descălecător venise în Făgăraş din Oltenia.

Pentru a putea găsi originea statului muntean, să întoarcem pe dos desfăşurarea evenementelor, dela cele mai nouă şi cunoscute către cele mai vechi şi necunoscute.

Este netăgăduit că Alexandru Basarab a bătut pe regele Ungariei Carol Robert lîngă Curtea de Argeş, [1]) adică chiar lîngă capitala de atunci a Munteniei, pe care regele voia s'o atace; aceasta la anul 1330. Acest Alexandru era fiul lui Tugomir, şi el tot Basarab.

Mai sus decît anul 1330 întîlnim alte două documente în care se vorbeşte de un Basarab, fără a-i indica numele de botez. Aşa unul din 1327, o scrisoare a papei Ioan al XXII-lea, adresată „iubitului nostru fiu nobilului bărbat *Basarab voevodul transalpin*", şi o diplomă a Regelui Carol Robert din 1324, prin care comitele Selagiului, Martin Bulgarul, este răsplătit între altele şi „pentrucă a purtat de mai multe ori soliile noastre la *Basarab voevodul nostru transalpin*" [2]). Se vede din această rostire, că acel Basarab domnise în Muntenia cu mai mulţi ani înnainte de 1324. Acest Basarab poate să fi fost tot Alexandru, pe cînd trăia în bune legături cu Ungurii, cum vra Hasdeu care-i urcă începutul domniei la 1310; totuşi nu e lucru aşa de sigur cum îi pare lui Hasdeu, şi se poate să fi fost precedat Alexandru de un alt voevod. Care să fi fost acesta? Izvoarele arată pe doi. Pe unul Ivancu Basarab şi pe tatul lui Alexandru, Tugomir, care şi acesta este numit voevod, ba chiar mare Basarab voevod, şi deci a trebuit să domnească. Lăsînd chestia existenţii lui Ivancu pentru mai tîrziu, observăm numai că, fie că a domnit şi acesta,

Mircea, *Ist. crit.*, p. 130). Numai un fragment de document raportat de *cronica anonimă* (Mag. ist., IV, p. 202) dă, sub înrîurirea tradiţiei, numele de Radu *Negru* tatălui lui Mircea. Tot atît de puţin cunoscut este tradiţiei poporane propriu zisă, nu acelei conţinute în cronici, numele de *Radu* dat descălecătorului. El este numit numai *Negru Vodă*, cum se vede aceasta din Luccari, apoi din numele cetăţii de pe Argeş a lui *Negru Vodă*. Documentele deci nu cunosc pe Negru; tradiţia poporană nu cunoaşte pe Radu. Cele dintăie pomeneau numai pe Radu; cea de-a doua numai pe Negru. Tradiţia scrisă a cronicilor cunoaşte singură pe Radu Negru.

1) Acesta poate fi înţelesul lui *Castrum Argas* din doc. cit. de Hasdeu de 1347 din Katona. Vezi *Etym. Magnum*, IV, p. CLXXXIX.

2) Hurm. *Doc.*, I, p. 601 şi 592: „Item in deferendo pluribus vicibus nostras legaciones ad Basarab voyvodum nostrum transalpinum".

între Alexandru şi tatăl său Tugomir, fie că Tugomir să fi domnit până ce a fost înlocuit de Alexandru, adică fie că Tugomir ar fi avut doi fii, pe Ivancu şi pe Alexandru, fie că ar fi avut numai pe unul, Alexandru, — tatăl Tugomir tot a trebuit să înceapă şirul Basarabilor din Muntenia Mare. Acest Tugomir este însă identic cu un Negru voevod Basarab, dat de un fragment de document din 1352 ca tată al lui Alexandru Basarab. Iată ce zice acest extract documental: „Hrisov din 6470|1352 a lui Neculai Voevod Basarab cel dintăiu, sin Alexandru voevod Basarab, *feciorul Negrului Vodă Basarab*, prin care dă moşia Bădeştii să fie a mănăstirii Cîmpulungurilor" [1]). *Tugomir Basarab tatăl lui Alexandru Basarab este deci supranumit şi Negru voevod Basarab. Tugomir Negru* voevod a fost deci domnitor în Muntenia înnainte de Alexandru Basarab (şi de Ivancu Basarab ?). In orice caz a putut domni el singur 40 de ani, încît ne-am urca la anul 1290, dată pusă, de tradiţia cronicilor, descălecării. Vedem deci că tradiţia are dreptate cînd atribue întemeierea Munteniei unui *Negru voevod*. Se vedem acuma de unde venise în Muntenia acest Tugomir (Radu ?) Negru voevod.

Existenţa unui principe Negru şi coborîrea lui din Transilvania în Muntenia este afirmată şi de un izvor foarte vrednic de credinţă, Raguzanul Giacomo di Pietro Luccari, care scrie pe la 1590 nişte anale ale patriei sale. Pentru a preţui însemnătatea arătărilor lui Luccari asupra împrejurărilor istoriei romîne, trebue să ştim că mai mulţi membri din familia lui au jucat roluri însemnate în ţările dela Dunăre. Aşa un străbun al său, Marcu Luccari, fusese ambasador al republicei Raguza la regele Serbiei Uroş, în anul 1323. Un altul, Neculai Luccari, mijlocise ceva mai tîrziu căsătoria fiicii lui Vladislav Basarab, domnul Munteniei, Slava, cu Uroş al V-le al Serbiei. Matei Luccari deveni ban al Slavoniei în timpul tinereţelor lui Ioan Corvin de Huniade şi ajută mult acestuia a se urca în fruntea statului unguresc. Se vede deci că antecesorii lui Giacomo di Pietro se purtaseră şi prin Ţările Romîne, sau trăiseră în vecinătatea lor, încît el putuse culege informaţiile sale din însemnările lăsate de ei. Aceasta este cu atîta mai necesar de admis, cu cît între izvoarele consultate de Giacomo di Pietro, pentru alcătuirea cronicii sale, se văd arătaţi numai Bonfinius, Botero şi Cromer,

1) Fragmentul acestui, pentru a întrebuinţa terminologia lui Hasdeu, importantisim document, este reprodus în traducere romînă de Radu Greceanu, în încercările lui atît de nereuşite de istoria critică după pisanii şi hrisoave, *Revista romînă*, II, 1862, p. 25. Critica destrugătoare făcută asupra lui Greceanu de Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 126 şi urm., nu poate să atingă acest fragment. Onciul, *Originele*, p. 384, arată că acest document a fost cunoscut şi lui Fotino, Ist. Generală a Daciei, trad. Sion, I, p. 13. — D. Onciul, *Originele*, p. 176, mai zice, că anul 1290 ca început al domniei lui Tugomir este acceptabil ca dată aproximativă, Barbat fiind numit în 1288 fără menţiune că ar fi murit. Dar, adaugă d-sa, identificarea lui Tugomir Basarab cu Radu Negru al cronicilor fără alt temeiu decît apropiata coincidenţă cronologică nu este de admis. D. Onciul uită însă documentul din 1352, pe care cu toate acestea îl cunoaşte (vezi p. 184).

care tocmai nu conțin nimic asupra faptului descălicărei Munteniei, încît se cunoaște din această împrejurare, că el a trebuit să-și fi luat științile, privitoare la această parte a relațiunilor sale, din alte izvoare. Intre aceste el amintește pe unul, de o mare importanță pentru judecarea valoarei povestirilor lui, anume memoriile, adecă *letopisețul rominesc al boierului muntean Murgu*, ambasadorul domnului Munteniei Dan (probabil la curtea regelui Serbiei). Acest cronicar, cel mai vechiu pomenit al Țărilor Romînești în deobște și în special al Munteniei, trăise sub unul din cei doi Dani dintre anii 1420—1452, de oarece Luccari adaoge, că acest Dan încheiase un tratat cu sultanul Amurat al II-le (1421—1451). Că Luccari trebue să fi avut la îndămînă cronica lui Murgu, ba că el chiar trebue să fi știut romînește, se vede de pe un loc din scrierea lui, în care el, pomenind despre Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, îi dă supranumele cunoscut de *Bătrîn*, explicînd acest cuvînt romînesc pe limba italiană [1]).

După ce am arătat astfel credința ce trebue să se dee spuselor lui Luccari, relative la împrejurările istoriei romîne, să vedem ce conține el asupra faptului descălecării Munteniei. El spune că: „*Negru Vodă, de neam Ungur*, tatăl lui Vlaicu, la 1310 pusese mîna pe acea parte din Valahia, care era vechea Dacie, și găsind țara împărțită în șesuri, străbătută de multe rîuri și cu lacuri pline de pești și clima prea sănătoasă, pentru a reținea izbînda dobîndită, făcu cetatea Cîmpulungului, și zidi prin niște meșteri, cetățui în București, Tîrgoviștea, Floci și Buzău. Murind el, fu înmormîntat în Argeș. Vlaicu fiul său luă domnia, și făcu un castel în Giurgiu" [2]).

Izvoarele consultate de Luccari, din care letopisețul lui Murgu se urca pela 1500 cel puțin, conțineau deci știrea că statul Munteniei fusese întemeiat de unul *Negru Vodă* pela 1310. Mai constatăm că Luccari își lua științile sale dintr'un izvor indigen muntenesc, de pe descrierea țării „cu cîmpii bogate, strătăcte de multe rîuri, cu lacuri pline de pești și clima sănătoasă", ceia ce lasă a întrevedea că scrierea pe care el o urma era al-

1) *Copioso Ristretto degli annali di Raguso libri quattuor* di Giacomo di Pietro Luccari. Venezia, 1605, p. 60: *Vulaico Re di Valachia* accasò *Slava sua figliola* col. Principe Uroso di Servia, *trattando le nozze Nicola Luccari*"; p. 96: „Dan Re di Valachia ispaventato della troppa felicità dei Turchi, fece pace con Amurate, obligando-si all impositione de tributo sin *come tutto ciò consta dalle memoriae di Murgu suo oratore*". p. 116: „Ma sul mar Maggiore Baiazet per tradimento di Vulad monarcho di Valachia si impadroni di Kilia e Moncastro, volto alla banda di Boristene ch'obediano a *Stephano Batrin* (questa parola *moldava significa Stephano il vecchio*".

2) Luccari, *Ristretto*, p. 49: „*Negro Voevoda di natione ungaro* padre di Vlaico nel 1310 s'era inpadronito di quella parte di Valachia la quale... fu l'antiqua Dacia... E trovando il paese risoluto in campagne, tagliato da grossi fiumare et laghi pieni di piscatione e l'aria molto sana, per ritener l'aquisitione nella fede, fabricò la città di Campolongo e tirò alcune cortine di materie in Bucuriste, Targoviste, Floc et Busa".

căutită de un om de țară care știa să prețuiască bunătățile pămîntului ei. Tot așa se rostesc și cronicarii Moldovei, asupra pricinii ce ademenise pe Dragoș a se așăza în Moldova, anume „locurile desfătate, cîmpiile deschise cu păduri și ape curătoare" [1]).

Spusele lui Luccari că Negru Vodă era *de neam ungur*, nu pot avea alt înțeles decît răstălmăcirea firească la un Raguzan al unui text romînesc nedeplin pătruns de el, care text poate spunea, cum spune și inscripția lui Mateiu Basarab dela biserica rezidită de el în Cîmpulung, că țară Romînească fusese „dintru Ungaria descălecată" [2]), sau poate conținea terminul de Ungro-Vlahia, insfîrșit vre o arătare a Ungariei în legătură cu Muntenia, care arătare a făcut pe Luccari să iee drept Ungur pe Negru Vodă. Aceasta însă ne dovedește, că analistul Raguzan găsise în izvorul său romînesc legătura între descălecarea Munteniei și Țara Ungurească, care nu poate fi decît Transilvania, și anume partea ei cea mai apropiată de Muntenia, Făgărașul. E drept că Luccari spune, că Negru Vodă era tatul lui Vlaicu (Vladislav Basarab), încît pare a indica drept întemeietor al Munteniei chiar pe Alexandru Basarab (căci se știe că el era întradevăr tatăl lui Vladislav), iar nu pe tatăl lui Alexandru. Negru Vodă din Luccari pare deci a indica chiar pe Alexandru Basarab. Noi punem aceste greșite indicații tot pe sama slabelor cunoștinți romînești ale lui Luccari; aceasta cu atît mai mult că, precum observă d. Onciul, *Vulaico* poate ușor fi substituit terminului de Vulaco, Valaco. Se vede că Luccari confundă domnitorii și de pe aceia, că el face din acel Vulaico tatăl soției lui Uroș, pe cînd în adevăr îi era frate, iar tatăl ei fusese Alexandru Basarab [3]). Din aceasta se vede, că el dăduse greșit numele următorului lui Negru Vodă ca Vulaicu în loc de Alexandru; dar documentul din 1352 face din Negru Vodă tatăl lui Alexandru și deci numai această filiațiune trebue atribuită și confuziunii arătărilor lui Luccari.

Dar în afară de aceasta, mai aflăm tot în munți, în spre Transilvania, cetatea a cării ruini sînt și astăzi numite de popor *cetatea lui Negru Vodă* și care prin așezarea ei pe Argeș, sus la ieșirea rîului din munți, indică tot o obîrșire transcarpatină a celui ce a înnălțat-o. Apoi indicarea lui Luccari că Negru Vodă ar fi „fabricat" cetatea Cîmpulungului, arată iarăși o venire a descălicătorului prin pasul Turnului-Roș. Mai adăogim

1) Ureche în *Letopiseți*, I, p. 98. D. Onciul, *Originele*, p. 113, recunoaște și d-sa că „apelativul *di natione ungaro* dat de Luccari lui Negru Vodă, pare a indica tradiția despre descălecatul din Ardeal". Pentru a slăbi însă valoarea izvorului, d. Onciul susține că scrierea lui Murgu întrebuințată de Luccari nu erau niște letopiseți conținînd istoria Valahiei, ci numai niște memorii personale ale lui asupra soliei sale la Amurat. Că ceia ce Luccari numește memorii nu erau niște simple însemnări de călătorie, se vede prea bine din cele ce ele reproduc și asupra cărora s'a atras luarea aminte în text. Hasdeu, *Etym. Magnum*, p. VII, recunoaște aprețuirea aceasta făcută de noi a memoriilor lui Murgu.

2) Vezi mai jos.

3) *Originele*, p. 178.

și împrejurarea, că acest Negru Vodă zidise biserica cea mare din acel oraș, după cum se vede aceasta din inscripția lui Mateiu Basarab, și că Alexandru Basarab este numit *Cîmpulungeanul*, ceia ce ar arăta, că fusese născut în Cîmpulung, unde — lucru vrednic de însemnat — el este și îngropat, ceia ce ar arăta că Cîmpulung era pe vremurile lui capitala Munteniei. Toate aceste fapte ne arată că trebue sa fi fost o legătură între orașul din poalele Carpaților și întemeierea statului muntean [1]).

Dar în afară de aceste dovezi mai directe asupra coborîrii lui Negru Vodă în Fagaraș, mai sînt și alte fapte care nu'și pot pot afla tălcuirea decît în această ipoteză.

Și înainte de toate, de unde provine acest nume de *Muntenia* dat părții șesului dunărean, care înfățoșază aproape în toată întinderea lui o monotonă uniformitate plană, neîntreruptă nici măcar de colnici, dar încă de munți? Numele de Muntenia se întîlnește din vremi îndestul de vechi. Așa în tractatul de comerț încheiat între Moldova și Polonia în 1407, deși Valahia este numită Basarabia, mărfurile ce provineau de acolo sînt numite *muntenești*[2]). Bonfiniu, scriitor ungur, care trăește între 1427 și 1502, numește Muntenia: *Valahia montana*[3]). Cronicile și scriitorii interni întrebuințează și ei mai de multe ori acest termin, pentru a însămna Valahia; așa în cronicile moldovenești, este aproape singurul cunoscut, anume: *Țara Munteneascã.* Chiar cronicarii munteni îl întrebuințează încă destul de des, cu toate că ei obișnuesc a numi țara lor mai curînd *Țara Romîneascã*[4]). Originea acestui nume de *Țara Munteneascã* nu poate fi căutată în faptul

1) Asupra epitetului de *Cîmpulungeanul* vezi Hasdeu, *Etym. Magnum*, IV, p. CLXXXV. Const. Căpitanul în *Mag. istoric*, I, p. 92. Inscripția lui Mateiu Basarab, mai jos, nota 1, din p. 13. Inscripția pe mormîntul lui Alexandru Basarab dela biserica din Cîmpulung, vezi mai sus nota 3 din p. 320.

2) Akta Zapadnoi Rossii, I, p. 32: „a muntianski vosk“.

3) Bonfinius, *Rerum ungaricarum, libri XIV*, Viennae, 1744, p. 21: „ad Tibiscum usque spatiatur, quod *montanae* Daciae caput est, quam ripensem plerique dixerunt et nunc *montanam Valachiam* appellant. Altera vero Valachia, cui Moldaviae nomen est, inter Istrum et Tyram ab Hieraso montanae Valachiae terminus ad Euxinum usque Pontum extenditur“. Comp. *Ortelius redivivus et continuatus*“ Nürnberg, 1665 (Bib. Acad., Col. Starza, Nr. 6604), p. 5: „Erst gedachte Walachey ist dreyerley art: Walachia inferior so auch Transalpina und *Montana* (die Bergwalachey) umb der grossen Berge willen gennant wird. Der andere Theil der Walachey ward geheisen Walachia superior oder major, dessgleichen Walahia nigra, von vegen des schwarzen Getreides so darinen gar reichlich wächst, erstrekt sich gegen Morgen an Bessarabien“. Este invĭderat că numele de *montana* nu este decît reproducerea latinizată a numelui de Muntenia: de altfeliu izvoarele latine ale acelui timp numesc în totdeauna țara Munteneascã, *Transalpina*.

4) Constantin Căpitanul întrebuințază numai terminul *Țara rumîneascã*, vezi *Mag. ist.*, I, p. 91, 102, 105, 111, 113, 155, 175 etc. In *Istoria Țării Romînești de cînd au descălecat Romînii* găsim și *Țara Munteneascã*; *Mag. ist.*, IV, p. 247, 249, 266, 280, 284, 295, pe lîngă *Țara Romîneascã* la p. 273, 277, 301. In *Istoria Țării Romînești, dela 1689 încoace* găsim iarăși *Țara Munteneascã*. Mag. ist., V, p. 101; Chiar în *Biografia patriarhului Nifon* se găsește de vre-o 10 ori termenul de *Țara Munteneascã*. Vezi Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 52.

că „Valahii, fiind adese ori siliți a căuta mîntuire în munții lor în contra năvălirilor din cîmpia valahă, se deprinseră prin o procedare firească, a identifica concepțiunea de patrie cu ideea de munte, întocmai precum orășanul sau săteanul, simbolizează țara, prin casă, prin cămin, prin vatră“[1]). Pentruca o atare explicare să'și aibă locul, ar trebui ca Romînii să se fi aflînd ca locuitori ai șesului muntean, ceia ce tocmai am văzut că înainte de descălecare nu a avut loc decît doar prin excepție, și de aici să fi căutat ei adăpostire în munți în vremi de restriște; dar și atunci petrecerea în munte nefiind decît trecătoare, ea nu putea hotărî numele țării. Acest nume a trebuit să provină dela un factor *constant*, pe care poporația l-a avut necontenit înaintea ochilor și care a împins-o a alipi numele țării de ideia de munte.

Dacă însă această explicare trebue să cadă, unde să găsim noi originea numelui de Muntenia, decît în coborîrea poporației *Muntenilor*, adecă a *oamenilor dela munte* către cîmpie. Vom vedea mai la vale cum această explicare a cuvîntului Muntenia este singura care dă sama despre îngemănarea numelui acestei țări în *Muntenia* și *Țara Romîneascã*, precum și despre împrejurarea că poporația supusă a Munteniei, clasa șerbilor, capătă aici numele de *Rumîni*, ajungînd astfeliu numele etnic al poporului un termin aproape de ocară și însămnînd o clasă decăzută.

Tot din această coborîre a statului muntean, din partea înnaltă a țării către acea joasă se explică și succesiunea capitalelor sale, asupra căreia am atras luarea aminte mai sus.

Pe cînd însă numele de Muntenia, deși duce în munți obîrșia statului valah, lasă nehotărîtă întrebarea dacă ea trebue căutată dincoace sau dincolo de ei, alte două împrejurări îndeamnă numai decît a trece peste crestele lor și a căuta leagănul acestui stat acolo unde-l pune tradiția, în ducatul Făgărașului, care se întinde pe partea Transilvaniei tocmai în dreptul Cîmpulungului.

Aceste două împrejurări sînt: stăpînirea domnilor munteni celor vechi asupra două ducate din Transilvania, Făgărașul și Amlașul, și numele de Ungro-Valahia dat Munteniei în titulatura principilor ei.

Să le cercetăm pe amîndouă:

Domnii Munteniei, cei mai vechi, s'au intitulat totdeauna de stăpînitorii *„țării ungro-romîne, ai părților de peste Carpați și ai țărilor tătărești, duci ai Amlașului și Făgărașului“*. Ce însamnă întîiu terminul de *ungro-romînă*, care apare dela primele documente și se păstrează până astăzi în titulatura mitropolitului? S'ar putea închipui că această denumire să fi amintind supremația recunoscută și primită de Romîni, a Ungariei, de oarece ei înșii o aminteau în numele țării și în titulatura domnilor lor.

Această explicare este însă cu totul greșită, întrucît se constată că aproape în toate documentele interne slavone sau în corespondența grecească cu patriarhul de Constantinopole, domnii

1) Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 49.

Munteniei se intitulează de stăpinitori ai Ungro-Vlahiei, dar că acest termin nu apare niciodată in documentele sau corespondenţa latină preschimbată cu regii Ungariei. „Este comic a se presupune măcar, că Basarabii s'ar fi lăudat mereu către Slavi şi Greci cu poziţiunea lor de domni subalterni, caşi cind era ceva demn de invidiat, pe cind numai in faţa stăpinului ei luau de-odată un aer de egalitate, ascunzind cu stăruinţă ceia ce le manifesta supunerea“ [1]).

Numele de *Ungro-Vlahia* chiar după formaţiunea cuvintului nu poate insămna altăceva decit stăpinirea domnilor munteni asupra unei părţi din Ungaria alăturea cu Valahia, şi această parte din Ungaria era tocmai ducatele Făgăraşului şi Amlaşului.

Această stăpinire a domnilor munteni asupra unei părţi din regatul Ungariei ar fi peste putinţă de inţeles, dacă nu admitem că descălecătorul a ieşit din Făgăraş pentru a intemeia Muntenia. Intr'adevăr, cum ne-am putea inchipui că Muntenii pe care, in tot decursul istoriei lor incepătoare, ii vom vedea punindu-şi toate puterile in respingerea tendinţilor de dominare ale Ungurilor, să-i fi atacat ei pe aceştia in ţara lor, şi să le fi răpit două insămnate ducate? Dimpotrivă, dacă admitem că intemeietorul Munteniei a fost duce de Făgăraş şi de Amlaş innainte incă de descălecare, atunci păstrarea stăpinirii ducatelor transilvane devine uşor de inţăles, mai ales că o vedem pusă in lucrare atunci cind domnii Munteniei erau in bune relaţii cu regii unguri, şi intreruptă de indată ce legăturile intre ei se stricau.

Tot din această imprejurare se explică şi pretenţiile de stăpinire ale Ungurilor asupra Munteniei. Anume, ducii Făgăraşului cuprinzind şi Muntenia, cu toate că işi intăriseră puterea lor intr'un chip insămnat, nu incetaseră de a răminea tot vasali regilor unguri, precum d. e. nu incetaseră ducii de Normandia a fi vasali regilor de Franţia, cu toată cucerirea Angliei de ei şi incingerea frunţii lor cu o diademă regală. Dacă nu explicăm astfeliu originea pretenţiilor de supremaţie ale Ungurilor asupra Rominilor, atunci ele rămin fără nici un inţăles; căci Ungurii niciodată n'au intins puterea lor intr'un chip efectiv dincoace de munţii Carpaţi. Nu e vorbă, ei se intitulau totdeauna regi ai Cumaniei, adecă ai Munteniei răsăritene şi ai Moldovei, şi chiar prin documentul din 1247 ei concedează cavalerilor de Ierusalim nişte teritorii in Cumania; dar aceasta dăruire cu totul platonică, nu fu niciodată pusă in lucrare.

Dacă admitem că intemeierea principatului muntean a pornit dela Rominii de peste munţi, avem indată cheia atit a pretenţiilor de supremaţie ale Ungurilor asupra lui, cit şi explicarea stăpinirii ducatelor Făgăraşului şi al Amlaşului de către domnii munteni, precum şi acea a numelui de Muntenia, Munteni, dat unei ţări şi unui popor, ce numai munţi nu posedă in cea mai

1) Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 46.

mare intindere a teritoriului său; nu mai puţin şi acea a terminului de Ungro-Vlahia,—toate imprejurări care confirmă şi mai puternic faptul descălecării Rominilor de peste munţi.

Rămine de indepărtat o intimpinare adusă in contra faptului descălecării, mai ales ca făcută de un duce de Făgăraş, scoasă dintr'un document unguresc.

Există anume o diplomă din 1291, care pomeneşte despre congregaţiunea ţinută la Alba-Iulia, cu toate popoarele Transilvaniei, anume şi cu Rominii, pentru indreptarea stării lor, in care congregaţiune un magistru, *Ugrinus*, cere dela regele să-i se inapoiască posesiunile sale Făgăraşul şi Simbăta, de lingă fluviul Olt, care i s'ar fi luat pe nedrept, şi regele primind să cerceteze această pricină, atit prin nobili cit şi prin Saxoni, Secui şi Valahi, dă dreptate cererilor magistrului *Ugrinus*, restituindu-l in drepturile sale [1]).

Acest document este adus in chipul următor, ca argument contra existenţei lui Radu Negru: Se identifică intăi pe Ugrinus cu Radu Negru (Ugrinus=Negrinus) şi apoi se intreabă: ce motiv ar fi avut Radu Negru a se supăra pe Unguri şi a trece munţii, cind vedem că regele dă ascultare cererilor sale şi, după cercetarea făcută, ii restitue atit *ducatul* Făgăraşului cit şi Simbăta? Unde *rămine deci loc, in acelaşi an, pentru al doilea duce romin, Radu Negru din Făgăraş*, care să fi intreprins coborirea in Muntenia? Incheierea aceasta păcătueşte prin un singur punt, care o răstoarnă din temelie, anume prin identitatea, admisă oarecum ca inţălegindu-se dela sine, intre *posesiunea Fugros* reclamată de Ugrinus, şi *ducatul Făgăraşului* al lui Radu Negru, şi apoi dela identitatea posesiunilor se conchide la identitatea sau mai bine la neputinţa coexistenţei acestor doi stăpini. Dar mai intăi Ugrinus este arătat nu ca Romin, ci ca neaoş Ungur, fiul comitelui Baarch din familia Chak (Ciac) [2]). Apoi cine ne spune oare că Ugrinus ar fi reclamat, in dieta din Alba-Iulia, proprietatea *ducatului Făgăraşului?* El spune numai că i s'a luat două posesiuni: Făgăraşul şi Simbăta, şi cuvintul *possessio*, in limba documentelor ungureşti, are acelaşi inţăles caşi cuvintul romănesc *sat, moşie*. Este chiar greu de admis ca să fi venit Ugrinus să reclame *proprietatea unui ducat*, mai ales cind obiectul celalalt reclamat de el alăturea cu Făgăraşul, era o simplă moşie, *Simbăta*, şi ca să spună el despre un *ducat*, că

1) Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch*, p. 167, 1291: „Magister Ugrinus, quasdam possessiones suas Fugros et Zumbuthel vocatas juxta fluvium Olth existentes, asserens a se indebite alienatas, sibi per nos reddi postulasset. Nos ab eisdem Nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis diligenter inquiri fecimus qui quidem universi praedictae possessiones Fugros et Zumbuthely vocatas magistri Ugrini et suorum antecessorum esse et fuisse retulerunt“. Vezi şi *Ist. Rom.*, vol. I, p. 503.

2) Teutsch şi Firnhaber, p. 122, 1281: „magister Ugrinus Mihail Baarch filii“; p. 121, „filios Baarch de genere Chak“.

ar fi fost instrăinat pe nedreptul, ca de o moşie ce ar fi fost vîndută de un neproprietar. Făgăraşul reclamat de magistrul Ugrinus nu are cu ducatul numit tot astfeliu nimic altăceva comun decît numele. Este vorba în documentul din 1291, de *satul* Făgăraşului, *care există şi astăzi ca orăşel, în comitatul ce s'a format din vechiul ducat cu acelaşi nume*, şi această interpretare este cu atîta mai firească, că alăturea cu orăşelul Făgăraşul, intîlnim *astăzi încă Sîmbăta de sus*, aşa că regăsim şi acuma alăturea acele două moşii ale magistrului Ugrinus, pe care el le reclama dela rege, şi ambele aceste localităţi sînt aşezate lîngă rîul Olt, precum le arată şi documentul din 1291 [1]).

Aşa dar posesiunea Fugros a magistrului Ugrinus nu are nimic a face cu ducatul Făgăraşului, din care a putut foarte bine să se coboare în Muntenia Radu Negru, precum nici acesta n'are nimic de împărţit cu magistrul Ugrinus, fiul lui Baarch.

Ba noi credem chiar a vedea în perderea posesiunilor sale de către magistrul Ugrinus, un efect al răzbunării lui Radu Negru, care înainte de a părăsi Făgăraşul (ducatul), îşi vărsă focul asupra celor ce-i pricinuise neajunsuri, precum vom vedea că face răsvrătitorul Bogdan, întemeietorul Moldovei, cu proprietăţile lui Dragoş, fiul lui Gyula.

S'ar putea chiar presupune că turburările produse prin ieşirea Romînilor din Transilvania îndemnase pe rege a ţinea acea mare congregaţie în Alba-Iulia, unde convocase şi pe Valahi, şi se ocupa de îndreptarea stării lor (pro reformatione status eorundem).

Din toate aceste argumente întemeiate parte pe fapte constante, parte dobîndite pe calea inducţiei individuale, adică a metoadei particulare istoriei pe care noi am propus să se numească *inferenţă* [2]), rezultă o mare probabilitate că descălecarea Munteniei să se fi petrecut aşa cum o expune tradiţia.

Cît despre numele de botez al descălecătorului vedem că documentele îi dau acel de Tugomir sau nu-l dau deloc [3]). Tradiţia poporană îl cunoaşte iarăşi fără nume de botez, în Negru Vodă, pe cînd tradiţia reprodusă de cronicari îl numeşte *Radu* Negru.

Asupra acestui nume există o pomenire a lui în un document cu mult posterior, al lui Matei Basarab din 1636, dat locuitorilor din Cîmpulung pentru întărirea unor privilegii, care hrisov al lui Matei Basarab, enumeră între alte hrisoave şi pe *„hrisovul strămoşului domniei mele, preluminatul şi blagocestivul şi de Hristos iubitorul* Ion Radu Negru voevod leat 6800=1292 [1]).

1) Laurian, *Ist. Rom.*, Buc., 1878, p. 243, susţine că Fugros ar fi ducatul Făgăraşul. D. Puşcariu, *Ugrinus—1291*, în *Analele Acad. Rom.*, 1901, p. 8, e de părerea noastră, că Fugros şi Zumbutel erau „comunele Făgăraş şi Sîmbăta". D. Puşcariu adaogă că ducatul Făgăraşului ar cuprinde vr'o 80 de sate.

2) Asupra metoadei *inferenţei*, vezi a mea *Théorie de l'Histoire*, Paris, 1908, p. 465.

3) Negro voevodo, in Luccari; voevodul Negru, în doc. din 1352; marele Basarab Voevod, în inscripţia dela Cîmpulung.

Pentru a judeca dacă această arătare poate avea vre-o valoare, trebue să cercetăm acest hrisov în legătură cu alte 7 hrisoave păstrate în copii la primăria de Cîmpulung. Aceste hrisoave sînt [2]):

1) Un hrisov dela Radu Vodă, fiul lui Mihnea, din 1615, care scuteşte pe Cîmpulungeni de găleată, slujba domnească şi de vamă, pentru toate vînzările şi cumpărăturile ce vor vroi să facă; de asemenea mai prevede hrisovul, că nici domnul, nici vre-un boier sa nu poată moşteni vreodată o avere vacantă, ci s'o eie în stăpînire orăşenii. Domnul să nu poată dărui nici o avere a oraşului, ceia ce arată că pămînturile orăşenilor nu erau domneşti, ci aparţineau locuitorilor oraşului încă dinnainte de descălecare, proprietate pe care domnul nou venit în ţară vroia să o respecte, pentru a nu-şi înstrăina simpatiile locuitorilor. În caz cînd imobilul unui mort s'ar vinde pentru datorii, să nu fie nimene volnic a-l cumpăra, afară de orăşeni. Aceştia mai au apoi dreptul de a judeca ei înşii daraverile lor, şi păstrează deplina proprietate asupra munţilor încunjurători oraşului, care sînt anume enumeraţi. Hrisovul arată că aceste privilegii au fost dovedite de orăşeni prin alte hrisoave vechi, unul dela *Mihail* Voevodul din 6900 (1392), altul dela *Vlad* Vodă 6947 (1439) şi un al treilea dela *Vladislav* Vodă 6900 (1452).

2) Un hrisov dela Leon Tomşa din 1633, care repetează şi întăreşte pe acel al lui Radu Mihnea.

3) Al treilea hrisov al Cîmpulungenilor este dat lor de Matei Basarab, în ziua de 12 April 1636, întărindu-le prin el nişte *alte privilegii ce nu se văd în documentele lui Tomşa şi Mihnea*, precum acela că oamenii de afară să nu fie învoiţi să aducă vin în oraş şi că orăşenii să nu fie îndatoriţi a da pitarilor, vinarilor, dijmarilor şi tuturor celor ce umblă cu slujbe domneşti, nimic alta fără numai un poclon de bucate. Aceste le întăreşte Matei Basarab: „pentrucă au văzut domnia mea multe hrisoave bătrîne şi vechi făcute tot pentru aşăzămîntul oraşului, întăi *hrisovul strămoşului domniei mele, prea luminatul şi blagocestivul şi de Hristos iubitoriul reposatului Io Radul Negru Voevod, leat 6800 (1292)*, şi hrisovul lui *Mihail* Voevod leat 6900 (1392), şi hrisovul *Vladului* Vodă, leat 6947 (1430) şi hrisovul lui *Vladislav* Voevod, leat 6960 (1452)" [3]).

4) In acelaşi an Matei Basarab mai dă orăşenilor şi un al doilea hrisov, prin care le întăreşte proprietatea asupra munţilor oraşului, referindu-se la aceleaşi documente ca în hrisovul pentru întărirea privilegiilor, şi *amintind anume pe acel al lui Radu Negru din 1292* [4]).

1) *Mag. ist.*, V, p. 338.

2) Conţinute toate în *Mag. ist.*, V, p. 331—359.

3) *Mag. ist.*, V, p. 338.

4) *Ibid.*, p. 340.

5) Al cincilea document al orășenilor din Cîmpulung, este dat de Mihnea Vodă în anul 1659, repetînd iarăși întărirea privilegiilor amintite și enumerînd între hrisoavele vechi, pe baza cărora le încuviințează această favoare, *hrisovul lui Radu Negru Voevod din 1292*, și acel al lui *Mihail* Voevod din 1392.

6) Al șeselea document pornește dela Gheorghe Ghica din 1660.

7) Al șeptelea dela Grigorie Ghica din 1672.

8) Al optulea dela Gh. Duca din 1682, și aceste trei din urmă referindu-se, pentru întărirea privilegiilor, *la hrisovul lui Radu Negru din 1292*.

Originalele acestor hrisoave au dispărut, și ele sînt păstrate numai în niște copii ce se află la primăria de Cîmpulung. Critica lor externă este deci peste putință de făcut, și ne rămîne de stabilit autenticitatea lor numai pe criteriile interne. Aceste însă vorbesc numai decît pentru existența lor reală, și nu pot admite nici într'un chip plăzmuirea lor.

Intr'adevăr, dacă ele ar fi fost plăzmuite, ar trebui ca atît domnii, dela care se spune în ele că porneau hrisoavele cele vechi, cît și datele lor, să corespundă cu *arătările cronicilor* mai mult sau mai puțin cunoscute ale Munteniei; căci de sigur falșificatorul se va fi îngrijit a da o aparență de adevăr operei sale, și trebuia deci să bage de samă a nu atribui documente, unor domni ce nu ar fi existat sau nu ar fi domnit la datele indicate în ele. Ei bine! tocmai aceasta nu se întîmplă. Atît numele domnilor cît și data documentelor emanate dela aceștia, *nu corespund de loc cu șirul domnilor conținut în cronicile Munteniei*. Critica istorică pe care o vom face mai la vale, la istoria Munteniei, va dovedi însă că șirul domnilor conținut de cronicari este închipuit, și documentele vor stabili pe un altul, care tocmai *corespunde pe deplin cu datele și domnii citați în hrisoavele Cîmpulungului*. Așa unul din hrisoavele vechi, este dat ca dela *Vlad Vodă* din 1439. Cercetînd cronicile Munteniei, aflăm că dela 1427—1445, este arătat ca domnind unul Vladislav Vodă, pe cînd documentele contimporane ne arată ca domn între anii 1430—1446 pe Vlad Vodă Dracul. Și mai clar reiesă adevărul existenței actelor vechi, citate în documentele Cîmpulungului, la actul din 1452. Acesta este arătat ca pornind dela *Vladislav Vodă*. Cronicile pun însă să domnească dela 1445—1460 pe Radu cel Frumos, pe cînd documentele contimporane ne arată, ca domn în acel an, într'adevăr pe Vladislav al III-lea 1452—1456 [1]).

Dovada însă cea învederată și nerăsturnabilă a autenticității documentelor Cîmpulungului, și deci și a existenței documentelor vechi pe care ele se întemeiază, stă în împrejurarea că toate pomenesc despre un document al lui *Mihail Voevod din 1392*. S'ar părea la prima videre, că tocmai aici s'ar descoperi dovada falșificării, întrucît este cunoscut că dela 1386—1418 domnește Mircea cel Mare, prin urmare nu ar fi loc pentru un Mihail Voevod în 1392. Astăzi însă după descoperirile nouă care se vor analiza și expune mai la vale, se știe că acest Mihail Voevod era fiul lui Mircea, și este știut că domnii romîni obișnuiau a-și întovărăși la domnie pe fiii lor încă din timpul domniei lor.[1]) Cronicarii nu cunosc existența unui Mihail Voevod ca fiu al lui Mircea; cu atît mai puțin îl fac să domnească la 1392, ci arată îndată după moartea lui Mircea cel Mare, ca urmaș în tron pe Vlad Țepeș. Ei dau pe unul Mihail Voevod de predecesor al lui Mircea, îndată după Radu Negru[2]).

1) Căpit., *Mag. ist.*, I, p. 99; Cron. anon., *ibidem*, IV, p. 234.

Ne întrebăm acuma: fost-a falșificatorul documentelor Cîmpulungului un istoric care cercetase încă de prin secolul trecut documentele țării, încît putuse determina cu acea preciziune matematică șirul domnilor și data domniei lor, așa ca să corespundă în totdeauna cu realitatea? Intrucît o asemene ipoteză cade prin ea însăși, nu ne rămîne altăceva de admis decît că niște documente care constată fapte istorice adevărate, în contra cronicarilor care le arătau greșite, nu pot fi decît ele înșele oglinda adevărului.

Mai adăugim încă observația că hrisoavele cele două dintăi ale lui Radu Mihnea și Leon Tomșa, nu pomenesc din documentele vechi, decît pe acel din 1392 dela Mihail Voevod, pecînd dela Matei Basarab înainte începe a se ivi și documentul ce ne interesează, din 1292, al lui Radu Negru. Apoi dacă s'ar fi falșificat aceste documente, pentru ce nu ar fi pomenit falșificatorul existența hrisovului fundamental din 1292, chiar în hrisoavele lui Radu Mihnea și Leon Tomșa, și ar fi început a-l menționa numai dela acel al lui Matei Basarab înainte? Această împrejurare ne face să credem că orășenii, cînd s'au înfățișat la acei domni dintăi, nu posedau încă documentul original al privilegiilor lor, acel dela Radu Negru, pe care îl descoperiră abia în timpul domniei lui Matei Basarab, cînd îl aduseră spre a dobîndi și pe baza acestui act străvechiu întărirea drepturilor lor. Aceasta este cu atît mai firesc de admis cu cît am văzut, că Matei Basarab care consultase și documentul lui Radu Negru, adaoge pe lîngă privilegiile confirmate de predecesorii săi, Radu Mihnea și Leon Tomșa, ***încă și altele pe care el le descoperi în documentul cel în urmă înfățișat***, și pe care ceilalți domni nu le putuse întări, nefiind amintite în documentul lui Mihail sau în acele ale lui Vlad și Vladislav Vodă. Odată însă cu autenticitatea documentelor Cîmpulungului, reiesă și existența adeverită a hrisoavelor vechi amintite în ele, între care se întîlnește și documentul dela Radu Negru; căci, cum am spus-o, potrivirea datelor acestor documente cu domnii ce într'adevăr se constată

1) In ed. I admisesem după Melhisedek, *Mitropolitul Gr. Tamblac*, în *Rev. p. istorie* a lui Gr. Tocilescu, III, 1884, p. 27, că în acest an Mircea fusese prins de Turci și surgunit la Brusa. Gr. Tamblac însă pune acest fapt după lupta dela Nicopoli în 1396, și deci nu se poate raporta la 1392, chiar dacă ar fi să-i dăm credință.

2) *Mag. ist.*, I, p. 87, și IV, p. 233.

documental că au domnit la acele date, și care domni sînt tocmai necunoscuți cronicilor, exclude orice putință a plăzmuirii hrisoavelor nouă, și tot odată a închipuirii acelor vechi citate în ele. Prin aceasta însă existența unui vechiu document dela Radu Negru dat Cîmpulungenilor (unde tocmai tradiția pune descălecarea acestui domn și unde zidirea bisericii ce i se atribue tot de tradiție, vom vedea că într'adevăr a avut loc) este pusă mai pre sus de îndoială, și deci adeverește și existența dătătorului acelui hrisov, al lui Radu Negru, întemeietorul statului muntean.

Atît tradiția cît și documentul eliberat de Radu Negru locuitorilor din Cîmpulung, arată că descălecarea a trebuit să se facă pe la 1290—1292, concordînd, cum vom vedea, cu revoluția făcută de Rominii din Ardeal, contra apăsării bisericii catolice.

In potriva acestei date, și prin aceasta însăși în potriva afirmării tradiției pecît și a documentelor analizate mai sus, pare a se opune *o altă fîntînă, tot atît de vrednică de credință, o inscripție.*

Matei Basarab rezidește biserica cea veche din Cîmpulung, spunînd în inscripția pe care el pune să o sape în piatra amintitoare, că el a ridicat iar din ruine vechea biserică a lui Radu Negru, pe care acesta o înnălțase *la anul 1215*. Iată inscripția pusă în biserică, în limba romînă: „In zilele dulcelui creștin Matei Basarab Voevod și Gospozsva ego (și doamna lui) Elena, domn în țara romanească și întru moșia lui care este dintru Ungaria descălecată, adecă început-au a scrie de această sfîntă dumnezeească biserică, ce este hramul Vladyczitzie naszei bogoroditzie i prisno dievy (templul stăpînii noastre născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară) Maria, *s'a început și s'a zidit și s'a sfîrșit de prea iubitorul creștin Radu Negru Voevod*, carele a fost din început descălicător țării romînești, și din început a fost zidit această sfîntă dumnezeească biserică, *cînd a fost cursul anilor dela Adam 6723 (1215)*, și tot a stătut în bună pace până în zilele creștinului Alexandru Voevod Iliaș, întru a doua domnie, cînd a fost cursul anilor dela Adam *7136 (1628)*; *atunci întru aceiași vreme s'a surpat* din voia lui Dumnezeu, în ziua sfîntului Ilie proorocul, la mează-noapte. Matei Basarab socotit-a ca un domn bun și milostiv, ca să ridice și să facă această sfîntă și dumnezeească biserică, și ispravnic a fost după lucrul acestei sfinte și dumnezeești biserici Socol Clucerul de Cornățeni, și s'a început această dumnezeească biserică *din fața temeliei* în luna lui Iuniu 22 de zile, cînd a fost leatul dela Adam 7143 (1635), și s'a sfîrșit în luna lui August în 20 zile leatul 7144 (1636)" [1]).

Inscripția spune deci că Matei Basarab reinnalță pe vechile temelii (de oarece clădirea lui se începe *din fața temeliei*) biserica lui Radu Negru, care se surpase cu 7 ani mai înnainte. Ruinile ei trebuiau să fi fost încă în picioare cînd a rînduit Matei Basarab pe clucerul Socol să pue la cale rezidirea ei. Vechia inscripție trebue deci numai decît să fi fost regăsită. De aceia nu se poate primi ca Matei Basarab, sau mai bine Socol, să fi iscodit cele raportate în inscripția lui, ci ele nu sînt, în ceia ce privește biserica de mai înnainte, decît reproducerea vechii pisanii. Cum se face însă că data zidirii bisericii lui Radu Negru se pune la 1215, pe cînd documentul cercetat și *cunoscut lui Matei Basarab, în momentul cînd punea să se sape piatra amintitoare, arăta lămurit data de 1292?* [1])

1) Reprodusă de Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 134. A doua inscripție cu același conținut este pusă în pridvorul bisericii.

Dacă Matei Basarab ar fi pus să sape el însuși inscripția, atunci o asemene contrazicere ar fi izbitoare; dar este de observat că săparea inscripției s'a făcut de un meșter, și că clucerul Socol care era însărcinat cu privigherea lucrărilor, se afla foarte probabil la Cîmpulung în ziua de 12 April 1636, cînd Matei Basarab cerceta documentul lui Radu Negru în divan la Tîrgoviște. Este aproape de admis ca clucerul Cornățanu să nu fi cunoscut data indicată în document despre domnia lui Radu Negru. Dacă luăm acuma în privire că inscripția pusă de Radu era atuncea veche de aproape 350 de ani, ea trebue să fi fost cam stricată, încît o cetire falșă a datei de către cioplitor este admisibilă, cu atîta mai mult că cele două ultime litere slavone ale cifrelor *6799* (1291) și *6723* (1215) pot fi ușor în cazul unei ștergeri a lor parțiale luate unele drept altele. Data de 1291=6799 se scrie în numerația cirilică

iar cea de 1211=6723

Dacă numai prin faptul deteriorării pietrei s'a adaos o dungă dedesubtul lui ч și s'a șters partea inferioară din dreapta lui ѳ, atunci meșterul cioplitor a putut prea ușor să se înșele și să cetească 6723 în loc de 6699. Iată deci cum se explică această aparentă contrazicere.

Din toate cele analizate până aici, rezultă cu siguranță următoarele fapte:

1) Zicem *cunoscut lui Matei Basarab*, de oarece în inscripția din pridvor se adaugă, pe lîngă cele cuprinse în inscripția din biserică, și cuvintele: „Așișderea și orășenii să nu deie vamă de ce vor vinde, după cum iertați au fost de reposatul Radu Negru voevod și *cum scrie în cărțile cele bătrîne*".

Că tatăl lui Alexandru Basarab, domnitor adeverit al Munteniei din anul 1330, se numea Tugomir; că domnise și el în Muntenia și că purta și epitetul de Negru Voevod, cunoscut și tradiției poporane, cum se vede aceasta din numele cetății lui Negru Vodă.

Pe lîngă aceste fapte sigure mai adăogim ipoteza că acest Tugomir Negru Voevod se coborîse din Transilvania și anume din Făgăraș, fapt nedovedit documental, însă scos prin inferență din înființarea orașului Cîmpulung și așezarea aici a capitalei țării nou întocmite; din zidirea unei mari biserici; din încuviințarea de privilegii locuitorilor acestui oraș; din epitetul purtat de fiul său Alexandru de Cîmpulungeanul și din înmormîntarea acestuia în biserica din Cîmpulung; nu mai puțin din numele de Muntenia și de Ungro-Valahia date Țării Romînești; din stăpînirea din partea primilor voevozi munteni a ducatelor Făgărașul și Amlașul din Transilvania. Numele însă romînesc al descălecătorului era Radu, pe cînd cel slavon era Tugomir, ambele aceste adaose cu epitetul de Negru.

Care a fost însă cauza acestei deștărări a Romînilor transilvăneni, care-și lăsau căminuri și averi pentru a căuta în depărtare adăpostul traiului?

Și aici găsim un răspuns tot ipotetic, scos din fapte tot prin argumentare.

Apăsarea ungurească ce împinse pe Romîni a se răspîndi către cîmpiile Munteniei și Moldovei, nu avea la început un caracter politic. Pe la capătul veacului al XIII-lea, epoca descălecării, Romînii de peste munți erau încă departe de a fi reduși în starea aceia de iloți în care îi aflăm gemînd mai tîrziu. Ei nu perduseră acele garanții de care rămaseră înconjurați până prin veacurile al XIV-lea și al XV-lea. Erau încă o națiune cu drepturi recunoscute de stăpînii ei, nu o turmă de robi degradată și înjosită. Iobăgia mai ales, starea normală a Romînilor transcarpatini de mai tîrziu, era necunoscută, și ei erau constituiți în comunități militare, îngrădite de privilegii potrivite cu însemnătatea rolului pe care îl îndeplineau [1]).

Dacă însă nu găsim în starea politică a Romînilor din acele timpuri motive care să-i fi împins a-și lăsa vatră, moșie și avere pentru a căuta aiurea scăpare și adăpostire, starea lor religioasă ne arată că ei au trebuit să facă o asemene jertfă și s'o aducă pe altarul Dumnezeirei, ca buni și cucernici creștini. Și Dumnezeul lor le ajută; căci în văile larg deschise către cîmpia în care ei se coborîră, Romînii putură să se întindă neîmpedecat, să deie naștere unor formațiuni ieșite din propriul lor caracter și să dezvolte, mai mult de cum era cu putință în țara unde fusese subjugați, cuprinsul sufletului lor.

Papii, necontenit la pîndă pentru a-și lăți autoritatea, după

1) Vezi *Ist. Rom.*, Vol. I, p. 491 și urm.

ce puseră sub piciorul lor întregul Apus, își îndreptară privirile și asupra Răsăritului, unde și aice erau popoare multe și bogate, din a căror supunere ei puteau trage însemnate foloase. Căci să nu credem că numai motive spirituale împingeau pe papi, cași pe alți pristavi ai bisericii creștine, la neîncetata sporire a stăpînirii lor. Elementul omenesc, cu patimile și egoismul său interesat, a fost pîrghia cea mai puternică care a însuflețit în totdeauna prozelitismul, și dacă agenții nemijlociți ai acestei întinderi, misionarii și ordinele religioase, erau poate recrutați între oamenii cei curați cu inima și duhul, nu era tot astfel și cu cei care îi trimeteau, și care urmăreau sub masca religiei scopuri de lumească dominare.

Ungurii se întorsese din început la creștinismul răsăritean. În curînd însă silințile papilor îi desbinară de acea biserică și-i alipiră către a lor; călugării și episcopii italieni umplură Ungaria; limba latină se introduse în biserica și dregătoriile lor, și statul unguresc, atît de asiatic-oriental prin elementul său poporan, începu a gravita către Apus prin religia la care se închina. Sfîntul Ștefan este privit de Unguri ca întemeietorul acestei îndreptări nouă în viața poporului maghiar. De îndată ce papii cîștigară la planurile lor un popor energic, și care în acele timpuri de barbarie plătea mult în cumpăna istoriei, ei vroiră să se slujească de dînsul pentru a întoarce la creștinismul catolic și alte neamuri cu care Ungurii veniau în atingere. Astfel papii prin mijlocirea arhiepiscopului unguresc, înființează în țara locuită de Secui, încă înainte de anul 1096, episcopia Milcovului, pe care o prefac la 1228 în acea a Cumanilor, și la anul 1234 papa Grigorie al IX-lea invită prin o scrisoare pe regele Ungurilor Bela al IV-lea, ca să aducă la adevărata cunoștință de Dumnezeu pe poporul valah, care ar locui în acea episcopie și despre care ar fi aflat că în loc de a primi sfintele taine dela episcopul catolic al Cumanilor, ar asculta de niște pseudo-episcopi de ritul grecesc. Îl roagă să pună mai curînd în lucrare făgăduința ce i-a dat și să silească pe numiții Valahi a primi un episcop catolic [1]). Deși în această scrisoare este vorba de a întoarce la catolicism pe creștinii schismatici din episcopatul Cumanilor care se întindea mai mult dincoace de munții, prin Moldova sudică, putem infera cu atît mai mult, că regele își dădea toate silințile pentru a întoarce la această religie pe schismatici, adecă pe Romînii care se aflau și dincolo de piscuri, sub domnia lui nemijlocită. Această îndatorire de a întoarce la catolicism pe toți schismaticii împărăției sale reiesă chiar din jurămîntul regelui Bela al IV-lea (1235—1270), care conținea făgăduința de a „aduce la biserica

1) Adăogim către locurile raportate în Vol. I, p. 554, și următoarele rînduri din bula papală din 1234, al cărei început l-am reprodus acolo: „Cum autem tu tanquam princeps Catholicus juramento promiseris te omnes inobedientes, Romanae ecclesiae in terra tua ad obediendum eidem ecclesiae impulsurum, ac viva voce promiseris *quod praefatos Valachos compelleres ad recipiendum episcopum*".

romană pe toţi creştinii şi pe *închipuiţii creştini* care s'ar afla în ţările supuse jurisdicţiunii sale, precum şi din acele pe care cu ajutorul lui Dumnezeu le-ar supune de atunci înainte [1].

In nenumărate rînduri sosesc de aceste îmbieri ale papilor către regii ungureşti. Intre altele aflăm că în anul 1279 papa Nicolai al III-lea invită pe tot clerul şi poporul Ungariei să deie ajutor legatului său pentru a alunga pe schismatici (numele religios al Romînilor în tot decursul istoriei ungureşti) din hotarele ţării lui. Regina mumă a minorului rege Vladislav Cumanul, Elisabeta, se grăbeşte a răspunde capului bisericii catolice, că va îndeplini dorinţile lui [2].

In timpul domniei regelui Vladislav Cumanul (1272—1290) prigonirile îndreptate contra păgînilor, ereticilor şi schismaticilor iau un caracter de tot ascuţit şi provoacă între altele o revoltă a Cumanilor, cu care Ungurii trebue să lupte la localitatea numită *Houd*; apoi deştărarea întregului popor al Cumanilor pe care mai mulţi slujbaşi regeşti îi bat în Moldova şi-i readuc îndărăpt. Această împrejurare s'ar fi petrecut pe cînd Vladislav Cumanul care venise la tron fiind minor, era încă copil; deci puţin după 1272 [3]. Puţin timp după aceia regele el însuşi, îmbrăţoşind credinţile eretice ale Cumanilor, din a căror viţă dînsul se cobora, atrage asupra capului său toate furiile bisericii catolice, şi papa iea cele mai energice măsuri pentru a readuce pe de o parte pe rege la credinţa adevărată, pe de alta pentru a stîrpi din Ungaria toate ereziile aflătoare în ea şi care ameninţau să ademenească chiar pe regii cei până atunci atît de credincioşi ai Ungariei. El mustră cu mare asprime prin o scrisoare pe Vladislav, pentru părăsirea adevăratei credinţi; cere ajutor dela Rudolf de Habsburg, împăratul Germaniei, spre a readuce atît pe rege cît şi pe ereticii din Ungaria la catolicism; predică chiar o cruciată contra Saracenilor şi a ereticilor din Ungaria, prin un legat al său trimis la faţa locului, şi în sfîrşit cere dela banul Sclavoniei şi dela voevodul Ardealului ca să deie mînă de ajutor legatului apostolic contra Cumanilor, Saracenilor, *schismaticilor* şi ereticilor [4].

1) 1234. „Nos Bella universos hereticos et alios Christianos qui relicta fide Christianitatis ad superstitionem Ismaïlitarum vel Judaeorum pervertuntur quocunque nomine censeantur et *fictos Christianos* de terris nostris bona fide studebimus pro viribus exstirpare et eos qui Romanae ecclesiae in terra nostra sunt inobendientes iuxta ritum uniuscuiusque nationis qui non sit contra fidem catholicam, compellemus obedire Romanae ecclesiae". Hurm., *Doc.*, I, p. 128. Tot aşa ordonă şi Vladislav Cumanul, 1279. Hurm., *Doc.*, I, p. 425.

2) Theiner, *Mon. Hungariae hist.*, I, p. 344: „sed vobis assistentibus dicto legato fides ipsa *fugatis scismaticis* gloriosum dilatetur". Comp. răspunsul Elisabetei, idem, p. 347. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 435 şi 436.

3) Fejer, V., 3, p. 409, 1288: „praeterea cum pro reducendis Cumanis qui clandestine de regno nostro aufugerant, de finibus et terminis Tartarorum, quos nemo predecessorum nostrorum peragraverat, ultra alpes collecta multitudine baronum et nobilium regni nostri accessissemus." Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 484 şi 1290. Ibid., p. 502.

4) Theiner, *Mon. Hung. hist.*, I, p. 364, 1290: „Nicolaus episcopus nobilibus viris Iohanni, Nicolao et Henrico filiis Henrici banis Sclavoniae et nobili viro Rolando voivode ultrasilvanus eiusque fratribus... contra *scismaticos et ereticos*, qui de diversis mundi partibus... usque cohortari. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 494. Celelalte bule, toate din acelaşi an 1290, idem, I, p. 495—499.

Prigonirile îndrumate de papă prin asemenea măsuri provoacă o *răscoală a Romînilor* (truculenta saevitia schismaticorum) chiar în anul 1290, care se vede că avu de rezultat deştărarea unei părţi din ei, care trecu în Muntenia peste munţii Făgăraşului, precum Cumanii trecuseră peste acei ai Moldovei. Cumanii fură urmăriţi, prinşi şi aduşi îndărăpt. Romînii rămaseră de-ocamdată nesupăraţi, din pricină că tocmai atunci, întîmplîndu-se să moară regele Vladislav Cumanul, se produseră în Ungaria nişte turburări pentru alegerea urmaşului său, care opriră pe apăsători a se lua după apăsaţi. Papa se îngriji foarte mult de răscoala Romînilor. El dojeneşte, prin bula care raportează acest fapt interesant, pe arhiepiscopul de Cluj, „că nu i-ar fi raportat dacă turburările *de curînd întîmplate* ar fi încetat odată cu moartea regelui Vladislav, sau dacă mai urmează încă" [1].

Iată deci cum ne pare că se poate apropia de adevărata desfăşurare a împrejurărilor prin care a trecut descălecarea Munteniei atît ca fapt cît şi în privirea cauzei ce a produs-o. Dar cum am mai spus-o, chestia rămîne numai în domeniul probabilităţii şi al ipotezei. Fără a putea pretinde nimenea altăceva, decît la o apropiere de adevăr mai mult sau mai puţin strînsă, în această privire, credem că tot ipoteza descălecării statului muntean de către nişte Romîni coborîţi din Făgăraş trebue să aibă precăderea.

A. D. Xenopol

1) Theiner, ibidem, I, p. 374, 1291: „Occurit sensibus nostris non immerito admirandum quod de statu regni et *novitatibus* plurimis inibi subsecutis nihil ad apostolici sedis notitiam perduxisti et precipue cum nonnunquam retroactis temporibus dispendia gravia et iacturas que diversis et provincia Colocensis incolis intulit *truculenta saevitia scismaticorum* et etiam paganorum post praefati tamen Regis obitum, utrum huiusmodi mala periculosa evenerint aut invaluire noscantur... nullatim expressisti". Este evident că, pentruca papa să mustre pe arhiepiscop despre neraportarea *noutăţilor*, trebue să se fi întîmplat o răscoală chiar atunci, pe lîngă altele de mai înainte. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 509.

BORDEENII

(sfîrşit).

După o săptămînă se domoliră ploile, dar vremea rămase tot umedă. Picle alburii stăpîneau întinderile; soarele nu se mai arăta, parcă trecuse în alte zodii, să lumineze alte lumi. Prin jurul curţii, bordeenii umblau călări, ducînd vitele la adăpat şi întorcîndu-le înapoi în şoproane. Pe la hambare şi coşere, slujbaşii umblau greoi, cu sumanele înflorite de bura negurilor. Numai glasul lui Faliboga răzbătea cu putere prin toate dosurile. şi iapa lui albă umbla la trap pe cărări glodoase.

Niţă Lepădatu stătu o zi întreagă la hambare, ca să aleagă opinci pentru dînsul şi pentru flăcăuaşii de supt ascultarea lui şi ca să tocmească cojoacele cu Isailă cojocarul. Erau acolo clădite piei peste piei de oi, şi opinci,—ş'un miros greu de seu. Stăteau pe podina uscată, între cojoace, şi pe uşa larg deschisă în două părţi se vedeau depărtările nedesluşite şi fumurii.

Isailă, ţigan bătrîn şi chel, cu obrazul negru şi cu mustaţa şi barba albă, sfătuia încet, stînd greceşte şi împungînd repede cu acul în pielea de oae.

«Eu, flăcăule, zicea el, am fost rob la cuconu' Iordache, tatăl boerului ist tînăr. Da' şedeam pe-atuncea încolo, la Moldova, la alte moşii... Pe-atuncea erau vătavi de robi—şi ne bătea cu harapnicul şi ne ţinea la muncă de ne trecea os prin os...

— Am auzit că pe-acolo-s sate multe şi dese... întrebă Niţă, întinzînd în mîni opincile galbene.

— Hei, pe-acolo îs altfel de gospodării... da... Pe-acolo fiecare casă cu grădina ei, şi cu gardul ei... Pe-aici nu-i nimica, numa' golişte în toate părţile. Pe-aicea în vremea veche a fost ţară tătărască... Iaca, şi Anton, morarul, tot aşa spune...

— Şi era bogat tata boerului nostru?» întrebă Niţă.

Ţiganul îşi ridică albul ochilor şi clătină din cap:

«Cumplit!—Moşii, şi vite, şi multă argăţime.. şi curţi mari—la Avrămeni. Ş'a avut el cinci băeţi şi patru fete... Şi la toţi le-a dat zestre cîte-o moşie.—Da' era straşnic gospodar cuconu' Iordache. Era un om mare cu mustaţa groasă... Toată lumea

se temea de el. Şi cucoana Profiriţa tremura, cînd se mînia boerul cel bătrîn... Cuconu' Iordache a avut vătav la Avrămeni pe unu' Neculai Arnăutu... Era vrednic şi rău—ia aşa cum îi Faliboga al nostru... Ş'apoi în vremea lui şi Neculai Arnăutu fusese hoţ de codru şi-şi făcuse şi osînda, la ocne... L-a scos boerul şi l-a adus pe moşie, ca să mai îngrozească oamenii... că şi pe vremea aceia oamenii erau mai leneşi...»

Ţiganul privi în depărtări pe uşa deschisă,—parcă din neguri chema amintirile. Lepădatu, c'o custură ascuţită, tăia curele pentru opinci.

«Eu, zise iar Isailă, pe mezinul boerului, pe cuconu' ista Jorj, l-am purtat în braţe şi i-am spus poveşti, şi l-am învăţat la călărie... Pe-atuncea eram mai tînăr. Acû a crescut el mare, şi eu am scăzut, da' şi-a adus aminte, şi m'a luat supt aripa lui. Păcat numai că-şi petrece tinereţa prin aşa singurătăţi... El îi om tînăr,—şi tinereţa îşi are ale ei... Aici eşti ca la o sihăstrie. Încaltea eu, înţeleg, că eu mîni poimîni m'oiu duce să mă 'ntîlnesc cu Ţiganii şi cu cojocarii de-acû o sută de ani,—da' el, boer în floare... Lui altfel i se şade, şi altfel i se cuvine...»

Afară, lîngă uşă, se auziră paşi uşori şi glasuri de femei.

«Cine-i?» întrebă încet, mai mult în sine, Isailă. Amîndoi ridicară capetele.

Intrară scuturîndu-se de glod «călugăriţa» dela curte şi Marghioliţa lui Tentea. Un pas rar şi mai greu le urma, şi deasupra capetelor lor îmbodolite răsări şapca veche şi luleaua lui Anton Neamţul, şi barba lui uriaşă, fuior amestecat de fire roşcate şi albe.

«Hei... murmură încet Isailă... la noi vine lume... Are să fie oleacă de *sandrofie...*»

Călugăriţa dădu repede din cap.

«Buna ziua... Ce mai faceţi?...

— Sărut mîna... sărut mîna... mormăi în barbă Isailă.

— Ia şi noi, mai pregătim lumea de ernatic...» zise Niţă zîmbind şi privind spre Marghioliţa.

Neamţul Anton îşi trecu luleaua dintr'un colţ de gură în altul, şi se aşeză pe un morman de piei de oae. Dădu numai din barbă şi-şi mişcă luleaua în jos, şi mormăi ceva gros.

«*Gutborgă! gutborgă!*» zise rîzînd şi dînd din cap spre el Isailă cojocarul.

Neamţul zîmbi şi el şi-şi scoase luleaua din gură. Vorbea stricat romîneşte:

«Ce mai faci, Isail?...

— Ce să fac, domnule Anton? Cos cojoace...

— Bun, bun...» dădu din cap Neamţul şi-şi puse iar luleaua în gură.

Madama călugăriţă îşi tremură repede capul şi grăi ascuţit:

«Moş-Isailă! sînt aici nişte blăni de vulpe aduse de domnu' Anton...

— Este, este... dădu din cap Neamţul.

— Sînt... răspunse cojocarul. Le-am grijit eu cum trebue... Numai cațaveică să-ți faci din ele...

— Le-am pușcat eu pe toate... mormăi Neamțul de pe pieile de oae.

— Adică ai pușcat hulpile, și eu am îngrijit pieile... adaose Isailă.

— Gut, gut...» făcu Anton cumpănindu-și luleaua.

Moș-Isailă puse la o parte cojocul pe care-l cosea și se ridică gemînd dela locul lui. Trecu în colțuri întunecoase și scoase dintr'un cotlon pieile de vulpe. Le aduse la lumină și le întinse în fața călugăriței. În lumina leșietică luceau în ape roșcate și alburii.

«Au fost frumoase dihănii... zise încet cojocarul.

— Să mi le-aduci la curte...» grăi repede, tremurîndu-și capul, călugărița. Apoi se așează pe o baniță întoarsă cu fundu'n sus. Marghiolița rămase lîngă ea în picioare, în sumanu-i cenușiu, cu broboada neagră umbrindu-i ochii.

Neamțu' sta gînditor. Deodată, cașicum pînă atunci tot ar fi vorbit, mormăi:

«Eu zic așa: boerul nostru face bine că se însoară...

— Cum? se însoară? întrebă Isailă cu uimire.

— Iaca așa, rosti repede călugărița, așa zice domnu' Anton. A fost cu boeru' la tîrg înaintea ploilor pentru niște tîrgueli de ferării...

— Am fost tocmai la Botoșani... mormăi Anton.

— Da. Ș'acolo s'a uitat el, a ascultat, a fost pe la niște boeri... ș'a înțeles că cuconașu' se însoară...»

Pe fața palidă a călugăriței, în ochii negri, parcă tremura o umbră de neliniște și de ciudă.

«Și cu cine mă rog? întrebă Isailă trăgîndu-și pe genunchi cojocul la care lucra.

— Este un boer mare și bogat... gemu domnu' Anton. Il chiamă pe dînsul cuconu' Ionașcu... are moșie la Văleni... cinci mii fălci de pădure... și numai o duducă are...

— Apoi atuncea-i cuconu' Ionașcu Razu—care venea, în vremea cînd știu eu, la Avrămeni, la boerii noștri... Il știu eu. Am văzut și pe duducuță, cînd era mititică... și subțirică, subțirică, și bălae...

— Vra să zică știi cine-i... și tot e adevărat! murmură călugărița plecîndu-și ochii în pămînt.

— Ii știu, îi știu, urmă vesel cojocarul, da' cuconu' Ionașcu trebue să fie bătrîn tare... Și cucoana știam c'a murit...

— *Ia-ia!* mormăi Neamțul. Cucoana bătrînă nu este... da' este duducuță *fain-fain* și dulce ca o floare...

— Hm... vra să zică ne vine stăpînă...» zise călugărița zîmbind ciudat și privind în lături spre Niță Lepădatu.—Flăcăul tresări, la săgeata ochilor ei; se gîndea la altceva.

Marghiolița vorbi cu jumătate de glas:

«Mie-mi pare bine că ne vine stăpînă tînără...

— De ce? o întrebă călugărița ridicînd repede ochii spre ea.

— Nu știu... da' așa parcă-mi vine mie în gînd... că are să se schimbe pe la noi...

— De schimbat se schimbă dacă vine... zise Isailă. Unei duduci tinere ca aceia îi place o curte mîndră, și grajduri cu cai de lux... Ș'a răsădi boerul și flori și copaci pentru dînsa...

— O, ia, mormăi Neamțul, trebue și trăsură cu *glanț*...

— Așa-i, așa-i... adăogi vesel cojocarul, către madama dela curte.

— Dacă-i domnișoară nobilă, cum are să trăiască în pustietatea aceasta?... întrebă cu oarecare oțărîre călugărița. Aici cine poate trăi? Aici nu-s petreceri, aici nu-i muzică, nu-i teatru, ca la un oraș mare... Eu știu, eu am trăit altfel... Eu am trăit la Iași...»

Ceilalți o ascultau, uimiți dintr'odată. «Așa trebue să fie...» murmură cu părere de rău fata humelnicului.

Călugărița își arătă dinții răutăcioși:

«Așa este... Numai eu nu știu cum mi-am putut închide viața aicea...»—Apoi avu un rîs vesel și privi iar pe flăcău: «Dumneata ce zici, Niță?

— Dă, eu știu? Mă gîndesc că dacă-s tineri, și li-s dragi, le-a plăcea ș'aicea...»

Călugărița îl privi lung cu un zîmbet ciudat. Marghiolița se întoarse în loc, cu obrazu'n umbră și începu a cerceta hambarul plin. Își trase încet broboada pe gură, și oftă.

Madama se ridică repede dela locul ei, ca o ramură scăpată din încordare.

«Apoi, moș-Isailă, ia să iei vulpile și să mergi pînă la curte... Da' învălește-le cu ceva...

— Merg, merg... răspunse Isailă, dînd la o parte cojocul.

— Și dumneata, Niță, abate-te deseară, ori mîni pe la mine... Am a te ruga de un lucru...

— Bine», răspunse Niță uitîndu-se nedumerit la curteancă.

Se ridică și domnu' Anton.

«Mă duc și eu să pornesc moara, mormăi el. Am venit să mai vorbim puținel și să fumăm o pipă,—acù mă duc...

— Da' tu nu mergi?» întrebă călugărița pe fată.

Marghiolița se trase îndărăt și zise repede:

«Nu; eu mă duc acasă... M'a fi așteptînd tătuca...

— Bine, da' vezi de mai dă pe la curte...»

Își întoarse spre lumină obrazul palid și ochii negri și eși iute, cu mișcări mlădioase. Moș Isailă încărcă în spate blănurile de vulpe și se luă după ea rar, plecat din șale. «Hm! mormăi el... am să mă duc să 'ntreb și pe Faliboga... Pe urmă dacă nu i-oiu spune ș'o afla, se holbează urît la mine...»

Neamțu' se gîndea la ceva, și murmura neînțeles pe lîngă ciubuc; eși tîrîindu-și ciubotele grele. Din ușă, își întoarse barba mare, și zise cu mirare: «Ce mai faci tu, Niță Lepedat?...—Mai vină la moară... stăm de vorbă... De cînd rămas fără babă,—urît mare și plictiseală... Ah! La bunăvedere!...» Și se duse pîcîind din lulea.

In hambar se făcu tăcere, şi parcă crescu puţintel lumina leşietică.

Niţă se sculă sprinten dela locul lui şi se apropie de fată. Ii zîmbea cu dragoste, şi voi să-i cuprindă o mînă. Marghioliţa îşi ridică broboada de pe ochi şi-şi descoperi faţa. Se trase repede îndărăt; îl privi sperioasă.

«Bădică, vorbi ea grăbit, să nu te duci la curte...»

Lepădatu îşi lăsă mînile în jos şi o privi cu luare-aminte.

«Dar ce este?» — Fetei îi veniră lacrimile în ochi.

«Nu te duce, Niţă... Acù am văzut eu ce inimă are călugăriţa dela curte... Nu te duce!

— Dar ce ai tu, Marghioliţă, de te zbaţi aşa?...»

Fata îl privi cu minie şi cu dragoste; se apropie de el şi-i dădu mînile. Lepădatu nu pricepea lămurit ce este, însă îl străbutu o înfiorare fierbinte, cînd o simţi pe fată tremurînd lîngă pieptul lui. Ii cuprinse cu dreapta grumazul. Şi ea i se zbătea moale în braţe, iar el o sărută ameţit. «N'ai să te duci, aşa-i că n'ai să te duci?» zicea ea, şi-l privea c'un fel de sălbătăcie. «Vină deseară la bordeiu, am să-l mîn pe tătuca de-acasă... ş'om sta de vorbă...» Deodată tresări. S'auzeau afară paşi repezi. Străbătu înlăuntru şi glasul subţire al călugăriţei.

«Marghioliţă... vină 'ncoace... Acolo-i Marghioliţa?...» Apoi glasul mai slăbit: «Moş Isailă, nu sta, du-te înainte că te ajung...»

Fata se desfăcu repede de lîngă Lepădatu, îşi trase iar broboada peste ochi şi peste gură; obrazul i se întunecă de ură. Şopti pripit: «Să vii, bădică...» Şi se strecură afară.

Lepădatu rămase singur, ameţit. Se cinci jos iar, între blănile de oae, lîngă clitul de opinci. Incercă să lucreze cu custura şi cu ţăpuşa; dar n'avea nici un spor. Bordeiul întunecos în care trebuia să-l aştepte fata humelnicului i se aşeză parcă în luminile ochilor.

Moş-Isailă îl găsi privind în gol. Cînd începu a vorbi, flăcăul tresări:

«Am fost la curte... zise el. Să vezi ce odăiţă are călugăriţa noastră... Numa' scorţuri scumpe... Da' ce ai tu, băete? Parcă nu ţi-i bine.

— N'am nimica, moş-Isailă, răspunse flăcăul rizînd. Mă gîndeam şi eu la ceva...»

Moşneagul zîmbi şiret.

«Eu ştiu la ce te vei fi gîndind tu, băete? Cînd eram ca tine, mă gîndeam şi eu la multe drăcii...

— Ei, moşule, nu mă gîndesc eu la ce socoţi dumneata...

— Ştiu, ştiu... vorbi Isailă cojocarul. Se vede după căutătură. Eu parcă spun ceva? Ia şi eu cu năcazurile şi cu gîndurile mele...»

Moşneagul se plecă asupra cojocului lui şi prinse a mormăi pe nas un cîntec. Intr'un tîrziu i se deşteptă glasul tărăgănat şi melancolic:

> De friguri zaci şi te scoli...
> De dragoste zaci şi mori...

«Nu te uita tu la ce spun eu... zise el către flăcău. Aista-i un cîntec din tinereţele mele...»

Amîndoi rîdeau uitîndu-se unul la altul; apoi îşi întoarseră ochii spre întinderile triste, învăluite în ceaţă.

Fata humelnicului nu era ca toate fetele — după ştiinţa lui Niţă Lepădatu. Era aprigă în dragostea ei, şi parcă i se ascuţise mintea. Noaptea, uneori, cînd se ducea la dînsa şi moşneagul nu era acasă, — el sta ameţit după dezmierdările întîlnirii; iar ea aprindea gazorniţa, o aşeza pe prichiciul hornului şi începea să-l întrebe şi să vorbească cu el despre ce avea să se întîmple în viaţa lor.

«Eu zic aşa, vorbi ea într'un rînd, — să ne ducem amîndoi la boer, la primăvară, şi să-i spunem că ne luăm... Şi să ne înlesnească să facem o gospodărie bună, cum am auzit noi că sînt în alte părţi...»

Lepădatu se minuna de gîndurile ei, dar îi plăceau.

«Şi trebue să facem nuntă, la biserică, cu popă... Pe-aici oamenii nu mai ştiu de biserică şi de popă...

— Aşa este... încuviinţă Niţă. Trebue să ne cununăm ca creştinii, înaintea lui Dumnezeu... Şi trebue să ne ducem şi la Cîrmuire...

— Dacă trebue, ne-om duce...» vorbi fata pe gînduri.

Intr'un rînd, la despărţire, flăcăul îşi aduse aminte de ceva şi începu a rîde.

«Ascultă, Marghioliţă, zise el, ce-aveai tu atunci, în hambar, cînd tot îmi spuneai să nu mă duc pe la madama dela curte?..

— Da' te-ai dus?...

— Nu m'am dus, da' m'am mirat... Parcă erai ca o duşmancă către ea... Doar te duci la dînsa, şi ea îţi vrea binele...

— Ei, nu-i nimic.... aşa mi-a venit mie atuncea.

— Nu m'am dus, şi putea să se supere... Da' am crezut că cine ştie ce-i...»

Fata rîse uşurel şi-şi plecă fruntea în pieptul flăcăului.

«Dacă s'a supărat i-a fi trecut... Las'o pe călugăriţă 'n pace...»

Lepădatu se gîndea ducîndu-se spre vitele lui: «Mare şerpoaică şi mare zmăoaică îi şi fata asta a moşneagului... Acù de ce mă fierbe şi mă poartă ca aşa cu vorba?... Da' ce-i pot face? Vede ea că mi-i dragă!»

Pe la sfîrşitul lui Răpciune un vînt aspru dela miază-noapte mătură pîclele. Se ivi un soare gălbui, fără putere. Noroaele şi bălţile amorţiră. Şi peste un amurg arămiu, care colora zarea de la miază-zi la miază-noapte, — năvăliră nourii ninsorilor. Ş'o furtună, venită dela mările îngheţate, începu a purta roiurile de fulgi. Iarna porni cu viscol.

Faliboga veni prin întuneric la şopronul lui Niţă:

«Incepe iarna ca nealtădată, zise el, semn rău, măi prietine!..

— Dă, răspunse flăcăul, ernile-s grele, şi noi sîntem în mîna lui Dumnezeu...

— Ţi-i bun cojocul? ai opinci largi? te-i întoarce şi tu cu spatele la ea şi-i lăsa-o să treacă...

— Apoi altceva ce-i de făcut?» răspunse Lepădatu rîzînd. Vatavul trecu cu calul spre alte şoproane.

Acuma în jurul curţii murmura viaţă mai multă. Ciobanii aduseseră oile la vale, în perdele. Vitele toate erau îngrămădite în şopron. Parcă toată gospodăria întinsă a boerului se strîngea la un loc de frica ernii. Vîntul cel rău parcă-i răscolise pe toţi. Umblau în toate părţile în seara asta de început de iarnă, vorbeau mai vioiu, strigau şi-şi chemau cînii prin viscol.

Niţă Lepădatu îşi întoarse tohoarca cu miţele în afară, trecu pe lîngă rîndul lung de vite, să vadă dacă stau în linişte, după aceia fluera pe Sărmanu, cînele adus de flăcăuaşii cari erau supt privigherea lui. Scoase din glugă o bucată mare de mămăligă şi i-o puse dinainte, apoi îl mîngie pe gît şi-l bătu încet pe bot.

«Măi Sărmanule, da' tu ai cojoc de iarnă?...»

Blana groasă a cînelui lucea neagră prin bătaia ninsorii. Flăcăul stătu un timp privind în ntuneric şi gîndindu-se. Din cei mai depărtaţi ani, de cînd îşi aducea aminte, şi de cînd îşi petrecea zilele slujind la vite boereşti, fiorurile ernii îi strecurau nelinişte în suflet. Simţea ceva aspru, — ca un murmur de duşmănie suflat de pe alte tărîmuri.

«Hai, Sarmanule, la bordee...» vorbi el cătră cîne.

Cu tohoarca miţoasă în spate şi cu cînele după el, Lepădatu trecu prin zbaterea fulgilor. Luminile dela vizuniile omeneşti abia licăreau. Intră în bordeiul moşnegilor, se aşeză pe laiţă, lîngă foc, cînele i se culcă la picioare. Stătu acolo o vreme pe gînduri. Din cînd în cînd intra un bordeian, ori un cioban nins, ca să fumeze o lulea, pe urmă eşea. Bătrînii vorbeau c'un fel de glasuri îngrijorate, şi-şi aminteau de ernile grele din trecut. Parcă vorbeau despre războae şi cumpene grele. În răstimpurile de tăcere, s'auzea afară şuet de ape; şi gazorniţa tremura, atinsă de suflările care intrau pe horn.

Viscolul se potoli a-doua zi dimineaţa, dar ninsoarea mai ţinu încă o zi ş'o noapte. Cînd stătură fulgii, se întări frigul. Bordeenii eşeau ca din fundul pămîntului şi tăiau cărări. Fumuri se înălţau drept în sus şi sunetele şi glasurile loveau ca într'o sticlă sonoră. Călări pe cai, Faliboga şi Lepădatu se duseră şi cercetară girezile de pae şi stogurile mari de fîn. Oamenii veneau cu sănii la încărcat. În apropiere, ciobanii luminau locul în jurul perdelelor în care stăteau grămădite oile. — Pînă în fundul zării se întindea o pînză albă, nepătată. Din senin uneori cobora ca o fumegare, se apropia, ş'un convoiu lung de corbi presăra puncte negre mişcătoare pe lumina omătului.

Cu două zile înainte de sfîntul Neculai, la amiază, zurgalăi argintii se auziră dela coşerele din deal sunînd dulce către vale. Şi 'ndată, ca fulgerul, se răspîndi zvon că soseşte boerul Avrămeanu. Bordeenii izvorîră ca furnicile din toate părţile. Eşeau şi

femeile şi copiii desculţi, şi întindeau capetele pe după creasta moşuroaelor lor.

Intr'adevăr, sosea stăpînul într'o sanie cu patru cai, şi cu zurgalăi cari sunau felurit. Faliboga şi cu Iana lui eşiră din bordeiul lor în cojoace curate şi coborîră spre curte întru întîmpinare.

«Vai! Sandule! strigă muerea vatavului cu uimire. Aşa mîndră sanie încă n'am văzut...

— Taci, femee, răspunse Faliboga rîzînd, că este în sanie ceva şi mai mîndru, şi mai minunat...

— Ce este?

— Apoi eu îs mai nalt, şi am şi gîtul mai lung... Ridică-te şi tu în vîrful degetelor şi vezi...

— Alei! Sandule! asta are să fie stăpîna noastră... Mîndră duducuţă...»

Intr'adevăr, cuconu' Jor venea la moşia lui cu mireasa, şi cu socru-său, cuconu' Ionaşcu Razu.

«Tot s'au adeverit vorbele, Iano... murmură Faliboga... De-acu cine ştie ce-a mai fi!...»

Iana se întoarse spre vatav şi-l privi pieziş, cu sprîncenele puţin încruntate:

«De ce zici tu vorba asta, Sandule?

— Hei, Iano, hulubiţa asta-i pasere de tîrguri, — ş'are să desfacă pe boer de pustietăţile noastre...»

Iana nu răspunse; îşi aţinti ochii arzători asupra săniei care venea domol acuma; privi lung obrazul trandafiriu învălit în blănuri al cuconiţei celei tinere; după aceia se trase în dosul lui Faliboga şi se învăli mai bine în cojocu-i de berbec. «Om vedea şi noi ce drac a mai eşi de-aici...» şopti ea încet.

Sania trase la scara caselor de vălătuci. La ferestre, fîlfîiră perdelele albe, — parcă se desfăcură nişte pleoape; uşa se deschise şi călugăriţa eşi în cerdac, subţirică, în caţaveica-i de vulpe, privind c'un zîmbet încremenit pe faţa-i fină la cuconiţa cea bălae. — Din toate părţile veneau bordeeni, şi se adunau în jurul săniei, cu căciulile în mînă.

Se desfăcu întâiu din blănuri şi se coborî sprinten cuconu' Jorj, cu faţa-i smeadă plină de un zîmbet fericit. Pe urmă se dădu jos, trăgîndu-şi încheeturile, boerul cel bătrîn, gros şi greoiu, cu mustăţile albe şi cu sprîncene negre. Şi sări la urmă uşurică, ajutată de braţele lui Avrămeanu, şi subţirica cea bălae, cu căciuliţă albă pe-o sprînceană, şi c'o blăniţă ca puful în jurul obrajilor ş'a urechiuşelor.

Intrară în casă. Călugăriţa-i urmă plecată de şele şi cuvioasă. Oamenii stăteau în loc. Privîră întâiu sania, şi caii, şi vizitiul cu blana-i albastră şi cu căciula-i buhoasă căzăcească; pe urmă, după ce sania trecu spre grajduri, ei rămaseră vorbind despre boeri şi despre minunatele ţinuturi din cari veneau aceşti oameni fericiţi şi bine hrăniţi. Era ca o lumină în viaţa lor, ca sosirea unui domnitor.

Cînd eşiră boerii din casă, bordeenii se aşezară pe două rînduri, privindu-i cu luare-aminte. Erau rumeni la faţă şi veseli. Coconu' Jor se îndreptă spre supuşii lui şi zise zîmbind:

«Iaca, stăpîna voastră, măi oameni buni... şi privea şi el ca pe ceva scump ochişorii cari clipeau repede în puful blăniţelor.

— Dumnezeu să-i dee sănătate!...» răspunseră cîteva glasuri.

Boerul cel bătrîn fuma dintr'o ţigaretă de chilimbar. Privea spre oameni, parcă se gîndea la altceva. Zise c'un zîmbet de milă spre domniţa cea bălae: «*Oh! ils sont bien sales, les pauvres gens!*»

«Ce zice? ce-a spus?...» şopteau oamenii întorcînd nasurile unul spre altul.

Strîngîndu-se în blănile lucitoare, boerii trecură mai departe. Se opriră şi priviră spre bordee. Zîna cea bălae începu a rîde: «*Tiens! qu'est ce que c'est que ça?*» şopti ea cu glas dulce. Şi privind cu ochii frumoşi spre Avrămeanu, urmă tot franţuzeşte: «A! sînt bordee!... Cît sînt de ciudate!...

— In adevăr, aici sîntem departe de civilizaţie! zise şi coconu' Ionaşcu, învăluindu-şi faţa în fum albăstriu de tutun.

— O, e foarte ciudat! foarte ciudat! şopti domniţa. Şi parcă i se puse un abur pe ochii albaştri. Bordeele acestea îmi aduc aminte de poveştile cu cărbunării pe care le citeam la pension...»

Grămada bordeenilor venea ca o turmă sfioasă şi mulţămită în urma lor. Şi boerii cotiră spre perdele şi spre şoproanele vitelor.

«Gospodăria mea e foarte sumară... şoptea coconu' Jor, c'un uşor zîmbet de stînjenire pe faţă,—dar aici nu putem face altfel. Sîntem în pămînturi nouă...»

Ea îl privi zîmbindu-i dulce. Era într'adevăr foarte frumoasă şi gingaşă domniţa lui Avrămeanu, şi bordeenii o observau cu uimire, grăindu-şi încet la ureche. «Vorbesc franţuzeşte!...» mormăi Faliboga, către Iana.

«Cred că nici vara nu-i mai frumos aici... şopti coconiţa rar, surîzînd, şi întorcîndu-se uşurel în loc...

— Pentru mine lanurile de grîu sînt tot ce poate fi mai frumos... zise Avrămeanu... Iaca şi Faliboga, urmă el zărind pe vătav. Ia vină 'ncoace, Sandule...»

Faliboga se înfăţişă, drept, şi căută să-şi îndulcească pecît putea asprimea obrazului.

«Sărutăm dreapta, stăpînă... grăi el cu sfială, şi întinse spre domniţă laba-i neagră.

— Dă-i mînă, să ţi-o sărute... şopti Avrămeanu tot în franţuzeşte. Faliboga ridică ochii spre el. Apoi sărută mînuţa înmănuşată.

— Toate merg bine, Sandule? întrebă iar boerul cu bunătate...

— Toate, ca 'n toţi anii, răspunse liniştit Faliboga. Oiu veni la curte s'oiu da seamă...

— Acuma n'avem vreme, Sandule, zise Avrămeanu. Sîntem numai în trecere... Plecăm mîne-dimineaţă.

— Şi vă duceţi departe, stăpîne?...

— A, da... tocmai în ţara Talienilor... voi nici n'aţi auzit de-aşa ceva...

— Ba am mai auzit noi, stăpîne...» zise Faliboga, oftînd şi strecură privirea-i neagră spre Iana.

Domniţa deodată începu a rîde:

«Mi-i frig! mi-i frig! ciripi ea. Să intrăm în casă...» Apoi apucă braţul lui Avrămeanu şi-şi lipi capul de umărul lui. «Ţi-am făcut gustul... am venit să-ţi vedem împărăţia de la marginea lumii...» Şi rîdea subţirel. «Să plecăm repede, repede... repede... departe!... unde-s flori... şi cîntece! Ah! cît sînt de fericită, Georges!...» Grăbiră paşii; şi boerul cel bătrîn se silea să-i ajungă; părea puţin cam plictisit; zicea cu mustrare: «Rozino... Rozino... te observă oamenii. Fii cuminte». Apoi începu a tuşi şi zvîrli ţigara.

Iana zise, privind zîmbitoare după arătarea fericită a stăpînei lor:

«Auzi, Sandule, o chiamă Zîna...»

Faliboga mormăi ceva neînţeles.—Boerii intrară în casă...— Apoi peste puţin eşi coconu' Jor singur; şi chemînd pe Faliboga, îi zise cu glas tare: «Sandule, să trimiţi un om cu sania pînă la comună, s'aducă de la crîşmă trei vedre de rachiu... Să dai cinstea asta la oameni, chiar în iaseară... Da' să fii cu luare-aminte...

— Am înţeles, coconaşule, răspunse Faliboga. Da' cînd vă întoarceţi?...

— Cine? întrebă boerul. A! coconiţei nu-i prea place pe la noi... Da' eu mă 'ntorc cît de degrabă, cît de degrabă...

— Apoi să vii sănătos, stăpîne...» zise Faliboga.

O mînă mititică bătu în geam. Coconu' Jor se întoarse rizînd şi intră în casă. Faliboga se îndreptă spre oameni cu sprîncenele încruntate: «Puneţi-vă, măi, căciulile în cap»! Şi-şi îndesă şi el cuşma pe sprîncene.

«Să se ducă Andrei Broască după rachiu, strigă apoi cu asprime, şi voi duceţi-vă de vă căutaţi de treabă! Acu boerii au intrat în casă, la hodină, ce mai vreţi?...»

Bordeenii se răspîndiră încet-încet, tîrîindu-şi prin omăt opincile umplute cu pae şi grăind despre întîmplarea cea mare. Faliboga strigă către flăcăuaşul cel subţire:

«Măi Grecuşor! să fie Alba înşeuată... Mă duc să cercetez dacă s'a împlinit ce-am poruncit dimineaţă...» Porni mormăind într'o parte, şi Grecuşor o impunse la fugă ca o iazmă, sărind cu paşi mari prin troian.

Cu dulăul lui la picioare, Niţă Lepădatu aşteptase pe stăpîni lîngă şopronul vacilor. Ii văzuse îndreptîndu-se spre el, se descoperise de departe; dar privirea care scînteia în blăniţa albă

lunecase numai asupra lui, trecuse in altă parte ; boerii se intorseseră și Niță rămase la locul lui, cu căciula 'n mină.

Faliboga veni cu pași mari spre el. Se opri rizind aspru :

«Ei, măi Niță ? ce zici ?... Pune-ți, măi Niță, căciula 'n cap.

— Tare-i mititică și frumoasă !... zise Niță.

— Cum ? d'apoi ce crezi tu, măi ?... Asta-i ființă curată... Nu ca noi... Mirosim a fum ș'a bordeiu... Asta-i carne de lapte, crescută pe puf... Alt om !»

Lepădatu nu răspunse. Privea zimbind inainte-i, parcă-i stăruia incă in lumina ochilor o arătare blindă.

A-doua-zi zurgalăii tremurară limpede, cu sonuri felurite, in liniștea vilcelei. Frigul mai scăzuse și soarele lucea pe un cer senin și verde ca piatra de chiclaz. Cei patru cai incordați traseră la scară sania plină de blăni și de cergi mițoase ; iar vizitiul cu căciula-i buhoasă, stătea drept și mindru, parcă nici nu catadicsea să se uite spre umilitele icoane care se zugrăveau in juru-i.

Bordeenii se adunară iar, așteptind plecarea stăpinilor. In geamlicul de dindos, Faliboga sta de vorbă cu cuconu' Jor, răspundea la tot ce-l intreba și primea porunci.—Cind eși Faliboga, oamenii cu toții se uitau spre coșerele din deal. O săniuță strimtă venea repede la vale trasă de-un căluț scund. Vătavul puse mina cozoroc la ochi.

«Trebue să fie domnu' primar...» mormăi el și stătu in loc. Calul depăna mărunt din picioare ; ajunse la curte, se opri. Din săniuță cobori un tirgoveț scurt și pintecos. Era imbrăcat c'o blăniță de berbece ; de supt căciula naltă și ascuțită, dintre palele late ale gulerului, eși la iveală un obraz mare, stacojiu. Ochii mititei cercetară imprejuru-i.

«Care-a băga de seamă la cal și la lăicere ?...» intrebă el c'o voce gilgiită, de om gras, cu gitul scurt. Iși trase mănușile groase de lină c'un singur deget, iși inălță căciula de pe sprincenele roșcate și-și dădu pe umeri gulerul.

«Ce vint te-aduce pe la noi, domnule primar ?» intrebă Faliboga.

Slujbașul stăpinirii se intoarse ; buzele groase i se intinseră a zimbet.

«Aha ! dumneata ești, domnule Sandu ?... Au venit boerii, așa-i ?... I-am văzut eri, au trecut prin comună...

— Da, au venit ; acuma avem și stăpină... grăi Faliboga dind din cap.

— Știu, știu... se grăbi a vorbi primarul, rizind ; m'am grăbit să-mi aduc respectele mele...»

Bordeenii priveau in tăcere. Primarele se roti puțintel in loc, apoi privi spre curte.

«Pe ici, domnule primar... pe dindos...» zise Sandu arătind cu mina.

Dar ușa de din față se deschise mare, și boerii eșiră in

blănile lor. Primarul se grăbi spre scări. Cuconu' Jor il cunoscu numai decit. Zise cu oare care mirare :

«A ! domnu' Vilcu ! de cind pe la noi ?

— Chiar acù am căzut... răspunse primarele inchinindu-se adinc spre cuconița Rozina.

— Un moment, domnule primar... un moment !» Și boerul ajută de subsuori pe tinără, o potrivi in sanie și grămădi cergi in juru-i. Ea il privea cu ochișori scinteetori și cu botișorul rumân zimbind.

«Vreme splendidă, ciripi ea dulce, să mergem, Georges, să mergem, să nu intirziem !...

— Un moment... ii zise Avrămeanu repede, in franțuzește... am ceva de spus omului acestuia...»

Se sui cu greutate in sanie și boerul cel bătrin. Din cerdac, cuvioasă, cu genele plecate, privea neclintită călugărița.— Stăpinul trecu spre primar și-l luă la o parte. Vorbiră incet, foarte puțin. Avrămeanu se deschee domol la blană, viri o mină la piept și se scociori prelung. Trase un portofoliu, il cercetă, scoase ceva din el, și domnul Vilcu se grăbi să primească o hirtie.

«Vă mulțămesc foarte mult, zise cu zimbet larg domnul primar, voiu fi ca totdeauna al dumneavoastră...

— Bine, bine... răspunse Avrămeanu privind in altă parte și incheindu-se la blană. La revedere, domnule Vilcu, la revedere !

— Cu tot respectul...» vorbi ceva mai tare primarele și se ploconi spre blănița cea albă.

Cuconița clipi numai din ochi ; Avrămeanu se grăbi să se sue in sanie. Călugărița cobori iute din cerdac. Faliboga se apropie și el din partea cealaltă, vizitiul se aplecă indărăt, și cu toții așezară blănurile și cergile.

«Sandule, mai zise boerul, vezi să fie toate in regulă...»

Sandu se descoperi : «Apoi n'aveți grijă... să veniți sănătoși...» Iși scoaseră și bordeenii căciulile din cap.

«Cu bine ! mai zise boerul. – Hai, Costane !»—Vizitiul pocni din biciu, zurgalăii prinseră a suna și sania porni repegior la deal. In urmă, se grăbi și domnu' Vilcu, cu căluțul și cu săniuța, grămădit in lăicere, cu căciula pe sprincene și cu gulerul ridicat. Numai virful nasului i se vedea.

«Măi Niță, grăi Faliboga către Lepădatu... ai văzut și tu pe omul stăpinirii... primarele dela comună... Domnu' Vilcu-i vulpe șireată... Cum vine boerul, adulmecă indată spre noi... Da' altfel cine-l mai vede pe-aici ?... I-a dat boeru' o hirtiuță albastră—și gata ! el se chiamă că și-a făcut datoria... Altfel aici noi in de noi trăim—și n'avem nici popă, nici primar... Mai vine perceptoru' odată pe an tot după parale, și gata !...»

Faliboga ridea, privind spre săniuța de scinduri nevopsite, care luneca ca un puiu după mindra sanie boerească. «Măi

Niţă! mai zise el. Tare-ai mai rămas tu cu gura căscată... caşi eri... Parc'ai văzut o zînă din poveste... Pune-ţi, măi Niţă, căciula în cap...»

Zurgalăii cu dulce sunet se stinseră în depărtare; curtea şi bordeele rămaseră tăcute, mai triste parcă, în liniştea ernii. Vătavul porni la treburile lui, Niţă se întoarse la vite cu Sărmanu. Dar spre seară toţi bordeenii adunaţi la vetre, începură a vorbi iar despre întîmplarea aşa de deosebită şi despre vedenia din alte lumi, care trecuse prin viaţa lor.

Iarna urmă domoală; oamenii şi vitele o duceau bine. Nimic nu mai tulbura aşezarea singuratică. Numai c'o zi înainte de ajunul Crăciunului, un preot ş'un dascal se abătură călări, dela satul cel mare al lui domnu' Vîlcu. Veneau să vestească şi bordeenilor naşterea Mîntuitorului. Intrară la curte şi călugăriţa-i primi foarte cuvioasă şi tristă; trecură şi pe la bordee, şi femeile şi copiii le eşeau înainte. Faliboga îşi făcu datoria către ei, şi pe la amiază şi părintele şi dascalul plecară pe caii lor pe întinderea albă de omăt. Oamenii îi urmăriră cu ochii pînă ce se perdură în depărtare ca două puncte negre.

In sărbători oamenii mîncară carne de porc după datină; cinstiră şi băutură. Ştiau că trec într'un an nou şi se înveseleau în căldura bordeelor. Işi făcură rîndul la mîncare şi băutură şi ciobanii şi haidăii cari făceau de strajă în perdele. Iar Faliboga pînă cătră ziuă şi-a cercetat slujbaşii, ca să nu fumeze în stuh şi pae şi să nu cadă între vite. La aşa zile mari e îngăduit oricui să se ameţească; dar ameţeala poate fi şi cu primejdie uneori.

Intr'o seară, pe după Bobotează, prinse iar a juca un vînt uşurel dinspre miază-noapte, şi Lepădatu cu Faliboga stăteau de vorbă în bordeiul moşnegilor.

«Pîn' acu am trecut cu bine jumătate de iarnă, zicea Faliboga, om vedea şi pe cealaltă jumătate cum a mai fi.

— Apoi datoria şi-a face-o şi iarna asta ca toate, răspunse rîzînd Niţă.

— Aşa-i, — iarna n'o mănîncă lupii niciodată... Da' totdeauna eu, iaca aşa, pe după Bobotează, încep a mă gîndi la primăvară. Iarna trăim, da' ne cam înăduşim... Aşa-i şi Iana mea... zbiară după soare de primăvară, nu altceva...»

Faliboga se îngrămădi mai bine lîngă horn. Mihalache Prescurie zise:

«Primăvara, vine şi cuconaşu'... odată cu cocoarele...» Faliboga dădu din cap şi oftă:

«Oi, frumosu-i cînd se topesc omăturile şi tămîn lanurile verzi ca buratecul şi se sue ciocîrlia la ceruri cîntînd... Curg din toate părţile pîrăe... parcă-s de spumă... şi miroase nu ştiu cum... dulce... Şi Alba de supt mine parcă tremură de bucurie şi nechiază. Ş'apoi pornesc cu cuconu' Jorj, şi el călare... şi ne ducem să vedem unde mai punem plugurile 'n primăvară, unde

facem imaş, unde lăsăm fînaţurile... Mă uit eu la boer,—şi lui i se umflă nările... Şi lui i-i drag pămîntul negru.

— Apoi, Sandule, ţi-oiu spune eu, grăi dintr'un colţ moş-Irimia Izdrail; cum nu i-a fi drag pămîntul de la noi? Am văzut şi eu în viaţa mea multe locuri, ş'am strecurat printre degete multă ţărnă... da' aici îi altfel... Aici e-un fel de pămînt — Dumnezeu l-a făcut aşa, de dă roade cum nu s'a mai auzit prin alte părţi de lume... Aici călare nu te vezi prin popuşoiu, şi grîul totdeauna-i pînă la piept... şi mare şi greu la bob... Eu ştiu? Aşa l-a binecuvîntat Dumnezeu!

— De aceia şi boerul a trăit în singurătatea noastră, vorbi Faliboga, a trăit aici, parc'avea o dragoste... De dimineaţă pînă 'n seară pe cîmp cu mine... Şi în puterea verii, ne ducem noi la tîrg la Săveni, cînd s'adună secerătorii din satele cele depărtate şi se rup acolo preţurile... Ş'aducem noi aici un iarmaroc de oameni... Şi pornesc ca o oaste prin lanuri cu secerile... Măi Niţă, de-aceia i-a plăcut boerului pe la noi, căci secerătorii i-au dat la pămînt tot holde grase... Aici e binecuvîntat pămîntul.»

Gheorghe Barbă, din fundul bordeiului, grăi şi el:

«Atuncea, la secere, zic şi eu că-i de trăit aici. Barbaţi şi mueri, de umplu toate şoproanele... Ş'apoi vorbă şi rîsete şi cîntece, seara, pe la focuri... Aşa-i cînd îi lume multă...

— Spune, măi Barbă, spune! zise Faliboga. Atuncea-i de tine! Atuncea cînţi tu şi şăgueşti cu fetele... Iţi aduci aminte de pe cînd erai tînăr...

— Ce folos de şagă... mormăi Gheorghe Barbă. Acu-s ciolan bătrîn. Omu' cînd îmbătrîneşte, pune pae şi-l pîrleşte, vorba cîntecului...»

Cu toţii începură a rîde. Moş Irimia arătă cu capul spre Lepădatu:

«Unui flăcău ca aista nu i s'a urî la vară...

— Cine ştie! răspunse Niţă, eu la vară poate-oiu avea alte gînduri.

— Da' de ce, măi băete?

— Apoi dă, grăi Faliboga, aici este o taină... n'o mai ştii şi dumneata, moşule... Pîn'atunci poate-a cînta Gheorghe Barbă la o nuntă...»

Tăcură. Nimenea nu mai întrebă nimic. Numai moş-Irimia mormăi încet în barbă: «Ei, apoi a da Dumnezeu!...»

In horn bubui vîntul.

«Are să vremuiască...» zise Mihalache Prescurie. — Tăcură iar. Apoi Sandu vătavul murmură cu glasu-i aspru:

«Hm! acuma unde-or fi fiind boerii noştri?... Cine ştie unde-s! Zice că ţara ceia a Talienilor e pe unde-i Marea caldă. Acolo nu ninge, şi-i tot primăvară.. Aşa spunea odată boerul... Umblam noi călări, la arat, ş'apoi îmi vorbea el despre toate.

— Cine ştie unde-a fi fiind şi ţara asta! zise Niţă.

— Apoi dacă-i la Marea... grăi Mihalache Prescurie, atuncea-i tocmai la capătul pămîntului, acolo unde se duc rîndunelele

și cocoarele... Da' eu mă mir cum de se pot duce oamenii tocmai acolo.

— Bine... răspunse Faliboga. In ziua de azi sint trenuri și te duci ca gîndul...»

Tăcură iar. Niță Lepădatu întrebă apoi:

«Și oare oamenii pe-acolo trăesc mai bine?...

— D'apoi cum? îi răspunse rînjind Faliboga. De ce s'au dus boerii noștri acolo? ca să le fie mai bine... Așa aș fugi și eu de iarnă, dac'aș putea... Da' la urma urmei de ce să fug? acû m'am deprins cu dinsa...

— Eu cred, zise Niță, că boerul s'a dus numai pentru cuconița lui... Era subțirică și albă... cu n'am mai văzut așa fetiță... Ea l-a dus pe boer. N'ai văzut cum se uita la dînsa? ca la un odor!—Acû or fi grăind și ei, ș'or fi petrecînd...»

In horn iar se auzi vîntul tremurînd și duduind prelung; gazornița fîlfîi, aproape să se stingă.

Vătavul se sculă în picioare și-și căută căciula și harapnicul.

«Mă duc să mai văd ce mai este pe-afară, zise el.

— Merg și eu...» vorbi Niță trăgîndu-și pe umeri toboarca. «M'or fi așteptînd băeții...»

Cum eșiră, îi biciui viscolul în față; apoi mai la larg îi învălui un vîrtej des și aprig.

«Ei, dracia dracului! strigă Faliboga scuipînd, îmi intră și 'n gură!...» Niță își strînse mai bine pe el cojocul mare.

Faliboga se lăsă spre bordeiul lui:

«Nu-i chip! gemu el, trebue să mă duc să-mi iau altceva pe mine... Tu, măi Niță, în iastă noapte nu te dezlipi de vite. Cu furtuna asta cine știe ce se poate întîmpla...

— D'apoi că și 'n alte nopți tot între ele dorm!...» răspunse flăcăul depărtîndu-se.

Intăiu îi veni gîndul să se repeadă pînă în deal la bordeiul humelnicului, să mai vadă pe Marghiolița și să mai schimbe două vorbe cu ea; dar pe urmă apucă spre șopron. Era ceva neobișnuit pe pămînt și 'n văzduh; vîntul avea parcă în el mii de ace de ghiață și omătul mărunt își căuta cu îndărătnicie loc în toate ungherele îmbrăcămintei; iar pe sus se simțea că lunecă un fel de șuvoiu nemărginit și iute.

Pînă la șopron, Lepădatu simți că vifornița s'a întărit. Găsi pe flăcăuași strînși la un loc; îl așteptau. Ii eși și Sărmanu înainte și prinse a i se gudura la picioare. Vitele stăteau neclintite prin întuneric; Niță le simți neliniștite, cu capetele ridicate și cu urechile ciulite. Zăpada bătea uscat în perdeaua de stuh; iar pe de laturi și pe deasupra, stropituri își căutau loc și' n adăpostul deschis spre miazăzi. Vîntul cîteodată izbea greu în clădirea șubredă, șuerînd cu mînie și bătînd din grele aripi nevăzute.

«Bădică, zise Nistor flăcăuașul, în iastă noapte iar au să vie lupii la perdele...

— Tăceți, bre, că sînt cîni voinici, și puști... ș'apoi pe-așa vreme nu es nici dihăniile din cotloanele lor...

— Bădică, cum îi sta singur aici?... Mare crîșcare!... I-auzi, parcă vin niște ape!...

— Măi băeți, zise încet Lepădatu, eu văd că pe voi v'a îngrozit vifornița... Așa mă înfricoșam și eu, cînd eram ca voi... Duceți-vă și vă hodiniți...»

Flăcăii se strecurară spre bordee și închiseră poarta de stuh în urma lor. Lepădatu trecu pe lîngă vite pînă în capătul șopronului, și le ascultă răsuflarea. Se întoarse după aceia la locul unde-și avea de obiceiu culcușul. Avea acolo o pușcă de mult încărcată; dar el mai mult se bizuia pe buzduganu-i de alamă. Il scoase și-l așeză să-i fie la îndămînă, apoi se lăsă jos, în tohoarcă.

Stătu așa mult, gîndindu-se. N'avea somn, și 'n juru-i fierbeau vecinătățile. Se gîndi o vreme la întîmplări din copilărie, la viața petrecută pe lîngă străini. Nici de tată, nici de mamă nu-și aducea aminte; și parcă-i cîntau în suflet unele din tînguirile vîntului, ca păreri de rău jalnice. Pe urmă cugetă la dragostea lui,—și iar parcă văzu la căpătâiu pe Marghiolița humelnicului.—Pe la spate, prin păretele de stuh, vîntul răzbea în cîteva locuri cu pulberea măruntă a omătului, și pe deasupra tot mai des se abăteau învăluirile. Și deodată, cum sta așa pe-o coastă, i se păru că s'a iscat în juru-i un freamăt neobișnuit.

«Vîntu-i peste samă de tare...» se gîndi el.

Acuma nu mai erau răgazuri și clipe domoale; acuma parcă ceva supraomenesc voia să ia înainte și să zmulgă clădirea din locul ei. Și 'n văzduh și 'n depărtări gemea ceva prelung,—ca o chemare spăimîntată a liniștii.

«Se scutură văzduhul pe crîngul lui...» șopti flăcăul c'o înfiorare.

Și vitele începură a se frămînta și a se îngrămădi unele în altele. Sărmanu mormăi, parcă simțise pe cineva venind.

«Fii cuminte, nu-i nimeni, măi Sărmanule!» îi zise Niță. Și se sculă de la locul lui. Prin întuneric, căuta să privească în juru-i; se gîndea ce să facă pentru astîmpărul vitelor. Dar și cînele și vitele simțiseră ceva înaintea omului. Și cînd simți și omul, era prea tîrziu. Cu zgomote repezi și ascuțite începură să pîrîie legăturile șopronului. Ingrozite, vitele se tălăzuiră și se isbiră în toate părțile. Bătut și de valul acesta greu, șopronul începu să se surpe. Mugind, vitele scăpau prin spărturi. Sărmanu avu un plîns omenesc de desnădejde. O plasă de stuh ca o aripă uriașă plesni pe Lepădatu. Se plecă amețit, căutîndu-și buzduganul, cașicum voia să se apere de un dușman. Vîntul scăpătă ca o bătae de pușcă prin spărtură și-l orbi cu omăt aspru.—Toate se petrecuseră într'o clipă, și vitele mugeau prin împrejurimi. Căzut în brînci, Niță Lepădatu nu mai avu cînd să se ridice; acoperișul de pae căzu greu peste el. Se simți pierdut; numai o clipă mai auzi urletul cînelui; chemările-i înăbușite se stinseră în sunetele vijeliei.

Dar Faliboga se întorcea la bordeiu pe Alba lui; și auzi prin noaptea viforoasă mugetele vitelor, cutremurul șopronului și

urletul străpungător. Se abătu repede din drum şi strigă cu glasu-i răguşit:

«Măi Lepădatu', măi! unde eşti? ce este?»

Descălecă şi se repezi prin viscol. Pipăi cu minile şi cu picioarele,—căci virtejurile de omăt il orbeau. Apoi se opri: auzise gemătul adinc al celui căzut. Intăiu stătu in cumpănă; voia să alerge la bordee, să dee de veste. Apoi se hotări. Şi prin intuneric incepu să scurme şi să zvirlă la dreapta şi la stinga trestiile şi paele şandramalei risipite. Se oprea din cind in cind şi asculta. Apoi striga: «Măi Niţă măi, eu-s, măi băete!...» Gemetele lui Lepădatu urmau inainte, dar păreau mai desluşite. Faliboga incepu să urle prin noapte, răguşit.

«Măi oameni buni măi! n'auziţi, măi!»—Ii veni un gind apoi; işi zmunci puşca din spate şi o slobozi de două ori. Detunăturile se amestecară cu clocotul viforniţei.

Iar se plecă, scurmind cu minile, pină ce, gifiind cu deznădejde, simţi tohoarca, şi supt ea trupul cald al lui Lepădatu. —Singur se năcăji şi-l trase la o parte; il acoperi cu cojocul; după aceia se năpusti la Alba, şi călare, alergind printre bordee, incepu a chema cu vocea-i groasă.

In noaptea aceia de cumpănă, Niţă era să treacă pragul morţii. Il aşezară cu capul spart şi cu picioarele stricate in bordeiul moşnegilor. Veni prin viforniţă Iana şi-l oblojì cu pine muiată in rachiu, ii aduseră o luminărică de ceară la căpătăiu, şi pină in ziuă moşnegii veghiară. El gemea fără intrerupere cu ochii inchişi. Iar dimineaţă sosi, ca adusă de furtuna de-afară, şi Marghioliţa dela bordeiul din deal. Incepu să se bocească cu minile la timple şi căzu la pămint cu faţa in jos lingă laiţa pe care zăcea flăcăul.

Trei zile şi trei nopţi cel fărmat nu şi-a putut veni in fire; după aceia lumina tristă care se strecura pe la fundul bordeiului luci limpede in ochii lui căzuţi...

Toate aceste intimplări, de pe cind erau pustii intinderile de la Prut, mi le-a povestit nu de multă vreme un gospodar de la Bordeeni. Am ajuns intr'o zi de vară in satul unde era el judeţ ş'am poposit in ograda lui imprejmuită cu gard de nuele. A virit caii la adăpost intr'un grajd lipit cu vălătuci, văruit şi stropit cu albastru, şi pe mine m'a poftit la odihnă pe prispa largă.

Era un romin voinic, cu plete lungi, cu mustaţa căruntă şi cu ochii ingropaţi supt tufele sprincenelor. Umbla numai puţintel intr'o parte; avea un uşor beteşug la un picior. M-a cinstit foarte prietinos cu apă rece; şi nevasta lui a pus intr'o oală cu borş o găină grasă in cinstea musafirului. Doi flăcăuaşi sprinteni trebăluiau prin gospodărie, prin şura curată şi prin ocolul vitelor.—Şi 'ntr'un tirziu, după ce ospătai, gospodarul indrăzni să se aşeze mai la o parte pe prispă, şi chemă cu glas potolit pe nevastă-sa: «Marghioliţă, vină şi-i bea şi tu un pahărel de vin...»

După ce plecă femeia să-şi vadă de stative,—gospodarul, Niţă Lepădatu, imi povesti intimplările vieţii lui la curtea boerului Jor Avrămeanu.

Imi spuse toate, imi vorbi şi despre prăpăstioasa noapte cind era să moară, şi despre suferinţele lui care s'au prelungit pină in primăvară.

«Dar in primăvară, imi zise el privindu-mă zimbind, in primăvară m'am ridicat din bordeiu ş'am eşit la soare cald... Şi când au prins a veni rindunelele, şi cind au prins a inflori florile cimpului, m'am ridicat de pe boală... Şi după aceia, cind a venit boerul, ne-am rugat şi eu şi Marghioliţa, să ne cunune el şi cu cuconiţa lui...

Apoi ca să ne cunune a trebuit să ne ducem noi la tirg la Eşi. Cuconiţa nu voia să mai vie in pustietatea noastră, dar de cununat a spus că ne cunună pentru credinţa mea... cind erau ei in petrecere la Marea cea caldă... Ş'apoi atunci am umblat noi o bucată de ţară ş'am văzut tirguri şi sate aşezate, şi tare mi s'a părut pustie moşia noastră, şi bucata de pămint cu care ne-a inzestrat boerul. Dar dac' am văzut noi atitea,—şi case, şi gospodării, şi trenuri, şi alte multe, ne-am gindit să ne silim şi noi a eşi din bordeiu... Şi ne-am durat cu vremea casă,—ş'apoi au făcut pe urmă şi alţii ca noi.

Da' boerul nostru, săracu, nu s'a mai intors după o vreme la noi. A făcut gustul cuconiţei ş'a luat moşie in alte părţi. Iar păminturile acestea au intrat pe alte mini. S'au mai impărţit, le-au purtat feluriţi oameni, au mai dobindit şi oamenii noştri cite ceva,—şi mulţi din bordeenii vechi s'au aşezat pe pămintul lor, şi-au durat case, şi azi avem şi noi se chiamă o leacă de sat, şi nu mai sintem aşa departe de lume....»

Pe cind badea Niţă imi povestea acestea, pe drumul dinaintea porţilor, veneau oamenii de la muncă,—şi cîţiva flăcăi cintau, şi glasurile lor se inălţau tremurind in pacea amurgului. Priveam imprejurimile, costişele pline de holde, şi vilcelele cu finaţuri,—şi 'nspre miază-zi o mirişte fără sfirşit,—şi intrebai pe gospodar:

«Dar curţile vechi ce s'au făcut?...

— Curţile acelea le-au dărimat alţii; ş'au făcut altele mai la deal; pe urmă şi acelea au rămas pustii, ş'au căzut, şi alţi boeri au făcut aşezare de cărămidă incolo, in mijlocul moşiei... S'au schimbat cum se schimbau de mult perdelele vitelor, din an in an... Da' acu nici acestea nu se schimbă aşa de des,—şi se durează cum trebue... Am auzit pe urmă,—adăogi zimbind gazda,—că se face ş'un tren pe-aproape, prin valea Jijiei...

— Aşa-i, zisei eu, aşa se schimbă lucrurile. Dar Faliboga?.. ce s'a făcut Faliboga şi cu Iana lui?...»

Lepădatu stătu puţin pe ginduri.

«Vezi dumneata, răspunse el... Faliboga era un om pidosnic, cum spunea el singur... Era ca un cal de pustie... Cum a văzut că se 'nmulţesc oamenii, şi vin alţi stăpini, unii mai răi,

alții mai lacomi,—și-a luat pe Iana, au încălecat pe cai ș'au trecut Prutul... S'au dus cine știe unde... Ca de-o urmă de pasere—nimica nu s'a mai aflat de ei...» Privi un timp spre ceața viorie a depărtărilor. «De nu era Faliboga, vezi dumneata, eu muream în cumpăna aceia... Eu niciodată n'am avut credință întrînsu', dar avea și el inimă bună!... Fac odată pe an praznic creștinesc, pentru odihna lui... Poate nu mai trăește; s'a fi dus și el unde ne-om duce cu toții...»

Așa îmi vorbi Niță Lepădatu într'un amurg de vară; și după ce aflai despre toți oamenii de altădată, și despre moșnegi, și despre călugăriță și despre alții, cari sălășuiseră odinioară la bordee, m'am culcat mulțămit, ca după citirea istoriilor în care se arată sfîrșitul tuturora—ș'a celor buni ș'a celor răi;—și, cași după citirea unei asemenea istorii frumoase, n'am putut să dorm multă vreme; iar umbrele trecutului se amestecau cu mireazma fînului din care-mi făcusem căpătîi.

Mihail Sadoveanu

Note pe marginea cărților

ANA KARENIN

Fără îndoială că nici un roman din literatura universală nu întrunește atîtea însușiri eminente ca Ana Karenin. Observația profundă și amănunțită, delicateța analizei, colosala putere de evocare a vieții, adîncimea concepției asupra lumii, atitudinea înnalt omenească față cu subiectul, interesul captivant datorit complicațiilor sufletești și nu „intrigei", naturalul și spontaneitatea expunerii, măreția construcției,—iată atîtea calități care fac din romanul lui Tolstoi capodopera genului.

Acest roman e o lume așa de interesantă, și o lume care-ți devine atît de familiară și necesară, încît odată ce ai cunoscut-o, cu greu te poți opri să n'o mai cercetezi. Cunosc oameni care au cetit de mai multe ori aceste 700 de pagini și care au însemnate anume pasagii, pe care le recetesc, cum recetesc alții bucăți din poeții lor favoriți.

Știu, a ceti la infinit aceleași cărți, este a rămînea în urmă, a nu fi „în curent" cu „ultimele producții" străine și naționale. Dar lucrul poate că are și un avataj: Decît să pîndești pe la vitrine să afli „ce mai e nou", ca să fii în curent, nu știu, zău, dacă nu e mai cuminte să cetești lucruri vechi și bune. Vitrina este o lotărie, unde, ca la orice lotărie, sînt foarte puține bilete cîștigătoare.

Și apoi, o carte recetită niciodată nu e *aceiași*. O operă literară e ceia ce vedem, mai bine încă: ceia ce punem noi în ea. De aceia pentru fiecare din noi aceleași pagini conțin altă ceva.

Și cum nici noi nu sîntem necontenit aceiași, și cartea recitită după o bucată de vreme e altă. Incidente, observații, pasa-

gii, pe care nu le-am băgat în samă altădată, fiindcă erau în sfera unor probleme ce nu ni le pusesem, acum le observăm și le găsim extrem de interesante.

La douăzeci de ani ne interesau mai mult „nebuniile" amorului lui Levin; la patruzeci, mai mult dureroasa neînțelegere dintre Ana și Wronski. La douăzeci de ani apucăturile ușuratice ale lui Oblonski ni se păreau ridicole pentru vrîsta lui *înaintată*; la patruzeci, ele ni se par naturale, căci Stiva n'are *decît* treizeci și cinci de ani!

La douăzeci de ani, gata de toate jertfele pentru *aceia* pe care o așteptam, ne indignam împotriva lui Wronski că nu se jertfește pentru Ana lui până la anihilarea proprie-i personalități. La patruzeci, pricepem că Wronski a făcut pentru ea tot ce poate face omenește cel mai ideal bărbat din lumea reală.

La douăzeci de ani credeam că familia Levin e, prin excepție, o familie prozaică și ne miram cum de amorul nebun al lui Levin s'a schimbat într'o așa plată căsnicie... Noi eram convinși c'am fi adorat pe Kity în genunchi, o întreagă eternitate!... La patruzeci, înțelegem că viața reală nu e un roman. Și altele. Și altele. Și altele.

Dar pe lîngă această schimbare a punctului de vedere, mai e ceva pentru care o carte recitită e alta: capacitatea de a „percepe", cum zic psicologii, avînd o margine, la fiecare lectură descoperi lucruri nouă, rămase în umbră, învinse de altele, care la cetirea anterioară nu încăpuseră în acel strîmt cerc al conștiinței.

*

Și, mai întâiu, ce tip admirabil de femee e Ana!

Cine nu s'a amorezat de ea, cînd,—și ori de cîte ori—a ajuns la acea pagină, în care autorul ne arată pentru întâia oară pe frumoasa și nefericita sa eroină, în gara din Moscva!

V'ați întrebat vreodată ce face pe această femee să se deosebească atît de mult de celelalte, că nu le mai samănă

la umblet și la port?

E frumoasă, de sigur, dar sînt, chiar în acest roman, atîtea altele tot atît de frumoase, dacă nu și mai mult! Inteligentă, distinsă? De sigur! Dar distincția, inteligența și frumuseța nu sînt deajuns pentru ca să creeze o Ana!

Ceia ce o face unică, e faptul că ea respiră *numai* viață, palpitarea vieții, candoarea vieții, căldura vieții, spontaneitatea vieții—„însuflețirea", ar zice Byron.

In gară, cînd o vedem întâiași dată, în gesturile ei, în ochii ei, pe buzele ei palpită această viață.

Și Tolstoi, care a iubit-o fără îndoială, care a simțit până'n fundul sufletului parfumul vieții și sufletului acestei femei,—acest rar exemplar de „etern feminin",—a știut să ne inspire și nouă sentimentul său pentru ideala sa Ana și să ne pasioneze pentru tot ceia ce atinge fericirea ei.

*

Dar la acea întâiu întîlnire din gară, Wronski simte ceva mai mult decît cetitorul. Wronski este fermecat. El nu mai este al Kity-i, nu mai este nici al lui. E al Anei.

Dar și în sufletul Anei a vibrat ceva, ceva cum nu mai vibrase până atunci, deși, măritată fără iubire după un bărbat mult mai în vrîstă, rezistase, senină, nenumăraților adoratori din Petersburg.

Iubirea dintre Ana și Wronski e o lovitură de trăsnet—ca toate iubirile mari ar zice un Schopenhauerian,—ca'n Romeo și Julieta, care confirmă teoria maestrului pesimist. Wronski-i fusese predestinat. El îndeplinea acel prototip ideal de bărbat, pe care, zice-se, îl poartă în suflet, fără să știe, orice femee.

Peste cîteva zile, în acel neuitat bal, Ana apare triumfătoare, iar Wronski umilit.

Ce observație admirabilă!

Umilirea aceasta e caracteristică stăpînului care se dă învins, bărbatului care cerșește iubirea și care, pe lîngă toate acestea, simte inconștient că, în declarația lui de iubire, el procestea, simte inconștient că, în declarația lui de iubire, el propune femeei s'o facă mamă, adică un șir lung de chinuri și un eventual asasinat.

*

Dar iubirea lor „vinovată" nu a putut fi fericită. Ea se isprăvește cu sinuciderea Anei. De sigur, aruncarea ei sub tren este o întîmplare. A fascinat-o trenul. N'a putut rezista în acel moment acelui fel de tentație, care samănă cu tentația abisului. Dar întîmplarea asta *trebuia* să se întîmple. Moartea prin sinuci-

dere e tot atît de „determinată" caşi orice moarte, caşi moartea de boală de piept. Moartea cauzată de o boală fizică e termenul fatal al unor procese fiziologice. Sinuciderea—al unor procese sufleteşti.

Complicaţiile vieţii o aduseseră pe Ana la acea stare morală, cînd a trăi devine imposibil.

Şi în ce constă marea nefericire a Anei?

Nu o mai iubeşte Wronski? Aşa crede ea, dar fără să aibă dreptate. Fără îndoială, Wronski s'a schimbat, e cam enervat, fiindcă ea îl hărţueşte, îl spionează, îl *persecută* şi, fără să vrea şi fără să-şi dea samă, face toate chipurile să-i devină o povară. Şi, ceia ce e şi mai rău, nu-i face scene pe faţă, ea nu provoacă explicaţii: Asupra lui Wronski apasă o atmosferă încărcată, saturată de toate reproşurile tăcute ale Anei.

Din cauza acestei atmosfere, din cauza obişnuinţei, din cauză că iubirea nu poate rămînea etern la acel înnalt diapazon al începuturilor, pasiunea lui Wronski e puţin mai liniştită decît înnainte. Amantul începe să ia ceva din aspectul soţului. Dar tocmai acest lucru nu-l iartă Ana.

Ana Karenin e veşnic la pîndă şi surprinde cu exasperare cele mai mici oboseli ale pasiunii amantului ei, căci ea nu trăeşte decît prin această pasiune, căreia i-a sacrificat totul şi care este singura ei răsplată şi consolare pentru *greşala* făcută şi, în acelaşi timp, narcoticul ameţitor care o face să nu-şi aducă aminte de vina ei.

Iubirea extraconjugală are acest lucru teribil că leagă pe bărbat şi pe femee numai prin pasiune, în deosebire de viaţa conjugală, care-i leagă prin atîtea alte interese,—interesele micii comunităţi, care e familia,—interese care rămîn şi compensează scăderile pasiunii, ori chiar o înlocuesc cînd ea dispare, ca, de pildă, în alt roman al lui Tolstoi, în „Romanul Căsniciei".

In iubirea extraconjugală, femeia voeşte ca amantul să-i sacrifice totul. De aceia orice fapt al lui Wronski, care nu o are pe ea de cauză sau de scop, care e independent de ea, este pentru Ana un semn că el n'o mai iubeşte, aşa de teribil este acest egoism al amorului, cel mai teribil egoism omenesc—şi pe care bărbatul îl are în grad şi mai mare şi într'o formă şi mai brutală, atunci cînd e gelos şi cînd preferă să se schilodească femeia iubită, să moară chiar, să moară în torturi, dacă nu se poate altfel, decît să iubească pe altul sau, şi mai puţin, decît

să devină indiferentă sau, şi mai puţin încă, decît să-i scadă patima pentru el.

Şi iată, deci, cum doi oameni ireproşabili, făcuţi unul pentru altul şi care se iubesc, ajung totuşi nefericiţi.

Şi dacă n'ar fi aşa, dacă Wronski n'ar mai iubi-o, romanul lui Tolstoi n'ar avea acel profund înţeles pe care autorul a voit, fără îndoială, să i-l dea.

Dacă Wronski ar fi „vinovat", atunci noi am cugeta cu tristeţă la soarta fericită, pe care Ana *ar fi avut-o*, dacă ar fi întîlnit în viaţa ei un amant perfect, şi romanul n'ar conţinea acea sănătoasă, dar teribilă morală: că iubirea pentru iubire, că iubirea în afară de căsătorie nu poate avea decît un sfîrşit nenorocit şi, adeseori, tragic.

*

Şi iubirea aceasta, ca orice iubire de acest fel, trece ca un uragan, care lasă pretutindene tristeţă şi ruine. Iată, cei doi copii ai Anei, copilul ei cu Karenin, şi celălalt, cu Wronski.

Cel dintăiu, un copil părăsit de mamă, pe care ea îl iubeşte (Vă amintiţi dureroasa vizită pe ascuns a Anei?) şi cel de-al doilea, care e lîngă dînsa, dar pe care ea nu-l iubeşte—şi care în urma distrugerii părinţilor lui rămîne orfan, caşi cel întăiu—orfan de mamă!...

Pe cel dintăiu îl iubeşte, pentrucă a apucat să-l iubească şi-l iubeşte încă şi cu toată puterea remuşcării că l-a părăsit, dar sufere şi el şi ea, că-s despărţiţi. Pe cel de-al doilea, de care nu e despărţită, nu l iubeşte, pentrucă, preocupată veşnic de Wronski (o iubeşte? n'o iubeşte?), n'a apucat să-l iubească şi pentrucă acest copil simbolizează viaţa ei zbuciumată şi chinuită, al căreia fruct e.

O altă tristeţă e şi însuşi acel Karenin, sterilizat de sentimente prin natura lui şi prin îndeletnicirile lui de biurocrat, dar care îţi face milă prin suferinţa sa şi prin silinţa ce o face de a eşi din propria-i piele şi a fi comprehensiv şi bun. (La douăzeci de ani îl destestăm din toată inima pe acest personaj lipsit de poezie).

Şi o altă tristeţă e şi Kity, aproape logodnică a lui Wronski şi care asistă cu durere la capitularea pasionată a acestuia în faţa splendidei şi triumfătoarei Ana la balul din Moscva!

*

Dar dacă Tolstoi o „pedepseşte" pe Ana, făcînd-o să-şi expieze „crima" prin expulzarea ei din viaţă, după ce o expulzase din societate,—el, totuşi, nu este un burghez moralist, care să se extazieze în faţa vieţii de familie, el nu găseşte că în această viaţă şi graţie acestei vieţi femeia este o fiinţă fericită, el nu cîntă familia ca o idilă.

Există în acest roman un pasagiu plin de înţeles, acela în care e vorba de vizita Doly-i la Ana, la moşia lui Wronski.

In Doly, Tolstoi personifică „gospodina", pe femeia casnică, cinstită, care trăeşte numai pentru familia ei, care-şi jertfeşte sănătatea şi frumuseţa şi toate ceasurile vieţii ei copiilor şi bărbatului, cu toate că acest bărbat nu e altul decît acea simpatică secătură care se numeşte Stiva Oblonski.

Şi Doly, pe drum, în trăsura care o duce la Ana, simte,—ea, soţia şi mama model,—o nostalgie după o viaţă ca aceia a Anei, a femeei hulită de toată lumea, după o viaţă fără grijile familiare, după o viaţă plină de pasiuni şi lipsită de datorii.

Prin această simplă observaţie, Tolstoi a făcut toată critica „familiei" şi a arătat în chip admirabil tristeţa soartei femeei: ori pasiunea care duce la catastrofă, ori funcţiunea de mamă şi soţie, care-i mohorăşte viaţa şi-i răpeşte tot ce este *mare* în această viaţă.

Şi iată şi o familie fericită, familia Levin. Luaţi din amor, amîndoi oameni foarte cumsecade, care se iubesc, trăindu-şi viaţa sub forma celui mai strict égoïsme à deux, şi care, totuşi, îşi petrec anii în chipul cel mai prozaic, cu aceleaşi zile pline de aceleaşi nimicuri, din care se alcătueşte lungul şir de fapte fără nici o strălucire ce se numeşte viaţa normală.

Morala: Nu doriţi stelele de pe cer, dacă nu voiţi să eşiţi din ordine şi să fiţi nefericiţi. Mulţumiţi-vă cu proza banală a vieţii, dacă voiţi să dormitaţi în linişte cele cîteva zeci de ani, până ce veţi pune mînile pe piept.

*

Nimic romantic în acest roman! Nici iubirea Anei, nici „realizarea visurilor" lui Levin, nimic!

Ba în amorul lui Levin e ceva foarte lamentabil. Cînd el se îndrăgosteşte de Kity, ea îl despreţueşte, căci iubeşte pe Wronski—şi aceasta pe faţă, cu acea cruzime, oarecum entuziastă, a femeilor cînd iubesc. Mai tîrziu, părăsită, aproape trădată de Wronski, ea *consimte* să-l ia (şi să-l iubească—rezonabil) pe Levin. Iar acesta se mulţumeşte şi e fericit. Că e fericit, îl priveşte, dar situaţia e cam melancolică, căci în iubirea asta, cam postumă, e ceva aşa de trist!... Farmecul nu mai este întreg. Rămîne veşnic ceva amar în sufletul... cetitorului. Dacă nu-i vine în minte lui Levin, căci el, ca om pozitiv şi lipsit de imaginaţie, n'are gelozia retrospectivă, apoi ne vine nouă în minte o consideraţie foarte legitimă: „Dacă *atunci* ar fi vrut Wronski, Kity s'ar fi aruncat cu fericire în braţele lui. Levin n'a fost *ales*".

Şi e interesant de observat că această cam tristă situaţie e frequentă în scriitorii ruşi.

Ei parcă vreau să ne calmeze avînturile romantice şi să ne strige că „viaţa nu e un roman" şi că.... romanele lor sînt realiste. (Şi'n adevăr, realitatea nu rîndueşte faptele conform idealului nostru poetic).

Aşa, într' „Un om de prisos", Turghenev ne revoltă chiar, cînd ne povesteşte cum o frumoasă fată, care avea prietenie amoroasă pentru A, cade în braţele unui seducător de meserie, cu care are un copil, şi apoi, respingînd pe A, care voia s'o ia de nevastă, se căsătoreşte cu C, pentru care n'avea decît sentimente de stimă. Bietul C, care asistase la începutul de amor al fetei pentru A şi la pasiunea vinovată a ei pentru frumosul seducător! Dar C e fericit!!

Iar Dostoewski, în „Umiliţi şi Ofensaţi" merge mai departe decît toţi. Eroul său aşteaptă cu fericire ca fata, pe care o iubeşte dar nu-l iubeşte, să fie fericită cu rivalul său! De sigur e foarte uman şi înnalt acest sentiment, dar e prea uman şi prea înnalt—şi prea lipsit de poezie. Intr'o asemenea lume Shakespeare n'ar fi apărut... Şi, de altmintrelea, dacă faptul dat de Dostoewski e adevărat, este el şi normal?

Dar este timpul să mă opresc cu transcrierea „notelor de pe marginea" acestui roman.

G. I.

RĂZBUNĂTORII LIVEZILOR

(Pe marginea unei zoologii)

O iarnă întreagă urlă crivăţul şi bat viscole nemilostive. Livezile par pustii şi gem cutremurate de groază parcă. Dar re-

naşterea şi bucuria primăverii stau inchise în muguri. Şi deodată, la începutul lui Martie, cînd încep a creşte zilele şi soarele luceşte într'un chip deosebit, un vînt cald porneşte dela miazăzi cu răsunete sonore, şi stăpînul grădinii ese pe prispă şi-şi umflă nările.

Vine primăvara, grăbită,—totuşi parcă se opreşte neliniştită şi friguroasă în zări.

Zilele trec repede, îţi pregăteşti fierăstrăuaşul şi foarfecele, aştepţi sosirea berzelor la iazurile din vale, şi trecerea sitarilor la munţi. Iţi sună în minte versurile poetului:

> S'a dus zăpada albă de pe întinsul ţerii,
> S'au dus zilele babei şi nopţile vegherii...

Iarba străbate prin frunzele uscate, se arată cele dintăi flori: bumbişorii, ghioceii şi viorelele. Cercetezi mugurii merilor şi perilor, începi a curăţi uscăturile şi a tăia mlăzile nefolositoare. In regiunea dealur'lor, înmugurirea unei livezi e însoţită de muncă şi aşteptări. In sfirşit, albinele şi-au început dulce zumzet la copacii timpurii, la corn, la ulm, la plopi şi la sălcii. La desişuri albeşte floarea-paştilor şi un parfum uşor vine pe adierea amurgului dela toporaşi.

Soarele creşte în căldură şi'n lumină, zilele se fac tot mai lungi şi mai blînde; se apropie cea mai dulce şi mai poetică serbare a primăverii: înflorirea livezilor. Cresc mugurii şi 'ncep a se deschide pe rînd: florile cireşilor ş'ale vişinilor, albe ca o spumă, florile prunilor şi perjilor bătînd în verzui; înfloreşte apoi părul alb ca o bătrineţe, ş'apoi merii cu dulcile lor nuanţe rozalbe şi trandafirii... Indată s'aud şi cucii în blîndeţa zilei, şi grangurii şi pupezele,—şi seara, slăvind sărbătoarea pomilor, privighetoarea cea fără de păreche, îşi începe modulaţiile ei de o putere şi o dulceaţă nesfirşită...

Tinereţa aceasta a anului, necontenit înoită, necontenit şi tot mai mult parcă te farmecă. Are în ea ceva dintr'o dragoste, fără umbre, fără pete, ceva dintr'o altă dragoste, sfîntă, din alte lumi.

Vin însă cîteodată ani de tristeţă şi de groază.

Ni-s dragi livezile şi prin ce au ele veşnic dela natura mamă, dar ni-s dragi şi prin ce au pus în ele generaţiile de oameni, înobilind vechile specii sălbatice. Omul necontenit a muncit şi a săpat la rădăcina pomilor, necontenit a prefăcut şi a schimbat, şi astăzi n'avem numai flori frumoase ci şi fructe cu forme gingaşe şi cu gust de floare; astăzi o livadă are farmec şi prin ce-a pus în ea dragostea şi priceperea omului. Şi vin cîteodată ani de tristeţă, cînd în livezi năpădesc omizile.

Grădinarul curăţă cuiburile acestor duşmani şi le arde; de obiceiu livada e curată şi-şi aşteaptă înflorirea. Dar iată că pe neaşteptate, fără să ştii cum şi de unde, vine ceasul molimei. Milioane de omizi, înviate de căldura soarelui, pornesc nesăţioase. De unde vin? Trec dela livadă la livadă, peste şanţuri, pestre drumuri, peste garduri, se urcă pe pomi şi rod fără milă mugurii, rod mugurii frunzelor, rod mugurii florilor, otrăvesc mlădiţele tinere. Au isprăvit o grădină trec la alta, le vezi curgînd rîuri negre, le striveşti cu miile pe cărări; le culegi, le arzi, a douazi au venit mai multe în loc, trec şi ard ca focul, şi 'n urma lor rămîne o jale, ca după o cumpănă. Pomii stau trişti parcă nu vor mai înfrunzi niciodată. Stau goi în lumina mare a primăverii, săptămîni întregi, pînă ce într'un tîrziu abia încep a scoate nişte tulee sărace, rămăşiţe bolnave de frunze.

In livezi lupta e grea, aproape cu neputinţă împotriva acestei molime. Cîteodată parcă e un fel de blăstăm, ca o ciumă a oamenilor. Te gîndeşti cu groază la nesfîrşitele legiuni de omizi care s'au prefăcut în crisalide, la nesfîrşitele legiuni de fluturi care vor eşi, şi la şi mai nesfîrşitele ouă care vor da naştere la alte omizi pustiitoare.

La sfîrşitul ernii ce vine cauţi cuiburi, le-aduci la căldură cum e obiceiul, le pui în pahare, aştepţi învierea omizilor. Sînt cuiburi vechi, în care nu mai e nimic. Vine primăvara şi omizi nouă nu se mai arată. Au venit năprasnic,—ş'au pierit dintr'odată!

Care e pricina?—Sînt într'adevăr în natură lucruri curioase care te pun pe gînduri. E un fel de cumpănă înţeleaptă în toate, o orînduire aşa de dreaptă, o lege, care poate zgudui de multe ori şi pe cel mai necredincios.

Livezile sărăcite de frunze şi flori îşi au răzbunătorii lor.

Răzbunătorii aceştia sînt nişte gîngănii mici care seamănă întru cîtva la înfăţişare cu ţînţarii. Oamenii de ştiinţă le zic *ichneumoni*.

Orînduirea cea dreaptă face ca femeia din neamul acesta al ichneumonilor să caute, în tremurările zborului ei, omizile felurîţilor fluturi. Indată ce zăreşte omida, se aşează pe ea şi împingînd într'însa un fel de ţeavă pe care o are dinapoi, îşi lasă ouăle. Ţeava aceia ca un ac nu ucide omida: pătrunde numai pînă în

grăsimea ei, grăsimea adunată din flori și frunze. Omida trăește și mănîncă înainte, dar sămînța morții a pătruns într'însa. Oul ichneumonului se clocește, se preface în vierme și viermele acesta nici el nu omoară omida, nu se atinge de măruntaele ei, ci se hrănește din grăsime. Omida se preface apoi în crisalidă, dar din crisalidă în loc să iasă fluturele care va înmulți neamul omizilor, es ichneumonii cari s'au hrănit din trupul gras și s'au prefăcut pînă ce au ajuns insecte desăvîrșite.

Astfel, la molima cea mare a omizilor, răspunde ca la o poruncă de sus înmulțirea ichneumonilor, cari seamănă moartea pe trupurile omizilor.

După ce dușmanii livezilor au pierit așafel ca de o pedeapsă, se împuținează și se sting și ichneumonii, ca unii ce nu mai au unde pune ouă. Pierind răzbunătorii, din puținii fluturi rămași se înoește iar neamul și omizile iar se înmulțesc; cîteodată înmulțirea e așa de prielnică, de grabnică și de mare, încît se întîmplă pustiirile cele grozave care întristează sufletul.

Dar cu numărul omizilor crește și numărul ichneumonilor, pînă ce înmulțirea răzbunătorilor e așa de mare încît omizile sînt iar distruse...

Unduirea aceasta de val, cumpăna aceasta a vieții, e una din cele mai minunate alcătuiri din nemărginita și puțin cunoscută mare care se întinde în jurul nostru. Datorită acestei *legi*, munca omului nu se pierde, frumusețele naturii învie iar. Livezile, după anul de pustiire, tînjesc; dar renasc apoi, și ajungem să le vedem iar haina de sărbătoare a florilor, să fim martori iar la tainica pornire a rodului, cînd toate vibrează și cîntă mărirea veșnic neînțeleselor lucruri.

M. Sd.

HOMER

ILIADA

CÎNTUL al 14-lea

Țipătul celor bătuți auzit-a moș-Nestor din cortu-i,
Unde stătea la băut cu Mahaon, și-acestuia zise:
„Ian socotește, Mahaon, la ce vom ajunge noi astfel?
N'auzi cum glasul voinicilor noștri tot crește mai tare?
5 Șezi tu aicea pe loc și gustă-ți în liniște vinul
Pînă ce apa de bae 'ncălzi-va pe foc Hecameda
Și-o să te spele de praf și de sînge pletoasa copilă.
Eu mă duc iute să dau un ocol ca să știu ce mai este".
Zice, și-apucă din cort o pavăză meșteșugită
10 Lucie toată de-aramă; e pavăza lui Trasimede,
Fiul său bun călăreț, căci el pe-a lui Nestor luase.
Prinde și țapăna lance cu vîrf ascuțit de aramă
Și se repede din cort, și'ndată el vede tot răul:
Bieții Ahei alungați, iar dîrjii Troeni după dînșii
15 Dîndu-le goană și zor, și-o năruitură tot zidul.
Cum se întunecă lin încrețindu-se marea cea 'ntinsă,
Dacă ea simte că vine și vîjie vîntul furtunei,
Nu se tălăzue 'ncoace și 'ncolo, ci stă neurnită,
Pînă ce nu se coboară un vînt hotărît dela Zeus;

20 Astfel a stat socotind, cu inima 'n două 'mpărțită
Craiul bătrîn: oare-i bine spre oastea dușmană s'apuce
Ori să se ducă să afle pe craiul Atrid Agamemnon.
Astfel în sine gîndind, îi păru că e mult mai cu cale
Drumul s'apuce spre-Atrid. Intr'asta urmau cu măcelul
25 Oștile 'n cîmp, și-auziai răsunînd a lor arme de-aramă,
Ciocnet de săbii și 'ncaer de suliți cu două tăișuri.
Dau peste Nestor atunci toți craii, purceșii din Zeus,
Care veneau dela lagăr, acei ce de răni pătimise,
Și Odiseu și Tidid Diomede și-Atrid Agamemnon.
30 Vasele lor erau trase pe marginea mării cărunte,
Mult mai departe de luptă. Pe cele dintîi le trăsese
Pînă la cîmp, și nainte-le ei ridicaseră zidul.
Cît era țărmul de larg, el tot nu putea să le 'ncapă
Vasele toate, și'n lagăr oștirea era 'nghesuită.
35 De-asta le puseră'n șiruri mai multe și-umplură cu ele
Albia lungă pe țărm, așezată 'ntre două colnice.
Craii, proptindu-se'n lănci, mergeau în duium laolaltă
Vrînd ca să vază cum stau cu războiul, și'n inimă dînșii
Tare erau năcăjiți, cînd iată, eșitu-le-a'n cale
40 Craiul moș-Nestor, și-au stat cu sufletul plin de cutremur.
Prinse dintîi a vorbi Agamemnon și astfel îi zise:
„Neleiade tu Nestor, a neamului mare mîndrie,
Ce vii aici părăsind războiul ce'nghite bărbații?
Mie mi-e teamă să nu se întîmple cumva ce-auzit-am,
45 Amenințarea lui Hector la sfatul ce-avu cu Troenii.
Zice că n'o să se'ntoarne cu oastea 'napoi spre cetate
Făr' a zdrobi pe Ahei și-a arde-ale noastre corăbii.
Asta grăi în sobor și iată 'mplinescu-se toate.
Nenorocire, vai mie! Aheii, oștenii mei mîndri,
50 Ca și Ahile, necaz și mînie îmi poartă, și nu vor
Să se mai bată de-acum la corăbii în tabără noastră".
Dar lui Atrid a răspuns călărețul cel nobil moș-Nestor:
„Totul acum s'a sfîrșit: e drept, și chiar Zeus el însuși,
55 Cel care trebue 'n cer, nimic nu mai poate să schimbe.
Căci năruit e acuma și zidul, pe care-l crezurăm,
Pentru corăbii și noi, un sigur liman de scăpare.
Vai, și Troenii în lagărul nostru se bat cu 'ndîrjire
Neîncetat, și, oricît iscodești, încă nu poți cunoaște

60 De-unde, goniți de dușmani, Aheii pornit-au la fugă:
Valmeș atîția tot cad și larma la ceruri ajunge.
Dar să ne punem la sfat, să vedem ce e bine să facem;
Poate ajuta-ne-va mintea. Dar nu sînt de fel de părere
Iarăși în loc să intrăm; nu-i chip doar să lupte răniții".
65 Craiul bărbaților ins', Agamemnon Atrid, îi răspunse:
„Dacă Troenii acum, o Nestor, se bat la corăbii
Și'ntru nimic nu ne-a fost în tabără zidul și șanțul,
Oricît de mult ne-am trudit și avut-am atîta nădejde
C'au să ne fie adăpost și nouă și vaselor noastre,
70 Asta-i c'așa i-a plăcut atotțiitorului Zeus,
Josnic să piară pe-aici Aheii, departe de Argos.
Eu înainte știam că el ne-ajuta cu priință;
Știu că acum pe Troeni ca pe zei fără moarte-i slăvește,
După ce ne-a 'ncătușat avîntul și mînile noastre.
75 Hai dar cu toții să facem în felul cum eu vă voi spune:
Vasele toate ce s'află în rîndul întîi lîngă mare
Noi să le tragem din prund și pe apă curînd să le 'mpingem
Și sub cătușă la larg să le ținem gătiți de plecare
Pînă la noapte, cînd poate 'nceta-vor din goană Troenii
80 Și vom putea de pe mal să tîrîm și pe cele rămase.
Nu-i doar rușine să fugi de primejdie nici peste noapte;
Scapă cu fuga mai bine decît să te prindă dușmanii".
Aspru la el s'a uitat și-a zis Odiseu iscusitul:
„Ce fel de vorbă din gură scăpat-ai, Atrid Agamemnon?
85 Nenorocite, mai bine domneai peste oști de nemernici,
Nu peste oameni ca noi; doar nouă ni-i dat dela Zeus
Din tinerețe 'ncepînd pînă'n zilele noastre bătrîne
Trudnice lupte să ducem și așa să pierim fiecare.
Spune-mi, vrei astfel acuma să lași a lui Priam cetate,
90 Troia cu ulițe largi? Zădarnic atît pătimirăm?
Taci, nu cumva să-ți auză vreunul de-ai noștri cuvîntul.
N'ar fi putut nici decum să-l scape din gură nici unul
Care la minte-i întreg și știe grăi cu dreptate
Și purtător e de schiptru și are mulțimea de oaste
95 Cît ai tu astăzi ca domn și stăpîn pe norodul din Argos.
De-ast', auzindu-ți povața, eu nu pot decît să te mustru,
Dacă cutezi să ne 'ndemni, cînd valma și 'ncaerul fierbe,
Vasele noastre pe mare să 'mpingem, ca doar și mai bine
Pofta să-și facă Troenii acum, cînd au prins a ne 'nfrînge,

100 Şi 'ngrozitor să pierim cu toţii. Aheii, vezi bine,
N'ar vrea să stea împotrivă, cînd vasele fi-vor împinse,
Ci vor căta înapoi o scăpare dosind-o din luptă.
Sfatu-ţi vedea-vei atunci, o doamne, cît poate să strice".
Dar căpitanul de frunte Agamemnon Atrid îi răspunse:
105 „Prea m'a jignit, Odiseu, amarnica ta dojenire.
Însă eu nu poruncesc oştenilor mei din Ahaia
Vasele bine-podite pe mare să 'mpingă cu sila.
Dee-ţi dar altul oricine, mai mic ori mare ca mine,
Altă povaţă mai bună, căci eu bucuros voiu primi-o".
110 Repede atunci Diomede viteazul apucă cuvîntul:
„Iat' acel altul aici. Să nu-l mai cătăm, de vă place
Să-l auziţi, şi să nu vă uitaţi cu mirare şi ciudă,
Dacă-s mai tînăr cumva între voi dătătorii de sfaturi.
Pot să mă laud şi eu că sînt os de viteaz, din Tideus,
115 Care la Teba-a murit şi acolo l'acopere ţărna.
Fără păreche trei fii avut-a Porteus în viaţă.
Doi erau Agriu şi Melas, al treilea Oineu călăreţul,
Tatăl părintelui meu, mai bun decît ei în virtute.
El a rămas în Calidon, iar tata gonit pribegit-a
120 Pînă ce au vrut cei de sus ca el să se aşeze în Argos.
Craiul Adrastos îi dete pe-o fiică, şi avea el o casă
Plină de-averi şi belşug şi rodnice ţarini destule,
Multe livezi şi grădini cu răsaduri şi pomi de tot felul
Şi o mulţime de oi. In bătaia cu suliţi întîiul
125 Stat-a Tideu între Ahei; că e drept, voi o ştiţi dela alţii.
Nu veţi putea dar să ziceţi că prost şi de rînd îmi e neamul,
Şi să respingeţi povaţa mea bună, făcîndu-mi necinste.
Haide, răniţi cum sîntem, la războiu să pornim; e nevoe!
Dar pe delături să stăm noi ăştia răniţii, departe
130 De lovituri, să nu capete nimeni o proaspătă rană.
Doar să silim pe ceilalţi care, vînd ca să-şi facă plăcerea,
Stau pin' acuma de-oparte şi nu se mai bat cu duşmanii".
Asta le zise; iar dînşii, voios auzindu-i îndemnul,
Merseră călăuziţi de craiul Atrid Agamemnon.
135 Nu priveghea în zădar într'aceia vestitul Poséidon,
De-asta, în chip de bătrîn, se duse 'mpreună cu dînşii.
Prinse de mîna cea dreaptă pe craiul Atrid Agamemnon
Şi se rosti către el şi-i zise cuvinte ce sboară:
„Crai Agamemnon, acum negreşit că hainul Ahile

140 Tare s'o fi bucurînd cînd vede măcelul şi fuga
Oştilor noastre, căci n'are el minte nici cît un grăunte.
Ducă-se dar pe pustii ori zeii orbi-l-ar pe dînsul!
Zeii cei prea fericiţi n'au încă mînie pe tine,
Doară mai au căpitanii şi domnii Troeni să mai bată
145 Praful pe şesul întins. Pe ei o să-i vezi tu la urmă
Cum spre cetate fugi-vor de-aici, dela vase şi corturi".
Asta vorbi, şi cu strigăte mari năvăli pe cîmpie.
Cît de vîrtos la războiu dau glas ca la nouă sau zece
Mii de bărbaţi cînd s'aruncă cu arma şi 'ncep bătălia;
150 Tot aşa tare din pieptu-i strigat-a stăpînul Poséidon
Şi-a 'nsufleţit pe Ahei şi-a stîrnit fiecăruia 'n suflet
Mare putere şi-avînt ca neîncetat să tot lupte.
Hera din tronu-i de aur căta într'aceste la vale
Stînd pe un pisc în Olimp, şi 'ndată simţi bucurie
155 Cînd pe cumnatul şi fratele ei îl văzu între rînduri
Pentru Ahei ostenindu-se 'n lupta cea plină de slavă.
Hera văzu şi pe Zeus în creştetul muntelui Ida
Cel nesecat în izvoare, şi silă simţea la vedere-i.
Sta chibzuindu-se atunci ochioasa slăvita zeiţă
160 Cum ar putea privigherea lui Zeus s'adoarmă, momindu-l.
Astfel, în cele din urmă, un gînd îi păru mai cu cale,
Bine gătită să meargă ea însăşi la muntele Ida,
Doar ar pofti cumva el să se-apropie acolo de dînsa,
Cînd o prielnică lin' aţipire ar putea să reverse
165 Peste-ale zeului pleoape şi peste deşteapta lui minte.
Deci a pornit spre iatacul, pe care-l durase Efestos,
Fiul ei drag, îmbinînd cu usciorii vîrtoase canaturi,
Strînse c'un tainic zăvor ce nu-l poate deschide vr'un altul.
Zîna intră în cămară şi uşa cea lucie închise.
170 Fermecătorul ei trup întîi curăţi cu un balsam
Necurăţia-i spălînd şi-l unse turnîndu-şi oloiul
Dumnezeesc de plăcut şi plin de mireazmă ce 'mbată,
Care fiind răspîndit în sala de-aramă a lui Zeus,
Umple cu dulce miros departe pămîntul şi cerul.
175 Dupăce trupu 'i frumos şi 'l unge şi-şi peaptănă părul,
Ea-şi împleteşte cu mîna cosiţele 'i strălucitoare
Mîndre şi dumnezeeşti din capul cel fără de moarte.
Pune pe urmă şi-o haină măiastră, pe care-a ţesut-o
Palas Atena cu mult meşteşug şi cu multe podoabe,

180 Haina și-o 'nchee la piept cu sponci lucitoare de aur,
Mijlocu 'ncinge cu-un brîu dichisit cu o sută de ciucuri,
Iar de urechea străpunsă și-atîrnă cercei cu trei pietre
Meșter lucrați și din care sclipea frumusețâ nespusă.
Capul și-acopere apoi ea, zînă 'ntre zine, cu vălu-i
185 Mîndru, țesut de curînd și alb ca lumina de soare,
Iar de picioarele-i dalbe își leagă frumoase sandale.
Dupăce-și pune pe trup cîte una podoabele toate,
Lasă iatacul și chiamă la sine pe zin' Afrodita
Și la o parte de zeii ceilalți ea o 'ntreabă și-i zice:
190 „Face-vei oare ce eu îți voiu spune, iubită copilă?
Ori îmi vei zice cumva împotrivă, fiind supărată
Pentru c'ajut pe Danai, iară tu pe bărbații din Troia?"
La întrebare a răspuns Afrodita, copila lui Zeus:
„Hero, zeiță mărită, născută din marele Cronos,
195 Spune-mi ce cugeți întîi; sînt gata să fac ce mi-i cere,
Dacă putea-voiu s'o fac și ar fi cu putință-a se face".
Cu șiretenie atunci răspunse slăvita zeiță:
„Dă-mi a iubirii putere și dorul cu care tu birui
Totul în lume—pe zeii cei nemuritori și pe oameni,
200 Căci la hotarul pămîntului rodnic mă duc, spre vederea
Lui Okeanos, al zeilor tată, și a mamei lor Tethys.
Dînșii acasă la ei m'au ținut și crescutu-m'au bine,
Cînd m'au primit dela Rea, pe vremea cînd tatăl meu Cronos
Fost-a de Zeus în iad repezit, sub pămînt și sub mare;
205 Vreau ca să-i văd și să curm a lor sfadă ce nu se mai curmă.
Vreme destulă-i acuma de cînd, stăpîniți de mînie,
Nu se apropie unul de altul, nici dorm împreună.
Dacă cu vorbele mele voiu face ca ei să m'asculte
Și să se-apropie iară cu dragoste ca și nainte,
210 O să mă bucur din partea-le 'nveci de iubire și cinste".
Asta ea zise, iar galeșa zin' Afrodita-i răspunse:
„Sfînt mi-i cuvîntu-ți: eu nu pot și nici se cuvine a-l respinge;
Tu ești soția lui Zeus, a zeului cel mai puternic".
Cum a grăit, Afrodit'a și scos de sub pieptu'i colanul
215 Cel înflorat și pestriț în care stau vrăjile toate,
Dragoste, dor împreună cu dulci tăinuiri de iubire
Și-ademenirea ce fură chiar mintea înțelepților înșiși.
Dînsa în mînă i l'a pus zicîndu-i cuvintele aceste:
„Ține colanul ce-ți dau, la sîn tăinuește-ți-l bine.

220 Vrăjile toate-s în el; și crede că nu te-i întoarce
Fără să-ți fi împlinit înainte dorința și gîndul".
Astfel îi zise, iar Hera cinstita-i zîmbește privind-o,
Și zîmbitoare la sîn și-l încinse pe urmă colanul.
Cînd Afrodita, copila lui Zeus, acasă se'ntoarse,
225 Hera Olimpul lăsînd și sărind de pe culme la vale
Trece'n Pieria, zboară prin mîndr'a Elatiei țară,
Peste 'nălțimile munților plini de zăpadă din plaiul
Tracilor, buni călăreți; ea nici nu atinge pămîntul.
Iar de pe muntele Atos dă fuga pe undele mării
230 Pînă sosește la Lemnos, orașul zeescului Toas.
Ea întîlnindu-se acolo cu fratele morții, cu Somnul,
Prietenește-l apucă și 'ncepe cu vorba și-i zice:
„Somnule care domnești peste toți muritorii și zeii,
Dacă vreodată 'mplinitu-mi-ai ruga, m'ascultă și astăzi.
235 Fă ce te rog și o să-ți fiu deapururea mulțumitoare.
Ochii cei mari luminoși ai lui Zeus tu fă-mi-i s'adoarmă
Iute, cînd eu în iubire voiu sta 'mbrățișată cu dînsul.
Darul ce tu vei primi dela mine 'i un scaun de aur,
Care trăi-va pe veci; îl va face feciorul-mi Efestos,
240 Meșter isteț, și va pune subt el, la picioarele tale,
Un scăunaș, ca pe el să-ți razimi picioarele dalbe
Cînd la ospăț o să stai"! Iar dulcele Somn îi răspunse:
„Hero, zeiță mărită, născută din marele Cronos,
Pe-altul, oricare să fie din zeii cei fără de moarte,
245 Lesne ași putea să-l adorm; chiar apele lui Okeanos,
Rîul din care cu toții noi zeii ne tragem ființa.
Însă de fiul lui Cronos eu nu pot defel să m'apropii,
Necum pe el să-l adorm, de nu-mi dă el însuși poruncă.
Spre 'nvățătură mi-a fost rugămintea ce tu mi-ai făcut-o
250 Mai de demult, cînd Heracle, semețul fecior al lui Zeus,
După ce Troia prădase, plecă să se 'ntoarne pe mare.
Eu adormit-am atuncea pe Zeus, stăpînul furtunii,
Dulce adumbrindu-l în jur, iar tu răscolit-ai pe larguri
Aprige vînturi voind să-l pierzi pe viteazul Heracle
255 Și după asta departe de soți l'ai zvîrlit, în cetatea
Bine zidită, la Cos. Trezindu-se, 'n furie Zeus
Prinse pe zei a-i trînti în palat, mai ales după mine
El tot umbla să m'arunce din cer ca să pier în adîncuri;
Dar izbăvitu-m'a Noaptea ce oameni și zei domolește.

260 Ea-mi dădu mie adăpost, iar lui îi trecu supărarea,
Căci se temu să nu mînie Noaptea ce vine grăbită.
Și tu vii azi să mă 'ndemni să fac iarăși ce nu se mai poate?"
Dar îi răspunse din nou înalta, slăvita zeiță:
„Somnule, oare de ce te gîndești tu la asta? N'ai grijă,
265 Crezi că puternicul Zeus cumva pe Troeni o s'ajute,
Cum pe atunci, mînios, ajuta pe fecioru-și Heracle?
Hai, că voiu face să iei de femee pe una din Grații,
Tînără 'n floare, să-ți fie nevasta ta însuți—anume
Pe Pasitea, spre care te trage dorința deapururi".
270 Zise zeița, iar Somnul așa bucuros îi răspunde:
„Jură-mi mai repede atunci pe apele Stixului negru.
Ține c'o mînă țărîna cea rodnică, iar cu cealaltă
Marea cea scînteetoare, și martori ne fie toți zeii
De pe tărîmul de jos ce s'află 'mprejurul lui Cronos—
275 Că o să-mi dai de soție pe-o Grație, tînără 'n floare,
Pe Pasitea, spre care mă trage dorința deapururi".
Astfel îi zise, iar Hera cu brațe de omăt, ascultîndu-l
După cum el îi ceru, îi jură și numi pe toți zeii
Cei ce se chiamă Titani și-și au în Tartar locuința.
280 După ce dînsa jură și la urmă 'și găti jurămîntul,
Imbros și Lemnos cetatea lăsînd împreună plecară
Și învelindu-se 'n nouri, de cale-și cătau cu grăbire.
Iată sosiră la muntele apos, plin de cuiburi de fiare,
Ida. La Lecton eșiră din mare; de-acolo porniră
285 Sus pe uscat; se mișcau subt ei a pădurilor vîrfuri.
Somnul aici a rămas. Inainte ca Zeus să-l vadă,
El se sui pe un brad răsărit care atuncea pe Ida
Peste măsură crescuse cu creștetul pînă la nouri,
Colo 'ntre ramuri de brad stătu pitulîndu-se Somnul
290 Tocmai ca pasărea cea 'ncîntătoare la viers de pe munte
Halkis numită de zei, de oameni numită Kimindis.
Grabnică Hera pășit-a mai sus, pe Gargaros, pe culmea
Muntelui nalt. A văzut-o al norilor domn și, văzînd-o,
Pofta iubirii deodată 'i întunecă mintea înțeleaptă
295 Tocmai ca 'n data dintîi cînd dînșii luîndu-se 'n brațe
S'au drăgostit amîndoi pe ascuns, făr' să știe părinții.
El se apropie atunci de dînsa cu vorbele aceste:
„Oare 'ncotro mi te duci din Olimp așa grabnică, Hero?
N'ai doar tu carul cu caii pe-aici să poți merge cu dînșii?".

300 Hera slăvita cu gînduri viclene răspunse lui Zeus:
„Tocmai la capul pămîntului rodnic mă duc spre vederea
Lui Okeanos, al zeilor tată, și-a mamei lor Tethys.
Dînșii acasă la ei m'au ținut și crescutu-m'au bine,
Cînd m'au primit dela Rea, pe vremea cînd tatăl meu Cronos
305 Fost-a de Zeus în iad asvîrlit, sub pămînt și sub mare.
Vreau ca să-i văd și să curm a lor sfadă ce nu se mai curmă.
Vreme destulă'i acuma de cînd, stăpîniți de mînie,
Nu se apropie unul de altul, nici dorm împreună.
Jos pe la poalele muntelui eu mi-am oprit telegarii
310 Care 'n teleagă m'or duce curînd pe uscat și pe mare.
Dar de venit-am încoace de sus din Olimp, am venit pentru tine,
Mi-e nu cumva să te mînii apoi, dacă 'n taină m'oiu duce
La Okeanos acasă, la rîul cu albie adîncă".
Dar îi întîmpină cel care adună și vîntură norii:
315 „Hero, mai las' că acolo tu poți să te duci mai pe urmă.
Haide mai bine să stăm drăgostindu-ne aici împreună.
Crede-mă, nici o zeiță și nici o femee vreodată
Inima nu-mi stăpîni într'atîta cu pofta iubirii,
Nici chiar aceia pe care grozav o 'ndrăgisem, nevasta
320 Lui Ixion, mama lui Piritou cel cuminte ca zeii,
Și-a lui Acrisiu copilă cu gingașe glesne, Danae,
Care-a născut pe Perseu, alesu 'ntre oamenii vrednici;
Ba nici copila lui Fenix, atît de vestitul în lume,
Care pe Minos născu și pe cel ca un zeu Radamantis,
325 Nici cele două din Teba, Semele și-Alcmena, din care
Una născut-a pe Bachus, a lumii pe veci desfătare,
Iar cealaltă pe fiul meu scump, inimosul Heracle;
Nici după aceia regina Demetra cea mîndră la plete,
Nici măcar falnica Leto zeița; nici Hero, tu însăți
330 Cum cu iubirea-ți acum și cu dulcea dorință mă birui".
Dar îi răspunse zicîndu-i zeița cu gînduri viclene:
„Ce fel de vorbă-ai grăit, tu prea 'nfricoșate Cronide?
Dacă poftești să te dai în dragoste acum chiar cu mine
Tocmai aicea pe-al muntelui vîrf, unde totul se vede,
335 Ce-are să fie cînd vreunul din zeii cei fără de moarte
Ne va vedea 'mbrățișați și apoi se va duce s'o spue
Zeilor? Eu după asta, sculată din brațele tale,
Pragul nu pot să-ți mai calc; așî fi vrednică doar de ocară.
Dar de voești înadins și inima ta o dorește,

340 Ai în palat un iatac, e zidit de fecioru-ți Efestos
Și-are canaturi prea tari cu usciorii vîrtos îmbinate:
Haidem acolo împreună să stăm, dac'așa ți-e plăcerea".
Zeus, al norilor domn, la asta-i grăi împotrivă:
„Hero, să n'ai nici o grijă de oameni și zei, de nici unul
345 C'au să ne vază, căci eu cu un nor auriu te acopăr
Jur împrejur, de n'o să ne prindă de veste nici însuși
Soarele, a cărui lumină străbate mai viu pretutindeni."
Zise și 'n brațe 'și cuprinse soția feciorul lui Cronos.
Țărna cea sfîntă sub dînșii rodit-a o fragedă iarbă,
350 Proaspăt trifoiu parcă umed de rouă, șofran și zambilă,
Care, cu creștetul moale și des, îi ținea peste glie:
Flori le slujeau de așternut și'n văl de nori mîndri de aur
S'acoperiră amîndoi, iar roua pica sclipitoare.
Astfel în tihnă dormea pe Gargaros părintele Zeus;
355 Dragostea, somnu 'l învinse ținîndu-și în brațe soția.
Dulcele Somn, într'aceste, da fuga spre tabăra-ahee,
Vestea s'aducă la zeul ce mișcă pămîntul, Poseidon.
Dînsul în față 'i s'oprește și-i zice cuvinte ce sboară:
„Apără-acum după voe pe Ahei și-i ajută, Poseidon.
360 Dă-le tu slava izbîndei pe-o clipă măcar, până Zeus
Doarme, căci eu am făcut somn moale și adînc să-l cuprindă
După ce Hera a putut să-l înșele, cu ea să se culce".
Asta vorbi, și se duse spre alte vestite popoare.
Zeul, mai tare 'ntețit, începu pe Danai să-i ajute.
365 Spre naintași a sărit și așa le striga îndemnîndu-i:
„Oare și astăzi, Argii, biruința lăsa-vom lui Hector?
Vasele el să ne ia și să capete slava izbîndei?
Dînsul o spune și-și face o laudă, pentruc'Ahile
Stă nemișcat la corăbii cu inima roasă de ciudă.
370 Lipsa viteazului totuși abia o să fie simțită,
Dacă sili-ne-vom noi ajutîndu-ne toți laolaltă.
Hai dar cu toții să facem întocmai cum eu vă voiu spune:
Umerii noi să 'nvelim cu cele mai mari și mai bune
Paveze, capul s'ascundem sub strălucitoarele coifuri,
375 Lăncile cele mai lungi în mîni să luăm, și la luptă
Noi să pornim. Eu voiu merge nainte; sînt sigur că Hector
N'o să stea 'n fața-mi protivnic, ori cîtu-i de aprins la bătae.
Iar dacă-i vreunul mai dîrz și-are pavăză mică pe umăr,
El să dea pavăza celui mai slab luînd alta mai mare."

380 Zise, iar ei auzindu-i vorbirea, voios ascultară.
Prinseră oastea să 'nșire, măcar că răniți erau craii:
Și Odiseu și Tidid Diomede și Atrid Agamemnon.
Dînșii mergeau la tot insul făcîndu-le schimbul de arme:
385 Bune cei buni de războiu, cei slabi primeau arme mai proaste.
După ce-apoi se gătiră cu platoșe lucii de-aramă,
Iute purceseră. Zeul Poseidon pășea înainte,
El ținea 'n mîna'i vînjoasă o sabie lungă, cumplită,
Care părea ca un fulger. De el să se-apropie nimeni
390 Nu era dat în războiu, căci groaza apuca pe tot insul.
Oastea'i în șiruri își puse și falnicul Hector la rîndu-i.
Prins-au atunci a se 'ncinge la luptă din cele mai crunte
Marele Hector și zeul cu pletele negre Poseidon,
Unul pe Ahei ajutînd, cellalt pe Troeni. Și-atunci, iată,
395 Marea să vuete a prins pe lîngă corăbii și corturi,
Cînd cu un strigăt puternic oștirile se 'ncăerară.
Valul nu vue așa mult cînd el, ridicat de pe larguri
De 'nfricoșata suflare de vifor, se sfarmă pe țărmuri,
Nici ale focului flacări nu'și dudue atîta vîlvoarea
400 Colo prin bunget în munți, de 'ncepe să arză pădurea;
Nici prin stejarii cei nalți atîta nu vîjie vîntul
Cum răsunat-a războinicul glas, cînd Troenii și-Aheii
Deteră strigăt grozav năpustindu-se unii spre alții.
Falnicul Hector întâiul ținti cu o lance pe Aias,
405 Care sta 'n față întors, și nu dădu greș cu lovirea,
Ci-l nemeri pe la piept, unde trec cele două curele,
Cea de la spada cu ținte de argint, de la scut cealaltă.
Astea feritu-i-au tînărul trup. Și-i fu ciudă lui Hector,
Că i-a sburat în deșert lovitura din mînă; de-aceia
410 Datu-s'a 'n lături în gloata-a lor săi și-a scăpat de urgie.
Dar la plecarea lui Hector, de jos luînd Aias Telamon
Un bolovan din atîtea ce stînd ca proptele la vase
Alunecau la picioarele oștenilor, și ridicîndu-l
El peste pavăză, aproape de gît, nemeritu-i-a pieptul.
415 Hector, isbit de pietroiu, rotitu-s'a ca o sfîrlează.
Cum, de un trăsnet ajuns, se prăbușă, din rădăcină
Rupt un stejar, și 'mprăștie strașnic miros de pucioasă,
De 'ncremenește oricine se află pe-aproape cînd vede
Cît de năprasnic și-avan e fulgerul marelui Zeus;

420 Astfel în colb a căzut de-odată puternicul Hector,
Lancea din mîni i-a scăpat, și scutul și coiful pe dînsa,
Și-a zuruit răsunînd armura 'nflorită 'n aramă.
Se repeziră spre el cu chiote strașnice Aheii:
Nădăjduiau că l-or trage spre ei. Și cu-o ploae de suliți
425 L-au năpădit, ci 'n zădar: pe el nu fu chip să-l rănească
Nici să-l atingă vreunul; căci repede 'l împresurară
Cei mai viteji, Polidamas, Enea și dalbul Agènor
Și-al Licienilor domn Sarpèdon și Glaucos alesul.
Nepăsători nici ceilalți nu steteră, ci se grăbiră
430 Să-l ocrotească ținînd înainte'i rotundele scuturi.
Soții atuncea din toiu, luîndu-l pe brațe 'l purtară
Până ce ajunse la caii cei iuți, care afară de luptă
Și de măcel se opriră cu-a lor vizitiu și cu carul.
Ei îl duceau spre cetate, iar Hector gemea cu durere.
435 Cînd au sosit pe la vadul frumos-curgătorului Xantos,
Rîul cel plin de viltori, născutul din veșnicul Zeus,
Datu-s'au jos din teleagă și-au prins să-l stropească cu apă.
Hector în fire-și veni și ochii de-odată 'și deschise,
Și, sprijinit în genunchi, vărsă un cheag negru de singe.
440 Însă pe spate căzu de iznoavă și o besnă 'i se 'ntinse
Peste lumini, căci tot îl ținea pironit lovitura.
Cum depărtat de războiu pe Hector Aheii 'l văzură,
Se năpustiră mai dîrz la dușmani, de dragul bătăii,
Aias în frunte, viteazul născut din Oileu, cu-ascuțita
445 Lance sărind, a lovit pe Satniu, odrasla lui Enops,
Satniu pe care'l născu o mîndreță de zînă 'ndrăgită,
La Satniois pe mal, de Enops, păstor de cireadă.
Iutele Aias, vestit sulițaș, de-aproape apucîndu-l,
Sdravăn în coaste l-a împuns; el s'a răsturnat, iar în juru-i
450 Între Danai și Troeni o harță nebună se 'ncinse.
Dar îi veni într'ajutor Polidamas, odrasla lui Pantus.
Lancea rotind, a chitit pe feciorul lui Areilicos,
Pe Protoènor, în umărul drept și cu vajnica lance
L-a și străpuns; prăvălit în praf el împumnă pămîntul.
455 Iar Polidamas grozav se fălește, și strigă cît poate:
„Iată voinicul fecior al lui Pantus! Cred bine că lancea
Nu i-a sburat fără țintă din mîna-i vînjoasă: o poartă
Doară pe trup un dușman, și cred că toiag o să'i fie
Ca să se sprijine acum coborîndu-se 'n lumea cealaltă".

460 Zise, iar lauda lui copleși pe Argii de mîhnire.
Ba îndîrji mai ales pe Aias, feciorul cel vrednic
A lui Telamon, fiindcă pe-aproape căzu Protoènor.
Repede Aias spre el ținti o sclipelnică lance;
Dar, norocos, Polidamas ușor se feri de năpastă
465 Dîndu-se 'n lături; ci 'nlocu-i împunse pe biet Arhelohos,
Al lui Antenor fecior, căci moarte'i ursiseră zeii.
Arma 'l ajunge sub coif, unde capul cu ceafa se 'nchee,
Sus, chiar în șira spinării, și ambele vine 'i rătează.
Capul și gura 'i și nările 'ntâi ating țărna, cînd cade,
470 Și după aceia bufnesc picioarele lui și genunchii.
Strigă-atunci Aias spre neîntrecutul oștean Polidamas:
„Hei Polidamas, gîndește și spune-mi cu toată dreptatea,
Nu'i acest tînăr cu moartea'i deajuns să răstoarcă peirea
Lui Protoènor? De rînd nu-mi pare nici dînsul, nici neamu'i,
475 Ci, dimpotrivă, socot că-i frate ori fiu lui Antenor,
Domolitorul de cai; prea-i seamănă el la vedere".
Zise și nu fu 'nșelat; îi duru pe Troeni, iar Acamas,
Fratelui dînd ocrotire, cu lancea l'a împuns pe Promahos
Beoțianul, cînd el tîra pe-Arheloh de picioare,
480 De-asta fălos chiuind Acamas Argiilor strigă:
„Voi cei cu arcul viteji, care faceți în veci pe grozavul
Nu numai noi pătimi-vom în luptă necazul și greul,
Fi-veți și voi doar odată răpuși ca voinicul acesta.
Uite că doarme Promahos; a fost toropit de-a mea lance
485 Pentruca fratele meu, sărmanul, cumva să nu fie
Nerăzbunat îndelung. De aceia dorește oricine
S'aibă un frate acasă la el să-i răzbune peirea".
Zise, iar lauda lui a umplut pe Argii de mîhnire.
A 'ntărîtat mai ales pe un bun luptător, Penelaos,
490 De-a năvălit spre Acamas; dar n'a stat acesta să 'nfrunte
Furia lui Penelaos, și 'nlocu'i căzu Ilioneș,
Fiul lui Forbas, bogatul în turme, pe care la Troia
Hermes iubit-a mai mult și l-a dăruit cu-avuție.
Forbas avut-a un singur fecior, pe acest Ilioneș;
495 Dar Penelaos acum pe el îl ochi sub sprîncene,
Tocmai la ochiu, și țîșnitu-i-a ochiul, iar lancea 'l străpunse
Și-i răsări în cerbice: căzu Ilioneș, și'n țărnă
Stete cu brațele 'ntinse. Dar smulse pe loc Penelaos
Spada ascuțită și'n ceafă 'l izbi; împreună cu coiful

500 Capu'i trînti la pămînt. Sta încă puternica lance
Înţepenită în ochiu. Ca pe-o floare de mac ridicîndu-i
Capul, zicea la Troeni Penelaos cu vorbe făloase:
„Mergeţi să spuneţi, Troeni, la tatăl iubit şi la mama
Lui Iliones vestitul, să-şi plîngă feciorul acasă,
505 Căci şi femeia voinicului nostru Promahos, odrasla
Lui Alegênor, jăli-va pe scumpu'i bărbat, cînd Aheii
Au să se 'ntoarne de-aici în corăbii acasă la dînşii".
Asta grăi, şi pe toţi fiorul de groază'i pătrunse:
Care încotro căutau adăpost de năprasnică moarte.
510 „Muzelor, care 'n Olimp locuiţi, povestiţi-mi acuma
Cine 'ntre Ahei dobîndit-a întâele prăzi sîngerate,
Cînd a războiului cumpănă 'ntoarse vestitul Poseidon?"
Aias Telamon întâi cu arma ucise pe Hirtiu,
Fiul lui Girtiu, stăpîn peste Mizii cei tari de virtute.
515 Iar Antilohos pe Falke trăsni, şi pe unul Mermeros.
Şi Meriones pe doi, pe-unul Moris şi pe Hipotion.
Iar Perifet şi Protoon căzură subt arma lui Teucros;
Pe Hiperenor, şi el căpitan, îl lovi în deşerturi
Craiul Atrid, şi străpunse cu suliţ'a lui măruntae;
520 Ele s'au rupt, iară sufletul celui lovit, prin deschisa
Rană sburat-a curînd şi-a ochilor zare-i se stinse.
Iutele Aias Oileu, la rîndu-i, răpuse-o mulţime;
N'a fost doar nimeni ca dînsul mai bun de picior la gonirea
Unor duşmani, cînd aceştia iau fuga stîrnită de spaimă.

Trad. de

G. Murnu

Privilegiul masculinităţei

Procesul Brîncovenilor cu Creţuleştii 1714—1806

Dela 1865, 1 Dech., cînd s'a pus în lucrare Codul nostru civil de azi, drepturile de moştenire ale celor două sexe sînt de o potrivă. Mai mult, femeea, relativ săracă, are şi drept la o parte din averea soţului răposat, în deplină proprietate sau în uzufruct, pecînd soţul, nu are astfel de drept.

Innainte de Codul civil, am avut în Moldova, dela 1817, Codul Calimah, iar în Muntenia, al lui Caragea (amîndouă complectate prin Regulamentul Organic), pe care Codul civil le-a abrogat, întru cît arată art. 1912 din el.

In Muntenia, innainte de Codul lui Caragea, era, dela 1776, al lui Ipsilanti.

In Muntenia, dela punerea în lucrare a Codului lui Ipsilanti şi mai ales dela a lui Caragea, n'a mai fost egalitatea dreptului de moştenire la cele două sexe, a fost ceia ce scriitorii noştri noi numesc *privilegiul masculinităţei*.

In Moldova, Codul Calimah spune că fetele şi băieţii vin de o potrivă la moştenire (§ 916); § 1013, însă, adaoge că fetele nu pot cere sinisfora, dacă au fost înzestrate, dar nici pot fi silite a pune la mijloc zestrurile. Cu alte cuvinte, trebue să se mulţumească pe zestrea primită şi ele şi fraţii, fie mai mică sau mai mare decît s'ar fi cuvenit după egalitate. Dacă nu erau înzestrate, fie moştenirea testamentară, fie ab intestat, era egalitate.

In Codul lui Ipsilanti, dacă fetele nu fuseseră înzestrate, moştenirea o împărţeau de o potrivă cu fraţii. Dacă fuseseră, nu mai veneau la moştenire. Dacă erau numai fete, unele înzestrate, altele nu, moşteneau numai cele neînzestrate. Neapărat, dacă erau băieţi, fete înzestrate şi fete neînzestrate, cele înzestrate nu moşteneau, iar celealalte împărţeau cu fraţii averea remasă, fiind deopotrivă la drepturi.

Este încă o măsură la Ipsilanti, care-a dat de lucru scriitorilor noi. Zice că la căminul familiei, fetele nu au drept, fie c'au fost înzestrate, fie că nu. Fireşte celor neînzestrate li să dădea partea cuvenită băneşte sau în alte moşii.

Insă legea mai adaoge că, totuşi, fetele, dacă vor face la vreme cerere, au drept de protimisis la cămin.

S'a părut că este aci o contrazicere față de depărtarea fetelor dela moștenirea căminului. Și nu este. E vorba de cazul, cînd, după moartea părinților sau mai tîrziu, s'ar scoate în vînzare căminul. Atunci fetele, înzestrate sau nu, aveau drept de protimisis, adică, dînd același preț, să ia ele căminul. Codul Caragea merge mai departe pe calea apucată de Ipsilante, căci înlătură dela moștenire pe fete, înzestrate sau nu, îndatorind însă pe frați a le înzestra după cinstea și rangul neamului, chiar cu din al lor.

Ce-a fost înnainte de Calimah în Moldova și de Ipsilanti în Muntenia?

Dacă ne uităm la Codul lui Donici, care și azi are putere în Basarabia; dacă ținem seamă că însă-și prefața Codului lui Calimah spune că legile în vigoare în Moldova erau Basilicalele și Armenopol, vedem că era egalitate în privința dreptului de moștenire.

Tot astfel ese din ponturile dietelor din 1779 (Uricarul XX pg. 373), care spune că nici prin diată nu poate părintele areta mai multă dragoste către un copil decît către altul și din respunsurile ce divanul Moldovei dă lui Enzenberg, îndată după luarea Bucovinei. Același lucru, din toate, absolut toate documentele judecătorești ale Moldovei, dela cele mai vechi până la Codul lui Calimah. Indoeala n'ar putea fi îngăduită, mai ales, cînd s'a dovedit acuma că Alexandru cel Bun a introdus legiuirile bizantine și că Vasile Lupul le-a complectat numai.

Totu-și s'a pus la îndoială și acest lucru și s'a susținut că § 1013 din Codul Calimah ar fi fost luat din obiceiul pămîntului. Și e tocmai di'mpotrivă: § 1013 desființează legea de pân' atunci, care dădea drept fetelor înzestrate să vie la moștenire, făcînd sinisfora; dar și băieților le ia pe cel de-a le constringe s'o facă, dacă știau că fetele au luat mai mult de cît li s'ar cuveni.

D. C. A. Popescu („Dreptul" anul al XXXV-lea No. 42, 1906) își închipue că, din combinația § 916 cu § 1013 Codul Calimah, ese că 'n Moldova era sistemul din Codul lui Caragea, înăsprit însă, prin faptul că frații nu erau nici măcar îndatorați a-și înzestra surorile! Deci socoate că § 916 nu avea nici un rost, deși impune egalitate desăvîrșită între cele două sexe!

In Muntenia, Pravila lui Mateiu Basarab (1654) nu lasă nici o îndoială.

Glava 273 zice: „Copiii *au parte bărbătească, au muerească*, aceia se prețuesc să moștenească pe părinții lor și pre mumâni..." Glava 274, că, murind cineva fără rude suitoare și coborîtoare, îl moștenesc *frații și surorile*. Glava 277, că tatăl, cînd își mărită fata și se tocmește cu dînsa, ca zestrea ce i-a dat să fie pentru toate lucrurile ei și mai mult să n'aibă treabă în bucatele lui, *acea tocmeală n'are nici o putere, nici se oprește fata a moșteni*, de va muri fără carte. Fata, voind a veni la moștenire, aduce întîiu zestrea ce i-a dat tată-său și darul di'nnainte de nuntă și le amestecă cu bucatele tătîne-său și aduc și frații ei hainele 'și

sau ce vor avea de le va fi dat tatăl lor, cînd a fost viu, și atunci împart toți frații tocmai și cele ce s'au fost dat de zestre și cele ce nu s'au fost dat de zestre. *Iar cartea* (testamentul) carea va face sau a făcut tatăl lor la moartea lui sau muma, *aceea să fie adevărat cît au vrut și au scris*. Glava 278 vorbește de hărăzirile sau darurile, cari trebue aduse la împărțeală și cari nu. Glava 279, de-un caz, cînd copiii nedreptățiți pot veni la moștenire de-opotrivă, în potriva testamentului. Un om a avut feciori sau fete și a dat feciorilor partea ce li s'a căzut și fetelor zestrea și s'au făcut ei adins ei-și oblăduitori (adică au eșit de supt autoritatea părintească). Apoi mai face alți copii și nu le-a dat partea, fiind ei mici,—și moare *fără testament sau cu testament* și n'a mai lăsat celor emancipați nimic, voind cei mari să vie la moștenire, pravila le cere să aducă la mijloc tot ce le-a dat tatăl lor și darurile di'nainte de nuntă și pe urmă să împarță deopotrivă *ori parte bărbătească ori muerească*. Apoi mai stărue că băieții, de nu vor aduce bucatele luate și fetele zestrurile, să nu aibă drept să între în moștenire cu ceialalți frați cari n'au luat. Glava 283 amenință cu pedepse bisericești *pe cel ce nu va da bucățile sau părțile feciorilor tuturor tocma*. Și „feciori" înseamnă tot atît cît astăzi copii, adică și băieți și fete, în toate locurile din pravilă. Glava 282 e despre falchidie, adică de partea de care părinții nu pot dispune, ci trebue s'o lase copiiilor, chiar făcînd testament. Glava 284 arată cazurile de desmoștenire. Diatele se puteau strica.

Cum vedem, egalitatea între cele două sexe e statornicită și numai prin testament se poate da mai mult unui copil decît altuia, dar supt amenințare că biserica va lipsi de împărtășanie pe testator, adică îi amenință cu pierderea sufletului.

Și cu toate astea, s'a susținut că Pravila lui Mateiu Basarab nu s'a pus în lucrare și că Al. Ipsilanti a băgat în lege obiceiul pămîntului!

Și pe ce se razimă părerea acestora?

Pe tălmăcirea greșită a unor documente, cari vorbesc de altă instituție și pe prefața Codului lui Ipsilante, în care scrie c'a făcut această legiuire, fiind că se afla în luptă legea scrisă cu obiceiul pămîntului și se judeca, ba după lege, ba după obiceiu!

In fapt, însă, normele juridice erau foarte bine hotărîte. Era știut unde se urmează obiceiul pămîntului și unde legea. Documente nenumărate ne arată că se răzimau pe Basilicale și pe Armenopol și că, își sprijineau hotărîrile citind capul, titlul și pagina.

Dl. C. A. Popescu, în „Dreptul" anul al XXXV-lea No. 42, dela 4 Iunie 1906, crede că pentru Muntenia s'a găsit, în sfîrșit, o dovadă în potriva căreia nu încape nici o tăgadă. Documentul citat de D-sa ar dovedi că în anul 1817, fetele măritate nu mai aveau dreptul să vie la moștenire. S'ar dovedi așa dar, că măsura din codul lui Ipsilanti era în obiceiuri, cu 60 de ani înnainte, și că Pravila lui Mateiu Basarab, precum au susținut unii alții,

nu s'a pus în lucrare în privința dreptului civil, ci a remas numai pravilă curat bisericească.

Să vedem mai întîiu documentul d-lui C. A. Popescu. L'a publicat în acelaşi an din „Dreptul" la 7 Maiu 1906. E unul din multele documente privitoare la regularea banilor puşi de Const. Brîncoveanul Vodă la Veneția în Țecă şi în alte bănci. Toate aceste documente le-a aflat Exarchu la Veneția şi le-a publicat din 1883 în „Rev. pentru Istorie, Archeologie şi Filologie", vol. II p. 151 şi următoarele.

Doamna Maria, văduva lui Brîncoveanu vodă, tăiat în Constantinopol împreună cu cei patru fii şi cu Ianachi Văcărescu, — credinciosul, nu ginerele său—la 1714 Aug. 15, cere să se scrie banii pe numele nepotu-so Constantin, fiiul lui Constantin cel mai mare din băieții lui Brîncoveanu şi singura odraslă bărbătească, remasă dela el.

I se cere dovadă că e moştenitor şi anume singur moştenitor, dacă nu sînt fete de ale lui Brîncoveanu. De alte dovezi se îngrijise din țeară, pentru aceasta, nu. Să vedem de ce.

Iată actul notarial, pe care d. C. A. Popescu îl publică din nou în „Dreptul". Să-l dăm şi noi:

In dei aeterni nomine Amin. Anno ab incarnatione Domini Nostri Iesu Christi, Millesimo septingentesimo, indictione X, die vero Veneris, decimo nono Novembris.

Constituit avanti me Nottaro e testimonio infrascritti il signor Antonio Maria del Chiaro quondam Simeon di Fiorenza, maestro della lingua italiana e latina appresso li Principi di Valachia, il signor Panagiosi quondam Nico Seraffi della Gianena et il signor Zuanne Riso, quondam Riso di Valachia, li quale con loro giuramento, in mano mia prestato, tactis scripturis, attestano qualmente in tutta la Valachia le figliuole maritate non possono più haver, né pretender alcun heredita, né del padre, né dei fratelli, né d'altri suoi parenti, ma succedono liberamente i maschi ,essendo questa una antichissima consuetudine osservata inalterabilmente et indefferentamente d'ogni uno in tutta la Valachia. Le quale cose affermano sapere li detti signori attestanti per l'ottima cognizione, onde per essere tale verita, fanno questa giorata attestatione per espresione della medessima.

Iscăleşte: Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius, pro fide rogatus subscripsi et signavi. 24 Gen. 1717.

Va să zică trei inşi, unul vestitul Antonio Maria del Chiaro, care-a trăit multă vreme la curtea Țerei romîneşti, ca profesor, şi care-a scris şi o carte despre Valahia, altul un Rizu, născut în Valahia, şi al treilea un grec din Ianina (Gianena), jură nu numai că fetele măritate nu vin la moştenirea dela părinți, dar că nici la a fraților, ce mor fără moştenitori, nu vin! Jură că obiceiul e aşa în toată Valahia din cea mai depărtată vechime! Şi, cu mîna pe evanghelie, mărturisesc că au cea mai bună şi temeinică credință că e aşa şi nu alt-fel!

D. I. Peretz, în No. 43 din „Dreptul" acelaşi an, a aretat că documentul d-lui C. A. Popescu, mai întîiu, ar însemna *depărtarea fetelor măritate* (şi înzestrate), *nu a celor nemăritate*, apoi că e suspect şi din alte pricini. D. C. A. Popescu putea să se

lumineze din celeaalte documente copiate la Veneția de răposatul Exarchu. D. I. Peretz îi arată că tot acei Greci au mai jurat că'n Grecia şi Valahia nu sînt tribunale de justiție şi că orice procură sau act de notariat se face numai de episcopul locului.

Mai tîrziu un Grec, găsind în 1752, în Valahia, într'o lădiță a unui credincios al lui Brîncoveanu (Caracuda), chitanțele originale ale depunerei banilor la Zecca din Veneția şi, intrînd în negocieri cu bailiul Veneției, acesta arată actele prin cari Maria Brîncoveanu căpătase strămutarea depozitului pe numele nepotu-so cît şi cele de depunere de la început. Dragomanul cel mare s'a indignat de minciuna Grecilor, cari au cutezat a jura că 'n Valahia şi Turcia nu sînt tribunale.

Dac'au jurat falş într'o chestie, puteau jura foarte bine în două. *Graeca fides, nulla fides,* zicea Vergilius, iar Zachariae von Lingenthal stărue asupra acestui caracter al Grecilor din vîrsta de mijloc.

In documentele dela Veneția mai putem vedea şi altă ceva. Maria Brîncoveanca dă lui G. Trebizontios, medic, procură întărită de Teofan, mitropolitul Valahiei. In procură vorbeşte de banii ce-a depus Brîncoveanu Vodă prin Caragiani pentru sine şi urmaşii săi, vorbeşte de interesele „casei sale", nu spune însă că singur moştenitor este Constantin, strănepotul de fiiu al lui Brîncoveanu vodă.

De ce? Cel mai simplu lucru era să-şi ia asemenea mărturie din țeară, unde se cunoşteau obiceiurile şi legile. Dar vezi că 'n procură iscăliseră nu numai Anița Brîncoveanu, văduva lui Constandin, fiul lui Const. Brîncoveanul vodă, deci muma lui Costandin, singura vlastare bărbătească a tăiatului din 1714 August 15! Mai iscălesc ca marturi doi gineri ai lui Brîncoveanu: George Crețulescu (Iordache Crețulescu, adică bărbatul Saltei, fiica lui Brîncoveanu) şi Şerban Greceanu, barbatul altei fete a lui Brîncoveanu Vodă, al Ilincăi, văduva lui Scarlatache al lui Mavrocordat dragomanul. Aceşti doi n'ar fi iscălit un act prin care li s'ar fi ştirbit drepturile soților lor. Mitropolitul arată, deci, că nepotul de fiiu al lui Constantin Brîncoveanu e *singurul scoborîtor* (dar nu zice singur moştenitor) *de parte bărbătească*, adecă spune adevărul; dar Trebizontios avea planul gata făcut, cum să tragă folos din această dovadă,—cu plan subțire ticluită,— ce avea la mînă.

In acele hîrtii mai este un falş. La pg. 165 din Rev. de Ist. Arch şi Fil. doc. citat, vedem că Grecii au mărturisit că numai Constantin fiiul mai mare al lui Brîncoveanu, fusese însurat. Neapărat, chiar în sistemul susținut de marturii mincinoşi, trebuea să se dovedească şi împrejurarea că nu erau urmaşi din cealalți trei fii ai lui Brîncoveanu, tăiați şi ei în 1714, Aug. 15. Dacă vreunul din âştia ar fi avut copii,—fie băieți, fie fete,—ar fi avut şi aceia drept la moştenire. Mitropolitul arată că Dinu sau Constandin era singurul coborîtor de parte bărbătească, nu spune însă de nu erau coborîtori din ceialalți fii, fie aceşti coborîtori

chiar de parte femeeascâ! Material era adevărat, dar o împrejurare hotărîtoare o lăsa nepomenită:

Că al doilea fiu al lui Brîncovefinu vodă, Ştefan, fusese însurat şi-i remăsese o copilă Maria, abia în vristă de 8 ani, atunci!

Iată în adevăr ce date dă d. St. D. Greceanu în „Viaţa lui Constandin vodă Brîncoveanul" pg. 268/9, 1906.

Ştefan, al doilea fiu al lui C. Br. vodă, s'a născut pela 1685, s'a căsătorit în 1709 Febr. 24, cu Balaşa fiica lui Ilie Cantacuzino din Moldova. (trimite la pg. 187 din Cronica lui Radu vel logofăt Greceanu). Balaşa a murit la 1712 Noemvrie 22 (Cronica pag. 218—219), rămînîndu-le o fiică, Maria. Aceasta trăea, nu numai la data procurei (1717), dar şi la 1731/2. (Doc. VII pg. 335-6 „Hîrtii din Arhiva Măn. Hurezului" de dl. N. Iorga). Iar un document din 7242 1 Sept., deci din 1733, pg. 337-8 ne spune că Măriuţa Alexianu,—căci se şi măritase,—murise de curînd fără copii [1]).

Prin urmare la 1717, Măriuţa, fiica lui Ştefan Brîncoveanul, trăea şi avea drepturile tătîne-so în averea remasă de la vodă Brîncoveanul şi dela unchii ei tăiaţi.

Şi Greco-levantinii d-lui C. A. Popescu au jurat că numai Costandin Br. fiiul lui vodă Br. a fost căsătorit!

Ceialalţi fii ai lui Brîncoveanu, Radu, născut pela 1690, era abia logodit cu fata lui Antioh Vodă Cantemir; Mateiu, al patrulea, născut în 1702, ajunsese abia la vrîsta de 12 ani.

Constandin, nepotul de fiiu al lui Brîncoveanu Vodă, a murit pela începutul anului 1753, aşa ne spune alt document din cele dela Veneţia. In 1763, 3 Martie s'au scris banii dela Zecca Veneţiei în socoteala celor doi fii ai lui, Manolache şi Nicolae, căci Const. Brîncoveanu n'a lasat alţi urmaşi, deci n'avea cine mai pretinde parte din banii dela Zecca.

Iată dar că, dacă am avea la îndămînă numai documentele aduse dela Veneţia de Exarchu în 1883 şi tot am vedea că sînt un şir de falşuri, spre a nedreptăţi pe Maria, fiica lui Ştefan şi pe fiicele lui Vodă Brîncoveanul.

Din fericire, în acest caz special, avem şi documente din ţeară, cari aruncă lumina cea mai desăvîrşită asupra dreptului de moştenire în Valahia de pe vremea lui Brîncoveanul Vodă pînă la Codul lui Ipsilanti.

Sînt documentele unui proces între coborîtorii din Costandin fiiul lui Brîncoveanul vodă şi fetele lui Brîncoveanu ori urmaşii lor. Procesul ţine, cu întreruperi, pînă în 1806, cînd Brîncovenii sînt osîndiţi să dea coborîtorilor din Safta Creţuleasca (fiica lui Brîncoveanu) partea ei. Aceste documente le-a publicat dl. N. Iorga în volumul sus citat. Parte din ele se află în condicele divanului domnesc dela Arhiva Statului din Bucureşti; iar în a-

1) Cum că data e 1733, deci că greşeala nu e în leatul dela Adam, se vede de pe doc. din 1735 dat de Nicolae Roset şi fiicele lui. (Aceeaşi lucrare pg. 339).

nii 1807, 1808 şi 1809. Creţuleştii vrînd moşiile, viile, casele ce Brîncovenii le-au dat în plată pentru drepturile lor. Pe acestea le-am descoperit la Arhivă şi sînt foarte însemnate, precum se va vedea.

II

Socotim că documentele acestui proces vor dovedi neîndoelnic că înainte de Ipsilanti domnea egalitatea cea mai desăvîrşită, în privinţa dreptului de moştenire, între băieţi şi fete.

Insuşi faptul c'a fost cu putinţă acest proces arată că la data morţei fără diată a lui Brîncoveanu, la 1714 Aug. 15, fetele măritate şi înzestrate veneau la moştenirea părintească.

St. D. Greceanu, în lucrarea citată, a publicat foile de zestre ale celor 7 fete ale lui Brîncoveanu, căci erau toate măritate şi înzestrate înainte de 15 Aug. 1714 [1]).

Avînd la îndămînă asemenea documente, putem dovedi că şi remasurile celor doi fii, Radu şi Mateiu, morţi fără urmaşi, s'au împărţit între urmaşii celor doi fraţi mai mari şi între surorile răposaţilor.

La St. D. Greceanu, în lucrarea citată, vedem că Brîncoveanu vodă a dat moşia Puchenii din Dîmboviţa lui Radu, fiul său. Toate documentele dela 1775 pînă la 1830 ne arată acest sat în stăpînirea urmaşilor lui Radu Creţulescu şi a urmaşilor lui, cum şi în a lui Toma Creţulescu banul şi-a urmaşilor lui. Cum a trecut în stăpînirea lor? Nu e vădit că Safta a luat acest sat, cînd s'a împărţit moştenirea lui Radu Brîncoveanu, după ce Turcii l'au tăiat?

Tot astfel, Ciocăneştii din Ilfov îi dăduse Brîncoveanul vodă lui Mateiu fiiul său. Mai încoace, însă, îi găsim în stăpînirea lui Istrati Creţulescu, fiiul lui Cost. Creţulescu banul, fiul lui Iordache Creţulescu bătrînul. Va să zică satul acesta, din moştenirea lui Mateiu Brîncoveanul, după 1714 Aug. 15, a trecut în stăpînirea Saftei Creţuleasca şi dela ea, la fiul ei Cost. Creţulescu, apoi la Istrati fiul lui Costandin

Stoeneştii, sat din Prahova, astăzi e al Bisericei Creţulescu şi tot al ei era şi 'nainte vreme.

Acest sat Brîncovineanu îl dăduse Brîncoveanu vodă fiiului său Mateiu. E dar vădit că, după uciderea acestuia, a căzut în partea Saftei Creţuleasca, sora mortului şi aceasta l'a dat bisericei, cînd au înzestrat'o ea şi Iordache.

Va să zică, iată că, după 1714, Safta a venit la moştenirea fraţilor săi, Mateiu şi Radu, morţi fără coborîtori, deşi era în

1) Stanca, în 1692; Maria în 1693; Ilinca întîiu la 1698 şi a doua oară la la 1699; Safta, la 1700; Ancuţa, în 1705; Balasa, în 1708 şi Smaranda, în 1712. Greceanu publică foile lor de zestre (dela pg. 285 până la 314) arătînd juvaerurile, hainele, lucrurile de casă, ţiganii şi moşiile ce le-a dat la fiecare. Arată şi ce-a dat fiilor, cînd i-a însurat şi partea ce le-a făcut în viaţă fiind.

concurenţă cu Costandin, fratele acelora şi deşi era măritată şi înzestrată.

Trecem acuma la documentele procesului.

Cel di'ntîiu e dela 17 Iunie 1717, deci mai nou decît procura dată lui Trapezuntios de Maria Brîncoveanca, procură pe care Exarchu a aflat'o la Veneţia. Aceea e din Maiu 1717, iar mărturia falşă, din Noemvrie 1817.

In acest act Maria doamna zice că, *afară din moşiile răposatului soţului ei şi di'ntr'ale răposatei Stancăi fiică sa şi din casele, viile, Ţiganii şi Rumînii şi afară din bani, cari au apucat de i-a pus răposatul ei soţ* (vodă) *la Ţecă*,—din tot ce s'ar mai găsi şi afla de-ale răposatului şi de-ale fiilor lui, cărora nu le-au remas copii,—ori bani ori scule, argint şi aur, lucru mişcător, unde se va afla şi se va dovedi, au aci în ţară, au într'alte părţi, date; aşişderea şi banii toţi din Ţara Ungurească ce avem în colo şi banii cîţi vor fi la Veneţia, însă bani nepuşi la Ţecă, acestea dar cîte mai sus s'au pomenit scule şi bani, a găsit cu dreptate şi s'a aşezat cu ginerii ei ca mai întîiu să se plătească din ei toată datoria care s'a îndatorit ea şi a dat miriei (statului turcesc). De asemenea se va plăti datoria ginerilor şi a celor cari au fost atunci la patimă, de-au dat bani; de asemenea să se împlinească şi lipsa zestrurilor Balaşei, după foaea ce are (măritată la 1708). Iar ce va rămînea să se facă două părţi, una s'o ia ea, Maria, văduva lui Vodă, împreună cu nepotu-so Constantin şi cu nepoata Măriuţa, fiica lui Stefan, fiul lui Brîncoveanu. Iar ceealaltă jumătate s'o împarţă Şerban Greceanu [pentru Ilinca, fata lui Brîncoveanu soţia lui], Iordachi Creţulescu, alta [pentru soţia sa Safta, o fiică a lui Br.]; alta, Nicolae Ruset; alta, Manolache (Lambrino), Cost. Băleanu, (toţi gineri de-ai lui Br.) şi Şerban sin Cost. Duca Vodă (fiul Stancăi cea mai mare din fiicele lui Br.). Invoiala s'a făcut înnaintea lui Vodă, a doi patriarhi şi a mulţi boieri, ca să pună capăt dihoniei şi pricinilor.

Acest act nu s'a ţinut în totul în seamă, căci, precum s'a aretat, moşii de-ale lui Radu şi Mateiu, au trecut la Safta şi de bună seamă altele din ele'la celealalte fete ale lui Brîncoveanu Vodă. Se vede totuşi din el că fetele veneau la moştenirea părintelui lor şi la a fraţilor, deşi înzestrate şi chiar în concurenţă cu fraţii sau coborîtorii acestora.

Prin urmare şi acest document dovedeşte că'n 1714 nu era privilegiul masculinităţei.

Al doilea e un document din 1729—30, învoială pentru moştenirea brîncovenească între Iordachi Creţulescu, Manolache Lambrino (un ginere), fraţii Greceni (fiii Ilincăi), Mariţa Alexianu (fiica lui Ştef. Brîncoveanu) şi Costandin Brîncoveanul, nepot de fiiu al lui vodă Brîncoveanul.

Acest document întăreşte învoeala din 1717. Acuma Maria, văduva lui Brîncoveanu murise, de-asemenea Şerban Greceanu, ginerele lui Brîncoveanu, dar erau cei doi fii ai lui. Este-o învoială la fel şi cu Neculae Roset, alt ginere al lui Vodă Brîncoveanu, ginere, care avea numai două fete, Safta şi Maria.

Este şi învoeală din 1731—32 între Cost. Cost Brîncoveanu, şi Iordache Creţulescu.

Costandin ţine de bune cărţile vechi de învoială şi dă împuternicire lui Iordachi să-şi ridice partea Saftei [¼ din ½] din banii dela cămara împărătească din Viena, cu dobînda lor de la 1731—32 înnainte.

Alt document (din 7242 (1733 [1]) Sept. 1, arată că Mariţa Alexeanca a făcut înnainte de moarte diată verbală, împărţindu-şi averea (nu avea copii) soţului, lui Cost. C. Brîncoveanu (acestuia, în deosebi, partea ei de 50.000 tl dela Ţeca Veneţiei). A dat şi din moşii, Ţigani, vii, Rumîni, ½ lui C. Cost. Brîncoveanul şi ½ unchilor şi verilor ei. A mai lăsat unchilor şi verilor toată partea ei din banii de la cămara împărătească şi parte a ei din bani argint, scule din ţeară, cari urma să şi le împarţă între ele Safta, (Creţuleasca) Balaşa (Lambrino), fetele Anicăi (Ruset) şi fiii Ilincăi (Greceanca).

E de crezut că de pe urma acestei moşteniri Cost. Cost. Brîncoveanul a dat Saftei şi moşii de-ale sale: Belciugatul din Ilfov, de pildă.

In testamentul Saftei Creţulescu, 1746, publicat aiurea de alţii in „Şapte biserecì cu averi proprii" de d. P. Gîrboviceanu, Safta dă moşia Belciugatul din Ilfov, lui Dinu şi lui Radu, fiii săi. Acest Belciugatul era alcătuit din două sate, Cojeştii de sus şi Cojeştii de jos, la un loc Belciugatul. St. D. Greceanu a cercetat documentele lui.

Dela 1693 Brîncoveanu vodă (care avea acolo o bucată de zestre) face cumpărături părţi de moşie, iar în 1693 Apr. 30 îl dărueşte mănăstirei sale Hurezul. In 1707 îl ia îndărăt, dînd mănăstirei în schimb alte sate, între cari Craioviţa din Gorj şi'l dă zestre fiicei sale Smaranda, în 1712. Belciugatul remîne în stăpînirea lui C. Băleanul, ginerele lui vodă şi a urmaşilor lui până la 1744, cînd urmaşii îl vînd lui Cost. Brîncoveanul, nepot de fiiu al al lui C. Brîncoveanu vodă. In 1747 Belciugatul era în stăpînirea Saftei, care'l lasă precum am spus, lui Radu şi lui Dinu, dar zice, *pe care mi l'a dat nepotul meu Dinu pentru* **partea mea**. Va să zică avem dovadă că între 1744 şi 1747, Safta a mai primit acest sat dela nepotuso Dinu. Tot pentru *partea sa* va fi primit Safta mai de demult şi satul Stoieneştii din Prahova, [era al ei în 1723 Maiu. Doc. al Măn. Tîrşor în Condicele brîncoveneşti] sat pe care Cost. Brîncoveanu vodă îl avea dela tatu-so. Stoieniştii îl găsim cum s'a spus, între moşiile bisericei Creţulescu.

Iată şi ce declaraţie face Neculae Roset di'mpreună cu fiicele sale, Măriuţa şi Safta, în anul 1735 (Hărtii din Arhiva Hurezului de d. N. Iorga pg. 339): „precum să să ştie că, *dăn zeastre care s'au fost luatu răposata soţiia mea Ancuţa Brîncoveanu* dela răposatul socru-mieu Măria Sa prinţipul Costandin voevod Brînco-

1). La d. N. Iorga greşit, 1739.

veanul, avut'am şi după petrecania Măria Sale *parte dân clironomie ce ni s'a căzut şi nouă*, după cum ne-am tocmitu şi ne-am şi ne-am aşezatu cu răposata soacra noastră..." şi mai jos arată că, murind soacra, „şi *rămâind această a noastră parte dă clironomie* pe seama dumnealui nepotului nostru,"... „a fi dumnealui datori a răspunde nouă *această mai sus pomenită parte dân clironomie*". Arată că pentru clironomia ce li s'a venit de pe urma lui Cost. Brîncoveanu vodă şi de pe-a Măriuţei Brîncovencei, fiica lui răp. Ştefan beizadea Brîncoveanul şi di'ntr'ale răposatelor cumnate, doamna Maria i Stanca i Zmaragda, Brîncoveancele, pentru tot ce s'ar cuveni, se mulţumesc numai cu 52000 florinţi nemţeşti, pe cari i-au şi primit, dînd toate cărţile ce aveau la mînă. Numai de moştenirea, doamne fereşte, a lui Cost. Cost. Brîncoveanul nu se leapădă.

Aci se spune fără nici un încunjur că Ancuţa a venit la moştenirea lui Cost. Brîncoveanul vodă, deşi în concurenţă cu coborîtorul lui Costandin, nepot de fiiu al lui vodă şi cu Mariuţa fiica lui Ştefan, deci a unor coborîtori din fraţi.

Mai vedem că la 1735, dacă murea cumva Costandin Cost. Brîncoveanul fără urmaşi, fetele Ancuţei aveau drept a veni la moştenire, deşi erau în concurenţă cu fiii lui Şerban Grecianu (Şerban şi Drăghici) cu ai Ilincăi Brîncoveanca şi cu alţii, ai Creţuleascăi, de pildă.

Va să zică şi la 1735 era tot dreptul din Pravila lui Mateiu Basarab.

In 1752, fiii Saftei (Radu, Costandin, Toma şi Nicolae), căci părinţii lor muriseră (în 1746 şi 1747) arată că au urmat certe cu Cost. C. Brîncoveanu şi că, de la 1731 pân' acuma n'au mai luat dobînda dela Viena, dar nici Cost. C. Brîncoveanu nu le-a despărţit partea. Acesta se îndatorează acum a le aduce dobînda şi hîrtie în regulă că banii i-a aşezat pe numele lor.

La pg. 345/6 d. Iorga dă amănunte despre plîngerea Creţuleştilor în 1806: Manolachi banul şi Istrati logofătul (fiii lui Cost. Creţulescul cel dela 1752), logofătul Costandin (fiul lui Toma dela 1752), Raliţa şi fiii ei (soţia lui Iordache fiul lui Radu cel dela1752), căci Neculae murise fără urmaşi. Aşa dar se judecau atunci cu Brîncovenii reprezentanţi ai celor trei ramuri coborîtoare din fiii Saftei Creţuleascăi.

In sfîrşit, în 1806, se isprăveşte judecata pri'ntr'o hotărîre, pe care d. N. Iorga (doc. cit.) o dă, prescurtînd'o. Din ea aflăm despre documente, cari nu se află între cele publicate de d-sa, *ceea ce dovedeşte că nu avem încă toate documentele procesului*. Aşa vorbeşte de cartea exofliticon dela 1747 Ghen. 1 (pomenită şi la pg. 342/3 în doc. din 1752), prin care Const. C. Brîncoveanu arată că pînă la această dată plăteşte el dobînda banilor din Viena, iar mai departe să şi-o ia Creţuleştii înşişi. Arată un document din 1768 prin care Manolache Brîncoveanu zice că s'a înţeles cu frate-so Nicolae să stăpînească pe jumătate, fiecare din ei, banii dela Viena, iar Creţuleştii să ia dobînda astfel: Manolache să respunză dobînda cuvenită lui Tomiţă banul şi jumătate dintr'a lui Iordache, feciorul Radului, iar Nicolae Br. să dea ceealaltă jumătate a lui Iordache şi toată dobînda cuvenită vornicului Costandin, nepot de fecior (fiiu al lui Cost. Creţ. banul) al lui Iordache Creţulescu bătrînul. Mai arată un pitac de la tatăl domnului (I. Caragea), că Nicolae Brîncoveanu s'a mărturisit dator, dar a zis că nu e înlesnit a plăti.

Brîncovenii aduc o diată a Mariei Brîncovencei, din care ar eşi că nu mai au Creţuleştii nemic de luat. Dar diata nu era nici iscălită, nici cu dată pe ea, ci numai cu pecete şi Brîncovenii n'o aretaseră niciodată pînă atuncia. Mai pretind că nu aveau drept la acei bani din Viena, Creţuleştii, ci li se făcuse aşa un dar, că, de oarece pînă la 1772 au luat dobînda, iar de atunci timp de 32 de ani, nu, au pierdut dreptul de-a mai cere ceva. La asta Creţuleştii respund că paragrafie nu se 'ncape la ţidule de plată şi că s'au mai plîns mereu la alţi domni.

In sfîrşit, divanul şi vodă îi osîndeşte pe Brîncoveni să plătească 61216 tl. 80 bani capetele şi 58768 tl. dobînda.

Va să zică urmaşii Saftei Creţulescu, cu dreptul moştenit de la ea, cîştigă parte din banii dela Viena, după ce luaseră, precum am aretat, şi din altă avere, măcar că Safta fusese înzestrată. In 1806 şi dela 1776, fetele nu mai aveau drept a veni la moştenirea părinţilor, odată ce-şi primiseră zestrea. Documentele aci aduse dovedesc că nu tot astfel era la 1714, ci tocmai di'npotrivă şi deci că la data morţei lui Brîncoveanu Pravila lui Mateiu Basarab se urma în privinţa moştenirei fetelor în averea părinţilor, cît şi a surorilor în a fraţilor.

Dar am avut plăcerea de-a găsi încă două documente, nepublicate, cred, de nime, care fac parte tot din această daraveră di'ntre Creţuleşti, adică dintre coborîtorii Saftei, şi coborîtorii unui frate al ei, fiiu al lui vodă Brîncoveanu.

Brîncovenii şi de data asta n'au plătit numai în bani, ci au dat case, vii, moşii, în plată. Creţuleştii şi-au împărţit cîştigul. O vie dela Boldeşti (jud. Saac), din cele luate dela Brîncoveni, în plata părţei lor de moştenire, o scot Creţuleştii la mezat. O cumpără biv vel medelnicerul Chiriac. (1807 Maiu 5. Cond. domnească No. 40. Arhiva Statului Bucureşti). In 1809 Aug. 30, vînd altă vie tot la Boldeşti, în dealul Scăeni. La al doilea mezat o cumpără biv vel pah. Iorgachi Boiaroglu, cu 4760 tl. (Cond. domn. 58 pg. 8).

Dar iată două vînzări mult mai pline de învăţături.

In 1807 Apr. 10 (Arhivădomnească 48 pg.107) Creţuleştii vînd o vie tot de la Brîncoveni, aflătoare la Valea Poenei, sud Saac. Se haracialdiseşte, la al doilea mezat, asupra lui Iordache Slătineanu, cu 5249 tl. bani 36. Documentul zice: „pentru cari bani, fiindcă d-lui numitul logofăt, cumpărătorul, are a lua a III-a parte din a III-a a dumnealui vornicului Creţulescu din lucrurile mişcătoare şi nemişcătoare, ce-au luat dumealor boierii Creţuleşti de la casa dumnealor boierilor Brîncoveni, ce i s'au hotărît aceasta a treia

parte de dumealui vornicul Costandin Crețulescu prin engrafon iscălit de dumealui și de alte vrednice obraze", arată apoi c'a pus Iordache Slătineanul chezeșie că, dacă, după ce se va vinde tot, nu i-ar veni atît cît prețul viei, să dea prisosul prețului în bani la starostele de neguțitori.

Tot așa la 1807 Apr. 10, adică 'n aceeași zi,(Arhiva.Cond. domn. 48) cumpără păh. Al. Crețulescu (fiul Raliței și al lui Iordache Crețulescul, fiiul acesta, al lui Radu, fiiul lui Iordache bătrînul și al Saftei) o casă în București, cu 4650 tl. și dă chezeșie, dacă partea lui nu va fi atît de mare, să respunză la starostele de neguțitori prisosul prețului. Alexandru Crețulescu avea voie de la domnitor a afîrdisi în aceste condiții.

Oricine înțelege cu ce drept venea Alex. Crețulescu. Se cobora, doar, din Radu, unul din fiii Saftei Brîncoveanu. Dar ce căuta Iordache Slătineanu aci, în ce însușire lua și el $1/3$ din partea lui Costandin Crețulescu vornicul, care vornic, înțelegem avea drept la $1/3$ din tot ce cîștigaseră Crețuleștii de la Brîncoveni.

Iată cum e istoria. Iordache Slătineanu era fiiul lui Radu Slătineanu. Acesta a avut două soții: cea di'ntîiu Sultana Crețuleasca,[1]) fiica lui Toma Crețulescu, unul din copiii lui Iordache Crețulescu și Saftei Brîncoveanu. Sultana născu lui Radu Slătineanu doi copii: pe Iordachi și Scarlat, apoi muri. În condicele domnești este vorbă de procesul ce-a fost între Radu Slătineanu și casa lui Toma Crețulescu pentru drepturile sale în averea Sultanei. Știm că pe la 1780 s'a întîmplat moartea Sultanei și că Iordachi și Scarlat erau născuți înnainte de 1780, va să zică Iordachi (de bună seamă pentru sine și frate-so Scarlat, cărui i-o fi dat din vreme vre un engrafon) venea la moștenire ca fiiu al unei Crețulești. De ce avea drept la $1/3$? Pentru că Toma avuse trei copii: Sultana (muma lui Iordachi Slătineanu), Roxanda (soția lui C. Geanogiu, moartă fără copii) și Costandin, cel care la 1807 era vornic și avea în curînd să ajungă ban mare. Casa lui Toma avea drept la $1/3$ din cîștig, căci erau trei ramuri de Crețulești din Safta; Iordachi lua $1/3$ din $1/3$, ca moștenitor al Sultanei, Costandin lua $2/3$, a sa și a Roxandei.

Va să zică: iată pe fiiul Sultanei Crețulescu, venind la moștenirea lui Brîncoveanu și a fiilor lui! Nu numai Safta a venit la moștenirea tată-so și a fraților, în concurență cu coborîtori de partea bărbătească, dar și urmașii Sultanei, în concurență cu fratele ei Costandin. Pricina era că la 1714 la moartea lui *de cujus* domnea dreptul bizantin, cu egalitatea copiilor la moștenire.

Dar pe Alexandru Crețulescu îl vedem că ia $1/3$ ca parte a sa, cam tot atîta cît și Iordache, deci $1/3$ din $1/3$. Casa lui Iordache avea drept la o treime din cîștigul procesului, căci moștenise drepturile unuia din cei trei fii, cari lăsaseră urmași, ale lui Radu. Cine avea însă să ia celelalte $2/3$? E lesne de respuns, știm, doar că Iordache a avut cu Ralița Floreasca trei copii. Cu Maria Cantacuzino, soția întîia, n'a avut nici unul. Documentele din condicele domnești pun acest lucru în afară de or-ce îndoială. Chiar în cele tipărite de d-l Iorga stă scris: Ralița cu fiii ei (Alexandru și Costache); în altele se spune de Safta sora acestora, soția lui D. Stefănescu, că era fiica Raliței. Va să zică și aci treimea lui Radu, apoi a lui Iordache, se împărțea la doi băieți și o fată. De aceea Alexandru avea drept la o sumă de-o potrivă cu cea luată de Iordache Slătineanul.

1). *Genealogia Cantacuzinilor* de N. Iorga pg. 376.

Vedem deci că o fată, Safta Crețuleasca, soția lui D. Stefănescu, vine la moștenire, deși în concurență cu frați, numai fiind că procesul se cobora de la 1714, di'ntr'o epocă în care domnise egalitatea și fiindcă procesul, începînd în vremea egalității de drepturi, Crețuleștii se înțeleseseră să-și împartă pe ramuri și înlăuntrul acestora, iar pe ramuri. Cealaltă treime din tot au luat'o, firește, coborîtorii din Costandin, fiiul lui Iordache; dar nu ni s'a întîmplat încă să dăm peste vreun document, care să ne arăte cum au împărțit'o între ei.

Socotim, că orice s'ar putea zice despre moștenirea Sultanei, mama lui Iordache, Slătineanu și de-a Saftei, fiica lui Iordache Crețulescu, fiiul lui Radu, nu este putința a nu ne convinge din cele arătate, că la 1714 fetele înzestrate, veneau la moștenirea ab intestato a părintelui înzestrător și la a fraților, chiar dacă erau în concurență cu rude de același grad de parte bărbătească.

Zicem: „orice s'ar putea zice" căci, în adevăr, pentru Alexandru nu spune documentul că lua o $1/3$ di'ntr'o treime, și prea se poate ca treimea ce o ia el să fi fost a casei întregi a lui Iordache, iar altă $1/3$ din $1/3$ cuvenită lui Radu, s'o fi luat Nicolae Glogodeanul fiiul Mariei și pe cecalalte N. Serezli, fiul Sandei, căci și Maria și Sanda erau surori cu Iordachi și copii ai lui Radu[1])

Este deci pe deplin dovedit și nu se poate pune la îndoială că înnainte de 1776 se aplicau, în privința moștenirilor, principiile dreptului bizantin din Pravila lui Mateiu Basarab și din Basilicale.

Nu ne lipsesc și alte documente tot așa de hotărîtoare; dar ni s'a părut nostim a arăta că tocmai unde d. C. A. Popescu și alții credeau c'au găsit dovada cea mai neîndoioasă că privilegiul masculinității era obiceiu al pămîntului în Țeara romînească înnainte de 1776, acolo, di'npotrivă, este dovada contrarului.

I. Nădejde

1) A se vedea pe pagina următoare genealogia acestor familii.

I. COST. BRÎNCOVEANU = MARIA

- **Stanca** = Radu beizad. Iliaș. El † 1705, Ea † 1714 Maiu 15. fără urmași.
- **Maria** = C. Duca Vod. Ea † 1697.
  - **Șerban**
- **Ilinca** = Sc. Mavrocordat. El † 1699. = Șerban Greceanu
  - **Șerban**
  - **Drăghici**
- **Costandin** = Anița Balș El † 1714 Aug. 15.
  - **Cost. C. Br.**
    - **Necolae**
    - **Manolache**
- **Ștefan** = Balașa Cantacuzino. El † 1714 Aug. 15.
  - **Maria** = C. Alexianu Ea. † în. de 1733, fără copii.
- **Safta** = Iord. Crețulescu.
- **Radu** † 1714 Aug. 15
- **Ancuța** = N. Roset Ea † 1730.
  - **Safta** † fără urmași
  - **Maria** = Banu Argetoianu
- **Balașa** = Man. Lambrino fără copii.
- **Smaragda** = C. Băleanu. Ea † fără copii înn. de 1735. (N. Iorga. Hirtii din Arh. Horez. etc. p. 240). Lasă averea lui C.Băleanu. [St. D. Grec. în „Descendența" etc.]
- **Mateiu** † 1714 Aug. 15

II. SAFTA BRÎNCOVEANU = IORD. CREȚULESCU

El † 1746, Ea † 1747.

- **Maria** = C. Văcărescu El † 1727. = C. Ramadan.
  - **Elena** (dela C.V.) = Mihaiu Cantacuz. generalul Ea † 1763 lăsînd 4 fete
- **Radu** = Safta Leurdeanu, fiica lui State
  - **Iordache** = cu Maria Cantacuz. = Ralița Floreasca
    - (Din R. F.) **Alex**, **Cost.**, **Safta**
  - **Sanda** = Pan. Serezli
    - N. Serezli
  - **Ilinca** = Hr. Bucșănescu Ea † fără copii
  - **Smaragda** = Pantazi Bulgaru Ea † fără copii
  - **Maria** = I. Glogoveanu au avut copii.
- **Necolae** = Balașa Guliano † fără copii
- **Costandin** = Smaragda Caliarh (Florescu)
  - **Manolache** = fata lui D. Racoviță.
    - **Ghiță Creț.** = El. Bucșănescu
      - **Manole** = Ecat. Brăiloiu
  - **Istrate** = Ecat. Racoviță N'au avut copii
  - **Ioniță** = Roxandra Paleologu
    - **Tudurache** = Elena Coridalefs
      - **Safta**, **Cost.**
  - **Ecaterina** = Barbu Știrbeicoianu vorn.
  - **Maria** = D. Făl-vist. † fără copii
  - **Cost.** n'a avut copii
  - **Safta** = D. Brezoianu
  - **Anica** = C. Văcărescu
- **Toma** = Safta Roseti
  - **Sultana** = Radu Slătineanu
    - **Iordache**, **Scarlat**
  - **Roxandra** = C. Geanoglu, fără copii
  - **Costandin** = Smaranda Iuliano.
    - **Toma**
      - 4 fete

Fratelui meu cetitor

Eu nu te 'ntreb de unde viĭ şi unde
Te duce ne 'nţeleasa ta menire:
Tu eştĭ un strop etern de rătăcire
Pe care 'n vecĭ nu 'l voi putea pătrunde.

Dar sunt în noi asemănărĭ profunde,
Căcĭ orĭ ce-aĭ fi şi 'n orĭ şi ce-amăgire
Te duce goana ta spre fericire,
Acelaş om într'amîndoĭ s'ascunde.

Visezĭ şi tu în clipe maĭ senine
Şi chinuit de setea de maĭ bine,
Îţi sorbĭ încet paharul de otravă....

....Şi trec şi eu prin clipe 'nourate
Cînd svîrl din piept clocotitoare lavă!...
— Orĭ cine eştĭ, întinde-mĭ mîna, frate...

Mihai Codreanu

Documente omeneşti

RAIUL LUPILOR

De trei săptămîni umblam pe malul Prutului. Eram însărcinat cu nişte ridicări topografice pentru regularea frontierei.

Ajunsesem cu lucrarea până la margina unei păduri străvechi; fermecat de frumuseţa unei zile aurii de toamnă, sătul şi ameţit de-atîtea unghiuri, azimuturi şi triangulaţii, mă culcasem cu mantaua făcută pernă sub cap, pe salteaua moale de muşchiu verde, la rădăcina unui ulm bătrîn şi falnic, parcă anume pus de strajă la capătul potecii care tăia în curmeziş pădurea bogată, ca peria de deasă.

Stam la umbră sub streşina de frunze şi sorbiam adînc mirosul îmbătător de tei, pe care-l cernea adierea vîntului prin desimea întunecată a pădurii. Singur în tăcerea tainică a firii amorţite, visam cu ochii închişi pe jumătate, abia urmărind pînza apei Prutului, ce şerpuia a lene în scurte cotituri până se perdea în zare. Departe, şesurile păreau că se 'npreună, vederea înşelată ştergea hotarul şi nu mai deosebea pămîntul nostru de cel ce-a fost odată al nostru.

Pe cerul limpede, un singur nouraş alb îşi destrăma marginea de coama dealurilor din Basarabia.

Privind spre hotarul marei împărăţii ruseşti, mă încerca aceiaşi sfială care m'apasă de cîte-ori păşesc graniţa ţării mele.

Pămîntul pe care îl simţi tare şi sigur sub tălpile picioarelor, cu cîtă bucurie îl preţueşti atunci cînd de pe ţărm priveşti apa în largul necunoscutei şi mişcătoarei mări!

Nici o vietate nu simţiam în jurul meu. Frunzele abia se clătinau molatic pe codiţele lor slăbite, şoptind sfioase în limba lor o prevestire tristă, pe care le-o suflase vîntul celor dintâi fiori de toamnă.

Legănat de freamătul pădurii, somnul mă fura pe nesimţite.

Nu ştiu cît am zăcut în toropeala asta dulce a lenei, până ce pofta de fumat mă învinse. Scotocindu-mi toate buzunarele, m'am încredinţat că n'am nici un chibrit. Aşteptam. Mi se părea că aud nişte sgomote în depărtare. Îmi ascuţii auzul. Ecoul

unor bătăi rare şi măsurate cădea adus de vînt în nişte oftări adînci, scăpate din inima pădurii. Erau lovituri de secure—tăia cineva lemne departe.

Într'un tîrziu, cînd lumina începu să scadă şi-o umbră fumurie prinse a învălui dealurile de peste Prut, mă hotării să mă întorc în sat.

Un om se ivi eşind din pădure. Se opri sub bolta de frunze, în capătul potecii care străpungea ca un tunel adînca întunecime a pădurii.

— Bună vreme, bădică!.. nu cumva ai vre-un chibrit la îndămînă, că aştept cu ţigara făcută de-un ceas?

— Poi!.. chibrituri nu prea putem avea, dar om scăpăra o ţîră şi foc pentru o ţigară tot trebui să găsim.

În timp ce el îşi scotea amînarul şi iasca din chimirul lat, bătut în ţinte galbene, eu îl cercetam din ochi.

Înnalt, adus puţin de spate, cu plete cărunte, nişte sprincene stufoase îi umbreau ochii mari şi negri.

Îşi ţinea subţioară securea, şi minteanul scurt îi sta aruncat numai pe-un umăr.

Dintr'odată îmi plăcu înfăţişarea şi vorba lui aşezată. Simţii că am în faţă un om al pămîntului, cumpănit la vorbă şi la judecată.

Am aprins ţigara şi i-am dat pachetul meu de tutun.

— Îi de cel bun, de oraş.

Am pornit-o amîndoi alături pe margina pădurii, spre malul Prutului.

Suflarea ascuţită a unui vînt de nord începu a se simţi deodată; vîrfurile copacilor se plecară lovindu-se într'un vuet prelung şi tulburat.

— A început iar să sufle Cazacul.

— Care Cazac, întreb eu.

— Aşa-i zicem noi vîntuluiista, care ne vine de dincolo, dela Muscali.

Apoi tăcu. Simţiam cum mă cercetează cu coada ochiului din mers.

Avea să-mi spue ceva şi nu ştia cum se înceapă.

— Mă rog matali, să nu vă fie cu bănuială, dar pe la noi prin sat cînd ajungeţi cu măsuratul pămîntului?... că vă aşteaptă oamenii ca pe Hristos.

— Apoi eu măsor numai graniţa, nu sînt trimis pentru împărţire de pămînt, cum veţi fi crezînd.

Un zîmbet de neîncredere îi alunecă pe buze, sub mustaţa groasă, tăiată scurt.

— Doar Prutul e graniţa noastră... dar eu îmi dau cu ideia că dacă te-apuci să măsori pămîntul, trebue să-l începi de undeva, dela un capăt... şi statul a găsit să-l înceapă de-aici, depe margina Prutului.

În zadar m'am încercat să-l fac să înţeleagă că eu nu sînt venit să lucrez pentru împărţire de pămînt. Mă ascultă cu neîncredere, urmîndu-şi judecata lui.

— Apoi mai bine face statul acum că trimite alde d-voastră, c'a văzut şi el ce-au pătimit bieţii oameni cu ingineri de ceilalţi, ţivili... E drept că lumea s'a înmulţit, dar statul are, slavă Domnului, destul pămînt; ia să se facă odată împărţeală dreaptă... adică noi ai cui sîntem?... nu sîntem tot ai statului... că dacă facem armată nu se chiamă că tot noi apărăm ţara asta?... Ia uite, cît vezi cu ochii, de-oparte şi de alta a Prutului, tot sate răzăşeşti au fost din vechime. Dar am sărăcit de tot acuma, şi hrisoavele pe care le avem dela Ştefan cel Mare, cu cîte zeci peceţi pe ele, le ţinem acuma la icoane, că alta n'avem ce face cu ele. Pămînturile noastre ţineau tot una, de colea dela pădurea asta, ce-i zice Raiul Lupilor, şi până dincolo peste Prut, cît prinde ochiul în zare până la geana cea de deal în Basarabia.

Frămîntat de gînduri, ascultam în tăcere. Iarăşi fără să vreau, pusesem degetul pe rana dureroasă, pe care mă feream s'o mai ating, deşi o vedeam sîngerînd sub ochii mei la fiecare pas. Acelaşi fel de judecată încolţit în atîtea minţi, aceiaşi plîngere înăbuşită în atîtea inimi, aceiaşi căutătură încruntată o văzusem scăpărînd în ochii întunecaţi ai tuturor acelora pe care îi întîlnisem în satele de răzăşi scăpătaţi pe şesul sărăcăcios al Prutului.

Dela o vreme pierdusem încrederea în leacul cuvintelor mîngîitoare. Nu mai îndrăzneam să 'ncerc nimic, priviam şi ascultam îndurerat şi dezarmat, ca cioplitorul care-şi aruncă dalta prea slabă ca să învingă tăria unui bloc de stîncă de granit. Adevărul crud adesea îl ocoleam cu 'n fel de laşitate şi căutam să fug schimbînd şirul gîndirii, de-aceia mă legam de cîte-o vorbă care-mi servea ca punte de scăpare.

— Raiul Lupilor... de ce îi spune pădurii aceleia Raiul Lupilor?

— Apoi dacă a păzit-o lupii... cum te gîndeşti că s'a păstrat pădurea asta aşa de deasă până acum?

— Cum a fost păzită de lupi? întreb eu mirat.

— Am avut noi aici un boer, conu' Iorgu Tulbure, Dumnezeu să-l erte, că i-or fi putrezit şi ciolanele, dar amarnică inimă de Romîn. Avea el ce-avea cu pădurarii, zicea el că n'a întîlnit pădurar cinstit. Şi ca să facă dovadă, i-a şi încercat odată. Mai de mult, cînd a fost el numit prefect, a strîns pe toţi pădurarii din judeţ şi le-a spus că a venit ordin precum că statul de-acum înnainte a tăiat leafa la pădurari. Care vrea să stea fără leafă, bine, care nu, atîta pagubă. Vre-o cîţiva s'au încercat să zică ceva... că e greu... cum o să trăim aşa... c'avem case, copii... mă rog, ca omul cînd îl strîngi în chingi. Apoi au eşit afară de s'au sfătuit ei între ei ce-i de făcut. După aceia s'au ales cîţiva care au intrat iar la prefect şi-au zis că toţi pădurarii s'au hotărît să rămînă la posturile lor şi fără leafă, că dacă au apucat meseria asta, se ţin de ea.

— Bine, oameni buni, dacă-i aşa, duceţi-vă pe la posturile voastre şi cătaţi de vă faceţi datoria şi serviciul vostru caşi până

acum, le-a spus conu' Iorgu, şi ci-că a prins a zîmbi acru pe sub musteţile lui roşe ţăpoase.

N'a trecut mai mult ca vre-o două luni şi iar a pus să-i cheme la prefectură pe toţi pădurarii din judeţ.

Au prins a se bucura oamenii, gîndind că are să le dea leafa de mai înnainte.

Cînd colo, prefectul le spune că statul a pus o taxă de cincizeci de franci pe an pentru oricine vrea să aibă dreptul de a fi pădurar la stat. Au început pădurarii a se plînge, că după ce li s'a tăiat leafa acuma li se pune şi taxă... că de unde au să plătească ei atîţia bani, dar la toată urma s'au înţeles că n'au alt chip decît să plătească taxa şi să rămîe în slujbă, că dacă asta li-i meseria, ce-au să facă alta. Atunci l-a prins un rîs amar pe conu' Iorgu şi unde a sărit de-odată de pe scaun şi-a început a se răsti şi-a înjura: afară, mişeilor... voi sînteţi omizile pădurilor!... Şi i-a dat pe toţi afară din slujbă. A pus pe alţii noi, dar nici aceia nu au fost mai buni decît cei vechi.

După ce-a eşit conu' Iorgu din prefectură şi s'a retras aici pe Prut, la moşia părintească, cel întîi lucru care l-a făcut a fost să dea afară pe toţi păzitorii, pe care i-a găsit pe moşia lui.

— Nu am încredere în oameni, zicea el, am să-mi aduc lupi să-mi păzească moşia.

Şi de-atunci picior de om n'a mai călcat în pădurea ceia, nici scîrţîit de ferestrău, nici boncănit de secure, nici bubuit de puşcă nu s'a mai auzit pe-acolo, ferească sfîntul!

Cum muria omului o vită, boerul o şi cumpăra, ba trimetea şi prin satele vecine de aduna toate vitele pierite, ducea hoiturile până în marginea pădurii, şi fiarele aduse de miros veneau de-şi luau tainul, îl sfîşiau, luîndu-şi fiecare partea cu care intra la întunericul pădurii ca să se ospăteze.

Nu era chip să laşi noaptea afară vre-o vită. Se înmulţiseră dihăniile, de parcă veneau din toate părţile lumii, caşi cum ar fi mers vestea dela unii la alţii că acolea-i traiul bun, aşa se strîngeau. Mai cu seamă iarna veneau potăile de lupi pe ghiaţă de peste Prut. Creştea şi se îndesa sălbătăcindu-se pădurea asta neumblată. Copacii îşi încîlceau crengile, că nu mai era chip de străbătut, frunzele căzute se spulberau de vînturi şi din vîrtejuri se strîngeau în troene, unde zăceau putrezind în umezeala pămîntului, până la care nu mai răsbea niciodată lumina soarelui.

Era cîte-o urgie de iarnă geroasă, de crăpau pietrele şi îngheţau păsările pe crengile copacilor, căzînd jos moarte în zăpadă, şi la noi în sat nici o legătură de uscături nu era slobod omul să ridice din pădurea boerului. Ardeau şi oamenii stuf din bălţile de pe şesul Prutului.

— „Mînca-l-ar lupii pe care îi iubeşte el", aşa îl blăstămau femeile din sat pe conu' Iorgu, cînd li să răcea vatra în casă.

Şi blăstămul s'a împlinit întocmai. Într'o noapte, prin postul Crăciunului, viscolea amarnic şi mugea vîntul de nu era chip să

scoți capul afară, se auzeau urletele lupilor pe sub ferestrele caselor, de ne minunam cu toții ce poate să fie.

Și cînd s'a luminat de ziuă tot satul aflase că pe conu' Iorgu Tulbure l-au mîncat lupii în marginea pădurii. Nu i-au găsit decît picioarele dela genunchi în jos băgate în cismele lui de iuft rusesc, dîrele roșii pe albul zăpezei se perdeau în desișul pădurii și vre-o cîteva sdrențe din îmbrăcămintea sfîșiată de dihănii în lupta lor.

Ce să fi căutat boerul pe-acolo pe-o așa noapte? Prepusuri și scorniturî au fost multe, dar nu s'a putut nimic dovedi. Ci-că se ducea el uneori noaptea la moara de vînt depe deal, din marginea pădurii. E drept că morărița, nevasta lui Toma Nistor, era o șerpoaică de femee fără păreche, cu niște ochi plini de foc și de păcate. Unii ziceau că oamenii l-ar fi ucis și pe urmă l-ar fi adus în marginea pădurii ca să-l rupă lupii și să nu se mai cunoască urma. Alții ziceau că au auzit țipete, dar anume n'au voit să iasă să-i dea ajutor.

Pe moșie, după el, a intrat fecioru-so, conu' Țilică, după ce s'a întors din străinătate. In vre-o patru ani el a bătut moșia la cărți și pe urmă s'a împușcat, acum o ține un boer dela București.

Povestirea era pe sfîrșite cînd am intrat pe poarta satului. Fără să vreau mi-am întors capul înapoi spre Raiul Lupilor. Pădurea cea neagră și plină de taine părea o pată neagră pe orizontul însîngerat de flacările apusului.

Jean Bart

DIN VEACUL TRECUT

...Nu mai știu în ce an, începu prietinul meu, cum stăteam cu ceaiurile dinnainte; știu atîta că era cam printre 70 și 80 și că la Neamț era prefect H. Cortazzi.. Timpuri bune, timpuri blagoslovite, dacă stai să le pui alăturea cu cele de azi... mă rog, timpuri vechi; un lucru numai: să-ți fi păzit treaba și să nu te fi arătat prea grozav, că, vorba ceia, mîncai trînteală... cum de pildă i se întîmplă unui prietin al meu: era dascal tînăr și, ca eșit proaspăt de prin școli, se hrănea cu o mulțime de principii înnalte: conștiință, dreptate, cinste, corectitudine, exactitate și alte prostii de acestea...

— Măi băete, îi ziceam eu de multe ori, mai lasă dracului cele principii înnalte și mai dă-te după păr, c'ai s'o pățești.

Ți-ai găsit!... Imi găseam beleaua, dar el, sărmanul, a pățit-o... Nu-și păzește treaba?... S'apucă și lăsă repetent pe copilul unui puternic al zilei; puternicul zilei, nici una, nici două, îl întîlnește în grădina publică și hrești! două palme, fără măcar să-i facă cinstea de a-i spune pentru ce; bietul prietin al meu, slăbuț

și foarte simțitor de felul lui, cade bolnav la pat și după două luni moare; n-am și eu de lucru? Cu prilejul înmormîntării, mă hotărăsc să țin o cuvîntare cumplită și să inferez după cuviință pe puternicul zilei. Prefectul Cortazzi simți și mă pofti la dejun în ziua înmormîntării. Eu mă dusei fără să bănuesc ceva; dar intrat odată înlăuntru, unde și masa era așezată, puse doi sergenți la ușă, suci cheia în broască, o puse în buzunar și... mă declară arestat „în numele legii".

Rămăsei, deocamdată, mirat.

— Dar asta ce însamnă, domnule Cortazzi, întrebai eu în sfîrșit.

— Asta însamnă, scumpul meu, că astăzi nu se țin discursuri funebre.

— Domnule prefect, ceia ce faceți dv. e abuz de putere, și nu m'ași fi așteptat la așa ceva din partea unui om cult și inteligent ca d-ta, răspunsei eu indignat și înțelegînd lucrul.

— Politica, dragul meu, e mai pre sus decît orice cultură și inteligență; ia gustă mai bine din iastă maioneză de lostuță, un pește foarte rar... chiar astăzi mi-a trimis-o vie primarul de Bicaz.

— Domnule Cortazzi!...

— Uite, aista-i vin negru de Nicorești, din patria d-tale; gustă, te rog, e excelent.

— Domnule Cortazzi, d-ta îți bați joc de mine.

— Ești absolut nerecunoscător, dragă X. Ași vrea și eu să-și bată cineva joc de mine cu maioneză de lostuță, cu mușchiu de epure împănat, cu brînzeturi străine, cu vin negru de Nicorești, cu Cotnar din viile roznovănești și, pe deasupra, cu cea mai fină șampanie, de care beau numai regii și împărații; ești absolut nerecunoscător, dragă X....

Cortegiul înmormîntării plecase și marșul funebru se auzea din depărtare.

— Domnule prefect, dacă nu-mi dai drumul, sparg ușa și fac un scandal de care ai să te căești...

— Ușa e destul de tare și ferestrele, precum vezi, sînt cu gratii de fer; de strigat cred că n-ai să strigi; aceasta o fac numai femeile de mahala; ș'apoi printre doi sergenți dela ușă și alți doi dela poartă cu polițaiul în frunte, cu greu vei putea să străbați, și cu atît mai greu, cu cît, la cea mai mică încercare de evadare, au ordin să te lege burduf și să te aducă la urmă, pe răspunderea mea. Tot ce ai mai bun de făcut, prin urmare, e să mă gîtui pe mine; știu, însă, că ești foarte bine crescut și că n'ai să încerci așa ceva tocmai asupra amfitrionului d-tale.

— Să știi, domnule Cortazzi, că, după ce scap de-aici, te dau în judecată.

— Mă dai în judecată?... Serios?... Ei bine, află, dragă X, că chiar ași dori aceasta, de vreme ce nu-mi închipui să se fi tratat vreodată, înnaintea unei instanțe judecătorești, o pricină mai hazlie... Mai întăi, n-ai să poți dovedi secfestrarea, că doar n-ai

să iei de martori pe subalternii și pe oamenii mei de casă, care au să jure pe Sf. Cruce că nici nu te-au zărit astăzi pe la mine; mie în schimb, însă, îmi va fi foarte ușor să dovedesc cu toți sergenții, cu toți comisarii, cu toți polițaii și cu toți fanaragiii mei, că în ziua de... oara 1 p. m. ai fost văzut în mahalaua.... intrînd la casa cu No.... Cred că știi ce fel de lume stă acolo... Ascultă-mă pe mine, lasă judecata dracului.

— Domnule prefect, aceasta e o infamie.

— De sigur că e o infamie; decît, în chestiuni de ordine publică, micile infamii devin, de multeori, adevărate virtuți politice; ascultă-mă pe mine, lasă judecata dracului și mănîncă; mie unuia, drept să-ți spun, îmi scapără ochii de foame.

— Domnule Cortazzi, n'am știut că puteți amesteca, cîteodată, ironia cu cinismul; sînteți pur și simplu cinic...

— Nici aceasta n'o contest; decît și cinismul e, de multeori, o mare virtute politică... Profiriță!...

O femee tînără, cu înfățișare de menajeră, se arătă pe pragul unei uși lăturalnice.

— Profiriță, du-te la poartă și spune polițaiului să caute o frînghie zdravănă și să vie încoace cu doi sergenți.

Femeia eși zîmbind.

— Am să te leg burduf și am să-ți dau mîncare cu de-asila.

Și pe cît îl cunoașteam eu, era în stare se facă și gluma aceasta.

Cortazzi, însă, era un om de o veselie proverbială, de o bunătate de inimă fără păreche, de o inteligență și de o cultură aleasă, și era vestit pentru farsele și ghidușiile lui; de aceia nici nu avea dușmani. Mie, unuia, îmi era drag și eram chiar prieten cu el.

La ideia că are să mă lege burduf și are să-mi dea mîncare cu de-asila, mă bufni un rîs nebun și, fiindcă cu Cortazzi n-o scoteai la capăt cînd își punea el în minte ceva, mă hotărîi să fac și eu haz și începui a mînca...

— Ei da! așa mai vii de-acasă, scumpul meu; acum văd că ești om de ordine. M'ași fi mirat să rămîi până în cele din urmă rău crescut. Mîni plec în inspecție; mergi cu mine.

— Ei da! atît ar mai trebui, să-mi las școala pentru gustul inspecțiilor d-tale.

— Iți dau eu concediu pentru o săptămînă; mergem întâi la Nichita, la mănăstirea Bistriței; știi că la popa Nichita se găsesc de toate.

Și a doua zi plecarăm în inspecție; dar mai întâi la popa Nichita, unde se găseau de toate.

Așa se petreceau lucrurile pe vremea aceia.

C. Hogaș

În colț, la crîșma cu trei fete

În colț, la crîșma cu trei fete, suspină struna somnoroasă;
Copiii nopții o ascultă, copiii cei fără de casă,
Și fiecărui la ureche îi spune struna cîte-un dor.
În colț, la crîșma cu trei fete e fericirea tuturor.

Pe turla sombră orologiul durerea lumii măsurînd,
Îmi pare că mi-ar spune magul cu glasu'n noapte adînc vibrînd:
„E multă jalea ce o măsor și rari sînt clipele senine
Și-o clipă rară e aceasta; de ce n'o prețuești, străine?"

G. Rotică

Cronica literară

André Gide

Sînt scriitori care, cu toată reala lor valoare, cu toate că au deja la activ cîteva volume ce alcătuesc un prețios bagaj literar, pătrund abia cu numele în mulțime. Cugetători mîndri și rezervați, firi geloase de a se păstra libere și neatîrnate chiar cînd se dau publicității, par că ar voi să spue publicului cititor că nu scriu decît pentru ei înșiși ori un cerc restrîns de personalități distinse. Publicul îi simte izolați, neîncrezători și dezinteresați de simpatia lui și-i lasă pe nedrept multă vreme stinți în mica lor bisericuță, glorii literare de cenaclu, pe cînd revarsă cu dărnicie strălucirea succesului asupra altora ce nu-i valorează nici ca fond de cugetare, nici ca talent.

Astfel a fost cu André Gide, care n'a început să devie o glorie literară decît tîrziu, după ce a fost recunoscut ca scriitor literar de valoare în lumea intelectuală din Paris.

Literatura lui totuși este foarte interesantă în afară chiar de talentul lui artistic. Mai întâi, ea reflectă o personalitate complicată, de o cultură adîncă, intensă și rafinată, în care se desfășoară conflictul pasionant dintre un individualism neînfrînat, rezultat al acestei culturi și al vremilor în care a trăit, și între influența din ce în ce mai covîrșitoare a unei moșteniri de mai multe generații de protestanți, ce îl înclină spre respectul legii comune și ridică vechile concepții de morală și datorie ca niște spectri amenințători din trecutul autoritar, împotriva căruia s-a răsvrătit atîta vreme.

Apoi e interesantă literatura sa ca istoria sufletului unei generații a cărei tinerețä s'a petrecut sub regimul absurd hărăzit după războiul dela 70, sub regimul compromisului aceluia paradoxal dintre o organizație socială autoritară și spiritul vremilor de după revoluție, anarhie și democrație, o generație care s'a răzvrătit cu pornire și aprindere împotriva cadrelor vechi ce nu se potriveau vremurilor noi, aspirînd cu patimă, beții și destulă dezordine, la libertate, libertatea politică cu bulangismul, libertatea artei, a dragostei, libertate morală și libertate so-

cială, pentru a sfîrși cu o înceată dar sigură întoarcere spre Damasc, care nu e lipsită de oarecare grandoare melancolică...

Opera lui André Gide resfrînge această fierbere de dorinți și aspirații vagi, nelămurite, spre libertate și mai ales spre „altă ceva", spre ceva nou, deosebit de tot ce a fost pîn' acum. Stăpînit însă de o puternică viață interioară, preocupat de timpuriu de cazuri de conștiință și de probleme de morală, literatura sa e mai mult de psihologie, luînd parte cu multă rezervă și cu oarecare orgoliu la preocupările sociale ale vremilor noastre.

Trăsătura cea mai puternică a personalității sale, acea care te lovește și ți se impune dela primul contact cu el, e intelectualismul. Simți că a frecventat toate ideile, că a cunoscut adînc, într'un comerț intim și neîntrerupt, toate literaturile, că a fost și el ca și mulți scriitori din generația lui, poate mai mult ca alții, *„le pellerin passionné"*, setos de a ști, de a cunoaște, de a se pătrunde de tot ce a produs cugetarea omenească de pretutindeni și din toate vremile. In adevăr, născut dintr'o veche familie protestantă, scoboritor dintr'un lung șir de pastori eruditi, André Gide a moștenit gustul pentru studii, a trăit din cea mai fragedă copilărie într'o atmosferă de intelectualitate înnaltă, în cultul pentru munca intelectuală. Din această tradiție protestantă, în această atmosferă hughenotă, s'a format senzibilitatea acestui răzvrătit, păstrînd în același timp măsura, grija de a fi exact și conștiincios în notarea momentelor evoluției sale psihologice, criticismul excesiv care-l împinge la cercetarea și revizuirea tuturor adevărurilor consacrate, liberul examen al protestanților, dar și un fior de entuziasm, o patimă și o căldură în scepticismul său, în care parcă răsună ecoul luptelor de odinioară, din timpul persecuțiilor religioase. Imaginația lui s'a format la aceiași școală cași senzibilitatea, decît fiind slăbuț și de o sănătate gingașă, petrece, din fericire pentru el, cea mai mare parte a anului în Normandia, la umbra livezilor bogate, sau în sudul Franței, ceia ce face să pătrundă căldura și însuflețirea vieții în sufletul micuțului prea pasionat de citit. Totuși primele cărți ce vorbesc imaginației sale, primii tovarăși intelectuali sînt Biblia, Vechiul Testament cu poveștile-i minunate, pline de pitoresc și de o tragedie măreață și întunecată, dar și *„O mie și una de nopți"*, care, cași împrejurările vieții sale, vin să îmblînzească și să arunce o rază de lumină asupra sumbrei poezii și exaltării pline de misticism din Biblie, pecînd Sinbad marinarul trezește în sufletul lui gustul aventurii, dorința de alte orizonuri, aspirația și setea de necunoscut, de acel „altă ceva" spre care năzuește mereu neliniștitul spirit al vremurilor noastre.

Din toate aceste influenți diverse, din contactul vieții acesteia interne cu viața agitată a generației sale, a eșit *„Les cahiers de Walter"*, despre care cei ce erau adolescenți la acea epocă vorbesc încă și azi cu încîntare, și care a fost pentru ei cuvînt de evanghelie, expresiunea religiunii și a poeziei sufletului lor.

„*Voyages d'Urien*", cași „Cahiers de Walter", sînt opere de tinerețǎ, expanziunea unei bogate vieți interioare care încă nu s'a realizat, dorinți, aspirații, vise, așteptarea darurilor pe care le promite viața tinereții și amintirea clipelor abia trăite, un suflet care se înfioară de dorul de a trăi și care parcă nu se poate hotărî să eie contact cu viața reală. O operă foarte subiectivă, o cugetare adeseori obscură, atît e de subtilă, un lirism bogat dar reținut, voalat cu un fel de sfiiciune parcă în expresiunea lui, și mai ales o senzibilitate atît de vie, de neliniștită, atît de afinată prin cultură, încît aproape în fiecare rînd se poate recunoaște sufletul oricărui om din vremile noastre. „*Nourritures terrestres*" e iarăși o confesiune, o carte curioasă, în care sînt de toate: maxime, descrieri, portrete, dar în care cugetarea e mai profundă și mai ordonată, senzibilitatea variază dela humorul fin și vioi la înduioșare, în totul însă autorul alege, sacrifică mult din bogăția și strălucirea primelor scrieri—simplicității și clarității. A trecut și el cu simboliștii prin acea epocă de literatură, în care totul e sacrificat imaginii, culorii, în care senzibilitatea se revarsă neînfrînată, căutînd să redea în opera de artă nu realitatea, viața, ci reflexul lor în senzibilitate. In această operă se poate urmări însă reîntoarcerea lui, ca reîntoarcerea a mai tuturor simboliștilor francezi, spre claritatea și ordinea vechiului clasicism francez, lepădarea de subiectivismul exagerat al impresioniștilor, tendința spre obiectivare și mai ales preocuparea morală, cercetarea problemelor celor mai chinuitoare din viața sufletească actuală. Iar opera în care toate aceste tendinți nouă ale lui Gide se realizează, în care se afirmă preocupările lui morale și se prezintă unul din aspectele problemelor morale actuale, este „*L'immoraliste*".

Michel, eroul, e un tînăr învățat, slab de sănătate, fără voință și cu simțurile adormite. După ce se însoară cu o femee tînără și sănătoasă, devine tuberculos. Trebue să se îngrijească, dar cu voința lui slabă și slabul său instinct de viață se îngrijește în silă. Puțin cîte puțin însă, prin faptul chiar că a fost silit să-și îndrepte atenția asupra corpului său, începe să se intereseze de acest corp, se pasionează până într'atît, încît nu mai are alt scop decît acela de a-i reda sănătatea și frumusețea, nu mai are alt ideal decît a deveni o ființă primitivă, puternică și instinctivă. Se vindecă de tuberculoză, dar numai e dominat decît de puternicul instinct de a trăi, în libertate, intens și cît se poate de complect. Dar acest instinct de viață și de libertate hipertrofiat devine elementul însuși de disoluțiune a personalității lui, îi sacrifică tot ceia ce face prețul vieții, averea, considerația și pe însăși femeia sa, căci Marcelina a luat germenul boalei fatale dela el și s'a îmbolnăvit, iar el o părăsește fiindcă „boala îl plictisește și bolnavii murdăresc fața pămîntului". In cele din urmă acest erou al libertății și al individualismului, care a căutat desăvîrșirea în această direcție, nu realizează decît egoismul cel mai josnic al sufletelor celor mai vulgare.

Eroul a căutat să-și realizeze legea morală proprie, dar a căzut

mai jos decît oricare om mijlociu, care n'ar fi urmat decît legea comună tuturor muritorilor.

In cel din urmă și cel mai desăvîrșit roman al său, André Gide pare a reveni dela Nietzsche și supra-omul ce năzuește a trăi în afară de legea morală, la vechiul său idial protestant. Supra-omul pare că l-ar căuta aici în virtute, în virtutea după vechea concepțiune religioasă. Eroina romanului „*La porte étroite*" e o fată tînără, Alisa. Tatăl e un protestant, care s'a însurat cu o creolă cu sîngele ferbinte. Aceasta-l părăsește pentru a-și urma iubitul în lume și copiii rămîn singuri cu tatăl. Aventura a jignit adînc sufletul tinerei fete, care era destul de mare ca să înțeleagă. Indrăgostită de vărul ei Jérôme, amînă mereu căsătoria, până în cele din urmă renunță cu desăvîrșire la ea din cauza repulziunii adînci ce i-a rămas în suflet pentru realitățile dragostei dela aventura mamei sale. Căsătoria îi apare ca o realitate urîtă care ar opri pe Jérôme în năzuința lui spre perfecțiune, înnăbușindu-i aspirațiile idiale ale dragostei. Atît Michel, cît și Alisa caută perfecțiunea pe căi opuse legilor vieții, nici unul, nici altul nu fac o sforțare sănătoasă spre această perfecțiune.

In „*La porte étroite*" situațiunea devine atît de falșă din cauza contrazicerii între firea Alisei și legile sufletului femeesc, încît, dacă n'ar interveni moartea acestei subtile eroine, nici un desnodămînt n'ar fi cu putință; cu toate acestea romanul e atît de bine scris, încît, în atmosfera creată de autor, pare că înțelegi toată finețea morală a acestui eroism și te împaci cu toate absurditățile, admiți toate probabilitățile.

In tot cazul, autorul nu ia nici o atitudine față de eroina acestui din urmă roman, o singură idee se degajează clar din toată opera lui Gide: oricare ar fi idialul moral, oricare ar fi încheerea la care ar ajunge cel ce năzuește spre el, oricare ar fi deziluziunea ce ne așteaptă, viața nu merită să fie trăită și nu are valoare decît în lumina unui idial.

Izabela Sadoveanu

Cronica artistică

Expoziția Tinerimea Artistică

A vorbi despre o expoziție într'o revistă serioasă, pentru un om care-și dă samă de înrîurirea lucrului tipărit, nu este lucru ușor. Aceasta cu atît mai mult într'o țară ca a noastră, în care a te deda artelor frumoase e sinonim cu renunțarea, nu numai la bunurile vieții, ci și, lucru mai trist, la o bună parte din idealuri.

Pe de altă parte însă, tocmai din pricina luptei aprige, pe care acești artiști trebue s-o ducă, e de datoria noastră să căutăm a degaja lucrările care au chiar numai un grăunte de artă, sub oricare formă ar fi prezentat publicului, de acele care nu cuprind nimic și care, după părerea noastră, au ca singur mobil mercantilismul.

Fără a ne permite să dăm sentințî, vom căuta să facem o preumblare, împreună cu cititorii noștri, de preferință cu cei care au vizitat expoziția, prin sălile care conțin cele 202 lucrări și să ne spunem impresiile.

Ceia ce ne isbește mai ales îndată ce trecem pragul, este înfățișarea apusană a aranjamentului general al sălilor; și nu mă pot opri de a-mi exprima admirația sinceră pentru acel mănunchiu de bărbați, care fără sprijinul autorităților, într'o țară unde budgetarismul e împins la extrem, iar publicul mai mult nepăsător, a putut să ne dea în sfîrșit un local apropriat pentru gustarea operelor de artă. Căci contemplarea atîtor lucrări și tendinți diverse este ostenitoare pentru un specialist, dar încă pentru public; și dacă nu știi să eviți monotonia sălilor, goale de mobile și deci lipsite de intimitatea unui interior bine aranjat, riști să dai o înfățișare prea rebarbativă unui local care trebue să te reție, dacă nu chiar să-ți inspire sentimentul religios al templelor.

In privința asta „Tinerimea" a reușit de minune. Expoziția cuprinde o sală circulară, din care dai, în fund, într'un paralelogram—un fel de sală de onoare. La dreapta și la stînga acestor două săli se află cîte trei camere de dimensiuni mai mici, care comunică între ele. Tapetele sînt de culoare diferită în fiecare din săli și lumina de sus e tamisată printr'o pînză albă, suspendată orizontal.

Abia intrat în expoziție, privirea noastră e atrasă în fund de o pînză de dimensiuni neobișnuite, mi se pare 7 m. × 2 m.. E decorația d-lui *Kimon Loghi*, destinată pentru villa d-lui D. M. Burileanu din T.-Severin și intitulată „*Din lumea basmelor*". In aceiași sală se mai află încă două tablouri cam tot așa de mari, de d-nii *N. Vermont* și *Verona*, destinate clădirii noi a ministerului de lucrări publice și comandate de d. V. G. Morțun, unul din puținii oameni care au la noi tragere de inimă pentru artă. Am citat aceste trei pînze deodată, fiindcă alcătuesc un ansamblu impunător, mai cu samă pentru vizitatorii de expoziții, obișnuiți cu lucrări de dimensiuni mici. Și chiar noi, deși mai blazați față de asemenea manifestări, nu ne putem ascunde un surîs de mulțumire. Orice s'ar spune, tablourile și decorațiunile de dimensiuni mari fac mult pentru dezvoltarea simțului artistic în popor. E un proces psihologic pe care nu voiu încerca să-l explic. Cei care au fost la München să se gîndească la evlavia cu care lumea admiră tablourile din Maximilianeum, unde rar se rătăcește vre-un pictor. E probabil că profanul mai degrabă se poate transporta într'un cadru asemănător ca dimensiune cu lumea reală și că din contra îi trebue o sforțare intelectuală de care nu-i conștient, dar care-l obosește, cînd trebue să se transplanteze într'o lume redusă și concentrată pe o pînză de dimensiuni mici.

Acuma, dupăce ne-am exprimat mulțumirea și am recunoscut sforțarea meritorie a acestor pictori, n'o să-mi ia nimeni în nume de rău dacă-mi voiu da și părerea mea (nu-i decît o părere și nu o sentință) asupra calităților acestor lucrări.

Din cele trei pînze, mi-se pare că cele mai multe calități le întrunește *Portul Constanța* a d-lui Vermont, una din rarele pînze în care d-sa evocă pe pictorul cu fantezie și talent, întors dela München plin de idealuri și entuziasm comunicativ; nepriceperea publicului l-a silit, vai, să ne producă o gramadă de „bibelouri", care cu siguranță sînt grațioase și simpatice, dar de care ne-am fi lipsit cu dragă inimă, ca să ne dea în schimb lucrări ca *Golgota*, *Ovid la Tomis* și altele.

Chiar această decorație ar fi fost fără îndoială mai interesantă, dacă n'ar fi trebuit să îndeplinească anumite condițiuni puse de minister, care fiind de „lucrări publice", crede că e absolută nevoe de colaborarea lui cu artistul. Dar lucrarea, așa cum este, ne transportă cu totul în portul nostru maritim, în arșița unei zile de vară. Febrilitatea muncei grele a barcagiilor și încărcătorilor de marfă din primul plan nu împedică privirea de a fi atrasă de poezia covîrșitoare a unei perspective admirabile, care te face să visezi la o lume „peste nouă mări", desigur mai fericită... Luminozitatea culorilor, învelișul atmosferic al obiectelor și al orașului, toate contribue la impresia excelentă și ne fac să dorim... și altele cu aceleași calități.

Tabloul d-lui *Verona* „Masa lui Traian pe Valea Oltului" nu-i nici el lipsit de poezie. Nu ne-am săturat să admirăm peisagiul grandios al acestei văi admirabile, nourul grațios care, prin mica ferăstrue lăsată liberă de întretăerea stîncilor mărețe, ne apare ca un zîmbet de copil în svîrcolirile vieții; apa lină pe care alunecă în tăcere plutele.. Păcat numai că figurile din planul întăiu cam pozează și nu-s în de-ajuns studiate. Ne-am fi putut lipsi și de acel Traian improvizat, cu cio-

canul în mînă. In general e o lucrare frumoasă de o tecnică simplă, care o să figureze cu cinste în frumosul palat de lîngă Cişmegiu.

Dar lucrarea d-lui Loghi, mă veţi întreba, despre care am pomenit întăiu? „Cea mai frumoasă femee, zice Franţuzul, nu poate da decît ceia ce are". Acelaşi lucru pot spune şi despre d. Loghi. Sîntem convinşi c'a făcut o sforţare sinceră şi recunoaştem greutăţile unei asemenea lucrări.

Dar ni se pare că şi nişte zîne din „lumea basmelor" ar trebui să aibă mai multă viaţă, nu capete de ceară. Cel puţin Făt-frumos ne arată... mantaua, dar femeia care esă din apă ne arată ceva, pe care noi în viaţa reală ne place să-l găsim mai graţios şi mai atrăgător. E frumos lucru să visezi, dar cînd vrei să visezi, cînd vrei să faci pe alţii să viseze *cu ochii deschişi*, trebue să le dai ceva mai frumos decît realitatea sau măcar tot atît de frumos. Chiar şi peisagiul care ar avea oarecare calităţi, e prea convenţional.

Pe acelaşi panou e un foarte interesant peisagiu, plin de poezie, al d-lui *Palladi*, care mai are în această expoziţie şi un nud de femee într'o atitudine gînditoare, de un desen greoi şi nu tocmai impecabil, dar de un ton gri-verzui foarte bine armonizat cu florile albastre de-alături. Atît peisagiul, cît şi nudul, sînt de o simplicitate fermecătoare. Tot în sala, ca să zic aşa, de onoare, două tablouri de cai de *N. Mantu*, foarte larg pictate şi desenate cu mare siguranţă. Sperăm însă că d-sa va părăsi în curînd atelierul maestrului H. Zügel din München, şi va căuta să ne dea lucrări mai personale.

Portretul d-lui Take Ionescu, de *M. Simonidy*, e foarte armonios şi de un meşteşug savant. Priviţi „pasta" în care e modelat obrazul sau draperia şi veţi admira cu ce siguranţă mînueşte culoarea. Neglijează însă o calitate esenţială: viaţa. *D. Satmary* are un „Interior" şi „Mănăstirea Cornetu" şi în altă sală decoraţia pentru ministerul lucrărilor publice— „Piciorul podului lui Traian". Toate lucrările d-sale au calităţi frumoase de colorit, păcătuesc însă prin monotonia execuţiei şi în special tabloul ministerului e lipsit de simplicitate. D-sa nu ştie să pue în evidenţă lucrurile esenţiale şi nu prea are sentimentul deosebirii de materie: tratează în acelaşi fel cărămida şi apa...

Intr'o sală mică găsim un mănunchiu de artişti mai tineri, ale căror lucrări din nenorocire nu sînt cu destulă îngrijire grupate. E tributul pe care-l plătesc totdeauna noii veniţi nedreptăţii, care se ascunde din nenorocire şi'n sufletul artiştilor.

D. Ressu ne prezintă cinci cartoane, care grupate împreună ne-ar da un ansamblu de panouri reprezentînd viaţa dela ţară. Juriul, din motive pe care nu le 'nţeleg, a dispus însă altfel. D. Ressu e în căutarea unei formule noi, are intenţii frumoase de stilizare şi simplificare, dar desenul nu-i întotdeauna impecabil. Ar vrea să rupă cu tradiţia, mai cu samă în chestii de compoziţie, şi din această pricină ne pare cîteodată greoi. Noi personal avem mari speranţe în talentul d-sale.

Cel mai nedreptăţit a fost d. *Iser*. Lucrările d-sale, în număr de 8, au fost împrăştiate şi printre ele au fost atîrnate buchete de flori, etc.

Inţeleg ca un burtă-verde oarecare să se lase înşelat de aspectul rebarbativ al tablourilor d-lui Iser, căci burtă-verde e convins că arta e inventată ca să gîdile oarecare simţuri şi să-l ajute la digestiune; dar domnii din juriu ar trebui s'aibă mai mult curaj; frica de a alunga un client să nu-i facă să nedreptăţească pe un artist, care pentru ideile sale de artă, bune sau rele, se luptă şi face sacrificii.

E incontestabil că d. Iser are talent. Deşi nici noi personal nu sîntem pentru arta aşa zisă *sintetistă*, asta nu ne împedică să admirăm puterea de simplificare, de caracterizare şi de compoziţie a d-lui Iser. Operele d-sale nu sînt caricaturi, căci caricatura are ca unic scop să te facă să rîzi. Caricaturişti sînt spre exemplu Léandre, Caran d'Ache; Doumier însă nu. Dacă d. Iser ne zugrăveşte tarele societăţii, asta nu-i decît o formă a adevărului. In orice caz, o societate care se intitulează *Tinerimea Artistică Romînă*, ar trebui să lase să se manifesteze toată tinerimea, căci altfel acest titlu n'ar fi decît o uzurpare.

D. *Sanielevici* expune pentru prima oară la această societate. D-sa e peisagist şi pictează de preferinţă efectele atmosferice. De un realism sănătos, lucrările d-sale au totuşi un înveliş aerian, care le dă un aspect plăcut şi cîştigă mult a fi privite mai îndelung.

D. Mützner ne dă mai multe lucrări foarte interesante, între altele *Biserica din Giverny*. Ni se pare însă că e prea obsedat de impresioniştii francezi.

Intr'un cabinet mic, se află mai multe desemne şi gravuri, între care două stampe xilografice de *P. E. Vibert*, Elveţian, care produce la Paris.

D. Vibert, care a reluat tradiţiile gravurii în lemn dela maeştrii vechi, artă care degenerase în simplu mijloc de reproducţie, e şi unul din promotorii stampelor „en camaïeu". Atît portretul lui Rémy de Gourmont, cît şi „Moartea sămănînd flori", sînt două lucrări foarte remarcabile. In ţara noastră, unde arta grafică este aproape nulă, ar fi de dorit ca cîţiva artişti tineri să se inspire dela d. Vibert, care redă atît de mult cu mijloace aşa de puţine.

Eşind din aceste săliţe, dăm într'una mai mare, în care în primul rînd ne frapează lucrările d-lui *Steriade*. D-sa a făcut mare progres şi cele două peisagii din Cernavodă au multă poezie şi sînt de un colorit puternic, armonios şi foarte personal

In aceiaşi sală voiu mai cita lucrările d-rei *Popea*, d-rei *Rodica Maniu* şi portretele cam stîngace, dar pline de caracter, ale d-lui *Stoenescu*. Apoi lucrările d-lui *A. Segal*, al cărui tablou principal este în sala circulară dela intrare: un peisagiu foarte decorativ, cu tecnică pointilistă*).

*) Pointilismul, o consecinţă a impresionismului, descompune pe pînză lumina în culorile spectrului, şi ca să evite liniile, care în natură nu există, pictează cu pete mici cam de aceiaşi mărime.

Pointilismul d-lui Segal însă aduce mai mult cu Segantini și divizioniștii italieni, decît cu promotorii pointilismului francez, Seurat, Signac și Luce.

Făcînd chiar abstracție de tecnică, neinteresantă pentru profani, nu se poate să nu admiri planurile largi în care e tratat peisagiul, frumuseța siluetei copacilor din fund, jocul luminii, pe casa din primul plan, etc.

D. Segal mai are un peisagiu în aquarel, de o indicație foarte originală și plină de vervă.

Tot în sala circulară, sînt expuse și sculpturile, în număr prea mic. Vom cita frumosul bust de femee de *Stork*, Gioconda (care și-a perdut surîsul) de d. *Spaethe*, și sculpturile în lemn, foarte simpatice, ale d-lui *Mănescu*. Continuindu-ne drumul, dăm într'o sală, în care panoul principal e ocupat de d. *Ipolit Strîmbu*. D-sa expune zece lucrări foarte bine desenate, foarte bine pictate. Singurul lor cusur este că nu le poți găsi nici un cusur... E tabloul pe care-l intîlnești în toate expozițiile din lume, lipsit de orice personalitate. E tabloul de salon prin excelență.

Pe alt panou vedem grupate lucrările d-lui *Aricescu*, care de ani de zile face același peisagiu; dacă ne-am permite să-i dăm un sfat, ar fi acela să meargă măcar pînă la Chitila; poate că eșind din București, ar vedea că mai există și alți copaci și alte efecte atmosferice. Dar îmi veți răspunde că nici acelea pe care le face nu-i sînt bine...

De d. *Artachino*, sîntem obișnuiți să vedem lucrări mai bune, iar d. *Stoica* e încă prea începător.

Cred că comitetul trebue să regrete mult că l-a invitat pe d. *Obedeanu* să expue.

Mai rămîne o ultimă sală, aceia în care sînt expuse lucrările maestrului *Henri Martin*. Noi în general admirăm mai mult decorațiunile lui, pe care am avut ocazia să le vedem la Paris. Tablourile d-sale de chevalet ni se par greoae. In orice caz e de lăudat inițiativa acestei societăți de a invita și maiștri străini, contribuind astfel la dezvoltarea și activitatea gustului artistic la noi.

De d. *Mărculescu* sînt mai multe tablouri foarte conștiincioase și cu mult sentiment. Valorile tonurilor sînt bine observate și ni se redă foarte bine atmosfera de interior. In totul, foarte multă finețâ și preciozitate. Păcat că ne aduce prea mult aminte de René Prinet.

Tabloul d-lui Loghi „*Reminiscenți*" e mai interesant decît decorațiunea despre care am vorbit la început. Apoi și d. *Verona* mai are cîteva lucrări, dintre care unele foarte interesante, ca de pildă *Mănăstirea Cozia*.

In general această expoziție reprezintă un progres imens, față de ceia ce se făcea acum 10 ani și ne dă mari speranțe pentru viitor.

P.

Cronica științifică

Vicleșuguri de-ale plantelor

Dacă poeții cîntă *limbajul* florilor, dacă un celebru dramaturg și naturalist descrie cu măestrie *inteligența* florilor, dacă naturaliștii cei mai prozaici vorbesc de *somnul* plantelor și încearcă să pună bazele unei *psihologii vegetale*, îmi va fi, cred, permis să întrebuințez cuvîntul vicleșug, pentru a caracteriza cîteva curiozități din viața unor plante. Cu atît mai lesne mi se poate erta acest atribut, cam exagerat pentru însușirile curioase de care voi vorbi, cu cît vicleșugul nu e cea mai înnaltă calitate intelectuală; ba, pentru unii, vicleșugul e o dovadă de inferioritate mintală, și... pentru plante, ale căror flori au „inteligență", nu va părea prea isbitor să vorbesc de vicleșuguri...

In o asemenea chestiune—în genere puțin studiată—nu se poate vorbi de o reală gradațiune; de aceia în alegerea exemplelor nu voi urmări să stabilesc vreun fel de raporturi genetice, nici să pun vreo problemă de sinteză.

Voi începe cu o plantă cunoscută tuturor, cu *plopul tremurător*, cu acel arbore de locuri umede, ale cărui frunze se sbuciumă, tremură și cînd e vînt și cînd lipsește aproape orice adiere. Acest arbore poate, prin un vicleșug, să scape de atacul omizilor. Innainte însă de a descrie acest vicleșug, cred interesant să lămuresc pe cetitor de ce folos este acestui arbore tremurarea frunzelor.

Legenda spune că plopul n'a tremurat frunzele de cînd trăește pe pămînt, ci, că sbuciumul reprezentanților acestui neam a început în momentul crucificării Mîntuitorului. In minutul suprem al expiațiunii, toate ființile din lume s'au cutremurat de groază, frunzele tuturor plantelor au tremurat de indignare, singur plopul a rămas nemișcat, nesimțitor în fața crimei odioase. Pentru această nesimțire de o clipă, plopul fu blăstămat să se sbuciume în vecii vecilor...

Această legendă se găsește la diferite popoare; ea ne lămurește că fenomenul tremurării a atras din vechi timpuri atențiunea; explicațiunea științifică a venit însă mult mai tîrziu, ea este chiar recentă.

Plopul acesta, ca toate plantele verzi de altfel, îşi adună hrana din pămint şi din aer. Din aer ia, prin verdele frunzelor—prin clorofil—acidul carbonic. Din pămint suge, prin rămurelele fine ale rădăcinii, apa şi materii minerale (săruri). Din aceste substanţe: acid carbonic, apă şi săruri, frunzele prepară materii hrănitoare, din care apoi îşi fabrică celuloza, lemnul şi toate celelalte părţi constitutive.

Lipsind citimea trebuitoare de materii minerale, nutrirea va fi, evident, insuficientă. Acest neajuns, posibil în locurile umede, este evitat de plop prin veşnica tremurare a frunzelor. In adevăr, în locurile umede, pe unde trăeşte mai ales acest plop, apa se găseşte în abondenţă, dar această apă are, relativ, puţine materii minerale dizolvite. Pentruca un copac mare, cu creştere repede, să adune proporţia mare de săruri de care are nevoe, trebue ca circulaţia de apă prin corpul său să fie repede şi abondentă. Dar circulaţia apei, urcarea sevei spre frunze, e cu atit mai activă, cu cit eliminarea apei din frunze (transpiraţia) este mai repede. Căci—întocmai ca în fitilul unei lămpi—pe măsură ce se face o scădere, un deficit de licid în frunze, se ridică, vine, altă apă din pămint.

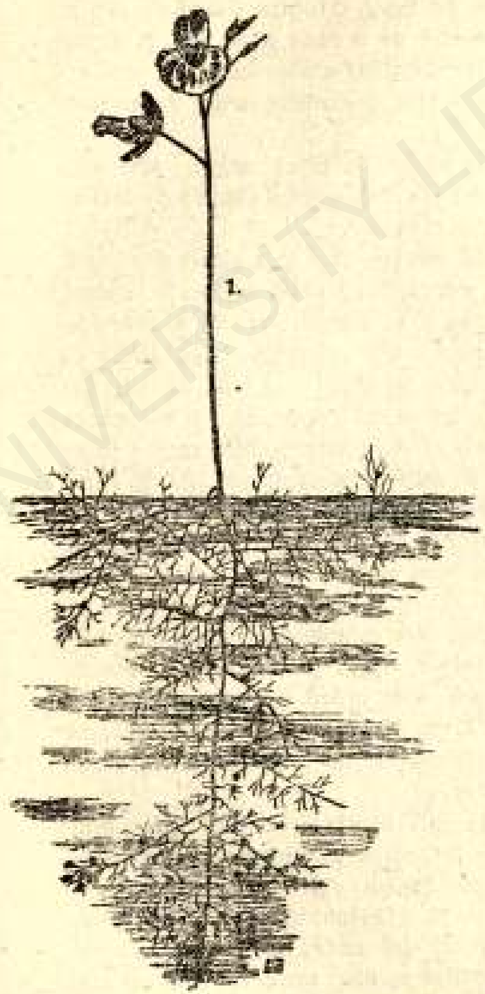
Dacă un stejar mare pierde în 5 luni, adică face să circule prin corpul său, cam 120,000 kgr. de apă, un plop trebue să piardă cel puţin întreit. Pentru a ajunge la acest rezultat e de ajuns tremurarea frunzelor. In adevăr, evaporarea apei din frunze e în raport cu abondenţa sau sărăcia de vapori de apă a aerului. Dacă aerul ar rămine nemişcat în jurul frunzelor, aburii de apă eşiţi din ele ar face o atmosferă umedă, neprielnică unei evaporări active. Fluturînd veşnic frunzele, aerul umezit din jurul plopului este mişcat şi în locul lui vine aer mai uscat, ce se poate încărca iarăşi cu vapori. In rezumat, mişcarea frunzelor plopului are efectul mişcărilor unui evantaliu deasupra unui licid ce se evaporează încet pe un fitil: grăbeşte evaporarea apei şi deci activează circulaţia acestui licid prin corpul plantei. S-au făcut experienţi comparative, cu ramuri ale căror frunze erau lăsate să tremure şi altele la care tremurarea a fost împiedecată; în urma acestor experienţi s'a ajuns la concluziunea de mai sus.

Pentru a ajunge la această veşnică mobilitate, frunza de plop n'a suferit decit o uşoară modificare in codiţă. Aceasta, fiind lungă şi subţire şi avînd o regiune turtită în direcţie diferită de cum e turtită foaia sau limbul, se îndoe şi se suceşte la cea mai nesimţită mişcare a aerului. E de ajuns ca o frunză să agite aerul, pentruca această simplă mişcare să provoace tremurarea întregului frunziş, să producă această nestabilitate aşa de prielnică circulaţiei repezi a apei în arbore.

Dar... m'am prea abătut dela subiect. Spuneam la început că plopul scapă de atacul omizilor prin un vicleşug. Este bine stabilit că frunzele tinere de plop, adică în timpul cind sint mai expuse atacului insectelor, secretă o bună citime de nectar. Unele frunze ale plopului—care nu tremură—secretă nectar şi cind sint mature. Acest nectar atrage furnicile, foarte avide după lucruri dulci. Dar furnicile sint mari duşmani ai omizilor, aşa că n'au răgaz să pună gura pe frunze de răul vietăţilor atrase în mare număr de plopul cofetar.

Prin urmare, cu o mică cheltuială de zahar fabricat de frunzele sale, plopul şi-a asigurat o gardă foarte credincioasă şi vigilentă.

Dacă cumva cetitorul va da din cap neîncrezător şi va opina că nu-i tocmai un vicleşug ca planta să-şi asigure un preţios serviciu pentru o neinsemnată nadă, atunci... să urmeze cu lectura.

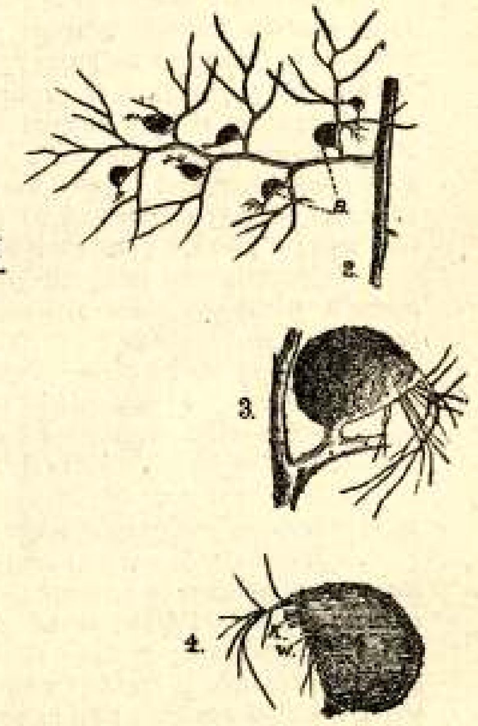

Fig. 1—4. 1. Otrăţelul de apă. Planta întreagă. 2. O frunză cu diviziuni firoase şi cu beşicuţi mari cit un grăunte de piper. 3. O beşicuţă mărită. Se văd perii. 4. O tăetură prin beşicuţă. In ea e apă şi animalcule mici. La deschiderea *W* e clapa; în *K* avem perii.

Un element foarte necesar în nutrirea plantelor este azotul. Această substanţă este în mare citime în aer, dar puţine sint vietăţile care să-l poată asimila direct sau din amoniacul apei ploilor. Intre acestea este şi plopul, care are la subsuoara frunzelor nişte regiuni, unde apa de ploae poate fi reţinută şi absorbită şi cu ea şi o citime oarecare de azot.

Sînt însă cîteva plante care, pentru a-şi complecta necesităţile nutritive cu azot, au adaptări interesante, pentru a prinde şi mistui animale. Intre acestea e o plantă de apă, de băltoage, numită *Otrăţel de apă* sau *Utricularia*. Acastă plantă (fig. 1) are tulpina lungă şi ramificată, frunze mari şi aşa de divizate, încît sînt reduse la un mare număr de fire şi firicele. Cum se vede pe fig. 2, o frunză e formată din un fir mai gros, de pe care se desprind fire pe o parte şi pe alta, şi fiecare fir e şi el ramificat. Dintre aceste ramificaţiuni unele—cele mai multe—sînt lungi şi subţiri, altele sînt însă scurte şi umflate, avînd forma unor beşicuţi.

Aceste beşicuţi, mari cît nişte boabe de piper negru, sînt căpcăni pentru animale mici de apă; ele procură plantei cîtimea de materii azotoase de care are nevoe pentru a prospera.

Planta n'are rădăcini prinse de pămînt, deci e o plantă plutitoare; ea îşi absoarbe materiile minerale din apă pe toată suprafaţa tulpinei, ramurilor şi frunzelor. Se poate ţinea şi în acvarii, ceia ce a uşurat facerea multor observaţiuni şi experienţi. S'a constatat între altele că plantele care au şi hrană animală cresc de 2 ori mai bine ca cele lipsite de asemenea alimentaţie şi s'a putut socoti cît de mare e voracitatea acestor ucigaşi vegetali. Astfel, într'o zi şi jumătate, o beşicuţă a prins 12 pureci de apă; o plantă cu 90 de beşicuţi a capturat 270 de crustacei mici; o plantă a prins într'o oră vreo 12 pui de peştişori!...

Se pune în mod firesc întrebarea: cum e conformată o beşicuţă pentru a prinde aşa lesne animale mici şi ce nadă au aceste căpcăni pentru a face atîte victime?

O beşicuţă are un perete subţire, care este deschis într'o parte. Această deschidere este însă închisă prin o clapă, prin o portiţă, care se poate deschide fiind impinsă din afară spre golul beşicuţii, dar se închide imediat ce nu mai este apăsată din afară. Impinsă din lăuntru, ea se închide tot mai bine, aşa încît îndrăzneţul sau neştiutorul ce pătrunde în lăuntru nu mai găseşte scăparea.

Animalculele de apă sînt atrase spre deschiderea beşicuţilor prin nişte sucuri fabricate de perişorii ce încunjură marginea din afară a acestei deschideri. Fiinţile, atrase de perişori şi ademenite de sucul grămădit la deschidere, se silesc să se vîre în lăuntru, unde îşi închipue, poate, că vor găsi şi hrană şi adăpost, dar unde, în realitate, le aşteaptă chinul şi moartea. Căci în spaţiul închis, unde apa nu se primeneşte, animalculul se înăduşă de lipsa de oxigen şi curînd moare şi putrezeşte. Din substanţele putrede veziculele absorb materiile azotoase de care au atîta nevoe.

Sînt şi plante de uscat ce au un fel de căpcăni pentru animalele ce foesc în pămînt, mai ales prin locuri grase. Intre acestea, recent studiată e *Mama pădurii* (Lathrea). Această plantă (fig. 5) iubeşte terenuri umede, dar nu-şi agoniseşte singură hrana, ci e un periculos parazit al copacilor, cum e alunul, plopul etc. Se înţelege că pentru sil-

viculiorii practici planta aceasta nu prezintă nici o atracţie, căci prosperarea ei aduce distrugerea copăceilor. Ar trebui fantazia unui poet pen-

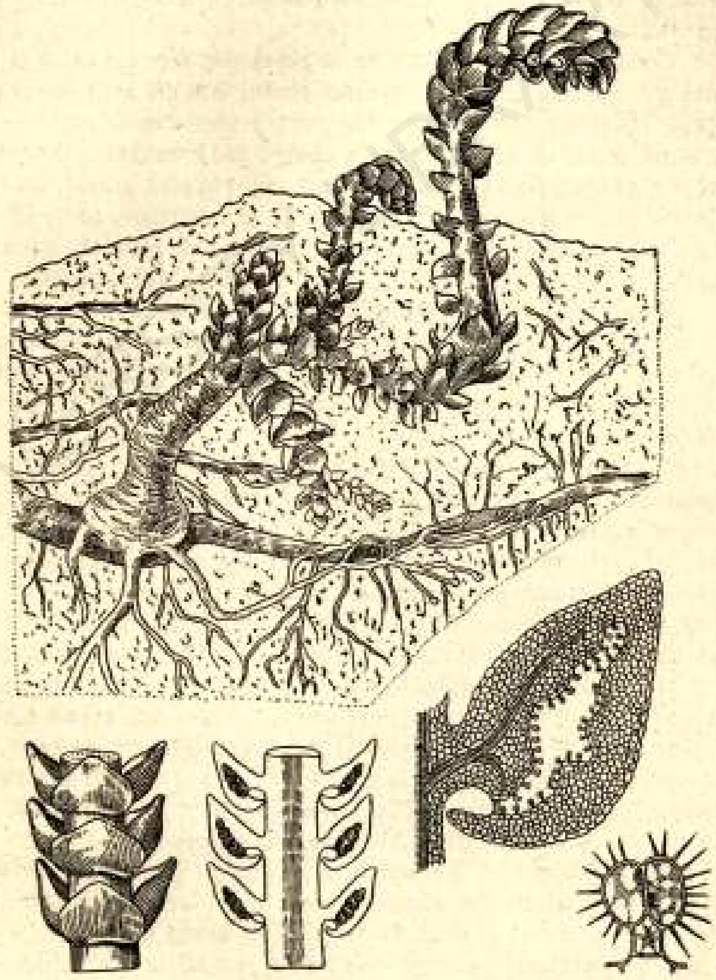

Fig. 5. *Mama pădurii* (Lathrea) parazitînd, în terenul pădurii, o rădăcină. Dedesupt la stinga e o porţiune din tulpină cu frunze. Alături o tăetură dealungul tulpinei; în frunze se văd goluri. Alături e desemnată o frunză tăiată şi privivită cu microscopul. Pe pereţii golurilor se văd nişte umflături cu picioruşe. Mai jos la dreapta se vede o asemenea umflătură de pe care se întind prelungirile ce atacă şi sug fiinţile ajunse în labirint.

tru a povesti, în accente... omeneşti, viclenia acestei fiinţi de pradă şi cruzimea acestui blestemat ucigaş. „Ceia ce se spune în poveşti despre peşteri în care trăesc monştrii, se întîmplă aidoma în mic; sub a-

coperişul de frunziş al tainicului teren al pădurii se petrec evenimente pe care abia le-am bănui, dacă nu le-am vedea cu ochii. Desigur, actorii şi scena sînt aşa de mici, că e nevoe de microscop pentru a privi la această dramă, dar prin aceasta nu se perde nimic din interesul acțiunii" [1]).

Mama pădurii e o plantă ce se ridică puțin dela pămînt şi trăeşte numai atît viața aeriană cît e necesar pentru inflorit, copt rodul şi împrăştiat sămînțile. Partea cea mai mare a plantei e în pămînt şi trebue săpat destul de adînc pentru a ajunge până sub ea. Scoasă complect din pămînt, se vede că e formată din o tulpină groasă, noduroasă, cu multe ramuri şi cu nişte rădăcini lungi şi ramificate, ce se întind ca brațele unui monstru până ating rădăcina vreunui copăcel, pe care o străpung cu numeroşi sugători, ce par ventuzele unei cracatițe.

Pe tulpină şi ramuri sînt nişte frunzulițe cărnoase şi palide, săpate la mijloc de un canal lung şi foarte întortochiat, un fel de labirint. O găurice pune în comunicare aceste caverne complicate cu exteriorul şi prin acele găurice pătrund o mulțime de animalcule ale terenului pădurilor.

S'ar crede că rare ori frunzele căpcăni au o pradă bogată. O asemenea credință e însă desmințită de cea dintăi observație cu microscopul a unei părticele de pămînt de pădure. O lume întreagă de amibe, infuzori, viermişori, rotiferi, etc, un microcosm interesant, care grăbeşte prefacerea materiei organice în materie minerală. Această lume pestriță, în care nu e nici pace, nici linişte, caută ascunzători. Nu le ajunge întunericul pămîntului, nici culcuşul frunzelor moarte ale copacilor, ci profită de orice crăpătură, de orice găurice, pentru a se ascunde de vreo minusculă, dar primejdioasă fiară. Multe din aceste ființi ale pădurilor ajung în labirintul frunzelor de *Mama pădurii*, de unde nu se mai întorc, căci nu numai că le lipseşte firul Arianei, care să le arăte drumul spre libertate, dar nenorocitul, ce se avîntă în aceste peşteri, întîlneşte minotauri, care nu ştiu ce-i crima, nu cunosc mila.

Vreun Edgar Poë din microcosmul solului pădurii ar putea spune lumii lui ce groaznice sînt chinurile bietei ființi, care, într'un şir nesfirşit de hrube, simte că e atins de brațe ce se întind din pereți, e supt prin zeci de prelungiri pe care nişte celule particulare ale labirintului le întind şi le retrag, întocmai ca o amebă pseudopodele sale.

Cum atacă la întunerec Lathrea, atacă la lumină Drosera, care înşeală, prin culori şi licide, insecte neştiutoare.

Drosera e o plantă de mocirlă, care-şi complectează lipsurile de azot cu o alimentație animală. Ea are aşezate frunzele lîngă pămînt şi întinse de ordinar orizontal (fig. 6). Fiecare frunză are un limb oval sau rotund şi acoperit cu numeroşi perişori, din care cei de pe margini sînt mai lungi, cei dela mijloc mai scurți. Fiecare perişor are capătul umflat şi pe umflătură luceşte o picătură, ce pare rouă, dar care e cleioasă, încît reține chiar insecte mai puternice. Insectele sînt atrase de capul colorat al perilor şi de picătura de licid. Indată ce ele ating însă perişorii, se petrece un fenomen neaşteptat: într'o clipă perişorii din jurul celui atins se apleacă spre insectă şi o cuprind într'un fel de cuşcă, din care animalul nu mai scapă, oricît s'ar zbate. Cînd animalul e mic, perişorii de pe o frunză îl invălesc şi-l rețin; cînd e mai mare şi, zbătîndu-se, atinge alte frunze, atunci e apucat de perii acelor frunze. In chipul acesta o insectă mare, cum e o libelulă (calul popei, demoasela) este prins de pîntece, de membre, de cap, de aripi, de mai multe frunze ale Droserei şi ținută în imobilitate până ce carnea şi toate părțile digestibile sînt complect mistuite. Atunci perii se desprind şi resturile animalului prins cad cu uşurință.

1) După Franeé. *Das Sinnesleben der Pflanzen.*

Fig. 6. *Drosera* prinzînd o libelulă.

S'au făcut analize chimice asupra secrețiunii perilor în timpul cît rețin insecte ori bucăți de carne şi s'a constatat că acest suc are însuşirile şi efectele sucului nostru stomahal.

Este de remarcat că la această plantă excitația produsă într'un

punct se transmite la toţi perii de pe aceiaşi frunză şi chiar la frunzele vecine, ceia ce dovedeşte o însemnată senzibilitate.

Nici în regiunile uscate, în regiunile de stepă, nu lipsescp lantele care atrag, prind şi ucid insecte. Astfel este cunoscuta plantă numită *Scaiu-voinicesc* (Dipsacus). Ea are, în alte limbi, numiri ce par fantastice. Astfel Francezii îi zic *Bain-de-Vénus* sau *Cabaret-des-oiseaux*, iar Nemţii *Falkenbrunnen*, numiri care dovedesc puterea de observaţie a popoarelor. Căci, în adevăr, Scaiul-voinicesc, în deosebi specia *Dipsacus lacineatus*, e o adăpătoare pentru păsările stepei, în anotimpul secetei şi vînturilor (fig. 7). El are, în adevăr, frunzele aşezate cite două,

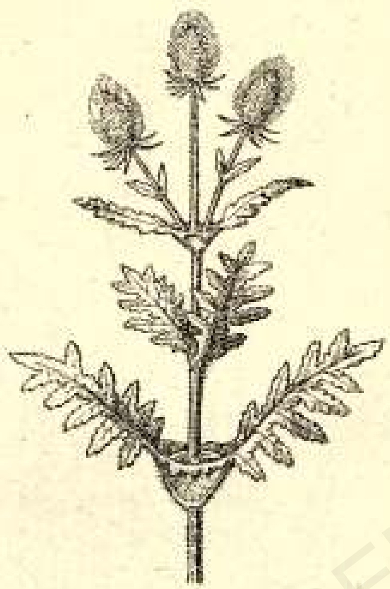

Fig. 7. *Dipsacus lacineatus*. Se vede bine ceşcuţa în care se adună apa, la frunzele cele mai de jos.

faţă în faţă. Baza frunzelor prezintă un fel de teci, care, unindu-se între ele, formează un soi de ceşcuţe. In aceste ceşcuţe se adună apa de ploi şi din rouă, apă din care işi potolesc setea şi păsările cerului, dar care este şi o rezervă de apă pentru plantă şi o inecătoare pentru animalele cele mai mici. Aceste se ridică pe tulpină, căutind hrană şi umezeală, şi se adapă bucuros din fintinele scaiului. Dar, marginile fintinii sînt aşa de netede şi lunecoase, incit multe din gingăniile avide de umezeală cad şi se ineacă, iar cadavrul lor putrezeşte şi resturile putrezite sînt absorbite de celulele frunzei sau ale tulpinei ce se găsesc pe partea lăuntrică a fintinilor.

Aici nada e apa, căpcana e ceşcuţa netedă, lucioasă!

Incheiu acest articol spunînd citeva cuvinte de celebra plantă tropicală *Sensitiva* (Mimosa pudica), ce creşte şi prin serele calde ale grădinarilor noştri. Această plantă (fig. 8) n'o prea duce bine în sere, de aceia e pipernicită faţă de reprezentanţii speciei ce cresc în libertate; dar şi pe plantele de seră şi pe cele libere se poate constata extrema senzibilitate a acestei specii.

Ea are frunze mari, compuse din mai multe frunzuliţe dispuse penat pe codiţe secundare. La baza fiecărei codiţe e cite o umflătură, în

Fig. 8. *Sensitiva* (Mimosa pudica). 1. Ramură cu frunzele întinse (poziţia de linişte). 2. Ramură cu frunzuliţele aplicate pe codiţe şi cu codiţele muiate la bază, atîrnind în jos.

care se petrec fenomene dela care rezultă înţepenirea sau slăbirea codiţei. Prin un sistem de conductibilitate, care ne este foarte puţin cunoscut, mişcările provocate într'o frunzuliţă provoacă şi mişcările altora din vecinătate. Dacă excitaţia e mai puternică, atunci toate frunzuliţele se apleacă pe codiţe, iar codiţele secundare cad spre codiţa principală şi aceasta se lasă în jos spre ramură. Aceste mişcări se petrec cu destulă repegiune.

Care-i folosul—ca să nu spun şiretenia—acestor mişcări? După

lungi discuțiuni se admite azi că mișcările plantei ar speria animalele mici, care ar căuta să rupă frunzulițele. Chiar animale mai mari sînt impresionate viu de aceste mișcări și renunță să mai atace frunzele. Apoi stringerea frunzelor pe codițe dă plantei un aspect de arboraș gol, fără frunze, deci nu prezintă, sub această formă, nici o atracție pentru un animal erbivor.

Dacă din rîndurile de mai sus cititorul nu va fi convins de șiretenia unor vegetale, de vicleșugurile acestor ființi mute și legate de locul de naștere, va rămîne cel puțin încredințat că biologia vegetală, că botanica, nu e numai o *scientia amabilis*, cum îi spunea Linné, gîndindu-se mai mult la frumusețile formelor, ci și o foarte interesantă știință a vieții, care se manifestă aici cu mai puțină intensitate, dar sub aspecte foarte variate și extrem de interesante.

T. A. Bădărău

Cronica externă

Situația din Maroc

De ani de zile Marocul este în stare de răsvrătire. Clipele de liniște nu sînt decît trecătoare și de obiceiu ele sînt urmate de svîrcoliri și mai puternice încă. Abia se instalase bine pe tron Mulaï-Hafid și scăpase de principalul său rival Roghui, cînd triburile s'au răsculat, amenințînd capitala și viața Europenilor ce locuesc acolo. Francezii văzînd proporțiile răscoalei, slăbiciunea lui Mulaï Hafid, pericolul în care se află toți creștinii, au trimis repede trupe la Fez. O coloană sub comanda căpitanului Bremond a plecat de pe coastă și după un marș din cele mai grele a ajuns înjumătățită și cu desăvîrșire sfîșiată în capitala Marocului. Bine înțeles că în această stare soldații căpitanului Bremond nu mai erau în măsură să mai apere pe nimeni, era chiar de temut ca ei să fie măcelăriți de triburi alături de cei pe care veniseră să-i apere. Așa fiind, Francezii au trebuit să trimită noi trupe, care sub comanda colonelului Brulard au intrat în Fez zilele trecute.

Dacă în Fez situația poate fi privită ca mai bună, înnăuntrul Marocului ea continuă a fi foarte gravă. Triburile sînt mai îndîrjite decît oricînd și anarhia se întinde pe tot teritoriul Imperiului Sherifian. Dealtminteri, pentru Franța, adevărata eră de greutăți începe numai acum. Aceste dificultăți se pot subîmpărți în două categorii: dificultățile de ordin internațional și cele privitoare la situația internă din Maroc.

După toate probabilitățile, dificultățile internaționale se vor înlătura ușor. Temerea pe care Puterile au avut-o în primul moment, că Franța va profita de aceste evenimente pentru a ocupa Marocul, s'au împrăștiat. Toată lumea s'a convins că Franța nu urmărește nici o cucerire teritorială în Maroc și că se mulțumește să exercite mandatul ce i-a fost conferit prin actul dela Algesiras. Explicațiunile pe care d. Cruppi le-a

dat, în numele guvernului francez, cancelariilor europene, au fost pretutindeni socotite ca mulţumitoare. Pe lîngă aceasta, înţelegerea dintre Franţa şi Spania este deplină, încît nici de acolo nu pot veni nici un fel de complicaţiuni. De altfel, dacă miniştrii ar fi căutat să avinte Republica într'o politică de cuceriri, cei dintîi care le-ar fi stat în cale ar fi fost înşişi Francezii. Opinia publică este în Franţa din zi în zi mai pacifică. Ea nu vrea răsboae nici măcar coloniale, şi setea victoriilor a părăsit-o de mult. Azi ambiţiunile Francezilor sînt de altă natură. Ei visează mai multe fericiri înnăuntrul hotarelor lor, ei vreau o organizare socială mai dreaptă şi mai armonioasă. Ceia ce-i frămîntă pe ei este îmbunătăţirea soartei celor de jos, răspîndirea ideilor de dreptate şi de umanitate. Politica colonială este o moştenire a trecutului, un mijloc de a-şi păstra rangul printre popoare. Ea a încetat de mult de a mai fi un scop sau un ideal.

Dealtminteri, cele ce se petrec în Maroc sînt mai mult de natură să întărească poporul francez în aceste simţiminte. „Dacă n'am fi avut „atîtea pretenţiuni în Maroc, n'am fi siliţi să suferim toate cîte le sufe„rim azi, am fi şi noi nişte simpli spectatori, cum sînt Germanii şi En„glezii. Şi poate că am fi fost mai în cîştig, decît luînd asupra noas„tră rolul ingrat de mandatari ai Europei". Acesta este raţionamentul marei majorităţi a Francezilor. Alţii merg mai departe şi, reamintindu-şi toate neajunsurile pe care Franţa le-a îndurat de pe urma Marocului, blestemă ceasul în care, în schimbul pretenţiunilor lor asupra Egiptului, au primit dela Englezi să ia rolul de factori precumpănitori în Maroc. Iar cel mai filozofic dintre ei consideră chestia Marocului ca o tristă fatalitate, dar ca o fatalitate —şi de fapt aşa şi este. Francezii nu mai puteau să aibă nici o speranţă în Egipt. Ţara Faraonilor era perdută pentru ei şi prin greşelile ce făcuseră în trecut şi prin progresele ocupaţiunii engleze. Dar trebuind să părăsească această parte a Africei, în care, orice s'ar spune, făcuseră şi multe sacrificii, era firesc ca Francezii să ceară o compensaţie. Li s'a oferit Marocul. Puteau să-l refuze? Oricare ar fi fost greutăţile situaţiei de acolo, greutăţi pe care Francezii le cunoşteau, ei nu puteau să nesocotească însemnătatea pe care o situaţie precumpănitoare în Maroc o avea pentru întreaga lor politică în nordul Africei. Vecinătatea Algeriei, comunitatea de interese dintre populaţiunile din Algeria şi cele din Maroc, pericolul pe care îl prezenta pentru liniştea Algeriei, starea de anarhie a Musulmanilor din Maroc,—toate acestea impuneau Francezilor obligaţia de a primi oferta Englezilor. Această ofertă odată primită, Francezii, tocmai pentru cuvintele arătate mai sus, erau nevoiţi să împedece pe orice altă Putere, şi în special pe Germania, să devie factorul de căpetenie din Maroc. Şi astfel, din deducţie logică în deducţie logică, Franţa a fost osîndită să treacă prin toate greutăţile prin care a trecut acolo şi să facă toate sacrificiile pe care le face.

Cît timp va ţine era greutăţilor, Francezii pot fi siguri că Puterile îi vor lăsa în pace. Aceste Puteri sînt prea fericite că s'a găsit cineva care să-şi omoare oamenii şi să-şi cheltuiască bani, pentru a restabili o ordine de care pe urmă cu toţi vor beneficia. Numai cînd misiunea cea grea va înceta, cînd pacea va domni iarăşi în Maroc, cînd se va putea exercita comerţul acolo, în toată siguranţa şi cu tot folosul, numai atunci Puterile vor reapare cu pretenţiunile lor şi vor încerca să smulgă Franţei foloasele la care sacrificiile ei actuale îi dau dreptul. Dar nici atunci nu credem că Francezii vor avea prea mult de suferit din partea marilor Puteri. Sînt în joc competiţiuni prea numeroase şi Marocul s'a dovedit a fi o ţară pre nesigură, prea puţin atrăgătoare, pentruca să fie ţinta ambiţiunilor europene. Puterile vor găsi întotdeauna mult mai practic ca Franţa şi Spania să ducă acolo povara tuturor greutăţilor.

Mai îngrijitoare pentru Francezi e situaţia internă din Maroc, fiindcă Marocul este o ţară care caută să scape cu orice preţ de dominaţiunea străină. Luptele triburilor nu sînt altceva decît manifestarea unei puternice mişcări de emanicipare naţională. Aşa încît e sigur că, atunci cînd se vor învinge triburile dela nord, se vor scula cele dela sud, iar cînd pacea va domni la sud, flacăra răsvrătirii se va aprinde la apus sau la răsărit. Dacă fenomenul acesta de emanicipare naţională ar fi un fenomen izolat, rolul Francezilor ar mai fi uşor. Dar, din nenorocire pentru ei, el este azi un fenomen general în lumea musulmană şi galbenă. În genere, popoarele subjugate, dacă nu sînt într'o stare de civilizaţiune cu totul inferioară, caută să scuture jugul străin. În China, dorinţa de a scăpa de străini a ştiut să învingă o apatie de mai multe ori seculară şi a împins acest imperiu, care părea în complectă descompunere, pe căile progresului şi ale regenerării. Cine ar fi crezut acum zece ani că Imperiul Chinezesc va adopta azi regimul constituţional şi că, dela poalele munţilor Altai pînă pe hotarele Indochinei, va fi zguduit de aceiaşi sete de regenerare? Cine mai ales ar fi crezut că el poate să se regenereze din propia lui iniţiativă şi prin propriile lui puteri? În Persia, a devenit greu şi pentru Ruşi şi pentru Englezi să mai menţie sferele lor de influenţă. În India, dominaţiunea engleză se clatină. În Algeria, indigenii murmură. În Egipt, mişcarea naţionalistă se manifestă cu toată tăria unei forţe conştiente. Precum se ştie, două fapte au contribuit mai ales la această stare de lucruri: victoria Japonezilor asupra Rusiei în Manciurea şi introducerea regimului constituţional în Turcia. De aceia e greu să prevezi că mişcarea naţionalistă va înceta în Maroc. Dimpotrivă, e aproape sigur că, încurajaţi de pilda pe care o dau şi popoarele din Asia şi cele din Africa, Marocanii vor fi din zi în zi mai agresivi şi mai primejdioşi pentru Puterile europene. Afară de aceasta, e probabil că exemplul Marocului să fie contagios şi că populaţiunile din Algeria răsvrătindu-se la rîndul lor, dominaţiunea europeană să fie serios ameninţată în tot nordul Africei.

Evident că această perspectivă nu este surîzătoare pentru Franţa şi explică în deajuns îngrijorarea care domneşte în cercurile oficiale din Paris. Dar, dacă judecăm această chestiune dintr'un punct de vedere mai înnalt,

sintem nevoiți să recunoaştem că Franța merită soarta pe care o aşteaptă în Maroc. Dualismul acesta dintre politica pe care o urmezi în Europa şi cea pe care o practici pe celealte continente, trebue să înceteze odată. E aici o contradicție prea strigătoare ca să poată dăinui. E inadmisibil ca respectul cel mai scrupulos al principiului naționalităților să fie o concepție intangibilă în Europa şi să devie în Colonii un precept care se calcă în fiecare zi şi nu merită nici cea mai mică băgare de samă. Sau civilizațiunea impune tuturor statelor idei de libertate şi de umanitate şi atunci ele trebuesc aplicate fără considerațiuni de hotare, de longitudini şi de latitudini, sau aceste idei sint nişte postulate fără înțeles şi atunci domnia lor trebue să înceteze şi în Europa. Dar comedia aceasta, care constă în a te înfățişa în Europa ca apostolul libertăților şi al principiului naționalităților şi de a fi în Africa sau în Asia distrugătorul nemilos a tot ce este libertate sau a tot ce este respect al naționalităților, constitue o ipocrizie, la adăpostul căreia Europa nu se mai poate pune. Ce însemnează spectacolul acesta al Franței, care se scoală în picioare pentru cea mai mică nedreptate, dar care tolerează ca în numele ei şi la umbra drapelului ei să se înnăbuşească în mod sistematic şi brutal orice pornire naționalistă a Marocanilor. Ce insamnă acest popor, care la Paris vorbeşte de dreptate, pentruca la Fez să prăde ca barbarii şi să măcelărească ca sălbaticii.

Popoarele din nordul Africei nu mai sint nici destul de înnapoiate, nici destul de naive, ca să creadă că Puterile europene le exploatează şi le cuceresc pentru a răspîndi asupra lor binefacerile civilizațiunii. Ele ştiu că lumina ce li se făgădueşte nu e din cele care dau viață, ci din cele care mistue, şi că îndărătul acestei fațade înşelătoare se ascund cele mai vulgare pofte naționale şi toate instinctele de cucerire, de dominațiune, de impilare, ce minjesc sufletul omenesc.

In asemeni condițiuni cum să nu te bucuri cînd vezi popoarele africane refuzînd să primească această situație şi ridicînd în sfîrşit capul? Oricît de sălbatică ar fi de-ocamdată rezistența lor, ea constitue adevărata isbîndă a civilizațiunii. Civilizațiunea va rămînea incomplectă, inferioară, atita timp cît în numele ei popoarele se vor îngenunchia pentru interesele meschine ale celor tari, sau se vor asupri pentru a satisface poftele de cucerire şi de glorie ale celor mari. Civilizația va fi însă biruitoare şi va străluci cu toată puterea luminii ei în ziua în care se va fi răspîndit pînă într'atita, încît să dea conştiința drepturilor şi individualității lor etnice triburilor perdute în colțurile cele mai întunecate ale pămîntului. Atunci cuvîntul civilizațiunii nu va mai fi nici o iluzie, nici o ironie, nici o ipocrizie, ci o realitate. Iar omenirea, eşită în sfîrşit din lanțurile barbariei, va putea să susție cu mîndrie să trăiască o viață care cinsteşte pe cei ce au luptat ca s'o îmbunătățească şi s'o înnalțe.

Iată de ce avem convingerea că, oricît ar părea paradoxal, infrîngerile pe care Francezii şi în genere Europenii le vor suferi în Maroc contribue mai mult la progresul civilizațiunii decît toate tratatele asupra dreptului ginților şi decît toate tiradele sgomotoase ale moraliştilor de pe Continent.

I. G. Duca

Scrisori din Bucovina*)

Alegeri

Sintem *după* alegeri, şi *innainte* de alegeri. Bucovinenii au deosebita fericire de-aşi pierde vremea de aproape *un an* de zile cu alegeri. An, pe vremea aceasta, s'au început pregătirile pentru *alegerile dietale* şi nici nu s'au efectuat bine acestea şi s'a dizolvat parlamentul vienez, publicîndu-se alegeri parlamentare, care se vor face în scurtă vreme. Am trecut cu mare greu cu căruța noastră națională, zisă şi partid național, peste un hop (cum ar zice un Moldovan dela noi), adică peste alegerile dietale, şi mai avem de trecut peste unul. Frica, pe care o nutresc mulți, că, la trecerea acestui de al doilea hop, căruța noastră națională, care şi aşa e hîrbuită rău, se va desface cu totul, e, durere, foarte întemeiată.

Dar să rămînem puțini la *alegerile dietale*.

Alegerile dietale, ce s'au sfîrşit, au fost prima încercare făcută în baza legii dietale nouă. Legea nouă a *înmulțit* numărul deputaților dela 31 la 63; a *lărgit* dreptul de votare, desființînd alegerile indirecte şi introducînd alegerile directe, după comune şi în scris; a *despărțit* neamurile, creînd cadastrul național. Romînii au după legea cea nouă 22 (din cei 61 aleşi, 2 fiind virilişti) deputății, şi anume 16 din curiile poporale şi 6 din curia proprietății mari. Aceste 22 mandate le-au şi dobîndit Romînii în lupta electorală, şi nici că se putea altmintrelea, cercurile fiind aproape curat romîneşti. De o încercare a străinilor de a ne răpi vr'un mandat nici n'a fost, nici nu putea fi vorba, şi de aceia şi glasurile de biruință ce s'au ridicat în unele ziare erau deplasate. Aici nu putea fi vorba de nici o victorie, pentrucă în direcția aceasta n'a fost nici o luptă: cei 22 deputați romîni *trebuiau aleşi* şi *au fost aleşi*. Lipsind lupta electorală cu elementele străine, s'a dat lupta între concurenții de acelaşi neam în cadrele poporului nostru.

E bine să fie concurență între membrii aceluiaşi neam în

*) Această corespondență nu ne vine dela corespondentul nostru permanent (nota redacției).

împrejurările în care trăim noi în Bucovina, se vor întreba mulţi care ştiu că avem o aşa zisă organizaţie, cu un comitet diriguitor, şi că orişice luptă între fiii aceluiaşi neam slăbeşte puterea lui de rezistenţă faţă de duşmani. Cîtă vreme alegerile se făceau după legea cea veche, cînd străinii şi administraţia jucau rolul principal, orişice despărţire însemna sinucidere; azi însă o luptă electorală între candidaţii romîni e admisibilă, dar numai în anumite cazuri: *dacă*, bună oară, comitetul organizaţiei naţionale, trecînd şi peste dispoziţiile statuare, nu se lasă condus la stabilirea candidaturilor de momente de politică naţională, ci de interese, de coterii familiare, cum s'a întîmplat şi de data aceasta; *dacă* programul celor ce candidează diferă; *dacă* li se impun alegătorilor candidaţi care n'au calităţile necesare spre a fi reprezentanţi adevăraţi ai poporului. O luptă *programatică*, o luptă de *principii* e tot ce poate produce *mai frumos* viaţa constituţională a unei ţări. Alegătorii pot numai profita pe urma acestei lupte. În adunări, ei îşi cîştigă elementele politice, îşi lărgesc orizontul politic şi încep a judeca singuri situaţia şi a lua în consecinţă hotărîrile lor, fără de a fi conduşi ca o turmă necuvîntătoare. Dar o luptă electorală în care, în faţa candidatului cu program bogat, întocmit pentru nevoile neamului, se ridică un individ obscur, cu mijloace de corupţie, o luptă în care hotărîrea n'o dau alegătorii, ci străinii care n'au nici dreptul de votare, e tot ce poate produce *mai scîrbos* viaţa constituţională a unei ţări. Şi în multe părţi ale Bucovinei s'a văzut de astădată o aşa luptă. S'au văzut candidaţi luptînd cu toată sinceritatea inimii lor pentru un program de idei şi principii, combătuţi de indivizi, care în locul programului, a calităţilor şi a integrităţii personale, aveau următoarele arme, care s'au dovedit mai puternice: *promisiuni, bani şi băutură.*

Şi cohorta agitatorilor lor—compusă din tot ce au mai depravat satele noastre, amestecaţi, ca o ironie amară la adresa cadastrului naţional, cu toţi Evreii şi străinii cercului.

Se va zice deci că toată reforma electorală a dat fiasco complect, neputînd produce efectele dorite de legiuitor. Nu se poate afirma aşa ceva, mai ales acum, după prima încercare. Legea e *bună*,—deşi sînt şi cîteva dispoziţii care vor trebui îndreptate, căci la punerea ei în practică s'a dovedit că se pot face cele nemaiauzite abuzuri. Aici legiuitorul va trebui să refacă din nou pe baza experienţilor cîştigate, căci altmintrelea avem *nu exprimarea liberă a voinţii alegătorilor, ci falşificarea ei în mod patentat.*

In detaliu, alegerile pentru dietă au dat următorul rezultat:

Mandatele poporale (rurale şi dela oraşe) s'au ocupat în două rînduri: mandatele din *curia universală*, în care votează toţi locuitorii unei comune care au împlinit 24 de ani, care nu stau sub epitropie, n'au fost pedepsiţi, fiind stabiliţi într'o comună de cel puţin 6 luni, fără cenz,—s'au ocupat la 2 Aprilie; cele din *curia cenzului*, în care se cere un bir direct de două coroane,—

la 28 Aprilie. Curia sufragiului universal are 18 mandate din 61, şi anume 6 romîne, 6 rutene, 5 nemţeşti-evreeşti şi unul polon. Mandatele romîne s'au ocupat—în afară de cel din oraşe şi cel din Cîmpulung—aproape fără nici o luptă electorală. S'au ales în aceste cercuri deputaţii care le reprezentau în parlament.

1. In cercul electoral Cîmpulung-Dorna s'a ales cu o mică majoritate maestrul silvic *George Sîrbu*, faţă de primarul comunei fruntaşe Fundul-Moldovei, *Toader Leuştean*. Toader Leuştean, sprijinit numai de ţărănime, îşi pune candidatura contra lui Sîrbu şi pentru parlament. Luptele electorale ce se dau în acest cerc electoral din toamna anului trecut, de cînd cu retragerea contelui Bellegarde, merită o atenţie deosebită.

Neputîndu-ne opri de astădată mai mult, le amintim numai în treacăt. In toamna anului trecut a depus mandatul său de deputat în parlament contele *Bellegarde*, în jurul căruia s'a făcut atîta vîlvă în politica bucovineană. La ocuparea mandatului s'au ivit 4 candidaţi: 2 judecători, dr. Renţ şi Călinescu, primul sprijinit şi recomandat de partid, George Sîrbu şi ţăranul Boancheş din Vatra-Dornei. S'a declarat balotaj între Sîrbu şi Boancheş; au căzut candidatul partidului, Renţ, combătut vehement de Evrei, pe care i-a incomodat puţin ca preşedinte al judecătoriei de Cîmpulung, şi Călinescu. La balotaj a eşit Sîrbu, sprijinit de toţi intelectualii, care vedeau în alegerea unui ţăran periclitarea heghemoniei lor, ajutat de toţi străinii din cerc şi de toate organele administrative ale fondului, care sprijineau în Sîrbu pe un coleg al lor. Candidatura lui Leuştean, mult mai simpatică decît cea a lui Boancheş, are cele mai bune şanse de reuşită.

2. In cercul *Humor-Solca* a eşit fără contracandidat, pentru prima dată de cînd face politică, d. *Aurel Onciul*.

3. In cercul electoral *Suceava-Sirete* a fost ales baronul *Alecu Hormuzachi*, viitorul mareşal al ţării; contracandidatul său, primarul din Bosanci, Ştefan Blîndu, a întrunit o minoritate mică de voturi.

4. In cercul *Rădăuţi* s'a ales *Teofil Simionovici*; contracandidatul A. Halus a rămas în minoritate.

5. In cercul electoral Cernăuţi-Storojineţ s'a ales *Ioan Cuparencu*, maestru silvic la Cuciur-mare. In el pun răzeşii din satele mixte mari speranţe, fiind el singur răzeş din naştere şi primul deputat romîn ales şi de răzeşi.

6. O înverşunată luptă electorală s'a dat în cercul electoral al oraşelor (Cernăuţi-Rădăuţi-Suceava-Sirete) între candidatul naţional dr. *Florea Lupu* şi candidatul socialist *George Grigorovici*. A eşit biruitor cu o majoritate de $^{2}/_{3}$ voturi dr. *Florea Lupu*.

In curia *cenzului* s'a făcut alegerea la 28 Aprilie (vineri după Paşti). In curia aceasta au fost de ocupat 28 mandate şi anume: 10 romîne, 10 rutene, 7 nemţeşti-evreeşti, unul polon.

Partidul romîn şi-a nominat candidaţii după considerentele arătate mai sus: legături de familie, intrigi, etc.. In toate distric-

tele au fost contracandidați. Se înțelege că mulți din ei n'au urmărit alt efect decît să procure alegătorilor, și așa destul de necăjiți, cîteva momente de distracție. Unii din ei, făcîndu-se de tot ridicoli, merită să fie trecuți la posteritate. Așa un oarecare *Strachină* la Răduți a primit din vr'o 5500 voturi exprimate numai 4; la Cîmpulung *Prodanciuc*, fost primar al orașului, din vr'o 3000 voturi 9; iar *Besplitrei* la Storojineț 10; dar au avut satisfacția că s'au văzut trecuți pe lista candidaților.

1) Cel mai mic cerc electoral e cercul *Dornei*, care cuprinde numai 6 comune. Aici a eșit împotriva partidului țăranul *George Boancheș* cu o majoritate mare față de candidatul partidului, *Ionel*, care a întrunit un număr ridicol de voturi. Dacă ne bucură biruința unei idei și faptul că între cei 16 deputați aleși de popor va fi și un țăran—s'ar fi putut admite și mai mulți, căci mulți din intelectualii aleși n'au nimic înaintea țăranilor, decît doar putința de a face intrigi—totuși nu putem fi satisfăcuți de felul cum a fost ales și mai cu seamă de persoana alesului, care, deși inteligent, nu e recrutat din floarea țărănimii noastre. Și tocmai acesta e necazul, că, fiind numai unul, lumea care nu ne cunoaște, ar putea crede că e și cel mai bun ce l-am avut.

2) In cercul *Cîmpulungului* candidatul partidului, *Iorgu G. Toma*, cunoscut ca poet și traducător, a fost bătut de dr. *Renț*.

Incolo au învins candidații partidului, și anume: 3) La *Suceava Dorimedont Popovici*, care acum are ocazie să arăte ce poate face; 4) La Solca *dr. N. Vasilovschi*, care n'a cruțat rachiul făcător de minuni; 5) In orașe *dr. E. Popovici*; 6) In Cernăuți-rural abia în balotaj *Cesar Scalat*; 7) La Storojineț *dr. Constantin Isopescul-Grecul*; 8) La Humor *dr. Nicu Blîndu*, un vechiu candidat de deputăție.

O luptă grea s'a dat în districtul Siretelui și al Rădăuțului.

9) La *Sirete* candidat al partidului a fost *Mih. Chisanovici*, cunoscutul gazetar cu calități strălucite. Pentru sprijinirea acestei candidaturi au întreprins un turneu de agitație deputații Onciul, Lupu, Hormuzachi și Simionovici.

Contracandidatul lui Chisanovici a fost judecătorul din Sirete, *Mironovici*, un om antinațional, sprijinit de toată evreimea și de străini, și—se zice—de banii lui Mochi Fischer, care nu-i poate erta lui Chisanovici broșura ce a scris-o împotriva sa, desvăluindu-i viața frumoasă de muncitor idial. Situația se îngreuia prin faptul că în acest cerc votează și alegătorii a două comune unguresti (Hadicfalva și Istensegitz), care formează o treime a totalității alegătorilor, și a căror ținută e totdeauna nesigură. Cu mari sforțări a învins Chisanovici.

10) La *Rădăuți* s'a dat cea mai înverșunată luptă din toată campania electorală.

De-oparte candidatul partidului, *Aurel Țurcan*, administrator silvic la Vicov-de-sus (se observă de o bucată de vreme o mare aplecare a silvicultorilor pentru politica națională), un bărbat pe

care până în momentul candidării nu-l cunoștea aproape nimeni, cel puțin nu l-a întîlnit nimeni pe ogorul larg al muncii naționale; pe de altă parte *George Tofan*, „ceva" mai mult cunoscut decît adversarul său, prin activitatea sa politică, națională și literară.

Țurcan avînd la dispoziție ca mijloc de agitație pădurea fondului și banii zestrei, ajutat fiind de toți străinii, de toată preoțimea, de toată administrația, de agitația cea mai desfrînată a organelor de silvicultură, a învins cu 14 voturi. *Tofan*, avînd cel mai popular program, fiu de țăran din district, sprijinit de majoritatea învățătorilor și de elementele cinstite ale țărănimii, a întrunit 2500 voturi. E vrednic de amintit că acest candidat, deși a fost numit candidat oficial al partidului pentru cercul electoral al Cernăuțului și Boianului, n'a primit această candidatură, care i se da ca de pomană într'un cerc în care e cu totul necunoscut, și a rămas la Rădăuți, după cum a fost dorința țăranilor.

O săptămînă mai tîrziu s'au făcut alegerile și în curiile privilegiate. Curia proprietății mari romîne a ales cu 35 voturi următorii 4 deputați: *Nicu Flondor*, cel mai activ dintre ei, *Constantin Popovici-Neculiță*, *Varteres Pruncul* (Armean) și *Constantin Hormuzachi*, cunoscut ca scriitor politic și științific. In curia preoțească s'a ales *dr. Ipolit Tarnovschi* (Rădăuți), prezidentul cazinului internațional de acolo; iar consistoriul și egumenii mănăstirilor au ales cu 7 voturi pe *Dionisie Bejan*, luptător național veteran. La Romîni se numără și mitropolitul *Repta*, virilist, care are însă, cum nici nu se poate altmintrelea, o ținută rezervată. Cei 22 deputați romîni aparțin după confesiunea lor politică la următoarele grupări: *8 democrați* (Onciul, Lupu, Chisanovici, Scalat, Blîndu, Renț, Simionovici, Cuparencu); *7 apărăriști* (Dori Popovici, Euseb Popovici, Vasilovschi, Isopescul, Țurcan, Sîrbu, Tarnovschi; *5 conservatori* (Bejan, Flondor, Hormuzachi, C. Popovici-Neculiță, Pruncul). Alexandru Hormuzachi, predestinat pentru postul de mareșal, va rămînea în afară de orice grupare, doar atît că va vota la constituirea dietei (alegerea în comitetul țării) cu democrații, iar George Boancheș e probabil că se va lipi apărăriștilor, în contradicție cu tot trecutul lui.

Și mulți se vor întreba, după ce vor fi citit rîndurile acestea: Unde-s binefacerile făgăduite ale legii electorale, unde-i *curățenia* și *libertatea* alegerilor, ce-i cu *înlăturarea* amestecului străinilor? Trebue să fim drepți: legea însamnă incontestabil un mare progres față de trecut, dar va trece timp până ce țăranii vor fi învins toate greutățile pe care „domnii" doritori de mandate le pun în calea libertății alegerii și curățeniei ei. E un progres, dacă azi față de trecut aleg într'un cerc 5000—8000 de alegători (în curia universală până și la 14.000), pecînd în trecut alegeau 150, înaintea prefectului, votînd pe față; e un progres azi că, dacă administrația se mai amestecă și se va mai amesteca cîtă vreme înșiși candidații naționali solicită acest sprijin, o face

pe ascuns, nu pe față ca 'n trecut, cînd punea jandarmi să intimideze și să schingiuiască pe alegători. Iar cît privește amestecul *străinilor*, în deosebi al Evreilor, ei vor trebui *grabnic* desvățați de acest amestec al lor în treburile romînești.

Astfel s'au încheiat alegerile dietale, cu o mare deziluzie pentru optimiști, cu biruința unor elemente dornice de măriri și cu o slabă speranță pentru viitor. Căci să ne uităm puțin la programul dietei viitoare, căreia mulți îi prorocesc o viață scurtă, și la „aleșii" poporului. Programul dietei viitoare l-a formulat în mod clar și precis Aurel Onciul, în adunarea națională, în următoarele cuvinte cuprinzătoare: „*ogor, pădure, pășune, lemn, fier, cărbune, limbă, lege, școală*". Deși „limbă, lege, școală" sînt puse la urmă, ele vor preocupa activitatea dietei viitoare în măsura cea mai largă. Chestiunea bisericească, chestiunea școlii naționale, regularea drepturilor limbii noastre la dregătorii, sînt chestiuni de interes vital pentru națiunea noastră. Pentru rezolvirea lor în senzul cerințelor poporului romîn, bărbații aleși trebue să fie bărbați destoinici, cu cunoștinți vaste pe terenul respectiv. Cîți din cei aleși cunos aceste chestiuni pe baza studiilor și cercetărilor ce le-au făcut personal?

Din 16 deputați aleși în curiile poporale, **10** sînt juriști: judecători, avocați, notari, funcționari administrativi. Cunoștințile acestora, exceptînd pe Onciul, Lupu și poate și pe Renț, se mărginesc la cunoștința chestiunilor juridice. (Și e caracteristic: de cînd avem viață constituțională în Bucovina, reprezentanții poporului nostru s'au recrutat aproape excluziv din boeri și juriști. Și i-a mers de minune poporului romîn). Trei din 16 sînt funcționari ai fondului religionar, caracterizînd cea mai nouă fază a politicei naționale bucovinene. Mai rămîn: un țăran (Boancheș), un învățător (Chisanovici) și un profesor secundar (dr. Euseb Popovici).

Dacă mai adăugăm că între deputații romîni avem două perechi de frați (frații Popovici și frații Hormuzachi), ne mai vorbind și de alte înrudiri, și că tot dintre deputații dietali se vor recruta și toți deputații din parlament, cred că ajunge pentru caracterizarea reprezentanței naționale a Romînilor bucovineni. Și mai evidentă va fi lipsa de orientare și neputința politicei noastre naționale, dacă vom arăta cum stau treburile la dușmanii noștri, la *Ruteni*, popor care ne-a arătat prin *fapte*, pe care le-am simțit, că înțelege să facă politică reală, nu fraze naționale, politică pentru popor, dar nu pentru măriri personale. Acolo domnește o disciplină de fier. Coco Wassilko, care conduce această politică, are îndărătul său o ceată organizată de oameni cu cunoștinți de cauză, cu dor de muncă, cu care știe să smulgă succese. La noi, o organizație așa de splendidă, încît deputații aleși nici nu s'au putut constitui într'un club unitar,—nici vorbă de altă activitate. Și cine s'a ales la Ruteni? Intre cei 16 deputați aleși de popor, între care 15 Ruteni tineri (Ucraini) și un social-democrat, sînt, după profesie, *6 bărbați de școală*, și anume: **1** profesor universitar (Stocki), 1 profesor secundar (Pihuleak), cel mai periculos agitator în satele mixte (interesant e că Pihuleak, care până acuma a fost și deputat în parlament, nu-și mai pune candidatura, rămînînd în țară să se ocupe cu agitația în comunele mixte; sîntem curioși să aflăm cine dintre deputații romîni naționaliști se va împotrivi, cutreerînd satele ca un apostol, cum o face Pihuleak?), 1 inspector școlar (Omelian Popowicz), cel mai bun cunoscător al organizației și al chestiunii școlare din Bucovina și cel mai ireductibil dușman al romînismului, 1 director de școală profesională și 2 învățători de școli primare; apoi 3 juriști, un funcționar administrativ din comitetul țării, care cunoaște toată organizația comunelor, 1 notar comunal, 1 proprietar mare rutinat (Wassilko) și—nu vă speriați—*4 țărani*. Aceasta e falanga, recrutată din cei mai periculoși agitatori și șoviniști, politiciani cu cunoștință de cauză, conduși de o mînă de fier, care se va împotrivi în dietă juriștilor și administratorilor noștri de păduri.

Se va munci și sbuciuma Onciul și alți cîțiva, dar cred că, în fața lipsei totale de disciplină, toată munca și străduința lor vor fi zădarnice. Și că disciplina nu va fi în partidul și clubul romîn—avem dovezi de pe acuma.

Dacă pe timpul alegerilor dietale a existat oarecare disciplină măcar de fața lumii, acuma în campania pentru parlament s'au deslănțuit toate patimile, s'au rupt orice legături. In toate districtele își stau față 'n față mai mulți candidați. Comitetul partidului n'a putut face nimic. Și caracteristic pentru politica romînească din Bucovina e că toate patimile și prigonirea cea mai aprigă s'a pornit contra lui *Aurel Onciul* (are 3 contracandidați), care e unul din puținii bărbați de talent și muncă în Bucovina.

„*Foaia Poporului*", organul partidului, publică în numărul ultim (23, din 21 Mai) sub semnătura *g.t.* (George Tofan), directorul acestei publicații, un articol intitulat *Aurel Onciul*, din care reproducem și noi o bună parte, pentru înțelegerea politicei romînești din Bucovina, așa de încurcată,—acest articol cuprinzînd pe scurt istoria politică a Romînilor bucovineni și o apreciere dreaptă a activității lui Aurel Onciul.

„*Aurel Onciul*

„Prin patruzeci de ani, Romînii din Bucovina s'au sbătut ca știuca pe mal, fără să se poată mișca din loc. Nu erau în stare să îngrijească nici de treburile culturale, nici de gospodăria țărănească. Și nu era de mirare. Căci pentru a *apăra drepturile limbii romînești*, a *îndrepta* școala și a *scoate* de subt epitropia străină biserica, cît și a *mări* țăranilor ogorul, a le *lărgi* pășunea și a le *deschide* pădurile, deputaților le trebuia putere, și puterea aceasta nu o aveau, fiindcă erau aleși de stăpînire și prin urmare robi ai stăpînirii. Intâiul pas spre mîntuire nu putea deci fi decît înlăturarea jugului stăpînirii la alegeri, sau, cu alte cuvinte, *libertatea alegerilor*. Cu ochiul său ager, d. Aurel Onciul a și găsit

îndată acest punct de mînecare şi s'a pus din capul locului pe
lucru, ca să asigure libertatea alegerilor.
„Vroia să o facă în înţelegere cu întregul popor romînesc.
Din nenorocire i se împotriviră cu toată puterea boerii şi domnii,
de nu i-a rămas alt chip, decît să se lege cu învăţătorii şi ţă-
ranii tuturor neamurilor din ţară. Cu ajutorul lor, el după o
muncă grea de şase ani a isbutit în urmă să schimbe legea
pentru alegeri şi să asigure libertatea alegerilor aşa, că chiar şi
boerii şi domnii să recunoască binele rînduelei nouă.
„Inlăturată fiind astfel neînţelegerea de mai înainte, era dată
putinţa de a uni din nou toate păturile poporului romînesc, şi u-
nirea aceasta era de neapărată trebuinţă pentru a putea îngriji de
treburile culturale ale neamului şi de cele ale gospodăriei ţără-
neşti, fiindcă lucrurile aceste mari nu se pot isprăvi, fără a aduna
toate puterile unui popor.
„Drept aceea d. Aurel Onciul, îndată după ce a asigurat li-
bertatea alegerilor a îndrumat, acum trei ani, împăcarea celor
două tabere de mai înainte, a celei domneşti şi a celei ţărăneşti,
împreunîndu-le într'o singură tabără. In fruntea ei l-a pus pe d.
Iancu Flondor, bărbatul de încredere al domnilor, ca să închege
mai bine legătura făcută, neîncăpînd nici o îndoială, că precum
nu poate fi altfel la o întocmire nouă, vor fi de întîmpinat încă
o mulţime de greutăţi. D. Flondor însă s'a dus la întâia împuş-
cătură, lăsînd locul d-lui Aurel Onciul. Dacă s'ar fi dus şi a-
cesta, toată ţesătura făcută cu atîta chin, s'ar fi destrămat din
nou şi partidul romîn s'ar fi împrăştiat cu desăvîrşire spre bu-
curia străinilor. Văzînd aceasta, d. Aurel Onciul în simţul său
de datorie, s'a hotărît să rămîie în fruntea Romînilor până după
alegeri, măcar că postul acesta, şezînd el la Viena şi neavînd a-
vere, îi cerea jertfa cea mai mare, şi măcar că ştia, că fiind în
frunte, îi sînt legate mînile la alegeri. Unde el prin trecerea ce
o are la ţărani şi învăţători putea să scoată la alegeri în toate
districtele, întocmai ca şi Coco Wassilko la Ruşi, tot oameni de
ai săi, el cu braţele încrucişate, fără a clipi din ochi, a suferit
să se aleagă nu numai potrivnici, dar chiar duşmani de ai săi,
numai ca să nu se facă din nou desbinare. Cu toate că priete-
nii săi devotaţi dela ţară i-au atras de repeţite ori luarea aminte
asupra planurilor ce se făuresc împotriva sa şi a prietenilor săi,
el în buna sa credinţă şi în cinstea sa n'a făcut nici un pas ca
să se împotrivească alegerii duşmanilor săi, nici măcar să le în-
greueze alegerea. Cu chin şi vai au trecut Romînii nedesbinaţi
peste alegerile în dietă; ispita deputăţiilor pentru sfatul împără-
tesc însă a deslănţuit toate patimile şi a rupt toate legăturile.
Nu mai este nici o cîrmă. Comitetul naţional n'a fost în stare să
se înţeleagă asupra peţitorilor de deputăţii. Incepe răsboiul tutu-
ror împotriva tuturor, şi *ca totdeauna, cele mai multe suliţe se
îndreaptă împotriva d-lui Aurel Onciul*.
„De ce? Poate că nu are minte? Dar şi potrivnicii săi re-
cunosc, că are un dar deosebit pentru politică şi-i meşter în

treburile obştei. Aşişderea nu-i tăgăflueşte nimene, că-i om de cuvînt şi cinstit în toate cele. *In zece ani de trudă politică nu s'a lăcomit nici la un singur ban, nici la o boerie, nici măcar la o biată cruciuliţă*, pe cînd alţii abia ce-au scăpat prin fel de fel de meşteşuguri din focul alegerii şi nici n'au mişcat un deget pentru binele neamului, îşi şi ascuţesc dinţii şi întind mînile după *toate* măririle. Dimpotrivă, a jertfit pentru binele obştesc şi *starea şi averea sa*. In urmă nu munceşte în toată ţara nimeni cît munceşte el. Nu numai că îngrijeşte de toate în sfatul împărătesc şi în dietă, dar scrie în fiecare săptămînă la două gazete, ca să lumineze lumea. *Toată politica din ţară trăeşte numai din ideile lui*.

„Oare poate face rău oamenilor? Adevărat, că a gătit de zile pe cîţiva inşi, ca pe prezidentul *Zierhoffer* dela Suceava, pe fostul director dela comitetul ţării *Zachar* şi pe directorul băncii ţării *Paschkis*. Dar toţi aceştia au fost duşmani crunţi ai Romînilor, de a răsuflat mai uşor tot neamul, cînd au fost alungaţi din slujbe. Unui Romîn însă, d. Aurel Onciul nu i-a făcut rău niciodată. Luat la goană el, ca să se apere, a lovit cîte odată în unul sau altul. Dar îndată ce a fost înfrîntă împotrivirea, el însuşi a vindecat rănile potrivnicilor săi, răsplătind răul cu bine. Iar pentru toţi ceilalţi, uşa lui a fost pururea deschisă. Nu-i om, care să fi cerut ajutorul său, fără să i-l fi dat, şi dat dinadins. Ştie doar întreaga ţară, că dacă la o dorinţă vroiai să fii slujit cu credinţă, n'aveai decît să mergi la Aurel Onciul. Şi nu a făcut bine numai la inşi, ci tuturor stărilor, chiar obştei întregi. *Boerilor* le-a asigurat cele patru mandante ce le aveau şi pe care erau să le prăpădească; *preoţilor* le-a ajutat la mărirea salariilor şi le-a dat un deputat în dietă; *învăţătorilor* le-a urcat lefele şi le-a ridicat starea; *ţăranilor* le-a înlesnit arendarea arăturilor fondului, le-a scos munţii din mînile Evreilor, şi le-a dat, în vreme de secetă, păşunea prin pădure, le-a adus slatină şi concesii şi le-a deschis tîrguelile pentru vite. Iar *obştia întreagă* a scăzut-o în camătă prin banca ţării, a făcut-o stăpînă pe comune şi a scăpat-o de jugul stăpînirii şi a proprietarilor la alegeri. N'a fost în politica noastră romînească om mai cu cap, cu inimă mai bună, cu cuget mai drept şi gata la orişice jertfă decît acest bărbat, care urmărit ca de un blăstăm a fost în viaţa sa cel mai gonit şi mai asuprit. Pe cînd alţii, care n'au nici pe departe nici mintea, nici dorul de muncă, nici cinstea lui politică, trec la alegeri fără greutăţi şi se bucură de linişte. Aurel Onciul şi-a răsplătit fiecare alegere cu sîngele său. Şi e ciudat să-i auzi pe oameni pe de-oparte lăudîndu-l pe acest bărbat pentru isteţimea minţii sale, pentru neîntrecuta sa tărie de a munci, pentru inima sa bună şi caracterul său deschis, iar pe de altă parte făurind cele mai drăceşti planuri ca să-l oprească din drumul său, care duce la fericirea poporului.

„Dar vroieşte poate rău pe viitor? Au rău să fie, a *cuceri* dreptul cuvenit dulcii noastre limbi, a *asigura* copiilor romîni

invăţătura în limba mamei lor, a *scăpa* biserica drept credincioasă şi averea ei de stăpînire a străinilor, a *dobîndi* pentru ţărani arăturile fondului, a *lărgi* pentru vitele lor păşunea dela munte, a *face rînduială* cu pădurile ţărăneşti şi cu vînzarea lemnului din pădurile fondului?

„Ori protivnicii săi au planuri mai bune? Ferit-a Dumnezeu. *Ei nu au nici un plan pentru obşte,* ci numai pentru sine. Unul vrea prin deputăţie să se facă director la comitetul ţării, neştiind că chiar ca deputat în sfatul împărătesc nu poate ajunge niciodată la slujba aceasta, iar celalt vrea să scape prin deputăţie şi de muncă şi de belea, zicînd că nu-i în stare nici să muncească, nici să-şi plătească datoriile, şi astfel fără deputăţie ar trebui să se prăpădească. Cine îi de vină? Pusu-l-a oare la cale poporul, să se desveţe de muncă şi să facă datorii; Şi dacă nu, cum vine poporul să-l mîntuiască de rău pe sama sa, jertfindu-i deputăţia, care-i întocmită pentru binele poporului, iar nu al deputatului. Şi pentru dureri de aceste ale lui Stan şi Bran să se deie jos d. Aurel Onciul, care a muncit cu credinţă pentru popor şi-i harnic pentru munca aceasta ca oricare altul? Şi din pricina aceasta să încete orice cîrmă şi să se desfacă în fărmături întregul neam, chiar acuma, cînd toate celelalte neamuri din ţară şi-au strîns rîndurile şi păşesc înainte ca un singur om?"

Rominii din Bucovina au *cinci* mandate pentru parlament. In periodul trecut aceste 5 mandate au fost ocupate de: Aurel Onciul, baronul Hormuzachi, Constantin Isopescul-Grecul, Teofil Simionovici şi contele Bellegarde; iar după demisionarea acestuia, de George Sîrbu. Acuma candidează *George Sîrbu* (Cîmpulung-Dorna), combătut de T. Leuştean, candidatul ţărănimii; *Aurel Onciul* (Humor-Solca), combătut de Dori Popovici, fost contracandidat la 1907, de dr. N. Vasilovschi şi G. Boancheş, toţi deputaţi în dietă; baronul *Alecu Hormuzachi* (Suceava-Sirete), combătut de *Iorgu Toma*; *T. Simionovici* (Rădăuţi), combătut de *Emilian Isopescul* şi dr. *Ambros Comoroşan*; şi *Constantin Isopescul-Grecul* (Cernăuţi-Storojineţ-Boian), combătut de dr. *Florea Lupu*.

Numărul alegătorilor în diferitele cercuri e între 10.000 şi 18.000 alegători.

Cîmpulung **En.**

MISCELLANEA

A. Russo editat de d. G. Bogdan-Duică

N'am crezut necesar să mai recenzăm acest volum, despre al cărui conţinut s'a vorbit de-atîtea ori în revista noastră.

Un singur motiv ne-ar fi putut sili s'o facem: datoria de a contribui la răspîndirea operei talentatului, nedreptăţitului şi celui mai simpatic scriitor romîn. Dar o casă de editură cu o aşa putere de răspîndire ca „Minerva" n'are nevoe de ajutorul nostru.

Cu toate acestea, o notiţă dintr'un ziar, în care se spune că d. Bogdan-Duică a dat ediţia *complectă* a operei lui Russo, ne sileşte să spunem cîteva cuvinte, căci, dacă omul de litere care şi-a luat sarcina de a răspîndi cunoştinţile literare printre contemporanii săi, nu ştie ce a scris Russo,—lucru uşor de ştiut, căci d. Haneş a publicat acum doi ani toate scrierile cunoscute ale scriitorului moldovan,—cu atît mai puţin vor şti profanii că în volumul d-lui Duică nu s'a tipărit întreaga operă a autorului Cîntării Rominiei.

Volumul editat de d. Duică, ca să vorbim în termeni comerciali, ceia ce de altmintrelea nu ne îndepărtează de chestie cînd e vorba de o ediţie de popularizare, conţine numai 76% din opera lui A. Russo.

In adevăr, Piatra Teiului, Iaşii în 1840 şi scrisorile, fragmentele şi cugetările franţuzeşti, care lipsesc din ediţia de faţă, alcătuesc 69 de pagini din cele 308 ale textului lui Russo din ediţia d-lui Haneş. Pe de altă parte, Piatra Teiului şi Iaşii în 1840 sînt, dacă exceptăm Cugetările, cele mai întinse lucrări ale lui Russo.

Dar nu sînt numai cele mai întinse, ci şi dintre cele mai frumoase şi mai caracteristice pentru priceperea sufletului şi reconstituirea personalităţii morale şi artistice a lui Russo.

In Piatra Teiului, „călătorie în munții Moldovei 1839", scrisă probabil chiar în acest an—deci prima lui scriere—avem un splendid jurnal de voiaj, plin de admirabile descripții de natură, de un mare suflu poetic, de observații asupra țăranului de munte și însemnat și din punct de vedere al interesului lui Russo pentru credințile și literatura populară.

Iar Iașii în 1840, este un tablou plin de viață, cele mai cuprinzătoare pagini asupra subiectului, un *studiu* asupra moravurilor, a claselor sociale, a împestrițării etnice, a ciocnirii civilizației apusene cu orientalismul băștinaș, a conflictului dintre generația nouă bonjuristă și cea veche „conservatoare" etc.

Și n'ar fi trebuit să lipsească dintr'o ediție a lui Russo, dela care a rămas atît de puțin, nici celelalte bucăți mai mici, scrisoarea către Bălcescu, in care vedem pe Russo față cu revoluția dela 1848, cași scrisoarea către consiliul de răsboiu din Cluj, în care găsim, concentrat și exprimat în chip fericit, acel sentiment complex, alcătuit din curaj, detașare de sine, ironie față cu adversitatea, humor etc., care dă un farmec atît de deosebit cunoscutei sale bucăți Soveja.

E drept, aceste bucăți au rămas netraduse până azi. (Iașii în 1840 ni se pare că e tradus în Floarea Darurilor sau Neamul Romînesc Literar). Dar nu era greu să le traducă cineva.

Și, fiindcă ne-am apucat să vorbim de ediția d-lui Duică, ne permitem să mai adăugăm cîteva considerații.

Așa de pildă, editorul trebuia să lămurească pe cetitori asupra limbii lui Russo. Trebuia să spună în prefață cîteva lucruri banale pentru cărturari, dar foarte interesante și folositoare pentru marele public. Trebuia să spună că în bucăți ca Critica Criticii, tipărite fără controlul altora, sau în bucăți ca ultima parte a Cugetărilor, tipărite după manuscris—limba e a lui A. Russo; că în bucăți ca Amintirile, limba e tot a lui, dar corijată, probabil de Alecsandri, directorul publicației la care colabora Russo; că în bucăți ca Piatra Corbului, limba e a traducătorului, a lui Alecsandri, după cum în Soveja e a altui traducător, a lui Odobescu. Aceste lămuriri, încă odată, sînt indispensabile pentru cetitor.

Apoi, d. Duică mai trebuia să explice unele forme cu totul obscure. Așa de pildă, cîți cetitori vor pricepe că: „scrierile... care au o acsie morală pe cetitori" însamnă „scrierile care au o acțiune morală asupra cetitorilor"? D. Haneș, în ediția mai pentru specialiști a Academiei, pune note explicative. Pentru „popor" să nu fie necesare?

Dacă spunea și făcea acestea—și altele, d. Duică aducea un mai bun serviciu cetitorilor unei biblioteci de popularizare, decît polemizînd cu cei care-i dau lui Russo locul, pe care-l merită.

Și fiindcă și noi sîntem vizați*), o să ne folosim de prilej, ca să răspundem în cîteva cuvinte.

Mai întâiu, d. Bogdan-Duică ne face proces de intenție. Noi sîntem: „Cine nu poate judeca lucrurile în sine, desfăcute de orice considerații străine". Cu alte cuvinte, ura noastră împotriva Junimii ne face să atribuim lui Russo merite mai mari decît le are. Este cașicum noi am pune la îndoială obiectivitatea d-lui Duică, apărător al Junimii, pentrucă d-sa e junimist.

D. Bogdan-Duică scrie că noi am zis, cu gînd de a scădea gloria Junimii, că

„A. Russo a formulat la 1855 *toate* principiile critice, care „se găsesc proclamate și susținute mai tîrziu de Junimea",

că noi am zis că A. Russo

„ar fi fost chiar *mai bogat și mai complect* decît succesorii săi"

și că A. Russo este

„*părintele intelectual* al criticii junimiste".

N'am spus aceste lucruri.

Am spus atîta (cităm):

„A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente „împotriva *stricătorilor de limbă*, decît d. Maiorescu".

„A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente „împotriva *imitației servile* [*a scriitorilor străini*], decît d. Ma„iorescu".

Și am mai adăuogat că, în privința curentului poporan și istoric, A. Russo iarăși a insistat mai mult.

In schimb, am spus că:

„Din punct de vedere *al calităților artistice* [a operei de „artă], d. Maiorescu a luptat *mai mult, a scris mai mult și a „adus mai multe argumente*".

Și am mai spus:

„Trebue să mai adăogăm aici o altă direcție, în *care a „luptat d. Maiorescu mai mult* decît vechea critică—*în vremea „căreia nu erau încă destule motive de luptă*—e vorba de *lupta „împotriva falsificării adevărului în știință*". („Spiritul critic în cultura romînească", p. 86—88).

*) Articolele despre Russo ale d-lui Ibrăileanu din anul I al „Vieții Romînești", tipărite apoi și în volumul colaboratorului nostru: „Spiritul critic în cultura romînească".

Și d. Bogdan-Duică putea ceti un pasaj (p. 69), unde noi spunem că Junimea a adus în critică *„puncte nouă de privire"*.

Așa dar, n'am spus că Russo a formulat *toate* principiile critice susținute de Junimea. Și nici că în toate a fost mai bogat în argumente.

Iar în privința acelor puncte de vedere, despre care noi afirmăm aceasta, să ne dovedească d. Duică că n'avem dreptate!

Dar d. Bogdan-Duică ne întreabă triumfător: Dacă Russo a făcut „toate," *„atunci de ce a trecut lupta fără efect?"*

Mai întâiu pentrucă el n'a făcut „toate".

Al doilea,—ce însamnă *efect?* După d. Bogdan-Duică însamnă distrugerea curentelor rele. Apoi nu le-a distrus, pentrucă un răsboiu poate ținea și „o sută de ani", cum ne învață istoria. Răsboiul dela 1877 s'a 'nceput cu luarea Vidinului de regretatul G. Manu și s'a isprăvit cu a Plevnei de M. S. Domnitorul (poate că falșificăm ceva istoria, dar nu importă...). Noi am spus că Russo e un reprezentant al școlii critice moldovenești, care începe la 1840 și se isprăvește cu Junimea la 1880. Se vede că a trebuit o luptă mai îndelungată... A trebuit să se întimple o acumulare de „efect", cum s'ar prinde. Vorba e: a scris sau nu Russo, ceia ce a scris?

Și acum ia să vorbim mai serios. Și noi dăm, și am dat importanță criticii. Numai să n'o exagerăm. Să nu uităm partea *vremii* în toate lucrurile acestea. Nu vom spune ca d. Iorga că d. Maiorescu a înlăturat lucruri ce trebuiau să se înlăture dela sine cu scurgerea vremii, dar nici ca (nu e proces de intenții!) nici ca junimiștii, care cred că d. Maiorescu *a creat* literatura romînă modernă.

N'a creat-o nimene. Au colaborat la „efectul" vremii și Russo și d. Maiorescu...

Și de unde a mai scos d. Bogdan că noi am făcut din Russo *„părintele intelectual al criticii junimiste?"* Este drept că am stabilit o filiație: Russo-Alecsandri-Junimea (influența știută a lui Russo asupra lui Alecsandri; influența lui Alecsandri asupra Junimii, mărturisită de d. Maiorescu și cunoscută și din scrisorile lui Alecsandri—vezi op. cit., 64 și urm.), dar filiația asta dovedește numai un lucru: că Junimea nu este fără legătură cu școala veche critică moldovenească,—legătură datorită și altui fapt: faptului că publicul cult din Iași, care a format mediul prielnic Junimii, era deja pus pe calea cea bună de predecesorii d-lui Maiorescu.

Și de-acuma (nu facem proces de intenții!) d. Bogdan-Duică începe să *reducă* pe A. Russo. D-sa zice polemizînd:

„Bunul simț, împrumuturile dela popor și din limba veche „se proclamaseră *și 'nainte* de Al. Russo".

Foarte bine. A avut predecesori și A. Russo. Dar faptul acesta o fi însemnind el că Junimea n'are predecesori? D. Bogdan-Duică, uitînd ce vrea să dovedească, are aerul că ne bate'n pumni să ne facă 'n ciudă: „Dacă-i așa, pare a zice d-sa, apoi și Russo *al vostru* are înnaintași"... Dar atunci Junimea are și mai mulți strămoși!

Este curios d. Bogdan-Duică. D-sa—să ne permită această constatare—*reduce* sau *adaogă* după considerații de strategie literară. Cînd e vorba de A. Russo, meritele lui sînt reduse, pentrucă a avut predecesori. Și cum? Iată cum. D. Haneș a zis că Russo este părintele curentului poporan. Atunci d. Bogdan-Duică îi ia acest merit lui Russo, pentrucă (Convorbiri Literare, XXXV) Asaki ar fi avut în *saltar* niște poezii populare, care au ars într'un incendiu dela 1827!

Cînd însă este vorba de Junimea, lucrurile se schimbă. A. Russo n'a scris cîteva pagini, nepublicate, care să fi ars odată cu saltarul lor pela 1847. El a scris mult, a publicat în cele mai răspîndite publicații ale timpului, și-a împrăștiat ideile vreme de 20 de ani în toate cercurile din Iași (și Iași=Moldova) printre toți creatorii culturii din Moldova, și totuși, în zădar! El e „ocazional" și fără „efect"—nu ca saltarul lui Asaki, cu care se 'ncepe curentul poporan!

„Alecu Russo a fost un luptător *ocazional*, zice d. Duică, „a făcut o șarjă și ea a rămas închisă într'un ziar [*reduce* și „aici: *Romînia Literară* era revistă, nu ziar] de scurtă durată „și însuși nu s'a mai întors la „micile sale observațiuni," cum „le zicea el. [El le zicea din modestie. D. Duică își însușește a-„preciarea? Concluzie: Modestia e o virtute primejdioasă].

Incă odată, astea însamnă că Russo n'a scris ceia ce a scris? Că n'a fost predecesor? Cu cine luptă d. Bogdan? După cît se pare, cu cineva care ar fi spus că Russo a *distrus* curentele și că după el n'a mai fost nevoe de alții. Adversarul d-lui Duică e imaginar.

De fapt, ceia ce a scris Russo n'a rămas „închis", ci a provocat discuții; apoi ce a scris el și s'a discutat în Iași a format atmosfera prielnică Junimii, de care vorbeam; apoi ce a scris și vorbit el a contribuit să facă din Alecsandri pe acel Alecsan-

dri, care, zice d. Maiorescu, „prin scrieri și *sfaturi* orale ne-a întărit în tendința de a ne emancipa limba etc." (*Critice*, ed. veche, I, 366).

Și—relativ la scrisul „închis într'un ziar (!)" al lui Russo. Rămas-a „închis" și pentru junimiști scrisul lui Russo? Pentru ei, care erau vristnici, cind Russo scria? Pentru ei, care apoi au vorbit de direcția veche a literaturii și pe care, *deci*, o cunoșteau? (G. Panu, mult mai tinăr, știa de vechile reviste). Pentru ei, cărora Alecsandri le vorbea de revistele lui Kogălniceanu, Russo, etc. cu entuziasm? (Cf. Scrisori către d. I. Negruzzi).

Adaos. D. Maiorescu nu citează *niciodată* acele reviste...

Complicată și tenebroasă afacere!

Alte defecte ale lui Russo. A lăudat pe poeții seci Cuciureanu și Dăscălescu, zice d. Bogdan-Duică.

Dar Russo a spus-o pentru ce. Era conștient. Nu confunda talentul cu naționalismul. Îi lăuda ca un semn de reîntoarcere *a casă*.

Dar dacă cineva i-ar aduce aminte d-lui Duică de laurii decernați de d. Maiorescu lui Bodnărescu, Cerchez (?) etc.? Ar însemna că d. Maiorescu n'are un gust literar și sigur și fin?

Ca suprem argument în favoarea Junimii, d. Duică aduce faptul că această grupare „a cucerit spiritele în mod *definitiv*."— Cine zice că nu? S'a 'ntimplat ca Russo să se nască înaintea d-lui Maiorescu și nu invers.

Și ne folosim de prilej, ca să rugăm pe neobositul și dibaciul cercetător d. Bogdan-Duică să ne dea voe să-i urăm o cit mai apropiată plictiseală de pedagogie și o cit mai grabnică reîntoarcere la monumentele culturii noastre din secolul trecut.

Discursul d-lui Duiliu Zamfirescu

D. Duiliu Zamfirescu și-a publicat acum doi ani autobiografia. Sărind peste o sumă respectabilă de generații care nu-i conveneau, amintind numai doi colaterali, mai prezentabili pentrucă și-au cheltuit paralele în străinătate, se oprea puțin la un arhimandrit grec din veacul al XVIII-lea, pentru a ajunge la strămoșul care-i trebuia, nu mai știm ce împărat bizantin.

Aceste fantastice excursiuni în istoria bizantină ne dovedesc un lucru: că d-sa, odraslă a burgheziei romînești, vrea să fie cu orice preț aristocrat și încă un aristocrat de proveniență levantină!

Dar semnul cel mai distinctiv al aristocrației noastre fiind ura împotriva țărănimii, această ură va fi și mai puternică, atunci cind această aristocrație nici nu va *vrea* să fie romînească,— în cosmopolismul nostru romînismul fiind aproape identic cu țărănismul.

Și cum se știe, d. Zamfirescu a negat țăranului chiar însușirile omenești. Sufletul țăranului e neant, fără evenimente, spunea d-sa acum doi ani. Mai mult, în Convorbiri Literare, oaspetele d-lui Mehedinți numea pe țărani maimuțe.

Și cind a început să cultive și critica literară, primul lucru pe care l-a făcut, a fost să injure pe scriitorii născuți din popor și care scriu despre popor.

Și cum Ardelenii, popor țărănesc, sint și mai „țărani" și mai romîni, pe ei i-a urît și i-a terfelit mai mult, acela care *se laudă* că se trage din acel Byzanț, care a chinuit țărănimea romînă vreme de 200 de ani.

Dar ura aceasta, manifestată demult, de pe cind insulta pe d. Slavici, s'a exasperat dela răscoale încoace, de-atunci decînd s'au exasperat și mai mult antagonismele de clasă și decînd „poporaniștii", pe care d. Zamfirescu îi urăște atita, au pus chestia agrară.

De-atunci, acest „aristocrat", care ține cu orice preț să fie urmaș al arhimandritului grec și al împăratului bizantin, nu-și mai poate stăpîni spasmurile urii. Această ură l-a făcut să bîrfească și împotriva lui Alecsandri, vinovat că a văzut în țărani oameni cu sentimente omenești.

Nu știm dacă d. Zamfirescu a avut de suferit de pe urma răscoalelor din 1907, dar știm că are perfect psicologia unui arendaș devastat, căruia, pe de-asupra, nici nu i s'ar fi acordat despăgubiri. Noi cunoaștem un poet adevărat, căruia i-a fost devastată puțina-i agoniseală, adunată cu muncă cinstită: E d. Vlahuță, care însă după 1907 a scris pe „1907", și nu acea odioasă schiță (Bucșă) în care, cu ocazia unui fapt mărunt, d. Zamfirescu zugrăvea cu multă satisfacție bestialitatea unui sat întreg și pe care d. Mehedinți a ospitalizat-o în revista sa, pe care o duce din triumf în triumf.

Dar locul, pe care și l-a ales d. Zamfirescu ca să-și verse focul, e Academia romînă, pentru care, mărturisim, nu avem nici o simpatie, și nici destulă stimă, ca s'o deplîngem de halul în care a ajuns.

Ne mirăm numai cum președintele ei (ori cine-o fi mai mare peste dînsa) permite unui om, pecît se vede puțin stăpîn pe gură-i, să

insulte oameni care nu se pot apăra acolo. Dacă „oratorul" n'a învăţat cea mai elementară bună cuviinţă în Marile Capitale, în care se laudă că s'a civilizat, ci a rămas tot cu acel suflet injurios al strămoşilor săi adoptivi din Fanar, ar trebui să-l cheme la realitate cineva de-acolo, dacă Academia asta vrea să fie o academie.

N'am cetit încă logosul d-lui Zamfirescu in extenso. Îl vom ceti, cînd va apare în Epoca şi 'n Convorbiri. Am văzut însă din rezumatele publicate de ziare, că ne-a înjurat în cel mai *academic* stil—pe noi şi pe scriitori ardeleni.

Pe Coşbuc, cum se ştie, îl asasinează regulat. Nu numai ţărănismul neaoş al poetului ardelean îl *horipilează* pe d. Zamfirescu, dar mai are încă o durere delicatul aristocrat. Pecînd Coşbuc începea abia să scrie, d. Zamfirescu se făcuse de mult răspunzător de o mulţime de opere „fără titlu" şi fără nume, pe care acum le-a îndosit... şi, de-atunci, a mai scris d-sa multe „romane"—şi totuşi în zădar. Publicul l-a îngropat într'o tăcere, poate nemeritată, căci nu scrie mai rău decît mulţi alţii care au mult mai mult noroc, pecînd ţăranul dela Năsăud (închipuiţi-vă, doamnelor, un simplu ţăran!) a intrat în toate conştiinţile romîneşti.

Şi dacă sentimentele d-lui Zamfirescu sînt ale unui „aristocrat", apoi scandalul enorm ce face e trucul unui reclamagiu îngrozit de indiferenţa publicului.

Poate că după ce-şi va publica discursul, îi vom face şi noi niţică reclamă, dacă vom avea vreme.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Gheorghe Şuer (Căpitanul Gh. Stănculescu). *Spovedanie*. Studii de pedagogie militară. 1911.

Pînă acum cîţiva ani, pentru toţi acei care au cunoscut din experienţă viaţa militară, raporturile dintre superiori şi inferiori, dintre ofiţeri, gradaţi şi trupă, evocau mai întotdeauna amintiri penibile, uneori dureroase. Instructorii vedeau prea adesea în recrut o fiinţă inferioară şi predispusă la rău, care nu poate sau nu vrea să înţeleagă şi trebue cu orice preţ disciplinată prin mijloace tari. Ţăranul rămînea prostit şi îngrozit în faţa acestor noi stăpîni care-i vorbeau la teorie într'o limbă străină şi neînţeleasă. Sentimente de dispreţ deoparte, de neîncredere, de teamă, de ură ascunsă de altă parte, un antagonizm surd dar continuu, între două lumi sufleteşte deosebite. Această stare tristă şi primejdioasă e astăzi pe cale de a dispărea şi un spirit nou însufleţeşte pe ofiţerii tineri, mai ales pe acei eşiţi din popor. In privinţa aceasta schiţele de pedagogie militară datorite Căpitanului Stănculescu pot servi ca un preţios document. Rareori am simţit o impresie mai vie decît acea pe care mi-a lăsat o frumoasă nuvelă „Spovedanie". Din aceste pagini în care lipseşte orice preocupare artistică, pagini simple, naive şi sincere se desprinde imaginea unui suflet de o mare sănătate morală şi de o rară nobleţă. Iată un ofiţer care caută să pătrundă firea individuală a soldaţilor, care „nu priveşte pe ţărani ca pe un tip la fel căruia îi atribuim toate pacatele", care înţelege că şi ei pot încerca suferinţi sufleteşti.

Acest ofiţer ţine la dragostea şi la stima reciprocă a trupei şi nu crede că cel mai bun mijloc de educaţie e frica şi pedeapsa. In relaţiile sale cu cei mici el se analizează şi îşi face mereu un examen de conştiinţă. Cu sinceritate, recunoaşte cînd a greşit şi ştie că „cei mici te judecă foarte bine şi în umilinţa lor, ei nu primesc de bani buni decît vorbele socotite şi nerănitoare". Conştient de chemarea lui înnaltă şi de sarcina grea a educatorului el nu vede în inferiorul său o fiinţă înjosită ci un copil, un frate mai mic care simte, sufere, urăşte, care are un suflet şi nu poate fi lipsit de drepturile lui omeneşti.

Aceleaşi sentimente apar şi în celelalte schiţe de o valoare psihologică şi literară mai mică, pline totuşi de observaţii juste. Interesante sînt mărturisirile sale asupra lipsei de pregătire a ofiţerilor în chestiile de educaţie. „Am înţeles pe dată, că nu învăţasem; cum să învăţ pe alţii: pe soldaţi. Nu-mi vorbise nimeni de lucrul acesta în şcoală, nici de sufletul soldatului, nici de cum

să-l i-au la început, cum să-l fac să priceapă, cum să mă iubească. Nu mi se dase nici o metodă, nici o normă, nimic în această privință. Răul a fost și este lipsa unei predări în școlile militare a unui curs de pedagogie militară. Și cel mai mare neajuns este că izbindu-ne dela început de această lipsă, atribuim efectul nepriceperii soldaților altor cauze, decît lipsei noastre de preparație și de aici considerația greșită a unora, că soldatul e limitat, tembel, de aici lipsa noastră de încredere în el și lipsa lui de iubire pentru noi".

Autorul acestor schițe mărturisește că a fost privit de unii dintre camarazii săi ca un idealist și ca un visător. Sentimentele și ideile sale vor fi însă împărtășite de acei care ca dînsul vor să facă din armată o școală adevărată a națiunii, o școală de sănătate fizică și morală.

*

Ioan Ciocîrla-Leandru. *Jalea satelor.* Suceava.

Cum s'a spus și alteori în această revistă, pentru rarele volume care ne vin din Bucovina, ar fi nedrept să păstrăm în aprecierile noastre aceiași măsură ca pentru acele apărute în regat. Născută mai tîrziu și desvoltindu-se în condiții grele și vitregi, literatura bucovineană e menită să rămînă încă multă vreme în urmă. Și totuși versurile venite de acolo, mai totdeauna greoae și imperfecte, se citesc uneori cu mai multă plăcere decît multe producții ultra moderne anemice și fade ale unora din tinerii noștri versificatori. Aceste versuri sărace și prea adesea prozaice exprimă de obiceiu sentimente simple, viguroase, elementare, mai mult colective, ele oglindesc condițiile vieții locale și au „le charme du terroir". In acest volum de versuri venit din Suceava nu găsim decît puține confesiuni personale, mai mult ecouri ale sufletului popular, accente în care vorbește dragostea pămîntului, munca grea a palmașilor, ura împotriva străinului cămătar și ripareț, farmecul lanurilor întinse și al codrului verde, dorul vieții primitive și libere.

Cum era de așteptat, căci în literatură cași în alte domenii, natura face rareori salturi, forma versurilor e departe de a fi artistică și e mai totdeauna împrumutată. Greoae, monotone, prozaice, presărate cu cuvinte dialectale, în poeziile în care autorul se încearcă să apară mai intelectual și să exprime sentimentele lui personale, aceste versuri sînt de un eminescianism întîrziat, în poeziile sociale, figuri, imagini, expresii sînt uneori adevărate transpuneri din Goga, a cărui influența în acest gen va fi încă multă vreme tiranică. Unele tablouri de natură sînt citeodată mai izbutite și versuri de felul acestora:

Ca și-o sfîntă mînăstire
Plin e codru de mireazmă
Și frunzișul în rari fire
Roureazǎ de aghiazmă.

Toacă'n brazi ciocănitoare,
Sfînta rugă se întramă,
Din altar privighetoarea
Duios cîntecu-și destramă.

Ca o candelă'n bataie
Luna prin desiș străbate
Zugrăvind dungi de văpaie
Printre umbre înfiorate.

au un caracter ceva mai personal.

O. B.

* * *

Hans Vegener. *Noi tinerii*, problema pe care și-o pune orice tînăr înainte de căsătorie, traducere de locotenent *N. A. Petrescu*, cu o prefață de arhimandritul *I. Scriban*. Tipografia „Neamul Romînesc".

Autorul ar fi zis poate mai bine: „problema pe care *nu* și-o pune orice tînăr înainte de căsătorie". Problema tinereții, a curăției și a puterii! Cît de puțini tineri se gîndesc la lucrul acesta care este temelia vieții și a fericirii!

Un tînăr din ziua de azi se rușinează cînd, la vrista de 16 ani, nu poate povesti o mică ispravă, care nu e de loc romantică, cînd la 18 ani nu are în urma lui cîteva chefuri și cîteva experiențe dureroase și ascunse; închipuindu-și că acestea alcătuesc bărbăția, —crede că trebue să le inventeze, dacă astfel de debut nenorocit în viață n-a fost realitate...

Cartea lui Hans Vegener predică o altfel de viață pentru tineri. Infrigurarea de astăzi, neurastenia, bolile neînfrînării, duc spre degenerare și spre ruină un popor. Tinerii trebue să aibă, dimpotriva celor de azi, ca ideal, viața curată, și să-și croiască un drum bărbătesc în lume prin voință și energie. Munca cinstită, viața cumpătată, o dragoste curată în căsnicie, copii sănătoși, —iată la ce trebue să să gîndească un tînăr care intră în lume; are datoria să cugete la aceasta, căci viața nu e o partidă de plăcere, ci un lucru serios.

Trăim în viața aceasta nu pentru partide de plăcere și pentru trîndăvie, ci ca să folosim. Toată civilizația și lumina veacului nostru nu sînt rezultatul inerției, lenei, și conrupției epocilor decăzute, ci sînt strădania generațiilor harnice și sănătoase, sînt voința lor de a merge mai departe, spre ceva mai bun. De aceia dacă scopul vieții e mai nobil decît își închipue mulți, trebue să ne silim a adăugi și noi cît de puțin bine, cît de puțin folos, la binele acumulat de generațiile trecute, pentru lumea viitoare. Așa ne înfrățim cu trecutul și cu viitorul, cu acei pe care nu i-am cunoscut și cu cei pe care nu-i vom cunoaște. Acesta chiar e și cîștigul cel mare al omului, și superioritatea lui, față de frații lui necuvîntători și necugetători. Faptul acesta e și cel mai frumos lucru și cea mai mare mîngiere pentru sărmana noastră ființă sortită morții!

Hans Vegener dă sfaturi tinerimii pentru a o îndruma pe o cale sănătoasă. Deși se învîrte într'un cerc cam îngust, deși e poate necompleectă, lucrarea lui e scrisă cu căldură și e menită să aibă o înrîurire folositoare. „Omul curat e cel mai tare" zice el, cași Zola; deci omul curat, care știe să-și stăpînească instinctul sexual, care nu se lasă robit de mîncare și băutură, care prețuește munca și sănătatea, va fi fericit, și va folosi în acelaș timp neamului său.

Romanul „Rodnicie" al lui Zola e pătruns de aceleași idei de castitate, de muncă și de slăvire a familiei, și cartea lui Vegener pare parcă inspirată din el. Cași Zola, Vegener, nu se ridică deasupra vieții trupești și viguroase, spre ceia ce ar alcătui rafinarea intelectuală a epocilor noastre, adevărata civilizare; amîndoi slăvesc munca și energia fizică. Dacă au în vedere fericirea individului și buna stare a poporului, au dreptate. Patria numai prin tăria fizică și morală a fiilor ei se înalță. Moștenire bogată lăsăm copiilor noștri născîndu-i sănătoși și crescîndu-i viguroși; zădarnic le-am lăsa milioane dacă i-am făcut rahitici și dacă i-am pornit pe drumul istovirii desăvîrșite...

Prin problema pe care o pune cartea aceasta, prin felul cum e tradusă în romînește, precis și curat, opera lui Vegener nu poate fi decît binevenită. O răspîndire cît mai largă a ei ar fi de dorit.

Orice cronicar își rezervă o observație.

„O asemenea carte de mult trebuia să apară. Acum *era* clipa supremă cînd cu nici un chip *nu mai trebuia întîrziat...*"

Astfel începe prefața, și n'avem de observat decît că începe neromînește. Pentru asta nu-i vinovat însă d. locotenent Petrescu.

D. A. C. Cuza, care are legături cu tipografia „Neamului Romînesc", și

care sărută cu smerenie mina arhimandriților, să nu se supere: sfinția sa începe ca un Izraelit!

Incolo, toate sint bune,—și cartea aceasta o putem așeza între puținele traduceri în adevăr folositoare.

*

C. Mikszatti. *Cavalerii*, traducere de *Liviu Rebreanu*. Biblioteca „Lumina".

Cavalerii e o veselă și vioae povestire a scriitorului ungur Kálmán de Mikszáth, unul din cei mai buni nuveliști ai țării vecine, în opera căruia pămîntul și țăranii își găsesc un loc larg și primitor.—In povestirea tradusă de d. Rebreanu, veselia, umorul și zugrăvirea moravurilor se împreună în chip fericit. E descrierea unei nunți dintr'un ținut în care mișună o lume săracă, lăudăroasă și fudulă. Vedem oameni cum se cade în fond, care se mingie cu străluciri de o clipă și se înșală unii pe alții cu nevinovăție. Avem de a face cu un fel de *Tartarini* maghiari.

Dar toate acestea le spunem mai mult ca să avem prilej a face citeva observații traducătorului, aducîndu-i aici unele din nefericitele sale expresii.

D. Rebreanu zice într'un loc: „hotărîrăm să conăcim la hotel", făcînd o împreunare dezarmonică de cuvinte,—cum ar fi dacă am spune că a înaintat o *petiție la divan*.

In altă parte zice că cineva „se făcuse *o leoarcă de sudori*".

Aiurea vorbește de „curtea crescută cu flori", adică despre o curte în care creșteau flori.

Apoi: „Tocmai asta mă făcea să mă minunez și să mă *încrucișez*". Și iarăși, despre un vin: „Din care podgorii *se obîrșește?*

Unei împrejmuiri, d-sa îi zice *un gard de zid*, unor oameni cherchelițí, d-sa le zice *cîrcăliți*; unui hămăit de cîine, d-sa îi zice *hăpăit*. Găsim că unul din eroii povestirii „își freacă somnul din ochi", că o slugă „se înghesuia pe ușă *lihăind* ca o locomotivă", ș. a., ș. a..

Toate aceste greșeli de traducere te izbesc neplăcut. Mai ales acest *lihăind* în loc de *gîfîind*...

Acest „a lehăi" (nu „a lihăi"), e un cuvînt moldovenesc și însemnează a vorbi mult și degeaba, a vorbi într'una. Pentru filologi adaog, că un prieten al meu fericit în apropieri de vorbe, spunea într'un rînd că *a lehăi* vine dela grecescul *lego*, și că deci a lehăi, a vorbi mult și degeaba, înseamnă a vorbi ca Grecii. Asta poate da naștere la o discuție interesantă, la vorbă multă și fără de folos, la o adevărată „lehăială", care nu ne privește pe noi care am aruncat piatra, ci pe cei zece înțelepți care n'au s'o poată scoate din baltă...

F.

***

V. Vircol. *Graiul din Vilcea*. București, Socec, 1910, 1 broș. in 8° de 102 pag., prețul 2 lei.

Cuprinde 131 texte în proză și în versuri, apoi cuvenitul glosar. In introducere se dau relațiuni despre locuitori și se relevează particularități fonetice și morfologice.

Unele păreri filologice ale autorului ne surprind. Astfel la pag. 9 autorul spune: „*îu* s-a redus la *i* în *aivea*<*aiurea*,—reducerea se explică prin întrebuințarea lui [sic!] deasă ca atou în frază". Reducerea lui *îu* la *i* este aici o simplă asimilație, cași *cimpoiu*<*ciumpoiu*, *citură*<*ciutură*.

Forma -*esc*, care la unele verbe de conjugarea IV servește spre a forma *prezentul*, este interpretată de autor (pag. 12) ca o formă *incoativă!*

Oricum, monografia D-lui V. este bine venită, căci în definitiv ceia ce ne interesează în aceste monografii este *materialul*, și materialul adunat de D. V. este desigur interesant și folositor.

*

Dr. G. Pascu. *Despre Cimilituri*.

Studiu filologic și folkloric. Partea II. București, Academia Romînă, 1911, 1 vol. in 4° de 220 pag., prețul 2 lei.

Cuprinde următoarele capitole: clasificarea cimiliturilor, origina cimiliturilor, extensiunea, circulația și dispariția cimiliturilor, transformarea cimiliturilor, origina specială a unor cimilituri, cimiliturile față de celelalte genuri folklorice, valoarea etnologică a cimiliturilor, culegerea și publicarea cimiliturilor.

Anexa cuprinzînd cimiliturile inedite comunicate de corespondenți se va publica într-o broșură separată.

G. P.

***

G. Coșbuc. *Schiller*. „*Don Carlos*." Un volum de 202 pag.. Biblioteca Teatrului Național. București.

După mai bine de un veac piesa lui Schiller tot mai păstrează pentru noi viul ei interes. Nobila figură a marchizului de Posa, „cel mai frumos portret în care s'a zugrăvit poetul pe sine", ne mișcă și ne entuziasmează încă. Posa, gentilomul din veacul al XVI-lea, e un cetățean al veacurilor viitoare, visătorul unei lumi în care omul va fi fericit și liber, unde legile vor domni și regele nu va fi decît împlinitorul lor:

„Căci omul e mai mult decît îl crezi!
Se va trezi și el din lungu-i somn,
Va cere iarăși sfintele lui drepturi!
. . . .
Redă-ne tu
Ce ne-ai răpit
. . . .
Un rînd, un singur rînd din mina ta,
Și zămislit din nou va fi pămîntul.
O rege mare, dă-ne libertatea
Ideilor!"

spune el regelui Filip, după ce mai înainte:

„Pot eu
Să-mi împrumut iubirea mea de frate,
Spre-a bate pe nedrept un frate-al meu?
Pot eu să cred că-i frate-meu ferice,
Cît timp el n'are voe să gîndească?
. . . .
Și nu-i matur pentru idealul meu
Nici veacul nostru. Sint un concetățean
Al celor ce-au de-acum să vie'n lume.

Acest apărător al drepturilor omului este și un diplomat fin și subtil, care ne uimește prin mijloacele complicate prin care vrea să scape infantele, și purtarea sa prezintă multe contraziceri și inconsecvențe, acoperite însă de accente pasionate, din tiradele sale pline de un generos entuziasm.

Alături de Posa, celelalte personaje din *Don Carlos* sint palide și puțin complicate; sint întunecate de strălucirea acestuia. Dar atmosfera de înălțare morală ce plutește în piesa întreagă, căldura pentru ce e frumos și nobil, limba admirabilă, stilul serios și fără vulgarități, ne arată pe creatorul dramei clasice germane în toată forța lui.

D. Coșbuc păstrează metrul iambic al originalului, metrul dramei clasice grecești, pe care Schiller l-a adoptat de-acum pentru toate piesele sale. Inutil, credem, să vorbim despre exactitatea traducerii.

*

N. Pandelea. *Silvio Pellico*. „*Ani de temniță*". Traducere. Două volume. Biblioteca Minervei. București.

Silvio Pellico e, alături de Manzoni, poetul școalei liberale italiene din prima jumătate a veacului al XIX-lea. Totuși, în afară de Italia, tragediile lui, în versurile cărora vibrează acel cald patriotism caracteristic generației sale, care-l făcuseră celebru înainte de 1820, —data arestării sale—sint puțin citite și cunoscute. Cu toate acestea, poate că entuziasmul provocat de *Francesca da Rimini*, mai mult decît activitatea sa de propagandă, a pricinuit arestarea lui și a făcut din el sfîntul și martirul din *Le mie prigioni*. Această operă,

atăcată cu putere și rea credință chiar dela apariție de adversari, s'a menținut însă și s'a întins, tipărindu-se în aproape toate limbile europene, grație stilului viguros și simplu, dar mai ales grație sufletului ales ce ni se desvălue în paginile ei, cu toată bunătatea și dragostea de oameni, cu toată îngăduința pentru păcatele lor. Pellico, în loc de a predica, a simțit și practicat virtuțile creștine în viață. „Mi se pare, zice el în prefață, că am vrut să arăt că în vremea lungilor mele chinuri n'am găsit totuși omenirea așa de nedreaptă, așa de nevrednică de milă, așa de săracă în inimi alese, cum adesea se zice; am vrut să îndemn sufletele nobile să iubească mult, să nu urască pe nimeni, să urască de moarte numai josnicile prefăcătorii, lașitatea, perfidia, degradarea morală". In adevăr, după ce l-ai citit, simți că ești mai bun și că ai mai multă încredere în oameni. *Le mie prigioni*, de sigur, lipsea literaturii noastre, și d. Pandelea a făcut o bună alegere și o bună traducere.

*

Mihail Iorgulescu. *Sofocle. „Oedip la Colona"*. Traducere din grecește. Un vol. 99 pag. Vălenii de Munte, Editura „Neamul Romînesc".

Oedip la Colona e ultima tragedie a lui Sofocle; prin ea bătrînul poet aducea un omagiu de admirare cetății ce-l încoronase de atîtea ori în lunga-i carieră și-l răsplătise așa cum nici o țară nu și-a recompensat poeții săi. „Găsim, zice Patin, și aici același fond dramatic pe care l-a exploatat pe rînd fiecare poet după spiritul său. Găsim fatalitatea care asociază la opera ei pasiunea, voința, libertatea omenească. Dar, spre surprinderea noastră, această putere tiranică nu se mai arată decît apărătoare și binefăcătoare: împăcată în sfîrșit cu Oedip, ea face să se coboare liniștea în conștiința sa turburată; îi mîngîie durerile orbirii și exilului, prin îngrijirile copilelor sale; îi îngădue să moară și-l duce, oarecum de mînă, pînă la mormînt, adăpost dorit și glorios în același vreme, gaj miraculos de victorie, pe care și-l discută zădarnic dușmanii lui și prin care plătește binefacerile unei națiuni ospitaliere. Culorile tabloului au devenit mai puțin întunecate; e mai puțină teroare, un patetic mai puțin sfîșietor; domnește un fel de senînătate religioasă, emoții duioase și dulci, un interes calm... care ne face să simțim bătrînețea geniului". Am citat pasagiul întreg, pentrucă mi se pare că exprimă just impresia pe care o ai, după ce-ai sfîrșit de citit tragedia aceasta. Căci ea se deosebește profund de Oedip Rege și Antigona, opere din vremea maturității poetului; și cu toate acestea, în fiecare pare că a atins supremul grad de artă.

In ce privește traducerea d-lui Iorgulescu, nu insist nici asupra unor mici neexactități de text, nici asupra faptului că traducătorul a tradus în versuri moderne, deși trimetrul iambic nu pare silit și nenatural în romînește; îi voi imputa numai că n'a păstrat nobleța și poezia stilului din original, că Oedip vorbește uneori o limbă vulgară și că a micșurat impresia estetică. Are totuși versuri reușite, lipsite de umplutură; și cîteva coruri, în special cel dela sfîrșitul actului al IV-lea, le citim cu adevărată plăcere.

M. J.

* * *

Lubor Niederle *La race slave*. Paris, F. Alcan, 231+XII pag., 3 fr. 50.

Cartea profesorului Niederle dela Universitatea din Praga, pe care ne-o dă în traducere franceză cunoscutul slavist Louis Léger, e o lucrare de erudiție, de muncă grea și îndelungată, și totodată, fiind mai mult o lucrare de statistică și de delimitare de teritorii, e o carte cam greoae la cetit, din cauza marelui număr de localități, din cauza minuțiozității clasificărilor, a bogatei

nomenclaturi și a numeroaselor date statistice pe care le cuprinde.

Și încă traducătorul a suprimat, după cum ne spune, „unele nume de localități care nu se găsesc în hărțile franceze și a prescurtat unele nomenclaturi care riscau să pară fastidioase".

Dar nici nu putea fi altfel o lucrare de „statistică, demografie și antropologie", cum e cartea profesorului Niederle.

Dacă însă cel ce s'ar aștepta să găsească în această carte o descriere a neamurilor slave, un studiu asupra obiceiurilor lor, o analiză a sufletului slav, etc., ar rămînea înșelat în așteptările sale,—pentru cunoașterea numărului exact al Slavilor, pentru cunoașterea situației lor, pentru înțelegerea deosebirilor dintre diferitele ramuri ale rasei slave, în sfîrșit pentru tot ce privește statistica, demografia și antropologia slavă, cartea aceasta e de cea mai mare însemnătate.

Autorul studiază rînd pe rînd diferitele ramuri ale rasei slave: Ruși, Poloni, Sîrbi din Lusacia, Cehi și Slovaci, Sloveni, Croați, Sîrbi și Bulgari,—și la fiecare din aceste neamuri ne dă mai întîi o introducere istorică—scurtă schiță asupra trecutului—apoi delimitarea teritoriului pe care-l ocupă, pe urmă statistica și în sfîrșit diferențierile pe care le găsește în sînul fiecărui grup.

Cartea e scrisă, cum cu dreptate se exprimă L. Léger, „într'o formă impecabilă și riguros științifică", autorul urmărind numai adevărul, fără a se lăsa influențat de alte considerente, și vine cu atît mai la timp, cu cît pe de-o parte chestiunea întăririi neamurilor slave ca un contra-pond al expanziunii germane e una din problemele capitale ale politicei europene, iar pe de alta necunoașterea exactă a situației neamurilor slave a dat naștere la multe greșeli și a pricinuit multe decepții.

Lucrarea profesorului Niederle remediază acest din urmă rău: ea ne dă putința de a cunoaște cît se poate mai exact în starea de azi a științii situația neamurilor slave.

M. C.

***

Büchner. *Ce-i omul?* — Biblioteca „Lumen."

Biblioteca „Lumen" înființată acum trei ani, cu scopul de a populariza micele capo-d'opere ale celor mai renumiți scriitori străini și romîni, a ajuns pînă acum la al 84-lea număr. Formatul mic și mai ales prețul excesiv de redus asigură acestei biblioteci o răspîndire largă. Din nenorocire, dacă unele opere literare sau filozofice publicate sînt bine alese, altele prin calitatea lor inferioară sînt departe de a contribui la cultura inteligenții sau la acea a inimii. Cugetarea materialistă a unui Büchner a îndeplinit poate un rol util într'o anumită epocă și într'un anumit moment istoric; azi însă, prin fanatismul ei ateist, prin dogmatismul ei simplist și naiv, prin lipsa ei de simț critic, prin negarea celor mai profunde aspirații ale vieții noastre interne, această cugetare de băcănie (după expresia lui Nietzsche), prozaică, plată și lipsită de orice avînt înnalt, nu vorbește nimic sufletului și valoarea ei educativă e cu totul îndoelnică.

A. M.

***

Felix Dahn. *Atila*, roman istoric. Leipzig, Breitkopf u. Härtel.

Autorul, poet și romancier mult cetit, a scris (1883), în calitate de profesor de Drept, broșura: Eine Lanze für Rumänien, în care ne ia călduros apărarea în chestia Dunărei.

In romanul Atila evoacă furtunoasa epocă a migrațiunii popoarelor și cu măestrie îl zugrăvește pe Atila, „flagellum dei", precum și pe frumoasa Turingică, Ildicho-Kriemhilda, din epopeia Nibelungilor. Intr'adevăr, pare că ți se desfășură înaintea ochilor viața la curtea Hunilor, datinile lor și ale vechilor Germani, tributari lui Atila. Romancierul

nu se abate prea mult dela adevărul istoric. Putem compara d. e. un banchet la curtea lui Atila, zugrăvit în roman, cu raportul retorului Priscus către împăratul Bizanţului, şi ne vom convinge cît de conştiincios a utilizat Felix Dahn tot ce se poate afla din scrierile istorice.

Are accente frumoase pentru credinţa germanică (pe care încă Tacitus o laudă în celebra sa Germania).

Vedem, mai departe, înnalta stimă—cultul Germanilor pentru femee. Plastic ne prezintă romancierul intrigile şi perfidia Bizanţului, care es cu atît mai mult în relief, cu cît în mod firesc se impune comparaţia cu lealitatea şi nobleţa vechilor Germani.

Fără îndoială, romanul are şi cîteva defecte. Paginile dela început nu prea sînt de natură a ne interesa. In cîteva scene se povestesc fapte şi întîmplări neprobabile.

V. B.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare (No. 4).

Meschinăriile acestei vieţi prozaice l'au răpit pe d. Lovinescu muzelor şi l'au pus în curioasa postură de a trata „Conservatorismul lui C. Negruzzi", cu care ocazie *aflăm* că acest scriitor a fost, un „premergător" al Junimii. Cînd în „Viaţa Romînească" s'a spus că Negruzzi a fost „primul junimist", s'au găsit glumeţi, care să rîdă. Cînd în „Viaţa Romînească" şi aiurea s-a spus că Junimea a avut „premergători", junimiştii şi filo-junimiştii au strigat: blasfemie!—Acuma, fie şi prin pana Veniaminului ei, recunoaşte şi Junimea acest lucru..

Am vroi să rezumăm şi restul articolului, dar ni este cu neputinţă, pentrucă autorul n'a mai spus nimic. Transcriind din Negruzzi cu răbdare şi exactitate, dar nu şi cu discernămînt, autorul lasă pe cetitor să caracterizeze, să definească şi să clasifice singur pe scriitorul moldovan.

Această nuditate a ideilor sale, autorul n-o mai acopere nici măcar cu obişnuitele sale danteluţe şi fiongurele, cu care-şi confecţionează ceia ce el numeşte critică impresionistă.

Nu putem isprăvi, fără a mai adăuga că, cu ocazia articolului său, autorul se înscrie în partidul lui C. Negruzzi, la al cărui program aderează, fără să arate că şeful său retrospectiv a avut, *el*, dreptate *împotriva* lui Kogălniceanu, Alecsandri, Russo, Bălcescu, I. Ghica, Rosetti, Brătianu, etc. etc., căci faptul că oameni cu aşa mare trecere ca d-nii Maiorescu şi Mehedinţi au acelaşi program caşi C. Negruzzi, oricît ar fi un argument hotărîtor pentru autorul nostru, nu poate fi şi pentru cetitorii săi.

P. S. Tînărul prozelit se extaziază în faţa părerii lui C. Negruzzi că ţăranii nu trebue să-şi dea copii la învăţături ca să nu se... „deraçineze"! Da? Dar dacă ţăranii ar fi ascultat de sfatul lui C. Negruzzi, nu s'ar fi pierdut acolo în umbră atîtea genii, ca marele deraçinat Mehedinţi şi poate ca însuşi autorul nostru?

Viaţa Socială (Martie).

„Viaţa Socială" constată, nu cu părere de rău, cum ne-am aşteptat dela spiritul ei creştinesc, ci cu o neînfrînată bucurie, lipsa noastră totală de cultură literară. E cu atît mai dureroasă pentru noi această constatare, cu cît nici vorbă nu poate fi de vre-o pornire duşmănoasă a „Vieţii Sociale" împotriva „Vieţii Romîneşti", de oarece noi ne-am linguşit cît am putut pe lîngă revista d-lui Cocea, relevînd din ea întotdeauna numai ce ne-a plăcut şi închizînd ochii cu putere asupra acelei părţi cu mult mai întinsă, care s'ar putea numi maculatură.

Neamul Romănesc Literar (No. 15).

Intr'o dare de samă, d. Iorga scrie următoarele cuvinte, care exprimă perfect punctul de vedere al acelora, care cred că *nu se poate şi nu există* artă fără tendinţă:

„Niciodată un om nu va putea vorbi „de oameni, adevăraţi sau închipuiţi, „fără să-i judece. Judecata povestito„rului e până şi în felul cum îi pre„zintă. Că nu sînt doar ca nişte copii „ai oamenilor, răsăriţi aşa cum vreau „mari puteri ascunse de moştenire, ci, „rezultat al unei voinţi conştiente, ră„sar cu lauda sau cu osînda pe frunte".

Iată un adevăr, pe care atîţia domni critici n'au să-l priceapă niciodată.

Noua Revistă Romînă (22 Maiu).

D. N. Em. Teohari rezumează ideile d-lui G. Ibrăileanu, expuse in volumele și articolele colaboratorului nostru.—Am avea, poate, de observat mai multe lucruri. Dar ne mărginim la unul singur. D. Teohari discută mult ideile d-lui Ibrăileanu asupra *„literaturii actuale"*, crezind că această literatură e cea de după 1900. De fapt, *„literatura actuală"*, de care vorbește d. Ibrăileanu, e cea dintre 1895—1900, reprezentată prin decadenții de atunci. Articolul, pe care se bazează d. Teohari, poartă, la sfirșitul lui (in „Scriitori și Curente") data de *1900*, cind a fost scris și publicat in „Noua Revistă Romînă".

Revista Critică de Drept, Legislație și Jurisprudență (An. I, No. 7. April 1911).

Remarcăm articolul d-lui *George Plastara*: **Proprietatea temporară**, in care se tratează o chestiune insemnată atit din punctul de vedere doctrinar, cit și practic. Se intreabă autorul: Date fiind principiile, care după codul nostru cirmuesc dreptul de proprietate, se poate admite existența unei proprietăți, care deși limitate in timp, să confere totuși titularului toate actele de dispoziție și de administrație, care sint la indămina proprietarului pur și simplu? Autorul răspunde că nimic in sistemul legii noastre nu oprește de a se alcătui, prin voința părților, o propietate limitată in timp, care să confere proprietarului temporar putința de a face toate actele, pe care le poate face și un proprietar pur și simplu, și actele făcute de proprietarul temporar vor rămînea valabile față chiar de proprietarul care i-a transmis dreptul pentru un anumit timp. Deci, proprietatea temporară stingindu-se, nu va atrage nulitatea actelor făcute in răstimp de proprietarul temporar, ci ele vor rămînea valide. Aceasta și face deosebirea intre proprietatea temporară și proprietatea supusă unei condițiuni rezolutorii, cind in urma indeplinirii condițiunii, toate actele indeplinite intermediar dispar in mod retroactiv.

Revista Științifică „V. Adamachi". Februar, 1911.

Această revistă utilă și interesantă cuprinde citeva remarcabile studii accesibile tuturor, datorite d-lor Xenopol, dr. Bacaloglu, I. Simionescu și Fedeleș, și citeva de un caracter științific mai special, de d-nii Lalescu, N. Costăchescu și Șt. D. Popescu. Rămarcăm și recenzia judicioasă și clară pe care o face d. Pompei asupra importantei opere a d-lui Haret—„Mécanique sociale".

Mercure de France (April 1911).

Cunoscutul sociolog *Paul Louis* se ocupă, in No. dela 16 April al acestei reviste, cu **problema dublului proletariat antic**: proletariatul liber și proletariatul servil in lumea veche. Autorul caută să ne arăte in special situația acestui dublu proletariat la Romani in epoca de 480 de ani, care ține dela căderea regalității pină la triumful lui Octavian. Ceia ce caracterizează capitalismul vechiu roman este că el s'a născut din spoliația armată, care s'a organizat cu o continuitate neintreruptă și metodică, spune autorul. Cuceririle neincetate ale Romanilor au revoluționat structura primitivă a organismului roman, născind pe de o parte democratizarea regimului, proletarizind pe de alta o mare parte a plebei. Această proletarizare s'a făcut prin deposedarea cultivatorilor mici și crearea latifundiilor. Dar alături cu acest *proletariat liber* era și *proletariatul servil*: fiecare victorie nouă inmulțea considerabil numărul sclavilor ce erau aduși in Italia și in Roma. Iar rolul acestui proletariat servil in economia romană a fost că a discreditat munca manuală și a ținut in loc

dezvoltarea industrială. Intre aceste două categorii de proletariat, cel liber și cel servil, era un antagonism puternic, care în fond a fost salvarea statului, a republicei aristocrate. In ceia ce privește situația pe care o avea in stat fiecare din aceste două categorii de proletari, firește că a celor liberi era cu mult mai bună. Statul lua măsuri ca să le procure hrana pe un preț foarte redus și adesea îi întreținea chiar pe contul său, pentrucă, lipsiți cum erau de lucru regulat prin strașnica concurență a sclavilor, proletarii cetățeni ar fi periclitat existența statului, dacă nu erau reținuți prin „panis et circenses". Cit despre proletariatul servil, acesta ajunsese în Italia la vre-o 4 milioane jumătate către sfirșitul republicei, sumă care-i extraordinar de mare, dacă ne gindim că totalul oamenilor liberi nu trecea de 4 milioane jumătate. Acest proletariat servil muncea pentru toți și în toate genurile de activitate omenească, iar in schimb era intreținut și considerat ca animalele. De aceia acest proletariat așa de numeros a încercat de atitea ori să rupă lanțurile sclaviei, și dacă nu a reușit, pricina a fost mai intii lipsa de ințelegere și organizare și apoi opoziția pe care i-o făcea proletariatul liber, care în fond tot pe spinarea sclavilor trăia, cași clasele avute ale societății.

Adolphe Paupe publică **29 scrisori inedite de-ale lui Prosper Mérimée** către Lutton Sharpe. Aceste scrisori datează dintre 1834 și 1842, pecind Mérimée era inspector general al monunumentelor istorice. In unele din aceste scrisori Mérimée comunică prietenului său impresiile primelor sale călătorii, in altele il vedem preocupat de chestiunile politice, ori de intimplările mai insemnate ale timpului său.

La Revue (Mai 1911).

In **reinvierea Italiei**, *Emile Hinzelin* arată admirabilele progrese realizate de această țară în ultimul veac. Comerțul său a crescut cu un procent mai mare decit al tuturor celorlalte țări industria e condusă de șefi intreprinzători și uvrieri organizați și disciplinați. Procesul economic care a renovat Italia de nord, incepe acum să se manifeste și în Sud, unde necontenit apar fabrici, răspindind viața in acele provincii adormite.

Totuși articolul are mai mult un aer de ditiramb, cintat țării ce-și serbează unirea definitivă, de oarece este lipsit de date convingătoare.

Un emoționant articol: **In inchisorile rusești**, scrie *Vera Figner*. Ținta sa e să provoace, descriind nelegiuirile din ele, o mișcare in opinia publică europeană. Lipsa de aer, de lumină, de hrană, bolile contagioase ce par endemice, pedepse corporale injositoare, totul este intrebuințat pentru a micșora populația prea numeroasă a inchisorilor din Rusia.

J. de Coussange publică un studiu asupra celebrei scriitoare suedeze, **Ellen Key**, ale cărei opere au stirnit discuții aprinse in lumea literară europeană.

Extragem citeva aprecieri, nevăzind utilitatea unui sec rezumat.

Ellen Key, elevă a lui Goethe și Spinozza, are o cugetare „infinit de vastă, complexă și bogată incontraziceri ca tot ce aparține vieții. Ea visează utopii, apoi, cind își intoarce privirile spre viața zilnică, bunul său simț îi revine și o readuce la o mai dreaptă vedere și măsură a lucrurilor. E optimistă, fericită de a se putea bucura de viață, de aerul curat, de frumusețea peisagiilor sau de a bătrinelor orașe pitorești, de tovărășia amicilor".

Aristocrată prin naștere și dispozițiile sufletului, e individualistă și urăște democrația egalizatoare, sau mai degrabă visează o societate unde individul va putea fi complect liber și unde vor lipsi mizeriile înjositoare din

societatea de azi. E o fină moralistă: asta se vede în picturile vieții de societate și mai ales în paginile asupra educației copiilor. „Să lăsăm pe copil să trăiască“ exlamă ea, preconizînd o educație în care copilul ar fi trimes la școală cît mai tîrziu, familia învățîndu-l lucrurile elementare.

E partizană a vieții de familie, dar pretinde ca ea să fie bazată pe iubire; în contact cu realitatea însă, a lepădat mult din intransigența ideilor din *Căsătorie și Iubire*, unde făcea din iubire un zeu, căruia cerea să i se sacrifice totul.

Revue de Deux Mondes (Februar. Mart).

Distinsul critic *Victor Giraud* publică un remarcabil studiu asupra **operei și spiritului lui Bourget**. El vorbește cu admirație de însușirile lui de analist și de critic și scoate în relief preocuparea lui vie de problemele morale ale timpului. Pe Bourget ca romancier și ca nuvelist nu pare al prețui tocmai mult și dintre operele lui preferă „Discipolul“. Asupra valorii operelor sale politice monarhiste și reacționare Giraud face toate rezervele.

Scientia.

Pentru ce se plătesc procente la banii împrumutați, atunci chiar cînd puterea de cumpărare a banilor e constantă, și ce determină cantitatea procentului? La această întrebare își propune să răspundă d. *I. Fischer*, înlăturînd teoriile anterioare, în articolul **Teoria dobînzii bazată pe nerăbdare**. Autorul reia și corectează părerile emise de socialistul Böhm Bawerk, care la întrebarea de mai sus răspunde: Că plătim procente, „pentrucă omenirea e așa făcută încît preferă bunurile prezente celor viitoare de aceiași cantitate și calitate“; procentul deci e „prima pe care omul o acordă în aprecierea sa bunurilor prezente asupra celor viitoare“, e *nerăbdarea* noastră. Plătim procente fiindcă nu avem răbdare să așteptăm; *„dobînda e nerăbdarea cristalizată avînd un curs în piață“*. Se înțelege că procentul va varia după gradul de nerăbdare a diferiților oameni, dar va avea totdeauna o tendință spre uniformizare. Gradul de nerăbdare atîrnă de trăsăturile personale ale indivizilor, cinci la număr: 1° prevederea; 2° stăpînirea de sine; 3° temperamentul; 4° speranța în ce privește durata vieții; 5° dragostea de copii.

Tendința de egalizare, de echilibrare a diferitelor grade de nerăbdare și deci de procent vine din faptul că „împrumutul și debitul afectează veniturile creditorului și debitorului în ce privește distribuția lor în timp; iar această distribuție în timp reacționînd și modificînd la rîndul ei gradul de nerăbdare, va pune piața în echilibru“.

Mărimea procentului e determinată de următoarele condiții: 1° raportul dintre nerăbdare, și venitul viitor considerat în extensiv, forma, compoziția și nesiguranța; 2° tendința diferitelor grade de nerăbdare a diferitelor persoane a deveni egale între ele și cu procentul prin intermediul pieții împrumuturilor; 3° echilibrarea ofertei și cererii; 4° punctul să fie egal nu numai cu gradele de nerăbdare marginală, ci și cu cantitatea marginală a recompensei pentru sacrificiu.

Concluzia ce esă e: procentul e mic în țările unde oamenii sînt prevăzători, economi, capabili de a se stăpîni etc., sau unde oamenii posedă venituri mari sau în descreștere; și, din contra, procentul e mare în țările cu locuitori neprevăzători, risipitori etc., și în țările unde veniturile sînt limitate sau în creștere. Această încheere e verificată de tîrgul monetar din lumea actuală.

Nuova Antologia (Mart 1911).

Corrado Barbagallo se ocupă într'un articol cu **Opera istorică a lui Guglielmo Ferrero și criticii săi**. Pentru a aprecia just încercarea lui Ferrero, zice el, trebue să ne gîndim la momentul istoric în care a apărut *„Mărirea și decăderea Romei“*. Pe atunci o literatură istorică nu exista în Italia; școala filologică germană era singură stăpînitoare și rezultatele ei erau numai cercetări de detaliu, foarte erudite, dar care, firește, nu puteau să prezinte publicului o întreagă epocă și nu interesau prin urmare decît cercurile strîmte ale eruditilor de meserie. Ferrero, din fericire, n-a făcut această școală. Pregătirea lui e cu totul alta. El s'a ocupat întăi cu științele naturale; a călătorit mult, a învățat să cunoască societăți și constituții politice diferite și să le observe obiceiurile. Deveni apoi jurnalist—fapt pe care nu i-l iartă savanții lui critici. Dacă ne gîndim însă că el nu era silit să-și înmulțească articolele și că avea răgaz să studieze diferitele chestii de artă, de finanță, de politică externă, în felurite izvoare, putem să înțelegem că această activitate i-a fost poate cea mai bună pregătire pentru cariera lui de istoric. Îi lipsea numai pregătirea filologică—acea cu care de obiceiu se începe. Și-a însușit-o și pe aceasta, cum o probează notele și mai cu seamă apendicile volumelor sale.

Ideia fundamentală a operei sale e că expansiunea cuceritoare a Romei și variatele întîmplări interne și externe au fost efectul și în același timp și cauza unei revoluțiuni economice, ce a avut loc în urmă și în Italia, prin care vechea societate agricolă-aristocrată a primelor veacuri ale Republicei s-a transformat într-o societate, în care avea preponderanța o burghezie mercantilo-democratică. Italia deci din epoca lui Cesar și August nu era o țară ruinată și epuizată, ci o țară în care, în mijlocul dărămării vechilor instituțiuni, se făcuse un mare progres economic și intelectual. dar care nu-și găsise încă aspectul politic definitiv. Toate criticile aduse nu au putut zdruncina această temelie pe care Ferrero și-a clădit opera sa istorică. Micile erori de fapte sau de interpretare de izvoare, pe care adversarii au căutat să le exploateze exagerîndu-le, nu pot atinge opera în punctele ei esențiale. Se poate afirma astăzi că această operă a susținut cu succes proba de foc a criticii și că va rămînea ca una din cele mai însemnate lucrări istorice produse în literatura contemporană.

Rivista d'Italia (Mart 1911).

Giovanni Marchesini, **Problema educației politice**. Toată lumea se plînge, zice autorul, de lipsa de educație politică a poporului, și această lipsă explică cazurile, din nefericire nu prea rar', a corupției politice. Un asemenea rău însă nu se poate corecta numai printr-o mai mare rigoare a legilor, de oarece el își are sediul în conștiinți, unde sancțiunea juridică nu poate pătrunde. Un remediu îl poate aduce numai o sănătoasă educație politică. Care însă să fie principiile unei asemeni educații? S-ar părea la prima vedere că a educa politicește înseamnă a îndruma individul spre a se înregimenta într'un anumit partid politic. Acest criteriu corespunde exigențelor practice și nu contrazice noțiunea de conștiință politică, căci nu e posibil de a poseda o asemenea conștiință, fără a poseda în același timp anumite principii care să însemne o poziție hotărîtă între multele direcții ale luptei sociale.—Nu trebue însă să se uite că aderarea la un partid nu e o probă suficientă de existența unei adevărate conștiinți politice, ci această din urmă trebue să fie formată deja printr-o anumită educație, pentruca alegerea partidului să fie rezultatul unei conștiinți mature. O educație deci care ar avea în vedere numai creșterea numărului adepților unui partid oarecare, ar fi o educație falsă. În ce con-

sistă conștiința politică? Este abtitudinea spiritului de a vedea lucrurile așa cum sint în realitate, nu așa cum dorim noi să le vedem. Văzind lucrurile așa cum sint, rezultă, drept corolar, că ne învățăm a nu voi decit ceia ce se poate: aprecierea exactă a faptelor aduce cu sine măsura pretențiilor. Aceste lucruri nu se pot căpăta însă decit numai dacă obiectiv se cercetează forma statului, puterile sale, rolul individului în stat, etc. Indiferent de vreun partid politic, individul trebue să-și dea samă de întregul mecanism al unei societăți civilizate. Educația politică trebue deci începută în familie și continuată în școală, cu un anumit metod și program. Profesorii nu trebue să voiască ca elevii să adopte ideile lor politice, ci să-i prepare numai, formîndu-le conștiința, pentru acestea, precum și pentru alte idei.

Deutsche Rundschau (Martie 1911).

Karl Frenzel, **Karl Gutzkow**. La 17 Mart, anul acesta, s-a împlinit o sută de ani dela nașterea acestui poet. Cu această ocazie, autorul caută să reînvie figura acestui scriitor așa de contestat și în timpul vieții și după moarte, pînă astăzi. El apare ca un luptător în epoca liberalismului, care începe în Germania cu revoluția din Iulie, și rămîne un luptător pînă la sfîrșitul vieții sale. Pecînd Ludwig Börne și Heinrich Heine, cei care au îndrumat literatura în lupta politică, stăteau în siguranță la Paris, Gutzkow, care venise în urma lor și rămăsese în patrie, duce tot greul luptei și cu guvernul și cu publicul. Această luptă o duce el ca jurnalist. Nu însă scrierile sale îl făcură întîi cunoscut, ci persecuțiile pe care le avu de îndurat. Acuzat de Wolgang Menzel, care-l introduse întăi în literatură și care acum denunța ca imoral romanul său „Wally die Zweiflerin", avu de suferit o lungă închisoare preventivă și apoi fu condamnat la o lună arest. Cași viața sa este și opera literară: o operă de luptă. El vrea, în tot ce scrie, în nuvele cași în piese de teatru, să răspîndească ideile moderne, să lupte pentru libertatea conștinții în chestiile de religie și morală. Aplecarea sa către teatru nu apare dela început, ci tocmai pe la 1831, cînd se afla în Stuttgart. Prima sa dramă, care s-a jucat în 1839, la Frankfurt a. M., e „Richard Savage sau Fiul unei mame". Oricît s-ar părea astăzi piesa de puțină valoare, pentru vremurile de atunci fu un eveniment literar. Și mai mare succes avu a doua sa operă, „Werner sau Inimă și lume", reprezentată la Hamburg, în 1840. Zece ani s-a consacrat Gutzkow exclusiv teatrului și a creat în „Zopf und Schwert", „Das Urbild des Tartuffe" și „Uriel Acosta" opere care au rămas pentru scena germană. Dacă totuși n-a reușit să se impue ca un dramaturg necontestat, pricina e el însuși: a scris așa de mult, încît insuccesele au fost mai numeroase decît succesele. Inovator este el și pe terenul romanului Cele două romane ale sale, „Die Ritter vom Geiste" și „Der Zauberer von Rom", oglindesc societatea germană dintre 1820 și 1850. Așa cum romanele lui Balzac oglindesc societatea franceză. Avînd o asemenea putere creatoare și dezvoltînd o activitate așa de variată, de ce n-a putut cîștiga el iubirea poporului său? Explicația trebue căutată în lipsurile sale ca artist: lui Gutzkow îi lipsește stilul și fineța gustului. El scrie aspru, dezarmonios și chinuit. Se vede osteneala ce a pus-o autorul, veșnic corectînd, și devine astfel și citirea osteneală. Asprimea formei împiedică ușoara gustare a bogăție iși originalității conținutului.

Deutsche Revue (Mart 1911).

Berta v. Suttner, **Donația lui Carnegie pentru pace.** Se știe că Andrew Carnegie a donat de curînd 50 milioane dolari pentru „fondul păcii". Scriitoarea își propune să arăte marelui public ce rost are această donație. Mai întăi își propune însă să schițeze un portret al donatorului, pe care-l cunoaște personal. Carnegie e fiul unui sărac țesător scoțian, care a emigrat în America atunci cînd introducerea războnelor de țesut automatice l-a lăsat pe drumuri. Carnegie istorisește însuși cu plăcere bucuria ce a simțit-o cînd, la vrista de 12 ani, a ajuns să cîștige cea dintăi sumă—1 dolar și 20 cents—pentru o săptămină de muncă. Așa pornind, a ajuns el miliardarul de astăzi, care nu are altă bucurie decît donațiile ce le face. A construit și înzestrat cu cărți vre-o 1900 de biblioteci; a construit Institutul-Carnegie în Pittsburg, Palatul tribunalului internațional din Haga, Centrala pentru biuroul panamerican; a dăruit 4000 de orgi de biserică; a instituit un fond de 15 milioane de dolari pentru cei ce-și periclitează viața ca să salveze pe alții, și acum în urmă a donat 50 mil. de dolari pentru fondul păcii. Suma trebue să servească pentru înlăturarea primejdiei războiului și este administrată de un comitet de 24 din cei mai cu vază bărbați ai Statelor-Unite, subt președenția de onoare a lui Taft. Inițiativa formării unui comitet al păcii a pornit dela „Institutul federațiunii internaționale", al cărui președinte e Carnegie. Proectul prezentat de acest institut fu admis la 10 Iunie 1910 de către Camera reprezentanților, iar la 24 Iunie fu ratificat de către Senat. El prevede ca președintele Statelor-Unite să numească o comisiune compusă din cinci membri, care să delibereze asupra mijloacelor necesare pentru a mărgini, printr-o înțelegere internațională, înarmările și de a forma din flotele unite ale Puterilor o forță pentru menținerea păcii.

März (April). **Autorități științifice.** Un articol al d-rului *Max Kemmerich* pentru eliberarea de sub tutela autorităților științifice.

E plăcută constatarea că astăzi nici statul, nici biserica nu mai sînt atotputernice față de individualitatea omului cugetător. Ce erau în evul mediu biblia și Aristotel!

Avem însă astăzi, în schimb, multe autorități științifice de duzină. Neamțul, înainte de a examina o chestie, se întreabă: cine a spus? Nu cumva vr'un profesor sau poate chiar vr-o academie?

Acest spirit de sclav, acest respect exagerat față de titluri sînt cel puțin regretabile în vremile noastre.

E amuzant și folositor, zice dr. Kemmerich, să răsfoim istoria descoperilor și invențiilor, spre a vedea ce atitudine au avut diferite autorități științifice față de ideile nouă și uneori geniale. Urmează apoi o lungă înșirare de cazuri semnificative, din activitatea științifică a lui Jean Richer, Huyghens, Newton, Euler, Gassendi, Lavoisier, Papin, Davy, Galvani, „maestrul de dans al broaștelor", căci astfel a fost poreclit Galvani de fizicianii oficiali. Împotriva celor mai sus înșirați au luptat cu înverșunare autorități—pe atunci necontestate—academiile impunătoare ale timpului.

Cînd s'au construit primele locomotive, bine înțeles rudimentare, au fost ingineri care au susținut cu mare aparat științific că roțile se vor învîrti numai în jurul axei lor fără a putea înainta pe șini. Colegiul medical bavarez a declarat că trenul e o crimă împotriva sănătății publice, deoarece călătorii vor suferi negreșit de comoție cerebrală, iar privitorii vor avea puternice atacuri de amețeală, și a propus ridicarea de balustrade înnalte dealungul și de ambele părți ale șinilor. Îmi vine'n minte nuvela d-lui Gane: Doftorul și astronomul în Moldova.

Pregled (Sarajevo-Bosnia, Ianuarie).

Cuprinde, intre altele, un articol de *dr. Iovto Dedjer* despre: „Proveniența populației din Bosnia și Herțegovina". Pe temeiul unor anumite cercetări personale antropo-geografice, autorul ajunge la rezultatul că: populația Bosniei,—care se compune astăzi din ortodoxi, catolici și mahomedani,—e, în mare parte, de origină seculară în această provincie, dar un mare număr din ea e alcătuit și din imigranți. Imigranții au venit aici mereu în curgerea veacurilor, cu începere încă de prin sec. XVI, de cind puterea și prigonirile Turcilor se tot întind dela sud spre miază-noapte; au venit, zice Dedjer, din Muntenegru, vechea Sirbie, Dalmația și Croația, dar nu se constată nici un caz sigur de emigrare din Sirbia propriu în Bosnia.

Aceste rezultate ale sale și le scoate Dedjer nu atît din mărturisirile documentelor istorice, cum ne-am aștepta după metoda științifică până acum generalizată în istorie, ci după o metodă nouă formulată sistematic de prof. Cvijic dela Universitatea din Belgrad. Această metodă constă în a stabili originea poporului sau a satelor etc. după tradițiile, datinele, ocupațiile, portul acelui popor sau sat. Această nouă metodă pretinde că migratorii păstrează sigur în tradițiile și firea, sau îndeletnicirile ori aptitudinile lor, amintirea și pecetea locurilor din care emigrează. Deci, chiar cînd nu avem documente istorice despre proveniența unui popor sau grup, așa date ne dezvălesc însă sigur această proveniență.

Și se îndeletnicește Dedjer cu proveniența populației din Bosnia și Herțegovina nu fără un scop practic imediat. Ci, pe această cale, vrea să arate Austriei și politicei ei (pe care zice că i-o susține un funcționar romîn Filipescu din Bosnia): că *Vlahii*, așa numiți, din Bosnia nu sînt Romîni, ci Sirbi ortodoxi. Filipescu, în o carte editată de Academia Romînă sub titlul: „Coloniile Romîne din Bosnia", zice că Vlahii de acolo ar fi Romîni sirbizați. Tot așa susținu și procurorul în procesul de „înaltă trădare" de stat, intentat în anul 1909 în Agram, împotriva a 53 Sirbi, care propagau, în Croația, ideia că Vlahii de acolo (și din Bosnia etc.) sînt Sirbi. Procurorul anume a încercat a arăta că aceștia sînt Romîni slavizați.

Hudožestvena Kultura (Sofia, Ianuarie și Fevruarie).

Intre altele, chiar directorul revistei, V. Dimov, vorbește de activitatea artistică a unuia dintre cei mai de seamă, dacă nu chiar cel mai însemnat, dintre pictorii de astăzi ai Bulgariei, de Iv. V. Mărkvička, directorul școalei de pictură din Sofia. Spune că acesta e *străin*, iar nu Bulgar prin origine, dar că e cu totul Bulgar prin gîndirea, năzuirile și idialurile sale; fiindcă, în toate tablourile lui Mărkvička se simte căldura unei aprinse dragoste pentru Bulgaria și poporul bulgăresc, și o vie dorință a lui de a afirma caracterul național în ele. In toate producțiile artistice ale acestui însemnat pictor se vede o tendință *naționalistă*.

Mărkvička a lucrat nu numai portrete, nu numai tablouri istorice naționale sau peisage, ci și tablouri decorative și ilustrații. In totul se vede colorit viu și suflet național. Din tablourile lui de „genre" se citează multe, răspîndite prin colecții publice și private din Bulgaria și străinătate; menționăm citeva, în al căror subiect se evidențiază caracterul național al artei sale. Așa: „Un tîrg în Filipopol", „Sacagii", „O horă în Șop", „Tata Paisie", „O nuntă țărănească în districtul Sofia", „Un parastas", „Rajenarii" etc.

Dar Mărkvička, fără să se rușineze, ci considerînd că face o lucrare artistică, a mai pictat și diferite *icoane* într'un mausoleu, în bisericuța seminarului din Sofia, în sfîntul sinod și în alte părți.

Acest însemnat pictor, care de curînd a trecut peste vîrsta de 60 de ani și care totuși mereu lucrează, e „personal" în oricare din tablourile sale: și în tehnica lor și în sufletul cu care le dă viața.

The North American Review (Aprilie, 1911).

O caracteristică a literaturii engleze —caracteristica vieții însăși a poporului anglo-saxon—din toate timpurile e infiltrarea ei cu spiritul și cu citațiile din textele biblice. In toată literatura engleză nu e nici unul dintre marii scriitori ai unei epoci, care să nu fie îmbibat de această influență ebraică, și din punct de vedere al spiritului și din punct de vedere al stilului. Nici o literatură străină n-a avut și nu are așa de puternică influență asupra formării și desvoltării spiritului și literaturii engleze ca literatura ebraică, reprezentată prin biblie. Marea influență a bibliei—a unei cărți—asupra vieții poporului englez e cu desăvîrșire unică: istoria universală nu oferă un alt exemplu. Biblia trăește în atmosfera cea mai intimă a vieții engleze. Copilul o aude odată cu cîntecul de leagăn și mentalitatea lui se formează, fără să-și dea seamă, după spiritul biblic, care a ajuns expresia geniului național englez. Fraze întregi din biblie vin și se așează în mod natural în contextul expresiunii propriilor gîndiri și simțiri ale scriitorilor englezi, fără să fie căutate, fără să fie *citate*, căci ele isvorăsc în mod natural din gîndirea și simțirea personală. Frazele biblice nu se întrebuințează între *guillemete*, de oarece ele sînt înseși părți ale limbii engleze. Chestiile privitoare la textele biblice sînt din cele mai dese în revistele engleze. „**Interpretarea bibliei și progresul civilizației creștine**", articol datorit d-lui *George Holley Gilbert*, pune în evidență suprema încredere pe care Englezii o au în puterea bibliei. Autorul constată din istoria progresului omenirii, că biblia uneori a dat aripi acestui progres—atunci cînd a fost bine interpretată—alteori a încătușat progresul—atunci cînd a fost rău interpretată. O interpretare nu poate fi veșnic bună. Nu toate adevărurile din biblie au o egală valoare. Hristos a dat cea dintăi interpretare bună, dar Sfinții Părinți, după patru veacuri de comentarii, au alungat biblia din contactul direct cu poporul, punînd în loc credința oarbă în comentariile lor. Cîte crime și acte neumane nu s-au făcut invocînd sprijinul adevărurilor biblice! De cîte ori oamenii bisericii n-au trimes la moarte pe binefăcătorii omenirii în numele adevărurilor revelate din biblie! Inchiziția, sclavia, rugurile pentru eretici... toate se sprijineau pe interpretările biblice—pe rele interpretări ale Bibliei. Hristos a protestat cel dintăi împotriva relei interpretări a textului ebraic, și dela el a plecat forma de civilizație creștină —cea mai puternică formă de civilizație din cîte au existat. După Hristos, reformatorii din veacul al XVI-lea au readus din nou biblia în contact cu poporul și astfel biblia a fost pusă iar în serviciul progresului omenirii. Sfinții Părinți au greșit cînd au rupt contactul între biblie și popor, pentrucă: 1) prin interpretările lor, n'au dat adevărul etern; 2) au oprit poporul să pătrundă singur adevărurile din biblie. Adevărurile biblice nu pot fi date în forme eterne, cum credeau Sfinții Părinți. Cel mai mare rău, care s-a făcut omenirii prin relele interpretări ale bibliei, nu constă în victimele omenești și în împedecarea progresului, ci în dărămarea prestigiului religiei creștine. Acest lucru nu e în folosul progresului omenirii. Să nu se uite că toată civilizația noastră e o civilizație creștină; că acum sute de

milioane de oameni din extremul orient încep să se civilizeze tot prin mijlocirea acestei religii. Biblia nu trebue interpretată împotriva progresului celor care se uită la ea ca la un izvor de lumină. Nu poate fi contrazicere între descoperirile științifice și instituțiile unei epoci față de adevărurile esențiale ale bibliei. In urma desvoltării extraordinare a știinților, noua interpretare a bibliei de către școala critică și istorică e o a treia bună interpretare a bibliei, ale cărei lumini mii de ani încă vor călăuzi căile progresului omenirii. Această nouă interpretare a bibliei dă curajul și entuziasmul trebuitor miilor de misionari, care cutreeră regiunile îndepărtate unde n-a străbătut încă cuvîntul lui Hristos.

The Contemporary Review. (April, 1911, London).

D. *Edmund Gosse*—**Poezia recentă suedeză și contele Snoilsky**—scoate în evidență rolul contelui Snoilsky în renașterea literară suedeză, care începe dela 1870. Literatura suedeză a urmat tradiția istoriei literaturii țărilor de nord, în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea, trecînd din epoca clasică la cea romantică, exagerînd defectele acestor școli și slăbindu-și prestigiul cu desăvîrșire după 1850. Perioada clasicismului a format limba pînă la manierism, iar perioada romantică a exagerat sentimentalismul pînă la istovire și anemiare. Intre 1850—1870 poezia națională ajunge în Suedia să fie privită de toți cu neîncredere. A face versuri era considerat ca un lucru neserios. Contele Snoilsky are de luptat cu prejudecățile literare ale familiei lui în această privință: i se pretindea să nu publice poezii că se compromite în fața oamenilor serioși. Față de poetaștrii care se scînciau asupra propriilor dureri cu accente nebărbătești și nesincere, poemele lui Snoilsky, apărute în 1869, sînt o adevărată revelație: „Aduc struguri, aduc trandafiri, aduc cupe cu vinul meu nou. Pe fiecare drum, la fiecare răspîntie, lovesc tambura mea răsunătoare. Nu vă plictisesc peste răbdarea voastră cu viziuni șterse din imperiul visurilor. Cînt numai ce am văzut și am simțit prin cele cinci simțuri sănătoase ale mele". Cu aceste cuvinte încep „*Poemele*" lui Snoilsky și ele sînt deajuns pentru a caracteriza noua direcție în poezia suedeză. El este pionierul acestei nouă direcții naturaliste a literaturii suedeze; fecunditatea lui însă e redusă și intermitentă. Noua literatură a Suediei, deși e naturalistă, totuși, în special în poezie, e pătrunsă de misticism. Acest misticism dă un farmec deosebit realismului unor scriitori austeri ca Strindberg și Hallström și idealismului romantic al lui Verner de Heidenstam și Selma Lagerlöf. Acest misticism însă nu roade vigoarea bărbătească a literaturii nouă suedeze, care azi e una din cele mai pline de viață sănătoasă.

1911. ANUL VI MAIU No. 5.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1911

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învățători, preoți, de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumă-

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

vezi urmare pag. 3-a copertii

LA PÎNGĂRAȚI

— Ei, cum ți se pare Nectarie? mă întrebă Grigoriță, tovarășul meu de drum, pe cînd scoboram dealul Bisericanilor, spre Viișoara.

— Cum să mi se pară?... Un om de toată isprava, da' nu'nțeleg, ce minte la dînsul să se călugărească? Un om în puterea vîrstei, frumos în puterea cuvîntului, voinic, fără nici un beteșug și, mai presus de toate, cu o fire așa de veselă și de deschisă, nu pricep cum de i-a trăsnit prin gînd să-și pue capul sub comanac?

— Ei, cum!!... Dragostea bre, dragostea, pîrdalnica de dragoste, mînca-o-ar cînii!... răspunse Grigoriță cu ciudă, oarecum și cu parapon.

— Cum dragostea?...

— Cum!... Iac' așa; or fi vre-o zece ani, a 'ndrăgit o fată frumoasă din Huși, și-au jurat credință veșnică unul altuia, fata a murit, el s-a ținut de cuvînt și s-a călugărit.

— Da?... Ei bine, atunci, măi Grigoriță, eu sînt de părere ca toți cei ce juruesc credință veșnică fetelor, să rămînă stingheri; căci, mai la urmă, numai așa, cred eu, că pot ajunge să facă ei niște borșuri cu fasole și cu sfecle așa de minunate... Nu, zău, ia spune drept, măi Grigoriță, mai mîncat-ai tu de cînd ești un borș așa de strașnic ca cel făcut de părintele Nectarie Lușcanu?

— Mă miram eu, să nu-ți dai în petec, răspunse el indignat.

— Și iată pentru ce nădăjduesc, așa dar, continuai eu, trecînd peste indignarea lui, să mănînc și la tine foarte curînd cel mai teribil borș cu fasole de pe fața pămîntului, de oarece, pe cît am aflat, prea juri, și tu, credința nestrămutată celor garduri cu zăbrele de prin cea Precistă.

Grigoriță se uită furios la mine, se înroși până'n vîrful urechilor, dădu să zică ceva și nu zise nimic.

Cînd ajunserăm de vale, stăturăm un minunt să ne gîndim.

— Știi ce una, măi Grigoriță? zisei eu; tot mai este pân'în sară; hai să mergem încaltea și la Pîngărați; mînem acolo

peste noapte şi, mîni pe la o vreme, sîntem înapoi la Piatra.

— Să mergem, da' drept ţi-oiu spune, cînd mă gîndesc să dau ochi cu Stratonic, mai, mai, că mi se tae pofta de Pîngăraţi.

— Am auzit şi eu, ce-i drept, că Stratonic, egumenul dela Pîngăraţi, e un călugăr zgîrcit şi hursuz; dar, mai la urmă, ce avem noi cu zgîrcenia, cu hursuzlucul şi cu toată mutra lui popa Stratonic? Eu vrau să văd Pîngăraţii şi-atîta tot.

— Atunci să mergem; da' de l-om găsi pe Vavila în toane bune, apoi să ştii că trei zile nu ne mai urnim din Pîngăraţi.

— Da' ce mîncare-i Vavila tău, măi Grigoriţă?

— Vavila-i cămăraşul mînăstirii, el învîrteşte toate şi pe Stratonic pe de-asupra. Cînd se mînie Vavila, Stratonic oricît îi el de hursuz şi de amarnic; tace chitic şi nici nu cricneşte; şi-l duce Vavila de nas pe Stratonic, cum îi trăsneşte lui prin cap.

— Trebue să fie un drac la mijloc, măi Grigoriţă, că nu prea se lasă ei, călugării, aşa de lesne, să fie duşi de nas de oricine.

— Apoi, dă... spun gurile rele, că mama lui Vavila era o femee al dracului de frumoasă şi de sprincenată, pe cînd Stratonic era tînăr... mai ştii?... Oricum, însă vorba ta, un drac trebue să fie la mijloc.

— Dacă-i vorba pe aşijderea, măi Grigoriţă, apoi să ştii că trei zile şi trei nopţi nu ne mai urnim din Pîngăraţi; ş'apoi vorba ceia, nici acasă nu-i de coasă.

Tăiarăm peste podul dela Viişoara, cotirăm la dreapta şi apucarăm drumul mare ce duce spre Pîngăraţi, şi deacolo mai departe, printre munţi, până la Prisacani, la graniţa ungurească.

Soarele de-abea scăpătase după amiază şi căldura unei arzătoare zile de Cuptor era în toiul ei; un vînt, însă, uşor, ce veşnic suflă dinspre apus şi umple cu răcoare văile largi ale Bistriţei, precumpănea arşiţa ucigătoare a aerului înflăcărat şi ne dădea putinţa de a merge, sprinteni încă şi scutiţi de sudoare, prin noianul de foc al văzduhului aprins. De după perdeaua înaltă de brazi, Bisericanii, pe care îi părăsisem, se iveau pe dreapta în răstimpuri privirilor noastre, cu turnurile lor scînteetoare de lumină şi cu cingătoarea lor puternică de ziduri albe; pe stînga, largul văii gemea sub belşugul greu al sămănăturilor, ce se legănau în valuri verzi, înflorite sau aurii, sub suflarea dămoală a vîntului de vară; mai departe, zarea înaltă era închisă de coamele neclintite ale munţilor negurii din miază-zi. Drumul neted şi larg se desfăşura înaintea noastră gălbiu şi lung, iar pe alocurea, cîte un picior de munte mai îndrăzneţ îi dădea parcă un ghiont, îl frîngea în două, şi drumul murea în desişul negru-verde a doi munţi parcă împreunaţi. Dela o vreme, însuşi vîntul fu biruit de arşiţa covîrşitoare a zilei, şi adierea lui răcoroasă se schimbă într'o răsuflare de flacări ce părea ca izvorăşte necurmat pe gîturile de văi largi ale munţilor învăpăiaţi. Tăiarăm la dreapta prin huceaguri şi, la o cotitură mai largă, unde Bistriţa, obosită oarecum de iuţala mersului ei şi adunată în genune, se odihneşte o clipă pe o aşezătură mai revărsată a patului său, intrarăm în apă. Plute lungi de dulapi noi lunecau mai iute decît apa, la răstimpuri rari, în preajma noastră, iar bărbatul cîrmaciu şi nevasta dălcăuş, înfipţi, parcă, în plută pe picioare vînjoase, stăteau drept şi neclintiţi, cu mînile încleştate pe boldul cîrmei, gata să tragă cînd la „cîmp", cînd la „pădure", spre a se împotrivi ademenirii apelor viclene, care-i tîra spre vaduri primejdioase... Şi mînaţi de repejunea şivoiului rădeau în goană cu chipurile lor încremenite pînza deasă a pădurilor, ş'apoi se mistuiau la vale şi fără urmă, cu plută cu tot, pe luciul depărtat al apelor.

Eşirăm din apă şi ne urmarăm drumul.

Dela o vreme Pîngăraţii începură a se zări pe sprinceana pleşuvă şi înaltă a unui deal de pe dreapta, şi, dacă turnurile bisericii nu şi-ar fi ridicat în aer crucile lor scînteetoare, ai fi luat aceasta mînăstire drept unul din acele castele medievale zidite la locuri tari spre întîmpinarea restriştelor de tot soiul a vremurilor de atunci. Atît de înalt, de puternic şi de neclintit e brîul de ziduri, ce încinge locaşul sfînt al lui Vodă Lăpuşneanu.

Cînd soarele sta să apună, cotirăm la dreapta pe drumul de ţară, ce duce spre Pîngăraţi, şi nu scăpătase încă după piscurile păduroase ale munţilor Străjii, cînd, obosiţi de drum şi colbăiţi, intrarăm înlăuntrul mînăstirii prin poarta înaltă de stejar ferecat, sprijinită pe puternice ţîţîni de fier şi deschisă in toată lărgimea celor două laturi uriaşe ale sale.

Eu vedeam Pîngăraţii pentru întăia oară, tovarăşul meu, însă, îi cunoştea bine, şi cu atît mai bine îi cunoştea, cu cît mai toate mînăstirile mari sînt croite, aproape, pe acelaşi plan de gospodărie; iar Grigoriţă, care, în copilăria lui, fusese crescut la mînăstirea Vorona sub privigherea dichiului Ghenadie, naintaş, mai tîrziu, în egumenie lui Nichita, la mînăstirea Bistriţa, urma, deci, să cunoască şi el, din teorie cel puţin, cotloanele multe şi mărunte ale Pîngăraţilor. Astfel nu fui de loc mirat cînd, sub cîrmuirea lui, mă trezii de-adreptul la arhondaric. Sala întinsă şi pustie, în care intrarăm de-ocamdată, răsună a sec sub paşii noştri; uşile cafenii ale încăperilor se înşiruiau posomorîte şi înalt tăiate în privazurile de pereţi albi ale amînduror laturilor intrării largi, şi nici o suflare omenească nu se părea că le însufleţeşte... Tuşirăm puternic fără să avem nevoe şi cineva ne răspunse la fel de prin tuspatru unghiurile depărtate ale bagdadiei... Grigoriţă era pe punctul de a pleca să caute pe cineva, cînd o uşă lăturalnică se deschise şi chenarul ei se umplu cu înfăţişarea neagră, păroasă şi zburlită a unui călugăr nalt şi plin de pîntece...

— Blagosloveşte, părinte Varsanufie, auzii pe tovarăşul meu zicînd.

— Domnul! răspunse călugărul cu glas răguşit şi gros; şi, de sub nişte sprincene puternic zburlite şi colţuroase, aruncă repede spre mine şi peziş o coadă de ochiu întunecată.

Privii lung şi mirat pe acest călugăr, care, nitam-nisam, se uita chiorîş la mine şi care, de-altmintrelea, îşi îndreptăţea pe

deplin numele-i tot aşa de zburlit caşi dinsul, nume ce aducea mai degrabă a un strănutat de capră răpciugoasă decît a nume omenesc.

— Ce potriveală! exclamai eu în gînd, ca răspuns la coada de ochiu a părintelui Varsanufie.

Totuşi, cu îndemânarea unei vechi obicinuinţi, călugărul desprinse dela cingătoarea-i îngustă de pele unsuroasă un smoc de chei lustruire şi lungi, puse mîna, fără alegere, pe cea trebuitoare, o vîrî iute şi fără potriveală în broasca unei uşi şi ni se deschise o odae încăpătoare şi luminoasă, cu două paturi curat aşternute cu saltele de pistră şi cu macaturi de cit gros şi înflorit; o masă albă de brad, între paturi, două scaune de lemn la cele două capete ale mesei, într'un colţ un dulăpior grosolan de stejar, cu lighian de alamă şi cu ibric la fel, un prosop aninat într'un cuiu bătut după uşă,—alcătuiau toată îmbrăcămintea simplă dar îndestulătoare a odăii.

— Şi acum, întrebarăm noi, după ce ne puserăm pălăriile pe masă şi beţele prin colţuri, cum am face noi, părinte Varsanufie, să vedem pe cuvioşia sa, părintele egumen? Am voi să căpătăm dela sf.-sa blagoslovenia pentru mas noaptea asta în mînăstire, fiindcă-i tîrziu şi nu ne mai putem întoarce la oraş.

— Apoi l'îţi găsi d-voastră la stăreţie, domnule Grigoriţă, dacă n'a fi plecat la tîrg.

— Da' dac'a fi plecat la tîrg, întrebai eu, amestecîndu-mă în vorbă, dela cine cerem noi blagoslovenie de casă şi masă în mînăstire pentru noaptea asta, părinte Varsanufie?

— Apoi îţi găsi d-voastră pe părintele Vavila, răspunse el scurt cu glasu-i gros şi răguşit.

Şi cu aceiaşi coadă de ochiu pezişă şi întunecată mă privi părintele Varsanufie de sub aceleaşi sprincene puternic zburlite şi înalt colţuroase.

Nici atunci şi nici mai tîrziu n'am putut pricepe duşmănoasa coadă de ochiu a părintelui Varsanufie.

Scuturarăm, pe cît cu putinţă, cu mînile în loc de perie, colbul de pe noi, dădurăm de două-trei ori cu apă răce pe faţă, trecurăm prin păr, în loc de peptene, toate cele zece degete resfirate ale amînduror mînilor noastre, şi ne găsirăm, astfel, în starea cea mai potrivită spre a ne înfăţişa înaintea prea cuvioşiei sale părintelui Stratonic, stareţul mînăstirii.

Grigoriţă al meu, pe lîngă toate cotloanele sfintelor locaşuri, cunoştea şi toate sfintele cotloane ale vieţii şi regulelor călugăreşti....

Astfel scoborîrăm o scară, urcarăm alta, cotigirăm prin cîteva săli singuratece şi largi, străbăturăm toată lungimea unui cerdac dela al doilea rînd, cotirăm la dreapta prin alt cerdac, ce făcea unghiu cu cel întâi, şi ajunserăm la stăreţie. Un băeţaş frumos, ca de doisprezece ani, îmbrăcat foarte curat ţărăneşte, ne eşi înainte şi ne întrebă ce poftim.

— Cuvioşia sa, părintele stareţ, a fi acasă? întrebă Grigoriţă.

— A casă, da'ţi mai aştepta d-voastră o leacă, păn'a sfîrşi sf. sa rugăciunea, răspunse el.

Şi, poftindu-ne să stăm păn'atunci pe o bancă, ce se afla în cerdac, intră înlăuntru.

— Da' ce rugăciune, măi Grigoriţă, la vremea asta? întrebai eu.

— Da' n'auzi că toacă de vecernie? Şi stareţul, cînd nu se duce la biserică, îşi face rugăciunea acasă.

Peste cîteva minute, băeţaşul ne pofti la părintele stareţ.

— Blagosloveşte, prea cuvioase, zise Grigoriţă cu glas ridicat dar totuşi foarte cuviincios, fără a bate în uşă; şi, ţinîndu-se drept dinaintea intrării, aştepta să-i vină blagoslovenia din lăuntru.

Un mornăit gros ce aducea, totuşi, a glas omenesc, străbătu din lăuntru până la noi: era blagoslovenia de intrare.

Intrarăm.

Prea cuviosul Stratonic, răsturnat cam pe-o parte şi rězămat pe o pernă de catifea vişinie, stătea în fundul odăii pe un divan larg şi îndemânos, îmbrăcat cu adamască roşie împodobită cu flori răsărite şi mari de mătasă albastră; dreapta-i atîrna molatec în afară de marginea divanului, iar degetele-i scurte, albe şi grăsulii rosteau a lene un şirag de metanii lungi cu boabe mari şi scumpe de chilimbar limpede şi gălbiu. Cuviosul Stratonic nu era om urît, sau, cel puţin, trebuia să fi fost frumos în zilele lui; şi dacă firea nu-i dăduse cine-ştie-ce statură înaltă şi puternică, şi dacă traiul ticnit al sfîntului său cin îl înzestrase cu un adevărat pîntece de egumen, apoi aceasta nu însemna că toate mamele sprincenate ale tuturor Vavililor nu se vor fi dat roabe ochilor lui negri cu priviri ascuţite, scînteetoare şi pline de patimi lumeşti... Un păr îmbelşugat ce bătea în cărunt îi acoperea capul, iar din privazul la fel al barbei şi musteţilor lui stufoase răsărea brusnat faţa-i rotundă, rumână şi grăsulie..... Cu năpaste să-i fi dat cincizeci de ani.

— Sărutăm dreapta, prea cuvioase, zise Grigoriţă de departe, cu o evlavioasă mlădiere de glas potrivită împrejurării; şi, cu mers lin de şopîrlă şi cu încovoiarea de mijloc reglementară, se apropie smerit de divanul prea cuvioşiei sale.

— Mulţămesc, răspunse el, fără a se urni de cum stătea răsturnat, şi-i întinse, spre sărutare, dosul rotund al mînii sale albe şi grăsulii cu metanii cu tot.

Grigoriţă îi sărută mîna.

— Da' dumnealui?... întrebă el cu glas aspru, arătînd înspre mine.

— Domnul X, un prietin al meu.

— Domnul X?... A!... Da... Pe dumnealui îl cunosc din nume; îmi spunea cineva despre dumnealui că era cît pe ce să fie pus la închisoare din pricina amestecului într'o daraveră a unor răzeşi dela Dorna, care nu-l privea; adevărat'îi, tinere?

— Adevărat, prea cuvioase.

— Avea dreptate prefectul, după cum îmi spunea, zise el întinzîndu-mi spre sărutare acelaşi dos de mînă grăsulie cu metanii cu tot; avea dreptate... D-voastră, tineretul de azi, cu capul aprins, cum sînteţi, vă amestecaţi şi unde trebue şi unde nu trebue... Avea dreptate...

— Vedeţi, prea cuvioase...

— Şi altăceva ce mi'ţi mai spune? zise el tăindu-mi vorba; ia şedeţi. Veniţi dela Piatra?

— Din Piatra am plecat eri; astăzi venim dela Bisericani, răspunse Grigoriţă.

-- A!.... da... Dela Nectarie! Ce mai face el? Tot cu tiutiun iacă şi cu ţigareta lui cea de chilimbar de optzeci de galbeni îşi trece el vremea?

Nectarie avea, în adevăr, o astfel de ţigaretă, cumpărată eftin dela un mezat, la care se vînduse averea unui mare boeriu scăpătat.

— De treabă om Nectarie, urmă cuviosul Stratonic, păcat numai că nu-i de călugăr, închee el cu răutate, rostind mai repede şiragul metaniilor sale de chilimbar...

Ceva se răsvrăti în mine... O privire însă a lui Grigoriţă mă făcu să dau altă întorsătură răspunsului de indignare ce simţiam că-mi stă pe vîrful limbii.

— Doamne, prea cuvioase, întîmpinai eu, cînd aţi şti prea cuvioşia voastră ce minunat borş cu fasole şi cu sfecle îşi pregăteşte singur pentru masa sa luxoasă părintele Nectarie!... Cu cîtă măestrie îşi croeşte şi îşi coase tot el singur rasa şi antereele sale! Cît de blînd şi de cuviincios întîmpină fără deosebire pe toată lumea ce vizitează Bisericanii! Şi, mai pre sus de toate, cîte milostenii împarte el pe la nevoiaşi, fără ca stînga să ştie de ce face dreapta sa!...

— Făţărnicie, tinere, făţărnicie... doar eu îl cunosc de cînd se juca în durligi pe malul Bahluiului cu băeţii de ţigan... şi uite-l astăzi egumen la Bisericani!... Borş cu fasole!... Ei, tinere, borş cu fasole pe faţă şi curcani fripţi pe din dos!... Milostenie! A fi făcînd că are de unde... ş'apoi cum să nu facă? Cîte văduve tinere şi cîte fete orfane nu sînt pe meleagurile aistea! Şi ce ţi-a mai dat, Nectarie, tinere, la masă, afară de borş cu fasole? Mă întrebă Stratonic zîmbind cu ironie.

— Varzări cu ceapă, prăjite în undelemn, prea cuvioase, foarte bune şi tot de dînsul făcute...

— Şi ceva vinişor?...

— Apă răce dela cişmea, de-asemenea foarte bună, numai cît lăsată dela D-zeu...

— Te miară că n'a făcut tot el singur şi apa... Şi de-aici încotro? întrebă el schimbînd vorba şi întorcînd privirea spre Grigoriţă.

— Inapoi la Piatra.

— O să mîneţi aici?

— Cu blagoslovenia prea cuvioşiei voastre... miorlăi Grigoriţă cu smerenia şi ipocrizia cuvenită. Stratonic bătu din palme în semn de chemare, şi băeţaşul cel de doisprezece ani răsări ca din pămînt... aşa de lin şi de nesimţit deschisese el uşa şi intrase înlăuntru!

— Ia vezi să deschidă Varsanufie o odae pentru dumnealor. Şi Glicherie să vie 'ncoace, porunci el scurt, gros şi posomorît.

— Dacă sînteţi osteniţi, urmă el adresîndu-se către noi, puteţi merge în odaia d-voastră, am dat poruncă să fiţi îndestulaţi cu de toate până mîni dimineaţă...

Eşirăm.

— Bine, bre, ai înebunit? îmi zise Grigoriţă. S-a mîniet călugăru' şi-o să mîncăm în ia'sară numai pîne cu apă.

— Ia te cărăbăneşte de-aici cu călugăru' tău cu tot, şopîrlă mînăstirească; tu socoţi că eu am învăţat la dichiul Ghenadie toate făţăriile călugăreşti, cum le-ai învăţat tu; îmi pare rău, c'a prins de veste la timp şi-a schimbat vorba, că i-aş fi tras o soponeală!....

— Mă, tu eşti nebun...

-- Ia marş de-aici.

Ajunserăm la arhondaric.

Peste cîteva minunte ne călca şi Glicherie din urmă.

Nu ştiu cum se făcea, dar în această mînăstire toate numele se potriveau cu omul lor. Varsanufie, spre pildă, era hursuz şi zburlit; Glicherie în schimb era pur şi simplu lipicios... Mierea, untul, zaharul, grăsimea, dulceţile şi toate lucrurile unsuroase şi dulci, pe care le minuia el zilnic şi de multă vreme, ca arhondar, ce se găsea, împărtăşise fiecare dintre ele cîte ceva din firea lor întregii înfăţişări cleioase a cuviosului Glicherie. Limba, cînd vorbea, cu greu parcă i se desprindea de cerul gurii, şi ai fi zis, nu că vorbeşte, dar că desclee, mai degrabă, fiece cuvînt ce pleoscăia sub truda anevoioasă a deslipirii... Pletele-i negre îi cădeau pe spete unsuroase şi lungi şi tot aşa i se prelingea pe pept şi-i ţîşnea în lături barba-i tot lungă şi neatinsă de peptene; iar din privazul ei negru şi spăriat, răsărea strîmtă, boţită şi bugedă faţă cuviosului Glicherie, acoperită de o gălbineală lucioasă, umedă şi grasă... Pe pept şi pe la şolduri, rasa-i oablă de şiac slujise, pe cît se părea, în toate împrejurările, de ştergar mînilor sale şi se schimbase, pe la locurile amintite, într'un soiu de teletin cu lustru, scorojit şi negru... Comanacul cam pe ceafă şi fruntea-i lăsată de izbelişte se sileau să dovedească graba veşnică, în care se găsea cuviosul Glicherie, după trebile multe şi făr de ragaz ale însărcinării sale de arhondar; de aceia iute intra, iute eşia şi tot iute se mişca în toate părţile... iar cînd această grabă se mai amesteca şi cu belteaua gurii sale, apoi în loc de vorbă te trezeai c'o oală de sarmale ce forfotia, şi... mai înţelege-te în vorbă după aceia cu cuviosul Glicherie, dacă-ţi dădea mîna!...

— Da' d-voastră îţi sta la masă acu, ori mai pe urmă,

desclee el în grabă şi cum putu, intrînd iute în odaia noastră şi înclinîndu-se uşor cu mînile la pept.

— Cînd a fi gata, cuvioase, răspunse Grigoriţă.

Şi cuviosul Glicherie eşi tot iute.

— De-o fi, măi Grigoriţă, zisei eu după ce se depărtă călugărul, şi Vavila tău tot de soiul lui Glicherie şi al lui Varsanufie, apoi te poţi duce la dracu cu toţi Pîngăraţii şi cu toţi Stratonicii tăi pe de-asupra.

— Ei, ai să vezi, Vavila-i altă croială cu totul.

După cîteva minute, acelaşi Glicherie, trudindu-şi limba 'n gură, ne dădu, cu vai nevoe, de veste, că masa era gata.

Merserăm în sofrageria arhondaricului, o sală imensă şi pustie, unde, pe capătul unei mese goale şi lungi cît drumul la Erusalim, ne aşteptau două tacîmuri, pe care de-abia le puturăm zări şi nimeri sub lumina slabă a unei luminări de său, aşezată într'un sfeşnic scurt de tinichea murdară. Cîteva masline sbîrcite şi mici pe fundul unei farfurii, un strop de borş cu fasole, pe fundul adînc al unui castron, pe altă farfurie patru ardei copţi umeziţi cu oţet, pe un talger două chiftele de cartofe, alcătuiau cele patru feluri de bucate ale cinei noastre de sară... iar alăturea de fiecare tacîm cîte o fălie nu tocmai mare de pîne veche şi neagră... Ne aflam în postul Sîntămăriei...

— Măi Grigoriţă, zisei eu, alungind cu furculiţa, pe luciul farfuriei, un diavol de maslină mică şi uscată, pe care nu-l puteam prinde, măi Grigoriţă, să nu te 'mpingă dracu să iei o maslină ori o lingură de borş mai mult decît mine, că te plesnesc cu lingura 'n cap; înţeles-ai tu?

— Bine, bine, da' ţie dracu ţi-a şoptit să minii pe Stratonic? I-ai lăudat borşul cu fasole al lui Nectarie, şi, iaca, borş cu fasole ţi-a dat; mănîncă, mulţămeşte-te şi taci; ale tale dintru ale tale.

— Aşa ţi-i vorba? Apoi bine, măi băete; dacă toate acestea sînt ale mele dintru ale mele, atunci te poftesc să nu te acoliseşti de nimic; am să mănînc eu tot... Şi înhăţîndu-i fălia de pîne de dinainte, o vîrîi în buzunar.

— Mă, cînd dracu are să-ţi iasă ţie nebuniile din cap?

— Părinte Glicherie! Părinte Glicherie!... Strigai eu bătînd cu furculiţa într'un pahar, părinte Glicherie!...

Călugărul răsări din întunericul sălii în lumina slabă a luminării de său...

— Bine, cuvioase, noi sîntem doi, şi sf. ta pui numai o fălie de pîne pentru două tacîmuri? Ori poate că aşa-i regula pe le sf. voastră?

Călugărul bolborosi ceva neinţeles, se uită cu de-amăruntul printre tacîmuri, se uită pe masă, se uită sub masă, rîdică şervetele şi caută sub ele, dar fălia de pîne nicăiri; mai bolborosi ceva tot neînţeles şi, plecînd, se întoarse cu altă fălie de pîne.

— Ei, ce zici, măi Grigoriţă, întrebai eu, după ce se depărtă călugărul, tot nebun sînt?

— Tot...

Cînd ajunserăm la ardei, norocul, care totdeauna mă pîndeşte pe la mese, se înfăţişă şi el.

Grigoriţă, care, potrivit nu ştiu cărora regule de higienă, nu mînca iute să-l fi picat cu ceară, gustă dintr'un ardeiu; ardeiul iute para focului... îl puse repede înapoi, suflă în vînt, scutură din degete, ţinu apă în gură şi, cu vai nevoe, izbuti să ostoiască muşcătura de foc a ardeiului.

— Ce crezi tu, măi Grigoriţă, zisei eu, doar tot Stratonic al tău trebue s-o fi pus la cale şi asta; mai ştii? a fi dat poruncă lui Glicherie să caute ardeii cei mai iuţi, numai că să nu-i putem mînca...

— Ia slăbeşte-mă cu prostiile.

— Iaca te slăbesc.

Şi trăsei farfuria cu ardei dinaintea mea.

Lucrurile puteau, prea bine, să fie tocmai aşa cum le bănuiam eu; în tot cazul, o singură împrejurare nu intrase în socotelile lui Stratonic, anume, că eu, cînd e vorba de iute şi de acru, sînt cu desăvîrşire nebiruit.

Iată pentru ce, cu negrăită plăcere şi cu vădită mulţumire, scosei a doua fălie de pîne din buzunar şi, cu voluptatea unor senzaţii numai mie cunoscute, desfiinţai până la coadă şi cu seminţe cu tot, cei patru ardei de jăratic... Mă înroşisem, nu-i vorbă, cum îi gotca şi sudoarea-mi curgea gîrlă de pe faţă, dar, cel puţin, eram în cîştig asupra lui Grigoriţă cu doi ardei şi cu o fălie de pîne... La Pîngăraţii lui Stratonic şi în postul Sîntămăriei, lucrul acesta plătea cît o adevărată izbîndă. Şi în egoismul ce mă stăpîneşte de regulă, la drum, îmi păsa foarte puţin, că Grigoriţă rămăsese aproape flămînd...

— Şi acum, scumpul meu, zisei eu răsturnîndu-mă în cumpănă pe speteaza scaunului, aprinzînd o ţigară şi prefăcîndu-mă sătul şi mulţămit, tu, dacă nu te-ai săturat, mănîncă pe Stratonic fript...

— Drept să-ţi spun, răspunse el cu un soiu de adevărată compătimire, de cînd sînt, dobitoc mai lacom şi mai egoist decît tine, n'am văzut...

— Nici eu...

Mă privi c'o adîncă milă şi desnădejde, privitoare nu numai la mine, ci la întreaga mizerie şi păcătoşie omenească, pe care el se părea c'o vede cu prisosinţă întrupată, pentru moment, în una şi singura mea persoană...

— *Suadentque cadentia sidera somnos*... încheei eu, sculîndu-mă dela masă.

Cum ajunserăm în odae, Grigoriţă iute se dezbrăcă, iute se descălţă şi iute se trînti în pat, învălindu-se cu oghialul până peste nas; şi—cred—că tot aşa de iute şi adormi.

Cît despre mine, ardeii mă otrăviseră până 'n vîrful unghiilor şi ceva, parcă, mă furnica prin tot trupul... Nu-mi era somn.

Eşii, deci, să mă preumblu puţin prin cerdacul ce dă spre lăuntrul mînăstirii.

Intreagă firea dormea dusă, în liniştea adîncă a nopţii tîrzii, iar în tăcerea netulburată de pretutindeni, cel mult dacă paşii mei mai răsunau a sec şi rar pe duşameaua înaltă a cerdacului aşezat pe deşert... De peste crestele neclintite ale briului de ziduri adormit pe temeliile sale, de peste coamele ţuguiate ale acoperemintelor, ce se prelungeau ascuţite în văzduh, luna plină a inceputului de August îşi trimetea din adîncuri spre lăuntrul întunecos al mînăstirii, lumina slabă şi pezişă a razelor sale şi, înfăşurate în taina acestei lumini, străjuiau drept şi nemişcate turnurile albe ale bisericii; iar crucile lor, înfiorate de sclipiri domoale, spintecau aerul stăpînit de umbră... Geamurile chiliilor din preajma mea, poleite de lumina asta făr' de viaţă, căutau, de prin unghere, hipnotic spre mine cu priviri într'aiurea de ochi sticloşi, încremeniţi şi morţi... Şi, spre tainele cerului, se ridica de pretutindeni susurul tăcerii.

Nu ştiu cînd, nu ştiu cum, dar mă trezii, dela o vreme, jos în ograda mînăstirii, măsurînd, cu paşi inconştienţi de lunatec, jurul bisericii înmormîntat în noapte... şi, printre nălucirile întrupate de închipuirea mea, eu însumi mă simţeam o nălucă, ce fîlfîia, parcă, prin văzduhuri pe aripi uşoare de întuneric.

Intîmplarea îmi îngropă privirea în umbra bolţii de intrare a mînăstirii şi, de acolo, mai departe într'o spărtură de lumină slabă, ce dădea afară spre deşertul cîmpului... Era golul unei portiţe deschise plin de bătaia razelor lunii... Eşit dintre ziduri prin portiţa dată înlături şi, scăpătat în largul singurătăţii, mă lungii într'un cot pe iarba înaltă şi moale, ce tivea amîndouă marginile drumului povîrnit la vale...

Din răsărit, din miază-noapte, din apus, din miază-zi, de undeva sau de pretutindeni, veneau în răstimpuri şi treceau pe fruntea mea uşoare şi nevăzute suflări molatece de vînt... Ai fi zis că natura mîngîea cu tăinuite şi sfioase desmerdări de dragoste faţa nestrămutatului său amant. De sus, din depărtările cele mai de pe urmă ale adîncului, peste geana neguroasă a hotarelor pămîntului, cumpănea, palidă şi neclintită, luna plină a miezului de noapte, iar din jocul zglobiu al vîntului cu erburile, o lume întreagă de închipuiri înalte şi subţiri, într'un dans imens de fantastice mlădieri se înfiripa în jurul meu... Din văi şi pân' la mine, străbătea, în murmur domolit de depărtare, zgomotul eternei frămîntări a Bistriţei pe stîncile sale, şi un vuet nedesluşit şi surd umplea văzduhurile cuprinse de neţărmuita fantasmagorie a nopţii...

Era tîrziu şi somnul începuse a-mi atîrna greu pleoapele peste ochi...

Eram, poate, gata să mă întorc în mînăstire sau, poate, că era, cît pe ce, să mă las somnului chiar aşa cum stăteam lungit în iarba înaltă şi moale..., poate... Nu făcui, însă, nici una, nici alta... Dinspre vale şi nu tocmai departe, auzii sau mi se păru că aud glasuri omeneşti încrucişîndu-se în vorbă..., ridicai

capul; două umbre cam la fel urcau în pas de voe drumul la deal sub ocrotirea prielnică a razelor de lună; şi aş fi luat bucuros pe cele două umbre drept doi călugări întîrziaţi afară din mînăstire, dacă glasul uneia din ele n-ar fi fost cu mult mai subţire şi mai mlădios de cît al celeilalte.

N-aş putea spune hotărît ce-mi trecu de-ocamdată prin minte...

Ori cum însă, cele două umbre, dintre care una mai înaltă, ajunseră drept mine şi se opriră locului...

Mă tupilai în iarbă, îmi stăpînii răsuflarea şi-mi ascuţii auzul...

Crîmpee răzleţe de vorbe fără înţeles, şoapte repezi şi scurte mînate de vînt, silabe acum înăbuşite, acum uscate şi şuerătoare, izvorîte, parcă, din gîtlejuri aprinse, ajungeau până la mine... Apoi umbra mai înaltă se plecă peste faţa celei mai scurte, o îndoi puţin pe spete şi cu de-asila oarecum, şi feţele amîndurora rămaseră îndelung prinse una de alta... iar cînd, printr'o zmucitură sălbatecă se dezlipiră de la olaltă, tăcerea nopţii fu ruptă o clipă de zgomotul puternic al unei pătimaşe sărutări...

Incă o sărutare... încă un zgomot...

— O idilă de dragoste, cugetai eu...

De cît idila aceasta cu atît era mai vrednică de urmărit, cu cît, în privazul mut al razelor de lună, se zugrăvea, în linii de lumină slabă, chipul svelt al unui călugăr cu comanac şi cu rasă cu tot...

— Lasă-mă, părinte Vavila, lasă-mă, se auzi împotrivindu-se fără voinţă un glas lămurit de femee; lasă-mă...

Şi în acest „lasă-mă" de prefăcută împotrivire, simţeai că arde înăduşit văpaia imensă şi nepotolită a simţurilor aprinse de dorinţi vinovate...

M'aş fi putut mişca, aş fi putut tuşi, m'aş fi putut scula de cum stăteam lungit, aş fi putut, în sfîrşit, vădi într'un chip oarecare supărătoarea mea mărturie şi aş fi stins ca prin farmec văpaia ce ardea două suflete omeneşti...

De ce?...

Incă un sărutat... încă un zgomot... încă o împotrivire...

Cele două umbre tăiară apoi prin iarba înaltă de pe marginea dreaptă a drumului şi intrară în pîlcurile de ciritei, ce acopereau coasta dealului mai departe; capetele lor luminate de lună mai răsăriră încă o bucată de vreme în salturi domoale şi la răstimpuri de-opotrivă peste întunecimea ciriteilor... Apoi, fie că depărtarea le sorbi, fie că întunecimea joasă a ciriteilor le înghiţi, că... nu se mai văzu nimic...

Poate că fu aidoma, poate că fu numai o părere, dar un nor îmbrobodi lumina lunei şi întunericul de pe pămînt îşi îndoi umbrele sale; suflările molatice de vînt încremeniră, zgomotul depărtat al văilor frămîntate de vijelia Bistriţei amuţi, fantasmagoria fără de margini a nopţii îşi mări farmecul său...

Fără să fiu, mă simții, parcă, vinovat de o faptă rea... Ca un vinovat, prin urmare, mă sculai de jos încetișor și, ca și cum m'aș fi temut să nu mă vadă cineva, mă furișai iute inlăuntrul mînăstirii.

Intrai în odae, unde Grigoriță dormea dus, mă dezbrăcai repede și mă trîntii în pat, și, deși eram obosit, somnul totuși veni tîrziu; dormii puțin și visuri deșanțate îmi turburară închipuirea neadormită...

Cînd ne scularăm adouazi, soarele era de o suliță pe ceruri.

Ne pregătirăm de plecare.

Un duruit de trăsură cutremură paveaua lăuntrică a mînăstirii, tocmai cînd eșeam afară din odae; iar cînd ajunserăm în cerdac și ne aruncarăm ochii spre poartă, nu zărirăm decît o așchie de fer, care, poleită de bătaia razelor soarelui, se învîrti o clipă scînteind, se șterse repede de muchea albă a zidului bolții de intrare, și dispăru sub dînsa fulgerînd... O căleașcă eșise din mînăstire... iar drumul moale de cîmp, amorțindu-i duruitul aspru de mai înainte, nu lăsa să ajungă din depărtare până la noi decît tic-tacul legănării sale leneșe pe arcuri mlădioase de oțel...

— Da' ce trăsur' a eșit din mînăstire, părinte Varsanufie? întrebarăm noi pe călugăr, care tocmai ne ajunse din urmă.

— D'apoi părintele egumen a plecat la tîrg, că azi trebue să cadă dela Galați chervanele cu băcălii.

— Și are să stee mult la tîrg?

— D'apoi de unde să știu eu? A sta cît a pofti, că doar mai are și neamuri pe-acolo, da' acu nu-i vorba de asta; părintele Vavila v'a rugat să nu plecați, până nu vi-ți întîlni cu sf. sa.

— Da' de unde știe, cuvioase, părintele Vavila, că sîntem în mînăstire? întrebai eu.

— Apoi i-am spus noi, că doar părintele Vavila trebue să știe tot ce se petrece în mînăstire, răspunse el hursuz și aruncînd spre mine cunoscuta coadă de ochiu.

— Bine, cuvioase, du-te sf. ta și spune părintelui Vavila că-l așteptăm în odae, răspunse Grigoriță.

Călugărul plecă.

— Dar, în sfîrșit, nu-mi spuseși, mă întrebă Grigoriță, cum mergeam spre odae, ce-ai făcut as' noapte?... Că te-am simțit cînd ai eșit, da' de întors nu mai știu cînd te-ai întors.

— Ce să fac?... la ardeii lui Stratonic al tău m'au otrăvit pân' în unghii și mi-au tăiat somnul; am eșit afară din mînăstire, m'am lungit în iarba de pe marginea drumului și am sticlit ochii la stele până după mezul nopții; și, dacă vrai să știi chiar tot, apoi află că am avut și o aventură galantă; precum vezi, și ardeii lui Stratonic sînt buni la ceva.

— Aventură galantă? esclamă interogativ Grigoriță pufnind de rîs; tu și aventură galantă? doar vr'o capră de-a mînăstirii de și-a fi pus ochiul pe tine; căci, de-altmintrelea, slut cum ești, îmi vine greu să cred în aventurile tale galante.

— Slut, neslut; greu negreu, atîta-ți spun c'am avut o aventură galantă; și ți-o spun aceasta ca să pocnești tu de ciudă, frumosule!

Intrarăm în odae.

Peste puțin ușa se deschise și părintele Vavila se arătă.

Fără să vrau, întîmplarea de cu noapte se înfățișă minții mele cu toate adausurile, pe care le poate da o închipuire nestrunită ca a mea.

„Ți se va erta mult, căci ai iubit mult".

Și fiindcă nici într'un chip nu puteam fi mai aspru decît Mîntuitorul, apoi ertai părintelui Vavila toate călcările de noapte ale canoanelor... și cu atît mai mult, cu cît nici nu se putea altfel...

Potrivit de nalt, subțire și mlădios, părintele Vavila era înzestrat dela fire cu toate podoabele unei adevărate frumuseți bărbătești.... Părul lui negru și bogat, ce-i eșia pe amîndouă tîmplele în bucle simetrice și ușor ondulate de sub comanac; barba lui tot neagră, care-i mărginea frumos și rotund, ca o ramă ușoară de umbră, ovalul desăvîrșit al feții sale, peste care albeața mută a crinului se îngîna cu rumănul sfios dar viu al trandafirului; sprincenele lui puternice și frumos arcuite, de-asupra cărora se ridica fruntea netedă, senină și încărcată, parcă, de visuri, nasul lui drept și statornic, musteața lui fină, ce se silea să umbrească o gură tăiată cu măestrie în mărgean însuflețit, dar mai cu samă ochii lui negri, adînci și visători, umbriți de niște gene lungi și mătăsoase...

Să fi avut cu năpaste douăzeci și opt de ani...

— Așa, mă gîndii eu, trebue să fi fost căpetenia îngerilor căzuți din cer sub întâia lui frumuseță dumnezeească...

Și numai atunci mi-am tălmăcit eu o mulțime de lucruri, despre a căror pricină n'aveam nici o cunoștință...

Atunci pricepui eu pentru ce cuconițele tinere și frumoase ale tîrgului treceau cu darurile lor pioase pe lîngă sf. Ana dela Mînăstirea Bistriței și se opreau cu ele tocmai la Pîngărați, unde, afară de părintele Vavila, nu mai era nici o altă icoană făcătoare de minuni... Și... multe alte lucruri am înțeles eu tot atunci...

— Da' bine, zise călugărul, mergînd spre Grigoriță și luîndu-l pe după gît în chipul cel mai prietenos din lume, bine, domnule Grigoriță, era să pleci fără să dai pe la mine sau, macar, să-mi trimeți răspuns că ești aici?...

— Apoi, uite, vina este a dumnealui, zise el arătînd spre mine și recomandîndu-mă, vra numai decît să fie de prînz acasă.

— Te rog, cuvioase, să mă erți de vorbă proastă, dar Grigoriță al sf. tale spune minciuni; el se grăbește; ci-că s'a aprins mahalaua Precistei și vra să fie cît mai iute la fața locului ca s'o stingă...

— Mă, zise Grigoriță furios, cînd ai s'o sfîrșești cu prostiile?....

— Indată ce-i sfîrşi-o tu cu minciunile.

— Bine, bine, domnule Grigoriţă, zise călugărul rîzînd cu haz; bine, lasă mahalaua să ardă, că de stins îi stinge-o d-ta şi mai pe urmă; pentru asta e totdeauna vreme; până atunci, ia să luaţi, mai bine, ceva, că doar nu-ţi pleca de aici pe inima goală.

Şi eşind în uşă, bătu din palme.

Un frate se înfăţişă.

— Ia vezi să vie Glicherie încoace.

Peste două minute Glicherie se înfăţişă.

— Da' îngrijit-ai de vr'o dulceaţă, de vr'o cafea pentru dumnealor, Glicherie? întrebă Vavila cu sprînceana puţin încreţită.

— Ap... ap... poi...

— Am să te trimeteş, Glicherie, la post şi la canon, ş'am să te învăţ eu cum se poartă cu lumea.

— Ap...

— Destul; două cafele cu lapte şi un ceaiu pentru mine; vezi să s'aducă aici şi iute: să nu lipsească nimic...

Glicherie dispăru.

— Sălbateci, domnule, sălbateci, exclamă Vavila indignat; nu poţi face din ei oameni nici în ruptul capului; şi dacă n'ar fi cu ce, calea-valea; dar aşa...

— Părinte Vavila, întrerupsei eu, mustrat oarecum de cuget; degeaba învinueşti sf. ta pe bietul arhondar; adevăratul vinovat sînt eu; ia asară, cînd am fost la părintele egumen, m'a pus dracu şi i-am lăudat un borş cu fasole şi cu sfecle al lui Nectarie dela Bisericani; şi se vede că lauda aceia şi altele privitoare tot la Nectarie nu i-au căzut bine părintelui Stratonic...

— N'are aface, domnule, mă întrerupse el; părintele egumen îi cu egumenia şi eu cu gospodăria; trebuia să mă întrebe pe mine; decît, cum vă spun eu, îs sălbateci, domnule, şi din călugăr îi greu să faci om.

— Bine, părinte Vavila, observai eu mirat, dar şi sf. ta eşti călugăr.

— Nu te teme, domnule, că am şi eu cusururile mele călugăreşti; dar fiindcă mi le cunosc, apoi le mai înăduş şi eu pe cît pot şi mă silesc să fiu mai mult om decît călugăr.

Uşa se deschisă largă în lături şi fratele amintit, îndoindu-se sub greutatea unei tablale de bacfong încărcate, intră înăuntru urmat de Glicherie.

Puse tablaua pe masă şi, la un semn al părintelui Vavila, amîndoi călugării se depărtară.

.... O cafea cu lapte, dela care nimic nu lipsea, nici cozonacul, nici untul proaspăt, nici căimacul din belşug şi nici chiar „marmelada" de mere domneşti; ceiaul, ceva mai smerit, stătea retras la un colţ de tabla, în tovărăşia unei sticluţi cu jamaică şi a cîtorva pinişoare de post rotunde şi mici.

— Şi care cusur călugăresc crezi sf. ta că-i mai mare? întrebai eu, cînd el începu a sorbi din ceaiu şi noi din cafelele cu lapte.

Se uită la mine lung, căutînd a pricepe rostul întrebării mele.

— Făţăria, răspunse el zîmbind. Ştiu la ce te gîndeşti; de cît nu merge altfel; aici trebue să fii ca ţiganul, de legea satului; şi, crede-mă, eu postesc de plăcere nu de evlavie, căci, mai la urmă, n'aş avea de dat socoteală nimărui, şi nici D-zeu nu se uită în strachina cuiva; uite, nu s-a mîntuit încă bine băcălia din trecut şi alte chervane încărcate sosesc mîni dela Galaţi; nu înţeleg, prin urmare, în post cel puţin, de ce ar mînca cineva carne în loc de icre negre?...

— Şi ar bea vin vechiu în loc de apă? îl întrerupsei eu.

— Vinul, grîul şi „untul de lemn" întîmpină el, dînd acestui din urmă cuvînt rostirea, de care numai slujbaşiii bisericii sînt destoinici, sînt trei lucruri îngăduite de sfinţii părinţi şi dacă toate acestea nu pot lipsi din casa Domnului...

— De ce, adică, ar lipsi din casa omului? terminai eu; ei, aşa făţărie călugărească mai înţeleg şi eu, părinte Vavila.

— Astăzi, zise el, trecînd peste gluma mea, d-ta domnule Grigoriţă împreună cu dumnealui, sînteţi oaspeţii mei.

— Da'... se încercă Grigoriţă să întîmpine.

— Nici un „da", domnule Grigoriţă, astăzi sînteţi oaspeţii mei; lasă dracului cea Precistă, c-or stinge-o ei alţii; cred că pompieri s-or fi găsind ei destui în tîrg... Şi tot odată, pe mine vă rog să mă ertaţi, că mă duc să mai regulez cîte ceva prin mînăstire; la prînz ne vedem. De aveţi nevoe de ceva, poronciţi lui Glicherie în locul meu; cred că o să fiţi mulţămiţi.

Se sculă şi eşi.

— Şi acum, frumosule Cigisbeu, zisei eu adresîndu-mă lui Grigoriţă, cam cîte zile crezi tu că o să suspine gingaşa Dulcinee din mahalaua Precistei?

— Mă, tu eşti bun de legat şi de dus la Golia.

— Asta o ştiu eu de mult; da' stăi, că n'ai sfîrşit-o cu mine, şopîrlă mînăstirească; m'ai făcut slut, am să ţi-o plătesc...

— Bine, bine, ai să mi-o plăteşti, da' vorba-i, ce ne facem noi până la prînz?

— Să eşim, c'apoi om vedea noi ce-om mai face.

Vizitarăm biserica, unde n'avurăm nimic de însemnat; cel mult, dacă ne oprirăm cîteva minute la zugrăveala veche, care închipuia, pe unul din păreţi, familia lui Vodă Lăpuşneanu; încolo, nici arhitectură, nici pictură mai deosebită şi nici măcar acel aer de vechime, care, în simplitatea lui măreaţă, dă atîta farmec bisericilor lui Ştefan.

Străbăturăm în lung şi'n lat vestitele grădini ale Pîngăraţilor, croite şi sădite mai din vechiu de Neonil şi Varnava, naintaşi în egumenie lui Stratonic, ba avurăm curajul să ne apropiem chiar de prisaca mînăstirii; ne mulţămirăm însă a privi de departe cum călugărul prisacar trebăluia printre stupi, însoţit în toate mişcările lui de un nour de albine; rătăcirăm, apoi, o bucată de vreme prin pădure şi, cînd fu asupra prînzului, o luarăm spre mînăstire.

Masa era aşezată în una din odăile arhondaricului, unde ne duse părintele Vavila, pe care-l întîlnirăm aşteptîndu-ne în sală.

— Socoteam c'aţi plecat, domnule Grigoriţă, zise el, cum ne aşezam la masă; drept să vă spun, mi-ar fi părut rău.

— Da' bine-ţi mai cunoşti prietenii, cuvioase, mă grăbii să răspund eu înaintea lui Grigoriţă; sf. ta crezi, poate, că Grigoriţă e în stare să se lepede cu una cu două de o masă ca aceia, mai ales, pe care a adulmecat-o pentru acum cu nasul lui de şopîrlă... Te înşeli amar, cuvioase.

— D'apoi atunci cum rămîne cu Precista?

— Pe dînsul, răspunse Grigoriţă roş la faţă şi mînios, îl ştiu cel puţin că-i nebun din născare, dar pe sf. ta, părinte Vavila, te ştiam om cu rînduială la cap.

— Aşa ştiam şi eu, răspunse călugărul, dar, cîte odată, mai dau şi eu la pîrdalnica cea rînduială, şi, la masă mai cu samă, mă mai lipesc şi eu pe lingă cei nebuni din născare; ce vrai, domnule Grigoriţă?... mi-i teamă să nu îmbătrînesc prea degrabă.

Glicherie intră, aducînd pe o tăbläluţă rachiu şi pîne tăiată în bucăţele mici ca nafura.

— Ia mai bine luaţi cîte un păhăruţ de rachiu, zise părintele Vavila, turnîndu-ne la fiecare.

Era un rachiu de tescovină dumnezeesc... Iar cînd fratele amintit mai sus, diriguit de Glicherie, începu a aduce pe masă, nu te pricepeai de unde s'o mai începi: dela ochiuri cu mămăliguţă caldă, dela brînză cu smîntînă, dela brînza de oi cu miros de brad, dela masline lungăreţe şi tari, zăcute în undelemn adevărat grecesc, ori dela sardele de cutie?... Şi chiar de-ai fi ştiut cum s'o începi, dar nu te pricepeai cum s'o urmezi şi s'o sfîrşeşti; căci şi puii cu smîntînă şi puii fripţi anume pregătiţi pentru noi te ispiteau tot cu atita putere ca şi ihneaua de hribi proaspeţi, caşi răsolul de cegă şi chiar ca chiftelele de cartofe rumene şi ispititoare pregătite tot anume, dar pentru părintele Vavila.

Asupra unui lucru, însă, nu mă puteam dumeri: în loc de vin, nu se afla pe masă de cît o garafă mare de cristal plină cu apă rece şi limpede.

Şi cînd dădui, după icre negre, să-mi torn un pahar de apă, călugărul mă opri...

— Da' bine, domnule, vrai să te îmbolnăveşti? zise el scoţînd de sub masă o sticlă de vin negru ca sîngele de epure şi turnîndu-mi în pahar.

— Lasă apa, că doar apa nu-i pusă pe masă de băut, adăugă el.

— O!... O!... părinte Vavila, dar asta-i curat făţărie călugărească! Apa pe masă şi vinul sub masă!...

— Se înţelege că-i făţărie; doar ţi-am spus că cea mai înaltă virtute călugărească e făţăria... Intră pe uşă cineva străin şi neaşteptat şi vede pe masă coşcogea clondir de vin... Ei bine, nu-ţi găseşte vină că mănînci, îţi găseşte vină că bei; iaca d. Grigoriţă trebue să ştie... la Vorona nu era tot aşa?

— Bine, şopîrla naibii, de ce nu mi-ai spus cum e regula, de era să mă otrăvesc cu apă?...

— Unde dă D-zeu să te ia dracu!... răspunse el scurt, scoţîndu-şi pe farfurie răsol de cegă.

— Da', zisei eu, gustînd din pahar, vinul sf. tale, părinte Vavila, cam miroasă a mucegaiu, trebue să fi ţinînd minte de mult.

— Cam de pe la 50, înainte cu mult de secularizare.

— Cum? au lăsat Grecii în dar asemenea vin mînăstirii?

— Ţi-ai găsit! L-a cumpărat Varnava care-a venit la egumenie după Neonil.

— Apropo de secularizare, după ce văd eu pe masă şi sub masă, s-ar părea că secularizarea nu s'a prea abătut pe la Pîngăraţi.

— Ba s'a abătut, de cît Cuza, oricît de mare Domn a fost, avea, însă, un cusur; nu se ţinea de cuvînt.

— Adică cum?

— Uite cum: Cel din urmă egumen grec al Pîngăraţilor, Neonil, era un călugăr mare cît un bivol mînăstiresc, negru, gros şi buzat, dar mai cu samă gras, de umplea cu hoitul lui o căleaşcă întreagă cu arcuri de oţel, făcute pentru dînsul anume. Cînd, cu vizita ce o făcu prin ţară Cuza, după alegerea lui ca Domn, se abătu şi pe la Piatra, i se înfăţişară după cuviinţă toate treptele de slujbaşi şi de bresle ale tîrgului şi judeţului, între care şi Neonil în fruntea clerului mînăstiresc. Cuza, cum era el sprinten şi iute, cum avea el răspuns pentru toate, după ce stătu de vorbă cu prefectul, cu magistraţii, cu profesorii, cu negustorii, cu boerimea, se întoarse ca în şurub şi se opri drept în faţa lui Neonil.

— Da' părintele?... întrebă el scurt.

— Părintele Neonil, egumenul dela Pîngăraţi, se grăbi a-l recomanda prefectul.

— A! Părintele Neonil, egumenul dela Pîngăraţi!... Ei, cum o mai duceţi pe acolo, cuvioşia voastră?

— Greu, măria ta, greu, răspunse Neonil cu mînile la pept şi plecîndu-şi cu smerenie capul.

— Da? zise Cuza, bătîndu-l peste pîntece cu dosul mînii, lasă, cuvioase, c'am să vă uşurez eu.

Şi tot ca în şurub se întoarse iute în altă parte. Şi la şeizeci şi patru l-a uşurat şi pe el ca şi pe toţi ceilalţi egumeni greci, decît a lăsat, totuşi, mînăstirilor destule averi, ca să poată face şi bieţii egumeni romîni pîntece tot aşa de mare caşi Neonil; iată cum nu s-a ţinut Cuza de cuvînt.

— Ei bine, zisei eu ridicînd paharul, să trăiască Cuza, măcar c'a murit, că de s-ar fi ţinut el de cuvînt, ce s-ar fi făcut acum şopîrla as' de Grigoriţă, care de două ceasuri secularizează şi de pe masă şi de sub masă şi tot n'a gătit. Destul, măi Grigoriţă, c'ai să faci un pîntece cît Neonil, sau, cel puţin, are să te afurisească mitropolitul Sofronie, şi ai să rămîi ciş de mîna dreaptă, ca Teriachiu, cel cu secularizarea dela Neamţ.

— Părinte Vavila, întrebă Grigoriţă, neluînd în samă vorbele mele şi despoind foarte metodic de coajă un măr domnesc, aveţi capre multe în mînăstire?

— Avem; da' ce-i cu caprele?

— Ia să bagi de samă sf. ta că una din ele şi-a pus în gînd să-l îndrăgească pe dumnealui; mi-a spus c'asară a eşit din mînăstire şi-a şezut tologit în iarbă de pe marginea drumului până după mezul nopţii; ba c'a avut încă şi-o aventură galantă; înţelegi sf. ta c'o asemenea mutră de dihanie nu putea să insufle sentimente de dragoste decît, doar, unei capre răpciugoase.

Grigoriţă muşcă din o felie de măr şi sorbi foarte liniştit din paharul cu vin. Călugărul se înroşi puţin şi se uită pe furiş la mine, fără să răspundă nimic.

Eu rămăsei ca trăsnit.

Totuşi îmi ţinui cumpătul pe cît putui.

— Ia vezi, părinte Vavila, zisei eu cu cea mai deplină convingere din lume, vezi sf. ta pe acest Grigoriţă al nostru? Dacă nu va moşteni el împărăţia cerului, apoi să ştii sf. ta că n'o mai moşteneşte nici un sărac cu duhul; am o ciudă grozavă pe el şi, pentru a-l amărî, am scornit în folosul meu o aventură galantă până ce şi la Pîngăraţi; adevărat este că am eşit asară din mînăstre, că m'am lungit în iarbă, dar în două secunde am adormit ca un bursuc şi, de nu muşluia un cine pe la capul meu, aş fi dormit tun pân' a doua zi.

Călugărul se uită ţintă la mine, caşi cum ar fi simţit ticluirea minciunii; apoi umplîndu-ne paharele la toţi, închină şi, bătîndu-mă pe umăr vesel şi fără ascunsuri:

— Tare mă tem, zise el uitîndu-mi-se drept în ochi, să nu moşteneşti d ta împărăţia iadului.

— Nu cumva, poate, nu crezi ce ţi-am spus?

— Ba cred; cum să nu cred? Decît ceva, măcar, tot trebue să fi visat.

— Ei, aşa, de visat!...

— Bine; ne-am înţeles; aşa dar pentru noi amîndoi împărăţia iadului, pentru d. Grigoriţă împărăţia cerului; ce zici, d-le Grigoriţă?

— Eu zic să vă duceţi la dracu amîndoi; Balan să v'aleagă ce bîiguiţi; se vede că vinul ist negru de Nicoreşti v'o smintit din ţîţîni.

— Bine, închee călugărul, desară bem Cotnari.

— Şi până desară să ştii tu, mă şopîrlă, c'am să fac o odă şi am să ţi-o închin ţie.

— Acuma odihniţi-vă o leacă, zise călugărul; mă duc şi eu să mă las puţin; după ce vi-ţi scula, mai mergem prin mînăstire, dacă vraţi să-i vedeţi heiurile.

Eşirăm tustrei, şi părintele Vavila ne însoţi pân' la odaia noastră...

— Mă, întrebă Grigoriţă, după ce intrarăm în odae, în ce limbă vorbeai tu cu Vavila, de nu v'am înţeles de loc?

— Intr'o limbă, pe care niciodată n'o înţelege un mare gogoman ca tine; bine, mă, dracu te punea să deschizi vorbă de aventura mea galantă? Cum ţi-ai închipuit tu, nenorocitule, că mi s-ar fi putut mie întîmpla aşa ceva tocmai la Pîngăraţi? Şi totuşi o aventură galantă a fost, dar nu a mea ci a lui Vavila; fără să vrau, am fost martur astă noapte la o întîlnire de dragoste a călugărului; am voit să cîrpesc eu minciuna, dar ai văzut că nu s-a prins; acum vezi de mai deschide vorba, ori dă a înţelege cumva, că ţi-am spus, că, pe crucea mea, de nu te pocnesc în cap cu ce-oiu apuca.

Ne culcarăm.

Eu mă sculai mai înainte şi mă pusei la masă să scriu.

— Da' ce scrii tu acolo? mă întrebă Grigoriţă trezindu-se şi văzîndu-mă că scriu.

— Odă amicului meu Grigoriţă.

— Mă smintitule...

— Nu mă turbura...

Sfîrşii şi pusei carnetul în buzunar.

— Ia ceteşte-mi-o şi mie, zise Grigoriţă cum stătea cu faţa'n sus şi căsca, să văd ce prostie ai scris.

— La masă, scumpul meu, între două pahare de Cotnar.

După vorbă, Vavila veni şi ne luă să mergem prin mînăstire.

— Biserica, livezile, prisaca le-am văzut azi dimineaţă, zisei eu; altă ceva dacă ai să ne arăţi.

— Atunci, hai să vedeţi beciurile mînăstirii.

— Sînt însărcinat din partea lui Grigoriţă să-ţi spun, părinte Vavila, că vizita aceasta o facem cu cea mai mare plăcere.

— Ia să vie Inochentie c'o luminare 'ncoace, strigă Vavila către un călugăr, care tocmai trecea prin dreptul nostru.

Sosirăm la uşa beciurilor, unde Inochentie ne ajunse din urmă cu luminarea, o uşă de stejar în două părţi, ferecată cu şini groase de fer, cu broască de cetate şi cu lăcata la fel; cînd se deschise înlături una din uşi, lumina de-afară nu fu în stare să pătrundă întunerecul gîrliciului până la fund; trebui, deci, să scoborîm cele treizeci şi două de scări, călăuziţi de Inochentie, care ţinea luminarea ridicată sus înaintea noastră; ai fi zis că te scobori în fundul pămîntului; pe la jumătatea scoborîşului începurăm a simţi răcoare; iar cînd ajunserăm la treapta din urmă, frigul ne cuprinse de-al binelea.

— Iaca, părinte Vavila, aşa ai să te scobri sf. ta, cînd a fi şi-a fi, în împărăţia lui Scaraoschi, împreună cu prietenul ist de poronceală al sf. tale.

— Primesc, d-le Grigoriţă, cu tocmeală, numai, să găsesc acolo, caşi aici, raiul la fund.

Cel mult, dacă lumina lui Inochentie biruia până la cîţiva paşi întunericul adînc din faţa noastră; oricum, dar, sub licărirea ei, puturăm, totuşi, deosebi la dreapta şi la stînga ziduri puternice de piatră cioplită, pe care se sprijinea destul de sus bolta la fel a beciurilor.

Cotirăm în o hrubă lăturalnică de pe stinga.

— Aici's vinurile, lămuri părintele Vavila.

Nu merserăm, în adevăr, decît vr'o zece paşi şi începurăm a zări de o parte şi de alta, înşirate frumos la rînd, pe căpătăie la o de-opotrivă depărtare, poloboace mari de stejar groase în doage de două palmace şi strînse temeinic în cercuri late şi dese de fier. Pe fiecare poloboc era scris cu boia roşie veleatul şi locul de unde plecase vinul: „Odobeşti 1855", „Nicoreşti 1850", „Chiscu-Corbului 1854", „Cotnari 1848"... Numărarăm vr'o cincizeci de poloboace tot cu vin vechiu de viţă vestită. După ce eşirăm din departamentul poloboacelor, intrarăm în acel al gărăfilor: în firizi lungi şi adînci, lăsate inadins în ziduri, una de-asupra alteia, sute şi mii de butelci negre astupate cu dopuri şi ceruite, stăteau cuminţi la şir şi cu gîturile ţapene una lîngă alta şi una după alta; iar de-asupra firizii, tot cu boia roşie era scris „Nicoreşti", „Odobeşti", „Cotnari", „Coasta-Lupii", „Chiscu-Corbului"...

— Iţi fi îngheţat de frig, zise părintele Vavila, scoţînd de prin buzunările rasei şi antereului un rac şi trei păhăruţe; ia să vă încălziţi o leacă; şi luînd o butelcă de Cotnari, o destupă iute şi ne turnă la fiecare; nu sfîrşisem de golit paharul, şi o căldură plăcută ne şi învioră până 'n vîrful unghiilor; încă un pahar, şi butelca îşi dădu sufletul.

Călugărul voi să mai destupe una, dar îi luai racul din mînă.

— Da' ce vrai, cuvioase, zisei eu, ţi-ai pus în gînd să scoţi de-aici pe corcii pe şopîrla as' de Grigoriţă? Nu uita, mai bine, să porunceşti pentru masă şi vr'o două butelci de Cotnari, pe lîngă cele cîteva de Odobeşti.

Făcurăm la dreapta în altă hrubă, despărţită de cea întăi tot prin o uşă de stejar ferecată cu şini late de fier.

— Da' uşa asta ce rost are, părinte Vavila, aici în inima pămîntului? întrebai eu.

— Apoi în hruba asta ţinem fruptul alb şi închidem la mijloc, ca să nu prindă cumva vinurile iz de la brînza de oi.

Străbăturăm printre două şiruri alcătuite din o sumedenie de putini şi făşcuţe, care cu brînză de oi, care cu de vaci, care cu unt; printre străchini smălţuite şi mari pline cu smîntînă; pe sub un şir nesfîrşit de beşici şi de coşuleţe de coajă de brad, pline toate cu brînză de oi şi spînzurate de cîrlige bătute în bolta hrubei, alăturea cu o mulţime de hîrzoabe cu păstrăvi afumaţi, jamboane, slănini, ghiudemuri şi fel de fel de păstrămuri, de-asemenea spînzurate pe cîrlige...

Cotirăm la dreapta în hruba cu băcălii... Nu te mai pricepeai ce era acolo: burduful de capră pline cu undelemnuri greceşti; în firizi iarăşi anume făcute, sticle tot cu undelemn, numai cît de „paravans" galbăn cum-ti chilimbarul şi limpede ca lacrima; în altă parte polobocele cu masline, cu capere, cu sardele, tinichele mari cu icre negre, toate cam pe sfîrşite; teancuri de cutii cu sardele şi stive de luminări de spermanţetă „Apollo Kerzen", învălite în hîrtie portocalie; damigene cu romuri albe şi roşii, galoane mari cu tot soiul de rachiuri, coniacuri, licheoruri, vişinapuri, compoturi, şi o mulţime de alte mărunţişuri, de nu te mai ducea mintea să le însemni pe toate...

— Bine, cuvioase, da' cu ce-am văzut eu în beciurile sf. tale, începînd cu vinurile şi sfîrşind cu băcăliile, socot că toată suflarea călugărească ar putea-o duce pân' la a doua venire.

— Ar putea-o duce, d-le, şi până la a treia venire, dacă n'ar mai fi cele metropolii cu toţi slujbaşii lor mari şi mici şi episcopiile de-asemenea; dacă n'ar mai fi ispravnici, privighitori, protopopi, primari, ba cîte o dată chiar perceptori; şi, dacă mai pui pe de-asupra pe prieteni şi pe lumea care nu se mai curmă pe la sărbători şi pe la zile mari, apoi înţelegi bine că un rînd nu trebue să se sfîrşească şi altul nou să şi sosească dela Galaţi. Vezi dumneata cîtă băcălie e aici, afară de cea care se află prin cămări, nu ne ajunge de Sîntămăria mare; noroc că mîne sosesc dela Galaţi chervanele mînăstirii.

— Da' mai daţi-o sf. voastră prin cea mămăligă cu brînză...

— N'ai grijă c'avem noi destulă lume şi de-a mămăligii cu brînză; dar nu ştiu cum, că s'a făcut obiceiu de vine aici tot lume subţire, nu numai din Piatra, ci şi din alte părţi, şi, dă, cu te miri-ce nu poţi împăca asemenea lume; boeroaicele, mai ales, sînt gingaşe de tot la mîncare; ş'apoi nu vin cîte una două, vin cîte zece de-odată.

— Apoi atunci îi greu de tot, părinte Vavila. Să împaci sf. ta cu de toate pe zece boeroaice gingaşe de-odată, îi greu... îi greu de tot...

Călugărul se uită la mine cu înţeles, zîmbi şi nu zise nimic.

Eşirăm din beciurile mînăstirii, ca din nişte adevărate catacombe, unde răceala ne supsese tot sîngele din faţă şi rămăsesem palizi ca nişte morţi; cel puţin pe Grigoriţă nu-l mai cunoscui, cînd scăpătarăm la lumină; în loc de cap, avea între umeri o enormă alămîe cu păr şi cu ochi, şi numai vîrful nasului ascuţit şi vînăt mai închipuia o mică pată mohorîtă pe o întindere gălbie...

Părintele Vavila o luă prin mînăstire, iar noi apucarăm spre pădure.

Către sară, după ce soarele scăpătă dincolo de dealuri, ne întoarserăm şi ne duserăm de-a dreptul în odaia unde masa era aşezată şi unde călugărul ne aştepta de cîteva minute.

— Iţi fi obosiţi şi flămînzi, ne zise el, văzîndu-ne; ia poftiţi.

— Flămînzi ca flămînzi, dar mai cu samă însetaţi, cuvioase, răspunsei eu, uitîndu-mă sub masă.

De astă dată erau două vase de tinichea, din care gărăfile negre îşi ridicau gîturile afară din ghiaţă, ca broaştele din baltă...

Ne aşezarăm la masă şi începurăm a lua, care de unde apucarăm... Grigoriţă icre negre, eu un păstrăv, călugărul o sardea de cutie...

— De care vin poftiţi, întrebă călugărul, scoţînd două gără de sub masă, Odobeşti ori Cotnari?

— Cam la grea alegere ne pui părinţele; Cotnariul, de-a fi, mai les, din viile roznovăneşti...

— Tocmai de-acolo şi vechiu de 20 de ani, mă întrerupse călugărul.

— Apoi atunci, de ne-am pune în poară cu el până la sfîrşit, ne vîră sub masă; mie toarnă-mi Odobeşti; Cotnariului am să-i fac cinste mai la urmă.

Grigoriţă întinse paharul foarte grav.

— Mie toarnă-mi, părinte, de care vrei, zise el cu gura plină; alegerea e pentru bicisnici.

Ii turnă lui Cotnari şi mie Odobeşti; şi, de oarece în unele privinţi călugărul era de socotinţile lui Grigoriţă, îşi turnă şi lui tot Cotnari.

— Bun!... Iată-mă în minoritate, zisei eu deşertînd paharul... Un bicisnic şi doi voinici.

Se aduse supă de clapon şi, pe urmă, însuşi claponul însoţit, după alegerea fiecăruia, ori de usturoiu, ori de muştar.

Eu mă dădui de partea usturoiului, măcar că era usturoiu de toamnă, iute, de-ţi sărea căciula 'n podele, cînd gustai; Grigoriţă şi călugărul se dădu de partea muştarului.

— Bine, cuvioase, observai eu, înţeleg pe Grigoriţă să mînince muştar, că, dă, cea Precistă, măcar că nu e tocmai mare boeroaică, dar e, totuşi, foarte gingaşă la nas, şi Grigoriţă urmează să dea mîni ochii cu dînsa; dar sf. ta... drept să-ţi spun, nu înţeleg ca, tocmai un călugăr să strice vechile canoane: canonul claponului e să fie mîncat cu usturoiu.

— Da' nu-ţi spusei c'aici boeroaicele se ţin lanţ? Uite, mîni e Duminică şi trebue să 'nceapă a curge la căleşti din toate părţile; ce vrai? să-şi pună lumea basmaua la nas, cînd s'a apropia de mine?

— A!... Cînd s'a apropia de sf. ta... Ia mai umple, cuvioase, ist pahar, că mi-i al dracului de sete; usturoiul trebue stins.

— Şi muştarul, zise Grigoriţă, întinzînd şi el paharul.

Ne turnă la amîndoi, îşi turnă şi lui, şi paharele se umpleau şi se deşertau cu o iuţală de necrezut...

Lui Grigoriţă i se înroşise nasul şi începuse a i se înclee limba ca lui Glicherie.

Călugărului îi sticleau ochii ca doi cărbuni; mie... poate că şi mie-mi sticleau ochii, dar nu-i vedeam; simţeam, doar, atîta că-mi ard în cap ca jăraticul.

Se aduse friptura, un muşchiu de viţel cît toate zilele de lung şi împănat cu slănină.

— Stăi, Grigoriţă, zisei eu, oprindu-l de a-şi scoate pe farfurie; friptura are regulele ei: La friptură se ţin discursuri şi se închină pahare; prin urmare, n'ai să scoţi friptura, până ce nu vei jura pe cinste, că ai să ţii un discurs, sau, cel puţin că ai să închini un pahar. N'am zis bine, cuvioase?

— Da, da, da, încuviinţă călugărul, însoţind cam greşit cu capul întreita sa încuviinţare.

— Mă... mă... da... îngaimă Grigoriţă.

— Zi pe cinste.

— Mă... mă... ne... ne...bunule.

— Zi pe cinste.

— Pe... pe... cinste.

Nimeri cu vai nevoe o fălie de friptură şi şi-o scoase pe farfurie.

— Toarr... nă, po...pă, zise el întinzînd paharul.

Călugărul îi umplu paharul.

Dădu să bee.

— Nu, întâi discursul ş'apoi paharul, zisei eu, oprindu-l de a bea.

— Nu, zise el îndărătnicindu-se; ma...ai întâi ooo...da şi ap...poi discursul.

— Bine, iată-ţi fac plăcerea; da' să ştii că de nu ţii un discurs, măcar ca Glicherie, apoi să ştii că mînînci trînteală; ia sama c'ai jurat pe cinste.

— Ooo...da, ne... ne...bunule, izbuti să zică el, în sfîrşit.

Călugărul se tăvălea de rîs.

Scosei carnetul şi cetii:

„Cugetările lui Grigoriţă, celui mai bun al meu prieten, privitoare la un gard de zăbrele din Precista“

Ah!... de cîte ori voit-am
Ca să-ţi fac vr'un chip, vr'un semn...
Dar atît de lungi şi dese
Sînt zăbrelele de lemn!

Cine, naiba, garduri 'nalte
Şi zăbrele-a mai scornit?...
Nu putea să lese lumea
În islaz neţărmurit?

Peste orişicîte garduri,
Ochii sar, inima sare;
Dar ce faci, cînd peste ele,
Vrai s'arunci o sărutare?

Cu ochi galeşi măsuri gardul,
Peste el să sai îţi vine;
Dar nu poţi, căci dinlăuntru,
Ne'ndurat te latr'un cîne...

Noaptea vii tîrziu acasă,
Şi 'n somn ai vedenii rele...
Visezi scînduri cu ochi negri,
Cîni cu dinţii de zăbrele...

— Ei, ce zici, cuvioase, întrebai eu, punînd carnetul în buzunar, ce zici? se potriveşte?

— Al dracului, d-le, răspunse călugărul, cercînd a-şi umplea paharul, al dracului; dar nimerind cam pe buză, vinul curse jumătate pe masă şi jumătate în pahar... al dracului... cinele ceala cu zăbrele şi cu ochi.. Ia daţi paharele, închee el întinzînd garafa spre mine.

— Toarnă, cuvioase, toarnă; vezi, numai, de nu prea împrăştia vinul, că, doar, Cotnarii nu-s după casă.

Mă... smin... smin...titule, izbucni Grigoriţă de-odată; mă... smin... smin...titule, dă... ooo...da 'n...coace.

— Asta nu se poate; cu poşta de mîni, oda merge recomandată tocmai în fundul Precistei la casa cu No...

— Mă... te... ucid...

— Pân' atunci, ia mai bine discursul; nu-i aşa, părinte Vavila?

— Da, da, da, încuviinţă călugărul, însoţind iar cam greşit cu capul întreita sa încuviinţare; ia dă paharul, domnule Grigoriţă.

— Poo...pă, te ucid...

Grigoriţă, cît era el de lung, de subţire şi de slab, dar la chef era mare vărsător de sînge; totuşi întinse paharul, dar cam într'o parte; călugărul nu nimeri nici el tocmai drept gura paharului şi jumătate din vin curse iar pe masă.

— Apoi, cuvioase, zisei eu cam supărat, cu regula asta eu am să mor de sete; ia adă 'ncoace cea garafă.

Şi voii să i-o ieau din mînă.

— Asta nu se poate...

Şi feri garafa, trăgînd-o spre dînsul...

Apoi punînd-o pe masă, bătu din palme.

Glicherie se înfăţişă.

— Inochentie...

Şi restul de „să vină 'ncoace" îl înlocui, făcînd în aer şi cam stîlcit cuvenitul semn de chemare cu arătătoriul fără cumpăneală al dreptei sale.

Glicherie eşi, şi peste cîteva minunte Inochentie intră.

— Cinci gărăfi de Cotnari din dreapta, porunci el scoţînd două chei din buzunar şi dîndu-le lui Inochentie; — din dreapta, auzit-ai?

Şi Inochentie pleşă iute spre îndeplinirea poruncii, înainte, chiar, de a mîntui Vavila de făcut cu mîna trebuitoare şi molatică cuvenitul semn de arătare spre o dreaptă închipuită.

— Doamne, părinte Vavila, întrebai eu cam cu sfială, dar de află prea cuvioşia sa Stratonic de risipa ce-i faci în vinurile mînăstirii?...

— Nu-mi pasă, chiar să afle...

Şi cu arătătorul dreptei sale şterse larg în aer şi cam la înălţimea nasului semnul de negare, dar numai într'o parte...

— Nu-mi pasă, eu îs cămăraş... el îi... egumen... n'are treabă..

Grigoriţă se muncea şi nu nimerea să-şi scoată pe farfurie o bucată de plăcintă în foi cu brînză şi smîntînă, adusă şi pusă pe masă chiar atunci în o tava ferbinte de aramă, curat frecată şi frumos spoită.

— Mă... smin...titule, ia scoate, zise el dîndu-mi cuţitul şi furculiţa lui.

Îi umplui farfuria cu o bucată de plăcintă moale şi ferbinte, de, aproape, sfîrîea.

— Decît n'ai să mînînci, zisei eu, nedîndu-i cuţitul şi furculiţa, până nu te-i plăti de discurs.

— Da, da, da, întări călugărul, discursul, domnule Grigoriţă, discursul... ai zis pe cinste.

Grigoriţă rămase un minut cu capul plecat, ca într'o adîncă cugetare sau, mai bine zis, într'un soiu de piroteală, apoi, de-odată, ca împins, parcă, de o putere nevăzută şi ţinîndu-se strîns de marginea mesei, îşi desfăşură în aer drept şi ţapăn toată lungimea supţire şi slabă a trupului său...

— O... o... norată.... adunare!... ppopă, te ucid, mă... smin...titule...

Pauză...

Şi ridicînd paharul deşert,

— Să... să vă iea dra...draacul pe-amîndoi...

Şi tot aşa de repede se trînti pe scaun precum se şi sculase.

Discursul se sfîrşise.

— Brava, Grigoriţă; te declar cel mai mare orator din univers....

— Da?... ce... crezi tu, smin...titule?...

Inochentie intră cu Cotnariul, puse gărăfile pline în ghiaţă, în locul celor deşerte şi eşi.

Făcurăm plăcintei cuvenita cinste, în hatîrul, mai cu samă, al Cotnariului nou sosit.

— Ştii ce una, cuvioase, mă hotărîi eu să zic, golind după plăcintă paharul reglementar.

— Ce? mă întrebă călugărul vrînd a-mi umplea din nou paharul; dar nimerind mai degrabă buza, decît gura paharului, vinul curse iarăşi pe masă, mai mult de jumătate.

— Fiindc'a tocat de polunoşniţă, şi eu plăcinta am cam sfîrşit-o, aş socoti să ne tragem fiecare pe la casele noastre.

— Stăi să... toace de utrine... nu-i aşa, d-le Grigoriţă?...

— Să... toaaa...ce, răspunse el mecaniceşte, fără să ştie de ce toacă e vorba, dar, totuşi, cu destulă autoritate poruncitoare în glas.

Lucrul devenia îngrijitor.

Cu fel de fel de viclenii, izbutisem, nu-i vorbă, să nu ţin tocmai întreg şirul paharelor şi scăpasem, prin urmare, mai teafăr până acum decît Grigoriţă şi călugărul; cu toate vicleniile mele, însă, simţiam cum îmi zvîcnesc tîmplele şi-mi vîjîe urechile, iar pe Vavila, care stătea la masă în faţa mea, mi se pă-

rea că de-abea îl zăresc la o mare depărtare; și n'aș fi putut spune cu temeiu, dacă barba lui era roșie sau neagră, dar aș fi putut spune cu încredințare, că nas, cel puțin, n'avea de loc... Cu mare băgare de samă îmi puteam, totuși, purta limba 'n gură și mintea 'n cap; despre picioare nu știam nimic, de oarece nu mă urnisem de pe scaun.

Glicherie intră cu o farfurie mare încărcată cu fructe, între care zării, mai cu samă, vestitele cireșe negre dela Pîngărați.

Cine nu cunoștea cireșele negre dela Pîngărați!... Mari cît nucile cele mici, albăstrii, de negre ce erau, cu pelița groasă, cu carnea tare și roșie ca de naramze, cu sîmburile numai cît lintea, de o dulceață parfumată, necunoscută altor fructe, cireșele negre dela Pîngărați alcătuiau, la „secundae mensae", deliciul rar al ospețelor boerești dela oraș, la care, din cînd în cînd, Stratonic trimetea cu mare scumpătate cîte un mic coșuleț...

— Migdale și alune, nepriceputule, strigă Vavila, făcîndu-i semn să iasă afară; fleacuri de-aistea pentru duduci și pentru cucoane; înțeles-ai? hai, cît te văd.

Glicherie se și întoarse iute cu migdale și cu alune stricate gata.

Noroc numai, că din cele cinci sticle de Cotnari, nu se bău, cu năpaste, decît două, cel mult; căci celalalt, mulțămită măestriei de turnat a călugărului, se vărsase pe masă.

Se auzi tocind de utrine.

— Ei, cuvioase, mulțămim și mîni cu bine, zisei eu, sculîndu-mă încet și cu mare chibzuială dela masă, ținîndu-mă, bine înțeles, și de speteaza scaunului și de marginea mesei.

Grigoriță se uită împrejur, parc'ar fi căutat sau plănuit ceva; de-odată, și cu o iuțală, de care nu l-aș fi crezut destoinic, față de starea în care se afla, se ridică țăpușă 'n sus și, lung cum era, se răsturnă de-adreptul pe patul ce tocmai era lîngă dînsul și, până ce să-mi dau eu samă de strategia lui, îl și auzii horăind....

Călugărul se sculă și el cu cumpăneală și cu băgare de samă și amîndoi, eu și el, ne îndreptarăm spre ușă cu chibzuială, el pășind metodic ca un cocostîrc pe arătură, eu... D-zeu mai știe cum.

Ne strînserăm fiecare pe la casele noastre. Adouazi, era soarele sus, cînd mă trezii; și poate nu m'aș fi trezit așa curînd, dacă o mare gălăgie, sporită de buimăceala somnului, n'ar fi străbătut de-afară până la mine: nu-mi trecuse, parcă, din urechi un huruit de tunet depărtat, și-mi rămăsese în trup, încă, întipărirea celor de pe urmă zguduiri ale patului, cu mine cu tot, ca de pe urma pămîntului zbuciumat de cutremur... Și strigăte nedeslușite de glasuri omenești, ce se încrucișau din depărtare între ele... Izbituri surde de ceva ce-ar fi căzut de sus și greu pe pămînt, cu zăngăniri de multă fierărie, umpleau lăuntrul mînăstirii...

— Chervanele, îmi fulgeră mie prin gînd... Iute îmi trăsei ceva pe mine și eșii afară.

Era o priveliște cu adevărat homerică.

Patru cară mocănești, patru chervane, cum se zicea pe atunci, în cîte șese boi fiecare, poposiseră colbăite și obosite, parcă, de drum lung, pe paveaua de lespezi late a mînăstirii; așezate pe roți înalte, cu obezile strînse puternic în șini late de sibir, ai fi zis că gem sub povoara grea și înaltă, pe care de-abia o geuiau între lărgimea lungă a coșurilor lor: iar peste cuprinsul întreg al chervanelor, erau aruncate țoluri groase și mari de cînepă, cetluite temeinic cu frînghii lungi aduse pe de-asupra și prinse cu noduri meșteșugite de carîmbii ușor încovăiați ai draghinrilor. Proțapurile cu juguri de frasin săpate în solzi și cu răstee lucii de fier, căzute chiar atunci de pe gîtul obosit al boilor, zăceau și ele obosite, parcă, pe pămînt; păcornițile colbăite atîrnau pe sub perinoacele de dinapoi, aninate de osii cu cîrlige de fier, iar vîrtejele stăteau cuminți în chilna carului, gata parcă să sară jos, să pună umărul și să-l ridice în sus de-o roată... Boi mari de Fălciu, înváliți bine și ciolănoși, umpleau ograda doi cîte doi... Cu gîturile în juguri, cu ochii negri rotunzi și mari, cu frunți late și păroase, cu coarne imense și desfăcute larg în lături, tîrau între dînșii tînjelele cu cîrcee de fier, ce zîngăneau cu răsunet înalt pe paveaua de lespezi a mînăstirii; argățime multă cu picioare lungi și arcuite, îmbrăcate în opinci și în ițari de lînă creți, cu pepturi desfăcute, păroase și pîrlite de soare, cu plete lungi și negre, ce cădeau în jos pe umere de sub pălării largi de Brașov, împodobite cu smocuri galbene de siminoc, foia în toate părțile cu pași greoi și largi printre boi și după treabă...

Iar cînd boii, cu pași înțelepți și tîrîndu-și între dînșii tînjelele zăngănitoare, începură a se înșira pe sub bolta de eșire tot părechi, părechi, îndemnați de dinapoi de argățime, larma începu a scădea treptat și cu cea din urmă păreche și cu cel din urmă argat se stinse și cel din urmă zgomot.

. . . .

. . . .

Iar prînz, iar Cotnari, iar Odobești, ba chiar și Nicorești; iar părintele Vavila... iar somn...

Înainte de toacă ne trezirăm din nou în zgomot și vînzoleală.

Eșii afară.

Se descărcau chervanele...

Pe corcii și pe brațe multe de argățime vînjoasă se dădeau mărfurile jos din chervane... Apoi, de-adura, pe umere, în spate, pe tragle, în tărăboanțe, se îndreptau spre beciuri, spre magazii, spre hambare, sau spre cămări; zaharul în poloboace sau în căpățîni; balercuți și damigene cu romuri felurite, saci cu cafele de tot soiul, burdufuri de capră cu undelemnuri grecești, lăzi cu „paravans" franțuzesc, cu lumînări rusești de ceară albă și galbănă, stive întregi de lumînări de spermanțetă, „Apollo Kerzen" învălite în hîrtie portocalie, saci cu orezuri turcești, cu harpacașuri sau cu grisă; cutii mari de tinichea sau de lemn cu halvale de

Indirnea sau cu tahînuri; polobocele cu masline; lădiţi înguste şi lungăreţe cu tot soiul de strafide roşii şi negre cu şi fără simbure; saci cu migdale şi cu alune; galoane mari de sticlă albe sau negre cu tot soiul de rachiuri; putini cu sardele şi scrumbii în salamură, şi... cine-ar mai fi putut prinde cu ochiul şi cu mintea ce mai era acolo!...

Şi după ce beciurile, magaziile, cămările şi tainiţile mînăstirii înghiţiră cuprinsul întreg al chervanelor, acestea, trase şi împinse cu mîni de argăţime multă, îşi luară încet şi greoiu drumul către odae; iar lăuntrul mînăstirii căzu din nou în liniştea neturburată de mai înainte... Cel mult dacă glasul părintelui Vavila mai răsărea din cite-o parte, dînd cele de pe urmă porunci, sau dacă vreo chee se mai răsucea cu scrîşniri ascuţite de fier în vreo broască sau lăcată de cetate...

Nu ne dădusem deslipiţi de priveliştea descărcării chervanelor şi, prin urmare, întîrzierăm şi nu ne puturăm întoarce la tîrg în ziua aceea. Dimineaţa, însă, adouazi, după cafeaua cu lapte pentru noi şi ceaiul obicinuit pentru părintele Vavila, plecarăm, iar părintele Vavila ne însoţi până de vale...

— Şi unde zici c'ai dormit alaltăeri? mă întrebă Grigoriţă, cum scoboram la vale pe drumul strîmt, tivit pe amîndouă părţile cu iarbă înaltă.

— Ia colea, zisei eu arătînd spre stînga locul unde, în adevăr, stătusem lungit şi unde iarba era încă pologită.

Călugărul se uită şi el spre locul arătat de mine, dar se uită şi spre dreapta făcînd, parcă, o socoteală în mintea lui...

— Şi ai dormit bine în iarbă? mă întrebă el zîmbind şi privindu-mă cu înţeles.

— Tun, cuvioase; şi de nu mă trezea un pîrdalnic de cine, aş fi dormit pân' adouazi, ca un bursuc.

Sosirăm la poalele dealului.

— Apoi să ne vedem cu sănătate şi voe bună, cuvioase, zisei eu dînd mîna cu călugărul.

— Să mergeţi sănătoşi şi mai poftiţi.

Noi ne urmarăm drumul înainte, călugărul o luă la deal înapoi.

Iar la prînz ne găsirăm fiecare pe la casele noastre.

C. Hogaş

Nataliei

(Cîntece)

I

Plăzmuiri din basme,
M'au împresurat?
Aripi de fantasme
Poate-au scuturat
Aur peste ele?
Cine dete oare
Gîndurilor mele
Straiu de sărbătoare?

Stau încremenit,
Parcă niciodată
N'am mai pomenit
Noapte-aşa 'nstelată,
Floare de April
Mai strălucitoare,
Nici mai dulce tril
De privighetoare!

Vis? Aevea-i oare?
Nu mai ştiu nici eu!
Dar din toate 'mi pare
Că'mi surîzi mereu,
Parcă 'n orice floare
Pui un curcubeu,
Li, rază de soare
A plînsului meu!

Gîndurile-mi toate
Te cer şi te vor...
Fi-vor ascultate
De stăpîna lor?
Gîndurile mele
Te vor şi te cer...
Nu te 'nduri de ele,
Îngere stingher?...

II

În ochii tăi adînci, în care
Se 'nchide tot albastru-mi cer,
Eu nu ştiu cum se face, dar e
Atît tulburător mister,

Că stau uimit, cînd treci pe cale,
Prins de-un fior necunoscut,
Şi urma pasurilor tale
Umil mă plec să ţi-o sărut,

Şi nu ştiu cine eşti anume
Cînd mă priveşti întrebător:
Din îngeri rătăcită 'n lume,
O soră vitrigă a lor?...

III

Te duci, şi cum zîmbeşti nepăsătoare
M'abat din cale şi mă simt murind:
Duios spre tine braţele 'mi întind
Ca 'n urma unei viziuni fugare,
Dar nu mai pot în ele să te prind!

Te duci, şi ca o umbră rătăcită,
Te voiu dori în zilele pustii,
Te voiu striga în nopţile tîrzii,
Şi 'n veci voiu plînge vîrsta fericită,
Cînd nu ştiam ce 'nseamnă a iubi!

O, dulce fericire-a mea pierdută!
De ce-ai venit, şi pentru ce-a fost scris
Să'mi schimbi viaţa 'n iad şi paradis?...
Te duci, şi simt pe fiece minută
Că pierd în tine cel din urmă vis...

St. O. Iosif

Pentru adevăr şi dreptate

Răspuns unei critici

Către cetitori

Cartea mea *Pământul, sătenii şi stăpânii în Moldova* a avut darul să stîrnească mînia partidului conservator. Eşită de sub tipar la sfîrşitul lui Decembrie 1906, lucrarea aceasta a fost denunţată de membri sus-puşi ai acelui partid ca fiind „subversivă" şi avînd partea ei de răspundere în izbucnirea tulburărilor din primăvara anului următor. Această învinovăţire este cu desăvîrşire neîntemeiată, lucrarea fiind pur istorică şi scrisă într'un ton pe cît de obiectiv, pe atît de măsurat. Menită a fi o carte de studiu, şi documentată pe larg, ea a fost scrisă pentru publicul cult; forma ei actuală o face absolut neinteligibilă pentru massele populare. Ele ar putea s'o înţeleagă numai în cazul cînd cartea ar fi prescurtată şi supusă unei prelucrări speciale. In sfîrşit costul ei ridicat, zece lei de exemplar, o făcea cu totul inaccesibilă poporului.

Păcatul adevărat al cărţii, în ochii conservatorilor noştri de astăzi, consistă însă în faptul că ea arată cum, la noi, proprietatea mare s'a născut în urma unui şir de uzurpaţiuni, urmate în curs de veacuri şi făptuite de clasa stăpînitoare, în dauna drepturilor de folosinţă ce din vechi le avea ţărănimea asupra întregimii hotarului locuit de ea, precum şi din transformarea cneazului ocîrmuitor de sat în proprietar al hotarului aceluiaşi sat. Aceste fapte s'au produs şi în alte ţări, ele au fost expuse în nenumărate cărţi, de către nenumăraţi autori, dar nime în acele ţări nu s'a gîndit să declare acele cărţi „subversive" şi să denunţe vindictei publice pe autorii lor. Sumner Maine şi Seebohm au descris pe larg chipul în care căpeteniile irlandeze au cotropit cu vremea teritoriile triburilor şi acele ale ginţilor aproape în

întregime: chestiunea agrară este mai acută în Irlanda decît oriunde, şi totuşi, în întreaga împărăţie britanică, nu s'a găsit un singur glas care să califice scrierile şi teoriile lor de subversive, deşi Irlandezii, cu toată starea lor de cultură relativ înnapoiată, ar fi mai în măsură decît ţăranii noştri să înţeleagă cuprinsul unor cărţi de asemenea natură.

Pretenţiunea să nu se spună adevăruri istorice interesînd un neam întreg, fiindcă darea lor în vileag pricinueşte accese de isterie unei coterii infim de mici, este absolut inadmisibilă în veacul al XX-lea. Lăţirea şi răspîndirea adevărului nu se mai pot opri: dacă nu spuneam eu adevărurile care au supărat într'atîta pe conservatorii romîni din zilele noastre, le spunea altul, şi poate sub o formă mai primejdioasă pentru liniştea lor. Iar această linişte nu vor găsi-o înnăbuşind adevărul, ci numai atunci cînd ţărănimea se va folosi de toată întinderea de pămînt la care îi dau drept numărul şi munca ei. Atunci nu vor mai exista nici „instigaţii", nici „scrieri subversive".

Cu deosebire mare pare să fi fost mînia stîrnită de teoriile mele în sufletele a doi din fruntaşii partidului conservator. Unul din ei, o foastă călăuză intelectuală a partidului, alarmată se vede şi de cuprinsul şi de succesul cărţii, s'a încercat în două rînduri s'o discrediteze în faţa unei înnalte instituţii culturale.

Răspunsul meu la aceste încercări de discreditare, apărut în *Viaţa Romînească* pe Iunie 1909, sub titlul *Regretabil*, mă scuteşte de a mai readuce chestiunea înnaintea publicului.

Alt fruntaş conservator, o călăuza de astădată electorală şi în plină activitate, a acelui partid, a atacat scrierea mea în Parlament. Asaltul a fost dat cu tot avîntul unei firi vioae şi dacă energia calificativelor ar fi fost în stare să înlocuiască cunoştinţile speciale necesare pentru a discredita şi a nimici teorii istorice, apoi praf s'ar fi ales din *Pământul, sătenii şi stăpânii*, chiar în şedinţa în care opera mea fusese poreclită: cea mai voluminoasă inepţie pe care o pomenise oratorul[1]).

Trebue să spun că efectul acestui asalt ce mi s'a dat în Parlament a fost mai mult negativ, căci a doua zi o mulţime de librari din Bucureşti şi din provincie îmi cereau cîte un nou rînd de exemplare.

Potrivnicii mei încă dela început se adresase către istoricii înscrişi în partidul lor, rugîndu-i să ia condeiul pentru a combate teoriile mele „subversive" şi a dovedi neadevărul lor. Se ştie că fracţiunea mai cultă a partidului conservator numără printre membrii ei mai mulţi istorici de o netăgăduită valoare. Dintr'un motiv sau dintr'altul însă nu se găsi nici unul care să scrie măcar o slovă pentru apărarea ordinei sociale ameninţate.

Astfel stătea chestiunea, cînd se auzi că un scriitor străin de partidul conservator, care în tinereţile lui fusese profesor de

1) Dacă *Pământul, sătenii şi stăpânii* într'adevăr alcătueşte o inepţie, nu credeţi că i se făcea mult prea mare onoare, aducînd această inepţie înnaintea Parlamentului?

istorie într'un liceu de provincie, dar părăsise în curînd istoria pentru a se consacra avocăturii și politicii, devenind întâiul polemist al țării, și care era privit, nu fără cuvînt, ca un principe al condeiului, scrie o istorie a legăturilor dintre pămînt, sătean și stăpîn, în care combate cu hotărîre teoriile mele. Cartea eșia de sub tipar la sfîrșitul anului 1909, sub titlul de *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute*.

Ea cuprinde pe lîngă fapte și știri cunoscute, luate exclusiv numai din trei sau patru culegeri de documente tipărite, adunate în chip nemetodic, înfățoșate într'o expunere greoae și confuză, din care nu esă absolut nici o încheere originală, nici măcar clară, însoțite de un șir de diatribe acerbe, acrimonioase, cu totul lipsite de curtenie, la adresa mea și la acea a teoriilor expuse de mine. Nu voiu reveni nici asupra cărții, nici asupra diatribelor împotriva mea, deoarece m'am ocupat destul, atît de una cît și de celelalte, în articolul publicat în *Viața Romînească* pe Ianuar 1910, sub titlul de *Răspuns la o agresiune*.

Din cetirea cu băgare de samă a *Cercetărilor asupra stării țăranilor* reesă însă că această carte a fost scrisă inadins pentru a mă combate pe mine de o parte și a susține de alta că marea proprietate a existat la noi din veci. Iar tonul acrimonios și disprețuitor cu care se vorbește de mine și de scrierea mea dovedește în chipul cel mai vederat dorința autorului de a mă discredita cu desăvîrșire în ochii publicului. Observ aici în treacăt că aceste tendinți sînt absolut identice cu acele care caracterizează atacurile conservatoare împotriva mea: și unele și altele sînt pur subiective.

La Iunie 1910 apăru sub titlul de *O încercare de mistificare istorică sau cartea d-lui R. Rosetti „Pământul, sătenii și stăpânii"*, răspunsul autorului *Cercetărilor asupra stării țăranilor* la suscitatul meu articol din *Viața Romînească*.

Dacă titlul promite, conținutul ține toate făgăduințile titlului: sînt făcut cu ouă și cu oțet, autorul necontenit găsește prilej pentru a-și arăta nemărginitul dispreț ce-l resimte pentru crierii mei, pentru știința mea, pentru opiniunile mele. Iar teoriile mele le face bucăți, din cartea mea nu mai rămîne absolut nimic în picioare, ea într'adevăr nu mai apare decît ca o adevărată *încercare de mistificare*, dela început până la sfîrșit.

Mare a fost bucuria stîrnită de acea broșură în tabăra conservatoare. *Epoca*, într'un stil și mai elegant decît acel obișnuit de acest organ al elitei, făcu un articol în care osanalele către autorul *unei încercări de mistificare* alternau cu expresiunile de dispreț și de ocară pentru mine. (Isonul acestei bucurii îl ținu ziarul evreesc *Progresul*, care se grăbi să anunțe într'o informație, cu exultare, că teoriile istorice ale acelui Verax care scrisese *La Roumanie et les Juifs* fusese sdrobite cu desăvîrșire).

Trebue să recunosc că, în *O încercare de mistificare*, autorul greoiu, încurcat și confuz al *Cercetărilor asupra stării țăranilor*, se transformă într'un scriitor cu stil clar și inciziv, dibace în descoperirea părților slabe ale potrivnicului și ager la lovirea lor, știind să tacă și să ascundă propriile sale slăbăciuni, meșter în arta de a clădi o argumentare șubredă dela temelie, înfățoșind-o ca un model de logică, în sfîrșit el, îndată ce părăsește terenul istoriei pentru acel al polemicii, redevine polemistul de întâia ordine, pe care cu toții l-am cetit și l-am admirat.

Dar îndată ce ei argumentele lui cîte unul și le treci prin ciurul unei cercetări serioase, vezi că toate sînt calpe și greșite, că totul este numai o meșteșugire fără temeiu și că, din nenorocire, buna credință este cu totul exclusă din această lucrare.

Apoi mai mai constați că acea clădire de argumente, în aparență atît de strălucitoare, ascunde o desăvîrșită ignoranță a chestiunii. Autorul *Încercării de mistificare*, de altmintrelea caşi cei doi fruntași conservatori, idee n'are că această evoluție s'a petrecut la toate popoarele din lume în condițiuni la fel și că asupra acestei chestiuni Englezii și Germanii au o literatură întreagă. Și autorul *Încercării de mistificare* nu cunoștea nici limba engleză, nici acea germană!

Fiind însărcinat anul trecut cu direcțiunea lucrărilor de revizuire a fruntariei noastre cu Austro-Ungaria, însărcinare care a ținut până la Fevruarie trecut, și fiind silit să-mi mut necontenit reședința dintr'o localitate într'alta, nu mi-a fost cu putință să răspund până acuma la această nouă agresiune împotriva mea.

Intr'acest interval potrivnicul meu s'a săvîrșit din viață.

Dacă *O încercare de mistificare* ar conține numai personalități, injurii și sarcasme la adresa mea, nici prin gînd nu mi-ar trece să răspund. Dar această broșură alcătuește o încercare de discreditare a unei cărți în care se expune, pentru întâia oară, adevărul asupra istoricului evoluțiunii unor legături, dela care a atîrnat și atîrnă buna stare, sănătatea, puterea și viitorul obștiei neamului nostru. Am avut fericirea să fiu cel întâiu care a expus publicului acest adevăr, să descopăr și să dau în vileag multe din amănuntele lui, și privesc ca o datorie de cinste să feresc pe de o parte spusa mea de discreditare, iar pe de alta să sdrobesc fără milă o meșteșugire făcută în scop de a tăgădui adevărurile descoperite de mine. Sper că în paginile care urmează cetitorii vor găsi dovada că meșteșugurile întrebuințate de adversarul meu, cu toată măestria cu care au fost făurite, n'au slăbit întru nimic teoria expusă de mine în privința evoluțiunii legăturilor dintre pămînt, săteni și stăpîni, care rămîne întreagă în picioare până în cele mai mici amănunte.

I „O încercare de mistificare" și dreptul rominesc în Ungaria

Existența unui *drept rominesc*, comun și identic pentru toate țările locuite de Romîni, este principiul susținut de mine, împotriva

căruia se îndreaptă mai cu samă și cu drept cuvînt furia năvalei autorului *Incercării de mistificare*. Este vederat că dacă Rominii din Ungaria, Țara Romînească și Polonia erau ocîrmuiți de acelaşi obiceiu uniform, tăgăduirea lui în Moldova devine cu desăvîrşire anevoioasă. Uniformitatea *dreptului romînesc* era deci duşmanul de căpetenie care trebuia distrus cu orice preț, înainte de toate. Şi, într'adevăr, autorul *unei încercări de mistificare* nu cruță nimic pentru a rupe pe bietul *drept romînesc* în bucăți şi a face apoi praf din fiecare bucată în parte.

Să vedem dacă și cum își ajunge scopul.

El se ridică mai întăi împotriva ființii unui asemenea drept la Rominii aşăzați în Peninsula balcanică [1]), ființă ce pretinde că eu aşi fi susținut-o în *Pămăntul sătenii și stăpănii*, întemeindu-mă pe cercetările d-lui Bogdan. Adevărul este că în zisa carte, nicăiurea n'am vorbit de *dreptul romînesc* la Rominii din a-dreapta Dunărei, ci, pe pagina 25, la sfîrşitul unui paragraf privitor la cnejii din Moldova, am făcut o notă în cuprinsul următor:

„Cnejii se găsesc și la Rominii de peste Dunăre, dar acolo se numeau mai adesea *primichiri*. Vezi în această privință Bogdan, *op., cit.*, p. 2, și Hasdeu, *Arhiva Istorică*, III, p. 85 și urm.".

Atita și nimic mai mult. Aşi avea deci tot dreptul să declin orice amestec în războiul purtat de adversarul meu pe patru pagini împotriva existenții obiceiului pomenit la Rominii de peste Dunăre.

Totuşi, cu toate că, neavînd nevoe să dovedesc faptul în chestiune, n'am făcut asemenea afirmațiune, declar că ființa peste Dunăre, în evul mediu, a unui drept romînesc, acelaşi în trăsăturile lui de căpetenie cu obiceiul care ocîrmuia pe Rominii din Dacia Traiană, mi se pare stabilită mai presus de orice îndoială. Lumina făcută în această privință de d. I. Nădejde, în critica ce d-sa a făcut broşurii în chestiune în cursul verii trecute [2]), în *Voința Națională*, este destul de vie pentru a mă scuti de osteneala să mai adaog alte argumente, spre a dovedi superficialitatea și netemeinicia susținerilor din broşură.

Voiu trece deci la cele spuse de adversarul meu în privința *dreptului romînesc* în Ungaria și în Polonia. Mai întăiu, tăgăduesc afirmațiunea din broşură cum că eu mă razim numai pe Neculai Densuşianu spre a stabili ființa acelui obiceiu [3]). Număroasele citate din notele de pe paginile 23—28 ale cărţii mele, în care subiectul este tratat, sînt de natură a dovedi oricărui cetitor de bună credință că, departe de a mă fi mulțumit numai cu cercetarea operelor lui N. Densuşianu pentru adunarea cunoştinților mele asupra chestiunii, am cules aceste informațiuni din

1) G. Panu, *O încercare de mistificare istorică*, p. 18 sq..
2) Vezi *Voința Națională* din 29, 30 și 31 Iulie 1910.
3) Ibid, p. 22 sq..

izvoare pe cît de numeroase, pe atît de deosebite și de complecte. Intrînd tocmai la pagina 44 în miezul chestiunii, autorul broşurii începe a analiza ființa și starea cnejilor din Ungaria.

Incep cu cnejii din Ungaria. Iată ce spune d. R. Rosetti despre aceia:

„*Atît cnejii ereditari, cît și acei neereditari erau însărcinați să strîngă dela Romînii ocîrmuiți de dînșii dările către fiscul regal (acea de căpetenie fiind aşa numită quinquagesima a oilor) și acele către stăpînul locului, care se alcătuiau din* **census** *pentru pămîntul ținut de ei și dintr'o dare proporțională în natură asupra oilor și a rîmătorilor; ei mai aveau dreptul să execute pe oameni la îndeplinirea corvezilor datorite, după obiceiu, aceluiaşi stăpîn.*

„*In schimb, cneazul avea dreptul să judece pe Romîni, percepînd în folosul său o treime din gloabele datorite, se folosea de pămînturile neocupate, avea singur dreptul să țină moară și crîşmă mai cuviindu-i-se și oareşicare corvezi din partea oamenilor.*

„*Puse sub formula aceasta simplistă chestia cnejilor din Ungaria este absolut falșă*". [1])

Apoi, mai lungeşte vorba pentru a o încurca, pretinzînd că eu: „așa de darnic" și „care-mi plătesc cu atîta lux mania citațiilor", „de astădată sînt foarte sobru și mă mărginesc a cita de vre-o două ori pe d. Bogdan", „pe cercetările căruia mă razim aproape excluziv".

Oricine își va da osteneala să deschidă cartea mea la paginile 25—28, va putea constata că din **19** citații una singură se referă la Bogdan, iar celelalte la Kémeny, Hunfalvy, Martin Schwarctner, Féjer, Fessler, Hasdeu și Gruşevski. Afirmațiunea autorului *Incercării de mistificare* este deci cu desăvîrşire falșă.

In sfîrşit el începe să:

„pună în evidență întreaga chestie a cnejilor din Transilvania, de care îmi pare rău că nimeni nu s'a ocupat decît în mod greşit și superficial, căutînd să tragă concluzia numai în vederea unei idei istorice mai dinnainte concepute în vederea clădirii unei organizații sociale fantastice" [2]).

Iată acuma cum clădeşte autorul nostru, „în chip *ne* greşit și *ne* superficial" „o organizație socială *ne* fantastică".

Pe baza cercetării „numeroaselor documente din colecția Hurmuzaki, vol. I, partea 1, și 2", el distinge „patru categorii de cneji în Transilvania și în Ungaria, și anume":

1. „Cnejii aproape nobili, servitori ai regelui, cărora acesta le cesionează pentru serviciile lor credincioase și multiple *cnezate*" [3]).

Iar cnezatele erau „cesiuni pe viață și ereditare a uzufructului și folosinții unei moşii", făcute pentru răsplătire de servicii. Cele mai vechi cnezate de asemenea natură fiind acele ce Ion,

1) *Pămăntul, sătenii și stăpănii*, p. 26—27.
2) Panu, op. cit., p. 46.
3) Ibid., p. 47.

Farcaș și Lynioy le posedau în Oltenia și care sînt menționate în actul dela 1247, prin care regele Bela al IV-lea hărăzește Țara Romînească cavalerilor Ioaniți.

„Dăm și conferim lui (preceptorului ordinului), și printr'însul zisei case, toată țara Severinului, cu munții aparținîndu-i și toate celelalte dependinți, asemenea cu cnezatele lui Ion și Farcaș, până la rîul Olt, afară de țara cnezatului voevodului Linioy, p e c a r e o l ă s ă m R o m î n i l o r [1]) [ca să-l țină] precum l-au ținut până acum: astfel asemenea rezervăm nouă și succesorilor noștri jumătate din toate foloasele, veniturile și serviciile întregii pomenite țări a Severinului și a cnezatelor sus numite, cedînd cealaltă jumătate pentru uzul casei sus zise...“ [2])

Și autorul broșurii, după ce citează textul latinesc al acestui pasagiu, adaogă:

Odată ce cesionarul unui chinezat se achita de asemenea obligații, el era stăpîn absolut *întocmai ca și un proprietar, peste tot domeniul său, a căruia venit din toate:* din pămînt, din păduri, din ape, etc., îi reveniau lui [3]).

Așa? Mi se pare că din textul citat mai sus se zice lămurit că *regele lasă țara cnezatului voevodului Lynioy* **Romînilor,** *deci locuitorilor acelui cnezat.* De aici rezultă că acel pămînt era posedat *nu* de voevod, ci de Romînii acelui cnezat, căci de ar fi fost, cum crede autorul nostru, proprietatea sau *cvasi proprietatea* lui Lynioy, nu poate încăpea îndoială că regele n'ar fi lipsit să zică că lasă acea țară voevodului. De unde rezultă că în cnezatele lui Ion și Farcaș, locuite și ele de Romîni, și unde, precum vom vedea îndată, cnejii aveau mai puține drepturi decît Lynioy, domnia același regim, adică că și acolo pămîntul era folosit nu de cneji, ci de locuitori. Apoi se vede că adversarul meu n'a cetit cu băgare de samă liniile care urmează îndată după pasajul citat și care sună astfel:

... cu excepțiunea bisericilor clădite sau ce se vor clădi în toate țările sus-zise din veniturile cărora nu ne rezervăm nimica, afară asemenea de drepturile cunoscute ale arhiepiscopilor și episcopilor; mai *exceptînd și toate morile în ființă sau a se face în orice loc din țările sus-numite,* afară de acele din țara Lytua, de edificiile și de toate veniturile agricole ale fraților zisei case, de [venitul] finațelor și de acel al pășunilor vitelor lor și de iazurile astăzi existente sau ce se vor înființa de ei, pe care toate voim să le

1) Rărit de mine.

2) „...Damus et conferimus sibi et per eum dicte domui totam terram de Zeurino cum alpibus ad ipsam pertinentibus et aliis attinentibus omnibus, pariter cum Kenezatibus Ioannis et Farcasii usque ad fluvium Olth, excepta terra Kenezatus Lynyoi Woiavode quam Olatis relinquimus prout iidem hactenus tenuerunt ita tamen quod medietatem omnium utilitatum et redditium ac servitiorum de tota terra Zeurini memorata, et Kenezatibus supranominatis provenientium nobis et successoribus nostris reservamus, medietate alia ad usum domus supradicte cedente....“

3) Ibid., p. 48.

afectăm pentru folosul excluziv al fraților, afară de pescăriile Dunărei și de iazurile dela Cheley ce le rezervăm pentru folosința noastră și a lor în comun [1]).

Reesă de aici că regele mai hărăzește Ioaniților:

1. Dreptul excluziv de a avea moară în toată țara Severinului, în care se cuprind și cnezatele lui Ion și Farcaș. Precum am văzut, voevodatul lui Lynioy (probabil terra Lytua, despre care este vorba în act) nu era cuprins în donațiunea făcută de rege Ioaniților).

2. Folosința tuturor iazurilor din aceiași regiune.

Iată deci că autorul *Incercării de mistificare* n'a avut noroc cu cele trei cnezate citate de el spre a stabili drepturile ce el le atribue cnejilor din întâia lui categorie, căci departe de a fi „stăpîn absolut, întocmai ca și un proprietar, pe domeniul său, a căruia venituri din toate: din pămînt, din păduri, din ape, etc., îi reveneau lui“, vedem în ce privește pe cei trei cneji citați mai sus că:

1. Pămîntul era al Romînilor care locuiau pe el, și

2. Venitul din ape se hărăzia de rege, pe lîngă altele, Ioaniților.

Dar broșura mai citează și alte documente, spre a dovedi că cnejii din întâia lui categorie erau niște cvasi proprietari.

Intâiul ar fi actul din 1361, prin care Ludovic cel Mare „cedează fiilor lui Locolloy **cnezatul** jumătății de moșii locuite de Valahi, numită Ozon în Maramureș“, pentru a le răsplăti serviciile credincioase. Apoi autorul se întreabă: „In ce condiții regele face această danie? Iată“:

eisdem filiis Locolloy, eorumque filiis et posteritatibus universis, *sub eisdem libertatibus, utilitatibus, servitiis et conditionibus, sub quibus dictus Stan eundem conservasse, et tenuisse censetur* **dedimus, donavimus et contulimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendum, possidendum, pariter et habendum salvo jure alieno** [2]).

Apoi urmează:

Și 'n acest document vedem că cneazul se bucură de *drepturile, fo-*

1) „exceptis ecclesiis constructis et construendis in omnibus terris supradictis, de quorum redditibus nihil nobis reservamus; salvis tamen reverentiis et iuribus archiepiscoporum et episcoporum, que habere dignoscuntur; exceptis etiam molendinis omnibus infra terminos prenominatarum terrarum ubicumque factis vel faciendis, preter quam in terra Lytua, nec non edificiis et agriculturis omnibus sumptibus fratrum dicte domus factis, fenetis quoque seu animalium et pecorum suorum pascuis, piscinis etiam, que nunc sunt vel fient per ipsos, que omnia ad ipsorum fratrum usum integraliter volumus retineri, preter piscationes Danubii ac piscine de Cheley, quos nobis et ipsis comunes reservamus.“

2) Ceia ce pe romînește înseamnă: „Acelorași fii ai lui Locolloy și fiilor lor și întregii lor posterități, sub aceleași libertăți, foloase, servicii și condițiuni sub care zisul Stan o păstrase și o ținuse, am dat-o, hărăzit-o și conferit-o ca drept veșnic ca s'o ție, s'o poseadă și asemenea s'o aibă, sub rezerva respectării drepturilor străine.

loasele și serviciile întregii moșii, în condițiile (sub eisdem conditionibus) sub care se folosise de această moșie și predecesorul său Stan. Regele nu spune acele condiții, fiindcă, cînd face actul, ele erau cunoscute. Dar din diploma lui Bela al IV-lea, de care am vorbit mai sus, știm ce dădeau în schimb regelui cnejii pentru asemenea cnezate, anume: un număr de foloase, de venituri și de servicii [1]).

Precum reesă din textul reprodus mai sus, nu se găsește în ele nici măcar un cuvînt care să ne autorize a încheia că urmașii lui Locolloy se bucurau de întregul venit din pămînt, din păduri, din ape etc, iar în cît privește documentul citat mai sus al lui Bela al IV-lea, am văzut că din el rezultă că pămîntul era al Rominilor care locuiau pe el, și că nici venitul din ape nu era al cnejilor Ion și Farcaș, deoarece regele hărăzia cavalerilor venitul morilor și acel al iazurilor, atît în ființă, cît și al celor ce s'ar putea înființa.

Autorul broșurii mai citează pe urmă[2]) actul din 1387, prin care Ștefan, banul Severinului, dăruește lui Halmag, lui Cristea și lui Mihail, fiii cneazului Petru, „ca cnezat o moșie numită Castrul Mihald cu **toate foloasele și cele atîrnătoare, lor și erezilor lor**", sub condițiunile ce le arată mai jos, adică (citez broșura):

ca în fiecare an, în ziua Sfinților Arhangeli, să plătească de fiecare ș e d i n ț ă d e j u d e c a t ă cîte trei groși, iar în ziua de Sfîntul Gheorghe darea de a 50-a parte castelanilor moșiei Mihald, după cum se obișnuește aceasta și plătesc și alte sate a acelorași cneji.

Reproduce apoi textul latinesc al celui de pe urmă pasaj, care sună astfel:

Videlicet quod in festo beati Michaelis archangeli singulis annis de qualibet sessione singulos tres grossos et in festo beati Georgy martiris, quinquagesimam castellanis prescripti castri Mihald pro tempore.

Voiu observa mai întâiu că din textul acestui document, astfel cum este publicat în Hurmuzachi, I, 2 [3]), reesă că banul Ștefan a dat zișilor fii ai lui Petru, fiul lui Dees, cneazul ținutului Castrul Mihald (Mehadia), *nu o* **moșie**, *ci un* **sat** *regal* (villam regalem) numit Patac (Valea). Mai departe, tot în acest document, autorul nostru traduce corect: *aliis villis* prin: *alte sate.*

Apoi cei trei groși ce fiii cneazului Petru trebuiau să-i plătească în ziua Sfinților Arhangheli, nu erau plătiți de fiecare ș e d i n ț ă d e j u d e c a t ă, ci de fiecare s e s i u n e d e p ă m î n t *(mansus, Hufe, jireabie)* cuprinsă în hotarul zisului sat. Cea dintâiu

1) Ibid., ibid..
2) Ibid., ibid..
3) După Pesty: *A Szörény vármegye hajdani oláh kerületek*, p. 51. Féjer X, 1, 247, și *Transilvania*, 1872, p. 115.

distincțiune are, precum voiu arăta mai jos, însemnătatea ei, a doua, precum iarăși voiu dovedi în curînd, are o însemnătate neasemănat mai mare. Greșala făcută de autorul broșurii cînd traduce cuvîntul *sessio* din act prin *sesiune de judecată* [1]) este însă de natură a ne inspira oareșicare bănueli în privința temeiniciei cunoștinților zisului autor despre relațiunile dintre stăpîni și săteni în Ungaria, relațiuni în care este necontenit vorba de *sesiunea* săteanului, baza și punctul de plecare al acelor relațiuni.

Voiu trece acuma la cele ce zice broșura despre *a doua categorie de cneji*, pe care o definește în chipul următor:

Cnejii trăind în grupe, în sate și comune, pe proprietățile regelui, a nobililor și a *capitulurilor* bisericești. Aceștia sînt simpli țărani, trăind ca toți ceilalți iobagi, pe moșiile altora, și supuși prin urmare la toate corvezile, sarcinile, redevențele, la care toți ceilalți țărani unguri și săcui erau supuși...[2])

Acum e întrebarea: ce organizație aveau ei în satele lor?

Evident că în sate era un cneaz în care se întrupa autoritatea comunală, prin urmare fiind mai mare decît ceilalți, se bucura de foloase deosebite. **Acest lucru este așa de natural, de vreme ce-l întîlnim în toate părțile, încît n'ar fi nevoe de dovedit** [3]).

Despre această categorie de cneji, până la cetirea *Încercării de mistificare*, n'am avut nici o cunoștință, n'am găsit-o menționată în nici unul din documentele mie cunoscute; m'am grăbit deci să cercetez cu cea mai mare băgare de samă dovezile pe care autorul se întemeiază pentru a susține ființa ei, dovezi care consistă în două acte.

Cel dintâiu este un ordin dat, în anul 1377, lui Ladislau voevodul Transilvaniei de către regele Ludovic cel Mare, ordin rezumat de N. Densușianu, în Hurmuzaki, I, 2, p. 241, în chipul următor:

Ludovic regele Ungariei invită pe voevodul din Transilvania să constringă pe chinezii romîni din Transilvania ca să recunoască autoritatea domnilor săi pămîntești și să facă servicii militare după cum a fost vechea lor consuetudine.

După cum se vede din rezumatul lui Densușianu, dacă se vorbește de *chinezi sau cneji* romîni, nu reesă de loc că acești cneji ar fi fost „trăind în grupe, în sate de cneji" cum zice autorul nostru, și că această vorbire a lui Densușianu s'ar putea aplica tot cu atît temeiu la cnejii ocîrmuitori de sate, în care trăiau țărani romîni de rînd, n e c n e j i.

Spre a pune pe cetitor în stare să constate însuși dacă Densușianu a făcut sau nu un rezumat greșit, voiu reproduce

1) Această greșală a fost relevată de d. Nădejde încă de astă vară. V. seria de articole ale d-lui Nădejde în *Voința Națională* din vara anului 1910.
2) Panu, op. cit., p. 51.
3) Ibid., p. 52.

traducerea rominească a întregului document în chestiune, iar textul latinesc se va găsi în notă:

„Ludovic cu mila lui Dumnezeu, rege al Ungariei, al Poloniei etc. Credinciosului nostru Ladislau, voevodul părților transilvănene ale regatului nostru, salutare și milă. La urechile serenității noastre a sosit mare jalbă a părintelui nostru în Hristos, domnia sa episcopul Gublin al Transilvaniei și a capitolului bisericii sale, cum că mai mulți cneji ai satelor și *ai posesiunilor Rominilor* [supuși] bisericii sale episcopale și zisului său capitol, unii vînd cu dela sine putere altora, sau transmit fiilor sau erezilor lor, cu mare și manifestă pagubă și micșorare a dreptului de stăpînire teritorială [a episcopiei], pămînturile de arătură, pășunele și pădurile ce, *cu titlu de cnezat*, le țin pe timp mărginit și că păgubesc și asupresc pe ceilalți supuși romîni cu exacțiuni nouă și nepomenite, iar alții în îndrăzneala lor încearcă să se sustragă dela îndatorirea subiecțiunii teritoriale în chip fraudulos și chiar prin amenințări. Deoarece asemenea abuzuri ale zișilor cneji nu se pot îngădui cîtuși de puțin, deoarece de sarcina subiecțiunii teritoriale n'au fost scutiți vreodată nici acei pe care, în alte ținuturi romînești, și asemenea în pertinențele castelurilor noastre regale, i-am menținut în cnezatele lor de mai nainte, întărind [în posesiunea acelor cnezate] și pe fiii fiilor lor. Din această cauză facem știut și poruncim cu tot înadinsul credinții voastre, ca, îndată ce veți primi știința de față, să constrîngeți și să siliți prin toate mijloacele, întrebuințînd la nevoe măsuri mai aspre, pe toți cnejii, *atît pe acei ai domnului episcop și ai capitolului său, cît și pe acei ai celorlalte sate și posesiuni oareșicare*, ca să se abțină dela abuzurile sus-pomenite, să păstreze cu credință supunerea teritorială și ascultarea [datorită] domnilor lor, îndeplinind slujbele și sarcinile obișnuite altădată pentruca pilda rea a nesupunerii lor să nu tragă după sine pagube și inconveniente mult mai mari. Dealtfel pentru reprimarea acestor răle, vă dăm prin cele de față deplină putere să procedați cu toată asprimea autorității noastre. Și să nu faceți cîtuși de puțin altfel. Dat la Diosgewr, a treia zi a sărbătorii corpului lui Hristos, în anul 1377“ [1]).

Nu există în acest text nici un cuvînt care să ne autorize a încheia că este vorba de **sate de cneji** trăind sub ascultarea unui **cneaz mai mare**. Este vederat că regele vorbește de abuzurile cnejilor care ocîrmuiau satele romînești de sub dependența episcopiei transilvănene. Și aceasta cu atît mai mult, cu cît se zice lămurit că „ei asupresc pe ceilalți supuși romîni ai episcopiei cu exacțiuni nouă, nepomenite până atunci“.

Apoi să se observe că, în partea finală a actului, se ordonă voevodului să constrîngă pe *toți cnejii, atît pe acei ai episcopiei, cît și pe acei ai celorlalte sate și posesiuni oareșicare*, să reintre în supunerea datorită domnilor lor. Actul nu face deci nici o distincțiune între cnejii episcopiei și acei ai celorlalte sate și posesiuni oareșicare.

Este însă în acest document un lucru de o însemnătate capitală pentru chestiunea care ne ocupă, lucru pe care autorul *Incercării de mistificare* nu pare să-l fi văzut, și anume:

Regele vorbește aici de: **„plerique Kenezii villarum et possessionum Olacharum ecclesie sue episcopalis“**, ceia ce vra să zică **„mai mulți cneji ai satelor și ai posesiunilor Rominilor** bisericii sale episcopale“.

Iată deci că în Transilvania, întocmai cași în țara Severinului, un rege al Ungariei vorbește de: **satele și posesiunile Rominilor**. Să se noteze că regele nu zice: *Kenezii villarum et possessionum olachalibus*, adică *cnejii satelor și posesiunilor romînești* (înființate după dreptul romînesc) ale bisericii episcopale, ci de *cnejii satelor și posesiunilor Rominilor*.

Vom găsi îndată și altă mențiune de acest fel și mai lămurită.

Tot pentru a dovedi ființa celei a doua categorii de cneji enunțată de el, autorul broșurii mai citează un document [1]), pe care N. Densușianu îl reproduce în chipul următor:

1301. *Chinezatul și libertățile Rominilor din comuna numită Satul Mare Rominesc de lîngă Odorheiu în Transilvania.*

Noi Ladislau cu mila lui Dumnezeu rege al Ungariei etc. Voim să fie știut tuturor și fiecărul în parte la care vor nemeri cele de față. Cum că Ursul cneazul și Dominic magistrul ușerilor, în numele și ca reprezentanți ai tuturor celor ce locuesc și șăd în satul nostru romînesc, în mijlocul Săcuilor noștri dela Odorheiu, venind cu mare plîngere în prezența noastră, ne-au expus și ne-au arătat că numiții locuitori, din cauza necontenitelor năvăliri și cotropiri ale teritorului lor de către Săcuii din acele părți, se văd reduși la o atît de mare lipsă de locuri și de case, că cu greu mai pot duce lemnele și cărămidele trebuitoare pentru întreținerea și întărirea castelului nostru de Odorheiu și totuși sînt până astăzi zilnic îndemnați și siliți [la aceasta] de către castelanii zisului nostru castel. Totuși ei, aducîndu-și aminte de credința și de serviciile supuse pentru care, de către predecesorii noștri, regi ai Ungariei, *li s'a lăsat și donat pămîntul*, vor și de acum înnainte să servească regatului nostru în pace și în liniște. De aceia, pentruca locuitorii zisului nostru sat, astfel și dela început servind la castelul nostru sus-zis Odorheiu și obișnuiți să ducă lemne și cărămizi și să facă servicii pe jos, spre paguba

1) „Ludovicus Dei gratia rex Hungarie, Polonie etc. Fideli nostro Ladislav Wayvode partium regni nostri transylvanorum. Salutem, et gratiam. Gravis super eo aud aures nostre serenitatis pervenit venerabilis in X po patris, domini Gublini episcopi transsilvani, et capituli ecclesie sue, querela quod plerique villarum, et possessionum Olachorum ecclesie sue episcopalis et dicti capitule sui Kenezii terras, prata, et silva Keneziatus ipsorum titulo, ex concessione ejusdem episcopi, et capituli temporaliter tentas, et possessa, aliis pro lubitu vendere et in filios heredesque suos cum gravi, et manifesto juris terrestralis damno, et decurtatione, perhennaliter transfundere, ceteros subditos Olachos novis, inauditisque exactionibus vexare, ac dampnificare, et his, aliisque ausibus suis temerariis, minas quoque interjiciendo, semet ab onere debite terrestralis subjectionis fraudulenter, exquisitisque coloribus subducere conentur. Quum autem tales dictorum Keneziorum excessus tollerari minime debeant, cumque ab onere terrestralis subjectionis nec ii quidem unquam exempti fuerint, quos in aliis districtis Olahalibus, tanquam pertinentiis castrorum nostrorum regalium in prehabitis eorum Keneziatibus relinquere, et in filios filiorum confirmare consuevimus. Hinc fidelitati vestrae horum serie mandamus, et committimus serio, ut habita praesentium notitia, universos Kenezios tam dicti domini episcopi, et capituli sui, quam et reliquarum villarum et possessionum quorumlibet ad praemissa vitanda, servandamque dominis suis fideliter terrestralem subjectionem, et obedientiam, praestandaque onera, et servitia ab olim consueta, modis omnibus, adhibitis etiam, si necessum foret, arctioribus remediis, compellatis, et cogatis, ne prava eorum renitentie exempla, alia multaque majora post se trahunt dampna, et incommoda. Alioquin super reprimendis his, plenum vobis presentium rigore impertimur auctoritatis nostre rigorem. Secus igitur minime feceritis. Datum in Diosgewr, tertii die feste corporis Xpi, anno ejusdem millesimo trecentesimo septuagesimo septimo“.

1) Ibid., ibid., p. 52 sq.

noastră și a lor se contring a lucra peste obiceiul lor, de aceia ordonăm cu tot inadinsul ca nimeni, afară de castelanii noștri dela zisul [castel] Odorheiu, să nu cuteze a-i judeca sau a-i sili să facă servicii oareșicare, exceptîndu-se însă Săcuii ținînd în acel sat case dobîndite prin cumpărare sau prin alt titlu de drept, pe care scoțîndu-i de sub jurisdicțiunea cneazului, dorim ca în timp de oștire, după obiceiul celorlalți Săcui liberi, să se numere și să oștească sub steagul comitelui lor, rezervîndu-se însă în chip hotărît ca aceiași Săcui să fie ținuți a face în fiecare an, de cîte ori va fi nevoe, cărăturile urgente cerute la Odorheiu, pentruca ceilalți locuitori ai zisului sat să nu fie împovorați peste dreptate și încărcați cu slujbe. Mai voim, cu consimțimîntul prelaților și baronilor aici de față cu noi, ca zișii locuitori ai satului nostru rominesc să nu fie ținuți a da vre-o dijmă oareșicare alta decît obișnuitele dări bisericii de Odorheiu și să fie scutiți de orice dare după obiceiul Săcuilor între care trăesc, însă sînt ținuți să presteze cele ce au de prestat cneazului lor. Și să nu se uite că sînt scutiți de birul boilor. Dat în Buda, în casa domnului Rege. A. D. Mo CCCo primo[1]).

Iată și textul latinesc:

Nos Ladislau Dei gratia Hungarie etc. Universis et singulis ad quod presentes devenerint, notum esse volumus. Quod *Ursus Knezius* et Dominicus Magister Janitorum nomine et in persona universorum incolarum et inhabitatorum *ville nostre Olachalis* in medio Siculorum nostrorum de Uduordhel commorancium gravi cum querela in nostri accedentes praesenciam exposuerunt et exponendo significarunt, quod dicti incole ob continuos Siculorum parcium illarum inuasiones et territoriorum dicte ville nostre occupaciones ad tantum redacti sunt inhabitatorum et mansionum paucitatem, ut ligna et tigna ad castrum nostrum Uduord pro eius conservacione et municione necessaria vix iam subministrare possint, et tamen per castellanos dicti castri nostri catenus quotidie adurgeantur et cogantur, ipsi tamen memores fidelitatis et obsequiorum seruiciorum, sub quibus a predecessoribus nostris Hungarie regibus terra relicti et donati fuere, cuperent porro quoque hinc ne inhabitatores dicte ville nostre *secus et ab exordio* ad castrum nostrum prefatum Uduord seruientes, et lignis et tigmentis, pedestribusque seruitiis castrensare soliti, cum manifesto nostro et ipsorum damno *penitus libertate sua excidere contingat*, harum serie firmiter mandamus, ut nemo ipsos universos preter castellanos nostros de dicta Uduord iudicare et ad seruicia qualiacumque cogere presumat, exceptis tamen Siculis in dicta villa mansiones tenentibus, et emcione aut alio iuris titulo subsistibili aquirentibus, quos a iurisdicione Knesij eximentes tempore exercituacionis more aliorum liberorum Siculorum sub vexillo comitum ipsorum connumerari et exercituare volumus, hoc tamen per expressum reservato, ut ijdem Siculi quotannis requisitas trabes ad Uduord, si quando necessitas magnopere urserit, prestare teneantur sintque astricti, ne secus reliqui inhabitatores dicte ville preter iusticiam aggrauentur, serviciisque opprimantur. Volumus insuper ex consensu Prelatorum et Baronum hic nobiscum presencium, ut dicti inhabitatores ville nostre Olachalis nulli omnino decimas preter solitas capecias Eccelesie et Uduord prestare teneantur, sintque ab omni dicacione more Siculorum, inter quos vivunt, in perpetuum exemti, prestent tamen Knesio ipsorum prestanda. Non omisso et eo, quod a signatura boum exemti sint. Datum Bude in domo domini Regis presentibus venerabili patre Nicolao Episcopo Bosnensi, Dominico magistro Ianitorum, Magistro Dumetrio nostris fidelibus et alijs quampluribus fide dignis, quorum consilio hanc fecimus chartam et donacionem Anno Domini Mo CCCo primo Septimo Calendas Octobris. In cuius rei testimonium et perpetuam firmitatem presentes fecimus sigilli nostri minimine roborari, secretum annulum nostrum eisdem apprimentes per manus prefati Episcopi Bosnensis, Regni nostri Hungarici anno primo.

1) Hurmuzaki, I, 1, p. 553.

Trebue se observ că data, nu autenticitatea acestui document, a fost pusă la îndoială de Daniel Fáncsali în *Nemzéti Tarsalkodo* pe 1838, II, p. 57—60; însă obiecțiunile lui Fáncsali au fost dovedite ca neîntemeiete[1]).

Oricît de mult și de conștiincios ai studia textele reproduse mai sus, atît pe acel rominesc, cît și pe acel latinesc, oricît le-ai confrunta, atît între ele spre a te încredința dacă tălmăcirea rominească este exactă, cît și cu textul publicat de Densușianu, și tot dacă ești de bună credință îți va fi cu neputință să scoți din ele măcar o prezumpțiune că Rominii care trăiau în satul vorbit de lîngă Odorheiu ar fi fost, nu săteni romîni de rînd, așăzați pe pămînt supus unui castru regal și avînd în capul lor un cneaz ca toți cnejii din asemenea sate, ci „cneji trăind în grup și avînd peste ei un cneaz mai mare".

Dacă locuitorii *Satului Mare rominesc* de lîngă Odorheiu ar fi fost, nu săteni romini de rînd, ci cneji, adică privilegiați, nu poate încăpea umbră de îndoială că această calificare nu le-ar fi lipsit într'un act regal anume făcut spre a-i menține în întregimea drepturilor lor. Și totuși vedem că sătenilor nu li se dă în act altă denumire decît *incolae* sau *inhabitatores*, adică *locuitori*, fără alt calificativ, acel de cneaz fiind rezervat singurului Ursul, care-i reprezintă.

Cele două documente de mai sus fiind singurele pe care se întemeiază autorul broșurii pentru a dovedi ființa unei categorii de cneji deosebite, care „traiau în grupe, în sate sau comuni și avînd peste ei un cneaz mai mare", am tot dreptul să declar această afirmațiune a adversarului meu cu desăvîrșire nedovedită și neîntemeiată.

Nu mă pot împiedeca să semnalez aici disprețul desăvîrșit cu care autorul broșurii tratează pe cetitorii lui. Drept dovadă a unei afirmațiuni importante, îi servește cîte un fragment de act în traducere romînă proastă și greșită[2]), în care nici nu se vorbește de cele afirmate de el. El își închipue publicul cetitor destul de credul și de ușor pentru a se lăsa convins prin asemenea argumente!

Dar dacă autorul broșurii a văzut în actul regal dela 1301 lucruri ce, cu toată bunavoința, altul decît el nu le mai găsește, el a trecut cu vederea și aici niște cuvinte ale regelui Ungariei care repetă, în chip și mai lămurit decît actele dela 1247 și 1377,

1) *Szábo, Szekely Oklévéltar*, I, p. 31—32.

2) Rezumatul celui de al doilea act mai cu samă este absolut fals. Satul în chestiune nu s'a numit niciodată Idord: această denumire n'a existat decît în închipuirea autorului broșurii care l-a confundat cu orașul Odorheiu. Apoi, *nu* Rominii, *ci* Săcuii sînt ținuți a face serviciul militar sub steagul comitelui Săcuilor. *Nu* se zice în act că „Săcuii să nu poată supune [pe Romini] la rechiziția de cărat butuci ș. c., ci că „Săcuii se fie ținuți a face în fiecare an cărăturile urgente cerute la Odorheiu", și cîte altele. Traducerea este vederat făcută de un om care n'a știut niciodată, sau care a uitat limba latină.

faptul că pămîntul pe care erau aşăzaţi sătenii romini era privit ca posesiune *a lor* şi nu a cneazului.

Vedem innainte de toate pe rege arătind că cneazul Ursul i-a vorbit *in numele tuturor locuitorilor din Satul Mare rominesc şi ca reprezentant al lor.* Apoi pe lingă că actul vorbeşte de *teritoriul acelor locuitori*, nu de teritoriul cneazului, regele zice că: „pentru credinţa şi serviciile lor supuse *li s'a lăsat şi do-nat pămintul.*" Iată o declaraţie pe care autorul broşurii n'a văzut-o sau n'a voit s'o vadă, eliminînd-o ca netrebnică din re-zumatul făcut de el.

Şi totuşi ea, zău, nu este de dispreţuit, căci ne dă o dovadă directă, scrisă, clară şi lămurită, că regii Ungariei lăsase şi dăduse hotarul satului in chestiune Rominilor care il locuiau. Adică că Rominii din Satul Mare rominesc fusese gă-siţi de un rege al Ungariei in stăpinirea acelor pă-minturi; că acel rege ii lăsase pe Romini in stăpini-rea lor şi le confirmase acea stăpinire in schimbul unor slujbe către cetatea Odorheiu, la care acei Ro-mini erau ţinuţi. Oricit ar suci şi ar intoarce cineva acest text, alt inţeles nu-i poate da. El alcătueşte o dovadă directă scrisă şi precisă, intăia până astăzi cunoscută, arătind că ob-ştiile ţăranilor romini erau stăpine pe hotarul lor innainte de cu-cerirea ungară şi că, cel puţin in cuprinsul ţinuturilor atirnind de castrele regale, ele au fost menţinute de regii unguri in stă-pinirea acelor hotare.

Şi mai frumos incă stă cu a treia categorie de cneji, acei care după broşură se găsiau:

„mai cu samă in Banat, cneji proprietari pe pămînturile lor proprii, sau mai bine ţărani proprietari, un fel de moşneni. In documentele din veacul al 13-lea şi al 14-lea, găsim multe acte de hotărnicia moşiilor şi in acele ho-tărnicii intilnim adesea ori moşiile nobililor invecinîndu-se cu acele a cnejilor ţărani".

Desigur că existenţa acestei categorie de cneji *mici proprietari, mai cu samă in Banat, in veacurile al 13-lea şi al 14-lea*, este cit se poate de interesantă şi că dovedirea ei prin acte din partea unui autor atît de darnic cu citaţiuni lungi, chiar in text, se impunea. Din nenorocire insă, tot materialul doveditor se reduce la urmă-toarea notă sărăcăcioasă: „3) Ibidem, acelaşi volum."

Volumul in chestiune, este partea a doua din I-iul volum al colecţiei Hurmuzaki. Intr'insul nu se află nici un act relativ la veacul al XIII-lea, dar numai documente din acel următor. Trei din aceste sint, mai mult sau mai puţin, referitoare la hotărnicii in Banat: in nici unul din ele nu se vorbeşte de cneji care măcar de departe ar sămăna cu acei din a treia categorie a autorului nostru. Am cercetat cu cea mai mare atenţiune toate documen-tele din acel volum, dar n'am găsit nici o menţiune despre po-menitul fel de cneji. Am mai studiat cu aceiaşi băgare de samă documentele din volumul precedent din Hurmuzaki, acel cuprin-

zind acte din veacul al XIII-lea şi nici aici n'am găsit urmă de a treia categorie de cneji a *unei incercări de mistificare.* Mă văd deci iarăşi silit să conchid că această atreia categorie, caşi adoua, n'a existat niciodată, că este datorită şi ea inchipuirii autorului nostru.

Broşura mai face o categorie deosebită din cnejii coloniza-tori. Iată cum ii defineşte:

Cneazul antreprenor se bucura intăiu de veniturile pădurilor şi a cim-piilor moşiei (cum suis utilitatibus, cum meta et silvis, cum pratis). Al doi-lea se folosia de oarecare privilegii, citeodată de dreptul de judecată pe a-cea moşie, prin gloabele pe care după obiceiul timpului le căpăta dela im-pricinaţi.

Să se notece că in toate actele pe care le voiu cita, nu se mărgineşte dreptul cneazului a uza numai de o anume intindere fixă din pămintul mo-şiei, cum vom vedea in Galiţia. *Din contra, el are facultatea de a cultiva cît pămînt are nevoe, de vreme ce proprietarul ii pune la dispoziţie atît cîmpiile cît şi pădurile* [1]).

In sprijinul acestei caracterizări ni se citează cele patru acte următoare:

1) Actul din 1370, prin care, după broşură:

regele Ludovic confirmă la doi cneji romini, fii lui Struza, două posesiuni regale, ca recompensă fiindcă tatăl lor le-a transformat in moşii locuite şi populate [2]).

Adversarul meu este convins că aceste două posesiuni in ţinutul Caransebeşului, pe care regele le hărăzeşte fiilor lui Struza şi care innainte de donaţiune erau *cnezale*, tot *cnezale* au rămas şi după donaţiune. Se inşală insă cu desăvîrşire: prin actul in chestiune cnezatul hărăzit lui Struza se transformă de rege in *proprietate nobiliară.*

Aceasta rezultă cit se poate de lămurit pentru orice om care s'a ocupat cu studiul documentelor ungare, din cuvintele:

Possessiones nostras regales.... in districtu Karansebus existencium si-tas et per predictum Struza Pater ipsorum ibidem situatas, populatas et lo-catas, omni eo **Jure et Titulo**, *quo eedem ad nostram collacionem pertinere dinoscuntur*, eisdem Romano et Ladislao filys Struza necnon etc... Cum om-nibus ipsarum utilitatibus, Juribus, fructuositatibus et pertinenciys universis, sub eisdemque metis et distinccionibus metarum, quibus ab olim per prefatum Patrem eorum, et per consequens ipsos hactenus habite extiterunt et possesse, *Noue Donacionis nostre Titulo dedimus, donavimus et contulimus, Jure perpetuo et habendas. Salvo Jure alieno* [3]).

1) Panu, op. cit., p. 54 şi urm..

2) Aceiaşi greşală o face şi Densuşianu cind rezumă actul. V. Hurmu-zaki, I, 2, p. 167 sq..

3) „....posesiunile noastre regale... aflătoare in ţinutul Caransebeşului şi descălecate, impopulate şi aşăzate de sus-zisul Struza, părintele lor, *le dăm cu toate drepturile şi titlurile cu care sint cunoscute ca aparţinînd colaţi-unii noastre*, acelorași Roman şi Ladislav, fiii lui Struza, precum şi (verilor

Cuvintele: **omni jure et titulo** nu lasă absolut nici o îndoială: ele sînt întrebuinţate numai pentru hărăziri de proprietăţi nobiliare. Prezenţa lor în act ar ajunge spre a risipi orice indoială, dar faptul că nu este aici vorba de cnezat mai reesă şi din acel că regele hărăzeşte satele pomenite fără a impune donatarilor vre-o plată anuală de cens sau prestare de serviciu, cum este totdeauna cazul cînd actul este privitor la un cnezat. Adaog că lipsesc aici şi cuvintele: *sub aceleaşi condiţiuni sub care le-a ţinut până astăzi*, sau *sub care ţin alţi cneji*, care se găsesc în actele privitoare la cnezate de cîte ori nu sînt impuse unei plaţi sau obligaţiuni speciale.

Intăiul document citat aici de broşură trebue deci cu desăvîrşire înlăturat ca nefiind privitor la o concesiune de cnezat.

Al doilea act citat, acel dela 1409, este fără indoială privitor la un cnezat.

Laţcu de Szánto şi Ioan Herman dela Tamaşi, voevozi şi comiţi de Zonuk, dorind ca patru cneji din ţara Haţegului (pe care îi numeşte) să înmulţumească populaţiunea satului Zeicani (Achynus Polyana) dela Poarta de Fier (Vaskapu), astfel ca ea să poată apăra drumul mare de prădăciunile tâlharilor şi răufăcătorilor de tot felul care se adăpostesc în pădurile de prin împrejurul Porţii de Fier, scuteşte atît pe cnejii sus-pomeniţi şi pe moştenitorii lor, cît şi pe locuitorii din acel sat, *pe timpul cît îl vor găsi voevozii cu cale (Nostro scilicet durante bene placito)*, de orice cens, dare, contribuţie, plată, serviciu sau lucrare. Insă atît cnejii sus-numiţi cît şi urmaşii lor sînt îndatoriţi să plătească pe fiecare an, în semn de supuşenie, în ziua de Sfîntul Gheorghe, cîte 200 dinari şi nimic alta nici lor, nici castelanilor de Haţeg [1]).

Al treilea act este din 1352; *O încercare de mistificare* îl rezumează în chipul următor: (Actul emană dela magistrul Possa, comitele Carasului):

> Fiindcă a venit înnaintea noastră Iuga şi Bogdan, fiii lui Ştefan de Mutnuc, cerind cu umilinţă ca să le dau un pămînt pustiu numit Mutnucpatac [2]) *în condiţiile de libertate în care şi alţi cneji au asemenea locuri libere şi pustii*, în provincia Sebeş, în scop ca ei să stăpînească acea pustietate şi s'o înmulţească cu oameni. Noi, în vederea serviciilor credincioase ale acelora, le concedăm numitul loc deşert, ca ei să poată trage din el toate veniturile din păduri şi din cîmpii cu hotarele cunoscute şi această concesiune le-o facem pe vecie, lor şi urmaşilor lor. *Ca privilegiu pentru osteneala lor*, hotărîm ca nici un judecător să se amestece acolo, ci ei singuri să judece pe cei care se vor aduna în acel sat, afară de trei cazuri, anume: de tâlhărie, de furt şi de dare de foc, care cazuri vor fi de competenţa judecătorilor dela Sebeş [3])

---

lor)... să fie stăpînite şi ţinute de ei cu toate veniturile, drepturile, folosinţile şi dependenţele lor, în cuprinsul aceloraşi hotare şi semne de hotar în care le-au avut tatăl lor şi prin urmare şi ei până astăzi, printr'un nou titlu al nostru de donaţiune, pentru vecie şi în chip irevocabil, însă fără prejudiţiul drepturilor altora".

1) Ibid., p. 56.
2) Valea Mutnucului.
3) Ibid., p. 57.

Am subliniat în rezumatul de mai sus, întâiu, pasajul: *în condiţiile de libertate în care şi alţi cneji au asemenea locuri libere şi pustii*, pentrucă această traducere denaturează cu desăvîrşire cuvintele respective din textul latinesc, şi, al doilea, cuvintele: *Ca privilegiu pentru osteneala lor*, fiindcă ele alcătuesc o adăugire a adversarului meu, adăugire care denaturează înţelesul întregului act.

In textul latin, pentru întâiul pasaj, găsim subliniate de Densuşianu cuvintele: *in tali libertate, in qua libertate habent liberas villas quenesi in provincia Sebus*; ceia ce însamnă pe romîneşte: *în condiţiile (în aceiaşi libertate) în care (condiţii de libertate) au cnejii* **satele** *libere în provincia Sebeş*. **Villa** înseamnă în documentele medievale ungare şi polone totdeauna **sat**, şi prin urmare *villas liberas* nu poate însemna decît *sate libere* şi nicidecum *locuri libere şi pustii*.

Deosebirea între senzul adevărat şi senzul arătat de broşură este foarte însămnată. Din rezumatul din broşură ar rezulta că fiii lui Ştefan de Mutnuc ar fi cerut şi obţinut dela comitele de Caras cnezatul unui loc pustiu în condiţiunile în care şi alţi cneji aveau asemenea *locuri libere şi pustii*. In realitate însă ei ceruse şi obţinuse acel loc în aceleaşi condiţiuni în care ceilalţi cneji din comitat ţineau *satele libere*, adică satele care nu fusese hărăzite vre-unui nobil sau clerului şi atîrnau numai de castrul regal.

Din interpretarea dată de broşură ar rezulta un regim deosebit, special cnezatelor conferite asupra locurilor pustii ce au a fi colonizate. După interpretarea adevărată rezultă dimpotrivă că fiii lui Ştefan de Mutnuc au cerut şi obţinut dela comitele Carasului cnezatul unui loc pustiu, *în exact aceleaşi condiţiuni în care cnejii satelor libere regale ţineau cnezatele lor.*

Şi lucru straniu, acelaşi autor care traduce aici, la pagina 57, cuvintele *villas liberas* prin *locuri libere şi pustii*, ocupîndu-se la pagina 49 de actul din 1387, act prin care Ştefan banul Severinului conferă lui Petru, fiul cneazului Dees, şi fraţilor săi cnezatul satului Valea (Patak), în aceleaşi condiţiuni în care ţin aceiaşi cneji şi alte sate (acelaşi document în care autorul broşurii confundă *sessio*, adică *jireabie, mansus, Hube* prin *sesiune de judecată*), el traduce foarte corect cuvîntul latinesc *villa* prin acel romînesc de *sat*.

Cum se face că *villa* însamnă pe pagina 49 *sat*, iar pe pagina 57 *loc pustiu*, adică tocmai contrarul?

Să fie oare această confuziune involuntară? Este oare admisibil ca autorul *Incercării de mistificare* să fi crezut un moment că cuvintele *villas liberas* însamnă *locuri libere şi* **pustii**? Ce caută aici mai ales acest de pe urmă cuvînt? Iată nişte întrebări la care las cetitorului grija să răspundă.

Chestiunea se mai complică cu adăugirea făcută de autorul nostru în acelaşi document, cîteva rînduri mai jos,

Ca privilegiu pentru osteneala lor, hotărim ca nici un judecător să se amestece acolo, ci ei singuri să judece pe cei ce se vor aduna in acel sat.:

In textul latinesc lipsește cu desăvirșire echivalentul cuvintelor subliniate de mine la inceputul acestui citat. Iată parte din acest text latinesc, care urmează indată după descrierea hotarelor :

...concessimus et dedimus et contulimus Jure perpetuo et irrevocabiliter possidendam et habendam, in filios filiorum et suorum heredum successoribus, et quod ratum et firmum sit dedimus litteras nostras mediante fide nostra, ita tamen quod nullus Judex habeat iudicare ipsi autem poterunt indicare preter tres causas, scilicet latrocinium furtivum et incendiarium, et si contingerit esse tunc ad sedem Judicis ad Sebus admittere debeatis. Datum in Elyed, etc...

Ceia ce insamnă :

.... am concedat și am dat și am conferit ca s'o poseadă și s'o aibă cu drept veșnic [ei și] fiii fiilor și urmașii moștenitorilor lor, și spre incredințare și intărire am dat cărțile noastre cu credința noastră, și asemenea ca nici un judecător să aibă a judeca, iar ei să poată judeca afară de trei pricini, adică tâlhăria, furtul și darea de foc, și dacă se va intimpla atunci trebue s'o trimiteți la scaunul judecătorului, la Sebuș. Dat in Elyed etc.

Precum se poate incredința oricine, nu este in acest text nici urmă de mențiunea: *Ca privilegiu pentru osteneala lor.* Ne găsim fără indoială in fața unei adăugiri făcută de autorul *Incercări de mistificare.* Și intreb din nou : să fie oare această adăugire rezultatul intimplării ?

Dacă se poate la rigoare admite ca un autor ușuratec să sară prin inatențiune peste citeva cuvinte dintr'un text, este greu admisibil ca el, tot din intimplare sau din neglijență, să adauge la unul din textele pe care își bazează argumentarea un membru de frază avind un ințeles al său propriu și complect.

Căci ființa sau neființa in acest loc a mențiunii in chestiune are importanța ei. Fără de mențiune, dreptul de judecată hărăzit fiilor lui Ștefan de Mutnuc este un drept care face parte din drepturile tuturor cnejilor satelor libere (regale) ale ținutului Caransebeșului. Comitele Carasului dă lui Iuga și lui Bogdan ceia ce ei îi ceruse : cnezatul satului Valea Mutnucului, cu toate drepturile de care se bucurau și ceilalți cneji din ținut. Este greu să admiți că comitele le-a dat mai mult decit ei insiși au cerut. Dar, dacă adaogi mențiunea in chestiune, lucrurile se schimbă, se poate susține că comitele le-a dat ceia ce au cerut, adică aceleași drepturi de care se bucurau ceilalți cneji din ținut, drepturi care n'ar fi cuprins și acel de judecată. Insă acest drept li se dă pe deasupra, *ca un privilegiu special lor*, pentru osteneala ce și-au dat-o.

Autorul nu voește cu nici un preț să admită că dreptul de a judeca, pentru pricinile mici *(basse justice)*, pe oamenii din satul său era una din atribuțiunile de căpetenie și firești ale fiecărui cneaz ; el avea deci interes să infățoșeze actele in care se conferă in mod lămurit acest drept, ca niște excepțiuni la regula generală, ca niște favoruri speciale. Iată pentruce găsim rezumatul actului dela 1352 a magistrului Possa impodobit cu o mențiune, prețioasă fără indoială, dar care are păcatul de a nu fi figurat niciodată in textul original.

Intr'adevăr, indată după citațiune urmează in broșură și concluziunea :

De aici urmează că dreptul de judecată era un privilegiu deosebit, care nu se da decit ad-hoc și in vederea unor necesități de un ordin public, de exemplu nevoia de a se popula locurile deșerte, deci indemnul pentru oamenii ambulanți ca să vie să se stabilească in noua plantație.

Voiu dovedi mai departe că dreptul de judecată era nedespărțit de calitatea de cneaz, dar până atunci mă inchin innaintea bunei credinți a procedeului expus in rindurile de mai sus și trec la ultima citație reprodusă de autor pentru a defini drepturile cneazului așa zis colonizator.

Iată ce zice *O încercare de mistificare:*

In sfirșit se mai acorda cnejilor sau conducătorilor lor privilegii speciale de natura celor ce am văzut sau in parte cum am arătat deja, ca o incurajare ca să atragă populația străină pe proprietatea regală, sau ca o răsplată pentru servicii ce acel sat aducea, fiind pe fruntarie și insărcinat fiind cu paza ei.

Iată un caz. Exista la marginea țării Săcuilor, inspre frontiera despre Moldova, un sat rominesc, care aducea servicii regelui fiindcă păzia frontiera ; iar pe de altă parte Rominii de acolo făgăduesc că vor popula partea deșartă. Regele pentru aceste motive le acordă privilegiul ca să fie scutiți de dreptul de judecată a funcționarilor regești sau chiar a castelanului [1].

Apoi se reproduc in text citeva rinduri din textul latinesc [2]) al actului din 1426, prin care Sigismund, impăratul Germaniei și regele Ungariei, stabilește privilegiile satului Brețcu.

Iată traducerea pasajului citat :

---

1) Ibid., p. 58.

2) Iată aceste rinduri :

„Quod nullus omnino Judicum Regalium vel Terrestrium ipsos judicare, seu ipsorum judicio adstare compellere, aut compelli facere debeat, vel praesumat, nisi ipsimet Kenesius, cum prefate ville Villanis, preassumptis sibi Siculis potioribus, quos maluerint, cunctis hominibus querulantibus Judicium, et Justitiam valeant administrare, atque possint, concedimus etiam gratiose, quod universi, et singuli homines cujuscumque Status, et conditionis existant, de Moldavie, et Transalpine partibus, ad dictam Nostram Villam Bereczkfalva liberam, et securam habeant facultatem veniendi, ibidem standi et commorandi, quos quidem homines pro quibuscumque factis, nec Judex Regalis nec Terrestris possit detinere, seu in persona captivare, sed ipse Kenesius predictus pro tempore constitutus, *cum Villanis dicte Ville et aliis probis viris Siculis coasumptis teneatur cuilibet querulanti Justitiam ac omnimodam impendere satisfactionem...*"

(Cuvintele subliniate sint acele care, in text, urmează citației : le-am adăugit spre a complecta senzul).

Ca nici unul din judecătorii regali sau păminteni să-i judice sau să-i constringă să stea innaintea judecății lor, sau să-i facă a fi siliți [la aceasta] sau să îndrăznească sau să fie volnic a face dreptate tuturor acelor care ar cere dreptate, afară de insuși cneazul, impreună cu sătenii sus-zisului sat și în unire cu fruntașii Săcuilor ce-i vor alege (prefera). Concedăm din mila noastră ca orice oameni, de orice stare sau condițiune ce există, din părțile Moldovei și Țării Rominești, să aibă facultatea a veni liberi și in siguranță și a sta in zisul nostru sat Brețcu, și că pe acei oameni, pentru orice faptă a lor, să nu-i poată deține sau aresta vre-un judecător regal sau pămintean, dar insuși cneazul sus zis, in funcțiune pe acea vreme, impreună cu sătenii zisului sat, la care s'ar adăoga și alți oameni buni Săcui, să fie ținuți a face dreptate și orice fel de satisfacțiune acelor care ar cere dreptate.

Pasajul reprodus este prea scurt pentru a pune pe cetitorul care nu cunoaște actul in stare să judece despre ce este vorba. Satul rominesc Brețcu exista de mult și avea ca indatorire să păzească fruntaria despre Moldova; din deosebite împrejurări satul era, la 1426, in parte pustiu. Atunci folosindu-se de prezența lui Sigismund in Brașov, cneazul satului, Ion, poreclit Ungurul, și Radu, fiul lui Ciacu dela Brețcu, impreună cu doi săcui: Petru dela Nuyitod și Matei dela Lemhény[1]) se prezintă regelui și-i cer oareșicare privilegii pentruca satul să se umple de oameni. Iar regele, luind și avizul contelui Săcuilor, le hărăzește privilegiile cerute, care se află expuse in pasajul reprodus și care consistă:

1. In faptul că nu numai sătenii romini, dar și Săcuii stabiliți sau care aveau să se stabilească in Brețcu, urmau să fie judecați de cneaz in unire cu sătenii și fruntașii săcui din sat. Săcuii stabiliți in Brețcu erau astfel scoși atit de sub jurisdicțiunea scaunului săcuesc din Kezdi, cit și de sub acea a comitelui Săcuilor, și supuși acelei a cneazului de Brețcu cu asesori săteni, către care se alăturau și conaționalii lor fruntași așăzați in sat.

2. Cneazul de Brețcu, cu tribunalul sătesc alcătuit din Romini și Săcui, judeca pentru toate cauzele, de orice natură, chiar și pentru cele trei rezervate justiției regale: adică pentru tâlhărie, omor și dare de foc *(quos quidem homines* **pro quibuscumque factis)**.

Deci dacă Sigismund a hărăzit, la 1426, satului rominesc Brețcu, un privilegiu de jurisdicțiune special, acest privilegiu n'a consistat in faptul că se dădea cneazului dreptul de judecată asupra locuitorilor romini din sat: acest drept, fără indoială, il avea și mai înnainte. Ci privilegiul a consistat in dreptul hărăzit cneazului (impreună cu un tribunal sătesc, alcătuit din Romini și din fruntași săcui) să judece și pe Săcuii așăzați in sat, și, mai ales, in acel de innaltă justiție hărăzit aceluiași cneaz și aceluiași tribunal. Apoi să nu se uite că privilegiul in chestiune a fost solicitat, nu numai de cneazul și de sătenii romini din Brețcu, ci și de niște Săcui din satele săcuești invecinate, care, după toate probabilitățile, doriau să se mute in Brețcu. Drepturile conferite prin actul dela 1426 nu trebue deci privite

1) Aceste două sate, excluziv săcuiești, ca și Brețcu mai există și astăzi.

ca orice privilegiu hărăzit cneazului, ci ca o favoare specială menită a aduce in Brețcu coloni săcui, atrași prin perspectiva de a schimba jurisdicțiunea scaunelor și a comitelui lor pentru acea, mai blajină și mai puțin costisitoare, a cneazului judecind impreună cu un tribunal sătesc in care se alegeau și fruntașii lor.

De aici insă nu rezultă nici că dreptul de judecată să fi fost un monopol al citorva *cneji colonizatori*, nici că cneazul de Brețcu in anul 1426 era un *cneaz colonizator*.

In rezumat, din cele patru documente reproduse de autorul *unei încercări de mistificare* pentru a caracteriza ființa *cnejilor colonizatori*, am constatat că cel dintăiu și cel din urmă nu sint privitoare la *cnejii colonizatori*, și că numai celelalte două intr'adevăr se referă la cneji intemeietori de sate.

Actul dela 1409 stabilește, *pentru un period care avea să atirne numai dela bunăvoința voevodului donator*, că cnejii intemeietorii ai satului Zeicani să plătească pentru cnezatul lor, in miinile castelanului de Hațeg, a dare de favoare redusă, de 200 dinari.

Iar din acel dela 1352 reesă in chip foarte lămurit că drepturile și indatoririle unui cneaz care obținea cnezatul unui loc pustiu, in acel an, in ținutul Caransebeșului, erau aceleași de cari se bucurau și la cari erau indatoriți toți cnejii de sate regale din acelaș ținut.

Mi se pare deci că prin nimic nu ni s'a dovedit că *cnejii colonizatori* alcătuiau o categorie deosebită de cneji, cu alte drepturi și alte indatoriri decit cnejii din așa zisa *intăia categorie*.

Am văzut că, in ce privește *a doua* și *a treia* categorie, autorul nostru n'a fost in stare să dovedească prin nimic ființa lor, și că, prin urmare, cele patru categorii de cneji anunțate de el la pagina 47 a broșurii sale pe baza „cercetării numeroaselor documente din colecția Hurmuzaki, vol. I, partea I și II", s'ar reduce la una, la cea dintăiu enunțată de el: „cnejii nobili, servitori ai regelui, cărora acesta le cesionează, pentru serviciile lor credincioase și multiple, diferite *cnezate*", care „erau concesiuni pe viață și ereditare a uzufructului și folosinții unei moșii...[1])

Dar atunci intreb: Ce se face cu cnejii neereditari, pe care ii intilnim in documente și pe care *O încercare de mistificare* nu-i pomenește nicăiurea?

Am văzut doară pe episcopul Gublin jăluindu-se, in anul 1377, regelui Ludovic, că cnejii satelor aparținind Rominilor, care erau supuse episcopiei transilvănene, cnejii cărora episcopia le concesionase pe timp mărginit pămînturile lor *(terras, prata et silvas Keneziatus ipsorum titulo,* ex concesiune ejusdem Episcopi, *et capituli* **temporalitater** *tentas et possessas)*, își permit să vindă sau să transmită fiilor și moștenitorilor lor acele pămînturi pe

1) Pann, op. cit., pag. 47.

vecie (*alius pro lubitu vendere, et in filios, heredesque suos...* **perhennaliter** *transfundere*).

Am mai văzut că, în actul de la 1426 al regelui Sigismund, stabilind privilegiile satului Bretcu, se zice că locuitorii acelui sat vor fi judecați pentru orice faptă de un tribunal sătesc avînd în capul lui pe cneazul *constituit* în acel timp (*sed ipse Kenesius predictus* **pro tempore constitutus**).

Este într'adevăr straniu că un autor care ne-a făgăduit să lămurească întreaga chestiune a cnejilor din Transilvania, de care nime nu s'a ocupat decît în chip greșit și artificial, un autor care vede adesea în documente lucruri care nu sînt cuprinse în ele, să nu fi văzut altele atît de bătătoare la ochi și atît de interesante pentru chestiune.

Faptul că, în evul mediu, se aflau în Ungaria două categorii de cneji, se mai dovedește cu prisosință și prin actul dela 1366 al regelui Ludovic, prin care se stabilește numărul de martori trebuitor pentru a dovedi culpabilitatea unei persoane acuzate de vre-o vină, dar neprinsă asupra faptului, și stabilind valoarea respectivă a mărturiei nobilului, acea a cneazului întărit de rege prin cărți regale, și acea a cneazului neintărit sau de rînd și a Rominului de rînd. Mărturia cneazului confirmat are aceiași valoare ca acea a unui nobil, iar mărturia unui cneaz de rînd cu acea a unui îngrijitor sau intendent de sat, valorînd un sfert de mărturie (*pro villico fidei unius fertonis*). Documentele din care rezultă că cneazul de rînd, neîntărit prin cărți regale, era cu totul asimilat unui indendent (*villicus*) și era numit servitorul (*iobagio*) stăpînului acelui sat, sînt nenumărate. [1])

Și faptul că în Ungaria din evul mediu existau două feluri de cneji: unii ereditari și alții neereditari, unii întăriți de rege și alții nu, unii în capul satelor atîrnînd de cetățile regale, alții în capul satelor particulare, a fost constatat și semnalat nu numai de d. Bogdan și de mine, dar și de toți scriitorii care s'au ocupat de alcătuirea politică a Rominilor din Ungaria: Kémeny, Pič, Hunfalvy etc.; singur autorul *Incercării de mistificare*, dacă a constatat ființa a patru categorii de cneji, din care trei înființate de închipuirea lui, n'a găsit nici una care să nu fi fost ereditară.

Vedem dar că cercetarea numeroaselor documente din colecția Hurmuzaki, vol. I, partea 1 și 2, chiar cu traducerea sau interpretarea uneori... riscată a acestor documente, departe de a lumina chestiunea cnejilor romîni din Ungaria, o încurcă mai rău.

Căci definițiunea cneazului cum o dă adversarul meu este cu desăvîrșire falșă: a poseda un cnezat nu însamnă de loc „a fi stăpîn absolut întocmai ca un proprietar peste tot domeniul său[2])", îndată ce obligațiile la care era îndatorit cneazul erau îndeplinite, este cu desăvîrșire greșită.

1) Vezi mai cu samă acele reproduse de contele Kémeny, în cunoscuta lui lucrare: *Knesen und Knesate in Siebenbürgen*, în Kurz, *Magazin*, etc. II.
2) Panu op. cit., pag. 48.

Am văzut că trei acte emanînd fiecare de la un rege al Ungariei, și anume:

1) donațiunea lui Bela al IV-lea către Ioaniți, din anul 1247,

2) diploma din 1301, prin care Ladislau al II-lea statuează asupra drepturilor Rominilor din Satul Mare romînesc de lîngă Odorheiu,

3) decretul din 1377, prin care Ludovic cel Mare ordonă voevodului Transilvaniei să constringă pe cnejii din satele Rominilor supuse episcopiei din Alba Iulia să recunoască autoritatea episcopiei.

conglăsuesc pentru a ne arăta pămîntul în stăpînirea sătenilor Romîni așăzați pe el, fapt care contrazice cu desăvîrșire definițiunea cnezatului făcută de *O încercare de mistificare*.

Autorul zisei broșuri mai zice într'un loc că:

> Să se noteze că în toate actele pe care le voiu cita nu se mărginește dreptul cneazului a uza numai de o anume întindere fixă din pămîntul moșiei, cum vom vedea că vom găsi în Galiția. Din contra, el are facultatea de a cultiva cît pămînt are nevoe, de vreme ce proprietarul îi pune la dispoziție atît cîmpiile, cît și pădurile. [1])

Și mai departe:

> Acordîndu-le acest cnezat, le dă regele anume avantaje speciale, precum dreptul de a ținea crîșmă, de a avea moară, dreptul de judecată, sau trei zile de clacă din partea locuitorilor, etc., cum se pretinde? De loc. Se acordă uzufructul întregilor moșii.

Această afirmare, chiar dacă facem abstracție de încheerile îndreptățite de cuprinsul documentelor regale dela 1247, 1301 și 1307, care ne arată pe țăranii romîni în folosința hotarelor sălășluite de ei, această afirmare, zic, dovedește că autorul ei habar nu avea de modul în care era ținut pămîntul în Ungaria, nu numai în satele romîne, dar în toate așăzările acelui regat.

Diferitele teritorii erau împărțite în sesiuni, cuprinzînd fiecare loc în vatra satului, în cîmpul de arătură, în fînaț în pășuni și în pădure și de care se folosiau țaranii așăzării respective. Iată cîteva exemple:

Regele Andreiu III al Ungariei întărește, la 1493, scutirea de *quinquagesima* oilor de dijmă (către episcopie) și de toate dările în deobște, de care se bucurau în virtutea privilegiului dat de regele Ladislau al IV-lea, cele 60 sesiuni ale Rominilor așăzați pe moșiile Filești și Feleiud ale episcopiei Albei, sesiuni care fusese deosebite și despărțite de celelale moșii ale capitolului (*...in quibusdam terris ipsius capituli Fylesd, et Enud vocatis a terris episcopalibus distinctis, et separatis sexaginta mansiones Olacorum* [2]).

1) Panu, op. cit., p. 55.
2) Hurmuzaki, I, 1, p. 522.

In actul de împărțală din 1389 a bunurilor din Banat a fraților Paul și Petru de Egerzegh, între Vasile și Margareta, copiii lui Neculai de Egerzegh de o parte și vărul lor, Ștefan fiul lui Petru de Egerzegh de alta, găsim amănunte prețioase asupra modului de așăzare pe acele bunuri. Iată traducerea părții din act care prezintă mai mult interes pentru noi.[1]

...numită Egerzegh douăzeci iobagi și o curie (casă) deșartă și trei mori în apa numită în deobște Paganch (.....) iobagi, zece iobagi pe marginea acelei porțiuni de posesiune care începe dela malul despre miazăzi [și merge] până la casa intendentului *(villici)* Toma, cuprinzînd-o și pe aceia, lui Ștefan fiului lui Petru, și, începînd de acolo, opt iobagi adică.... Nazac și o curie deșartă în aceiași ordine, asemenea, în ordinea opusă aceleia, începînd din marginea malului despre apus, Marcu, Ștefan, fiul acestuia, Dragoș și Marcu cel mic.... începînd dela Marcu cel mic până la partea de posesiune a sus-zisului Vasile și a fraților săi zece iobagi și una casă deșartă, iar șase altele alăturate au fost cedate lui Vasile și fraților săi. Asemenea în posesiunea numită Izgara.... găsindu-se locurile a șasesprezece iobagi și patru curii deșarte din care patru iobagi și un loc pustiu, despre partea zisului sat Egerzegh [s'au atribuit] fetei [Margareta]. Asemenea alte patru locuri până la rîu, numite Radu, cneazul, Brat și Dracsa și o casă pustie [s'au atribuit] lui Vasile fiul lui Neculai. Asemenea Gheorghe, Dionisie, Musa, Milița, Bogdan, Radu și văduva lui Stoian [s'au atribuit] lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea, în dreptul pîrăului Wermespatak, s'au găsit patru cnezate cu douăzeci și șase iobagi și trei locuri pustii, din care cinci iobagi și un loc deșert sub cnezatul cneazului Neacșu, care se află din partea satului lui Precu [s'au atribuit Margaretei]. Asemenea Proda cneazul cu patru iobagi și Stanciul cneazul cu șase iobagi ai săi [s'au atribuit] lui Ștefan fiul lui Petru. Asemenea Dobrușca cneazul care șade lîngă același pîrău Wermespatak cu nouă iobagi ai săi.... [se dat] lui Vasile, fiul lui Neculai. Asemenea, în satul Borzlyuk, s'au găsit douăzeci și unul de iobagi, din care septe, adică Woszeel, Salasla, Duxa, Magas, Ilie, Călin și un loc pustiu, care [toate] se află în același [sat] Borzlyuk se atribuesc lui Vasile, fiul lui Neculai. Asemenea posesiunea numită Zacho, ținînd tot de Borzlyuk și conținînd treisprezece iobagi [se atribue] zisei fete. Asemenea posesiunea numită satul lui Supa, conținînd într'însa șase iobagi, spre egalizarea acelor posesiuni Borzlyuk și Zacho [se dau] sus numitului Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea posesiunile numite satul lui Drusa conținînd nouă iobagi și satul cneazului Stanislav conținînd opt iobagi și casa cneazului Halmag conținînd doi iobagi au fost atribuite lui Vasile. Asemenea posesiunea numită satul cneazului Ion, cuprinzînd în sine optsprezece iobagi și o parte de posesiune în satul lui Supa unde șade cneazul Ion și alt iobag [se atribuesc] lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea posesiunile numite satul lui Neculai și satul lui Farkaș, avînd într'însele cincisprezece iobagi, se atribuesc fetei sus zise. Asemenea posesiunile de mai jos se țin de posesiunea numită Remete. Asemenea posesiunea satul lui Rașcu cuprinzînd patrusprezece și satul lui Dracsan cuprinzînd trei iobagi [se dau] lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea satul numit satul cneazului Fileș, cuprinzînd în sine cincisprezece iobagi [se atribue] lui Vasile, fiul lui Neculai. Asemenea posesiunea numită satul lui Gyur, cuprinzînd în sine unsprezece iobagi [se atribue], zisei fete. Asemenea în posesiunea numită satul lui Kecha, se dau lui Ștefan, fiul lui Petru, iobagii numiți cneazul Kecha, Saden, Bogdan, Duca, Anca, Neculai, Mihu, Bogdan, Gheorghe, Dragomir, Gheorghe, Balea, Barliak, Ion, Oprișan și Buha; lui

1) Punctele reprezintă locurile în care actul este rupt sau ilizibil.

Vasile, fiul lui Neculai, i se atribue pe Ruja, alt Ruja, Ladul, Gheorghe, Fileș, Ștefan, Dracsan, Bogdan, Nosa, Danciu, Ion, Pousa, Stan, Ianuș, Dobrușa, Dragomir, Filip și Ion șăzînd lîngă ei. Asemenea Neculai, Ion, Buda, Dimitrie, Gheorghe, Radu, Oprișa, Roman, Stoian, Mrisauch (Mircea) și Lașu [se atribue] fetei sus-zise. Asemenea posesiunea numită satul lui Radu, cuprinzînd în sine cincisprezece iobagi [se atribue] fetei sus-zise. Asemenea posesiunea satul lui Mocan cu moara dintr'însul, pe rîul Borza și posesiunea lui Neculai cneazul cu douăzeci și patru iobagi șăzînd într'însa se atribuesc lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea pe de altă parte posesiunea numită satul lui Neculai Prebișa, cu douăzeci și patru de iobagi care șăd într'însa și moară pe sus-zisul rîu Borza, se atribue sus-zisului Vasile. Asemenea, în porțiunea de posesiune din posesiunea numită Ermeu, a lui Neculai fiul lui Pavăl, găsindu-se șapte iobagi și trei locuri pustii, din care patru iobagi Iuco, Hinaci și Neculai și un loc pustiu și Druga (Dragu) lîngă ei, [care șăd] despre orașul Mezensomlyo (Poiana Șoimului) [se dau] lui Vasile, fiul lui Neculai. Asemenea [iobagii] Pavăl, Slav, un loc pustiu, Negoiu și alt loc pustiu [se atribuesc] lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea posesiunea numită satul lui Ghergher și șapte iobagi șăzînd acolo [se dau] fetei sus-zise. Asemenea posesiunea satul lui Archicuo, cuprinzînd în sine un iobag [se atribue] lui Ștefan și lui Vasile în comun. Asemenea posesiunea Kysermen lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea posesiunea Azonlaka lui Vasile fiul lui Neculai sus-zis. Asemenea jumătate din posesiunea Filestov, adică [iobagii] Gheorghe și Hegen lui Vasile, fiul lui Neculai, și cealaltă jumătate a acelei posesiuni, adică iobagii Bousa și Dimitrie lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea trei mori aflătoare pe același rîu Poganch se atribuesc nobilei fete sus-zise. Asemenea ținutul de Cuiesd, lipsit de locuitori, se atribue lor ca să se folosească în devălmășie și să dispună după dreptul ce-l au, pe veci, cu toată opunerea lui Ștefan, fiul lui Petru, și a altora..... [1]

Am reprodus in extenso partea din act privitoare la împărțirea propriu zisă din cauza luminii ce amănuntele cuprinse într'acest fragment o aruncă asupra legăturilor dintre stăpîni,

1) Iată și textul latinesc corespunzînd traducerii de mai sus:
(...) Egerzegh vocata vi (ginti...) Iobagiones et un (am) desertam curiam ac tria Molendina in fluuio vulgo Paganch dumcupato (.....) Iobagionibus decem Iobagiones in fine eiusdem porcionis possessionarie a plaga meridiei posita incipiendo usque domum Thome villici eadem inclusa Stephano filio Petri et ab inde incipiens octo Iobagiones videlicet (...dici) tur Nazgk ac deserta Curia in eodem ordine, item in opposito ordine eiusdem a fine a plaga occidentis incipiendo Markus Stephanus filius eiusdem Dragucha et Markus paruus prelibate (....) Marci parui incipiendo usque porcionem possessionariam pretacti Basily et fratrum suorum decem Iobagiones et vna deserta penes sese adiacentes Basilio et suis fratribus cessissent possidendi. Item in possessione Izgara vocata pe (....) locis sedecim Iobagiones et quatuor desertas Curias reperissent exquibus quatuor Iobagiones et vnum desertum locum, a parte dicte ville Egerzegh existentes, ipsi puelle, Item in alys quatuor locis penes eundem Riuulum habitis (.....) Rados Kenezium Brathes et draga vocatos et vnam desertam Curiam Basilio filio Nicolai, Item Georgium dyonisium Musa, Milita, Bogdan, Radul et relictam Stoyani Stephano filio petri. Item iuxta Riuulum Wermespatak (viginti ?) quatuor Kenezialibus et totidem locis viginti sex Iobagiones et tria loca deserta invenissent, ex quibu- quinque Iobagiones et vnum locum desertum sub Keneziatu Nexa Kenezy, a parte ville Prekolfalva existente (....) Item Proda kenezium cum quatuor et Stank kenezium cum sex Iobagionibus suis Stephano filio Petri, Item dobrucha kenezium penes ipsum Riuulum Wermespataka residentem cum nouem Iobagionibus suis (.....) Basilio filio Nicolai cessissent, Item in villa Borzlyuk viginti vnum Iobagiones invenissent, exquibus septem, videlicet Woszeel Salazla duxa Magas Iliam Kalyn et locum desertum in eadem Borzlyuk

cneji, săteni și pămint în părțile Ungariei locuite de Romini.

Și această împărțire în sesiune a hotarelor satelor exista în Ungaria întreagă[1]).

Din textul conglăsuitor al actelor de mai sus, dar mai cu samă al acelui de împărțeală, constatăm:

1) că, în așăzările romine din Ungaria, hotarul așăzării era

existentes Basilio filio Nicolai, Item possessionem Zacho vocatam ad eandem Borzlyuk pertinentem tredecim Iobagiones in se continentem puelle supradicte, Item possessiônem Supafalva vocatam, sex Iobagiones in se continentem, ad equacionem dictarum possessionum Borzlyuk et Zacho, Stephane filie petri prenominato, Item possessiones drusanfalva nouem et Zanysio Kenezfalua octo, ac Halmagkenezhaza vocate duos Iobagiones in se continentes, Basilio fuissent statute, Item possessio Ianuskenezfalwa vocata, decem et octo Iobagiones in se continens, in saturus existens necnon quedam porcio pessessionaria in Supafalua habita, in qua idem Iohannes Kenezius et alter Iobagio residerent, Stephano filio petri, Item possessiones Miklosfalua et farkasfalua vocate quindecim Iobagiones in se habentes puelle supradicte, Item possessiones infrascripte pertinerent ad possessionem Remethe vocatam, Item possessiones Rachkfalua quatuordecim et drasanfalua tres Iobagiones in se continentes Stephano filio petri, Item villa phileskenezfalua vocata, contineret in se quindecim Iobagiones, Basilio filio Nicolai, Item possessio gyurfalua vocata, vndecim Iobagiones in se continens, puelle supradicte, Item in possessione Kechafalua vocata Stephano filio petri cessissent Iobagiones videlicet Kechakenez Ladem Bagdan duya Anka Nicolaus Myhe Bogdan, Georgius Dragomer, Georgius Balya Barlyak Iohannes opprisa et Bucha nominati, Basilio filio Nicolai, Iby cessissent videlicet Ruza alter Ruza, Ladula, Georgius fyles Stephanus, Drasan Bogdan Nosa Dank Iwan Possa Stanol Ianus Dobrucha Dragomer fylepes et Iohannes penes sese sedentes, Item Nicolaus Iwan Buda Demetrius Georgius Rades Opprisa Roman Stoyan Mrisanch et Lachs puelle supradicte, Item possessio Radafalua vocata, cum quindecim Iobagionibus in se continentibus puelle supradicte, Item possessio Kayanfalua cum Molendino in eadem habito, in superficie fluuy Borzua decurrente necnon possessio Nicolai Kenezy cum viginti quatuor Iobagionibus in eisdem residentibus, Stephano filio Petri, Item econtra possessio Pribifyamycloslalua vocata cum viginti quatuor Iobagionibus in eadem residentibus et Molendino in eadem habito super dicto fluuio Borzua decurrente Basilio prenotato, Item in porcione possessionaria, pretacti Nicolai fily pauli in possessione Ermen vocata habita septem Iobagiones et tria loca deserta reperissent, quorum quatuor Iobagiones Iuko et Hynach ac Nicolaus et locum desertum ac drugam penes sese, a parte Civitatis Mezeusomlyo existentes, Basilio filio Nicolai, Item paulum Slaw desertam, Negwya et alia desertam Stephano filio petri, Item possessionem Gergerfalua vacatam et septem Iobagiones, ibidem residentes, puelle supradicte, Item possessionem Arkykunfalu vocatam duum Iobagiones in se continentem prefatis Stephano et Basilio comuniter, Item possessio Kysermen vocata Stephano filio petri, Item possessio Azonlaka Basilio filio Nicolai prenotato, Idem medietatem possessionis fylestow videlicet Georgium et Hegen Basilio filio Nicolai, et alteram eisdem medietatem, utputa Bousa et Demetrium Iobagiones; Stephano filio petri, Item tria Molendina in predicto fluvio paganch decurrencia nobili puelle prenotate commisissent, Item districtum de Kwesd habitatoribus destitutum communiter vti commisissent, et statuissent Jure eisdem p (artibus) attinenti in eternum possidere, contradiccione ipsius Stephani fily petri et aliorum quorumlibet non obstante.

1) In *Diplome maramureșene*, prețioasa colecțiune a lui Mihalyi, găsim mai multe acte privitoare la sesiuni iobagionale romine; vezi piesele No. 162, 183, 205, 246, 324, 336, 338, 339, 346, 347, 350, 358, toate din veacul XV.

împărțit în fâșii deopotrivă, corespunzînd numărului caselor din sat[1]);

2) că cneazul este numit în capul sătenilor;

3) că sătenii erau în atîrnare de cneaz, de oarece în mai multe locuri din documentul dela urmă se vorbește de ei ca de: *iobagii săi*, v. s. z. ai cneazului;

4) sesiunile iobagilor cuprindeau tot hotarul așăzării, de de vreme ce, cu toate că în cel de pe urmă act se împart o sumedenie de sate, nici într'un caz nu vedem împărțindu-se altceva decît iobagi și case deșerte, nicăire nu este vorba de păduri, pășuni, fînațe etc.. Singura excepțiune la această regulă o alcătuesc morile, cari le vedem pretutindeni specificate anume.

Vederat că această împărțire a hotarului în *sesiuni* este absolut același lucru ca împărțirea în *jireabii* din Moldova despre care am vorbit mai pe larg în *Pămîntul, Sătenii și Stăpânii*. Am arătat acolo cum hotarul satelor vechi din Moldova era împărțit în fâșii ideale deopotrivă, mergînd în deobște dintr'un capăt al hotarului până 'n celalalt și cuprinzînd întregimea acelui hotar: siliște, arătură, fînaț, pășuni și codru.

Textul documentelor de mai sus, distruge cu desăvîrșire afirmația autorului *Incercării de mistificare* cum că cneazul:

> are facultatea de a cultiva cît pămînt are nevoe, de vreme ce proprietarul îi pune la dispoziție atît cîmpiile cît și pădurile... Se acordă uzufructul întregii moșii.

Actul de împărțeală dela 1389 ne arată pe moștenitorii lui Paul și Petru de Egerzegh nefăcînd nici o deosebire între cneji, iobagii lor și locurile pustii; ar reeși de aici că sesiunile cnejilor erau de aceiaşi mărime ca acele ale iobagilor. Precum voiu arăta mai departe, în obștiile agrare din Ungaria propriu zisă, nobilul (care era socotit mai sus decît orice cneaz) avea drept la o porțiune de pămînt îndoit mai mare decît acea a săteanului[2]).

Concesiunea unui cnezat era deci departe de a însemna cvasi proprietatea hotarului pe care era așăzat satul al cărui cnezat se hărăzia, cum pretinde adversarul meu.

Faptul că, în Ungaria, cnezatul era mai ales o deregătorie, reesă în chip vederat pentru oricare cercetător cu bună credință a documentelor și poate fi pus la îndoială numai de oameni care, ca adversarul meu, sînt absoluți hotărîți să caute ceia ce Rominul numește: nod în papură. Cît colo se vede că cneazul, fie el confirmat sau nu de regi, fie el ereditar, ales sau numit, este

1) De altmintrelea, tot astfel era și în așăzările alcătuite de celelalte naționalități supuse coroanei ungare: Nemți, Unguri, Slovaci, Croați, Ruteni. În această privință vezi mai departe.

2). Karl Taganyi, *Geschichte der Feldgemeinschaft in Ungarn*, in *Ungariche Revue* pe 1895.

mai nainte de toate și mai cu samă un ocirmuitor de sat. Din fericire dispunem, pentru a dovedi acest fapt, de un arsenal întreg.

Mai întâi avem un document din 1357 care specifică lămurit că cnezatul este o deregătorie: *officiolatus*:

> Sigismund... oarecare posesiune a noastră ținută până acum sub cnezatul sau diregătoria lui...[1])

Urmașii cnejilor din Țara Făgărașului primesc, în urma domniei Basarabilor acolo, denumirea de *boeri* (*boerones*), iar documentele ungare ni-i arată îndeplinind: officium boeronatus (diregătoria sau slujba boeriei), adică supuși drepturilor și îndatoririlor cnejilor din vechime.

Apoi avem un șir de acte în cari se asimilează pe deplin cneazul cînd unui judecător, cînd unui îngrijitor de sat (*villicus*)[2]), din cari voiu cita numai cîteva:

1390. Sigismund, regele Ungariei, confirmă din nou pe Petru cneazul, nobil din Timișel și pe frații lui, cari pierduse actele lor cînd Dan, voevodul Țării Romînești, năvălise în ținutul Mehadiei cu o oaste puternică, în posesiunile Valea Crivei și Valea cu toate drepturile și juridicțiunile lor (*cum omnibus ipsorum juribus et jurisdiccionibus*)[3]).

1447. Delegații voevodului Transilvaniei, împreună cu nobilii de acolo, hotăresc că pentru a putea aduce înapoi, în satele lor, pe iobagii cari ar fi fugit pe ascuns din acele sate, domnii și nobilii să fie datori ca înșiși sau prin persoana *vilicilor* sau *cnejilor* lor, să presteze jurămînt că astfel de iobagi au fugit pe ascuns din satele lor (*per se aut eorum* **vilici seu kenezii**, *tertio se super eo quod tales iobagiones furtive recessissent, juramentum praestare debeant* [4]).

Intr'un document din anul 1517 găsim pomenit pe Ion Dan, *villicul* sau *cneazul sătesc* al familiilor Apafi și Bétlen (*Joannem Dan villicum seu Kenezium paganum et Michaelem Porta jobbagiones dictorum Dominum*)[5]).

Un act din 1536 asimilează pe cnejii romîni cu servitorii, juzii, beresii (birăii?) și vilicii. (*Item ut omne genus hominum libertini scilicet ac servitores, judices, beresii, vilici, kenezii valachi* [6]).

1) Sigismundus... quondam possessionem nostram sub ipsius Kenezíatu seu officiolatu hactenus habitam (Hurmuzaki, I, 2, p. 300).

2) *Villicus* (sagt Du Cange), *proprie ville gubernator est, unde a villa villicus nomen accepit*. (Villicus (zice Du Cange) este ocirmuitorul satului, de unde, dela *villa*, a primit *villicus* numele său) (Kémeny, *Über die damaligen* ***Knesen u. Knéesate*** *in Siebenbürgen*, in Kurz, ***Magazin***, II, p. 296).

3) Hurmuzaki, I, 2, p. 331.

4) Ibid., pag. 737.

5) Pič, *Über die Abstammung der Rumänen*, p. 164 nota 69.

6) Kémeny, op. cit., p. 311

O hotărîre a dietei Transilvaniei din 1543 hotărăște că țaranii (colonii) cari au o avere de 3 florini să fie impuși, iar cei cari nu vor avea atîta nu se vor impune, ci vor fi scutiți în urma jurămîntului depus de jude sau cneaz (*sed per judicem vel Kenezium deposito juramento liberentur*)[1]).

Altă hotărîre a aceleași diete, din 1552, hotărăște că: toți acei (săteni) cari vor avea o avere de șase florini, în afară de vii, sămănături, haine, așternuturi și arme de răsboiu să se impună. Apoi ca fiecare jude sau cneaz să poată scuti prin jurămîntul său pe oricine ar voi să scutească. (*Porro quoscumque* **Judex vel Kenezius** *juramento suo liberare voluerit, secundum antiquam regni consuetudinem habeant potestatem liberandi*)[2]).

Găsim în această privință un act foarte interesant în prețioasa colecțiune de *Diplome maramureșene* a lui Ioan Mihalyi.

Regele Ludovic cel Mare, hărăzind la 1352 cnezatul satelor romînești Lipce și Zelezmezeu (Herince), scrie sătenilor de acolo:

> ... și Romînilor adunați în zisele noastre sate și cari se vor aduna pe viitor acolo, le poruncim cu tot dinadinsul printr'acest al nostru edict ca pe sus-zișii Saracin, Neculai, Valentin și Luc, fiii lui Crăciun, să-i primiți în mijlocul vostru ca pe cnejii și seniorii voștri și să-i conservați pașnic în mijlocul vostru, atît pe ei, cît și pe urmașii lor și *ca să le dați ascultare la toate, lor și urmașilor lor, precum ați dat ascultare altor cneji* [3]).

Caracterul de diregător sătesc al cneazului reiesă deci pe deplin și din actul de mai sus. Dacă apropiem textul acestui act de acel ale cărților domnești moldovene ale lui Vasile Lupu din 18 Maiu 1651 și Gheorghe Ștefan din 9 Decembrie 1653, rezumate de mine în *Pămîntul, Sătenii și Stăpânii* [4]), constatăm că există între ele o uimitoare asămănare.

1) Ibid., ibid., p. 312.

2) Ibid., ibid., ibid.

3) ...et Olachys ad dictas villas nostras congregatis et in futurum ad easdem congregandis primo primius edicto Regio precipientes mandamus, quatenus, praedictos Serechinum, Nicolaum, Valentinum et Lukachium, filios Karachun, tanquam Kenesios et seniores vestros in medium vestri acceptando ipsos et eorum successores inter vos pacifice conservare debeatis et ipsis ac eorum posteris tanquam alys Kenesys predecessoribus ipsorum obedivistis, in omnibus obtemperare debeatis.... I. Mihalyi. *Diplome maramureșene*, p. 29.

4) 1651, Maiu 18. Vasile Vv. scrie la vatamanul și „la toți mișeii noștri, din sat din Brătiani" că *i-au dat* călugărilor dela mănăstirea din Cetatea Neamțului, deci ei dacă vor vedea cartea domnească *să aibă a asculta* de călugării acelei mănăstiri „de tot ce le vor hi trebele și ce vor da învățătură". (Acad. Rom., XLIII, 146).

1653 Dechembrie 9. Gheorghe Ștefan Vv. scrie vatamanului și la toți săteanii din sat, din Pașcani (Vasluiu), că *i-a dat să fie sub ascultarea lui Racoviță Cehan și ei să aibă a asculta de acel boer și de omul care-l va pune isprarnic* întru tot, iar care nu va asculta, să aibă a-l certa „după deala lui", iar Racoviță să aibă „a-i folosi și a-i sprijini la toate trebile și greutățile lor". (Acad. Rom., XLIV, 8)

Alt act din colecţia lui Mihalyi ni arată pe regele Sigismund al Ungariei hărăzind Rominului Valentin, fiului lui Tudor din Ieud, precum şi fraţilor şi fiilor lui, cnezatul Rominilor regali din posesiunea Ieud (Kenesiatum Valahorum nostrorum regalium in eadem possessione Iood in comitatu Maramorosiensi existente residencium). De aici reesă că regele nu dăruia susnumiţilor o moşie, ci autoritate şi drepturi asupra locuitorilor satului.

Faptul că cneazul, în calitatea lui de ocîrmuitor sătesc, era ţinut să strîngă şi să plătească dările către fisc şi către stăpînul locului este documental dovedit.

Am văzut că, prin actul dela 1387, banul Severinului îndatoreşte pe Petru, şi pe fraţii lui, cărora le conferă cnezatul satului Valea, să plătească în fiecare an cîte trei groşi de fiecare sesiune şi quinquagesima oilor, după cum sînt obişnuiţi să plătească şi pentru alte sate cneziale ale lor.

Alt act dela 1454 hotărăşte: Ca ei după cum este obiceiul cnezatului[1]) să nu plătească censul şi dările anuale.

Apoi am văzut că cneazul avea puterea să scutească de dare pe acei din săteni pentru care jurau că aceştia nu posedă avere îndestulătoare.

Cred util de a observa aici că una din îndatoririle de căpetenie ale cnejilor confirmaţi de regii Ungariei era acea a serviciului militar, călare cu suliţa:

1390 Sigismund... nobilului cneaz de Temeşel în ţinutul Castrului nostru Mehadia... sub condiţiune ca de cîte ori noi sau urmaşii noştri regi ai Ungariei vom porni cu oştirea împotriva Turcilor.... ei şi moştenitorii lor în acele posesiuni să fie ţinuţi a merge la acea oştire cu o suliţă după obiceiul celorlalţi nobili cneji din zisul pămînt (Banatul Severinului). (Pesty, op. cit., p. 11).

Din cele ce preced reesă lămurit că cneazul, departe de a fi fost, cum pretinde autorul *unei încercări de mistificare*, un cvasi proprietar, nu era altceva decît un diregător însărcinat să ocîrmuiască satul, adică: să adune dela oameni dările către fisc *(quinquagesima)* şi către stăpînul locului (cens), să execute oamenii la corvezile datorite şi să-i judece pentru pricinile obişnuite, adică tocmai ceia ce ziceam eu cînd, pe pagina 26 a cărţii mele, enumeram însărcinările cneazului romîn din Ungaria.

Iar amănuntele privitoare la drepturile cneazului le-am luat din actele referitoare la satele cu drept romînesc din Galiţia, netrecîndu-mi prin minte că alcătuirea acelor sate, întemeiate după obicelul romînesc, de către emigranţi romîni din Ungaria,

1) Quod ipsi Censum et munera annualya ut moris Kenezyatus est, exoluencia, non exoluissent.... (Pesty, *Szörenyi Bansag es Szörényi Vármegye Törtenete*, p. 67.

să se fi putut deosebi în chip simţitor de alcătuirea satelor romîneşti din ţările supuse coroanei Sfîntului Ştefan.

De altmintrelea însuşi cuvîntul de *cneaz* ne dovedeşte că avem a face, nu cu un stăpîn de pămînt, ci cu un diregător. Precum am avut grijă să arăt:

Cuvîntul *cneaz* vine dela slavonul кнѧзь sau кънѧзь, care la Poloni a devenit ksiaje, (prou csionje) şi la Litvani era *kunigas*. Pare a fi venit dela un cuvînt mai vechiu: кънѧгь (pron. kneng), identic cu paleogermanul *kuning* şi cu anglosaxonul *cynig*, care înseamnă *regulus*, *dominus*, *princeps*, Ἄρχων şi se mai poate traduce prin *căpetenie*, *(chef, Häuptling)*[1])

Pentruca cneazul din diregător al obştiei să fi devenit proprietar al pămîntului pe care era sălăşluită obştia, ar fi trebuit să se fi produs, sau o revoluţie ce nu s'a produs, sau o lungă evoluţie care, la Romîni, atît la acei dela vestul, cît şi la acei dela estul Carpaţilor, nu avuse încă, în veacul XIV, vreme să se îndeplinească. Voiu arăta mai departe care a fost obîrşia şi rolul căpeteniei la alte popoare.

*

Dreptul romînesc nu era alcătuirea sub care trăiau, în Ungaria, numai Romînii din Maramureş, Transilvania, Banat şi părţile răsăritene ale Ungariei propriu zise, îi găsim ocîrmuiţi de dînsul şi în coloniile alcătuite de ei în comitatele slovace dela nordul crăiei, sub numire de *jus valachicum (Walaske Prawo)*. Romînii care întemeiase în comitatul Arvei coloniile Iablonka cu 18, Vlczek cu 19, Harkabuz cu 6, Bukowina 5, Pooczkle cu 7, Pekelnic cu 11, Oravka sub Sarna cu 8, Orowka sub Kulici cu 8 şi Ondriovka cu 20 case de Romîni plătiau cîte 14 florini ungureşti de sesiune, dări destul de ridicate în natură, printre care vicesima (nu quinquagesima) oilor şi mai erau ţinuţi la slujbă militară[2]). Fiecare sat era ocîrmuit de un *scultet* sau *şoltis* care se folosia de două sesiuni, de o moară şi altele. El judeca oamenii din sat pentru pricinile obişnuite, cu drept de apel în caz de nemulţămire la castrul regal, unde se judecau şi cauzele criminale[3]).

(va urma) **Radu Rosetti**

1) (Schafarik, *Slavische Alterthümer, II, p. 647*).

2) In *Pămîntul, Sătenii şi Stăpînii* am menţionat un act din 4 Octombrie 1614, prin care se acordau, de Föişpanul comitatul Arvei, uşurări de dări coloniei romîne Sucha Horka. (Martinus Schwartner, *De scultetiis per ungariam quondam obviis*) p. 167.

3) *Pič, Der nationale Kampf gegen das Ungarische Staatsrecht* p. 205 şi nota 81.

PRIER

Cînta privighitoarea 'n cring. Seninul
Din luna liliecilor in floare
Vibra de trilurile 'ncîntătoare
În care paserea 'şi topea suspinul.

Pe 'ntinsuri se cernea, solemn, declinul
Părintelui suprem, slăvitul Soare...
Şi 'n goluri largi, Diana călătoare
Plutea aşa de albă cum e crinul.

De undeva, din văi, porni de-odată
O melodie-atita de curată,
De par'c'un înger dorul sta să-şi spună...

Păreau că's armonii din Prier smulte;
Pe cind în cringul poleit de lună,
Tăcu privighitoarea să le-asculte...

Mihai Codreanu

D. Pîrvan și filologia romînă

D. V. Pirvan a publicat de curînd o carte întitulată *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, Bucureşti, Socec, 1911 (1 vol. in 8° de 223 pag.). Această carte are merite reale, dupăcum voiŭ arăta într-o recensie. Partea însă care tratează despre terminologia creştină din limba noastră lasă de dorit, din cauză că autorul este puţin familiarizat cu un curs general de istoria limbiĭ romine,—defect dealtfel obişnuit la istoriciĭ noştri.

Pag. 107: „*Duminică* [cu *i*] e maĭ tărziŭ [decît *Dumnezeŭ*] şi decît *biserică*, şi de aceĭa nu a devenit *Dumenică* [cu *é*], după *basilica*—*biserică*, pentrucă la venirea luĭ în limbă *basilica* nu maĭ suna astfel, ci *baselica*, şi decĭ chip de analogie [sic!] cu ea nu maĭ exista".—Dacă ar fi deschis glosarul clasiceĭ Crestomatiĭ a luĭ Gaster, D. Pirvan ar fi putut afla că în limba veche se spunea tocmaĭ *dumenecă*, cu *é*. Forma *duminică*, cu *i*, este evident o formă relativ recentă, provenită prin schimbarea din noŭ a luĭ *é* urmat de *n* în *i*, ca *bine*<*bene*, *cine*<*cene*, *mine mene*.

Aceste din urmă exemple vor convinge, sper, pe D. Pirvan că forma *dumenecă*, chiar dacă n-ar fi fost atestată, încă n-ar fi putut fi pusă la îndoială pentru o fază maĭ veche a limbiĭ noastre. Cuvîntul scris *dominica* se pronunţa decĭ în latina populară din Dacia în mod normal, *domenica*, caşi *basilica*—*baselica*.

Pag. 111: „Asupra *Rusaliilor* sînt în special de observat următoarele. *Rusaliĭ* (saŭ şi *Rosaliĭ*) tradează caşi *Duminică* o formă de origină maĭ noŭă în limba noastră: în adevăr, judecînd după analogiile *rosa*=*rujă* (forma *ruşă*, dată de Körting, nu mi-e cunoscută), *roseus*=*roş*, **rosina*=*ruşine*, etc., iar pentru sfîrşitul cuvîntuluĭ: **barbilia*=*bărbie*, *batt(u)alia*=*bătae*, etc., din *rosalia* nu putea eşi în desvoltarea regulată a limbiĭ noastre

tot *rosalii* ori *rusalii*. Mai ales că [=pe de altă parte] numele de *Rosalia*, dat sărbătorii păgine, nici nu era general, ci, în alte părţi, de pildă la Roma, se zicea *dies rosae* şi *dies rosationis*, în Capua se zicea *rosaria*, în Bellunum *rosae*... Dacă forma romînească a Rosaliilor tradează o origină mai nouă, aceasta provine din faptul că noi am primit numele sărbătorii tîrziu, odată cu *dominica*, etc., prin misionari latini", adică după anul 400 p. Chr.

Intr-o notă dela pag. 112 D. Pîrvan explică păstrarea lui *l* din *rusalii* prin influenţă slavă: „Incă de timpuriu Rosaliile fiind adoptate şi de Slavi, care trăiau împreună cu Rominii, desvoltarea mai departe a cuvîntului romînesc a fost împiedicată de analogia continuă cu forma slavă, care păstra pe *l*".

Este incontestabil că sărbătoarea populară romînească *Rusalii* corespunde sărbătorii latine păgîne *rosalia*. După părerea D-lui Pîrvan însă *rosalia* trebuia să fi dat în romîneşte *rujalii* ori *ruşalii*, dupăcum *rosa* ar fi dat *rujă* şi *battalia* a dat *bătae*. Păstrarea lui *l*, şi probabil şi a lui *s* (căci despre acest sunet autorul a uitat să se exprime), s-ar fi datorind faptului că *rosalia* ar fi pătruns în limba noastră după anul 400, adică tocmai în timpul cînd noi eram deja în contact cu Slavii, care au primit şi ei acest cuvînt păstrîndu-l intact.

Intreagă această explicaţie se bazează pe o greşală fundamentală: D. Pîrvan a plecat dela prototipul *rosalia*, în loc să plece dela *rosaria*. Este adevărat că toţi predecesorii d-lui Pîrvan, chiar filologi, plecase dela *rosalia*. Dar să ai norocul să descoperi forma *rosaria* şi să nu observi că *rusalii* provine din **rusarii=rosaria*, prin simplă disimilaţie!

Dar D. Pîrvan mai comite două supărătoare erori în simpla derivare *rujă*<*rosa*.

In adevăr se ştie că *o* latin accentuat urmat de *ă* se preface în romîneşte în *oa*, iar *s*, afară de anumite cazuri, se păstrează intact. Deci, după aceste două reguli elementare, latinul *rosa* ar fi trebuit să dee în romîneşte *roasă*!

D. Pîrvan adauge că „forma *ruşă*, dată de Körting [Lateinisch-romanisches Wörterbuch], nu mi-e cunoscută". Este curios cum, pentru limba romînă, D. Pîrvan se documentează după străinul şi compilatorul Körting. Era aşa de uşor de deschis cunoscutul dicţionar al D-lui Panţu, Plantele cunoscute de poporul romîn (Bucureşti, Minerva, 1905)!

Eu l-am deschis şi am aflat că în adevăr alături cu *rujă* se spune şi *ruşă*. Am mai aflat apoi că, afară de floarea de Rosa canina (trandafir sălbatic), poporul mai numeşte cu acest nume şi alte plante, ale căror flori sînt roşe. De aici concluzia naturală că *rujă* provine din *ruşă*, iar aceasta este lat. *russeus,-a, -um* 'roş'.

Pag. 120—123: D. Pîrvan derivă pe *zînă* din *Diana* şi pe *zînatic* din *dianaticus*.

Zeiţa *Diana* era în adevăr adorată în Dacia ca o divinitate

unică şi atotputernică. O inscripţie din Sarmizegetusa o numeşte *Diana, sancta, potentissima*. „Impotriva acestei Diane, ca zeitate supremă păgînă,—spune D. Pîrvan—are de luptat creştinismul, cînd începe propaganda în stil mare printre necredincioşii latini ai Iliricului. Rezistenţa fireşte e mare, căci e credinţa etern omenească în destin, şi închinătorii Dianei nu pot fi uşor convinşi că ar exista o putere divină mai mare ca soarta, ca norocul. Misionarii creştini tună împotriva *Dianaticilor* stăruitori în orbirea lor: *Dianaticii* sînt oameni fără minte, scoşi din minţi de demonul pe care-l adoră,—*zînatici*. Aceştia însă cultivă cu credinţă, dacă nu se mai poate în public, măcar în ascuns, divinitatea lor. *Sancta Diana=Sînzana, Diana=Zîna*, continuă, în legendele eroice ale noilor creştini, a fi tot o fiinţă suprapămîntească, prea-puternică, deosebită prin frumuseţă, bunătate şi strălucire. Tradiţiei creştine de luptă şi vrăjmăşie, cuprinse în *zînatic*, îi corespunde tradiţia păgînă de duioasă amintire legendară, cuprinsă în *zînă*".

Părerea că *zînă=Diana* a fost emisă mai întăiu de Schott (1845) şi a fost primită de toţi filologii iubitori de etimologii romantice. Din nefericire nu e nicio legătură între *Diana* şi *zînele* noastre: „*Zinele*, care sînt o mulţime la număr, iar nu numai una, cum credea Schott, duc, după credinţile poporului romîn, o viaţă care se potriveşte cu aceia a tuturor zeităţilor antice, iar nu numai cu viaţa Dianei, mai ales că mai toate se mărită, în vreme ce *Diana* a rămas veşnic fată mare" (A. Philippide, Un Specialist Romîn la Lipsca, Iaşi, 1910, p. 126).

Deja Cihac, la 1870, derivase pe *zînă* din *divina*. Această etimologie a fost apoi adoptată de D. A. Philippide (Principii, Iaşi, 1894, p. 138). Pentru D. Pîrvan această etimologie nici nu există!

Din pasajul deja citat am văzut că D. Pîrvan derivă pe *Sînzana* din *sancta Diana*, iar în nota dela pag. 123 spune: „*Sînziana* cred că e o formă eufonică [sic!], analogistică [sic!], de ordin secundar. Dimpotrivă filologii derivă cuvîntul *sînziene* (*sic: spre deosebire de sînzeana?*) din *sanctus Ioannes*, deşi istoric religios nu văd cum putea să se prefacă Sît. Ioan în *Ileana Cosînzeana!*".

Mai întăiu D. Pîrvan confundă pe *Cosînzana* (nu *Cosînzeana*, nici *Sînzana!*), *Simiziana*, *Sîmziana*, care se întrebuinţează numai în poveşti şi numai ca atribute pe lîngă *Ileana*, cu planta numită *sînziene*.

Ileana Cosînzana, Ileana Simiziana, Ileana Sîmziana= Helena *semidivina*, „adecă renumita Elenă, pentru care s-au bătut atît Grecii cu Troianii, căci povestea romînească cu Ileana Simiziana cea răpită de zmei (Paris), şi după care cutrieră lumea Făt-frumos (Menelaos) ca s-o găsească, este povestea războiului troian" (A. Philippide, Principii, 138)*.

---

*) Iniţialul *co-* din *Cosînzana* este *coz* (**Cozsînzana*), comp., o nevăstuică *coz*, un *coz* de femee, frumoasă *coz*' (Tiktin, Wörterbuch).

Planta în Moldova și plantele în Muntenia numite *sînziene* se numesc astfel fiindcă ele se culeg în ziŭa de *Sînzenie*=Naș-terea Sft. *Ioan* Botezătorul (24 Iunie), *Sanctus Ioannes*.

Pag. 108—111 D. Pîrvan desfășură o întreagă ipoteză pentru a ne convinge că *crăciun*=ziŭa nașterii luĭ Hristos ar fi *calatio, -onis*=convocarea poporuluĭ de cătră preuțiĭ păgînĭ în prima zi a fiecăreĭ lunĭ pentru anunțarea sărbătorilor din acea lună. D. Pîrvan trebuia să dovedească că vorba *crăciun* nu poate fi *creatio, -onis*.

O altă ipoteză desfășură autorul pentru a ne convinge că *martur*=testis ar proveni din *martyr, martur*=martir (pag. 135-139), ipoteză de prisos, întrucît *martur* este exact vgr. μάρτυς, -υρος.

G. Pascu

Adolescent

Uruie roți sunătoare
Scurt, în nisip—
«Ea este—, Ea—»
Sare portița,
Chipuri rîd vesele 'n soare —
Fetele, mama,— «o, scumpelor— !»
Mîini iubitoare ajută
Peste cutii și pachete—
Sboară din brațe în brațe
Sprintenă, fragedă, luminătoare—
Iarăși a noastră—
Marea artistă
Sărbătorită.

Unul doar, timid,
Palid în umbra ferestrii,
Pîndește tăcut, îndărătnic,—
Buzele cald-întredeschise.

... Mai ține ea minte
Pe micul prieten, copil aproape,

—Sînt ani de-atuncia—!
Din buclele cărui
Degetu-i gingaş
Rotiă inele
Clar-sclipitoare,—
Aur în soare...?

...Dar de atuncia
Alba ei mînă de fildeş
Sclipind purtat-a
Fierul Medeei;
Prin gura-i sfîntă
A plîns sublima
Ifigenie;
Şi peste fruntea-i, cinsă de lauri,
Larg fîlfîit-a
Aripa slavei...

«....Mai ţine ea minte....?»

S'aude-alături
Rîsetu-i sprinten—
Triluri senine,
Scări spre lumină—
«—Unde-i sălbaticul,—unde...?»
Ea sboară cu freamăt prin gang,
Cu freamăt, ca sborul ursitei,
Şi iat'o în aripa uşii,—
Lumină şi umbră—
Turburătoare—
Dinţi sclipitori
Ochi fără milă—
Ochii—!
Stă sub surîsul Femeei
Gingaşul adolescent,
Sfînt, feciorelnic,
Păliri şi flăcări
Îi bat pripite
Florile feţii...
Cearcă un zîmbet—

Un pas—
Inima lui
Bate întreagă 'n gîtlej—
«—Tu—»,—faţă se pleacă spre faţă,
Simte
Gura lui pură
Cald-săgetată
De-o sărutare,—
Ochii-i se'nchid—
—Farmec şi spaimă—!
E ca o rază,
Un fulger palid
Ce 'n el scoboară,
Lunecă 'n tremur
Prin nopţi de viaţă
Nebănuite
Ce-i dorm în suflet,
Lunecă 'ntr'una
Rînduri de vieţi,
Lunecă,
Lunecă,
Încă—
Încă—
Încă—
Fir de lumină
Printr'o fîntînă
Fără sfîrşit de adîncă!

A. Toma

Note pe marginea cărților

ION PĂUN (PINCIO)

Păun a murit tînăr, la vrista de 26 de ani, fără să fi putut da toată măsura talentului său, încheindu-și cariera poetică la o vrîstă, cînd alții abia își tremură sfios primele acorduri ale cîntecului lor. Poeziile lui, puține la număr, împrăștiate în diferite reviste ale timpului, au fost strînse la un loc pentru întăia oară în 1896, un an după moartea lui. In afară de versuri, volumul cuprinde și încercările sale în proză, simple impresii aruncate în fuga condeiului ori amintiri duioase de dragoste sfioasă. Acuma de curînd s'a tipărit o nouă ediție a scrierilor lui, la care s'au adaus și cîteva scrisori ale poetului.

Critica dintre 1890—1900 a păstrat o tăcere vinovată asupra acestui delicat poet, și afară de d. Gherea, care amintește ici și colo despre Păun, nu cunosc pe altcineva care să fi pomenit despre dînsul. In vremea din urmă, un prieten al lui Păun, poet el însuși, d. Anghel, a evocat în cîteva rînduri duioase imaginea dispărutului poet.

Vădit, aceasta e una din multele nedreptăți provenite din diferite împrejurări, între care în primul rînd trebue pus faptul că autorul nu și-a publicat în volum scrierile sale și n'a avut în juru-i acel zgomot al criticei, care în țări cu o cultură mai veche nici nu se poate concepe ca absolut necesar, dar care într'o țară ca a noastră e de neapărată trebuință, pentruca un scriitor să nu moară fără ca contemporanii lui să-i fi bănuit existența. Puținele versuri ale lui Păun—deși nici așa de puține ca să nu ne putem da bine sama de adevărata lor valoare—cuprind o notă originală, care asigură autorului lor un loc onorabil în literatura romînească.

I. Păun a fost un suflet simțitor, de o sensibilitate excesivă,

ceia ce l-a făcut să fie așa de puțin rezistent loviturilor din afară. Un nimic îl făcea să sufere. El se simțea adînc zguduit de micile jigniri inevitabile ale vieții de toate zilele.

Durerea sufletului său larg l-a făcut să înțeleagă și să simtă și durerea celor din jurul său. El s'a simțit atras cu putere de către cei mici și năcăjiți, în mijlocul cărora a trăit anii copilăriei și tinereții sale. S'a apropiat de sufletul lor, l-a înțeles și înțelegîndu-l l-a iubit.

L-a iubit, și în sufletul poporului dela țară și-a găsit întruparea propriului său suflet. Din versurile sale se desprinde acea melancolie, acea duioșie a poeziei noastre populare, care face ca *Doina* să fie atît de „a noastră".

Intre versurile sale se găsesc multe bucăți scrise în formă populară, și mai toate poeziile sale sînt pătrunse de gîndirea și simțirea populară.

In fața durerilor neamului său, cași O. Carp, care a avut o mare influență asupra lui, simte un fel de mustrare, un fel de vină, un sentiment de *răspundere*.

Cînd în cîntecul cel „atît de plin de jale" înțelege că

> Nu-i plînsul unei inimi numai
> Și-al unei clipe trecătoare,
> Ci neamul nostru 'ntreg își cîntă
> Durerile de care moare.
> *(O. Carp.—Doina)*

atunci își simte și partea lui de vină, simte părere de rău pentru timpul trecut cu bietele lui visări și cîntece, și până și durerea vieții sale dispare în fața durerii celei mari:

> Te tînguești că suferi... Au suferi tu ca dînsul?
> *Tu îți alini durerea*,—pe el l-îneacă plînsul!
> Pe tine, pe cînd lutul ți-l încălzești la foc,
> *Tot pare că te mai fură o rază de noroc.*
> El tremură în umbră, și'n lunga-i agonie
> Se crede pentru-osîndă ursit pe veșnicie...

Și-atunci, cași O. Carp în *Mater Dolorosa* și O. Goga în *Clăcașii*:

> Pornești încet a plînge,—îți plîngi singur de milă...
> Nu poți să te mai suferi, îți vine greu, ți-i silă,
> *Te prinde dorul jertfei*, să mori pe rug ai vrea,
> Să nu-ți mai pară viața atît de stearpă, grea...
> *(Te-afunzi mereu...)*

Printre versurile lui, așa de lipsite de zîmbetul de fericire,

se intilnesc totuşi citeva poezii, care ne umplu sufletul de lumina ce se revarsă din cintecele lui Coşbuc. Şi acestea capătă o deosebită insemnătate prin faptul că sint scrise innainte de apariția *Baladelor şi Idilelor* şi independent de influența lui Coşbuc:

> Ia scrie-mi, ochii tăi cum sint? Că eu
> De cat la ei, tu-i laşi in jos, frumoşii—
> Şi-obrajii albi se fac ca macul roşii!
> Zău, fă-mi şi tu odată 'n placul meu!
>
> *(Scrie-mi, mîndro...)*

sau *In sat la noi*:

> In sat la noi sint zece fete,
> Frumoase cum nu se mai poate;
> De-o fi s'aleg, le iau pe toate....
> Ce ochi adinci,—ce mîndre plete!
>
> Prinsoare punem amindoi:
> Zimbească un' aşa in vint....
> Ori spue 'n treacăt un cuvint
> Şi las' de nu rămii la noi!

E vorba aici de viața țărănească, „in sat la ei". Dar intr'o bună zi țăranul va trebui *fatal* să se ciocnească cu civilizația orăşenească, şi anume cu tot ce acesta are mai rafinat, mai complicat şi mai artificial. In sufletul țărănesc, deprins cu simplitatea şi cu spontaneitatea, in sufletul acesta aşa de puțin complex se va produce o tulburare şi o răsturnare a tuturor gindurilor lui.

Inchipuiți-vă doi țărani mergind sara, in Bucureşti, pe Calea Victoriei. Lumina globurilor electrice se revarsă inundind strada, vitrinele işi trimit şi ele lumina lor strălucitoare, trăsurile trec in tropotul cailor izbind regulat asfaltul, eleganța feminină exhibindu-şi toaletele luxoase pe ambele trotoare. Şi in mijlocul attui fast, cei doi țărani plimbindu-şi anacronismul costumului lor, stind de zeci de ori in drum, admirind şi interpretind in felul lor cele ce văd.

Transcriu aici intreaga parte intâiu a poeziei *Pe stradă*. Simt că n'aşi putea lăsa nimic deoparte:

> Ce-o fi aici, că-i straşnică lumină:
> Se vede, bre, de parcă-i lună plină—
> Şi drumu-i alb,—curat ca apa lină...
>
> —Dar ce socoți că eşti in sat la noi,
> Să cazi in gropi, mergind pe lingă boi?
> Aici stă Vodă, bre, şi cu cei doi!

> Şi cum foese, de parcă-i iarmaroc!
> —„Ce te boldeşti, mojice, 'n drum? Fă loc!"—
> —Ți-a tras? S'o stringi, că-i bună de noroc.
>
> Aici tot mîndre curți țin şir—şi cum
> Sclipeşte-un geam până departe 'n drum!—
> Şi noi acasă, bre, chiorim de fum!...
>
> Colea pe semne-i chef şi voe bună;
> Şi vin boerii cird, - mereu s'adună,—
> De cintece văzduhu 'ntreg răsună.
>
> Văd una printre ei cu sinul gol
> Şi 'n jurul ei vre-o patru-i dau ocol,—
> Aşa muere, mă, te dă de gol...
>
> Te uită 'n rind cu dinşii stă şi-un cine
> De-o fi şi 'n raiu c'aici atita pine,—
> Eu n'aşi mai vrea s'apuc ziua de mine...

Şi la vederea eleganței feminine:

> Ce de-a femei şi toate-s tinerele...
> Li-s albe minile şi mititele;—
> Dar strinse-s, bre, la mijloc,—vai de ele!

Atunci gindul i se duce in satul lui departe:

> Oricum, dar pe Ileana mea, c'o ştii,—
> Că ea şi eri ne-a 'ntimpinat in vii,
> Cind ne-a dat flori de-am pus la pălării...
>
> Pirlită, bre, de soare-aşa cum este,
> Eu nu o dau pe zece ca aceste;
> *In ochii ei ce limpede poveste!...*
>
> . . . .
>
> S'o vezi trecind in fugă la fintină,
> Ori cind o ține badea strins de mină;
> *In ochii ei ce dragoste blajină!...*

Versurile de mai sus, deşi subiectivitatea autorului se străvede necontenit, redau in chip minunat psicologia țărănească in naivitatea ei. Nu veți intilni multe bucăți in literatura rominească, care să fi pătruns aşa de bine *acest* aspect al sufletului țărănesc, fără a cădea in falş sau convențional. Din acest punct de vedere nu-i pot pune alături decit unele bucăți ale d-lui Sp. Popescu.

I. Păun a ştiut intra in sufletul celor *simpli*, al țăranului cu naivitatea lui, cind vine in contact cu civilizația oraşului, şi al copilului cu naivitatea lui, cind vine in contact cu lucrurile *serioase* ale vieții. Şi, in această privință, intre poeziile lui Păun se găseşte una care e un mic capodoperă de psicologie a copi-

lului. Și aci constat un lucru. Mai toți scriitorii, care au putut pătrunde mai adinc sufletul țărănesc, au pătruns și psicologia simplă a copilului. Și cind scriu acestea mă gindesc iarăși la d. Sp. Popescu, și mai cu samă la d. Brătescu-Voinești in *Simbăta* și *Din carnetul unui judecător*. Constatarea se poate intinde și mai departe, la d. Sadoveanu *(Mormintul unui copil)* ș. a.

Reproduc in intregime poezia *Fricoșii*. Cetitorul mă va erta pentru lungile citații ce sint nevoit să le fac. Simt că n'ași putea face altfel, și apoi mă gindesc: ciți sint acei care cunosc opera acestui delicat poet? Poate că in urma acestor citații, cetitorul va simți nevoia să ia volumul in mină și să-l cetească dela un capăt până la altul:

Plecat-au toți de-acasă și-s singur cu Grivei.
Dar mie nu mi-i frică,—*de ce să-mi fie frică!*
Nu-i nici o crăpătură și ușa-i inculată...
Doar lampa mi se pare că prea e mititică;
In sara asta parcă e mai intunecată...
Și Gheorghe-i dus pe vale... Cum stăm de singurei!

Dar Gheorghe vine 'ndată, nu mai dormi, Grivei!
Că nu s'a dus departe și trebue să vie,
Că el acum se 'ntoarce, dar vine 'ncet, pe jos,
Unde-i zăpada mare,—așa mi-a spus el mie.
Și-o să ne spue basmul, știi, basmul cel duios,
Cu făt frumos voinicul și doisprezece zmei....

Dar ce te uiți spre ușă, ți-i frică, măi Grivei?
Se zgițină fereastra,—de ger pocnește ușa,
Și tu ciulești urechia,—te sperii de nimica....
E vintul... Uit' e 'n vatră, cum zvintură cenușa
Și pentru-atita lucru să te cuprindă frica?
Iar dacă tot ți-i teamă, vin' ici sub ochii mei...

In totdeauna s'a intors el cu drag spre anii copilăriei lui, cind era singur cu visurile sale, și spre anii tinereții dintăiu, cind gindirea ti rătăcea in lumina celui dintăiu vis de iubire:

Din nou la școală m'am intors,
Sint bietul iarăși in surgun...
. . . .
Ceaslov ești bun de căpătăiu,
Să stau un ceas cu fața 'n sus,—
In vis de dragoste cetind
Pe albastra pagină de sus.
(*Din surgun...*)

Dar gindurile schimbătoare de dragoste ușoară s'au dus și a venit in loc iubirea cea mare, iubirea adincă, *iubirea dureroasă*:

S'a stins iubirea veselă, ușoară,
Și 'nduioșatu-i graiu, de farmec plin...
(*Sfirșește basm*)

E caracteristic felul iubirii la I. Păun. Nu-i iubirea care inalță, nu-i iubirea care dă aripi gindirii și putere brațului plăpind, nu-i imnul cintat de intreaga fire, ci e o iubire tristă, o iubire care e *dureroasă*, tocmai fiindcă e adevărată iubire, e iubirea la care nu te poți gindi fără ca o lacrimă să nu ți se furișeze in colțul genei. E in sfirșit iubirea, care nu face inima omenească mai largă, mai ințelegătoare, ci e iubirea la care inima se strînge intr'un fior dureros, ca de prevestirea unei nenociri ce *trebue* să se intimple.

Iubirea lui nu-i iubirea flăcăului lui Coșbuc, nu-i iubirea cintată și de el in poeziile sale dintăiu, fiorii primului vis de primăvară:

Văzduhu-i plin de miros și răcoare,—
Iar ochii noștri *umezi* parcă mor
De farmecul iubirii *ce ne doare...*
(*De te cunoști*)

Sau aiurea:

Eram cindva 'mpreună,—și mai era cu noi
Fetița cea mai mică, o surioară-a ei;
Și nu știu cum, deodată, ne vine l'amindoi
O lacrimă,—pe semne visam la flori de tei...

Odată mi-a dat mina, in glumă, s'o sărut,—
Țin minte: era toamnă, cind minile ne-am strins;
Dar cine poate spune, ce bine mi-a părut
Și cit am plins pe urmă—și cit mai am de plins!
(*Din trecut*)

E o iubire tainică, sfioasă, pe care de abia dacă indrăznește să și-o mărturisească sieși și pe care i-i *frică* s'o mărturisească *ei*:

De două zile is acasă,—
Ce bucurie pe ai mei!
Doar pe la *dinșii* n'am fost incă—
Și nu mai pot de dorul ei...
. . . .
Mi-i teamă 'n clipa revederii,
Minuța-i cind mi-o da să-i string,
Să nu-mi pot stăpini iubirea
Și 'n văzul tuturor să pling...
(*Acasă...*)

Dacă iubirea sa e atit de mare, atit de dureros de adincă, ne putem inchipui zdrobirea sa sufletească *„în urma despărţirii“*:

Mihnit stă veştejitul cring
Şi chinuit de vint suspină;
Sub streşini presure se string
Şi ciripesc încet: se 'nchină...

Doi corbi din aripe grăbesc
Şi vin să mie 'n sat pe noapte;
Iar cintecele lor trezesc
Singurătăţile 'ngheţate.

Un brad se scutură şi curg
Ernaticele-i flori puzderii;
Coboară gindu-mi în amurg,
S'afundă 'n lumile durerii...

***

Aşa era cind ea s'a dus...
Acelaşi vint şi frig afară;
Şi soarele-i tot la apus,
Numai durerea-i mai amară...

Şi dus pe urma unui gind,
Un glas iubit parcă mă chiamă
Şi parcă văd, cum fluturind,
Se pierde 'n zare o năframă

Şi nu ştiu cum, parcă mă sting,
Inmărmuresc în loc departe...
Iar mai tirziu simţesc că pling:
—Au, unde eşti? In care parte?

Această iubire dureroasă, care se sfirşeşte în lacrămi, îşi găseşte un cadru care o complectează şi o întăreşte în aspectul naturii de toamnă:

Cind se născu în mine şi cind muri, nu ştiu,—
Că s'a ursit în taină... era pe semne toamnă,
Căci galbena lumină, ce tremură 'n pustiu,
In ochi mi-aduce lacrimi şi spre trecut mă 'ndeamnă.
(Cind vremea...)

Şi în adevăr ce neîntrecut *cintăreţ al toamnei* a fost I. Păun! Tristeţa sufletului, el şi-o exterioriza în căderea frunzelor galbene, ce se desprind de pe ramuri şi cad legănindu-se alene pe pămintul cel rece şi umed. Nu cunosc poet în literatura noastră care să fi cintat toamna cu atita pasiune, aproape bolnăvicioasă. Ori de cite ori a cintat natura, decorul tabloului său l-a format aproape totdeauna toamna, cu „galbenu-i frunziş“, cu „răvăşitele foi“, cu „liniştea'n pădure“, cu „plinsul lung al streşinei de toamnă“.

Volumul se deschide chiar cu un peizaj de toamnă:

Se 'nvălue zarea 'n ceaţă gălbue,
Tăcere-i în zori,—cind soarele sue,—
Şi-amurgu-i mai trist, nici stele, nici lună...
Iar bietele frunze prind să roşească,—
Pe sus cocorii plingind se adună
Şi 'ncing în albastru o horă nebună...
(Toamnă)

Şi mai totdeauna ideia tristeţii şi singurătăţii toamnei se leagă cu gindul morţii:

In casă, dela vatră, asculţi cum vintul geme:
Te scutură fiorii,—adormi dela o vreme,—
Şi 'n somn aluneci parcă pe-o gură de sicriu,
Te string păreţii raclei, te-apasă şi eşti viu!...
(Sfirşit de toamnă)

Sau, zugrăvind melancolia căderii „galbenelor foi“ în „golul din pădure“:

Eram eu singura viaţă—
Şi 'n liniştea din jurul meu,
In trista măreţie-a morţii,—
Părea că mă cufund şi eu...
(Vae soli...)

Acestea sînt trăsăturile mai caracteristice, ce se pot desprinde din puţinele versuri ale lui I. Păun. Desigur, moartea sa timpurie l-a împiedecat să-şi desluşească mai bine vălmăşagul de impresii şi de simţiri. Şi totuşi, din cele înşirate mai sus, cetitorul a putut vedea originalitatea talentului său. Trăind în epoca eminesciană şi posedînd un temperament asămănător cu al poetului „Luceafărului“, Păun a ştiut să se desfacă de influenţa covirşitoare a acestuia şi în redarea simţirilor sale să aducă nota sa dinstinct personală.

O influenţă mai simţită e aceia a lui O. Carp. Sînt versuri, ca acelea din *Te-afunzi mereu...* citate de noi la începutul acestui articol, care pot fi semnate de acesta, atit sînt de asămănăoare ca ton şi cugetare.

Cine, cetind versurile:

Pe sub teii de pe vale
O copilă stringe 'n poale
Flori de cimp,—flori de pădure,
Ca în urmă 'mpodobită,
A lui minte să i-o fure;
Flori să-i dee,—să-l îndure.
(Nebuna)

nu și-a adus aminte de:

> Printr'un codru de cărbune
> O crăiasă-și plimbă jalea
> Și durerile nebune.
>
> *(O. Carp)*

Se vor intîlni apoi versuri în opera lui Păun, ce amintesc versul cizelat și concentrat al *parnasienilor*. Unele, în deosebi, ne-aduc îndată aminte de autorul *Poemelor barbare* și în această privință e caracteristic faptul că singura traducere ce se intîlnește între poeziile lui I. Păun e tocmai din Leconte de Lisle.

C. Alexandrescu

UȘURINȚĂ...

Numele d-lui Raymond Recouly, pus de curînd la ordinea zilei printr'un mult discutat interview, mă face să răsfoiesc din nou o carte a sa apărută în 1903, sub pretențiosul titlu de *„Le Pays Magyar"*.

Mi-a rămas dela prima cetire a acestei cărți impresia unei mari ușurinți; mi-aduc aminte că am fost foarte decepționat, cînd am văzut ce ne dă autorul față de ceia ce așteptam după titlu și față de ceia ce credeam că am dreptul să cer luînd în mînă o carte dintr'o.... „Bibliothèque d'histoire contemporaine"...

Observasem pe-atunci și oarecare erori de fapte și de înțelegere a lucrurilor,—dar de-atunci a trecut atîta timp...

Și totuși acum, cînd, răsfoind cartea, ajung la capitolul al XIX, care poartă titlul de „Rominii din Transilvania", nu mă pot opri de a ceti din nou întreg capitolul.

Și îndată îmi aduc aminte că pe lîngă impresia de ușurință, am mai avut și un sentiment la prima cetire a cărții: de indignare. Autorul scrie, vorbind de luptele Rominilor din Ardeal și de oarecare domolire a acestora în ultimul timp: „Gurile rele pretind că banii de peste munți au încetat de a mai curge. Fără bani, aleluia... Romini care să protesteze".

Poate am avea și noi dreptul să punem la carantină pe un om care insinuează astfel, și să explicăm tonul general al cărții prin faptul că autorul a fost mereu oaspetele unor nobili unguri, a fost purtat și sărbătorit în diferite locuri de Unguri și a dedicat cartea sa unei doamne din nobleța ungurească...

Dar nu pentru asta scrim rîndurile acestea.

Altă ceva vrem să scoatem în relief.

Capitolul despre „Rominii din Transilvania" e unul din cele mai scurte din cartea d-lui Recouly: de-abia 4file, cam cît un articol de ziar.

Și în aceste 4 file autorul tratează complicata și însemnata chestiune a Rominilor din Transilvania. Pentru trei orașe de origină franceză din Ungaria i-au trebuit 7 file, și tot atîta și pentru orchestra de țigani din Kolozsvar!...

Și ce spune autorul despre... chestiunea Rominilor din Transilvania?

Că Rominii au făcut prea mare sgomot pe tema persecuțiilor maghiare, iar Francejii—in special—i-au ascultat cu prea multă bunăvoință și încredere, ca pe niște frați mai mici; că Ungurii ocupă Ungaria din secolul al 10-lea, pe cînd Rominii sînt semnalați acolo deabia în al 13-lea secol; că Ungurii au dreptate să pretindă ca limba ungurească să fie limbă de școală, armată, administrație, etc., așa că plîngerile Rominilor... cad dela sine; că de cîțiva ani raporturile între Romini și Unguri s'au mai îndulcit din cauză că nu se mai alimentează agitația Rominilor transilvăneni cu bani din Rominia; și în sfîrșit că din partea Rominilor se face o agitație factice, dusă de profesori, advocați, jurnaliști și preoți, pe cînd țăranul, „poporul valah", e „îndobitocit de mizerie și de superstiții religioase, cu totul ne în stare să aibă cea mai mică grijă de orice alt lucru, decît trebuințile sale materiale".

Iar dacă aceste idei generale—căci acesta e conținutul capitolului XIX—le mai complectăm cu cîteva citații luate de ici de colea din cartea d-lui Recouly, ca, de pildă: *„Ungurul e plin de toleranță pentru toate neamurile, toate religiunile"* (pag. 111), ori *„In orice caz, dacă sufere și se plînge, Ungurul nu a căutat niciodată în măsuri brutale și neomenoase un remediu la această situație"* (pag. 113), etc.,—apoi e clar că nu putem avea în cartea sa decît cea mai imparțială și mai exactă expunere a chestiunii... „Rominilor din Transilvania", cea mai potrivită expunere pentru o... „Bibliotecă de istorie contimporană"...

.... Acum de curînd găsesc în librării o nouă carte a acestui publicist, dar, cu tot titlul ei extrem de interesant *(„En Angleterre")*, stau la gînd dacă face să debursez pentru ea modesta sumă de lei 3.50. Ba mi se pare că până în cele din urmă am să renunț la plăcerea de a ști ce a mai văzut și ce a mai auzit d. Raymond Recouly și prin Anglia...

M. C.

6

CÎTEVA CLIȘEE

In primul volum din foarte interesantele sale „Promenades Philosophiques", *filologul* Rémy de Gourmont extrage, dintr'un vechiu „Dictionnaire des richesses de la langue française etc." o sumă de expresii create de diferiți prozatori francezi mari și mici, din veacul al XVIII-lea, și devenite astăzi clișee.

Credem interesant să transcriem aci cîteva din acele care s'au încetățenit și'n limba noastră.

Desigur, *știm* că orice expresie figurată din lume e creațiunea unei individualități. Totuși, expresiile-clișee le întrebuințăm fără să ne gîndim că au un autor și, cînd îl aflăm, avem o impresie oarecum curioasă: Așa dar, expresia *aceasta*, a tuturora, e datorită unui domn, mort demult, care într'o sară, la masa lui de lucru, căutînd „cuvîntul ce exprimă adevărul", a dat peste *această* combinație de vorbe, pe care și eu, și d-ta, cetitorule, o întrebuințăm de zeci de ori, cum au s'o întrebuințeze și urmașii noștri!

Iată cîteva din aceste expresii împreună cu numele făuritorilor lor:

In ultima analiză (Desfontaines)
Aspectul sub care consideri un lucru (Houtteville)
Aurora vieții (Poncet de la Rivière)
A servi ca bază (Bertier)
Contrast picant (Bertier)
Pecetea geniului (Desfontaines)
A face epocă—cuvînt care are un rol atît de magic în recenziile d-lui I. Bogdan, vezi A. Philipide, Viața Romînească, anul V, No. 4, p. 35—(Séguier).
A face spirit (La Baumelle)
Echilibrul societăților (Loiseau)
A înnăbuși un sentiment (Diderot)
Felul de a fi (Madame de Staël)
Omul zilei (Elie de Beaumont)
Otrava geloziei (La Baumelle)
A căuta să citești în ochii cuiva (Duclos)
A se odihni pe laurii cîștigați (Duclos)
A ținea în mîna sa soarta cuiva (Bertier)
Morala în acțiune (Desfontaines)
A se pierde în noaptea secolilor, a vremurilor (Fontenelle, Bertier).

A sacrifica Muzelor (Coyer)
A face senzație (Coyer)
Sfera activității (Frédéric)
Vîrtejul pasiunilor (Le Batteaux)
Glasul datoriei (Loiseau) etc..

Observînd bine, aceste expresii,—devenite unele termeni proprii, altele izolări expresive, altele banalități,—la început au fost foarte frumoase. Dar tocmai din cauza frumuseții și justeții și deci a prea frequentei lor întrebuințări, și-au pierdut ele poezia și au devenit simple cuvinte uzuale ori banalități ridicole,—puține mai păstrîndu-și ceva din frumusețea de altă dată.

Iar dintre creatorii lor, mulți au dispărut din conștiința posterității, căreia i-au lăsat atîtea expresii, unele atît de utile și fericite.

Veacul al XVIII-lea, veacul în care Parisul a cules din toate părțile ideile, le-a prelucrat, le-a clarificat, le-a adăogat și le-a redat înnapoi lumii, ca alte dăți Atena și Florența, este veacul prin excelență al prozei franceze.

Cu radiare culturii franceze, s'a răspîndit și chipul de a exprima finețele ei. Clișeele, de care vorbim mai sus și care fac parte din limba noastră, sînt și ele semne vii ale înrîuririi acestei culturi.

C. V.

O nuntă domnească

Nunta Domniţei Maria cu Ianuş Radziwill. (1645)

Domnia la anul 1643 în Litvania principele Ianuş din strălucita familie a Radziwillilor, care era văduv, căci îi murise soţia dintâi. Fiind principele încă un barbat tînăr, voia să-şi caute iar mireasă, dar în toate familiile de crai şi principi vecini cu ţara sa, nu se afla nici o fată care să se poată măsura cu Domniţa Maria, copila cea mai mare a lui Vasile Lupu Vodă din ţara Moldovei.

De frumuseţa Mariei, de bogăţia şi purtările ei alese auzise şi principele Ianuş Radziwill din Litvania, în singele căruia curgea singe moldovenesc, căci era doar nepotul lui Ieremia Movilă, fostul Voevod al Moldovei.

Rudele lui Ianuş îi dădură sfatul să o peţiască pe Domniţa Maria, cu atît mai mult că şi regele polon Vladislav al IV-lea doria să se facă această căsătorie. Cineva respîndise însă svonul că şi Marele Duce al Moscovei vra să-i ceară mîna acelei Domniţe, ceia ce-l îndemnă pe principele Ianuş să se grăbiască cu peţitul.

Acesta se şi puse îndată la cale cu episcopul din Przemysl, Pan Trzebinsky, subcancelar al Coroanei polone, care episcop se avea bine cu Vasile Lupu. Principele litvan crezu că pentru a se înţelege mai uşor cu viitorul său socru, trebue să-l trimită în stărostie pe principele ardelean Rákóczy, prietin al Moldovenilor şi al lui Vodă Lupu. Doi curteni de ai lui Radziwill, anume Sieneky şi Ottenhausen, aveau să meargă în Ardeal şi să-l roage pe Rákóczy ca să o peţiască pe Domniţa Maria pentru Radziwill [1]).

Rácóczy primi ca să mijlociască, dar temîndu-se că Lupu va descoperi lucrul acesta la Poartă şi astfel va fi el singur bănuit de Turci, ca să se ferească dinainte de lucrul acesta neplăcut, îl înştiinţă pe trimisul său dela Poartă în aceiaşi vreme, în care îi trimise pe solii lui Radziwill în Moldova. Nespunînd însă trimisul lui Rákóczy la Poartă adevărul şi ajungînd faptul acesta la urechea lui Vasile Lupu, acesta se simţi jignit şi nu-i primi mijlocirea lui Rákóczy, trimeţîndu-i înapoi în Litvania pe Sieneky şi pe Ottenhausen. Radziwill neavînd încotro, căută alt mijlocitor, pe învăţatul mitropolit al Chievului, Petru Movilă, cu al cărui ajutor s'a şi făcut mai tîrziu nunta [1]).

1) Theatrum Europaeum, vol. VI, pg. 116 şi urm..

Spre acest scop trimise Cneazul în luna lui Ianuarie 1644 la cumnatul său Petru Movilă pe abatele mănăstirii din Owrucz, Leontin Szycik Zaleski, care-l rugă pe mitropolit în numele stăpînului său, ca să-l înduplece pe Vasile Lupu la căsătoria fiicei sale. Abatele veni de vre-o două ori şi pe la Voevodul Moldovei. Acesta-şi dădu învoirea, dar temîndu-se de bănuelile Turcilor, îl porni la drum spre Ţarigrad pe „prietinul" său, Marele Vistier Nicolae Catargi, cu însemnate sume de bani la noul Vizir, zicîndu-i să întrebuinţeze toate chipurile şi mijloacele, numai să-i molcomiască pe Turci. Scrie Vodă într'un răvaş din 24 Martie 1644 către viitorul său ginere că până la Rusaliile ortodoxe se vor lămuri lucrurile într'un fel sau în altul şi dacă Cneazul va aştepta până atunci, el îi va trimite ştire [2]).

Pungile de bani le-au astupat gura lacomilor Turci, care închiseră ochii cu prilejul acesta, cerînd însă drept chezăşie, precum că Lupu nu se va uni cu Litvanii şi cu Polonii împotriva Porţii, pe Ruxanda, Domniţa cea mai tînără a lui Vodă Lupu. In sfîrşit s'a pus logodna la cale, şi atunci din depărtata Litvanie sosi la curţile domneşti din Iaşi un răvaş pentru Domniţa Maria dela tomnaticul şi nu prea frumosul Cneaz Radziwill. Cu multă smerenie şi bună cuviinţă îi răspunde frumoasa Domniţă într'o scrisoare din 2 Septembrie 1644:

„Prea strălucite şi prea milostive al meu prinţ, mult iubitul meu Domn,

„Aducînd Măriei Tale mulţămitele mele ce le datoresc pentru prietineasca scrisoare răspund şi din partea mea plăcutei iubiri din răvaşul Măriei Tale, cu dragoste, îndreptîndu-mă în toate după voinţa Celui Prea Inalt şi a prea puternicului meu părinte şi binefăcător.

„In Iaşi la 2 Septembrie anul Domnului 1644.

„A Măriei Tale, prea iubitul meu stăpîn, smerită servitoare, Maria, fiica Domnului Ţării Moldovei".

Trimeţîndu-i Radziwill a doua oră în peţit pe cei doi curteni, acum însă deadreptul în Moldova, Vasile Vodă îi primi foarte bine la curtea din Iaşi. Nu mult după aceasta plecară din Litvania marele Hatman Pan Mirsky şi Sfetnicul de taină al lui Radziwill, Pan Mierzinski, să-i aducă miresei inelul de logodnă şi alte daruri preţioase.

1) Neagoe Popea: Memoriile lui Kemeny Ianos, pg. 33 şi urm.. Bucureşti, 1900.
2) Vezi Hurm.. Doc., Supl. III, pg. 4, 5, 6.

Lui Vodă îi aduseră în dar o sabie de aur, cîteva sinețe lucrate cu mult meșteșug și felurite ceasornice de mare preț. Domnița căpătă fel de fel de odoare: o cutioară de agat și felurite tacîmuri și oglinzi. Tot așa Doamna împreună cu coconii ei tineri au fost dăruiți fiecare după rangul lor. (Domnița Ruxanda, fata cea mai tînără și mai frumoasă a lui Vasile Lupu, nu era la curtea din Iași, căci tatăl ei o trimesese ca ostatică la Turci, în seraiul Moldovei din Țarigrad). După ce-și dădu Vasile Lupu învoirea și se sfîrșiră ceremoniile logodnei, se întoarseră solii lui Radziwill înapoi în Litvania, ducînd cu dînșii chipul zugrăvit al Domniței Maria [1]).

„De mirat a rămas veacurilor acest fapt, cum a putut suferi inima lui Vasile Vodă să se facă această nuntă cu un Calvin; și multă vreme s'a frămîntat acest lucru și cîțiva pe atuncea apăra acest lucru, să nu fie, mai ales Toma Vornicul și Iorgachi Vistiernicul. Ei ziceau lui Vasile Vodă și pentru legea rătăcită și despre grija dinspre împărăția Turcului. Iar Todirașco Logofătul și Ureche Vornicul stăteau asupra acestei nunți ca să se facă" [2]).

Nu mult după plecarea solilor litvani, au pornit la drum înspre Litvania și solii moldoveni Catargi Vistierul și Ivanovici (?) Spătarul ca să ducă viitorului ginere al lui Vodă inelul de logodnă și o mulțime de odoare turcești, foarte scumpe, și să facă logodna în numele Domniței Maria cu principele Radzwill.

Marele Vistier Nicolae Catargi aduse cu sine la întoarcere și o scrisoare dela Cneazul Litvaniei, căruia-i răspunse Domnița în următorul mod:

„Prea strălucite și milostive Cneaz, mult iubitul meu Domn,

„Măria Sa jupînul Catargi, întorcîndu-se din călătorie, mi-a dat răvașul Măriei Tale, prea iubitul meu Domn; primindu-l cu recunoștință, îi mulțămesc cu smerenie Măriei Tale că mi-ai dat prin răvașul acesta o dovadă că nu m'ai uitat și că ești cuprins de iubire către mine, care iubire s'a zămislit prin voința Celui Prea Inalt. Scriind îi făgăduesc așișderea Măriei Tale, că voi fi prietina credincioasă a Măriei tale, prea iubitul meu Domn; așteptînd aceasta, mă încredințez cu smerenie voinței Măriei Tale.

„In Iași la 9 Noembrie anul Domnului 1644.

„A Măriei Tale, prea iubitul meu Domn, roabă pe viață.

„Maria, fiica Domnului Țării Moldovei" [3]).

Vasile Lupu trimise și el ginerului o scrisoare la 18 Ianuarie 1645, dîndu-i de știre că a trimis spre întîmpinarea lui pe Marele Vornic și pe Marele Spătar. Il încredințează de dragostea sa părintească și dorește să sosiască cu noroc pe pămîntul Moldovei, ca să-l îmbrățișeze ca pe un fiu [4]).

Cneazul se pregăti îndată de cale, își luă rămas bun dela

1) Theatrum Europaeum, vol. VI, pg. 116 și urm.
2) Miron Costin, pg. 284—5, in Letop. Țării Mold., tom. I, Iași, 1852.
3) Supl. III la Hurm., pg. 13.
4) L. c., pg. 15.

regele Vladislav și porni la drum din Camenița litvană, ca să apuce peste Liov, peste Camenița din Podolia și să iasă în țara Moldovei. In cale se opri în Brody și la Castelanul din Cracovia, Pan Koniecpolsky, care era și general al regatului polon. Acesta-l găzdui prietenește, dîndu-i și multe sfaturi de folos pe drum.

De aici încolo călătoria era cu primejdie, din pricina Tătarilor ce tăbărau tocmai pe unde avea să treacă principele cu nuntașii săi, dar și din pricina numeroaselor cete de hoți ce se ațineau la drumul mare.

Castelanul Cracoviei, Pan Koniecpolsky, care prevăzuse primejdia aceasta, strînse în grabă oamenii săi și-i trimise la granița Moldovei, pe unde știa că are să treacă mirele.

La 21 Ianuarie 1645 acesta ajunse la Camenița unde întîlni feluriți soli ce l așteptau. Cu aceștia se urcă ceata nuntașilor lui Radziwill la cîteva sute de persoane. Afară de alaiul celorlalți magnați, principele Ianuș avea singur șasezeci de curteni, din care fiecare luase cu sine cîte trei slugi. Supt steagurile princiare mergeau 200 de călăreți și tot atîția Cazaci și dragoni; afară de aceștia încă 400 de Nemți și Huzari cu muschete, și alți oameni în număr de 500 de inși.

Cu acest alai strălucit sosi principele Radziwill în 29 Ianuarie pe pămînt moldovenesc, făcînd popas la cetatea Hotinului.

Cînd ajunseră la apa Siretiului îi aștepta o mulțime de Moldoveni: Toma Vornicul din Țara de Jos și Șătrarul Iordachi cu patru steaguri de pedestrași și cu șese de călăreți. De aici nu era departe Iașul.

Cale de o milă îi întîmpină Vasile Vodă cu solii ardelenești și cu un alai strălucit de 12 mii de oștași [1]). Vodă călăria pe un armăsar foarte frumos, împodobit cu sarsamuri într'aurite și țintuite cu pietre scumpe; frîul și șeaua armăsarului erau țesute și bătute cu aur, tot astfel și scara dela șea, precum și paloșul și sabia lui; pe căciulă avea un surguciu prins cu o agrafă în care străluciau cinci diamante; alt diamant îl purta la inelul de pe deget [2]). Imbrăcămintea lui Vodă era o dulamă de stofă albă și purpurie, presurată cu albine de aur și tivită de jur împrejur cu capete de bour în aur și pietre scumpe, iar pe spate purta o mantie albă împrejmuită c'un guler de samur siberian [3]). „Imbrăcămintea de pe el și podoabele de pe cal, după socoteala noastră de atunci, puteau ajunge până la 40.000 de taleri" [4]).

Doamna, o frumuseță de origine circasiană, purta un mic gugiuman de jder, pe care strălucia o diademă bătută cu diamante. Rochia ei de stofă albă, cu poalele lungi, pieptii scurți și mînecile strîmte, era prinsă la cingătoare prin niște paftale de

1) In Supl. III, la Hurm., p. 15. Vasile Vodă vorbește de Marele Spătar.
2) *Neagoe Popea*, loc. cit.; *G. Șincai*, Chronica Romînilor, vol. III, pg. 42—44, Iași, 1854.
3) *G. Misail*, Epoca lui Vasile Lupuși Matei Basarab, pg. 121, București, 1866.
4) *Neagoe Popea*, loc. cit..

rubin; deasupra era aruncată o mantie de stofă verde, presurată cu albine aurite, cu minecile lungi, căptușite cu stofă mohorită și cu pielcele de soboli; mantia se coboria până mai jos de genunchi. O salbă de mărgăritare invristată de pietre scumpe de cea mai aleasă frumuseță șerpuia în jurul gîtului ei alb. Degetele-i erau încărcate de inele cu brilante, cu safire și cu smaragde [1].

După ce-și dădură binețe unii altora și se cunoscură, principele Radziwill primi dela Vodă în dar un armăsar de mare preț și împodobit foarte frumos: era chiar acela pe care călărise Vodă mai înainte. Poporul și tîrgoveții Iașului ieșise cu duiumul, îngrămădindu-se unii peste alții și chiuind de bucuria priveliștii ce li se desfășura înaintea ochilor. De fapt și aveau ce privi.

Mai cu seamă călăreții turci, spahiii, care se afla într-un număr oarecare la curtea lui Vodă, își arătau iscusința galopînd ca fulgerul pe caii lor iuți. Unii îi fugăriau pe alții, scoțîndu-și totodată săgețile din tolbă, după obiceiul Turcilor; alții se învîrtiau așa de repede pe sub pîntecele cailor, încît nu puteai să-i atingi de loc, necum să le dai vr'o lovitură; cîțiva prindeau cu mîna săgețile ce veniau sbîrnîind spre dînșii, sau se fereau de ele, lovindu-le îndărăt. Erau și de aceia, care fără să se sprijine cu mînile, săriau pe caii lor ce sburau ca vîntul; unii culegeau săgețile aruncate pe jos, în clipa cînd galopau, sucindu-și pentru aceasta trupurile în toate chipurile. Alții iarăși alergau așa de viforos cu caii lor, încît se întîmpla să cadă călărețul jos și să se poticniască calul, rostogolindu-se cu tot cu șea pe pămînt, și la urmă totuși se sculau cu toții teferi. Tot astfel ienicerii și garda pedestră a lui Vodă dădeau felurite lupte, hărțuindu-se în toată forma, o priveliște de tot hazul, căci sinețile și muschetele fiind prea încărcate cu praf, îl isbiau pe pușcaș așa de tare, de cădea la pămînt.

Cînd se apropie alaiul de Curtea domnească, se descărcară cele mai mari tunuri pîrîind și bubuind îngrozitor. Se întîmplă atunci și o nenorocire; unul din curtenii lui Vodă a fost lovit de moarte chiar înaintea calului domnesc, de o bucată de schijă dintr'un tun plesnit [2].

In 5 Faur se pregătiră festivitățile pentru nuntă. Cununia o săvîrși bătrînul și prea învățatul Mitropolit din Chiev, Petru Movilă, ajutat de Mitropolitul Moldovei, Varlaam. Era acest mitropolit Petru din os domnesc, foarte cinstit și blînd și cel mai cu vază din toată preoțimea adunată la Iași pentru acea serbare; el a ținut și o predică în limba slavonă cu acest prilej [3].

Sosise la acea nuntă o mulțime de lume aleasă de prin țări străine: venise solul Regelui polon Vladislav al IV-lea, solii Electorului din Brandenburg, ai Ducelui din Curlandia și ai Patriarhului din Constantinopol; dela Matei Basarab, Domnul Mun-

1) *G. Misail*, loc. cit.
2) Theatrum Europaeum, loc. cit..
3) Theatrum Europaeum, loc. cit., și Neagoe Popea, pg. 37; Columna lui Traian, 1873, pg. 41 notă; vezi și Arhiva istorică, II, pg. 12.

teniei, erau: Ștefan Mitropolitul Țării muntenești, Radul Logofătul și Dinul Spătarul. Orașul Bistrița din Ardeal trimise încă din 21 Ianuarie doi soli [1]. Rákóczy Domnul ardelenesc, era reprezentat prin Iános Kemény; după dînsul venia Barcsai Ákos, apoi Mariási István în numele lui Gh. Rákóczy cel tînăr. Kemény Iános avea sub conducerea lui mai mult de 100 de călăreți, toți îmbrăcați în piei de lup. Magnații poloni și curtenii litvani ai lui Radziwill erau ca la vr'o 2000 de oameni, pedestrași și călăreți, foarte bine îmbrăcați și gătiți, buni și ageri călăreți, dar „spunînd adevărul, pe curtenii lui Vodă încă nu-i întrecea în frumuseța și bogăția îmbrăcămintii. Hainele lor cele căptușite cu mătasă și cu blăni de rîși erau numai cele de toate zilele". In adevăr străinii ce veniseră la această nuntă, se speriară de atîta bogăție ce văzuseră la Moldoveni [2].

Nunta s'a ținut în vechile curți ale Domnilor Moldovei. Sala cea mare, numită „Spătăria", era lungăreață și de o întindere foarte mare; în fiecare parte avea cîte șese ferești ce dădeau la dreapta în ograda caselor, iar la stînga asupra unui șir de arbori ce împodobiau ca o cunună verde costișa dinspre Bahlui, care încunjura temeliile curții. Tavanul din lemn de stejar înegrit de secoli și încrestat cu flori și arabescuri aurite, se sprijinia pe patru păreți văruiți în alb oarecînd, dar atunci sclipitori de vechime. Patru sobe de olane colorate cu roșu, galben și verde erau prin cele patru colțuri ale sălii. O uriașă candelă de aur atîrna de mijlocul tavanului, iar în jurul ei strălucia o roată de bouri în argint suflat cu aur. Intre ferești se vedeau trofee de deosebite arme: sinețe, iatagane, suliți, pumnale circasiene, venețiene, genoveze, tuiuri, steaguri turcești, polone, maghiare, tatare, etc.. In jurul sălii se întindea pe lîngă părete un divan acoperit cu postav roșu și împodobit cu ciucuri de fir.

Fundul sălii strălucia de o foarte mare și aurită icoană a Sfintei Paraschiva; o altă icoană a Sfîntului Gheorghe, patronul țării, tot așa de bogat îmbrăcată, atîrna alături. In dreapta tronui domnesc cu trei trepte, înaintea cărora se afla o măsuță, pe care abia încăpeau sabia, buzduganul, un arc și tolba cu săgeți.

In stînga scaunul Doamnei cu două trepte de o formă mai mică. Sub icoane o masă acoperită cu postav roșu, iar deasupra o cruce mare de aur și o evanghelie scumpă. Deasupra icoanelor se vedea săpat în piatră numele lui Dragoș Vodă, întemeetorul Moldovei, anul dela Adam 6860, numele lui Alexandru cel Bun și anul 6910; al lui Roman Vodă, al lui Ștefan cel Mare, al lui Bogdan fiul său, al lui Petru Rareș era cel de pe urmă, ca dovadă că seria Dragoșizilor se inchee (!)

Restul salei era cuprins de cele 24 de scaune pe care ședea înaltul cler și cei dintîi sfetnici ai Domnului la sărbători mari și la judecățile ce le ținea Vodă. [3])

1) N. Iorga, Documentele Bistriței, vol. I. C.
2) Theatrum Europaeum, Neagoe Popea și Miron Costin, loc. cit..
3) G. Misail, Epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab, pg. 121 sq., București, 1866. Dăm acest pasaj descriptiv din Misail cu toată rezerva. (Nota autorului).

În fruntea mesei ședea trimisul regelui polon, apoi mirele Ianuș Radziwill, după el Petru Movilă, mitropolitul Chievului și solul lui Rákóczy, cu numele Kemény Iános. Acesta nu voia să lase înaintea sa pe Petru Movilă, dar Vasile Lupu îi aduse aminte că și la Unguri se obișnuește a da mare cinste nașului, ceia ce l-a înduplecat pe Kemény să-i dee mitropolitului locul de cinste. Spune acest Ungur în memoriile sale, că el mai înainte nici nu credea că se află între preoții moldoveni oameni atît de învățați. [1])

Era o bogăție în toate. N'a lipsit la nuntă nimic din toate podoabele cîte trebuiau la o veselie ca aceia, cu atîția Domni și oameni mari din țări străine: la mesele de orice rang erau mîncări proaspete gătite după gustul polon de meșteri de bucate aduși din alte țări. [2])

Ospățul era mai mult decît regesc, așa că nici cel mai mare monarh nu s'ar fi rușinat să ia parte, căci pe lîngă că era o masă mare la care mînca Vodă cu oaspeții săi cei mai aleși, se mai întinseră mese și prin casele particularilor pentru oaspeți, avînd fiecare ce-i doria inima. Slugilor de mîna a doua, pînă la cel din urmă, li se plătea pe săptămînă o anumită sumă de bani. [3])

Plăcintele se aflau în așa bielșug, că se făcea chiar risipă. La toate mesele cele lungi erau farfurii și castroane, toate de argint și purtînd bourul, marca Moldovei. Apoi cîntau tot felul de muzici. Lăutarii așezați în cerdacul de piatră ziceau cîntece romînești și străine. [4])

Era și o meterhanea turcească trimisă anume dela curtea Sultanului, care mai mult făcea tărăboiu și asurzia oaspeții, decît îi desfăta. [5])

Afară totul arăta, totul vorbia despre serbare și bucurie. Flori, frunzari pretutindene. Mii de masalale pregătite așteptau sosirea nopții spre a lumina ca un alt soare. Curtea toată împodobită, și strînși boerii și căpiteniile țării, feciorii de boeri, toți oameni tineri la alaiuri pe cai turcești, cu podoabe și cu pețiene la șlice. Pivnițele domnești se deschiseseră spre a scoate sutele de poloboace de vin străvechiu: de Odobești și de Nicorești și dela via Grecilor, ale cărei vițe le adusese însuși Ștefan cel Mare din Ungaria. Tamasclîcuri de ialovițe se adusese spre a fi tăiate pentru trebuințele nunții. Înălțimile dela Galata și Cetățuia erau ticsite de tunuri mari de schijă neagră, tîrîte acolo spre a vesti prin urletele lor nunta domnească [6])

În casa ceia și la masă n'a fost nici o femee, nici o fată, nici mireasa, nici joc n'a fost, ci jocul s'a ținut în piața orașului.

1) Neagoe Popea, op. cit., pg. 36—37.
2) Miron Costin, op. cit., pg. 285.
3) Theatrum Europaeum, loc. cit..
4) Neagoe Popea, op. cit., pg. 37 sq., și G. Misail, op. cit., pg. 118—127.
5) Theatrum Europaeum, l. c..
6) Miron Costin, op. cit., pg. 285, și G. Misail, op. cit., pg. 126 și urm..

Mireasa, mama ei vitregă, precum și celelalte soții ale oaspeților ședeau și ele la masă, însă singure, despărțite de bărbați, căci așa cerea obiceiul țării. Înainte de a se așeza la masă, vr'o 50 sau 60 de boeroaice, fete tinere, prinzîndu-se de mîni, cînd în cerc, mișcîndu-se în tact și cu pași egali din dreapta în stînga, cînd în șir lung, au întins jocuri romînești. Erau foarte bine îmbrăcate; bărbații numai priveau la ele și nici unul nu s'a amestecat în joc. Înaintea fetelor însă săria cît putea un stolnic bătrîn cu căciula pe-o ureche. El era vornicelul nunții, spre sfîrșitul căreia i-au legat la toiagul său de alun, vărgat cu aur și cu alte culori, o frumoasă năframă de mătasă albă, cusută cu betcală. [1])

În decursul ospățului nu s'a băut prea mult, ci a băut fiecare cît a voit. După aceia solul regelui polon, mirele și Polonii s'au ridicat și au plecat la culcare pe la conacele lor, iar Vodă i-a petrecut, rugîndu-i pe solii ardeleni să aștepte puțin. Nu peste mult timp s'a întors și a băut cu dînșii foarte mult, pînă li s'a urît. Față de solul ardelenesc Kemény Iános s'a arătat cu o deosebită dragoste și cinste. După ce s'au săturat și aceștia, luîndu-și rămas bun, i-a petrecut din Palat, voind însă să-i petreacă și dela scări încolo, ei i-au spus că mai bine se culcă acolo, decît să-l lese să-i petreacă mai departe. El însă le răspunse că și el se culcă acolo, dacă se va culca solul ardelenesc; numai cu mare greutate au scăpat de el. [2])

Împărțirea darurilor de nuntă aduse anume pentru însurăței a durat trei zile întregi. Ziua întîia au adus pocloane trimișii regelui polon, apoi cei ai Domnitorilor străini și ai senatorilor din Polonia; a doua zi împărți daruri Domnul Moldovei, clerul înalt și alți boeri moldoveni, iar în acea din urmă zi veniră la rînd solii orașelor ardelene și moldovene. [3])

Și așa cu petreceri s'au veselit vr'o două săptămîni. Adus-a Vodă Lupu la nunta fetei sale zicători, comedianți, pehlivani și măscărici din țara turcească și toți își arătau măestria, toți erau vrednici de admirat. Unii cîntau pe felurite instrumente cu mult meșteșug, alții făceau fel de fel de caraghioslîcuri sau își împlîntau în mîni, în picioare și în șolduri, cuțite, săbii și săgeți. Erau luptători de circ și duelgii; alții iarăși jucau pe săbii, ca prin țările nemțești. Bărbații și femeile turcești, precum și Cerchejii făceau săriturile cele mai ciudate și jucau jocurile cele mai minunate de pe lume. Felurite clădiri de cetăți, de castele și de corăbii, care se făceau în fața tuturora, erau asediate și cucerite.

Mulțime de monștri și dihănii ciudate se primblau pe străzi. Niște urieși se luptau cu lei și cu elefanți; unii duceau pietre foarte mari și grele, pe care alții le sfărmau pe pieptul purtătorilor cu ciocane de fier. Unul își legase de moțul său de păr

1) Neagoe Popea, op. cit., pg. 37; G. Misail, op. cit., pg. 127; Theatrum Europaeum, pg. 1122.
2) Neagoe Popea, op. cit., pg. 373 și 8.
3) Theatrum Europaeum, op. cit., pg. 1122.

de pe capu-i ras după moda turcească, o piatră de moară, foarte lată, cu care jucă mai întîi, după aceia însă se învîrti în jurul său așa de repede, încît privitorii abia puteau zări piatra cea de moară, minunîndu-se, dar și temîndu-se totodată să nu se deslege de părul comediantului și să-i zdrobească. Pehlivanii și jucătorii pe frînghii săriau pe pămînt de pe locurile și lucrurile cele mai înalte, ca fulgerul din cer. Lîngă Vodă stătea Marele Vistier care-i dădea fiecărui comediant o răsplată în bani, dacă-și îndeplineau bine meseria și căzînd după obiceiul țării la picioarele Domnului, îi sărutau poala vestmîntului. Altora le împărțea haine sau în loc de bani chiar bucăți de postav.

După atîtea serbări și veselii ce au ținut aproape două săptămîni, au plecat nuntașii la 16 Februarie 1645 în țările lor. Vasile Vodă și Doamna lui își petrecură ginerele și fata cale de o milă afară de Iași, luîndu-și rămas bun unii dela alții. Fratele Domnului și sora acestuia împreună cu Marele Hatman Ureche, merseră pînă la Hotin cu Kneazul Radziwill; acesta-i mai luă pe toți cale încă de trei mile pînă la orașul Camenița inPodolia, de unde-i trimise înapoi în Moldova încărcați de daruri. Cneazul Radziwill însă cu tînăra sa Doamnă apucară calea spre Varșovia, unde se strînsese dieta polonă. [1])

Încă în același an făcură amîndoi însurățeii o călătorie de nuntă în Apus, întorcîndu-se prin Iulie în Litvania [2]). Domnița Maria e prin urmare cea dintîi Romîncă de care se știe că a făcut o călătorie de nuntă în țări străine, cu toată greutatea drumurilor de pe acea vreme și cu toate că în acele țări bîntuia războiul de 30 de ani.

Ion Grămadă

---

1) Theatrum Europaeum, vol. VI, pg. 1122.
2) N. Iorga, Acte și fragmente, vol. I, pg. 198.

Documente omenești

ȘASE SUTE DE LEI

Iată ce mi-a povestit un prieten:

Intr'o dimineață, s'au înfățișat la mine doi oameni.

Cel mai voinic, cu fața bărbătească și deschisă, vorbește cel întâiu:

«Am venit pentru afacerea noastră...

— Pentru durerea noastră, de care pătimim mai mulți... se grăbește să adaoge cellalt, slab și adus puțin din șele.

— Ne-am gîndit să facem o plîngere... urmează întâiul.

—... Să facem o jalbă... sîntem paisprezece oameni în suferință...» gîngăvește cel mai mic, zîmbind cu sfiiciune.

Era un năcaz de pămînt pe care întru cîtva îl cunoșteam: mi-l lămurise și omul cel mai mărunt, Petrea Nastase, cu cîteva zile înainte. Și tot el, ș'acuma, începu să spue „cum o fost". Deși părea așa de năcăjit, și avea și puțină piedică la vorbire, cellalt gospodar, Neculai Florea, îl lăsa să vorbească; din șovăirile și piedicile lui, izbucneau ca din încordarea unui arc, vorbe tari și mișcătoare; i s'aprindeau ochii ca de o durere, și zîmbetul cel trist îi stăruia necontenit pe față.

«A fost așa, cum v'am mai spus... Stăpînirea a împărțit lazul Călugărului, și ne-a dat la o samă de oameni cîte cinci hectare... Noi am făcut și sat, ș'avem să clădim și școală, și biserică, dacă ne-a ajuta Dumnezeu... Acu iazul cel mare și vechiu îl știți dumnevoastră: iaz a fost decînd îl țin oamenii minte. Poate a fost întemeiat de trei sute de ani, de patru sute de ani, dela Ștefan-Vodă, precum se pomenește și'n niște „documenturi". Pește, în el cît lumea, umblau vara la pescuit cu luntri cu pînză... și toate gîngăniile pămîntului au viețuit în el... parcă cine știe ce mai era prin ghiolurile lui! Și papura bătrînă avea niște ră-

păcini cît copacii de groase, și stuhul era pe mărgini des ca peria... și voinic ca o oaste... Cind au dat drumul iazului, zece zile au curs apele, ș'au venit din cotloanele cele adinci, cu șuvoaele, crapi de cei ruginiți, cît copiii de mari... Și s'a împărțit pămîntul, cucoane... Ș'am făcut noi canaluri, ca să se scurgă adele, ș'am început a desfunda matca iazului, a scoate stuhul și papura... La noi oamenii muncesc cu vrednicie... Noi sîntem Rădășeni și știm prețul pămîntului... Și iaca, șepte ani am muncit noi și ne-am chinuit, ca să facem pămînt de arătură, pe unde au rîmat crapii și ș'au făcut cotloane șerpii de apă... Acu se vede de către toată lumea: Iazul Călugărului e ca o grădină. Pe toate hotarele cresc răchiți. Și holdele, de-a mai mare dragul, se luptă să se facă mari cît răchițile. Acu să vedeți ce se întîmplă, cum v'am mai spus. Noi sîntem cu moșioara noastră drept la marginea țării. Și vine o „comisie" și începe a măsura acu trei veri, și măsură și prubulueşte, că zice că nu se știe hotarul cel drept prin apele iazului... și trage altă linie, și trece o parte din pămînturi la o moșie din Bucovina. Paisprezece gospodari am rămas fără pămînt. Am muncit fără folos, ca să-l curățim, atîția ani, și cînd să ne bucurăm și noi, au venit și ni l-au luat... precum au luat cu hapca și țara Bucovinei acu o sută de ani... vra să zică au luat-o tot din Moldova noastră...»

Vorbea repede. Se opri gîfîind.

«Acu ce ne facem noi? întrebă încet cellalt gospodar, Neculai Florea.

— Ce să facem? adăogi iute Nastase. Am trimes la București „lacramație"; au fost trei oameni de-ai noștri la București la deputatul nostru și la cei mari.... Ne-am sîngerat, ș'am pus parale mînă dela mînă... a fost ș'un proces, n'am înțeles nimica... Au trecut două veri și noi am rămas orfani de pămîntul nostru... și săraci... vai de capul nostru!

— Și ce v'a spus deputatul dumnevoastră?

— A spus că s'așteptăm, că s'a vedea... răspunse Florea.

— S'așteptăm dreptate la ceasul morții! izbucni cu năduh gîngavul. El se duce la București și benchetuește la mese cu boerii, și bate cărțile, și dinspre partea noastră nici capu nu-l doare! Mi se pare că bine spunea un moșneag dela noi, că dreptatea noastră cea veche a murit...

Acu ne-am gîndit așa, noi cei paisprezece oameni, să mai cercăm c'o jalbă...»

Mă privea cu zîmbetul lui sfios, și se plecase iar puțin de șele.

«Ne-a spus cineva că știți să puneți pe hîrtie țipătul omului, ș'aveți și prieteni... c'apoi este o vorbă... că fără sfinți nu poți ajunge la Dumnezeu...

— Bine, să vă fac o plîngere, răspund eu... Dacă Statul v'a dat pămînt, nu vă poate lăsa așa...

— Și Statul trebue să-și caute dreptatea lui, că iazul a fost

pămînt al nostru... se cunosc semnele cele vechi... ni l-a luat cu hapca...».

Și Neculai Florea începu să spue cum s'a făcut măsurătoarea și cum nu s'a ținut seamă de semne, de mărturii, și de hîrtiile vechi. Eu cunoșteam împrejurările și pe altă cale. Știam dela un prietin bun, care era prefectul județului pe vremea aceia, că din lipsa de semne vechi, căzuse o bucată de pămînt la Austria cînd se făcuse „rectificarea" hotarului; în schimb alte bucăți în alte părți trecuseră la noi. Prietinul meu, apărînd interesele sătenilor, în încurcăturile acele, avusese oarecare năcazuri. Suferința și nedreptatea oamenilor era vădită, și el umblase stăruind necontenit. Apoi se schimbase guvernul, și oamenii se îndreptaseră către alte fețe. Deși din toată afacerea aceasta el făcuse o chestie de generositate și nu s'a gîndit o clipă să ceară răsplată, deși, ca avocat, putea să sprijine interesele oamenilor mai departe și supt altă ocîrmuire, cei paisprezece oameni năcăjiți îl lăsaseră deodată, și prinseră să bată la alte uși. Iar din toate obrazurile care se arătau de după alte uși, nu știu dacă se va fi găsit unul care să nu se fi gîndit că i-a căzut o afacere bună în mînă, cu paisprezece nenorociți birnici...

«Am fost și pe la alții... și nu degeaba... Am dat cît trebuia și cît am putut... îmi zicea Nastase. Alții nu ne-au făcut. Da dumneavoastră poate ne-ți pune mai bine durerea pe hîrtie și-ți stărui.. Noi sîntem paisprezece ș'am pus mînă dela mînă, ș'avem adunați șase sute de lei... Dacă folosim ceva, noi, iaca, vă aducem acest puțin plocon...

— Uite ce e, răspund eu, știu și eu cum s'au petrecut lucrurile, și cred că sînt două căi de urmat. Ori să se revizuiască măsurătoarea, ș'atuncea, cu dovezile care s'or aduce, poate să vă dobîndiți înapoi ce-ați perdut; ori, dacă bucata dumneavoastră de pămînt a rămînea bună dată, să vă dee Statul proprietăți de pildă la Merești aproape, unde a luat pămînt dela Austria, cînd s'a făcut măsurătoarea aceia.

— Prea bine, răspunse Nastase, noi ne mulțămim așa,—numai să nu rămînem ticăloși și săraci. Să nu ne blăstăme copiii ca-i lăsăm de izbeliște, fără un cotlon cît de mic, în care să se oploșască și ei în viața lor...»

Florea adăogi:

«Și pentru asemenea facere de bine ți-om aduce banii pe care i-am strîns și te-om pomeni neam de neamul nostru...»

Fără îndoială binele aveam toată tragerea de inimă să-l fac. Am răspuns:

«Dacă e vorba să fac un bine, ș'o pomană, cum ziceți, apoi atunci îl fac fără nici-o plată... Dacă-mi plătiți, vă fac o slujbă; — și eu vrau să vă fac un bine... Afară de asta, ce credeți c'am să fac? Am să scriu pe hîrtie ce mi-ați spus și ce știu, ș'am să rog pe cineva să deștepte pe cei dela cîrmuire... și cred că vi s'a face dreptate... pentrucă o aveți...

— Tocmai așa, tocmai așa... zise zîmbindu-mi dulce Petrea

Nastase, şi eu cred că aşa avem să izbîndim... Aşa trebue să facă! şopti el către Florea, ridicînd un deget în sus. Apoi către mine: Şi pentru cheltueli, pentru strădanie, pentru toate, noi avem să vă dăm o mulţămită de şase sute de lei... I-am şi strîns anume pentru asta...

— De ce? vă fac hîrtia, o trimet unde trebue, şi dumneavoastră ţineţi-vă banii...»

Florea voi să spue ceva. Nastase prinse a rîde privind în pămînt.

«Bine, da, aşa-i, aveţi dreptate... Să ne faceţi hîrtia... şi toate... ca să dobîndim noi ce-am perdut... şi noi avem şase sute de lei strînşi... Am mai dat noi şi alţi bani,—încaltea acuma-i dăm pe folos...»

Mi s'a părut curioasă stăruinţa asta,—ş'am căutat să-i fac pe oameni să înţeleagă că nu sînt jălbar de meserie; am vrut să-i fac să înţeleagă şi altele, despre sentimentele mele pentru poporul muncitor; şi cum aşaceva e foarte greu, m'am oprit la jumătatea lămuririi c'un fel de simţire de ruşine, ş'am căutat să isprăvesc cît mai repede, c'o declaraţie mai scurtă, că voi face totul cum înţeleg, însă fără plată.

«Bine! au zis amîndoi gospodarii cu oarecare părere de rău... Poate-om face ceva... Că noi atuncea, cînd s'a făcut măsurătoarea, am avut pe unul, pe domnu' *Archium Golovei*... care zicea că umblă pentru noi... Ş'apoi am înţeles noi că el a fost acela care s'a înţeles cu ceilalţi străini şi ne-a vîndut către Nemţi...»

Era vorba de prietinul care-mi lămurise afacerea şi care umblase apărînd interesele oamenilor.—Le-am explicat că se înşeală, că aşa ceva nu se poate, şi altele.

«Bine! a oftat Petrea Năstase, atuncea ni-i face dumneata jalba...»

Ne-am înţeles să vie într'o zi anumită, cînd eu voi fi pregătit hîrtia, să le-o citesc, şi s'o trimitem.

S'au dus şi n'au mai venit.

Ş'acu cîteva săptămîni, Costan Gherasim, om dintr'un sat cu cei doi, care mă cunoaşte bine, începu să-mi vorbească despre năcazul cel vechiu, cu pămîntul de pe iaz, care şi azi a rămas tot al Nemţilor. S'aude că să se mai măsoare odată, să cadă înapoi pămîntul luat, dar oamenii tot năcăjiţi sînt, că de-atîţia ani nu s'a făcut nimic.

«Cucoane, zise el la urmă, eu lucrez la dumneata de un an şi ceva, şi te cunosc... Şi ştiu c'au fost doi oameni dintre cei cu năcazul acu doi ani la dumneata şi te-au rugat să le faci ceva...

— Da, cei cari voiau să-mi dee şase sute de lei.

— Ei, da, cucoane. Le-am spus eu: măi oameni buni, de ce n'aţi urmat cu boerul acela? că el vă făcea de-atuncea poate ceva... Ei ce-au făcut? Au venit în sat, s'au sfătuit,—şi la urmă n'au mai venit să eie jalba. Ziceau că se tem: să nu-i vinzi şi dumneata... Că de ce nu vrai să iai şase sute de lei? Alţii n'au putut face ş'au luat,—şi dumneata, dacă poţi face ceva, de ce să nu

iei? Să nu te superi, cucoane, da oamenii noştri au avut multe năcazuri... Chiar cuconu *Archium*, nu le-a vîndut pămîntul către Nemţi?...»

De data asta n'am mai crezut că trebue să apăr pe domnul Gorovei. Incepeam să văd că e zădarnic!

«Ş'acu, cucoane, i-am sfătuit eu să vie la dumneata... Ş'are să vie tot Nastase, cel care-i puţin gingav...»

Inştiinţat, Petrea Năstase a venit peste două zile, cu zîmbetu-i sfios şi cu vorbele-i pripite, sunînd de durere. Iar era năcăjit, şi mă ruga să-i ert pentru ce-a fost, că n'au putut veni, că nu ştiu ce,—şi cu multă grijă, cu vorbe uşor învăluite, îmi arăta că pentru ostenelele mele, au ei, paisprezece gospodari, adunaţi şase sute de lei...

M. Sd.

Pe Drum

Ah! nu mai știu pe care țărm, ca moartă
Sînt azvîrlită iar! În care parte
A lumii, valul zilelor mă poartă!...
Dar simt că pretutindeni sînt *departe*.

Atît de tristă 'n suflet se ridică
Beția zborului mereu 'nainte,
Că nu mă uit în urmă: căci mi-e frică
De suferinț'aducerii-aminte...

Cînd mă deștept în noapte cîte-odată
Din visu-mi trist, mă 'ntreb în care țară
Am adormit—și cît de 'ndepărtată
Plecînd spre ziuă voi lăsa-o iară?

Mă 'ntreb, ce mări se-aud vuind în noapte,
Pe ce oraș cad ropote de ploae,
Ce fluviu 'nalță către geamu-mi șoapte,
Ca 'n suflet întristarea-mi s'o îndoae?

Și 'ncerc atunci ca să 'mi aduc aminte
Ce zări vor răsări spre dimineață,
Cînd soarele 'n lumina sa fierbinte
Încet le va desfășura din ceață.

Acolo... e un lac cu apa verde—
Cărunt de paseri albe și de spumă,
Și mai departe-un munte șters se pierde,
Ce 'n zori se va învineți sub brumă...

Ori poate, între țărmuri nevăzute,
Cu veșnic re'noita ei coloare,
Cu bărci rătăcitoare și pierdute,
Se leagănă cu cîntu-i lung, o mare.

În veci, de-asupra zărilor schimbate,
Perdeaua sorții mele cea fugară
Se 'nlătură pe cer ca să'mi arăte
Alt țărm, altă cetate, altă țară...

Ca să mă 'nvețe iarăși sfîșierea
Plecării mele veșnic mai departe,
Ne mai înfățișîndu-mi nicăerea
Pe-acei de care viața mă desparte!

Voi ce-ați voit ca soarta să mă 'ndrume
Spre voi! o! cum ași vrea să nu m'alunge!
Dar cum să vă urmez în larga lume
Cînd însă'mi eu nu mă mai pot ajunge?

Ași vrea să dau viața mea întreagă,
Și inima-mi în care patimi luptă!
Dar inima-mi de cîte ori se leagă,
De-atîtea ori de-un nou exil e ruptă!

Ș'atuncea resemnarea mea mă lasă
Ca să fiu smulsă și rătăcitoare
Purtată 'n veci, cu lenea dureroasă
A ramurei de ederă pe mare...

Alice Călugăru

Cronica literară

Antonio Fogazzaro

Maurice Barrès zice, undeva, că totul e, nu să joci diferite roluri fiind acelaşi personagiu, ci să ai mai multe suflete, fiecare cu viaţa lui proprie. Antonio Fogazzaro, cunoscutul scriitor italian, mort acum cîtva timp, realizează această părere a lui Barrès, în personalitatea lui complicată şi plină de interes. Catolic şi anti-clerical, ortodox supus bisericii catolice cu atîta umilinţă, încît primeşte şi recunoaşte fără să murmure condemnarea la Roma a cărţii sale *„Il Santo,"* e în acelaşi timp un eretic a cărui doctrină religioasă e întemeiată pe adevăr, scos din credinţa individuală a fiecăruia, şi care se preocupă din cele dintăi timpuri ale vieţii şi până la sfîrşit să împace darwinismul cu dogma şi biserica,—observator exact şi iubitor al realităţii, stăpînit încă în acelaşi timp de un puternic avînt romantic şi de o imaginaţie foarte vie, de-opotrivă înzestrat pentru a prinde şi reda tragicul dureros al vieţii caşi comicul, ridicolul, pe care-l redă în felul acela caracteristic al humorului italian mai mult amuzant decît satiric. Nu are acea putere de cugetare şi de concepţie ce stăpîneşte lumea şi e caracteristica geniului; Fogazzaro e un scriitor, nu genial, dar de mare talent, un scriitor a cărui putere stă mai mult în puterea caracterului, în patima cu care se preocupă de problemele morale, în arta cu care ştie să ne arăte cum pot fi stăpînite pasiunile puternice şi arzătoare de puterea caracterului, care călăuzit de un ideal moral poate triumfa prin lupte şi sforţări măreţe asupra celor mai tiranice dintre ele.

Fogazzaro s'a născut dintr'o familie bogată şi cu vază la Vicenza (1842) şi a crescut în acea atmosferă de catolicism şi distincţiune sufletească, a cărei influenţă se resimte în toată opera lui. Deşi ar fi putut, graţie împrejurărilor fericite în care s'a născut, să ajungă la situaţii strălucite în societatea italiană, totuşi după ce şi-a luat diploma în drept şi litere a căutat să-şi realizeze chemarea consacrîndu-se literaturii, după ce a şovăit puţin între poezie şi muzică pentru care avea multă aplecare. Primele versuri le-a publicat la 21 de ani: *„Amintiri dela lacul*

de Como", şi au avut mai mult un succes de societate şi de simpatie pentru tinereţa lui. Influenţile lui Leopardi şi a lui Chateaubriand sînt foarte simţite, deşi e şi o notă originală în felul de grijă dureroasă cu care se îndreaptă sufletul tînăr al poetului spre viaţa care îl aşteaptă.

Opera cu care se face cunoscut e *„Miranda"* (1874), nuvelă în versuri, rezultatul a o serie de dibuiri, încercări conştiincioase ale unui suflet care vrea să se cunoască pe sine, în care se desemnează pe încetul personalitatea artistului, se precizează sentimentele şi ideile şi se stăpînesc secretele meşteşugului, tecnica versului, mînuirea cuvîntului. *„Miranda"* e spovedania unei fete de 18 ani, cu părul blond şi ochii negri, care iubeşte pe vărul ei Enrico. Tinerii se logodesc, dar Enrico uită în plăcerile oraşului mare de logodnica sa. Enrico e poet, visează gloria, vrea să-şi trăiască viaţa deplin şi intens şi scrie logodnicei sale o scrisoare crudă, prin care-şi reia libertatea. Subiectul e în cea mai mare parte mărturisirea durerilor şi a nădejdilor tinerii fete, care se istoveşte încetul cu încetul de durere şi moare de fericire că, în clipa în care Enrico, înţelegînd în sfîrşit unde e fericirea, se reîntoarce la ea.

Agonia şi moartea Mirandei au versuri minunate şi sînt unul din episoadele cele mai impresionante din poezia modernă. E însă în totul un avînt romantic, un sentimentalism dulce care te face mai degrabă să te gîndeşti la vre-o blondă şi candidă Gretchen din literatura germană, decît la o Italiancă, fie ea chiar din nordul Italiei. În ceia ce priveşte forma acestui poem, versul e cam aspru, necioplit, limba săracă şi lipsită de podoabe, de imagini, dar de o idealitate încîntăroare şi plină de gingăşie.

Şi apoi din chiar această primă operă reuşită a lui Fogazzaro se precizează unele idei ce domină toată activitatea sa literară de mai tîrziu: chemarea morală a poetului, din care el face înnainte-mergătorul omenirii, purtătorul de lumină, propovăduitorul progresului, căci Fogazzaro crede în progres, în care el vede izbînda elementului divin asupra elementului animal din om. Tot din această primă încercare izbutită se vede şi pornirea artistului de a da dragostei un loc covîrşitor în viaţa şi sufletul omului, de a o idealiza, de face din pasiunea dragostei cel mai puternic imbold al firii omului spre idealitate şi nobleţă şi sprijinul cel mai temeinic în lupta dintre elementul divin şi cel animal în sufletul nostru.

Miranda e cea dintăi dintre acele candide şi poetice creaturi femenine în care Fogazzaro a căutat să realizeze idealizarea amoroasă a femeii, idealizare pe care o socoate ca avînd „cel mai însemnat rol în profitul părţii omeneşti superioare." Deşi cu toate acestea, după cum observă Faguet în articolul său asupra lui Fogazzaro din *Revue des Deux Mondes*, cînd e vorba de spiritualitatea înnaltă, rolul cel mai însemnat este al bărbatului, nu al femeii, afară doar de *Donna Fedele* în *„Leila"* şi Elena în *„Daniil Cortis"*.

A doua operă a sa de tinereţă e tot un volum de versuri, „Val-

solda", versuri de descriere, celebrarea lacului Lugano, pe malurile căruia poetul a petrecut zilele cele mai frumoase ale tinereţii sale, „umilul, sărmanul şi necunoscutul" pămînt în care s'a urzit atîtea visuri şi nădejdi. Din aceste versuri se vădeşte puternicul sentiment al naturii la Fogazzaro, acea înţelegere şi dragoste adîncă a poezii naturii, acel dar de a descrie şi gusta frumuseţile reale, care fac mai tîrziu în romanele sale încadrări atît de poetice, fonduri atît de pitoreşti, decoruri splendide şi minunate scenelor duioase, tragice sau comice dintre personagiile sale. In versurile din „Valsolda" însă, vizionarul, puternicul evocator de imagini şi senzaţii ce e acest Italian, este înlăturat adeseori de pornirea germanică de a simboliza, de a da peisagiilor celor mai umile o înseninare intelectuală, un înţeles şi o urmare morală, uneori obositoare, dar căreia se datoreşte şi culoarea de misticism, ce e iarăşi unul din caracterele operei sale.

„Malombra" e prima sa operă în proză, operă încîlcită, zice critica de pe vremea aceia, „romanul romanesc cel mai romanesc, zice Faguet, dar foarte bine compus". E un fel de aplicare a unei vagi metempsicoze, o reînviere în parte a budismului, o aşa numită teosophie: Un castel vechiu şi groaznic, în care trăeşte un nobil bătrîn ciudat şi o fată tînără şi mai ciudată, dar foarte încîntătoare, amestec de bunătate şi ciudăţenie, orgoliu şi superioritate sufletească, pasionată pentru datorii, frumoasă, leală şi iubitoare. Cu toate aceste calităţi, se sfirşeşte prin a face pe bătrînul ciudat să moară de spaimă şi disperare, omoară pe tînărul molatec ce o iubeşte şi se îneacă ea însăşi într'un lac, sfirşind mai romantic decît a început.

Acest roman dimpreună cu *„Misterul unui poet"* pot fi privite ca operele ce aruncă lumina cea mai vie asupra sufletului şi caracterului lui Fogazzaro adolescent. „Misterul unui poet" e scris pe tema: iubirea creşte cînd specia nu mai are nici un interes în ea, adică chiar cînd unul dintre cei doi amanţi a murit. Poetul se îndrăgosteşte de Violetta, o fată rahitică şi şchioapă, care a avut un prim amor nefericit şi e pe punctul de a se căsători cu un profesor bătrîn, fără dragoste. Se mărită până în cele din urmă cu poetul, dar moare îndată după nuntă de un acces de boală de inimă; iar poetul, cu toate că ea a murit, nu se simte despărţit de ea, urmează să o iubească şi după moarte şi săţfie în comunitate sufletească cu ea, şi acesta e misterul poetului. Subiectul e tratat cu tot misticismul şi fiorul acela de dincolo de moarte, caracteristic spiritului german, şi este una din feţele problemei ce l-a îngrijit şi preocupat pe Fogazzaro mereu: lupta dintre iubirea ideală şi cea fizică, luptă, din care iubirea ideală înnaltă, curată, „legată de ideia de veşnicie", învinge pe cealaltă. Problema aceasta l-a preocupat mult şi asupra ei a scris şi un articol, „O opinie a lui Manzoni", în care combate ideia acestuia că arta şi literatura nu trebue să trateze despre pasiune, ca fiind primejdioasă moralităţii; problema aceasta a pus-o şi a rezolvat-o mereu în acelaşi senz în toate operele maturităţii sale, care sînt cele mai frumoase şi mai în-

semnate: *Daniil Cortis, Lume mică din alte vremuri, Lume mică din vremurile noastre, Sfîntul, Leila.*

Dintre acestea, *Lume mică din alte vremuri, Lume mică din vremurile noastre* şi *Sfîntul* sînt o trilogie, cele două dela început nefiind scrise decît pentru a ne arăta copilăria şi tinereţa lui Pietro Maironi, care devine Sfîntul sub numele de Benedetti.

In *Lume mică din alte vremuri* sînt episoade din vremea stăpînirii austriace în Statele lombarde şi Veneţia, fizionomia Italiei din vremea anului 1830, apoi familia lui Pietro. Tatăl său Fanco, spirit religios, patriot şi idealist, dar pornit spre voluptate şi plăcerile vieţii, iubitor de viaţă dulce şi tihnită, în mijlocul florilor din grădina lui, dorind să facă muzică şi să vislească în zilele frumoase. Virtuos cu toate acestea şi om de acţiune din cînd în cînd, deşi gata de orice sacrificiu pentru a trăi cum crede că e bine. Mama sa Luigia e un spirit drept, cinstit şi plin de curăţie sufletească, dar prea uscată sufleteşte, de o dreptate îngustă neîndurată.

Fiul lor Pietro e o fire mult mai închegată decît tatăl său Franco, suflet arzător, cu un sentiment religios mai energic decît al lui Franco, mai ascuţit pentru luptă, dar moştenind totuşi dela tatul său o aplecare spre voluptate şi senzualitate ce intră în conflict cu puternicile sale aspiraţii ideale şi religioase. Căsătorit cu vara sa Eliza, care curînd după aceasta înebuneşte, Pietro se îndrăgosteşte de o femee tînără, frumoasă şi de inimă, care şi ea e măritată, dar trăeşte separată de soţul ei. Tot romanul *„Lumea mică din vremurile noastre"* este desfăşurarea conflictului dintre pasiunea acestor eroi şi datoria de a nu cădea în toate grozăviile unui dublu adulter. Desnodămîntul îl aduce moartea Elizei, care-şi revine în minţi cîtva timp înnainte de a muri şi aduce în sufletul lui Pietro o revoluţie morală, în urma căreia el dispare fără să i se poată da de urmă.

In *Il Santo* evoluţia morală a lui Maironi s'a desăvîrşit, partea ideală, religioasă, aspiraţiile de înnaltă spiritualitate, înving definitiv partea animală, senzualitatea, aspiraţiile la voluptate şi Pietro devine „Sfîntul" pentru toată Italia, reformatorul persecutat al autorităţilor bisericeşti şi laice. Istovit de traiul său de ascet, moare în braţele iubitei sale, care de departe l-a urmărit şi mărturiseşte în aceste momente supreme reîntoarcerea ei la credinţă.

Catolicismul lui Fogazzaro nu putea desigur să convie Curţii dela Roma, fiind inspirat de cărţi ca acele ale lui lui Joseph Le Conte, pline de filozofie religioasă şi ştiinţifică, şi influenţat puternic şi de tolstoism,—de aceia cartea sa a fost pusă la index, condamnată la Roma. Consecvent cu catolicismul său, Fogazzaro s'a supus. Ultima sa carte „Leila" însă n'a fost o renegare a ideilor sale de mai înnainte; poate ,că aici chiar nota anti-clericală sună ceva mai tare.

Opera sa însă cea mai de valoare este „Daniil Cortis", o carte de o

idealitate, de o innălțime morală care nu face să piardă intru nimic puterea de viață și de adevăr a personagiilor, o poemă a pasiunii și o glorificare a datoriei plină de umanitate și foarte zguduitoare. Daniil Cortis și vara sa Elena se iubesc din copilărie, dar se iubesc sau cred că se iubesc frățește in toată sinceritatea. Elena este măritată cu un bătrin destrăbălat și fără nici un fel de scrupul. Imprejurările vieții pun pe Daniil și pe Elena in legături mai strinse și in curind își dau seamă că se iubesc adinc și pătimaș. Dar și unul și altul sint hotăriți să-și facă datoria și să se opue acestei patimi pe care și viața și conștiința le-o interzic, și Fogazzaro descrie cu o delicateță, cu o finețǎ, cu o agerime psicologică plină de pătrundere și inteligență iubirea aceasta care luptă să innăbușe, să se desbrace de orice materialitate, de orice dorință trupească. Bărbatul Elenei, gonit din Senat pentru datorii și escrocherii, se hotărăște să se expatrieze in Japonia și-i cere intr'o scrisoare plină de grosolănii să-l urmeze.

Datoria cere ca ei să se despartă, ca Elena să urmeze pe omul josnic și nedemn cu care au legat-o legile divine și umane, și cei doi eroi se despart după o scenă al cărei profund de zguduitor dramatism se resimte cu atit mai puternic, cu cit este mai sobru și mai măsurat.

In toate romanele lui, dar mai ales în *Daniil Cortis*, ai impresia vieții in totalitatea ei, ca in Dickens și Balzac, pentrucă sint alături de personagiile principale și o mulțime de personagii secundare, schițate și redate in chipul cel mai fericit și cu multă intensitate de viață, de cele mai multe ori pline de ciudățenii originale, cu o ușoară notă burlescă, pentru gustul nostru format la școala franceză personagii cam exagerate și cu unele trăsături neverosimile, deși Fogazzaro mărturisește că sint scoase din realitate, rezultatul observației sale credincioase.

In total, cu Fogazzaro dispare o interesantă și nobilă figură modernă, un suflet complicat, un scriitor de mare talent, *complect*, cum il definește Faguet, și un om a cărui activitate intreagă poate să poarte cu mindrie deviza pe care și-a ales-o: *Lo sdegno d'ogni vitta.*

Izabela Sadoveanu

Cronica artistică

Expoziția oficială a artiștilor in viață

Iată un titlu pretențios, care vă face să credeți că această expoziție cuprinde operele tuturor artiștilor romini in viață.

Amară însă este deziluzia, cind vizitatorul atras de acest titlu pătrunde, trece prin rotonda Ateneului cu nenumăratele ei scări, cu coloanele-i de acadele și plafoanele-i de turtă dulce și ajunge in cele două săli ale acestei expoziții.

Mergind spre Ateneu, multe amintiri dădeau asalt gîndurilor mele... Aveam 20 de ani, cu toate idealurile acestei vriste, dar cu idei mai puțin clare, și-mi aduc aminte de cearta ce se ivise între două tabere și de sciziunea ce urmase, cu ocazia alegerilor pentru juriul acestei societăți. Pe de-oparte erau oficialii de astăzi, prezidați atunci de d. C. I. Stăncescu; pe de alta un mănunchi de tineri, dintre care imi amintesc de N. Vermont, Luchian și Artachino, care, increzători in talentul lor și amăriți de micile mizerii ce li se făceau acolo, și-au retras in mod zgomotos lucrările și au închiriat un local peste drum, la catul intăi, cu intrarea printr'o scară strimtă și infectă: acolo și-au expus lucrările, și această primă sciziune a fost originea societății *Tinerimea* de astăzi.

Mult au fost persiflați, și d. Maiorescu, ministrul de astăzi, nu găsea destule sarcazme, la cursurile d-sale de logică, la adresa acestor indrăzneți. E adevărat că d. Maiorescu n'a onorat incă nici o expoziție cu prezența d-sale, afară doar de vizita pe care a făcut-o d-lui Mirea— ne-a povestit-o d-sa in *Epoca*—acum vre-o 25 de ani. Cineva a remarcat însă, din răutate, o mărturisesc, că de atunci d-lui Maiorescu i-a trecut pofta de a mai vedea pictură romînească.

Apoi mi-au venit in minte ultimele polemici dintre „Epoca" și „Viitorul" in urma protestului soc. „Tinerimea" contra ministrului Arion, care i-ar fi impedecat de a lua parte la expoziția dela Roma.

Ați cetit poate insultele pe care diferiți „oficiali" le-au adresat prin interviewurile din Epoca acestei societăți, pentrucă s'a încumetat să ia inițiativa reprezentării artiștilor romini la acea expoziție. Din acele in-

terviewuri reesă doar frica fiecăruia de a nu fi invitat şi dinsul la această manifestare a artei romîneşti în străinătate.

Ori această manifestare e prematură (ceia ce eu personal nu cred; mai degrabă ar fi un imbold pentru artiştii noştri, mîndria naţională fiind în joc), ori nu e,—chestia de persoane n'avea însă ce căuta aici şi în orice caz ea nu dovedeşte nici innălţime de vederi şi nici o dezinteresare deosebită. O să vedeţi de altfel din analiza expoziţiei „oficiale" că persoanele care ar fi putut să fie nedreptăţite sînt în număr cît se poate de restrîns. Chiar d. ministru Arion, ca om civilizat, a trecut peste meschinăriile acestor polemici şi vizitînd expoziţia Tinerimii, nu s'a codit să le recunoască efortul meritoriu.

Singurul rezultat pozitiv al acestor polemici a fost trimiterea în străinătate, spre a studia *critica artistică (!)*, a unui scrib, care s'a pretat la acest nobil rol, şi asta din fondurile, aşa de anemice, pentru încurajarea artelor *).

După această introducere cam lungă, să vedem ce găsim interesant printre cele vre-o 300 de lucrări expuse în două săli—fiecare din acestea fiind împărţite prin paravane în săli mai mici—şi atîrnate indesat ca sardelele, în trei caturi.

Dar mai 'nainte trebue să observ că, chiar după discursul de deschidere pe care l-a rostit d. Mirea, rostul acestei expoziţii, cu titlul pompos de *salon oficial*, ar fi ca să dea elevilor absolvenţi ai şcoalei de Bele-Arte ocazia de a se manifesta. Ori, toţi cei care au trecut prin această şcoală vă vor putea spune cîtă muncă au avut ca să se desveţe de ceia ce au învăţat într'însa. După reguiamentarea meschină de cazarmă, cînd pui elevi la vrîsta la care mai există vlagă şi entuziasm, să deseneze ani de zile după picioare de ghips şi mulage antice, pe care încă nu le pot pricepe, nu te miră cînd vezi atita lipsă de personalitate în această expoziţie, care samănă mai mult cu un bazar.

Chiar din punctul dumnealor de vedere, e incontestabil că numărul pînzelor expuse ar fi putut să fie reduse la jumătate. Înţeleg la Paris o expoziţie fără de juriu, ca a artiştilor independenţi, unde se expun pe an mii de pînze de toate tendinţile. Printre cele cîteva sute de artişti se află vre-o cîţiva care au găsit căi nouă şi neînţelese la început de colegii lor dela saloanele oficiale, artişti care astăzi sînt recunoscuţi aproape de toată lumea, ba, şi mai mult, au influenţat chiar pe aşa zişii oficiali. Şi vedem astăzi la *Salon des artistes français*, cel mai reacţionar şi mai oficial dintre saloane, pictori care au utilizat eforturile unui Geurat şi a altora dela „independenţi", şi devenind astfel revoluţionari... de salon.

*) Cred că cetitorul care a cetit darea mea de samă a expoziţiei „Tinerimea" nu mă va acuza că „tămîiez" această societate. Nu m'am oprit deloc să le spun toate păcatele de care sufere, după umila mea părere.

Dar la salonul nostru oficial *cu juriu* vedem expuse aproape numai „crutele" dela independenţi; cît despre celelalte, am fi fericiţi de am descoperi măcar oarecare *probitate artistică*. Căci dacă la Tinerimea am găsit vre-o cîţiva artişti cu personalitate, şi cîţiva care cel puţin au reuşit să-şi apropie o parte din ştiinţa unor anumiţi maeştri din străinătate, aici, la oficial, cu mici excepţii, nu găsim decît elevi, care nu mai au naivitatea începătorilor, ci artificialitatea şi superficialitatea celor incomplect instruiţi.

Aşa, de exemplu, d. *Mihailescu-Italia*, cu tabloul său imens reprezentind o scenă de familie. Ai impresia că acest domn s'a armat cu o paletă şi pensule şi, aşezîndu-se la cîţiva metri de pînză, se exercită să arunce dela distanţă culorile pe tablou: odată sau de două ori nemereşte, de opt ori loveşte alături. Admiţînd chiar c'ar fi nemerit de opt ori din zece, astfel de exerciţii sînt şi vor rămînea exerciţii de saltinbac. Nu dimensiunile tabloului şi nici îndemînarea la aruncatul pensului interesează pe spectator. Pe spectator îl interesează să vadă ce a simţit artistul în faţa subiectului, probitatea mijloacelor cu care încearcă să ne transmită ce a simţit şi respectul evlavios în faţa naturii (care nu implică deloc servilitatea şi meschinăria profesiunii de detalii fără importanţă; din contra). Căci de orice tendinţă ar fi artistul, el nu poate face abstracţie de anumite regule care-s de neînlăturat: capul o să fie aşezat pe gît, gîtul pe trunchiu, copacii pe pămînt şi norii pe cer. *Cezanne*, pictorul francez care are atîţia adoratori şi inamici feroci şi care e unul din pictorii cei mai revoluţionari ai Franţei, spunea că idealul lui e să expue în salonul lui Bougreau, cel mai „academic" şi mai convenţional dintre pictorii francezi. Dar d. Mihailescu-Italia nu-i nici măcar revoluţionar în felul lui de a lucra, ci caută numai s'ascundă o cultură artistică insuficientă, o lipsă de emotivitate complectă, printr'o abilitate copilărească.

Să ne erte cetitorul că insistăm atîta asupra unor lucrări peste care am putea trece cu vederea, cu toate dimensiunile lor neobişnuite. Dar la noi în ţară, unde superficialitatea este o predispoziţie naturală, nu trebue să ne obosim de a repeta mereu aceste lucruri. Aşa, lucrarea d-lui *Troteanu*, un tablou de dimensiuni şi mai importante, care pare să reprezinte o alegorie istorică. Inchipuiţi-vă nişte marionete cu capete şi mîini de porţelan, dar care sub haine n'au nimic, ca să poată băga mînile „actorul" spre a le pune în mişcare. Avînd însă în vedere că aceste marionete-s în mărime naturală, actorul ar trebui să aibă mînile lui Goliat ca să poată umplea golul de sub stofe şi să ne dea impresia că au şi corp. Veţi crede însă că un tablou făcut de un asemenea începător e tratat cu oarecare naivitate? Ce iluzii! Nici Velasquez nu şi-ar fi permis asemenea lovituri de pensule! Şi aşi putea să vă mai înşir pe mulţi, ca d. *Romano*, d-na *Iordănescu*, etc..

Cu acelaşi exces de îndemănare, dar totuşi cu un fond de cunoştinţi mai serios, putem cita: pe d. *Hârlescu*, care expune şi la Tine-

rimea, ca de altfel şi d. *Satmary*, care are aici un peisaj de vară... foarte rece, pe talentata d-ra *Maniu* cu schiţe de bîlciuri şi un interior de biserică armonios, pe d-ra *El. Mantu*, pe d. *Biju*, care are aici nişte croquiuri în creion îndemănatece şi schiţe de un oarecare sentiment colorist, apoi pe d. *Iser*, veşnic interesant cu toate exagerările d-sale. Ca sculptură. expune d. Fritz Storck un dorobanţ, pe care d-sa l-a trimes probabil la Oficial din maliţiozitate.

D-na Cuţescu-Stork expune aici o pînză mare intitulată *Maternitatea* şi o serie de schiţe decorative şi studii in pastel. Nu înţelegem cum d-na Cuţescu, care în pastelurile d-sale, deşi cam superficiale, ne redă nişte scene de atîta graţie şi armonie, cum e şi natural pentru o senzibilitate femenină, a putut să picteze această Ţigancă de un „gauguinism —hodlerisat" (să ne erte cetitorul), de o rigiditate cadaverică. Atîta lipsă de stil ne miră la o persoană aşa de talentată. Cît priveşte titlul de „Maternitate"... ne jenăm să-i dăm noi lecţii.

D. Teodorescu-Sion are numeroase pinze decorative, peisaje şi scene dela ţară. D-sa are sentimentul simplificării necesare pentru genul decorativ, chiar şi simţ de colorit, deşi cam dulceag. Figurile d-sale însă prea sint păpuşi şi pictura decorativă, cum o arată şi numele, e prin esenţă monumentală şi prin urmare e bine să păcătueşti prin exces de contrariu. Este în orice caz printre puţinii la Oficial, care par să-şi bată capul să facă ceva.

D. Costin Petrescu are o „Dacia" destinată vaporului cu acelaşi nume. „C'est un bateau" ar zice Franţuzul. Mai are şi nişte portrete, dintre care însă numai portretul de bărbat cu obrazul în umbră are intr'adevăr valoare artistică: e de o factură destul de puternică, umbra transparentă, efectul de lumină just şi capul foarte expresiv.

D. Titus Al.: un efect de zăpadă aşa de trandafiriu, nişte decoraţiuni aşa de străvezii, că ţi-e frică să te apropii de ele—să nu se evaporeze.

D. Grimani: un efect de lună cu un castel oriental, cu nişte îndrăgostiţi... Ah! ce aşi da să fiu poet: o duzină de batiste nu v'ar calma emoţiile, aşa de mult v'aşi mişca. Dar ca pictură e slab, foarte slab, superficial, desen fără viagă, ca de altfel şi diferitele figuri ce le are expuse pe acelaşi panou.

D. Teişanu a pictat, în pastel, divanul. pantofiorii şi cuconiţa din tabloul d-lui Grimani, în costumul lui Adam, după ce s'a întors se vede din expediţia nocturnă de care vorbim mai sus. Deşi ca tecnică ar fi oarecare calităţi în pastelurile d-sale, ca tendinţă este însă pictură pentru băcani şi sergenţi-majori.

D. Ţincu are între altele două schiţe cu cuconiţe în grădină, destul de armonioase ca culoare şi cu oarecare îndemănare tratate.

D. Neylies are pasteluri şi două tablouri cu animale: scene dela ţară, efecte de dimineaţă. Deşi inegal tratate ca pictură, cu greşeli de

desen, au totuşi şi frumoase calităţi de observaţie a peisajului. E mult soare şi efectele atmosferice just redate. Dacă d. Neylies e tinăr, căci n'avem cinstea de a-l cunoaşte personal, am cele mai mari speranţe intr'însul pentru viitor. Mai cităm pe *Thorand*, *Sofronie*, *I. Voinescu* (247) *Roguska*, la care descoperi ici-colo cîte o calitate. *Briese*, cu schiţe fără importanţă, dar făcute cu oarecare sentiment de peisagist. Apoi d-nii *Popovici*, *Serafim Pascaly*, care trebue să fie buni profesori, căci de pictura dumnealor e mai bine să tăcem.

La sculptură lipsa e şi mai mare. Bustul lui Serafim de *Paciurea*, care are mult talent, şi Storck, de care ştim că are talent, din alte lucrări.—restul sau prea începători, sau prea neînsemnaţi.

P.

Cronica financiară

— Impozitul pe plus-valoarea funciară în Germania —

Am arătat altă dată, tot în coloanele acestei reviste [1]), ce urcare considerabilă a avut valoarea pămîntului în regiunile cu o rapidă dezvoltare economică şi în special în marile oraşe ale occidentului. Plus-valoarea se datoreşte nu activităţii—de orice fel ar fi ea—a proprietarului, ci dezvoltării generale şi colective a societăţii. O întreagă şcoală de economişti şi de financiari revendică deci plus-valoarea în folosul societăţii întregi. Mijlocul cel mai îndemînatec pentruca aceasta să redobîndiască cel puţin o parte din plus-valoarea cerută de ea, este un impozit special, pe care liga pentru reforma funciară l-a cerut mereu în anii din urmă, care a şi fost introdus ca impozit comunal în multe oraşe ale Germaniei şi care a sfîrşit prin a ajunge anul acesta impozit general al imperiului.

Wagner, marele teoretician al ştiinţii financiare, tratează acest impozit în capitolul impunerii cîştigului întîmplător, fără o activitate economică proprie, alăturia de impozitul pe cîştig din joc şi pe moşteniri. Pornind dela ideia că actualele sisteme de impunere, chiar şi acel al impozitului pe venit, sînt incomplecte şi susceptibile de o şi mai dreaptă dezvoltare, el consideră impozitul pe plus-valoare ca un foarte eficace corectiv al actualei stări. El şi economiştii grupaţi în jurul ligii pentru reforma funciară îl concepuseră la început ca pe un impozit direct. Plus-valoarea ar fi trebuit evaluată la anumite intervale şi o parte din ea ridicată în folosul statului. În practică s'a dezvoltat însă ca impozit indirect, în senzul că o parte din plus-valoare—impozitul—devine exigibilă numai în momentul vînzării, adică în momentul cînd această plus-valoare se concretizează în cîştigul realizat de vînzător. Forma de ridicare directă, la intervale determinate, ar fi dat naştere în anumite cazuri la mari nemulţumiri; s'ar fi putut anume ca venitul obişnuit anual al pămîntului să fi fost mai mic decît impozitul (cota-partea societăţii din

1) Anul II, No. 7.

plus-valoare); proprietarul ar fi fost deci nevoit să plătiască din alte venituri, eventual dintr'un împrumut, impozitul pentru un cîştig, care nu s'ar fi realizat decît tîrziu, în momentul vînzării.

Ideia impozitului pe plus-valoare nu e cu totul nouă. Ea se găseşte şi la John Stuart Mill. Astăzi acest impozit funcţionează în Anglia fără incoveniente. Germanii l-au introdus întăi în colonia lor Kiaotschou, au urmat apoi oraşele Frankfurt, Köln, după ele multe altele şi mai mari şi mai mici şi în cele din urmă şi Berlinul. Ca impozit al imperiului a fost preconizat la 1909, cu prilejul reformei financiare. Până la introducerea lui anul acesta, impozitul pe mişcarea bunurilor funciare (taxa de înregistrare) a fost sporită cu 100%.

*

Impozitul pe plus-valoare vizează diferenţa dintre valoarea actuală a unui teren şi dintre aceia pe care terenul a avut-o la o vînzare anterioară, sau la un anumit termen fixat de lege, şi numai într'atît întrucît această diferenţă, deci această creştere de valoare, rezultă fără activitatea proprie a vînzătorului. Pentru a afla diferenţa impozabilă, adică creşterea de valoare fără munca proprietarului, va trebui deci să se scadă din preţul de vînzare nu numai preţul de cumpărare, dar şi cheltuelile făcute cu îmbunătăţirea şi amenajarea de orice natură a terenului, cum şi procentele capitalului plasat în acest teren. Principiul degresiunii se aplică şi aici, ca în toată practica financiară modernă. Terenurile mici, a căror plus-valoare absolută nu e deci prea mare şi care aparţin micilor proprietari, al căror venit total nu trece peste o anumită limită, nu intră în prevederile legii.

Impozitul pe plus-valoare se ia întotdeauna dela vînzător, în deosebire de impozitul pe mişcarea bunurilor funciare (taxa de înregistrare), care se ia dela cumpărător. E şi mai raţional să-l ceri dela vînzător, pentrucă vînzătorul e în cazul de faţă mai capabil de a plăti decît cumpărătorul, fiindcă el realizează cîştigul. Legiuitorul îi cere o parte din acest cîştig, în momentul cel mai potrivit, şi anume în momentul cînd se realizează cîştigul. Numai în anumite cazuri speciale anume prevăzute de lege, impozitul devine exigibil dela coproprietar ori dela proprietarul anterior.

Odată cu înregistrarea, adică cu transmiterea legală a dreptului de proprietate, se încasează şi impozitul. Cînd însă contractanţii ar renunţa la înregistrare, pentru a masca o vînzare de fapt, impozitul tot devine exigibil în primul an al transmisiunii deghizate a dreptului de proprietate. De altfel, nu orice transmisiune este supusă impozitului; moştenirile în limitele unui anumit grad de rudenie, schimburile pentru regularea dreptului de proprietate sau arendarea bunurilor, chiar şi daniile, cînd sînt garanţii că dania nu maschează o vînzare, sînt scutite. De fapt, nu e o scutire, ci o amînare a ridicării impozitului, în momentul u-

nei vînzări eventuale. Terenurile moştenite, dăruite ori schimbate, sînt impozabile cu întreaga plus-valoarea, din momentul unei vînzări anterioare ori a termenului prevăzut de lege.

Impozitul se ridică, indiferent dacă vînzarea s'a făcut pe bani gata ori pe credit. La nevoe se acordă însă o prelungire a timpului în care el trebue achitat.

La foarte multe discuţiuni a dat naştere întrebarea, dacă acest impozit se va plăti în adevăr de vînzător, ori dacă nu cumva el va fi deplasat asupra cumpărătorului. Iar acest din urmă caz, impozitul ar spori valoarea pămîntului, deci preţul caselor, deci chiriile, lucru care ar apăsa mai ales asupra claselor de jos. De fapt, vînzătorul nu poate răsturna impozitul de pe umerii lui pe umerii cumpărătorului.

Pentru aceasta, ar urma ca el să urce preţul de vînzare cu suma pe care o reprezintă impozitul. Această urcare nu este posibilă, pentrucă preţul îl fac acei vînzători care sînt dispuşi să suporte ei impozitul şi—mai mult—acei care intră dintr'o pricină ori alta în excepţiunile legii şi n'au de plătit decît un impozit minimal ori nimic. Dacă impozitul ar fi deplasabil, nu s'ar explica pentruce proprietarii şi speculanţii de terenuri se ridică cu furie împotrivă-i. Mai curînd trebue să admitem cu Jäger că: „impozitul micşorează renta pămîntului şi de aceia preţul acestuia trebue să scadă".

*

Foarte important este felul cum se stabileşte progresiunea pentru acest impozit. Ea creşte întăi în raport cu mărimea cîştigului şi al doilea în raport cu scurtimea timpului, în care acest cîştig a fost realizat. Acest criteriu dublu corespunde desăvîrşit principiului care domină ştiinţa financiară modernă: principiul capacităţii de plată sau al jertfei egale.

E drept ca la o plus-valoare mai mare şi partea care vine statului să se calculeze după o cotă mai urcată, fiindcă şi capacitatea de plată a subiectului impozabil este în acest caz mai mare. Fireşte că mărimea plus-valoarei se exprimă nu în cifre absolute, ci în procente prin raport la preţul anterior de cumpărare.

Progresiunea impozitului după scurtimea timpului în care cîştigul s'a realizat este tot aşa de îndreptăţită. Cîştigul realizat într'un timp scurt indică de asemenea o mai mare putere de a plăti. Timpul scurt mai e şi un indiciu că influenţa societăţii—drumuri, pieţe, canale etc.—asupra creşterii valorii a fost excepţional de mare şi de repede şi deci şi partea ei din plus-valoare trebue să fie mai mare. Şi încă progresiunea în raport cu scurtimea timpului este şi un mijloc împotriva vînzărilor la intervale scurte, deci împotriva speculaţiunii cu terenuri, care în centrele mari ameninţă să ia o dezvoltare nesănătoasă.

Sînt cazuri cînd progresiunea în raport cu scurtimea timpului nu corespunde împrejurărilor speciale dintr'o anumită regiune ori dintr'un anumit oraş. Aşa, de pildă, în Frankfurt pe Main, terenurile, pe care s'ar putea clădi, se găsesc în mîna puţinilor oameni foarte bogaţi, care n'au interes şi nu vor să vîndă. Oraşul sufere de pe urma acestei concentrări în cîteva mîni, de aceia, pentru a activa vînzările, impozitul pe plus-valoare era acolo cu atît mare, cu cît timpul dintre două transmisiuni a dreptului de proprietate era mai îndelungat.

In general însă progresiunea în raport cu mărimea cîştigului şi cu scurtimea timpului, în care a fost realizat, corespunde ideilor fundamentale, pe care se sprijină îndreptăţirea acestui impozit. Scara de progresiune este astfel stabilită, că sub o anumită limită plus-valoarea e scutită, dacă ea n'a fost realizată într'un timp prea scurt. Progresiunea în raport cu lungimea timpului este şi un mijloc de a ţine socoteală de înbunătăţirile mărunte, dar permanente, pe care un proprietar le aaduce terenului său şi care, neputîndu-se exact preţui, nu pot fi adunate la preţul de cumpărare, ori scăzute din cel de vînzare. De asemenea, ea corespunde intereselor şi vederilor acelora care susţin că o bună parte din plus-valoare este—cînd timpul dintre două vînzări e lung—numai aparentă, fiind urmarea eftenirii generale a banului.

*

Comisiunea Reichstagului a încercat să împace toate interesele şi să ţină samă de toate criticile; legea a eşit din cauza aceasta mult mai puţin îndrăzneaţă decît proectul iniţial. Totuşi impozitul acesta are duşmani ireductibili, care nu se pot împăca cu nici un preţ cu el, care caută să dea nemulţumirii lor aparenţa unei critici academice.

Ei nu vor să recunoască că impozitul pe plus-valoare este un impozit pe un venit, care există în tot timpul cît există dreptul de proprietate, care însă devine impozabil în momentul concretizării lui prin vînzare. Ei susţin că e vorba de impunerea unei conjecturi—unei şanse—favorabile şi că statul pentru a fi consecvent ar urma să despăgubiască pentru orice conjunctură defavorabilă. Se vede lesne unde ar duce o astfel de consecvenţă din partea statului: ar urma ca el să despăgubiască pe toţi birnicii, care, după ce-au plătit o bucată de timp impozitul din cîştig, dau fără voia lor faliment. O astfel de despăgubire nu corespunde ideilor pe care le avem noi astăzi despre stat.

Se mai susţine că dacă se impun cîştigurile realizate din speculaţiunea cu terenuri, urmează să se impună şi cîştigurile excepţionale care se realizează la bursă prin specularea cu felurite hîrtii de valoare. Acest argument e foarte preţios, de vreme ce prin el nu se dovedeşte neîndreptăţirea impozitului pe plus-valoarea funciară, ci se cere aplicarea lui şi la alte plus-valori. Trebue însă ţinut în samă că plus-valorile realizate la bursă sînt mult mai puţin accesibile fiscului, cheltuelile de încasare mai mari şi deci impozitul mai puţin practic. Afară de aceasta, în Germania cel puţin, capitalul plasat în hîrtii de valoare este mai pro-

ductiv decît cel plasat în terenuri de speculă, are deci dreptul la mai multă cruţare. Impunerea capitalului industrial, în forma luării pentru stat a unei părţi din plus-valoare, ar pune industria germană într'o poziţie de inferioritate faţă de industria străină şi de aceia acest pas nu-l vor face Germanii cu nici un preţ.

Se critică în sfîrşit şi aşa zisa retroactivitate a impozitului pe plus-valoare. In adevăr, dacă cumpararea a avut loc în cei din urmă 40 de ani fără însă ca preţul de cumpărare să se poată afla, atunci legiuitorul stabileşte ca termen de comparaţie valoarea terenului în anul 1885. Plus-valoarea se calculează deci scăzînd din preţul actual de vînzare valoarea din acel an. Acest procedeu înfăţişat de cei interesaţi ca retroactivitate—de fapt s'ar putea vorbi de retroactivitate numai cînd impozitul s'ar ridica şi dela vînzările anterioare promulgării legii—este necesar pentru a garanta o dreaptă repartizare a impozitului: a nu favoriza pe cei ce stăpînesc pămîntul de vreme îndelungată şi a apăsa prea mult pe cei ce l-au dobîndit prin o cumpărare mai recentă.

Este îndreptăţită învinuirea care se aduce impozitului pe plus-valoare din punctul de vedere al principiului impunerii unice. In adevăr, pămîntul plăteşte impozitul funciar (în Prusia lăsat comunelor), mai plăteşte timbrul sau taxa de transmisiune ori înregistrare şi acuma mai are de suportat şi impozitul pe plus-valoare. Avem de-a face deci cu o impunere triplă a aceluiaşi obiect. Se uită însă că această anomalie este trecătoare şi că tendinţa practicei financiare moderne este de a dezvolta impozitul pe plus-valoare în aşa fel, încît el să poată înlocui pe celelalte două anterioare. „Impozitul pe plus-valoare va fi impozitul funciar al viitorului; principiul din care el izvorăşte: impunerea cîştigului, va fi în viitor principiul general financiar" (Brunhuber).

Impozitul financiar actual este iraţional, fiindcă se aplică în aceiaşi măsură şi unui teren a cărui valoare rămîne staţionară şi unuia care-şi înzeceşte valoarea. Taxa de înregistrare este de asemenea iraţională, fiindcă se ia dela cumpărătorul-platnic, adică dela cel mai puţin în stare de a o plăti, şi pentrucă se calculează asupra preţului şi nu asupra cîştigului.

Inlocuirea lor prin impozitul pe plus-valoare va fi un pas mai departe spre perfecţionarea actualelor sisteme financiare.

*

In zădar încearcă adversarii acestui impozit să pună discuţiunea pe terenul pur economic. Ei vorbesc de o confiscare de avere, ceia ce nu-i decît un cuvînt gol, de vreme ce nimeni nu se atinge de averea aşa zicînd iniţială şi stabilă a cuiva, ci numai de o parte de venit. Cu astfel de exagerări se poate ajunge la concluzia că orice impozit e o confiscare de avere.

Se stînjeneşte, e drept, prin acest impozit un proces economic: speculaţiunea cu terenurile, însă numai în măsura în care el devenise o anomalie. El nu apasă însă asupra muncii şi asupra claselor cu adevărat active şi nu va fi deci o piedică în prosperarea economiei naţionale. Se vorbeşte de efectul impozitului asupra clădirilor şi chiriilor: va creşte preţul pămîntului, deci al caselor, deci chiriile. In realitate, procesul va fi invers: impozitul va pune frîu scumpirii extraordinare a chiriilor, rezultată din speculaţiunea exagerată cu terenurile. Cei cîţiva ani de aplicare a impozitului în oraşele germane, care-l introduseseră, au dovedit lucrul acesta.

Activitatea de construire, deschiderea de cartiere noi în oraşe, n'are de suferit de pe urma acestui impozit. Şi n'are de suferit nici agricultura. In adevăr, in agricultură plus-valoarea fiind mult mai mică, ea e scutită, ori cota care i se aplică e foarte redusă. In cazul general, cînd proprietatea trece moştenitorilor direcţi pentru a fi exploatată mai departe în chip agricol ori silvic, impozitul nu se aplică.

Din punctul de vedere teoretic, impozitul pe plus-valoarea funciară este aşa dar foarte greu de combătut. Şi în practică el a dat cele mai bune rezultate în oraşele în care fusese introdus. Cea mai mare parte din susţinătorii lui îl şi concepuseră ca un impozit comunal şi ca atare însemnătatea lui nu se poate discuta. Pentru marile lucrări de edilitate, de higienă publică, oraşele au nevoe de mijloace materiale din ce în ce mai mari, fără ca veniturile lor să crească în aceiaşi măsură. Mijlocul de a supune pe cetăţenii care beneficiază direct de anumite lucrări şi instalaţiuni la o anumită contribuţiune e incomod şi aproape imposibil, cînd e vorba de îmbunătăţiri a căror folosinţă individuală nu se poate precis calcula: o grădină, o linie de comunicaţie, etc.. Incercarea de a determina zone de folosinţă după depărtarea de înbunătăţirea respectivă trezeşte întotdeauna nemulţumiri. In plus-valoare avantajele diferiţilor proprietari se traduc însă în mod automatic; cînd oraşul ia o parte din ea, nu face altceva decît să-şi revendice ceia ce i se cuvine.

Oraşele chiar sînt acelea care contribue în chip nemijlocit la crearea plus-valorii funciare înăuntrul razei lor de extenziune şi numai în rîndul al doilea vine statul. In ce măsură contribue comuna la crearea plus-valorii diferă din loc în loc şi diferite sînt şi împrejurările în care se fac vînzările şi parcelările de terenuri. De măsura acestei contribuţii şi de diversitatea acestor împrejurări ar trebui să ţină socoteală legiuitorul. Ori aceasta nu se poate face decît legiferînd introducerea impozitului, lăsînd însă fiecărei comune libertatea de a-şi alege modalitatea aplicării.

In afară de toate acestea, trebue avut în vedere că impozitul pe plus-valoare aduce fiscului un venit foarte puţin constant. In anii de mare propăşire economică aduce mult, în epocile de depresiune puţin. El este deci foarte potrivit cînd e vorba de acoperirea cheltuelilor extraordinare ale oraşelor: şcoli, canalizări, grădini etc., lucrări care în epocele de depresiune se pot amîna. Ca impozit al imperiului, caracterul

fluctuant pe care-l are impozitul pe plus-valoare este mult mai dăunător. Intr'un budget echilibrat, un impozit neproductiv tocmai în timpurile de depresiune generală nu poate juca un mare rol. Diversitatea împrejurărilor a silit pe legiuitor să introducă în lege compromisuri şi concesiuni, care-l slăbesc mult eficacitatea.

Ca impozit comunal, el a dat roade foarte bune şi a putut fi aplicat în chip lesnicios şi fără să trezească nemulţumiri; ca impozit al imperiului însă, greutăţile de aplicare cresc şi eficacitatea scade. Nădejdile mari pe care unii le pun în impozitul pe plus-valoare sînt dacă nu neîndreptăţite, cel puţin prea optimiste. In orice caz, nu acest impozit va putea scoate budgetul imperiului german din greutăţile prin care el trece. Cuvîntul cel din urmă va fi acel al practicei.

G. C. Ionescu-Şişeşti

Cronica veselă

Max şi Direcţiunea

Două găini avea Onorata Direcţiune: una pestriţă, alta moţată.

Pe aceste două le chema ea, cu glas de primadonă, în fiecare dimineaţă, dupăce deschidea uşa dela magazie.

Onorata Direcţiune,—adică madam Meteleanu, amfitrioana noastră.

Căpătase această surprinzătoare poreclă, pentrucă, într'o seară, i-a venit nefericita idee să ne lase pe masă, lingă lampă, în fiecare dintre cele trei odăi pe care le numerotase ca la hotel, cîte un bileţel în chip de circulară:

A se lăsa franc pentru cacao
Cu stimă,
Direcţiunea

De cum deschidea ochii, dimineaţa, ea apărea în curte, cu poala plină de grăunţi şi începea... dar nu! nu se poate spune prin cuvinte cum striga Onorata Direcţiune găinile.

Indată ce gama asta răsuna ca din trîmbiţă, sub ferestrele noastre,—„puii" (moţata şi pestriţa) alergau într'un suflet... In acelaşi timp, dela No. 2, pornea glasul somnoros al lui Oprea, care, cu nici un chip, nu se putea resemna:

— Şi că lasă-le odată, cucoană (mînca-le-ai fripte!), că 'mi sări inima din loc! Am gîndit că'i incendiu...

Peste puţină vreme, madam Meteleanu se ivea în uşa ma-

gaziei, cu o coajă de ou în mînă și brațele-i cădeau a disperare de-alungul trupului:

— Iar mi l-a mîncat!

— Cine ți l-a mîncat, Onorată Direcțiune? întreba Vîrlan dela No. 1.

— Motanul! Motanul maiorului... Ăsta-i al șaptesprezecelea. Din două 'n două zile trebue să cumpăr altul, pentru cuibar... Și sînt trei la douăzeci și cinci! adăogă ea cu melancolie.

Sterilitatea găinilor era un isvor fecund de necazuri pentru madam Meteleanu. Dar ea, cu o stranie perseverență, cumpăra mereu „ou pentru cuibar", în așteptarea fericitului eveniment.

*

Și fericitul eveniment s'a întîmplat într'o dimineață.

Moțata a început să cînte...

Cum s'a deșteptat Direcțiunea care dormea încă, fără să bănuiască surpriza, cum 'și-a aruncat hainele în fugă și cum apoi a apărut în ușa magaziei, arătînd chiriașilor surprinși un ou trandafiriu pe care-l ținea cu delicatețǎ între degete, toată scena emoționantă din dimineața aceia, — numai singur Vîrlan o poate imita cu oarecare competență.

Amîndoi eșiră în curte, ca să afle mai de-aproape cum stă lucrul.

— Mare minune! făcu Oprea. Ia să-l văd, cucoană!

După ce-l trecură din mînă 'n mînă, dupăce-l priviră 'n soare cu atenție și-l cercetară pe toate părțile, madam Meteleanu se duse să-l pună la loc, momeală pentru găini.

Și moțata cînta.

Cînta sub fereastră pe ladă, cînta sus pe butoi lîngă salcîm, cînta de-alungul zăplazului și 'n fața bucătăriei, schimbînd mereu locul, tresărind, lungind gîtul, cînta cu patos, cu convingere, cu entuziasm... Numai areori, în pauze scurte, părea că singură se miră de această melomanie acută.

Și de dincolo, de peste gard, cocoșul maioresei răspundea, în contra-punct.

— Cut-cu-da!

— ....da!

— Cut-cu-da!

Era un duo săltăreț, victorios, cutcudăcit de artă, în lumina dimineții.

— Adică dece-o fi cîntînd așa, Onorată Direcțiune? întrebă Vîrlan, în rîs. Parc'ar fi făcut un pămînt întreg!

Madam Meteleanu păru că se gîndește puțin.

Hm!... Ia să faci și dumneata unul! Ai scula tot orașu'n gura dumitale...

— Ai dreptate, cucoană, — interveni Oprea. Moțata a uitat decînd nu i s'a mai întîmplat așa ceva. Ș'acum cîntă, — de stupefacție... In definitiv, orice găină își exprimă mirarea în asemenea împrejurari...

Deși Oprea vorbea cu multă siguranță, totuși Vîrlan își permise o mică obiecție:

— Dac'ar fi așa, n'ar mai fi nevoe de cuibar, — pricepi? Oul de cuibar e un stimulent: probă că găina 'și amintește fecundațiile anterioare și știe foarte bine ce-are de gînd să facă... Așa dar, găina nu cîntă de surpriză, ci cîntă, — deja, — din mîndrie maternă.

— Domnule?... Cu dumneata nu discut! conchise Oprea, demn.

După acest schimb de vederi, la care doamna Meteleanu asistase fără să ia parte, — ei se apropiară de Max, care dormea lîngă ușă.

— Curioasă lighioană! făcu Oprea, ca 'ntotdeauna, privindu-l de-aproape.

— Cine ți l-a dat, cucoană, așa urît? întrebă Vîrlan, ca s'o necăjească. Dar ochii doamnei Meteleanu se umpleau de o indescriptibilă tandrețǎ, orideciteori trebuia să ia apărarea lui Max. De el erau legate cele mai duioase amintiri ale Direcțiunii, de pe vremea cînd trăia răposatul...

Cu părul lung, cenușiu, cu ochii mici, acoperiți de lațe așa încît anevoe le puteai ghici expresia, cu labele scurte de basset și cu botul ascuțit, Max părea întruparea extremă și neverosimilă a celei mai capriţioase încrucișări de rase. Dela ceafă pînă aproape de coadă, o fâșie lată, golașă, amintea în chip vag că Max trebue să fi numărat printre strămoșii lui un exemplar atins de calviție generală... Toți, — chiar și cînii de prin vecini, — priveau cu surpriză această particularitate interesantă pe care Max, prin cine știe ce capriciu atavic, o moștenise numai în parte.

Pe lîngă aceste ciudățenii fizice, Max avea și un caracter foarte enigmatic. Era ursuz din cale-afară, leneș, necomunicativ.

Numai cînd madam Meteleanu scotea din cufăr, la zile mari, un surtucaș albastru, cu fireturi, cățelul se înviora ca prin minune, avea clipe de expansiune juvenilă: da din coadă... Iar cînd se vedea îmbrăcat, sta fudul și grav, privind la stăpînă-sa...

In colo, toată ziua dormea. Numai pe la 4, cînd se întorceau copiii dela școală, bocănind cu riglele între stinghiile gardului, — tresărea din somn și, cuprins de o legitimă indignare, se repezea la poartă. Madam Meteleanu însă intervenea regulat ca să aplaneze conflictul.

Dar, cu deosebire, mi-a rămas în minte o scenă, din amănuntele căreia nu mă îndur să suprim nimic.

Max eșise, pe sub poartă, în stradă și se uita plictisit spre piață cînd, deodată, apăru lîngă el, ca din pămînt, un dulău roșcat.

Momentul era critic.

Max nu-și perdu cumpătul. Toata persoana lui luă o atitu-

dine solemnă... Vedeai bine că ține mai mult la demnitate decit la blană...

Se lăsă mirosit, fără să clintească. Apoi, după această clipă de investigație sentimentală, înțelegind că orice întirziere e inutilă și primejdioasă,—porni încet, foarte încet și grav, spre poartă...

Dar, după cițiva pași, a avut pe semne un moment de slăbiciune, a rupt-o la fugă. Și de-abia a apucat să-și vire o jumătate a trupului pe sub poartă... Cealaltă jumătate, rămasă în stradă, a mîncat o așa de cumplită zmotoceală, încît Onorata Direcțiune, care intervenise cu mătura, a fost silită să ceară ajutor.

Dar cînd Max s'a văzut în curte, întreg,—a fost admirabil. Spuma. Se sufoca. Sărea pe gard, mușca lemnul, într'un superb avînt de eroism,—pe cînd dulăul se depărta liniștit, disprețuitor.

De atunci Max numai arareori și cu multă prudență „se riscă" în stradă.

— Și zici că odată știa să facă „tumba", cucoană? Ia să-l văd și eu, mai ține minte?...

Oprea se aplecă, să-l apuce de ceafă, dar rămase cu mișcarea neisprăvită: fără să mirie, fără să ridice capul, Max își săltase puțin, într'o parte, buza de sus și sta așa, într'o așteptare foarte semnificativă...

— Asta-i un cîine grozav de ambițios! zise Oprea, renunțînd la „tumba".

Iar Max se sculă, taciturn, și se depărtă cu scîrbă.

Atunci madam Meteleanu începu să le spue cum odată, un domn, l-a bătut pe Max, chiar la spatele ei, fără ca acesta să protesteze... Din dreptul grădinii Episcopiei pînă 'n Bulevard, l-a dus tot într-o bătae. (Direcțiunea eșise cu el, la plimbare, fără să bănuiască ce consecinți pot avea pentru bietul Max, antipatiile subite, pe care, fără voia lui, le deștepta în cale). Max atins cu bastonul pe neașteptate, sărea înnainte. Apoi uita și rămînea iar în urmă,—dar imediat altă lovitură discretă, dela spate, îl făcea să sară iar înnainte... Tocmai în Bulevard, a prins de veste madam Meteleanu... A fost scandal. S'a strîns lume. „Tinerii fără educație" făceau haz de incident și priveau pe Max ca pe o minune.

— Max, strigă deodată Vîrlan, printr'o inspirație momentană. Apoi, privind în toate părțile: Unde-o fi pierit așa, fără veste?...

Dar Max își făcu apariția prin ușa deschisă a magaziei.

Se lingea pe bot...

Tus-trei se priviră, cu același gînd. Doamnei Meteleanu nu-i venea să creadă. Cum, Max?... Nu, nu se poate! Se repezi ca o furtună, în magazie, de unde eși numaidecît.

— Mi le-a mîncat! exclamă ea consternată,—și pune mîna pe mătură.

— Motanul maiorului! o imită Vîrlan, în batjocură.

De data asta, Max era culpabil, fără circumstanțe atenuante. Delictul, prin însăși natura lui intimă, aducea împotriva lui Max mărturia celei mai odioase recidive... In capul Direcțiunii, protestau simultan toate cele șaptesprezece ouă mîncate cu așa diabolică perseverență.

Intr-o clipă, Oprea se așeză la ușă, Vîrlan în dreptul porții, cu bastonul.

— Țin' te, cucoană!

— Nu-l slăbi, madam!

— Nu-l slăbi, Onorată Direcțiune!...

Simțind, în sfîrșit, iminența primejdiei, Max se repezi sub poartă, printre picioarele lui Vîrlan. Dar cînd acesta ridică bastonul să dea,—doamna Meteleanu tresări c'un țipăt de durere:

— Nu da!...

*

Max scăpase. Madam Meteleanu, cu ochii plini de o mută și dureroasă dezamăgire, intră în bucătărie.

Iar Oprea, dupăce căscă odată lung, se uită la cer, se uită în stradă, apoi se întoarse spre Vîrlan (care făcea aceleași mișcări preliminarii) și, cu un aer degajat:

— Ia ascultă... N'ai tu un pol?

Vîrlan îl privi lung.

— Se vede că ai pierdut uzul... noțiunea realității.

Ar fi vrut să mai adaoge ceva.

Dar tăcu, indignat.

G. Topîrceanu

Scrisori din Basarabia

Lipsa unei pături de intelectuali moldoveni în Basarabia a fost constatată în presa romînească din regat şi de alţii, şi publicul cetitor, care se interesează de starea lucrurilor în ţara dintre Nistru şi Prut, o ştie aceasta mai de mult, în mod vag—nu-i vorbă—dar o ştie. Astfel, s'ar părea lucru nefolositor a mai stărui asupra acestui fapt; şi cu toate acestea, îmi permit să mai scot odată faptul acesta la iveală, folosindu-mă de calendarul oficial basarabean, apărut de curînd în Chişinău, pentru anul 1911, care dă lista funcţionarilor la diferitele instituţiuni din Basarabia.

Departe de mine de a exagera lipsa, despre care vorbesc, pân' acolo, încît să spun că'n Basarabia nu sînt deloc intelectuali de naţionalitate romînească: vr'o 20—30 de oameni tot se vor mai găsi... Dar ce poate însemna un număr atît de restrîns? Ş'apoi face oare să se mai vorbească despre dînşii, cînd ei înşişi nu dau aproape nici un semn de viaţă?! Să-i lăsăm deci în somnul netulburat al letargiei, sperînd totuşi că va suna şi pentru dînşii cîndva cornul redeşteptării naţionale... Pân' atuncea însă avem de înregistrat lucruri tot triste, poate.

Priviţi de pildă rezultatele la care am ajuns, cercetînd lista pomenită a funcţionarilor din Chişinău şi din cele opt judeţe basarabene. Vă mărturisesc că pe mine unul lista aceasta m'a întristat foarte mult, căci din ea am constatat că elementul local, naţional-moldovenesc, este înlăturat dela conducerea vieţii publice în ţara lui şi pe moşia lui strămoşească din ce în ce mai mult şi mai fără de milă.

Astfel, Chişinăul, printre cei 1500 de funcţionari (în numărul acesta intră şi profesorii diferitelor şcoli secundare şi urbane) *numără numai 226 de persoane cu nume moldoveneşti*, şi nu zic Moldoveni, căci nu ştiu dacă măcar vr'o 20 de inşi din

cei 226 au conştiinţa naţională moldovenească. Tabloul devine şi mai îngrozitor, cînd privim furnicarul slujbaşilor statului, repartizaţi după ministere; astfel avem:

1) La ministerul de interne: 235 străini şi numai 44 de origină moldovenească;

2) La ministerul de finanţe: 203 străini şi numai 24 de origină moldovenească;

3) La ministerul comerţului şi industriei: 45 străini şi numai 7 de origină moldovenească;

4) La direcţiunea funciară şi agricolă: 67 străini şi numai 8 de origină moldovenească;

5) *La ministerul de instrucţie: 252 străini şi numai 30 de origină moldovenească;*

6) La control: 22 străini şi numai 2 Moldoveni;

7) La ministerul de războiu: 110 străini şi numai 8 de origină moldovenească;

8) La sinodul bisericesc: 114 străini şi 60 de origină moldovenească;

9) La ministerul de justiţie: 160 străini şi numai 28 de origină moldovenească;

10) La „Crucea Roşie": 60 de străini şi numai 8 de origină moldovenească; şi

11) La direcţiunea căilor ferate nici un funcţionar de origină moldovenească.

Să mi se permită cîteva reflecţiuni asupra acestor cifre. Am spus că cei 226 de slujbaşi Moldoveni nu prezintă un element care să fie demn de numele moldovenesc. Pentru cei mai mulţi ar fi mai nimerit numele de „patrioţi Ruşi de origină moldovenească", căci cum i-am putea numi *Moldoveni*, cînd dînşii nici nu-şi dau măcar seamă de naţionalitatea lor, iar în ce priveşte limba moldovenească, ei de-abia mai înţeleg graiul poporului moldovenesc, fiind mai iniţiaţi doar în înjurătura moldovenească, care este mai des aplicată pentru „prostimea" cea numeroasă dela ţară, păstrîndu-se tradiţiile vechi în privinţa aceasta. În maşina biurocratismului rusesc nenorociţii aceştia joacă rolurile de a doua sau chiar de a treia mînă, fiind conţopişti, pisaraşi şi numai rareori ocupînd nişte posturi mai înalte şi mai importante: mizerabila lor situaţie parcă intr'adins a luat fiinţă pentru a-i pedepsi pentru păcatul inconştienţei naţionale...

Cele mai triste din cifrele arătate mai sus sînt acelea care privesc instrucţia publică, biserica şi justiţia. Intr'adevăr, numeroasa tagmă de dascali ai generaţiilor viitoare numără în sînul ei numai 30 de Moldoveni pe lîngă cei 252 străini. Nu-i vorbă, printre aceşti străini vom găsi şi binevoitori poporului băştinaş; dar majoritatea lor este compusă din acei care în distrugerea sufletului moldovenesc văd o înaltă chemare. Şi încă un lucru este de observat: pecînd profesorii Moldoveni sînt nevoiţi să lîncezească în neactivitate în ceia ce priveşte redeşteptarea Moldovenilor, pentrucă ar fi un lucru grozav să crîcnească cineva

vr'un cuvînt de bine pentru țara aceasta uitată de oameni și de Dumnezeu,—rusificatorii niciodată nu pierd ocazia pentru a conrupe sufletele fragede, îmbîcsindu-le cu dogmele sacre ale patriotismului rusesc. Cît privește biserica, aici la prima vedere s-ar putea crede că elementul moldovenesc nu este așa de copleșit ca'n celelalte părți. Dar conducerea bisericii este dată pe mîna străinilor. Și încă ce străini! Un Serafim face mai mult decît toată turma slugarnică a preoțimii basarabene de origină moldovenească... Și ar putea fi altfel, dacă înalta fabrică de preoți pentru Basarabia—seminarul spiritual din Chișinău și cele trei școli spirituale inferioare din Edinți, Chișinău și Ismail—n'ar fi fost totdeauna bîcsite de cei mai aprinși patrioți ruși, aduși cine știe de pe unde, pentru a falșifica mințile bieților fii de clerici moldoveni?!...

Și mai triste sînt cifrele funcționarilor însărcinați cu justiția în Basarabia. Am văzut că aicea la 160 de străini avem numai 28 de origină moldovenească. Numărul Moldovenilor însă ar putea fi și mai lărgit, fără ca fața lucrurilor să se poată schimba în bine, căci chiar în domeniul justiției Rușii nu vor să facă nici o concesie limbii moldovenești, deși aceste concesii nici într'un caz n'ar putea servi la distrugerea ideii statului rusesc, ci din contra ar propaga într'o măsură oarecare idei rusești de ordine și de legalitate. Vă puteți acuma închipui ce fel de dreptate împart oamenii justiției, cînd ei nu știu o boabă din limba poporului de baștină! Nu-i vorbă, interogatorul la tribunalul din Chișinău, pentru Moldoveni, se face prin translator în moldovenește; dar s'au întîmplat cazuri, cînd bietul Moldovan dela țară a fost judecat și osîndit, fără să știe pentru ce și cum... S'au văzut țărani moldoveni înhățați în puterea legii, pe care ei n'o știu și nici nu pot s'o știe, și duși în Siberia, tot drumul strigînd înspăimîntați și nedumeriți: „da unde mă duceți, da ce-am făcut?" Și e un lucru atît de simplu faptul că țăranul moldovan—această ființă primitivă—nu înțelege procedura judecății rusești, cînd te gîndești că și judecătorul de instrucție și procurorul și avocatul și judecătorul, ei toți îi sînt străini lui chiar în limbă, nu numai în stările sufletești!... Nu va fi deci mare exagerare, dacă voi spune că justiția rusească în Basarabia împarte nu dreptate, ci nedreptatea cea mai strigătoare, distrugînd astfel în popor și cele de pe urmă fărămituri ale simțului de dreptate omenească!...

Așa stau lucrurile în Chișinău, care, oricum ar fi, este centrul culturii rusești în Basarabia și în care există o presă, rusească firește, care mai îndrăznește din cînd în cînd să strige în contra nedreptăților și abuzurilor administrative. Vă puteți însă închipui cam ce se petrece la țară, în cele 8 județe, care lîncezesc în cel mai negru întuneric sub comanda aceleiași administrațiuni străine. Aici, printre cei 1735 de funcționari, abia găsim 320 de origină moldovenească (învățătorii, preoții și polițiștii de gradele inferioare nu intră în numerele acestea). Luîndu-ne după județe, vom avea următorul tablou:

1) In județul Chișinăului 49 străini și 31 Moldoveni.
2) „ „ Achermanului 235 străini și 22 Moldoveni.
3) „ „ Benderului 152 străini și 36 Moldoveni.
4) „ „ Bălților 154 străini și 37 Moldoveni.
5) „ „ Ismailului *435 străini și 70 Moldoveni.*
6) „ „ Orheiului 105 străini și 40 Moldoveni.
7) „ „ Sorocei 132 străini și 43 Moldoveni.
8) „ „ Hotinului 163 străini și 30 Moldoveni.

Cifrele acestea vorbesc dela sine. Le-aşi mai completa cu scene comice și chiar tragice, care se petrec la sate între țăranii moldoveni și reprezentanții puterii și culturii rusești, dar mi-i teamă că nu-mi vor ajunge culori și cuvinte...

Stînjenirea intereselor țărănești, care provine din toate acestea, este mare; dar, după cît se vede, puterea de răbdare a țăranului moldovan din Basarabia este și mai mare.

Chișinău **P. Cubolteanu**

Scrisori din Ardeal

Sinoadele eparhiale.—Chestiunea școlară.—Școli închise.—Inspecția școlilor.—Lipsa de învățători romîni.—Localuri nouă pentru școlile normale și pentru seminariile din Sibiu și Caransebeș.—Sute de sate romînești rămase fără școale.—Ministrul Zichy și politica lui școlară.—Congresul inspectorilor unguri.—O ordonanță absurdă.—Starea învățămîntului în părțile ungurești ale țării.—Șezătoarea scriitorilor romîni la Arad.—Bustul lui Eminescu și al lui Barițiu la Sibiu.—„Asociația" și problemele economice ale țărănimii ardelene.—Un „cămin studențesc" la Cluj.—Jubileul școalei de fete din Sibiu.—Jubileul „Asociației".—Centenarul seminarului din Sibiu.—Trei librării romînești nouă.—„Almanahul scriitorilor romîni" din Ardeal, Țara ungurească și Banat.—„Istoria Romînilor" de N. Iorga, în Ardeal.

Aproape deodată cu sinodul bisericii evanghelice săsești din Ardeal s-au deschis, în ziua de Duminica Tomii, și sinoadele eparhiale ale bisericii romîne ortodoxe din Transilvania și Ungaria, la Sibiu, la Arad și la Caransebeș.

Sinoadele acestea, care ar trebui să fie pe de o parte niște adevărate parlamente provinciale, iar pe de alta niște întruniri cu caracter religios pronunțat, par a suferi într-o măsură îngrijitoare de boala seacă a biurocratismului și a spiritului administrativ, care copleșesc aproape cu totul viața religioasă, ce ar trebui să se întîlnească aci cel puțin în măsura în care se întîlnește în sinoadele bisericii săsești. Acest spirit greoiu și incapabil de a crea ceva în adevăr mare, îmi pare că a stăpînit mai mult ca în alți ani sinoadele, care par a se fi întrunit în adevăr numai pentru „a lua la cunoștință rapoartele conzistoriilor și a da acestora disărcinarea cerută". Cu drept cuvînt s-a atribuit această stare de lucruri, în parte, sistemului greșit, după care se aleg deputații sinodali dintre care cei mai mulți n-au nici o educație religioasă adevărată și nici un interes pronunțat pentru chestiunile bisericești și școlare.

Trecînd în revistă lucrurile mai însemnate care s-au discutat în sesiunea actuală a sinoadelor noastre, trebue să mărturisim că cea mai gravă dintre toate chestiunile a fost în toate trei sinoadele *chestia școlară*. Două din cele trei sinoade s'au achitat mai puțin exact de datoria ce aveau față de neamul romînesc, căruia ar fi trebuit să-i dea o i-

coană reală a situației învățămîntului primar. Și aceasta cu atît mai virtos, că în ultimul timp jurnalistica noastră, a răspîndit în ce privește salvarea școlilor confesionale amenințate, vești foarte neliniștitoare. La Caransebeș s-au spus vorbele elastice: „n-am pierdut multe școale", în vreme ce la Arad s-a afirmat că nu s-au perdut decît „vre-o 7-8 școale", deși în Bihorul aparținător consistorului prezidat de vestitul vicar Mangra, s-au perdut mai multe zeci de școli romînești-confesionale. La Sibiu s-a dat ce e drept, o statistică exactă a școlilor, dar care e din cale a fară de tristă.

In lipsa statisticilor din celelalte șease dieceze (ortodoxe și unite) ne putem face acum, printr'o oarecare analogie, idee și despre stările din aceste dieceze. Iată, în adevăr, ce cifre s-au prezintat Sinodului, din partea conzistorului din Sibiu:

La 1907 aveam în arhidieceza Sibiului 861 de școli primare romînești. La 1911 situația acestor școli e următoarea: 80 au ridicat lefurile învățătorilor, potrivit legii lui Apponyi dela 1907, din mijloacele proprii, așa că viitorul le e asigurat deocamdată; 72 și-au asigurat viitorul prin ajutoare din fondurile conzistorului. În aceste 152 de școli dreptul de amestec al organelor statului nu e tocmai îngrijitor de mare. Cu ajutor dela stat și-au asigurat viitorul 231 de școli, care, în chipul acesta au ajuns atîrnătoare în măsură mai mare de organele statului. Numărul școlilor al căror viitor e asigurat e, deci, de 383 din 861. Restul de 478 de școli nu-s nici decum asigurate; dimpotrivă multe din ele s-au închis. Și anume: 46 au cerut ajutor dela stat, fără să-l dobîndească. Cererile le-au fost respinse definitiv, așa că dacă acum nu se vor găsi mijloace altundeva, vor fi expuse primejdiei de a se închide. 237 de școli au cerut ajutorul statului, dar pînă acum ajutorul cerut nu li s-a încuviințat, și e temere că la un mare număr nici nu se va încuviința. 110 sînt închise temporal din motivul că nu dispun de local corespunzător, n-au învățător, sau n'au cu ce plăti leafa învățătorului. În aceste 110 sate nu există nici un fel de școală astăzi. În 69 de sate, unde aveam pînă acum școli de a le noastre, ele s'au închis și în locul lor s'au ridicat școli de stat sau comunale. » Avem deci din 861 de școli: 152 asigurate exclusiv din mijloace romînești, 231 cu ajutor dela stat, 299 al căror viitor nu e nici de cum sigur, și 179 care s-au închis și dintre care puțină nădejde mai e ca să se mai deschidă vr'una.

«Iată unul din cele mai cumplite dezastre naționale. În timp de o sută și mai bine de ani am izbutit să ne ridicăm 861 de lăcașuri ale culturii poporale, pentru ca, din diferite pricini, în timp de numai patru ani să perdem a cincea parte din ele!

« Legea școlară din 1907 a fost și pînă acum în adevăr fatală pentru noi. Din rapoartele conzistorului s-a făcut evidentă primejdia și din alte puncte de vedere. S-a arătat că, deși maghiarizarea nu poate să progreseze, cu toate stăruințele desperate ale inspectorilor unguri, în ca-

lea poporului nostru s-au pus cele mai mari pedici. Şcolile noastre, care n-au perit încă, au fost prefăcute în localuri de prostire, unde nu se mai învaţă lucruri de vre-un folos oare-care, ci unde se urmăreşte par'că anume timpirea elevilor, cărora li se pun în spinare sarcini pe pe care nu le pot duce decit sucombind. Vina la aceasta o poartă şi *inspecţia* insuficientă ce se face din partea noastră, într'un timp cînd statul face în această direcţie cele mai disperate sforţări. In afară de revizorii de cl. I, care sînt protoereii, în arhidieceză mai e un singur inspector şcolar, în vreme ce la Arad şi la Caransebeş nu e nici măcar atît. Şi tot aşa şi în şcolile unite. Se cheltuesc la noi zeci şi sute de mii de coroane pentru susţinerea materială a şcolilor, iar pentru diriguirea şi supravegherea învăţămîntului nu se fac jertfe aproape de loc, deşi aici ar trebui să se facă jertfele cele mai mai mari. Aceasta s-a accentuat şi în sinodul din Sibiu, care a dat conzistorului însărcinarea de a mai crea şi alte posturi de inspectori, şi s-a accentuat şi la Arad, unde s-a hotărît să se aleagă un inspector şcolar diecezan (dacă n-o fi ca hotărîrea să rămînă numai pe hirtie graţie unui vechiu şi regretabil obiceiu). Dacă în şcolile celor trei dieceze am avea cel puţin 10 inspectori şcolari harnici şi pricepuţi, lucrurile ar putea lua încă o direcţie sănătoasă,—dacă se va mai amîna încă vre-o cîţiva ani instituirea lor, relele existente vor prinde rădăcini adînci şi atunci cine ştie dacă se vor mai putea desrădăcina. Ministrul de culte, contele Zichy a luat măsuri pentru o nouă organizare a inspecţiei şcolare primare şi a convocat pe săptămînile viitoare pe toţi inspectorii din ţară la un congres care desigur că va însemna o întărire a organizaţiei lor, care pentru noi şi aşa cum e, e prea păgubitoare. E dela sine înţeles că în faţa atitor primejdii, zăbava noastră tradiţională va trebui să se curme odată. E desigur de regretat că la congresul protopopilor arhidiecezei Sibiului, ţinut în dimineaţa unei zile a săptămînii luminate, nu s-au discutat şi chestii şcolare, ci s-a stăruit, într-o formă cu totul vagă, numai asupra unor chestiuni păstorale.

Ceia ce s'a mai accentuat în sinoade a fost *marea lipsă de învăţători*. Un mare număr de şcoli nu funcţionează din cauza că nu găsesc învăţători şi un mare număr de învăţători, care s-au săturat de cariera „pedagogică" în înţelesul absurd al legii lui Apponyi cer ca să fie pensionaţi înainte de vreme, după numai 10, 15 sau 20 de ani de serviciu. In chipul acesta ni se despopulează şcolile, iar contingentul pe care ni-l dau anual şcolile normale (preparandiile) e cu totul insuficient şi cantitativ şi calitativ. Aceasta e iarăşi una din adîncile mizerii, care zdruncină bazele culturii noastre populare şi naţionale. Sinoadele şi-au dat seama de acest lucru şi au luat măsuri ca de ex., prin publicarea de burse pentru normalişti, să atragă mai mulţi şi mai buni băeţi pentru cariera pedagogică.

In legătură cu acestea s'a discutat la Sibiu şi *chestia ridicării unui local corespunzător pe seama şcolii normale şi a seminarului* (facultăţii teologice), care se adăpostesc de mai multe decenii într'o clădire imposibilă, despre care s'a spus şi în public şi în sinod vorbe foarte aspre, atît în ce priveşte partea igienică, cît şi în partea pedagogică. Insuşi poetul Goga, care şi-a cîştigat prin cercetare proprie, cele mai exacte informaţii despre această şcoală, a adus chestiunea în discuţie, făcînd o aspră critică tradiţionalei noastre negligenţe, care nu s'a interesat ca cea mai superioară şcoală a noastră să fie corespunzătoare, aşa ca în ea să se poată pregăti cum se cuvine viitorii luminători şi apostoli ai satelor. In sinodul acesta s'a hotărît ca până la anul viitor să se facă un plan de zidire şi să se înceapă şi o colectă de bani, pentru a se putea ridica încă în anul viitor această şcoală, care dacă ar fi din toate punctele de vedere, aceia ce trebue, multe mizerii culturale ale noastre nici n'ar exista.

S'au luat masuri şi la Caransebeş pentru ridicarea unui nou local pe seama şcoalei normale şi a seminarului, care şi acolo sînt cu totul nesuficiente. Dacă s'au găsit bani pentru ridicarea a tot felul de lucruri mai puţin importante, trebue să se găsească şi pentru acoperirea acestor trebuinţi, care sînt, de fapt, cele mai mari dintre toate.

O altă chestiune, de care s'au ocupat şi sinoadele, e cea referitoare la *sutele de sate care au rămas fără nici o şcoală* şi ai căror prunci sînt osîndiţi să rămîie analfabeţi şi lipsiţi de orice educaţie.

Aici sinoadele au hotărît ca preoţii locali să se îngrijească de educaţia religioasă a copiilor, până va veni vremea ca să li se poată purta mai bine grija.

Până atunci cine ştie cît va mai trece! Căci perspectivele nu sînt de loc senine. Acestea s'au adeverit foarte clar cu prilejul celui dintîi *discurs ţinut în Cameră de d. ministru al instrucţiunii publice*, zilele trecute. Până acum se credea că acest ministru are o altă mentalitate decît antecesorul său, Apponyi, dar acum sintem lămuriţi cu atitudinea lui faţă de noi.

El vrea să fie un continuator al operei predecesorului său; el vrea să asigure cu ajutorul şcolii supremaţia maghiară, şi vrea să execute până şi litera legii dela 1907; vrea să facă imposibili pe „agitatori" şi să-i apropie de sine pe „idealiştii" care se vor mai fi găsind printre reprezentanţii culturii naţionalităţilor. Educaţia ce se dă în şcoli va căuta să fie „naţională" (adică ungurească), impunînd tuturor cetăţenilor, cu toată rigoarea, apropierea de tot ce preconizează cea mai antipedagogică lege şcoalară, legea lui Apponyi.

De vr'o cîteva săptămîni, acest ministru care-şi scrie numele cu ortografia moştenită dela părinţi şi moşi, a dat *un ordin* către toate conzistoriile, prin care cere *ca numele de familie ale copiilor să se scrie* de aci încolo *cu ortografia ungurească*. Să nu se mai scrie deci Vancea, Baciu, Puşcariu, ci Váncsa, Bács, Puskás ş. a. m. d.

E uşor de înţeles ce putem aştepta dela acest ministru, care vrea să-şi ciştige „merite patriotice", pe aceleaşi cărări caşi antecesorii săi, şi e uşor de înţeles care e datoria noastră a tuturora, faţă de interesele culturale împotriva sistemului acestuia de a surghiuni orice tendinţă de a ne păstra fiinţa noastră originară.

Sinoadele viitoare vor avea în viitor probleme grele de rezolvit, şi cine va intra în aceste înalte corporaţii va trebui tocmai din acest motiv, să-şi dea sama de marea răspundere ce o ia în faţa poporului, şi să lucreze cu devotament.

Cu prilejul discuţiei bugetului ministerului de instrucţie, un deputat ungur, d. Lévay Mikály, a afirmat că *cele mai triste stări ale învăţămintului primar, se găsesc tocmai în părţile locuite de Maghiari.* Foarte multe localuri sînt sub orice critică; foarte mulţi învăţători sînt nişte naufragiaţi; numărul copiilor care cercetează şcoala e îngrijitor, instrucţia e cu totul insuficientă... Şi cu toate acestea urgia guvernului se descarcă asupra noastră, pe care ne silesc să facem imposibilul posibil, iar dacă aceaste n'o putem, nu ne lasă să facem nici ce putem, ci ne închide şcolile cu sutele, lăsînd, cu mare bucurie, poporul in ghiarele ignoranţei...

*

Să amintesc încă vr'o cîteva momente din viaţa noastră culturală.

De Dumineca Tomii s'a ţinut în *Arad* o a doua *şezătoare a scriitorilor romîni*, la care au cetit cam tot aceiaşi scriitori caşi la cea din Sibiu. A fost o măreaţă manifestare a culturei romîneşti.

La Sibiu *Asociaţia pentru literatura şi cultura poporului romîn*, la propunerea secretarului ei, d. O. Goga, a luat iniţiativa pentru ridicarea cîte unui *unui bust lui Eminescu şi Bariţiu*. Busturile, pentru care s-a strîns o frumoasă sumă din contribuţiile publicului, vor fi făcute, probabil de sculptorul Iordănescu.

Tot *Asociaţia* se ocupă intensiv cu chestiunea înfiinţării de ferme gospodăreşti model, de cooperative ţărăneşti şi de bănci populare, care să dea un avînt vieţii economice a ţărănimei.

Chestia ridicării unui *Cămin studenţesc în Cluj* e de asemenea în studiu la Asociaţiune. Toate acestea în urma sprijinului material dat de mecenatul fără păreche al culturei noastre, de nobilul boer basarabean, d. Vasile Stroescu.

La sfîrşitul acestui an îşi serbează *jubileul de 25 de ani, şcoala de fete a Asociaţiunii*. La acest jubileu, pentru care se fac pregătiri intense, va fi o frumoasă serbare culturală şi aceasta cu atît mai virtos că foastele eleve ale şcolii, sînt răspîndite pe întreg pămîntul locuit de Romîni. Intîlnirea, unei părţi cel puţin, a acestor eleve, va fi un prilej de mai puternică întărire a legăturilor sufleteşti.

In August a. c. se va serba la Blaj *jubileul de o jumătate de veac al Asociaţiei*. Vor fi nişte serbări din cele mai rari, cu care prilej se vor strînge în istoricul tîrguşor de pe malul Tîrnovei, tot ce are neamul nostru mai ales.

Probabil că cu acest prilej se vor aduna şi profesorii romîni în cel dintăi congres al lor, urmînd pilda colegilor lor din Bucovina.

Tot în acest an se va serba *centenarul Seminarului din Sibiu*, la care a fost profesor şi Gheorghe Lazăr. Jubileul va avea loc în Septembrie.

In timpul din urmă s-au creat noi debuşeuri pentru cărţile romîneşti. In ultimul an s-au înfiinţat *trei librării nouă romîneşti*, în trei centre, pentru care a fost în adevăr o ruşine că până acum n-au avut cîte o librărie romînească şi anume: în Orăştie, Făgăraş şi Beiuş. Conducătorii tuturor acestor librării, inspiră garanţii serioase, întrucît toţi trei sînt oameni cu o cultură frumoasă, care înţeleg să se facă librari nu din speculă după bani, ci pentru a aduce servicii culturii.

D. Sebastian Bornemisa dela Orăştie, e un tînăr student în filozofie, înzestrat cu un frumos talent de scriitor, iar d. Lucian Bolcaş dela Beiuş, e un publicist, care are la activul său un trecut de peste zece ani de muncă, prin care a îmbogăţit literatura romînă cu vr'o cîteva volume de scrieri originale.

Cel dintîi a început publicarea unui interesant *Almanah al scriitorilor Romîni din Transilvania, Ungaria şi Banat*, care, probabil, va aduce oarecari servicii istoriei noastre literare.

Fiind aceste trei oraşe nişte centre romîneşti foarte însemnate, librăriile întemeiate, au din capul locului, un teren foarte larg de activitate. Intemeierea lor în nişte vremuri, cînd ni se închid cu sutele şcolile primare, e în adevăr o mîngîiere, care-ţi dă curajul şi încrederea necesară în lupta pentru apărarea drepturilor sufletului unui popor asuprit, întocmai caşi răspîndirea în 7000 mii de exemplare a *Istoriei Romînilor* de d. *N. Iorga*, într'o vreme cînd prohibiţii ministeriale scot din şcolile noastre manualele de istorie şi de cetire, în care se aminteşte în treacăt şi despre noi.

Care sînt acum perspectivele culturii romîneşti în Ardeal? Nici această mulţime de *fapte* nu ne îngădue să dăm un răspuns hotărît.

O. Sima

MISCELLANEA

Conflictul bisericesc

Să nu se sparie cetitorii: nu vom scrie nici politică, nici vorbe de ruşine. Vom face citeva consideraţii, siliţi de datoria noastră de cronicari.

Care este fondul afacerii?

S'ar părea că imoralitatea şi plagiatul, şi foarte puţin canonicitatea legii consistoriului. Dar plagiatul şi imoralitatea, dacă sînt adevărate, sînt lucruri vechi, cunoscute de mult de către acuzatori şi care, totuşi, până la legea consistoriului, au fost tăcute—caşi cum n'ar fi existat. Şi, afară de asta, sîntem noi oare o ţară unde pecadilele să fie socotite imoralitate, imoralitatea un păcat, şi plagiatul o crimă?

Aşa dar, fondul chestiunii, astăzi aproape rămas în umbră, este canonicitatea legii consistoriului bisericesc.

Cine sînt împotriva legii consistoriului, ca anticanonică?

Mai întâiu, un episcop. Mobilul? Admitem credinţa, ori, cum zice comisia sinodului, teomania.

In al doilea rînd, un partid. Pe el ce-l mînă? Tactica. Căci nu se poate admite neverosimila întîmplare, ca două partide să fie nereligioase, şi al treilea profund religios.

Până aici nimic deosebit—sau aproape..

De-aici incolo încep lucruri curioase.

Intre apărătorii canoanelor s'a înscris şi cea mai intransigentă democraţie revoluţionară. Apriga duşmănie împotriva unei legi (bună, rea, este indiferent) care crează precedentul de a transige cu canoanele (dacă transacţie a fost), cînd e vorba de organizat, în senz democrat şi spre folosul ţării, importantul corp al preoţimii, această duşmănie, numai de dragul canoanelor, este foarte curioasă, pentru o democraţie, mai ales cînd această democraţie nici nu prea este dusă la biserică.

Şi tot la această rubrică vom pune şi pasiunea pentru canoane a presei moniste, haeckeliane, libercugetătoare, ateiste, care, în vremuri cînd n'are interese sinodale, îşi bate joc cu-atîta vervă de sfeştanie ş. c. l. şi care tratează de burghezi înnapoiaţi ori şarlatani nu numai pe cei care cred în religia creştină, dar şi pe cei care n'o insultă.

Iar la rubrica lucrurilor încă şi mai curioase, vom înregistra lupta pentru respectarea canoanelor şi a religiei străbune pe care o duc cu atîta patimă aprinsă Romînii şi supuşii romîni de alte confesiuni şi mai ales acei de religie mozaică.

Nedelicateţa, lipsa aceasta de respect de sine însuşi, samănă, dacă nu chiar o întrece, pe a acelora care se fac aţîţătorii urilor de rasă, deşi n'au în vinele lor o singură picătură de sînge daco-roman.

De sigur, un străin, chiar neîmpămîntenit, are dreptul să-şi spună părerea în toate chestiile, iar un străin împămîntenit are dreptul să aspire şi să ajungă în parlament şi chiar pe banca ministerială. Şi, dacă e botezat ortodox—ajungă şi mitropolit!

Dar un eterodox şi mai cu samă un mozaic, care are comunitatea lui religioasă şi pe care nu-l priveşte de loc respectarea sau călcarea canoanelor, ori a dogmelor ortodoxe, cu ce drept îşi ia el aere ofensate şi suferinde?

Işi imaginează cineva pe cetăţenii protestanţi din Elveţia amestecîndu-se furios şi injurios în conflictele religioase, care-ar agita pe compatrioţii lor catolici?

Inţelegem mai degrabă să lupte împotriva religiei ortodoxe, ca s'o distrugă şi s'o înlocuiască cu a lor,—e barbar, dar e în ordinea firească a lucrurilor omeneşti... Dar să facă, ei, pe ofensaţii că se aduce atingere unei religii, care nu e a lor, care e protivnică credinţei lor?

In fond, ceia ce este dureros, este că 'ntotdeauna cînd se face un pas, fie cît de timid, spre mai multă democratizare, toate forţele reacţionare (intituleze-se ele şi răs-socialdemocrate) se coalizează la moment.

Dacă acuma se va hotărî că nu se poate organiza biserica, prin timide transacţii cu canoanele, ca 'n Ardeal, unde însă au fost mai puţin timizi, apoi va mai trece multă vreme până ce lucrul astăzi perdut va putea fi recîştigat. Legea consistoriului (sau *principiul* ei) se va duce alăturea de legea islazurilor şi de celelalte, îngropate cu ajutorul tuturor democraţilor din această ţară.

Din lumea scriitorilor...

Un foiletonist se întreba mai dăunăzi pentruce criticii noştri nu recunosc pe d. Spiridon Popescu, cel mai bun cunoscător al ţărănimii după părerea foiletonistului.

Ar fi, mai întâiu, de definit ce este critica şi prin urmare cine sînt critici. Dar să trecem...

Vom încerca să împrăştiem noi nedumerirea foiletonistului, nu atît pentru a-l satisface pe dînsul, ori pentru a-l „apăra" pe d. Popescu, cît pentru a atinge cu această ocazie o chestie mai generală şi de oarecare actualitate.

D. Popescu are o mulţime de defecte. Le vom releva.—D-sa nu-şi face reclamă, nu se 'ntitulează singur cu persistenţă „scriitor romîn" şi nu colindă cele opt unghiuri, cardinale şi intercardinale, ale Romîniei libere şi subjugate. Şi nici amicii d-sale nu-i fac acest serviciu, cum cere obiceiul pămîntului, căci noi, cărora ne-ar incumba de drept această sarcină, nu cultivăm genul autoreclamei. Mai departe: D. Popescu, care are vina *reală* de a nu-şi cizela stilul în descripţie şi povestire, căci în dialog este de o exactitate şi de o naturaleţă ireproşabilă, s'a pomenit, acum, la

maturitate, într'o vreme cu tendinți tot mai pronunțate spre fleacuri (erte-nise această lipsă de cizelare a... ideei), cînd nu mai e nevoe de fond, ci numai de „formă", cînd ajunge să ciripești pe note și să nu spui nimic, să fii cu alte cuvinte ciar până la ridicol. Și cum toate acestea n'ar fi de ajuns, d. Popescu mai are enorma lipsă de șansă, ca criticii postați cu dela sine putere la poarta literelor romine să sufere de o mică confuziune între genurile literare. Iată despre ce este vorba. D. Popescu nu scrie nici romane, nici nuvele, ci „studii" în formă literară, ca, de pildă, scriitorul rus Gleb Uspenski, lucru, pe care d-sa uneori chiar îl și declară. „Moș Gheorghe la Expoziție", are ca subtitlu: „*Din psicologia celor mulți*". Dar criticul romîn modern, cînd cetește un sonet cu gîndul că cetește o nuvelă, rămîne întotdeauna perplex, și nu-i place sonetul.—D. Popescu mai are apoi și neertatul păcat de a fi „poporanist" și colaborator excluziv al „Vieții Romînești", revista atît de iubită de critica romînă. Innainte de apariția acestei supărătoare reviste, d. Popescu avea talent. Unul din criticii care-l omoară ori decîte ori îl întîlnește, îl invita altădată să scrie la revista domniei-sale, ba încă îl numea și „distins scriitor". Tempi passati...

Dar cauza principală, pentru care critica romînă modernă ucide, cînd îi vine la 'ndămînă, pe d. Popescu, sînt țăranii lui *adevărați*. A! S'ar mai înțelege țărani sentimentalizați, romantizați, îmbrăcați numai țărănește. Aceștia plac criticii romîne moderne, cași băeții care-și fac voluntariatul în haine particulare—duducilor.

Și, trebue s'o recunoaștem, țăranii d-lui Popescu sînt moglani și țopîrlani și miroase nu numai a iuft, dar și a dohot—ca țăranu...

Iar pe *acest* țăran, noi avem îndrăzneala să spunem că nimene nu l-a zugrăvit așa de *realist*—în vremea asta de suspinuri romantice și altițe tricolore.

Bine înțeles că nu ne vom entuziasma până acolo, încît să spunem că l-a zugrăvit complect. Realismul d-lui Popescu e numai psicologic. D-sa nu vrea, și probabil că nici nu poate zugrăvi decît numai sufletul țăranului, și încă și pe acesta, numai în parte: chipul în care țăranul *concepe* lumea.

Dar în domeniul acesta îngust,—această îngustime a cercului său vizual este adevăratul defect al acestui scriitor,—d. Popescu e neîntrecut. D-sa are o mare și rară putere de a intra în sufletul închis al țăranului, de a se pune în fața lumii din punctul de vedere al țăranului—de a o vedea cu ochii și a o gîndi cu mintea țăranului.

Aceasta este originalitatea d-lui Popescu. Numai el poate să ne dea primitivitatea concepției țăranului asupra vieții, ca 'n „Moș Gheorghe" și, alt aspect al aceleași primitivități, inconștiența și spiritul gregar, ca 'n „Rătăcirea dela Stoborăni".

Concepția țărănimii însă nefiind de loc, dar absolut de loc favora-

bilă claselor care petrec, urmează că d. Popescu este un răzvrătitor și un incendiar. Iar critica noastră subțire, care e de un total indeferentism, ca să nu zicem de o totală uscăciune morală, se simte *choquată* de acest scriitor „tendenționist", care-și scoate veșnic pe scenă mojicii săi cîrtitori și turbulenți.

Acesta este ultima cauză, pentru care d. Popescu nu poate avea onoarea să aibă un loc în Olimpul literelor romîne.

Iar faptul că nu-l „apreciază" critica noastră modernă, nu ne afectează de loc pe noi, amicii săi literari. Pe d. Sp. Popescu nici atîta, căci n'are vreme s'o cetească; abia acum va afla de intențiile ei homicide—și sperăm că ne va erta că l-am pus în discuție.

De altmintrelea, mult competenta noastră critică contemporană e atît de subtilă și înnaltă; a progresat atît de disproporționat cu celelalte ramuri de activitate publică și privată, încît ea nu mai apreciază nici pe un Caragiale. Prin cel mai caracteristic reprezentant al ei, ea a vorbit de sus, de foarte de sus, despre ultimul volum al maestrului, ba și-a bătut joc fin, fin de tot,—e foarte fină critica modernă, cînd e reprezentată prin cea mai proeminentă a ei circumvoluțiune,—și-a ris cu o satanică cruzime și de scrierile vechi ale lui Caragiale, care plăceau mult odinioară acelor minți obtuze, ce se numesc Maiorescu și Gherea. Ba, critica subțire strîmbă cu nobleță din sensibilu-i nas chiar și față de contemporanul ei Sadoveanu. Ea dă a 'nțelege că s'a 'nșelat anțerț și că acuma, rafinată și saturată de cultură literară, nu se mai lasă prinsă ușor. In schimb, ea se sufocă de admirație pentru amicii ei intimi, care exprimă așa de susurat și „limpede" un fond ce încă nu există.

Căci critica din ultimul sezon, în înnaltele ei preocupații, uită o mică, o măruntă banalitate: că *nimic* nu trăește prin combinații de fraze simetrice, că nimic n'a rămas care să nu conțină un adevăr asupra lumii.

Un critic de aiurea,—deci forțamente mai prost,—dar, însfîrșit, un fel de critic și el, Ferdinand Brunetière (va fi recuzat, știu, căci scrie lung, cu repetiții, cu *qui* și *que*, dar îl citez: azi am toate îndrăznelile), acest critic plicticos zice că Regnard a scris mai bine decît Molière, dar că Molière a spus cîteva adevăruri asupra omului.

Acum, e sigur, noi n'avem aștri de-o așa primă mărime. Și tot așa de sigur e că, afară de trei-patru în cîteva bucăți, afară de alți patru-cinci în cîteva pagini, unde au găsit un accent omenesc—toți ceilalți își vor supraviețui puțin timp. Unii își vor da duhul odată cu dispariția lor de pe scenă, alții nu după multă vreme.

Ei bine, cu primejdia sigură de a ofensa cele mai delicate sentimente ale criticii contemporane, eu cred că d. Popescu va mai trăi puțin după ce-i va fi înghețat condeiul. Căci tot se vor mai găsi oameni peste o bucată de vreme, pe care să-i *intereseze* ce gîndea odată țăranul romîn despre civilizația, pe care clasele dirigente i-o puseseră în spinare în secolul al 19-lea și

ce suflet se sbătea în ţărănimea aceia care a fost masacrată la inceputul acestui secol, fiindcă n'a mai putut suporta acea splendidă civilizaţie.

Dar cine, afară de moştenitorii direcţi ai criticei noastre moderne, işi va mai bate capul cu exerciţiile stilistice ale contemporanilor noştri? Căci dacă sufletul omenesc rămine, stilistica se demodează. Şi cînd te mai gindeşti că critica de-atunci nu va mai fi amică sinceră şi personală a eminentului stilist din zilele noastre, te-apucă un fel de descurajare, la fel cu descurajarea pe care trebue s'o cuprindă pe o domnişoară de azi, care se gindeşte că rochia împedecată, cu care stîrneşte admiraţia tinerilor ofiţeri, cînd îşi întorc capul după dînsa, peste o bucată de vreme va stîrni rîsul colectorilor de estampe.

Aşa dar, scriitorii de azi, care şi-au ochit de pe-acuma locuri virane pentru statuile lor viitoare, să nu se lase amăgiţi de plus-quam-superlativele criticilor lor personali şi să creadă cumva că ceia ce nu e *document omenesc* e viabil. Ceia ce sună din coadă, ori chiar amuzează numai,—moare, admiţînd că s'ar fi născut... Ce sonoritate în delirant admirata pe-atunci O fată tînără pe patul morţii—şi ce cacofonie în puţin admiratele pe vremuri Meditaţii ale lui Alexandrescu Grigorie! Şi ce expresii surprinzător de originale şi unic de frumoase în opera unui Bertier, Coyer, etc. (vezi pg. 250 din acest Nr.), scriitori care, totuşi, au murit, pentrucă n'au spus oamenilor lucruri destul de interesante despre oameni.

Evident, cine nu preţueşte frumuseţa formei? Cine nu vede că Alexandrescu ar fi fost un mult mai mare scriitor, dacă s'ar fi exprimat cu mai multă îngrijire? Cine nu admiră pe un Anatole France *şi* pentru stilul său? (La noi, lucru absolut caracteristic, e admirat numai pentru atita. Această cea mai înnaltă expresie a unei vechi şi rafinate culturi, pentru critica noastră nu e decit: „Cel mai acurat *stilist* al Franţei").

De sigur, fără formă nu există scriitor. Ciţi oameni n'au viziure şi simţire—dar nu pot *spune?* Ba chiar şi cizelarea, oricit de migăloasă, e necesară. Fără ea, un scriitor va fi întotdeauna inferior sieşi. Dar de aici pănă la concepţia pur acustică a artei, mai e!

După această concepţie, Tolstoi e un scriitor mai mic decit 70 din cei 85 de scriitori romini actuali, şi asta nu se poate!

Adaos la corectură.—După ce-am dat la tipar rîndurile de mai sus, am fost apucat de un scrupul şi, ca să-mi verific impresiile, m'am baricadat în casă, înconjurat de publicaţiile tuturor institutelor de editură din ţară. Şi-am constatat că sonoritatea, cu care spuneam mai sus că unii scriitori ar voi să-şi ascundă lipsa de idei, este o calomnie, bine înţeles involuntară. Cei mai mulţi din ei nu sînt nici armonioşi.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

D. Anghel. *Povestea celor necăjiţi.* Editura Librăriei Nouă.

D. Anghel este unul din rarii noştri scriitori, al căror izvor de inspiraţie, fără să fie prea abondent, este totuşi nesecat. In proză caşi în versuri, în bucăţile de o mai lungă inspiraţie, caşi în scurtele şi strălucitoarele improvizări de citeva pagini, pretutindeni spiritul şi fantazia lui îmbracă formele cele mai neaşteptate şi mai originale; nu simţi nicăiri sforţare şi niciodată nu se repetă.

Duşman al retoricei şi utopismului convenţional, găseşte în lira sa accente vibrante, note sfîşietoare şi expresiuni de o energie zguduitoare pentru zugrăvirea durerii celor mici şi izbucnirea revoltei celor îndelung răbdători. Forma, totuşi, rămîne simplă şi măsurată, graţie instinctului aceluia fin, cu care ştie să aleagă ceia ce trebue şi să dea viaţa în forma cea mai desăvirşită.

In volumaşul acesta al d-lui Anghel, povestirile sînt scrise probabil la date deosebite şi izvorite din inspiraţii variate; ele se alătură la întîmplare, fără nici o preocupare de unitate şi spiritul poetului aleargă viol dela un subiect la altul, trezind impresiile cele mai variate şi parcurgînd cu un fior prelungit întreaga gamă a simţirilor omeneşti. Dela acea întunecată şi zguduitoare „poveste a celor necăjiţi" până la feerica fantazie polară de iarnă dela Constanţa, trecind prin spleenul zilelor noastre, cu lumina cenuşie de mizerie şi nostalgia vremurilor de altă dată, a vremurilor de sărbători fastuoase, visînd la nestimatele din „casa Grenadelor" a lui Oscar Wilde, sau la „casa veche", acea apariţie lunară a unui trecut de mult îngropat, poetul reflectează toate luminile sufletului nostru, aici atingîndu-ne abia senzibilitatea cu dezmierdarea unor preţioase imagini, dincolo făcînd să pătrundă adinc şi ascuţit ca o săgeată o simţire energică şi vie, dar totdeauna ştiind să se oprească la timp, pentru a lăsa adeseori impresia de ceva neisprăvit şi tocmai pentru aceasta atit de suggestiv. Poetul iubeşte şi resimte, cu aceiaşi ardoare şi pornire, lucrurile cele mai disparate şi mai contradictorii din lume; contemplă cu acelaşi interes toate feţele nenumărate ale veşnicului principiu al vieţii, se bucură de toate formele eternei frumuseţi şi totul e învăluit de o filozofie vagă şi subtilă, uneori împodobită de toate nestimatele unei fantazii bogate, alteori simplă şi severă, dar întotdeauna ascunsă, discretă şi insinuantă. Nicăiri această filozofie nu ne strînge însă inima mai dureros decit în acele pagini adorabile, în care poetul evocă dulcile amintiri ale atitor lucruri ce au fost, în fuga clipelor, „care trecînd sporesc o moarte".

Bucata „Aduceri aminte", in care sint minunat traduse aceste versuri ale lui Bataille:

Aducerile aminte-s odăi fără zăvoare,
Odăi pustii prin care să intri nu 'ndrăznești
De cind muriră 'n ele străbunii...
Și trăești
Trecind pe lingă ele, tăcut prin coridoare...

. . . .

este o adevărată poemă, atit de frumos scrisă, incit in unele părți ești ispitit să le 'nveți pe de rost, nu numai pentru frumuseța formei, dar și pentru muzicalitatea frazelor. Anghel place mai ales pentru răsunetul acela prelung, ce-l deșteaptă in sufletul cetitorului și in care știe să facă să răsune proza sau versul ca orga intr'o catedrală imensă, cu acustică desăvirșită. Acustica insă o creiază tot el.

Dacă incendiul ce a consumat puțina avere a acestui bogat talent, a distrus multe din aceste prețioase juvaeruri, pe care numai D. Anghel știe să le cizeleze, literatura noastră perde in destul ca să nu ne putem mingiia deplin cu gindul că autorul, incă tinăr, are vreme să ne dea multe, multe din aceste pagini de acum innainte.

*

I. Boteni. *Drumuri*. Biblioteca Minervei, București.

Urmind pe d. I. Boteni cu multă greutate și osteneală pe „Drumurile" sale, am făcut o haltă și m'am gindit, intre alte multe scrieri cu impresii de călătorie, la citeva note ale lui André Gide, „*Voyage au Val d'Andorre*", cetite acum in urmă și care mi-au lăsat o impresie adincă, deși erau simple și nu conțineau nici un eveniment extraordinar. Mi-au făcut impresia mai ales prin accentul lor de *sinceritate* și atunci mi-au venit in minte reflexiile aceluiași André Gide asupra *sincerității*. „Vai, zice el, cite confuzii nu se fac intre sinceritate și *le sans gêne!*" Iar in altă parte: „Numai personalitățile banale sint sincere cu mare ușurință, pentrucă o personalitate nouă (singură interesantă) nu-și găsește expresia *sinceră* decit intr'o formă nouă".

Forma nouă nu o găsesc decit artiștii ce au și un fin simț de autocritică, și in genere sint sinceri tinerii... fără nici un fel de autocritică!...

D. Boteni iși incepe notele sale de călătorie astfel:

„Din Tulcea plecăm la Sulina pe „Drau", vaporul austriac *văpsit in culoare albă, deschisă, de veselie, cum sint blondele vieneze cu părul de mătase și cu ochii ca cerul*".... Noroc că e profesor de franceză și nu de limba romină... Cind nu e impodobit cu asemenea panglicuțe, stilul său e mai banal decit un proces-verbal... Despre sinceritate insă n'avem ce zice, d. profesor e foarte sincer. Păcatul e că in niște note de călătorie, mai mult decit in orice alt gen de scrieri, se cere o personalitate *nouă*, căci nu locurile și oamenii fac interesul notelor de călătorii, ci reflexul acestei personalități asupra lor. Altfel nu văd intrucit m-ar interesa conversația pe o sută și mai bine de pagini cu domnul profesor, care, cu toată naivitatea unui călător „cu trenul de plăcere", admiră la Cimpulung „lămpile cele sistem nou" și nisipul de pe jos al bulevardului „Pardon", sau... „parcul Krețulescu" cu lumea gătită ce vine să se odihnească, in zilele calde ale verii, care aduce Cimpulungului „străini săi!...", sau nu știu mai unde casa serviciului tecnic și „inceputul de alinieri pentru un viitor bulevard mic" etc. etc..

I. S.

***

Victor Eftimiu. *Inșiră-te mărgărite*. Poem feeric in două părți (4 acte). București.

N'am văzut reprezentat poemul feeric al d-lui Eftimiu. Teatrul are optica lui specială și desigur, cetit, poemul iși pierde o parte din farmec. N'așì putea spune că vechiul basm povestit și poetizat de un suflet modern nu m'a impresionat și nu m'a incintat chiar citeodată. Deși cu toată buna voința, nici prin puterea concepției, nici prin psihologia eroilor, poemul nu mi-a adus aminte, ca unui critic care are secretul apropierilor ingenioase, de Manfred al lui Byron sau de Cain al lui Leconte de Lisle, trebue să recunosc d-lui Eftimiu fantazie colorată, simțul situațiilor dramatice, oarecare avint liric, insușiri prețioase, dintre care nu știu dacă d-sa posedă vreuna intr'un grad superior, dar care desigur in același spirit se găsesc rareori reunite.

Actul intăi e mult mai izbutit decit celelalte. Sintem la curtea lui Alb impărat, care vrea să-și mărite cele trei fete. Feciori de crai veniți din lumea departată defilează in fața lor. După sfatul impăratului, cele două fete mai mari iși aleg repede mirii, lovindu-i cu merele lor de aur. Cea mai mică nu se poate hotări insă așa ușor, ea nu simte incă nici o tresărire in suflet și o spune impăratului. Supărat, el o blestămă: după cum nesocotește feciorii care o cerusc, să fie nesocotită de cel dintăi pe care-l va iubi. Blăstămul se indeplinește. Făt-Frumos sosește la curte. El caută pe Cosinzeana, mireasa lui de odinioară ripită de zmău. Fata cea mică a impăratului se simte cucerită dela prima vedere; ea aruncă in voinic mărul de aur, dar el rămine nepăsător, gindurile lui se indreaptă in altă parte. Acest Făt-Frumos e mai puțin vag și abstract de cit cel pe care-l cunoșteam din basme, in firea lui sint trăsături mai individuale care-l fac mai apropiat de sufletul nostru. In locul voinicului cu plete aurite, care simboliza avintul spre ideal, dorința tărimurilor necunoscute, avem un erou ușuratic, vorbăreț, vanitos, care nu se inchină decit femeii.

Din figura oropsită a basmelor, din rivalul său zmeul, poetul a făcut un răsvrătit, un om din popor, care are ca ideal puterea și gloria, o fire bărbătească și oțelită, pentru care femeia poate fi uneori un mijloc, niciodată unul din scopurile mari ale vieții. Scena in care Făt-Frumos și Zmeul se intilnesc și in care cel din urmă iși arată disprețul pentru idealul celui dintăi, are efecte de contrast frumoase. In actul al III-lea sint citeva scene prea lungi și fără un raport strins cu acțiunea. Flăcăi, fete, moșnegi glumesc sau vorbesc de Zmei și Balauri. Scena dintre Făt-Frumos, care e in veșnica căutare a Cosinzenei, și fata cea mică a impăratului, devenită acum Zina florilor, are citeva momente izbutite, deși poetul a pus in ea desigur mai multă căldură, decit delicatețâ și grație.

In actul ultim lupta epică a celor doi eroi și moartea Zmeului sint povestite de un flăcău. Făt-Frumos se poate in sfirșit apropia de Cosinzeana. Ea insă rămine rece la vorbele lui aprinse și mărturisește dragostea ce s'a născut in ea pentru firea puternică și bărbătească a Zmeului.

Făt-Frumos se revoltă și intr'un avint brutal, melodramatic și nepotrivit cu firea lui, așa cum ne era cunoscută, vrea s'o ucidă. Zina florilor, care-l urmărea pretutindeni cu iubirea ei nefericită și resemnată, apare atunci și ii oprește brațul. Cu vorbe ințelepte ea il invață să nu piardă nădejdea, să aibă răbdare, amintirea nu durează mult in sufletul femeilor și la urmă ele se lasă cucerite de invingător.

In privința execuției și a mijloacelor artistice, poemul e inegal. Se găsesc in el alese frumuseți de detaliu. Versurile in care fata impăratului cinta visul ei de iubire:

Măr de aur, măr de aur, cine imi va fi alesul?
Mi-ai crescut pe o creangă 'n suflet, frate bun cu ne 'nțelesul
Dor al clipelor de seară și-al visărilor de Mai...

Toate dorurile mele, toate visele-mi chemai...
Măr de aur, măr de aur cui o să te svîrlu oare?
Din speranţe şi din vise ţi-ai legat plăpîndă floare.
Şi-ai crescut mereu din ele, tot mai mare, până cind,
Implinit căzuşi din suflet pe pămînt alunecind...
Tu eşti visul, tinereţa, tu eşti zîna cea de mîine.
Sufletu-mi intreg e 'n tine..., de te dau ce-mi mai rămîne?
Cine străjuieşte oare al fecioarei căpătăi
Cind asvirle mărul de-aur al visărilor dintăi?
Cîntă pasărea de seară, iar în iarba 'nrourată,
Cu grămada, licuricii luminiţele şi-arată,
Luminiţele albastre, roşii, albe, viorii,
Peste care cad a lene flori de măr trandafirii...
Inflorîră iarăşi merii... merii dragi... a citea oară?
A venit iar primăvara şi cu ea mi se strecoară
Flori de măr... visări deşarte peste sufletu-mi pustiu
Să mă duc pe un cal... să mă duc fără să ştiu
Şi mă scutură un tremur şi mă 'ncinge o dogoare
Să mă duc cum fuge vîntul peste ape şi ogoare
Şi să-mi uit singurătatea... toate cîte-am îndurat
De cind fui ursită 'n lume să fiu fată de 'mpărat.

şi versurile în care Făt-Frumos îşi slăveşte idealul:

— O femeie! Da! Iubirea! Iată singura-mi comoară.
Ea-mi aprinde 'n zare flăcări, mă învie, mă omoară...
Pentru ea străbat pămîntul şi mă lupt inverşunat,
Drumul vieţii, pe furtună, numai ea mi-a luminat...
Da! Iubirea! Iată visul, visul scump ce mă frămîntă...
Ea îmi pune flori în plete şi'n lumină mă 'vestmîntă
Ea mă face veşnic tînăr, sprinten, viu, neobosit
Şi mă 'ndemna iar la ducă, iar să plec, cînd am sosit!

Pe cîmpia 'nzepezită cînd e noaptea viorie
Parcă-aştept să-i văd culcată umbra lungă, albăstrie
Glasul ei îmi cîntă doine în suspinul unui val,
Glasul ei îmi spune basme într'o doină de caval...
Văd obrazul cum îi rîde intr'un soare ce răsare,
O ghicesc cum trece leneş în frunzişul ce tresare.
Iară cîntul ciocîrliei aninat deasupra mea,
E chemarea depărtată care-mi vine dela ea.

sînt versuri pline de culoare, de plasticitate, de avînt pasionat. Nu toate sînt însă la înnălţimea acestora; în multe efectul e stricat prin întrebuinţarea unor detalii prozaice sau a unor expresii vulgare. Aceste detalii şi expresii pot fi la locul lor într'o povestire, pentru un poem în versuri însă, chiar dacă eroii lui sînt primitivi, simţul nostru estetic devine mai exigent şi lipsa de fineţă îl jigneşte.

Imagini şi comparaţii noi şi originale nu se găsesc tocmai des în versurile d-lui Eftimiu. Acele de dragoste prin factură şi prin cuvinte îţi aduc adeseori aminte de Eminescu. Versuri de felul acestora îmi amintesc pe Alecsandri:

Noaptea vine... vine ceasul cînd răsufletele firii
Fac să tremure de doruri iarba, roua, trandafirii
Cînd miresmele de floare se înalţă în văzduh
Unde fîlfîie din aripi al iubirii dulce duh...
Ceasul sfînt al înoptării cînd zefirii toţi adie
Peste valuri, printre frunze, răspîndind-o melodie
Unde mor înăbuşite vorbe, şoapte, sărutări...

Intîlnim uneori reminiscenţi banalizate din poezia populară:

A venit şi ziua-aceia, cununia gata ni-i...
Stelele ne ţin făclie, iară mîndrii păltinaşi
In biserica 'nstelată ne-or fi preoţi, ne-or fi naşi...

Un element care lipseşte poeziei d-lui Eftimiu e sentimentul misterului, a lucrurilor de dincolo de orizon. In lumea asta albastră de basm e prea multă culoare şi lumină şi se simte parcă nevoia unor tonuri mai umbrite, mai nelămurite, mai vagi.

Versurile sale cele mai frumoase se disting mai mult prin intensitatea evocării, prin forţa plastică, decît prin originalitatea simţirii şi caracterul personal al accentului.

O. B.

***

Biblioteca Lumen: A. Cehov, *Drăguţa*;
I. Turghenieff, *Un vis ciudat*;
Maxim Gorchi, *O idilă*;
Fr. Nietzsche, *Omul superior*;
L. Tolstoi, *In ce constă fericirea*;
Dr. C. Sorbu, *Curiozităţi ştiinţifice*;
H. Sudermann, *Nunta Yolanthei*;
Guy de Maupassant, *Răzbunare*;
H. Sienkiewicz, *Ianko muzicantul*.

Toate aceste lucrări se cuprind în zece numere ale bibliotecii, cam pe vreo trei sute şi ceva de pagini. E o materie destul de felurită, menită să alunge mai ales plictiseala drumurilor de fier.—Răspunde unei nevoi această bibliotecă?—N'aduce nimica nou. Şi alţi editori tipăresc traduceri felurite din literaturile străine: şi broşurile de 30 de bani sînt bune pentru lungile ceasuri ale *unui* comis-voiajor,—căci cînd sînt doi la un loc, nimic pe lume nu-i mai poate face să tacă.—Broşurile acestea galbene sînt poate mai eftine? Şi asta ar fi ceva.—Dar pentru 15 bani dau 32 de pagini. Sînt mai scumpe prin urmare decît volumaşele de o sută şi ceva de pagini pe care liceanul le ia cu 30 de bani. Atunci?—Cred că biblioteca *Lumen* caşi alta mai nouă care a apărut, *Luceafărul*, dovedeşte înmulţirea cititorilor.—Se poate face şi pe terenul acesta o afacere, bazată pe un număr mai mare de cumpărători.

Cînd în ţara noastră erau douăzeci şi cinci de cititori, cărţile editate de Socecu: *Alecsandri*, *Odobescu* ş. a., aveau preţuri fenomenale: patru şi şase lei volumul. Cei cărora le dădea mîna să plătească aşa preţuri nu le cumpărau; cei care ar fi vrut să le aibă în micile lor biblioteci erau studenţi săraci. Azi liceanul cumpără o cărticică cu preţul a două prăjituri. *Creangă*, *Alecsandri*, şi *Odobescu* se pot găsi azi în rafturile oricărui student sărman.

Bibliotecile eftine care se întemeiază acuma sînt dar mici afaceri. Şi pentrucă sînt afaceri din domeniul nostru oarecum, e interesant să se afle cît produce mica industrie a traducerii, bieţilor traducători! Editorii bibliotecilor *Lumina* şi *Biblioteca pentru toţi* plătesc 40—60 lei un volumaş cam de 100 de pagini. Biblioteca „Minerva" plăteşte mai bine. Traducerea dată, e dată *pe vecie*. Cît pot plăti cei ce editează broşurelele de 15 bani şi de 20 de bani? Pentru 30 de pagini cît vor fi plătind, cînd se plăteşte suma de mai sus pentru o sută de pagini?

Deaceia nu trebue să ne mirăm că traducerile acestea sînt aşa de puţin alese şi aşa de grăbite. Toată lumea, şi editorii şi scriitorii, ar voi să fie mai bune, dar nu se poate.

Citind broşurelele acestea, dăm nu numai peste curiozităţi de traducere. Pentru zece lei, editorul nu se mulţămeşte numai cu traducerea a două nuvele de Maupassant; ar voi dela d. A. Mîndru şi o prefaţă. Şi deşi biblioteca stă mărturie pentru oricine, nu ştiu dece d. A. Mîndru, acest îndrăgit al muzelor, devine entuziast deodată, spune editorului său „dragă prietene" şi-i dă sfaturi aşa de mişcătoare, încît te gîndeşti că e vorba de publicarea marei enciclopedii a lui Larousse.

„Ca încheere—zice d. Mîndru—te

sfătuesc din toată inima: ține-te de ce ai început, stărueşte în munca ta şi dispreţueşte răsplata omenească. Lucrurile mari cer jertfe; şi tu faci un lucru mare cu biblioteca ta. E o adevărată fericire, cînd te gîndeşti că poţi pune la îndămînă tineretului nostru dornic de lumină, lucruri de o valoare consacrată, pe un preţ de 15 bani. Eşti singurul care ai încercat şi care cred că o să izbîndeşti. Sînt multe neajunsuri, multe piedici, şi... poate chiar lacrimi... dar lacrima e răscumpărarea vieţii".

Poftim! Şi ne mai aducem aminte de alte asemenea accente către aceşti mecenaţi editori, care cumpără pe veci, cu 60 de lei, de multe ori traduceri proaste, dar cîteodată lucruri bune dela scriitori cunoscuţi.

Lupul din fabulă nu trebuia să iea decît o piele de fiecare oaie,—şi pentru asta oaia trebuia să rămie recunoscătoare.

Să vedem însă măcar în treacăt şi un asemenea „lucru mare" care cere „atîta jertfă", cum suspină d. A. Mîndru.

No. 82 al bibliotecii „Lumen" cuprinde *curiozităţi ştiinţifice* culese şi traduse de dr. C. Sorbu: *Supravieţuirea corpului, plante carnivore, fabricarea diamantului, idiosincraşia, boala somnului, pentru ce e cerul albastru* şi alte curiozităţi ştiinţifice. Sînt lucruri mărunte culese de prin gazete dela rubrica „felurimi", şi puse cap la cap. Imbălsămarea, plantele carnivoare, şi albăstrimea cerului stau alături.

Iată şi cîteva mostre de traducere: „Lavoisier *avea un comun* cu Pasteur..." „Una din trăsăturile cele mai frumoase ale caracterului omenesc, este plăcerea *ce o resimte în* amintirea trecutului..." „...Marini *reddădu* unei mîni *dintr'o mumie* egipteană întărită de 5000 de ani frăgezimea şi elasticitatea unei mîni umane..." „Are pe frunzele ei *doi spini, care* dacă o insectă neprevăzătoare, atrasă de frumuseţa florilor se aşează *pe ele*, frunza se închide..." Etc.

Iată cum dă doctorul Sorbu definiţia *paleontologiei:* „ştiinţa care se ocupă cu descrierea animalelor cu care a vieţuit omul în timpurile primitive..."

Poeţii au cîteodată entuziasmuri neexplicabile.

*

Biblioteca Luceafărul: Guy de Maupassant, *Povestea unei fete de ţară*;

Necrasoff, *In ocnele Siberiei*;

Rudyard Kipling, *Amintiri din pension*;

François Coppée, *Un accident*;

H. de Balzac, *Ilustrul Gaudisart*;

Grazzia Deledda, *Iubire tainică*.

Altă bibliotecă eftină de traduceri. Opere alese la întîmplare.

Ocnele Siberiei, un fragment fără adîncime şi fără legătură, care se sfîrşeşte pentrucă s'au sfîrşit cele 32 de pagini.

Amintiri din pension de Rudyard Kipling, alt fragment. Opera lui Kipling, *Stalky & C-ie*, e o lucrare prin excelenţă englezească, care cuprinde o viaţă specială. E un fel de roman care cuprinde povestea drăciilor unor colegieni englezi. Pentru tineretul britanic şi pentru gentlemenii care-şi aduc aminte de zbieguirile tinereţii, opera aceasta a lui Kipling trebue să fie un deliciu. Noi n'o putem înţelege bine, pentrucă cuprinde o viaţă specială, viaţa pensionatelor englezeşti; şi e luminată de un umor deosebit, de aluzii anumite, care dacă nu ţi-s familiare, nu-ţi pot produce plăcerile şi emoţiile pe care le produc compatrioţilor lui Kipling. Noi care avem oarecare cunoştinţi de Englezi, de educaţia şi viaţa şcolilor lor, putem străbate cartea aceasta foarte interesantă, dar cei mai mulţi dintre cititorii micilor bibliotecі nu sînt pregătiţi.

In urma citirii cărţuliilor acestor biblioteci avem de făcut o mică observaţie gramaticală, care se adresează celor cărora limba romînească nu le-a fost limba de naştere. E vorba de *a spune* şi *a zice* şi de *a merge* şi *a se duce*, întrebuinţate cum nu trebue.

In traducerea *Iubire tainică* de *Grazzia Deledda*, făcută de d. A. Nora, găsim următoarele lucruri:

„—Nu mă duc, nu mă duc! se boci fata.

—Ba *ai să mergi*, iac'aşa..." (In loc de: *ai să te duci!*)

Invăţătorul era în vacanţă. Mikela *merse dar*. —" (In loc de: *se duse*).

In altă parte o fată roagă pe un servitor să se ducă într'un sat:

„—Spune-mi numai, vrei *să mergi* ori ba?" (In loc de: *vrei să te duci ori ba?*)

Apoi:

„—Jură-mi mai întăiu că n'ai *să zici* nimic unchiului cînd s'o întoarce". (In loc de: n'ai să *spui* nimic...)

Şi iar:

„—Să *mergi* la noi acasă şi să-i dai mamei o scrisoare". (In loc de: *să te duci* acasă la noi...)

D. Nora şi alţi mulţi întrebuinţează aproape pretutindeni pe *a merge* şi pe *a se duce* nepotrivit: pe *a merge* în locul lui *a se duce* şi pe *a se duce* în locul lui *a merge*.

De pildă în loc de: *mă duc* la mama; vrei *să te duci* singur ori nu? Vrei *să mergi* cu mine în cutare loc?—d-sa şi alţii zic: *merg* la mama; vrei să *mergi* singur ori nu? Vrei să *te duci* cu mine în cutare loc?

Tot aşa face cu a *zice*: Vrei să-i *zici?* în loc de vrei să-i *spui?*—Il întrebuinţează pe *a zice* în loc de *a spune*.

Verbele *a spune, a zice, a merge, a se duce*, însă, le întîlneşti mai la fiecare pagină, într'o carte de povestiri, şi greşita lor întrebuinţare te face numaidecît să te gîndeşti la originea străină a traducătorului.

Trecem peste atîtea şi atîtea necunoaşteri de cuvinte şi întrebuinţări greşite: „pieptene de fier" pentru cai, în loc de ţesală; un tînăr care „căpătase" mîna unei fete; un păr buclat, frumos pieptănat *peste ceafă*, care strălucea *pe după* căpşoru-i drăguţ, ş. a., ş. a.

Cărţuliile de traduceri, gazetele noastre, furnică de frumuseţi de acestea. Ce-i de făcut? Consemnarea lor ar cuprinde volume.—Să taci, nu-i tocmai bine; să organizezi manifestaţii studenţeşti, nici atît. Noroc că limba noastră cea dulce şi înţeleaptă se apără ea singură de zgura aceasta; circulă limpede şi mlădioasă în popor, şi toţi învăţăceii de azi şi de mîine a curatei limbi au de unde să se adape....

F.

* * *

N. Rădulescu-Niger. „*Povestirile lui Moş Iftimie Hîrobor*".

Ioan Dragoslov. „*Flori şi Poveşti*".

St. O. Iosif. „*Din legendele Neamului Hohenzollern*".

Bucureşti, 1911, „Biblioteca societăţii Steaua". Preţul unui volum 20 bani.

Broşurelele editate de societatea „Steaua", înfiinţată în scopul modest de a contribui la răspîndirea culturii în popor, nu pot şi nu trebue să fie judecate după valoarea ştiinţifică ori artistică a lor. Măsura în care ele pot fi în adevăr folositoare scopului urmărit de societate e singurul criteriu just de apreciare a lor. Cu asta nu voim să spunem că arta ar fi ceva păgubitor, ori măcar inutil în astfel de publicaţii... o nu, din contra; dar vrem să spunem că o carte de popularizare poate fi de folos şi fără a fi scrisă de un artist.

Aceasta ne explică pentruce numele d-lui N. Rădulescu-Niger, care, deşi a publicat un mare număr de volume de poezii, nuvele şi chiar romane, nu e un nume în literatura romînească, poate fi pus în fruntea acestei recenzii: aplaudăm fireşte cu amîndouă mînile cînd biblioteca „Steaua" tipăreşte ceva de d. Sadoveanu ori d. Slavici, dar în definitiv am putea primi şi publicarea unei broşuri de d. Rădulescu-Niger, dacă....

Din nefericire acest „dacă" rămine fără urmare. Broșurica „Povestirile lui Moș Iftimie Hirobor", pe care la urma urmei ca stil și limbă aproape am accepta-o cu toate greșelile de acord și cu tot dialogul nenatural,— e o copilărie. D. Rădulescu-Niger pune pe un țăran bătrîn să istorisească consătenilor săi niște istorioare inventate de autor pentru a lămuri țăranilor diferite chestiuni, cum sint: cultura intensivă a pămintului, Casa Rurală, industria casnică și altele. In fond „povestirile lui Iftimie Hirobor" sint tot disertații teoretice, numai li s'a dat de autor forma asta hibridă de... povestiri fără poveste.

Nu știm ce i s'a părut autorului că face cu asta, probabil a crezut că punînd invățăturile în gura unui sătean le face mai accesibile țăranului,— dar ne mirăm cum nu i-a venit d-sale singur să ridă cind a putut scrie titluri ca: „Povestea Casei Rurale", ori „Povestea Portului Național"....

Și ne mai vine sub condeiu o intrebare: oare cine hotărăște publicarea acestor broșurele în numele societății „Steaua"?....

Sub titlul de „Flori și Povești", d. I. Dragoslav dă patru legende populare despre flori, de felul acelora pe care le-a utilizat Alecsandri pentru păseri, flori, etc.. D. Dragoslav stăpinește în deajuns graiul dela țară ca să poată da povestirilor sale tonul firesc al povestirilor populare, așa că broșura sa se poate ceti cu plăcere. Iar intrucit poveștile sint literatura cea mai apropiată de sufletul poporului, evident cartea sa va putea vorbi sufletului sătenilor și va fi folosită în reuniunile lor.

Pentru popularizarea numelui familiei regale și pentru intărirea sentimentelor de iubire și de devotament către ea, d. Iosif ar fi putut alege ca să povestească ceva din viața reală a Regelui și Reginei noastre. Vitejia și înțelepciunea Lui pe cimpiile Bulgariei, bunătatea și solicitudinea pe care „Mama răniților" a arătat-o flăcăilor noștri în spitale,—ar fi procurat povestitorului un material mai bogat și mai interesant decît legendele germane asupra familiei Hohenzollern.

Dar dacă astfel ar fi dat ceva mai interesant pentru popor, unde cărțile d-lui Coșbuc nu s'au prea răspindit, în schimb prin broșura sa din biblioteca „Steaua" d. Iosif ne-a dat o carte pe care o cetim cu plăcere și noi. Legendele prelucrate de d-sa după Schwebel sint redate intr'un stil simplu, sobru și foarte curgător, care face lectura ușoară și plăcută.

M. C.

***

N. Iorga. *Răscoala Seimenilor împotriva lui Matei Basarab.* București. Acad. Rom., 1910. 24 pg. 30 bani.

Așa cum scrie d. Iorga de obiceiu, fără multă pieptănătură stilistică, cu imbinări de cuvinte, ca de pildă „indărătnicia sa luptătoare", cu ocoliri prin genealogii și amănunte de fapte în parte netrebuitoare pentru lămurirea chestiei in discuție, dar pe care nu vrea să le piardă și le va mai utiliza altădată (poate la istoria armatei), e totuși satisfăcător descurcată chestia răscoalei Seimenilor prin broșura de față. Pe lingă cronicile rominești (în special Ludescu) ș. a. și colecțiile de doc., i-a servit mult cronica Sasului Kraus (în *Fontes rerum austriacarum, Scriptores*). Se lămurește cine erau Seimenii. Sirbii au inceput a se 'nrola ca mercenari din timpul lui Mihai Viteazul, de cind s'au răsculat unii contra pașii din Temișoara. Mihai a atras și Sirbi din Bosnia și Raguza (Baba-Novac, Deli-Marcu), cu miile; ei veniau cu soțiile și copiii lor; dar până la Matei nu se chemau Seimeni și nu era nici titlu de agă. Matei a purtat acest titlu și a comandat Sirbi înnainte de a fi domn; îi cunoștea și era stimat de ei ca viteaz. Dar corpul Seimenilor e creat de el, după cum spune Kraus, în 1636, din munteni Bosniaci, care până atunci hoțiseră.

Sultanul Murad IV, voind să desființeze pe spahiii și pe ienicerii degenerați, și-a inființat o oaste nouă de *Seimeni* cu turbane roșii, luați mai mult dintre Bosniaci; această oștire a durat puțin după moartea grabnică a sultanului. Din acești Seimeni impraștiați și-a organizat Matei pe-ai lui. Se lămurește apoi pricina răscoalei. Un fiu natural al lui Radu Șerban, Constantin (Domnul de mai tirziu), deși însemnat la nas, fusese iubit de Matei, ajunsese serdar și ajutase vitejește pe Rákóczy în Ardeal; dela o vreme Matei il înlătură și vrea să lese urmaș pe un nepot al sau de soră, Diicul Buicescu, pe care-l face spătar, adică mai mare peste oștire; dar acesta era ușurel și neiubit de popor și de soldați. Constantin trebuia să facă o lovitură: să ia spătăria lui Diicu și să silească pe Matei la abdicare; se temea de energicul boer Radu (Vărzarul), care era armaș, și de vistierul Ghinea Brătășanul (=Țucală), cumnatul lui Matei. De aceia Constantin Șerban a provocat răscoala și Seimenii au ucis pe cei 2 boeri. Matei a murit din cauza bătrîneții și a rănii dela Finta; așa Constantin a pus mina pe tron.

V. D.

***

Eliodor Constantinescu. *Problema învățămîntului secundar în Franța.* Un vol. 205 p., Rimnicu-Vilcea. 1911.

Un istoric al școlilor franceze din evul mediu până azi, expunerea reformei școlare din 1898 și in special școlile primare superioare din Paris, studiate din punctul de vedere al scopului, al organizării, programelor și metodei de predare, al personalului administrativ și didactic, formează cuprinsul volumului de față. In afară de o bogată literatură, ce i-a servit ca mijloc de informație, autorul se servește în expunere și de notele sale proprii; și d. Constantinescu pare a fi fost un observator atent și scrupulos. Partea din volum referitoare la școlile primare superioare, adică aproape întregul volum, e o monografie completă ce nu lasă nimic de dorit.

Autorul însă nu se mărginește la o simplă expunere: necontenit compară școala franceză cu cea germană și romină, punînd în lumină defectele cași calitățile celei dintăi. Cusurul cel mare al școlilor franceze este formalismul pedagogic, tendința de a umplea mintea elevilor cu felurite cunoștințì, a face din ei enciclopediști, lipsa de pregătire pedagogică a profesorilor și variația infinită de metode didactice; lecțiile raportate de d. C. ne-o probează cu prisosință. Vina principală, autorul, de acord cu Gustave le Bon, o aruncă asupra universităților, în care predomină trecutul cu putere. Decit, analizele formale, în contra abuzului cărora se ridică cu drept d. C., la noi s'au neglijat cu desăvirșire și credința noastră e că, departe de a fi inutile, intrebuințate cu moderație, ar da elevilor acea cultură logică de care azi prea sint lipsiți; iar la limbile clasice, aceste analize sint indispensabile pentru a face pe elev să înțeleagă formarea limbilor în genere și... pentru a-l învăța ceva gramatică și sintaxă romînească.

Nu putem face însă o analiză completă a acestui volum, căci e prea bogat, atit prin faptele ce le conține, cit și prin părerile personale ale autorului, care, chiar dacă nu le admiți, sint însă sugestive și interesante. Mărturisim însă că nu înțelegem pentru ce d-sa a dat atita importanță „școalei primare superioare", după cum nu pricepem nici disprețul său față de elevul romin, căruia îi aruncă epitetele de „grosolan și obraznic", cum iarăși rămînem nedumeriți în fața entuziasmului său pentru aplicațiunile gramofona-

nelor. Observăm de asemenea că învăţămîntul clasic nu poate deveni istoric, aşa cum preconizează autorul, fără a se desfiinţa şi a-şi perde toată valoarea sa educativă, şi că psicologia, desigur un lapsus calami, nu este „arta aceia care dă cunoştinţa sufletului".

Terminînd această scurtă notiţă, recomandăm volumul d-lui C., siguri că va fi util nu numai profesorilor, ci şi părinţilor, care vor putea şti cît se face aiurea de familie pentru educaţia şi instrucţia copiilor.

M. J.

* * *

François (son valet de chambre). *Souvenirs sur Guy de Maupassant*, Paris, Plon-Nourrit et Co., 1911, Fr. 3.50.

Se poate ceva mai ispititor? Cîte nu ne făgădueşte această carte? Atîtea date biografice, pe care nimene n'ar putea să ni le dea decît un om care vreme de 10 ani a fost nedeslipit de marele scriitor. Atîtea fapte caracteristice pentru personalitatea *omului*, care s'a pus atît de puţin în opera sa—chiar şi 'n cea mai personală, ca Au soleil, La vie errante şi Sur l'eau. In sfîrşit omul *adevărat*, acela care aproape întotdeauna e *altul* decît în opera sa, unde ori se idealizează, ori îşi ia o atitudine alta decît în viaţă, fie din cauza naturalei ipocrizii, fie din cauză că, cel puţin în scris, se poate conforma cu ceia ce crede el că e bine—dacă, slab moralmente, n'o poate face în viaţa trăită.

Afară de aceasta, ne aşteptăm ca un om care a asistat la toate împrejurările vieţii unui scriitor, să ne dea o mulţime de fapte, neînsemnate în aparenţă, dar care să ne lumineze multe lucruri din opera scriitorului,—şi, în cazul nostru, lucruri cu atît mai interesante, cu cît povestitorul, nefiind un literat, nu putea fi ispitit să orînduiască faptele în vederea sau conform cu viaţa de *scriitor* a aceluia despre care scrie.

Dar cartea aceasta decepţionează.

Desigur, François, fost fecior în casă, actualmente birtaş, ştie să scrie. Scrie aşa de bine, cum la noi nu poate scrie decît un scriitor rafinat, cum ar fi de pildă d. Lovinescu. Dar nu spune lucruri interesante şi, din cîte spune, nu putem fi siguri că toate sînt adevărate, şi nici şti care sînt adevărate, căci François „face" prea multă „literatură".

Dacă am avea garanţii că François e absolut veridic, ar urma, de pildă, că Maupassant nu a fost aşa de grav şi de tăcut, că era expansiv, vorbăreţ, uneori prea vorbăreţ şi că discuta adesea chiar şi literatură, şi chiar şi cu valetul său,—ceia ce ar infirma spusele unor biografi ai săi, ca, de pildă, cel mai complect, E. Maynial, despre care a fost vorba în revista noastră („V. R.", Anul II, No. 2, p. 382).

Dar cînd François ne citează, în *guillemete*, tirade ale lui Maupassant în faţa naturii, ne întrebăm: sînt ale lui Maupassant aceste vorbe *guillemetizate*, care nu samănă de loc cu *descripţiile* de natură din opera scriitorului? Căci dacă ele ar fi ale lui Maupassant, am descoperi că, atunci cînd marele scriitor *compunea*, se exprima cu totul altfel decît cînd vorbea... Dar de unde ţine minte François vorbele înseşi ale stăpînului său? Şi, dacă inventează vorbele, nu inventează oare şi ideile—şi expansivitatea lui Maupassant?

Un lucru foarte interesant, în aceste amintiri ar putea fi atitudinea lui Maupassant faţă cu „burghezul", dacă François a observat bine. El spune că stăpînul său avea o atitudine amicală faţă cu specia aceasta de om, pe care a ridiculizat-o tot cu atîta cruzime caşi Flaubert. Dacă ar fi aşa, atunci filozoful mizantrop nu apărea decît atunci cînd lua condeiul în mînă. E drept că François ne spune că lui Maupassant îi plăcea să vadă pretutindene partea comică a vieţii. Şi dacă,

alăturea de acest comic, în opera lui Maupassant ar apare şi indulgenţa amicală faţă de „burghez", atunci aceste două sentimente ar fi alcătuit o atitudine faţă cu personagiile sale ca aceia a lui Anatole France.

Şi, cu această ocaziune, să relevăm un amănunt din amintiri. Cînd a înebunit Maupassant, la Cannes, un biet negustor mic din vecinătate, care-l văzuse adesea trecînd pe uliţă, auzind de catastrofă, a început să plîngă; şi François ne spune că a aflat dela nevasta negustorului că nu-l văzuse pe bărbatul său plîngînd de 15 ani! Iată o trăsătură sufletească la un „burghez", care ar fi vindecat pe Maupassant de dispreţul său pentru obtuzitatea de sentiment a celor mici, „nerafinaţi".

Sînt însă lucruri, care nu pot fi puse la îndoială şi e interesant să le relevăm în legătură cu opera scriitorului.

Se ştie ce rol joacă în opera sa canotajul. François ne spune, şi el (o ştim şi de aiurea, din Maynial de pildă) ce *canotier* fără păreche era stăpînul său. Şi nu numai sportul acesta îl cultiva Maupassant, ci şi altele, ca tirul cu pistolul, etc..

Maupassant, se ştie, n'a avut psicologia unui bohême, n'a făcut pe literatul dezinteresat de lucrurile practice ale vieţii. Şi aceasta se vede şi din amintirile lui François. Maupassant era „gospodar", îşi mobila şi-şi împodobea odăile cu răbdare şi gust, îşi aranja sălile de bae după toate regulele confortului şi ale ştiinţii, îşi îngrijea casa dela Etretat, avea... găini, de care se ocupa cu dragoste, dădea mese prietenilor şi prietenelor, etc..

La aceste mese luau parte adesea şi doamne din lumea mare,—François ne descrie pe larg o „masă a conteselor", la care, pe lîngă femei din cea mai înnaltă societate, a fost şi Dumas fils, scînteetor de spirit şi vervă *gauloise*... Şi se ştie ce rol joacă mesele în opera lui, acele mese, în care se schimbă vorbe, se aprind simţurile şi care, adesea, se sfîrşesc „după cafea şi coniac" cu minunate povestiri.

In *Sur l'eau*, Maupassant a zugrăvit ridicolul alteţelor adunate la Cannes. Şi François spune că, în adevăr, stăpînul său detesta pe alteţe, cu toate că, spune tot el, obişnuia să le invite la masă. In lumea aceasta înnaltă, spune Mirbeau cu răutate, Bourget l-a introdus pe Maupassant, contra firii lui. Oricum, Maupassant, cum se vede, a cunoscut bine această lume pe care a descris-o. Tot ce-a zugrăvit, a cunoscut perfect. Istoria operelor sale e istoria mediilor pe care le-a frequentat, cum se vede aşa de bine din Maynial.

In opera lui Maupassant joacă un mare rol amorul, amorul mai ales fizic. Tolstoi a spus că pentru Maupassant toată fericirea pămintească se rezumă în amorul fizic. Doumic l-a comparat cu Villon: caşi primul poet „modern", Maupassant a simţit profund două sentimente: al iubirii fizice şi al morţii.—Ei bine, amintirile lui François ne dau oarecare informaţii asupra vieţii sale din acest punct de vedere. Prin *garçonniera* lui au trecut multe femei. Şi se vede că unele i se vîrau în suflet. Despre una, care nu-l lăsa în pace, care-l urmărea pretutindene, François vorbeşte cu ură (o numeşte „le vampire") şi ne dă să înţelegem că a grăbit, dacă nu a cauzat moartea scriitorului. François spune că stăpînul său a fost un moment pe punctul de a se însura şi că a rupt din cauza intrigilor unei femei. El e convins că stăpînul său dacă se 'nsura, trăia şi azi. Maynial dă altă cauză a boalei: surmenajul fizic pricinuit de viaţa de canotaj.—Dar din François vedem că trebue să fi fost şi o tară ereditară. Mama lui Maupassant dormea cu cloral şi, caşi fiul său în ultimul timp, suferea de ochi. (Să sufere de ochi şi să fie ne-

voit să pună ochelari fumurii, acela care *vedea* ca nimeni altul natura! Ce ironie crudă!)

Un cuvînt despre mama lui: o femee foarte învăţată, versată în clasicism şi cu care fiul său discuta asupra operelor lui. Păcat că François nu ne dă detalii. (Doar atita ne spune că ea era împotriva sfirşitului lui Fort comme la mort). Ea a murit după fiul ei, caşi bărbatul său, de care era despărţită de mult.

Maynial spune că Maupassant, în toată vremea activităţii sale, a fost un nebun lucid. Horla etc. ar fi datorite halucinaţiilor. François spune însă că Maupassant era sănătos în 1887, cînd a scris Horla şi că stăpînul său i-a spus că, după nuvela asta, ziarele au să scrie c'a 'nebunit. Dar desigur că François nu e competent în chestie. Totuşi ar trebui să găsim în amintirile lui fapte simptomatice ale bolii—şi nu prea găsim. Că nu putea dormi în zgomot, că, în genere, suferea de insomnie—asta ar fi neurastenie, nu încă nebunie. Că avea oroare de painjini şi-i căuta pe sub oglinzi—e ceva mai grav, dar cîţi oameni teferi n'au asemenea repugnanţe!

In orice caz, nebunia i-a venit deodată, cînd şi-a tăiat gîtul. De-atunci, n'a mai fost *el!* De-atunci pe mintea aceia, în care s'a oglindit realitatea mai bine decît în oricare alta, s'a pus o ceaţă groasă.

Alte cîteva fapte.

Maupassant a fost un naturalist. Dar nu unul care să se „documenteze" anume. François spune că nu nota nimic în carnet, afară decît o singură dată. François mai spune că Maupassant zicea, vorbind de Zola, care *aduna* documente, că nu trebue să te „documentezi", ci să simţi: să iubeşti lucrul, ori să-l urăşti.—Şi 'n adevăr, pe cînd în Zola se vede adesea munca laborioasă, la Maupassant totul e natural, spontan, viu şi simplu.—Pe Zola, scrie valetul, Maupassant îl admira, dar îi reproşa că introduce în scrisul său ingrediente, menite să atragă cetitori, pentru cîştig.—Să fie adevărat?

Indoiala e justificată, de oarece lui François Zola i-i antipatic. Ba are şi un dinte valetul împotriva autorului lui Pot-Bouille, care, în acest roman, a zugrăvit pe servitori ca pe nişte gorile rele, pe cînd, zice frumos şi cu drept cuvînt François, servitorii sînt şi ei oameni, oameni cuviincioşi şi care, de cele mai dese ori, sufăr în demnitatea lor.

.... Vă aduceţi aminte de paginile sublime din Sur l'eau: cei doi îndrăgostiţi dintr'un mic port de pe coasta de azur, cei doi îndrăgostiţi, care scot lui Maupassant accente de dureros regret după iubirea adevărată, pe care n'a cunoscut-o niciodată?—Pe cei doi tineri, care după o clipă sting lumina din odăiţa hanului de pe coastă, i-a văzut şi François!

Şi François ne face să-i cunoaştem mai de aproape şi pe prietenii noştri Bernard şi Raymond, cei doi mateloţi de pe Bel-Ami, care, împreună cu François şi Maupassant, alcătuiau personalul de pe bordul frumosului şi faimosului yacht şi care ştiau să concureze cu stăpînul lor în povestirea unor gauloiserii care, poate, i-or fi servit maestrului ca subiecte pentru nuvelele sale. (Doumic spune că Maupassant se folosea în nuvelele sale de fapte întîmplate, văzute sau povestite de alţii).

Despre *scriitorul* Maupassant, François vorbeşte foarte puţin. Ne spune şi el, caşi Maynial, de admiraţia lui Taine pentru marele scriitor şi raportează şi el cuvintele lui Taine: „Mais c'est d'Eschyle", cînd Maupassant i-a cetit Le Champ d'Oliviers (tradus de d. Sadoveanu sub numele: Grădina Măslinilor).

In privinţa felului de a scrie al stăpînului său, valetul nu spune mult. Iată tot ce se poate culege din amintirile sale.

Scria uşor. Cînd căuta forma unei fraze, se plimba prin casă cu mînile în buzunar. Scria dimineaţa. Pierre et Jean a fost scris, la ţară, în două luni şi jumătate. La o nuvelă oarecare a scris cîte 37 pagini manuscris (¼ de coală pe-o faţă) pe zi. Obişnuia să scrie de-odată mai multe bucăţi. Scria mai uşor cărţile de voiaj.

Un amănunt interesant. François spune că Maupassant avea gata pentru tipar descrierea unei călătorii în Italia, pe care însă a aruncat-o în foc din cauza urei ce-i inspira Crispi, care şi-a înfeodat ţara la politica antifranceză a Germaniei.

Acum, iată ce opere ne spune François că *era* să mai avem dela Maupassant:

O nuvelă intitulată „Le Moine de Fécamp", care-ar fi fost desigur foarte interesantă prin subiectul ei, pecît ne aducem aminte aproape netratat de Maupassant.—Un roman din viaţa cosmopolită a Tunisului, pe care l-a vizitat şi de care a vorbit în La vie errante.—„L'âme étrangère", un roman la care a şi lucrat—nu ştim dacă a fost publicat undeva fragmentul.—Părăsind acest roman, s'a apucat de altul, „L'angélus", pe care nu l-a isprăvit,—fragmentul a fost publicat, dacă nu ne înşelăm, în Revue de Paris.

François spune că Maupassant avea de gînd, după ce va isprăvi cu romanele şi nuvelele, să se consacreze următoarelor îndeletniciri: să facă o analiză a operelor sale, să analizeze pe scriitorii pe care simţea că i-a înţeles şi să facă un studiu asupra evoluţiei ce avea să se producă în veacul al XX-lea în diferitele clase sociale din Europa. Despre toate aceste lucruri, François vorbeşte puţin şi vag.

Cum se vede, cele 300 pagini ale lui François nu conţin mare lucru. Cele mai multe sînt pline cu lucruri absolut neinteresante chiar pentru cel mai fervent admirator al marelui prozator francez.

Un defect al cărţii este şi ideia cu care s'a apucat valetul s'o scrie: să dovedească că stăpînul său n'a fost numai un mare scriitor, dar şi un om foarte detreabă, cum spune singur în prefaţă.

S'a zis că pentru lacheul său, nimene nu e erou, pentrucă numai lacheul vede toate slăbiciunile omului mare. François ori nu le-a văzut, ori nu le-a spus...

C. V.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul (No. 12). D. G. Murnu scrie o foarte frumoasă cronică asupra expoziției Tinerimii din București. Ne folosim de această ocazie, ca să exprimăm profunda mirare ce ne inspiră întotdeauna cronicarii de artă—cind îi punem alăturea. Cetiți una după alta toate cronicile relative la „Tinerimea artistică" și veți rămînea perplexi. Un cronicar n'are destule elogii pentru un pictor, care altui cronicar îi face impresia de băcan, etc. E această artă a picturii așa de șugubață? Sînt criticii, unii ori toți, incompetenți? Ce e?

D. Cincinat Pavelescu tipărește cîteva fabule, care ne fac să suspinăm după epigramele sale. Iar frumosul său „Cîntec", tipărit tot aici, nu mai lasă nici o îndoială că un trubadur își pierde în zădar vremea cu bătrînciosul apolog.

Simțire curată și delicată în „Cîntece"-le d-rei Maria Cunțan, pe care o sfătuim să nu mai întrebuințeze provincialul „agrăi".

Intr'o notiță relativă la d. Zamfirescu, găsim reproduse două versuri ale ilustrului poet „abstractiv":

Adie un vînt din țara etruscă:
Tu ești Porseno, sau e o muscă?

care ne amintesc versurile altui poet tot abstractiv, ale d-lui Pop Florantin:

Cu haine etrusce,
Cînii să nu-l muște.

Neamul Românesc Literar (No. 21). D. Iorga se ridică cu drept cuvînt împotriva nepăsării celor în drept pentru vechile noastre monumente, care, ori stau îngropate, ori slujesc străinilor, și pentru studii și pentru a-și crea aiurea muzee de artă românească.

Această lipsă de curiozitate, dacă încă nu poate fi vorba de interes și de pietate, dovedește și ea starea de înnapoiare în care zac clasele noastre „culte", care se pretind atît de culte.

Noua Revistă Romînă (No. 8). D. Rădulescu-Motru discută cu d. Duiliu Zamfirescu origina vorbirii și conținutul poeziei. D. Motru nu împărtășește „teoriile" d-lui Zamfirescu și-i opune sănătoasele păreri cunoscute. Dar d. Motru vorbește cu d. Zamfirescu, parcă academicianul ar avea niște opinii proprii, cărora d. Motru să le opună pe ale d-sale. In realitate, iată cum stă lucrul. In privința originii vorbirii, d. Zamfirescu a expus teoria curentă, veche dela Adam Babadam, numai că nu a înțeles-o. A făcut cași un astronom, care ar expune legile lui Kepler, fără să le cunoască bine. Și d. Motru îl corectează.—Cît privește teoria poeziei, d. Zamfirescu ar vrea să susțină că numai poezia de idei are dreptul la existență. D. Zamfirescu, în loc să definească poezia așa, încît să se potrivească cu toți poeții, o definește conform numai cu poezia *unor* poeți, iar pe ceilalți îi aruncă peste bord, cași cineva care ar defini peștii, gîndindu-se la o anumită specie, plăcută lui, și ar declara că ceilalți pești nu sînt pești. Dar d. Motru îl ia foarte serios, cînd îi spune că mai sînt și alți pești.

Intr'un alt articol, d. Motru propune remedii pentru îndreptarea bisericii: D-sa cere înmulțirea episcopilor, ca să poată fi majorați cei actuali, care nu-i plac. Dar cei care au menirea de a majora pe cei de acum, nu vor fi și ei aleși din *aceiași* tagmă călugărească, de către *aceiași* politiciani, prin *aceleași* procedee și forme ca cei actuali? Crede d. Motru că, în asemenea împrejurări, 2+2 fac 4? Nu! Ci tot un 2, numai cît mai lat. Atîta!

Ce ușor rezolvă d. Motru chestiile! Parcă biserica cu sinodul, cași justiția, cași școala, cași administrația, cași toate, n'ar fi exact așa cum necesarmente rezultă din gradul nostru de civilizație și cultură! Și, dacă trebue de început de undeva, apoi trebue dela cauza cauzelor—iar aceasta, prin reforma întregii noastre vieți, prin... da, domnilor! nu vă pară curioasă apropiarea: prin reforma electorală, adică prin acel mijloc *unic*, care poate face din milioanele de inconștienți, oameni. Atunci clasele dirigente nu-și vor mai putea face mendrele, nici în parlament, nici în administrație, nici în sinod—nicăeri. E așa de ușor de imaginat întreaga țesetură de cauze și efecte dela votul universal până și la asanarea bisericii, că nu mai insistăm. Gîndiți-vă numai, cînd episcopii ar fi alești de aleșii poporului, și nu de ai miniștrilor, prefecților și polițailor!

Convorbiri Literare (No. 5). O interesantă conferință „despre costumul femeesc", a d-lui Costin Petrescu, care ar fi făcut bine să indice izvoarele, nu pentru a ne da putința să-l controlăm, ci pentru a ne face un serviciu nouă, cetitorilor.—Cîteva accente sincere în „Romanța" d-lui Cerna.—Capitole din Etica lui Wundt, noul colaborator asiduu al Convorbirilor.—„Cetatea Morții", în care d. Lovinescu dovedește admirabil, într'o discuție cu o pînză a lui Veronese, că Veneția a murit.—„Cauzele *decăderii* învățămîntului secundar" de d. Litzica, articol îmbucurător pentru oamenii maturi, care se întăresc în convingerea că pe vremea lor se învăța mai bine.—Urmarea „Biruinții" d-lui Herz.—„Scrisori inedite ale cavalerului de Gentz", reproduse din „L'Indépendance roumaine".—„Școala normală" de d. Bogdan-Duică. (Incă odată: De ce nu lasă pedagogia altora, căci tot Romînul de azi e pedagog, pe cînd în cercetări literare ca cele de altădată, d-sa este aproape unic?).—Reproducerea unei frumoase scrisori de Caragiale din *Romînul*.—Anunțarea unui articol din „Revue générale des sciences", pe care autorul, din prea mare modestie, o iscălește numai cu inițiala numelui său.—O „Cronică economică" a colaboratorului nostru d. C. Hoisescu.—O „Cronică școlară" a *onor. direcțiunii*, căreia noi îi preferăm pe cea a d-lui Topîrceanu, etc..

La Nouvelle Revue (Mai, 1911). Pe cînd unele țări luptă de-abia acum pentru introducerea votului obștesc, iar pentru altele reforma aceasta e încă un ideal mai mult sau mai puțin îndepărtat,—în țările mai înaintate, care trăesc mai de mult sub acest regim electoral, se pare că se simte deja nevoia de a-i aduce modificări și îndreptări. In Franța mai ales, unde votul obștesc cu sistemul majoritar durează de vre-o 60 de ani, studiile și soluțiile s'au înmulțit considerabil în timpul din urmă. Articolul pe care-l avem dinnainte poartă titlul de „**Vindecarea votului obștesc**", iar răul de care el suferă este, după d. *E. Heurtault*, că nu tratează cum merită pe „cele trei mari forțe sociale, care contribue cel mai mult să asigure mărirea și prosperitatea unei națiuni: familia, capacitățile și interesele". Cu date statistice autorul articolului arată că, în ceia ce privește familia, 2.373.790 de celibatari au de-abia cu

51.000 de voturi mai puţin decit 2.424.837 şefi de familie, care reprezintă o populaţie de 13.732.557 locuitori, şi că in genere cei 2.373.790 de celibatari au mai mult decit o pătrime din voturile pe care le au cei 8.680.515 de familişti, care reprezintă o populaţie de 15 ori mai numeroasă decit celibatarii. Relativ la capacităţi, autorul articolului arată că voturile litraţilor sint copleşite de numărul cu mult superior al celor fără cultură, iar in privinţa felului cum sint reprezentate interesele (proprietatea, comerţul, industria), d. Heurtault stabileşte că nici bogăţia nu are, in regimul votului universal din Franţa, rolul pe care ar trebui să-l aibă. Deasemeni autorul mai constată că nici vrista, experienţa politică, nu sint luate in samă in regimul votului obştesc. Singurul element pe care-l are in vedere votul obştesc e individul. Autorul crede că acestea sint relele de care sufere votul obştesc şi pentru vindecarea lui propune măsuri in consecinţă: vot plural pentru părinţi de familie, titraţi, bogătaşi, bătrini, etc. Decit autorul nu bagă de samă că se contrazice insuşi, cind e vorba de remedii. In adevăr, după ce pe de-o parte consideră ca un rău faptul că cel mai mare număr de voturi il au clasele populare, adică cele *inculte*, apoi tot d-sa propune pe de altă parte vot plural pentru părinţii de familie şi coeficient proporţional cu numărul copiilor, —adică dă mai mare număr de voturi tocmai... claselor inculte, pentrucă, după cum singur constată, clasele populare dau familiile cu cei mai mulţi copii... Trebue insă să recunoaştem că e şi greu de impăcat capra cu varza şi nu poţi să ajungi decit la contrazieeri cind vrei să dai poporului putere politică, dar vrei incă şi mai mult ca el să nu o... aibă in realitate.

Doctorul René Laufer işi termină studiul său asupra **protecţiunii copiilor muncitori**. După ce a arătat in numărul trecut care-i starea fiziologică a copiilor şi care sint imprejurările ce pot periclita buna lor dezvoltare fizică şi psihică, acum se ocupă de măsurile ce trebuesc luate, in conformitate cu cerinţile ştiinţii, pentru a proteja in adevăr şi suficient pe copiii muncitori. Autorul arată mai intii cit de puţin se face azi in această privinţă, studiind condiţiile de admitere in ateliere şi fabrici a copiilor, durata muncii lor şi situaţia sanitară, —şi apoi propune ca remediu: să nu se admită in fabrici, ateliere, etc., copii mai mici de 15 ani şi să se primească numai cei dezvoltaţi normal; durata muncii să fie limitată şi in raport cu puterea de rezistenţă a organismului tinăr; fiecare copil muncitor să aibă fişa lui sanitară, care să fie in păstrarea medicului-inspector, iar acesta să fie obligat a inspecta la anumite intervale pe fiecare copil muncitor pentru a-şi da samă dacă organismul lui suportă bine munca şi pentru a preveni eventual boalele profesionale. Cu acest mijloc şi cu ateliere curate, bine aerisite şi luminate s'ar putea inlătura relele imense pe care le căşunează munca excesivă şi in rele condiţii tinerilor generaţii şi deci s'ar putea evita degenerarea neamului.

Mercure de France (Mai, 1911).

Intr'un articol de psihologie literară, intitulat **„Sufletul romantic al lui Théophile Gautier"**, René Lauret arată inrudirea sufletească dintre marele poet francez şi romanticii germani, cum şi caracteristica specială a firii lui Gautier. Plecind dela ideia că romantismul nu-i o simplă evoluţie a formelor poetice, o simplă mişcare literară cu privire la limbă, stil şi concepţie a genurilor, ci o stare anumită de spirit, un fel anumit de a simţi, autorul spune că şi azi mulţi scriitori au o senzibilitate romantică, ba chiar că această senzibilitate a existat şi mai

de mult. Această senzibilitate romantică, a avut-o Théophile Gautier intr'un grad foarte inalt, cu toată aparenţa lui de cizelator de fraze, de pictor impasibil. In ce constă această senzibilitate? Intr-o veşnică tortură şi nemulţumire a sufletului, datorită faptului că romanticul e intr'o continuă stare de dorinţă. La romantic plăcerea dorinţii indeplinite nu durează mai mult timp, ca la omul normal: de-abia i s-a indeplinit o dorinţă şi el e chinuit de alta. Astfel romanticul nu doreşte, pentrucă-i trist ori se plictiseşte, ci se plictiseşte pentrucă doreşte; el e intr-o continuă incordare a senzibilităţii, care-i intovărăşită de o slăbire a voinţii. El nu mai indrăzneşte să lucreze, pentrucă doreşte prea multe lucruri, ci cade intr'un fel de visare desperată: astfel unii romantici se retrag intr-o lume imaginară, ca Novalis, alţii, ca Théophile Gautier, chiamă cu violenţă imposibilul. Autorul articolului vădeşte această stare sufletească la Théophile Gautier prin citaţii din proza lui („M-lle de Maupin" mai ales) şi o compară cu stări analoage sufleteşti pe care le găseşte la romanticii germani Tieck şi Novalis. Totuşi poetul francez se deosebeşte de aceştia prin aceia că el e mai conştient de „slăbiciunea lui sufletească" decit dinşii, şi apoi pentrucă aspiraţiile lui sint mai ideale decit ale lor. Aspiraţiile lui sint estetice; şi tocmai această dorinţă de a ajunge la desăvirşirea estetică a făcut din Théophile Gautier acel cizelator de fraze pină la exces, acel pictor ireproşabil pe care-l cunoaştem din poeziile sale. Pe de altă parte, tot această goană neinvinsă după frumos l-a făcut să călătorească mereu prin ţările cu culori strălucitoare şi cu monumente măreţe şi să-şi ia ca eroi pentru povestirile sale persoagii fastuoase şi aventuri fabuloase, din alte timpuri şi locuri. Toate acestea răspundeau unei trebuinţi a sufletului său romantic, pină in cel mai innalt grad.

„Originea a două cărţi a „Mizerabililor" este titlul unui articol, in care R. Dumesnil arată că Victor Hugo s'a inspirat foarte mult pentru romanul său dela un scriitor Rey Dussenil, al căruia unul dintre romane, „Le Cloitre Saint-Méry", a fost confiscat de parchet ca provocator la răsvrătiri şi omor şi a fost distrus fără ca să fi fost pus in vinzare. Autorul articolului rezumează unele părţi ale acestui roman al lui Dussenil şi comparindu-le cu romanul lui Victor Hugo, arată că marele poet a luat intriga şi situaţiile de-adreptul de acolo, şi apoi dă chiar citaţii mai mari, din care se vede că Victor Hugo a luat dela Dussenil chiar şi consideraţiunile politice şi sociale şi tipurile mai caracteristice, cum e celebrul Gavroche. Bine inţeles, Hugo a pus aşa de mult dela dinsul in ceia ce priveşte stilul, incit romanul său rămine totuşi o lucrare originală; in orice caz, unindu-se cu Edmond Biré, autorul articolului nu-l ţine de rău pe Victor Hugo că şi-a luat binele de unde l-a găsit.

La Revue (Iunie, 1911).

Un articol, in care se combat ideile psihologilor, care susţin că femeia are calităţi sufleteşti specifice scrie *Jean Finot* in **Psihologia femeii**. Nu-i nici o dispoziţie sufletească proprie numai bărbaţilor sau numai femeilor; deosebirile care există sint datorite felului de viaţă, imprejurărilor morale şi sociale in care trăeşte fiecare sex. Aceasta-i ideia fundamentală ce o regăsim pretutindeni in minunatul său articol de propagandă pentru drepturile femeii.

Interesante lucruri relative la influenţa lui Rousseau in Germania, găsim in **Amoruri intelectuale**, semnat de *Ernest Seillère* şi in care ni se povesteşte viaţa Terezei Huber, femeia pe care a vizitat-o şi consultat-o d-na de

Staël, in călătoria in care şi-a preparat celebrul studiu despre Germania. Desgustată de intrigile amoroase ale mamei sale, Tereza Huber se hotărîse să nu se mai mărite din dragoste şi se logodeşte, deşi iubea pe un oarecare Meyer, cu Forster, naturalist şi elev al lui Rousseau. Acesta, cu toate că ştie despre iubirea miresei lui, nu ezită a se insura, ba chiar se imprieteneşte cu Meyer şi cere ca nevastă-sa să nu-şi schimbe atitudinea faţă de iubitul ei. Scrisorile Terezei Forster ne arată chinurile ei alături de aceşti doi bărbaţi şi rugăciunile, temîndu-se că nu va rezista, către soţ spre a o indepărta de iubitul ei. Plecarea lui Meyer in Anglia rupe această intrigă à la Nouvelle Héloïse şi salvează castitatea soţiei. O a doua iubire pentru Louis Ferdinand Huber a Terezei nu mai are insă acelaşi desnodămînt fericit pentru Forster, deşi el, incîntat de ciudăţenia poziţiei, voia să continue cu Huber intriga terminată cu Meyer. Soţia sa, in timpul cind el, partizan al revoluţiei din 1789, plecase ca delegat al concetăţenilor săi la Paris, il inştiinţează că vrea să se despartă şi să ia pe Huber. Lucrul nu afectează deloc pe Forster, care le urează fericirea şi îi anunţă că, îndată după terminarea misiunii sale, se va duce şi el să trăiască alături cu ei in Elveţia.

Şarlatanismul medical este titlul articolului in care *L. de Norvins* arată trucurile intrebuinţate de o mulţime de indivizi fără titluri şi fără cunoştinţi, in toate ţările din lume, spre a atrage şi jefui miile de bolnavi increzători în minuni. Răul bîntue mai ales in America de Nord, unde facultăţile de medicină sînt dezorganizate şi unde se eliberează, din cauza coruptiei, certificate de studii cu prea mare uşurinţă. Opinia publică alarmată de nenorocirile cauzate de aceşti inşelători, este incapabilă de a pune un capăt acestor operaţii, atît din pricina corupţiei, cît şi a dibăciei acestor doctori miraculoşi.

Revue Hebdomadaire (Mai).

Intr-o conferinţă asupra lui **Brunetière**, *Faguet* vorbeşte cu pătrundere şi emoţie de ideile şi viaţa marelui critic. In spiritul lui Brunetière, Faguet deosebeşte două elemente, unul permanent şi altul evolutiv. Elementul permanent e, după el, convingerea neclintită pe care o avea Brunetière, că criticul trebue să ţie seamă de moralitatea operelor şi mai ales cultul tradiţiei. Brunetière a fost innainte de toate un moralist şi un tradiţionalist şi in numele acestor principii a dus faimoasa lui luptă impotriva romanului naturalist. Elementul evolutiv al cugetării lui Brunetière il formează ideile pe care le-a imprumutat diferitelor curente intelectuale, cu care a venit in atingere. Aceste curente sînt: pozitivizmul lui Comte din care l-a impresionat ideia solidarităţii omeneşti, darwinizmul cu ajutorul căruia a clădit doctrina evoluţionizmului literar şi pesimizmul lui Schopenhauer care l-a făcut să adincească mai mult problemele mari ale vieţii. Toate aceste influenţi combinate trebuiau să aducă conversiunea lui la catolicizm, conversiune care a inceput la 1894 şi a devenit completă la 1899. Pentru Faguet această conversiune e in primul rind actul unei voinţi energice. Virtuţile morale ale catolicizmului, dar mai ales imensa lui forţă socială ca principiu de coheziune al spiritelor, satisfăceau aspiraţiile permanente ale firii sale. In acest catolicizm, Brunetière a incercat să absoarbă tot ce datorea pozitivismului, evoluţionizmului şi pesimizmului. Marele critic a fost un erou al voinţii, puterea lui de muncă a fost aproape extraordinară. Temperamentul lui era combativ, avea un fel de manie a contradicţiei, dar această pornire bătăioasă era temperată de o bunătate profundă şi sinceră.

Scientia.

Intr'un studiu asupra **vitalismului**, *E. S. Russell* combate ideile neovitaliştilor. A admite o influenţă psihică sau metafizică asupra fizicului, e după el a nega validitatea absolută a legilor fizice. Orice incercare de a concilia teoriile vitaliste care admit o interacţiune a fizicului şi a psihicului, cu concepţiile ce domnesc in ştiinţile fizice, este menită la un eşec sigur. Cineva poate fi sau partizan al neovitalismului sau al teoriei mecaniste, nu poate fi partizan insă al ambelor teorii. Totuşi se poate susţinea că legile biologice nu pot fi scoborite la nivelul celor fizice şi chimice cu toată validitatea universală a acestora. A admite determinismul fizico-chimic al vieţii, nu inseamnă că legile fizico-chimic sînt deajuns pentru a explica viaţa: chimia fiziologică nu se poate ocupa de aspectul istoric al organismelor, ea trebue să considere organismul ca dat, trecutul său e pentru ea inaccesibil, ea nu poate îmbrăţişa decît starea lui prezentă. Spre deosebire de ştiinţile inorganice, ştiinţi care nu pot explica nimic din punct de vedere istoric, biologia trebue să fie o ştiinţă a originilor. Ea trebue să plece dela proprietăţile fundamentale ale ştiinţilor vii şi să urmeze dezvoltarea istorică care a făcut posibilă posesiunea acestor proprietaţi de către organism. Acest scop nu poate fi insă atins prin studiul fizicei şi chimiei protoplasmei, cu ajutorul căruia biologia nu poate ajunge decît la o descriere vagă şi abstractă a fenomenelor vitale. Ea trebue să pornească dela faptele biologice concrete şi să ajungă la proprietăţile generale care le servesc ca bază.

Nuova Antologia (April, 1911).

Ireneo Sanesi **„Per il Carducci, per l'arte e per la critica"**. In Italia s'a pornit in ultimele timpuri o polemică, de multe ori foarte violentă, in jurul operei lui Carducci. Unii critici au inceput prin a-i nega orice valoare şi ca poet liric şi ca critic literar—alţii au răspuns apărîndu-l. Autorul, partizan făţiş al dispărutului poet, incearcă să examineze obiectiv părerile adversarilor. El incepe prin a examina cartea lui Enrico Thovez „Il pastore, il Greggo e la Zampogna", Napoli, 1910, care poate fi considerată ca punctul de plecare al acestei polemice. Trei idei fundamentale formează baza acestei cărţi: 1) elementul principal al poeziei lirice este exprimarea sentimentelor şi pasiunilor individuale şi in special al dragostei şi al durerii; 2) exprimarea trebue să sbucnească din sufletul artistului impreună cu imaginea poetică simplă şi fără inflorituri; 3) lirica nu trebue să se servească de formele tradiţionale metrice, ci trebue să creeze veşnic forme nouă, deslănţuindu-se de rimă şi de ritmul inchis. E uşor de văzut că a treia idee e falşă, intrucît Thovez afirmă că formele metrice preexistente trebue să fie considerate ca moarte. S-ar putea afirma că pentru cutare poet, formele vechi nu sînt suficiente, dar dacă pentru alt poet aceste forme sînt tocmai acele adecvate felului său de a simţi? Celelalte două idei sînt evidente prin ele inseşi, dar Thovez le exagerează, căci el ajunge să condamne tocmai ceia ce face esenţa poeziei: culoarea, căldura, mişcarea, supt motiv că imaginea poetică trebue să fie simplă, deoarece altminteri cădem in retorică. Tot aşa şi cu prima idee: după Thovez s-ar părea că numai durerea poate fi izvor de poezie. Bazîndu-se pe acestei idei, rău inţelese, fireşte nu-i este greu să demonstreze că Carducci n-a fost un poet. După Thovez au inceput alţi critici să atace pe Carducci. Aşa G. A. Borgese, care totuşi vorbeşte cu mult respect, recunoscînd in el un mare cetăţean. E totuşi ne-

drept cind afirmă că orizontul intelectual al poetului a fost foarte limitat și încearcă să dovedească că Carducci n-a putut de loc pricepe trecutul. Alți critici au mers mai departe, negindu-i orice umbră de talent poetic. B. Croce, care a numit pe Carducci „emoționatul poet al istoriei“, susține că în ce privește critica literară, poetul e plin de contraziceri, e lipsit de un sistem și e în consecință de puțină valoare. Ireneo Sanesi observă cu drept că contraziceri se pot găsi ușor și în Fr. Desanctis—maestrul lui Croce—și dacă ele probează că Carducci nu a fost un filozof, cu un sistem propriu, nu probează că în cazurile concrete, în care el a făcut critica a anumite produse literare, nu e critic de valoare. Avea pentru aceasta tocmai calitățile pe care le pretinde Croce; cultură istorică și filologică pentru a cunoaște împrejurările de fapt ale operelor și temperamentul poetic pentru a putea simți din nou și a crea din nou în sufletul său opera poetică pe care o examina.

Rivista d'Italia (April, 1911)

G. Lanzalone, **Morala egoismului și a plăcerii.** Autorul duce de mult o campanie violentă contra artei „voluptoase și imorale“, cum o numește el, a lui G. D'Annunzio. I s-a obiectat că o campanie în numele moralei n-are sens, de oarece în conștiinți astăzi nu există nici un principiu etic universal. La această obiecție răspunde el în prezentul articol. Oricare ar fi principiul, zice el, pe care cineva și l ar lua drept călăuză în viață, fie chiar egoismul și plăcerea, necesitatea unei morale ca necesitate individuală și socială nu poate fi distrusă. Principiile acestei morale, bazate numai pe propria plăcere, nu pot fi deosebite de acele ale moralei fondate pe interesele speciei. Nu se poate admite posibilitatea existenții unei societăți fără o normă a moravurilor, căci nu poate fi opoziție între interesele indivizilor și interesele speciei. Se poate admite o opoziție numai față cu interesele a *unor* indivizi, dar în cazul acesta prevalează interesele marei majorități a indivizilor și binele lor e binele speciei.

Deci, ce poate consilia chiar egoismul pe om? Il consiliază de a nu se pune în contrast cu interesul speciei, de a nu degrada în el, prin propria sa purtare, forțele și demnitatea propriei sale specii, căci va fi fatal pedepsit sau de însăși propria sa degradare—care l-ar condamna la durere ori la peire—sau de ceilalți indivizi ai speciei sale. Insuși egoismul impune altruismul. Cine își închipue că poate să-și procure plăcere din durerea altora, se vede la urmă înșelat: durerea pe care o împrăștie în jurul, trebue fatal să recadă asupra lui însuși. Cel bun poate fi în împrejurări nefericite—el are în el o armonie intimă care e o intimă fericire; cel rău, chiar în împrejurări fericite, e chinuit de o dezarmonie intimă—care e o suferință. Dacă într-o societate ar domni numai egoismul orb și toți ar căuta să-și facă rău unul altuia—fericirea colectivă ar fi egală cu zero. Dimpotrivă, dacă toți ar căuta să-și facă bine unul altuia, fericirea colectivă ar fi maximă. Arta lui D'Annunzio, care predică ca suprem bine cultivarea voluptății, orgoliului, voinții și instinctului, nu prepară fericirea, dimpotrivă. Voluptatea—ca și lăcomia—nu e o virtute, ci o senzație—abuzul ei provoacă dureri, nu plăceri. Orgoliul, exagerind, eul nostru, ne expune să rănim orgoliul altora și să primim și noi lovituri care-s cu atit mai dureroase, cu cit orgoliul e mai mare. Voința și instinctul sint două forțe impulzive, care trebuesc conduse. Nu aceste sint virtuți, ci virtuți rămin: curajul, temperanța, dreptatea și înțelepciunea.

Deutsche Revue (April, 1911).

Robert Gaupp, **„Das Pathologische in Kunst und Literatur“.** Autorul își propune ca medic, să analizeze din punct de vedere a psychiatriei figurile de psichopați, pe care diferiți artiști i-au întrupat în opere de artă. Psychiatria ne învață că bolile spiritului sint boli de crier, fenomene naturale cu aceleași legi fixe ca orice fenomene naturale. Viața sufletească a bolnavului se desfășură după cu totul alte legi decit acea a omului normal. Motivarea normală a acțiunilor încetează și în fața noastră stă o ființă, pe care noi nu o mai putem pricepe, căci noi nu putem pricepe alt om decit numai întrucit ne e asemenea nouă. In cercurile marelui public domnesc însă alte păreri: se caută a se pricepe psihologicește ceia ce nu e de priceput; se caută cauzele boalei în stări sufletești, în emoții mai ales, și se caută explicări după analogia propriului suflet normal—ceia ce e cu desăvirșire fals. Artiștii sint și ei copiii timpului lor și nu e de mirare că și ei împărtășesc aceiași prejudecată și au încercat să-o exprime, atunci cind au vrut să ne prezinte oameni sufletește nenormali. Pictura și sculptura s-au ocupat mai puțin cu aceste subiecte, de oarece numai puțin se vădește nebunia în gesturi și aparențe. Sint totuși, mai cu seamă din Evul mediu, multe tablouri, în care pictorii vrind să ne arăte minuni de ale lui Christ ori de ale sfinților, ne zugrăvesc nebuni în momentul vindecării—în momentul adică cind puterea divină gonește diavolul. In literatură însă exemplele sint mult mai numeroase și mai importante. In toate timpurile marii artiști au zugrăvit bucuros oameni psychopați și se poate afirma că adevărații artiști au urmat toți acelaș drum: au întrebuințat boala ca motiv artistic, ferindu-se de a fi prea naturaliști. Se poate afirma că toți artiștii mari au zugrăvit nebunia—luînd-o ca formă o problemă în opera de artă—totdeauna fals și trebuiau să o zugrăvească fals, pentru a face operă de artă. De ex., Shakespeare, care trece ca cel mai mare interpret al stărilor sufletești patologice. Regele Lear nu este nebun în senzul psychiatriei, este un nebun așa cum îi trebuia lui Shakespeare, care se face reflecții adinci, satirice, fine, etc.. Dacă ar fi în adevăr un dement senil, așa cum ni-i arată ospiciile, impresia ar fi mult mai puțin puternică. Tot așa e cu Ofelia sau cu Gretchen a lui Goethe: poeții zugrăvesc nebunii așa ca spectatorii ori cetitorii să le poată pricepe psihologicește soarta și să poată fi mișcați. E drept că în afară de cazurile de nebunie deja declarată, sint cazurile de naturi psihopate, la care sarcina artistului e mai ușoară și nu e o întimplare că cei mai buni zugrăvitori de asemenea tipuri sint tocmai scriitorii care ei înșiși prezintă caractere patologice. In literatura mai nouă nimene nu întrece în această privință pe Dostojewski.

Archiv für slavische Philologie (1910, fasc. 3 și 4).

Intre alte studii, acest număr cuprinde unul al lui *Stojan Novakovic*, șeful partidului progresist din Serbia, fost în mai multe rînduri ministru și prim-ministru, iar acum și presedinte al Academiei din Belgrad. Aici Novakovic face o dare de seamă critică despre cartea postumă: „Die Geschichte des serbischen Aufstandes 1807—1810“ a lui B. de Kállay, fost mai întăi (a. 1868) agent diplomatic și consul al Austro Ungariei la Belgrad, iar în urmă, după 1877, ministrul austriac pentru Bosnia și Herțegovina.

Intre altele arată Novakovic că această carte a lui Kállay cuprinde multe date false și aprecieri intenționat greșite despre Serbia. Arată că Kállay, cind era agent diplomatic la Belgrad, era foarte sirbo-fil, invățase, de asta, chiar limba sirbească; dar era atunci

așa, fiindcă astfel era curentul politicei vremei aceleia: „era epoca cînd se visa unirea popoarelor dunărene și balcanice (cu Ungurii), în afară de Germani". În urmă însă se părăsi această idee, intronîndu-se cea a dualismului; acum Kállay, ajungînd ministru al Austriei pentru Bosnia și Herțegovina, din filo-sirb ce fusese, devine cel mai mare prigonitor al Sirbilor și adversar al lor. Răsunetul acestei noi ipostase e chiar cartea despre care vorbește Novakovic: „Istoria revoltei sirbești dintre 1807—1810", în care Kállay tratează rău de tot pe Sirbi, fiindcă ei după a. 1877 se gîndeau mereu de a lua Austriei Bosnia și Herțegovina. Dar, pe lîngă aceasta, în această carte a lui Kállay se și destăinuiește ceva—cum accentuiază Novakovic—că: deja la a. 1867, Contele Andrassy (amic intim al lui Kállay), urmărea smulgerea Bosniei și Herțegovinei dela Turcia, spre a o lipi monarhiei Austro-Ungare.

Deci filo-sirbul Kállay, trimis chiar de Andrassy la Belgrad ca agent diplomatic, va fi lucrat chiar aici pentru realizarea acestei idei a protectorului său, pe cînd Sirbii, care și ei urmăreau Bosnia și Herțegovina, îl îmbrățișau fără să-și dea seamă că el țintea un scop cu totul potrivnic lor.

Srpski Knjizevni Glasnik (16 Mai).

Unul dintre cei mai de seamă critici literari ai Sirbo-Croaților de astăzi, Marko Car (pronunțat Țar), scrie, sub titlul „Pia Desideria" un articol, în care își rostește dorința-i față de neamul său. Zice că de ar fi bogat, ar întemeia o revistă, prin care ar urmări două scopuri: a) cultivarea idealurilor estetice în literatură, și b) sistematica urmărire a realizării *unității literare* a Sirbilor și Croaților. Dar, zice încă Car, pentruca, în deosebi, unitatea literară a acestora să se înfaptuiască, trebue ca la această revistă să conlucreze și Sirbi și Croați, precum și ca ea să nu se întemeeze nici în Belgrad, nici în Agram; căci patriotismul și ambiția *locală* ar face ca revista să nu poată dura în nici unul din aceste două centre. De-aș fi eu bogat, zice Car, aș face această revistă într-un centru cultural mai mult neutru și pentru Croați și pentru Sirbi, anume în Raguza. Cu trecutul său strălucit într-ale culturii, și cu situația-i geografică, care o pune în atingere nemijlocită cu lumea (latină) apusană, Raguza are putința ca ideile vechii culturi latine și de progres—care convin minunat spiritului sudslav—să le fiarbă în sine, să le frămînte, continuă Car, și să le transmită în celel-alte părți ale poporului nostru Sirbo-Croat.

Iar gîndul cu care Marko Car repetă „de-aș fi bogat", în aceste „Pia Desideria", este, pe cît se simte din ele, de a ambiționa pe vreunul din bogătașii Sirbi sau Croați ca să dea bani spre a înfăptui acea revistă sirbo-croată la Raguza.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE

G. Dromard. *Les Mensonges de la vie intérieure.* Paris, F. Alcan, 2.50.

Autorul studiază în acest volum iluziile, înșelările sufletului omenesc, analizînd diferitele forme sub care ele se prezintă, ca: idei învechite ce zac în subconștient, dilentatismul sentimental care ne face să luăm drept pasiune reprezentarea pasiunilor, prejudecățile, etc..

Jules Dubois. *Le Problème pédagogique.* Paris, F. Alcan, 7.50.

Ceia ce preocupă pe autorul acestui volum e chestiunea educatorului: schițînd un tip de educator ideal, Dubois lasă să se vadă ce multe și variate însușiri se cer acelui ce și-a luat acest „apostolat". Autorul e partizanul „individualismului" în pedagogie.

E. Roerich. *La Philosophie de l'Education.* Paris, F. Alcan, 5 fr.

Volumul acesta tinde să distrugă părerea exagerată pe care o au mulți asupra influenții sociale a școalei. Pedagogia nu poate face totul, cum cred unii. Societatea e acea care dirijează și școala (cași alte instituții), iar nu școala transformă societatea.

ȘTIINȚĂ

Fr. Houssay. *La Morphologie dynamique.* Paris, Hermann, 1.50.

E primul volum din o nouă colecție științifică ce se întemeiază: „Colecția de morfologie dinamică". Astfel acest prim volum e un fel de program și o expunere a concepției generale, a punctului de vedere din care se vor studia fenomenele vieții în volumele ce vor apărea în noua colecție.

Dr. Jules Guiart. *Les Parasites inoculateurs de maladie.* Paris, Ernest Flammarion, 3.50.

Studiu asupra germenilor paludismului, boalei somnului, frigurilor galbene, holerei, febrei tifoide și a celorlalte boli care seceră viețile omenești și a căror cunoaștere și combatere e de cel mai înnalt interes.

ISTORIE

Camille Piton. *Paris sous Louis XV. Rapports des Inspecteurs de Police au Roi.* 3-e série. Paris, „Mercure de France", 3,50.

Folositoare pentru cunoașterea vieții epocii, aceste rapoarte ale poliției sînt adesea interesante și prin figurile și faptele ce ne redau; vedem aicea defilînd persoane din nobleță, finanță, armată, cler, etc., cu viața, obiceiurile și micile lor păcate.

Maurice de Waleffe. *Héloïse, amante et dupe d'Abélard.* Paris, „Editions d'Art et de Littérature", 2.50.

Autorul analizează drama de iubire care s'a jucat între eroul filozof și amanta lui, judecînd cu foarte mare severitate purtarea lui Abélard în diferitele peripeții ale acestei celebre drame.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICĂ. DREPT

G. de Greef. *Introduction à la Sociologie*, 2 vol.. Paris, Marcel Rivière, 12 fr..

Noua ediție a acestei opere greoae, plină de discuții și disertații asupra obiectului și metodelor sociologiei, nu aduce nimic nou, e tipărită fără schimbări după ediția dela 1886.

Emile Faguet. *Le Féminisme.* Paris, Lecène-Oudin. 3.50.

Celebrul critic francez își adună aici o serie de articole, care tratează mai mult ori mai puțin legat și susținut chestiunea femenismului

Allen Upward. *La Turquie banqueroutière.* Trad. de l'anglais. Paris, Leroux.

Autorul caută să arate că și sub dominația junilor-turci, Turcia e tot așa de puțin corectă în afacerile financiare cași sub regimul lui Abdul-Hamid.

Victor Dubron. *Les Histoires d'un vieil avocat.* Paris, Fasquelle, 3.50.

Sud forma de amintiri și anecdote, autorul, un avocat de valoare, istorisește un mare număr de întimplări din templul dreptății, pe care a avut ocazia să le cunoască în lunga sa carieră de avocat.

CRITICA LITERARĂ și ARTISTICĂ

Adrien Chevalier. *Etudes littéraires.* Paris, Sansot, 3.50.

O serie de portrete și de studii literare, în care autorul face să defileze pe dinaintea cetitorilor figurile lui Maurice Barrès, Paul Bourget, Maurice Donnay, Anatole France și alții.

Auché Billy. *L'Evolution actuelle du Roman.* Paris, Eugène Roy, 1.50.

Sint adunate în acest volumaș părerile a vre-o treizeci de romancieri tineri asupra evoluției romanului de azi.

Corrado Ricci. *L'Italie du Nord.* Paris, Hachette et C-nie.

O istorie a artelor din Italia de nord, începînd din epoca romană până în zilele noastre. Numeroase ilustrațiuni.

G. K. Chesterton. *Blake.* London, Duckworth, 2 sh..

O monografie asupra operei și personalității marelui artist englez William Blake.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Jean Charcot. *Le „Pourquoi-Pas" dans l'Antarctique.* Paris. Flammarion, 15 fr..

Descrierea călătoriei lui Charcot spre polul sud. Multe ilustrații, planul, hărți și rapoarte științifice.

E. A. de Molina. *Vers le Bleu.* Paris, P. Douville, 3.50.

Impresiuni din Algeria, observații asupra vieții și obiceiurilor indigene.

CHESTIUNI MILITARE

Commandant Buat. *L'Artillerie de campagne.* Paris, F. Alcan.

Istoricul, evoluția, starea actuală, metodele de întrebuințare pe teren—un studiu complect asupra artileriei de cîmp.

LITERATURĂ

Leon Daudet. *La Mésentente.* Paris, Fasquelle, 3.50.

In căsnicia unui autor dramatic intervine o neînțelegere cu peripeții foarte dramatice, căreia îi pune capăt boa'a unui copil și primejdia de a-și pierde viața, de care e amenințat.

Alb. Scrocca. *Edipo Re.* Napoli, ditta F. Cassela fu G.

Traducerea în versuri a cunoscutei tragedii a lui Sofocle.

Fr. Lienhard. *Oberlin.* Stutgard, Greiner und Pfeiffer. M. 4.50.

Roman din timpul revoluției din Elsass, al cărui erou e preotul protestant Oberlin.

Compilator

1911. ANUL VI IUNIE. No. 6.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1911

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei. — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. ...

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 rubla, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

vezi urmare pag. 3-a copertii

A. RUSSO

PIATRA TEIULUI

LEGENDĂ

Fragment dintr'o călătorie în Munţii Moldovei.

I.

Mulţi dintre compatrioţii noştri s'au dus, se duc şi se vor mai duce poate în străinătate. Călătoria e un lucru frumos şi bun care ne desvălue cu mult mai bine decît cărţile, viaţa intimă a civilizaţiilor. Puţini sînt cari să nu fi măsurat geometriceşte lungimea Praterului, dela cea din urmă casă de pe Jägerzeile pînă la rotondă; cari, oricît de încăpăţinat le-ar fi fost tactul lor muzical, să nu fi simţit fără voe piciorul lor drept bătînd măsura, pe cînd ascultau pe Wasser-glaus, pe-o frumoasă lună plină, unul din acele dulci valsuri ale lui Lanner ori Strauss, care leagănă într'o uşoară somnie bătrîna şi molatica Vienă.

Foarte mulţi dintre tinerii noştri, întorşi la căminul părintesc, vorbesc despre întîmplările pe care Italia le-a sămănat în calea lor, şi amintirile acestea sînt ca o palidă răsfringere a parfumului frumosului ei soare. Care dintre noi n'are la îndămînă o anecdotă auzită la Paris, o aventură la Viena, o lovitură de stilet la Veneţia, un ceas de dragoste la Florenţa şi o plimbare în golful Neapolului, în voia unei vele latine, care se leagănă capricios la lumina miilor de facle a voluptoasei cetăţi, scinteind ca stele atîrnate de bolta cerească, electrizat de o mîndră Napolitană cu iubirea arzătoare ca un Siroco din ţara ei, cu ochii aruncînd flăcări, adese tot aşa de grozave ca ale Vezuviului. Apoi un drum printre sfărîmăturile şi bucăţile împrăştiate ale coloanelor de marmoră, ale fîntînilor secate şi ale arcurilor de triumf din întristata Romă! Cine nu şi-a muiat mîna, plecat pe marginea luntrii, în limpedea undă a frumosului Leman cel cu contururi gingaşe ca gîtul unei lebede, cu vile răcoroase şi vesele

pe țărmurile-i fericite, a acelui frumos Leman care slujește de oglindă Muntelui Alb, ca unei bătrîne cochete, mare și poetic prin el însuși, și mai mare de cînd, în entuziasmu-i de poet, Voltaire zicea: «Lacul meu e întâiul!» Cine n'a trecut printre însemnările-i de călătorie efectul soarelui în cascada dela Giessbach, cine n'a admirat și n'a descris un asfințit de soare pe Rhighi, cine n'a simțit nimicnicia omenirii și micimea omului în fața uriașilor din Alpii cu piscuri de nea, cu brîul de verdeață întunecoasă, ca un simbol de nelămurit!

Mai mult, noi, oameni fericiți, abia răsăriți la fața pămîntului, ne-am dus să ne plimbăm trîndăvia ori nefericirile pînă și prin pădurile feciorelnice ale Lumii-Nouă; și după ce-am străbătut o parte a lumii, după ce am grămădit atîtea nume de orașe și atîtea poziții geografice, numai țara noastră nu ne-o cunoaștem, țara nostră care, după gazeta zilei, ar fi măsurînd 500 de mile pătrate. De ce oare? Ca Moldovan ce mă aflu, și pentru amorul meu propriu, n'ași vrea să fiu și eu cuprins în dezlegarea problemei puse....

S'ar putea oare să fie cineva așa de nedrept și să spue ori să creadă că Moldova ar fi un ținut de stepă, în care soarele se trudește în zări fără sfîrșit, în care verdeața slabă și pălită te întristează? Nu, Moldova cuprinde tot felul de vederi, vesele, întunecoase, cîmpenești, îmbogățite de podoabele naturii. Mai are apoi un caracter nelămurit de suavă melancolie, ca parfumul unei flori delicate. Are un nu știu ce primitiv în prietinia colinelor ei, care te fac să-ți uiți viața cu necazurile-i de fiecare clipă și te adorm într'o blîndă și mută admirare. Visare a sufletului, care-ți adoarme durerea supt un văl de uitare, găsești pe costișele-i singuratice, în fînațurile-i deșerte, în pădurile acelea care nu cîntă decît pentru ele; din toate izvorăște parcă o cîntare sublimă de păreri de rău și de resemnare, de amară milă, apoi de zîmbet și mai amar încă! În tăcerea cîmpiilor ei simțești poezia unui bocet, apoi lacrimile întristate și necontenite ale aceluia care singur se plînge pe sine; parcă vezi pe un om care moare și-și întoarce ochii topiți către soarele vesel pentru alții, dar palid și fără raze pentru dînsul. Parcă vezi în icoanele ce te înconjoară stingerea tinereții, melancolia unei luciri slabe pe un lac liniștit. Stăruește în natura aceasta singuratică o simțire adîncă de descurajare, o veșnică vorbire cu sine însăși a unei păreri de rău, a unei dureri, apoi o privire sfioasă în ceața zării, către viitor! Simțești parcă în bocetul înăbușit și fără contenire zvîcniri de nădejde, prăpăstii de îndoială, melodioase cînturi de slavă, o poezie fără nume, care te pătrunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n'ar putea fi tălmăcită în nici-o limbă omenească, — ceia ce marele poet a numit «Voci interioare», sfătuind între ele, vorbindu-și o limbă necunoscută, față de care limba noastră omenească nu-i decît o palidă copie.

Amintirile istorice, legendele castelelor, care sînt farmecul călătoriilor în Elveția, de pildă, unde sînt? Nu lipsesc nici acestea: sapă urmele răspîndite ici-colo, și o să ai a scutura pulberea de pe vre-o cetate romană; o să găsești săgeata unui arc dacic ori frîntura unei săbii a lui Traian, un turn, un pod, cîteva lespezi cu vechile lor inscripții latine, singurele anale pe care ni le-au lăsat vremurile de odinioară; amintiri mari și simple căși natura care le înconjoară, tăcute, cu gîndirea gravă, singuratice și împrăștiate în furtuna tulburărilor care au frămîntat biata noastră patrie. Vei găsi locuri sfințite de oasele străbunilor ori de vitejiile lor. Fă-ți un drum din gîndurile tale, ori aruncă în trecere o privire de admirație înlăcrimată spre Neamț, lasă altă lacrimă în locul acela cu nume poetic care se chiamă Valea-Albă, pe unde rătăcesc umbrele războinicilor lui Ștefan!

Ce-mi pasă mie, Moldovan ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțești, *de comediile voastre imitate* și *de povestirile voastre traduse și adaptate!* Zugrăviți-mi mai curînd o icoană din țară, povestiți-mi o scenă dela noi, piparată, ori plină de poezie, o mică scenă improvizată, căci bunul și răul, simplul și emfaticul, adevărul și ridicolul se întîlnesc la fiecare pas. O să găsiți în nevinovatele credinți populare, oricîtă fantazie voiți, iar în năravurile amestecate ale claselor de sus, stofă destulă. Și în loc să-mi plimbați prin Iași un personagiu de-al lui Balzac, care s'ar ineca în glodul dela noi, dați mai bine eroului vostru o giubea largă, un anteriu din vremurile cele vechi și bune, în vorbire o lăudăroșie naivă, în felul de a se purta o asprime firească, și puneți în juru-i viața orientală alcătuită din despotism casnic și din traiu patriarhal. Apoi pe un divan, ori în căruță de poștă, ori în rădvan, dacă-i dă mîna, faceți-l pe acest Moldovan să lucreze, faceți-l să se miște prin țara lui. Imitația necugetată ne strică mintea și inima, și încet-încet va ruina și patriotismul, — dacă este patriotism! Imitația, care ne face să disprețuim ce e național și pămîntul nostru, ne încarcă creerul de idei cu neputință de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice.

Dacă din întîmplare ar cădea în Iași o broșură tipărită la Paris, ori chiar la Cernăuți, intitulată: Un drum prin Moldova, Călătorie în Moldova, Schiță, ori altceva, în care autorul ar spune cam acestea într'o frază lungă și sforăitoare: «Într'un ținut neștiut al Europei, ori necunoscut bine, am găsit un popor bun și naiv încă, poetic în tradițiile lui de obîrșie, poetic chiar în sălbatica-i neștiință, un popor cu bun simț, din care ai putea să faci tot ce vrei, impresionabil, locuind o țară pe care Destinul a înfrumusețat-o și a îmbogățit o; e o comoară măreață de tablouri nouă acest popor, această țară, în care oamenii sînt azi ca și 'n ziua în care natura a sfărmat tiparul în care i-a creat, această țară cu împestrițarea raselor ei deosebite, cu dialectele ei, cu îmbrăcămintea și obiceiurile ei...» — atunci, ca deșteptați dintr'un vis, am găsi și țara noastră vrednică de ceva!

Eu cel care vorbesc acuma și *critic*, și cu multă vreme

am petrecut, nu *criticînd* această biată ţară, dar necunoscînd-o. Cîte odată cugetam privind cu ochianul în zări de pe dealul Copoului: «Aşi vrea să fiu lîngă stînca aceia uriaşă, înroşită de cele din urmă luciri ale soarelui, pe care o văd în depărtări, atîrnînd parcă din cer...», dar n'aveam decît o dorinţă nedesluşită, aşa cum îţi vine cîteodată în mijlocul leneviei care ţese viaţa noastră ieşană, şi care-i face farmecul.

II.

Şi iată că'ntr'o zi las din nevoe zgomotele nedesluşite ale oraşului nostru, zumzuind ca un stup gata de roit, desfăşurîndu-şi strălucirea, glodul, gunoaele şi luxul, Jidovii murdari şi pretenţiile-i ridicule; şi, părăsind rohatca, şi îndreptînd din surghiunul meu un rămas bun acestui tîrg pe care-l iubesc şi-l urăsc, văzînd cum se şterge în zare cea din urmă clopotniţă, încercam o simţire ciudată, nu de părere de rău, nu de plăcere, dar şi de una şi de alta, amestecate cu curiozitatea şi cu rîvna fantastică de a merge înainte şi în acelaşi timp dorind să ştiu şi ce fac prietinii mei cei buni; adică mai curînd dorind să fiu de faţă nevăzut la viaţa aceia de liniştită tulburare, să bag de seamă la toate mişcările acelei vieţi de mici nimicuri, de prefăcătorii mărunte, de mici cancanuri şi vorbe rele, de taine mărunte care se şoptesc la ureche şi pe care tîrgul întreg le ştie, de toate lucrurile mici care alcătuesc temeiul îndeletnicirilor şi plăcerilor capitalei noastre.

Şi 'ntr'adevăr că nimic din toate acestea nu găseam în Dacul spătos care sta călare ca o stană pe calul lui; numai braţele i le vedeam mişcîndu-se, iar ţipătu-i sălbatic nu sămăna de loc cu glasurile eleganţilor noştri.

Vă rog să mă ertaţi deocamdată de toate cugetările, observaţiile şi tablourile, căci ş'aşa mi-i destul de greu să-mi păstrez cumpăna în gingaşa căruţă în care mă aflu. La fiecare hop stau gata să călătoresc în aer: e foarte plăcut. Pînă la Piatra surugiul m'a răsturnat numai de două ori. Am făcut adînci studii mineralogice şi nemărginit progres în psihologia oamenilor.

4 Septemvrie. Am venit foarte repede, şi-i de mirare, cînd te gîndeşti la caii cari fac slujba. Iată-mă la Piatra, ori mai curînd deasupra Pietrei. Iată cele dintăiu căsuţe care stau atîrnate pitoresc pe coastele Chetricicăi, ca nişte capre. Opreşte, Dacule, — nu ştii tu că adierea aceasta de viaţă care suflă de la munte a uscat lacrimile copilăriei mele, a dezmierdat visurile mele de tînăr, şi mă găseşte iar, după lungă despărţire, tînăr îmbătrînit, cu fruntea brăzdată, cu inima sfărîmată, dezamăgit! Cît de repede trec zilele iluziilor! Cît de frumoase erau visurile mele, şi gingaşe, caşi tresăririle acelea uşoare pe care le stîrnea piatra mea pe undele Ronului! Lasă-mă să răsuflu. O, te recunosc, adiere dulce! Cît de bine îmi umpli pieptul! De pe ce piscuri

ai cules mirezmele tale? Suflă, haide, joacă-te în părul meu, răcoreşte-mi fruntea înferbîntată! Te salut — ca pe un credincios prietin pe care-l socoteam perdut, ca pe o amintire a zilelor frumoase, care a venit să-mi zîmbească! E multă, multă vreme de cînd nu ne-am văzut!

7 Septemvrie. O plimbare pe podul de pe Bistriţa. Am fugit din groapa aceasta rău mirositoare care se chiamă Piatra. Să răsuflăm aici. Da, Bistriţa limpede şi măreaţă vine şi-şi sfarmă valurile de stîlpii podului, aducînd cu ea aerul răcoros al munţilor. Soarele în asfinţit se joacă cu undele. Iată-l cum le aureşte ca pe nişte solzi, iată-l într'un snop de raze lăsîndu-se la vale, şi de cîte ori valul bate ţărmul, parcă rămîne o rază la mal. Intre munţii cari o string, apa lunecă pe supt o plută uşoar, pe care o cîrmueşte un copil repetîndu-şi refrenul, modulat ca şi plîngerea pitulicei, enigmă dureroasă de îndoială şi de nădejde, de prelungă tristeţă, blînd, trăgănat, pe care munteanul îl şueră decînd începe să rostească cuvîntul de mamă! Intunecată şi îmbrăcată cu brazi bătrîni, cu coastele brăzdate de rîpe, care se prefac la topirea zăpezilor în şivoae minioase, rostogolindu-se cu tunete, şi trezind în fuga lor nebună ecourile, se prelungeşte la stînga lanţul Cernegurei, numită aşa fel în limba figurată a ţării, pentrucă culmea ei cea mai înaltă stă aproape totdeauna învăluită de aburi; din dreapta, între Cozla şi Chetricica, care par două străji puse de pază oraşului încă din copilăria lumii, se desfăşură Piatra. Incet-încet zgomotele tac; numai clipotele undelor pe care vîntul întărit le bate de ţărm se mai aud, şi vuetele necunoscute ce străbat noaptea şi înfioară pe ciobanii cari se chiamă şi-şi răspund de pe munţi.

Itinerar. Piatra, care a răpit Neamţului prerogativa de a fi capitală, deşi prin vechimea lui acest tîrg ar avea dreptul întăetăţii, are însemnătate prin comerţul ei mai ales. E schelea lemnelor de construcţie, care coboară din Carpaţi pe Bistriţa; altfel e urît tîrg, neprietinos, murdar, rău clădit şi plin de Ovrei. Pentru un om obişnuit cu capitala, care n'ar avea ce face în Iaşi, o şedere de două-trei zile aici nu-i displăcută. Străinii cu vază sînt foarte bine primiţi, sărbătoriţi, şi, ciudat lucru, cinstiţi. Femeilor din Piatra le-a mers vestea pentru frumuseţea lor. Se pare că clima e prielnică dezvăluirii ei. Altfel, cu adevărat petreci numai în casa domnului prefect şi a preşedintelui tribunalului judiciar. Aici te găseşti ca între cunoscuţi şi asta-ţi face plăcere, căci la urma urmei te plictiseşti să tot rîzi de ridicolele femeilor, de îmbrăcămintea lor de bal mascat, de pornirea lor în a maimuţări modele şi traiul în mare, şi de obiceiul ce-l au de a rîde de oamenii pe care nu-i cunosc. — Moravuri de provincie, prea plăcute de descris. — In Piatra grozav ţin oamenii la etichetă. — Curiozităţi. — Podul de pe Bistriţa, proprietatea domnului general Lascescu, — plimbare măreaţă. — Clopotniţa şi biserica sfîntul Ion, zidite de Ştefan, proteul popular al gloriei naţionale. — Partide de plăcere la mănăstirea Bistriţa, unde se vede mormin-

tul ctitorului ei Alexandru cel Bun. Cind mă aflam în Piatra, nu se vorbea încă de planul de a întemeia o fabrică de hîrtie. Dorim domnului Asachi, pe care n'am cinstea să-l cunosc, izbîndă pentru această patriotică operă.

Poezie. Deşi pînă azi Piatra nu s'a prea deosebit în frumoasele arte, o zicătoare veche a ținutului place străinilor:

Bistriță, apă dulce,
Care be, nu se mai duce.

Avem de a face cu poezie primitivă, în care nu mă pricep. Şi într'adevăr, nu ştiu dacă înrîurirea apei ori primirea ce ți se face te leagă de Piatra. Piatra trebue să rămîe în amintirile mele, căci aici am văzut din nou, am atins şi am simțit munții.

11 Septemvrie. ....Aici intrăm în inima muntelui. La stînga nu se văd decît coaste acoperite de brazi, şi piscuri ascuțite, cele de mai multe ori ascunse în nouri. La dreapta, pe țărm, unde e aşternut drumul, muntele se abate către miazăzi şi lasă slobodă cîte-o bucată de pămînt zgîrcit, unde plugarul îşi samănă popuşoiul, inul şi cînepa, singura bogăție a acestor ținuturi. La jumătate de leghe de Piatra, munții se lărgesc deodată şi alcătuesc o trecătoare pitorească unde se vede faimoasa mănăstire Bistrița, care slujeşte de hagialîc şi de petrecere paşnicilor localnici ai Pietrei. Nu departe de mănăstire, cele două lanțuri de munți se apropie încet-încet şi nu lasă lîngă locul numit Viişoara decît o trecătoare strîmtă, plină de stînci uriaşe, prin care Bistrița îşi face loc vuind înăbuşit. Aici avem de ales două drumuri: unul trecînd Bistrița. La stînga stă un monument veşnic al călătoriei pe care măria-sa Domnitorul a făcut-o în munți. Cu această împrejurare din toate satele pe care le udă Bistrița au fost scoşi oamenii la beilic. Fără îndoială că au îndurat multe năcazuri oamenii, că fiecare batae de cazma a fost întovărăşită de multe sudălmi, pe care Moldovenii le au la îndămînă cu prisosință; dar azi cînd necazurile au încetat, cînd (ceia ce decînd lumea nu s'a văzut în aceste ținuturi) trăsurile şi căruțele de bine de rău pot umbla pe aici, sudălmile au făcut loc binecuvîntărilor, şi, mai ales, unui tract spornic. Viişoara e o crîşmă urîtă, aşezată pe un dîmb oblu, la poalele căruia bat valuri fără hodină. Îi zice aşa, pentrucă odată un călugăr bătrîn dela mănăstirea Bistriței, a sădit aici un cîrlig de viță, care a prins rădăcini şi a rodit struguri,—lucru nevăzut la Piatra şi în munți. Din pricina vremii ori din lipsa de îngrijire, via s'a uscat, a pierit, însă locului aceluia i-a rămas numele, şi are să-i rămîe poate totdeauna.

Cărarea de coastă e largă tocmai cît poate păşi calul. Încercam un fel de plăcere nețărmurită, văzîndu-mă astfel deasupra prăpăstiei, în fundul căreia se zbate Bistrița verzue acoperită de spumă. Ca o ultimă înfrumusețare a icoanei, natura, cu puternicu-i braț, a sămănat la fața apei stînci, care, ca Scylla şi Carybda celor vechi, par că-şi aşteaptă prada. La fiece opintire a calului îmi ziceam: un pas greşit acuma, şi rămas bun lumei! rămas bun plăcerilor şi prietinilor, şi petrecerilor şi balurilor ernii care mi-s aşa de dragi, cînd muzica te ameţeşte, cînd te înnăbuşi în saloane, pe cînd afară ninge în fulgi mari şi vîntul biciueşte geamurile îngheţate, cînd, ca într'o seră, parfumurile ți se urcă la cap; rămas bun însfîrşit acelor zîmbete femeeşti, poate îndreptate altora, dar n'are a face,—rămas bun observațiilor mele tăcute, care, urmînd jocul înfățişării celor mai de seamă actori, vin să-şi ia loc lîngă atîtea altele, în portofoliul meu... Toate acestea mă vor despăgubi poate de truda călătoriei mele.

Fericire, bucurie, plăcere, nu există decît prin contrast! Ce preț aşi pune oare pe vana fericire, pe care până azi n'o cunosc decît din nume, dacă în adevăr m'aşi folosi de ea? Numai durerea cunoaşte bucuria; şi cred că trebue să fie tare nesărată o viață de plăceri necontenit înoite. Astfel după tulburarea fără voe care mă cuprinsese trecînd poteca Viişoarei, răsplata a fost în adevăr măreață. La dreapta munții se depărtează din nou şi fac loc unui tăpşan udat de cîteva şuvițe de apă şi închis de pădure amestecată. La stînga un lanț de munți nalt şi lung, depe culmile căruia se zvîrl şuvoae bolovănoase; supt noi, Bistrița mugind într'una, rostogoleşte valuri spumoase pe supt podul umblător, legănîndu-l; apoi, zguduită deodată, apare la cotitura unei stînci o plută pe care stă un băetanaş cu mîna pe cîrmă. În urmă caravana care se înşiră spre potecă—cu călătorii cei mai leneşi ori cei mai fricoşi călări, cu alții trăgându-şi calul de căpăstru, şi alții însfîrşit, mai cu cap, cu cozile cailor în mînă, lăsîndu-se tîrîți, spre a fi scutiți de truda urcuşului. Ar fi de făcut o descripție întreagă. Cînd am trecut întâia oară prin aceste locuri era o vreme cumplită; ai fi zis că-i haosul; o ploae cu găleata, glod, ceață de nu se vedea om pe om; toată natura azi aşa de verde şi frumoasă nu era atunci decît o pînză nelămurită. Se auzeau sgomotînd fioros valurile tulburate ale Bistriței. Vîntul şuera prin codri, şi din vreme în vreme răcnetul unui plutaş trăgînd la mal, se ridica deasupra glasului vijeliei cu o izbucnire sălbatică. Ceia ce se povesteşte despre Bistrița în ceasurile-i rele, te cutremură: poduri, case, mori, vite, copaci străvechi, totul rupe şi duce; şi cînd vin zilele de linişte, țărmurile sînt acoperite de sfărămături, de plute, de stînci uriaşe, de trupuri zdrobite de plutaşi!..

Poteca Viişoarei dă pe-un plaiu sterp, presarat cu cîți-va rari mesteceni şi cîteva colibe; drumul dosit de o ridicătură, dă deodată la un izvor, adăpostit supt un cerdac. Sus, deasupra unei icoane grosolane a Fecioarei, stau scrise patru stihuri care n'au alt merit decît că sînt poezie de ocazie: întemeetorul, un călugăr, pofteşte pe drumeți să-şi potolească setea şi să se roage pentru sufletul lui.

De aici drumul urcat la o mare înălțime deasupra Bistriței se strecoară prin păduri de frasini care ascund vederea, până

ce deodată se luminează la coborîşul repede care se chiamă *Scăricica*.

Aici vederea e fără păreche. Poteca e strînsă la dreapta de o coastă repede încununată de un mănunchiu de copaci, la stînga de o prăpastie oablă, în fundul căreia mugesc undele albăstrii ale rîului, în faţă munţii aburind parcă înalţă văzduhul, şi soarele care răzbate prin brădeturile culmilor arginteazâ spuma valurilor. O poezie nespusă stăpîneşte priveliştea aceasta. Albastrul întunecat al munţilor, şuvoaele care saltă în arcuri din coastele lor, se desfac cu putere deasupra unui şes larg şi înverzit, liniştit şi zîmbitor, cu nenumărate ogoare de popuşoi, care-şi leagănă spicele în voia vîntului uşor. O plută singuratică trece repede; o întovărăşeşte ecoul, care răspunde cîntecului plutaşului. În fundul zării, departe, sprijinită parcă pe vîrful Chetricicăi, scînteiază pentru cea din urmă oară crucea argintată a clopotniţei Sfîntului Ion, şi dincolo, în faţă, tîrgul, oprit întăiu de un piept, desfăcut dintr'un brîu lung de munţi care se abat în partea din potrivă, se întinde pe şesul larg, în fundul căruia se zăresc cele dintâi case ale Pingăraţilor, iar mai aproape, dincoace de Bistriţa, se vede satul Vaduri. Poteca strîmtă a fost deseori teatrul unor tragice catastrofe, şi numai de puţină vreme s'a hotărît stăpînirea să aşeze un parmaclîc în lungul prăpăstiei. Înşelat de întuneric, un negustor tînăr care se ducea în munţi, plecînd tîrziu din Piatra, căzu în groapa adîncă ce se vede la marginea drumului şi care mănîncă din zi în zi din potecă; steaua lui cea bună l-a apărat: a căzut pe moale de sus, de la o înălţime de zece metri, pe o surpătură proaspătă de năsipiş. Faimoase sînt locurile acestea şi prin tâlhării, şi 'ntr'adevăr că ar fi greu să se găsească un loc mai potrivit pentru asemenea meserie.

Scăricica îşi merită numele pentru iuţeala povîrnişului, pentru îngustimea ei, şi pentru prăpăstiile care o înconjoară. De puţină vreme a fost deschis drum. Poteca veche n'o pot compara decît cu cărarea de pe Filia care coboară de pe Montouvert la izvoarele Arveronului; dar nici comparaţia asta nu poate da ideia; oricît de repede ar fi Filia, ea totuşi ocoleşte coastele muntelui, pe cînd aici cărarea dă deadreptul pe un repezuş de prund şi năsip care-ţi fug de supt picioare. Aşa încît... dacă vreodată am ştiut în adevăr ce-i ameţeala... apoi am ştiut atunci cînd suiam Scăricica. De la poalele Scăricicăi, udate de un pîrău limpede şi rece ca ghiaţa, care lasă între petre un mîl negru în care scînteiază firişoare de argint, începi a merge fără nici o trudă urmînd un drum împotriva cursului Bistriţei. Aici îţi iai rămas bun pe o bucată de vreme de la Arva moldovenească, care vine din dreapta, dintr'o strîmtoare, îi întorci spatele şi intri în Pingăraţi, aşezat într'o vale, pe unde curge zgomotind uşor, pîrâul repede care dă numele satului. Pîngăraţii nu-ţi înfăţişază nimic deosebit, afară de mănăstirea pitorească aşezată pe coasta unui povîrniş repede, înconjurată de frasini bătrîni, cu turnuleţele ei, cu zidurile-i nalte şi groase, mănăstirea avea înfăţişarea unei cetă-

ţui. Pîngăraţii e şi întăiul popas, de aici până la Piatra sînt două ceasuri bune de drum. Aici începi a te simţi cu adevăr în munţi. Poteca pietroasă începe să fie tot mai grea. Munţii se apropie, brazii îşi scutură mireazma răşinoasă, vulturi bat stîncile cu aripile lor, şi caravana înaintează tăcută. Totul se schimbă,—oamenii, vorba, portul şi obiceiurile. La jumătate de ceas după ce treci de sat, ajungi în faţa Grohotişului, pisc prăpăstios pe care trebue să-l treci. Îndată ne coborîm de pe cai şi începem un urcuş anevoios, pe un pămînt fugar, în care picioarele se încurcă în glod şi pietre. Mai adaoge înfăţişarea întunecoasă a împrejurimilor, urme de surpări, adîncituri aspre. Este alt drum, al Domnitorului, prin prejurul muntelui, dar trebuesc şase ceasuri încheiate ca să se poată sui până în vîrf un car cu şase boi, aşa încît cei călări se folosesc mai bucuros de potecă.

III.

Am auzit deseori oameni comparînd Carpaţii noştri cu munţii Sviţerei, deşi cei cari spuneau asta nu au văzut niciodată, nici măcar în vis, frumoasa Elveţie. Eu ce să spun? Într'adevăr munţii noştri sînt frumoşi, măreţi, arătînd mii de vederi, pitoreşti, dar singuratice, care-ţi plac numai dacă eşti într'adevăr îndrăgostit de aşa ceva, şi acoperite de vălul acela nebulos de melancolie, care alcătueşte deosebirea peisagiilor noastre, vederi, dar nu tablouri largi, puncte cînd strînse şi încadrate parcă anume, cînd desfăşurîndu-se în depărtare cu păşunile lor grase, aşa cum natura le-a sămănat în Elveţia. Este şi măreţie şi sublim în culmile care se înalţă încununate de brazi întunecoşi, cu coastele mîncate de şuvoae, care acopăr văile de stînci şi ruine, dar nu-i măreţia Alpilor. În faţa acestora ochiul rămîne uimit, judecata neputincioasă. În faţa munţilor noştri sufletul se lasă dus de visare: ca 'ntr'o elegie fără sfîrşit. Parc'ai vedea măriri căzute, ori suflete rănite de atingerea lumii, care au încercat dezamăgirile vieţii.

Am crezut multă vreme cu mulţi oameni că drumurile, călătoriile, înveselesc. Astăzi cred dimpotrivă că întipăresc în sufletul nostru un fel de simţire de nedeslușită şi atrăgătoare tristeţe. În trăsură, plecat puţin pe-un cot, îmi place să-mi aţintesc ochii în zări. În mişcarea regulată, toate amintirile îmi vin una cîte una. Mă cufund în trecut şi visez la zilele duse. Toate micile întîmplări care alcătuesc viaţa unui om se desfăşură domol. E un farmec viaţa aceasta de oboseli şi de lene, de mişcare şi de somn, care învederează sistemul lui Xavier de Maistre, în care trupul nu-l simţeşti decît după cîteva zguduituri mai tari ale căruţei, în care omul blînd legănat înghite aerul cu plăcere şi-şi deschide sufletul impresiilor pe care i le stîrnesc icoanele ce se perindă: o vedere veselă îl face să rîdă; o stîncă cumpănită deasupra unei prăpăstii, un brad străvechiu pe care braţul vije-

liei l-a desrădăcinat, și care își întinde ramurile pe pămînt ca un atlet învins, îl umplu de melancolie.

Călătoriile în Moldova, la munte mai ales (căci la șes, civilizația s'a amestecat în toate), seamănă cu hagealîcurile la Meca, ori cu acelea pe care odinioară creștinii cuvioși le făceau la locurile sfinte. Se fac totdeauna în caravană mare, cu caii încărcați de merinde, cu oamenii înarmați cu puști și cu pistoale, cu săbii și iatagane. Din vreme în vreme vezi pe cîte un călător întîrziat ocolind coasta unui munte, cățărîndu-se pe piscul unei culmi, ori trăgîndu-și calul de căpăstru la un coborîș. Apoi toți drumeții din convoiu veseli, vorbind, rîzînd, fumînd, își trec dea călare din mînă în mînă o ploscă cu băutura aceia așa de înviorătoare care se chiamă rachiu, și care e așa de trebuitoare și așa de obișnuită în munți. O observație prea adevărată și al cărei temeiu dovedește o patriarhală moștenire din vremurile cele vechi și bune, care pare înăscută firii Moldovanului, este aproape egalitatea care domnește pe drum între stăpîni și oamenii lor. In călătorie, la noi, cași robii celor vechi în vremea Saturnalelor, cei mici au dreptul să înceapă vorba, să facă observații, să rîdă, să-și amestece glumele și sudălmile cu cele ale stăpînilor, cu o încredere de copii răsfățați. Intorși acasă, toate intră în obișnuita rînduială, fără ca această binevoitoare slobozenie să fi adus atingere respectului și supunerii. Lămuriți și dumneavoastră cum vă place de unde vine asta.

Cînd caravana ajunge la un izvor, toți călătorii descalecă, și de data aceasta cu erarhică rînduială—dobitoacele mai întăi, apoi stăpînii, după aceia ceilalți oameni, își potolesc setea. Iar cînd întîlnesc o munteancă rotunjoară, rumănă ca o răsură, încălecată bărbătește pe căluțul ei, toți cu veselie îi răspund la prietineasca salutare, adăogind ș'o glumă în doi peri.

In ținuturile acestea primitive și sălbatice, și omul are ceva deosebit. Nu vezi aici mijlocul gros și spinarea adusă a plugarului, nici încetineala adormită a țăranului cîmpiei. Munteanul e sprinten, potrivit în legăturile lui, mai mult mușchi decît carne, vesel din fire, glumeț și plin de pătrundere. Obiceiurile sălbatice se potrivesc cu îmbrăcămintea lui. E violent, sgomotos, încăpățînat pînă la răscoală și iubitor mare de rachiu pentru care își dă jidovului toată munca, și mai mult chiar decît poate munci. De-o energie grozavă, totuși ușor îl îmlădiezi cînd știi să-l iai cum trebue. Muntenii totdeauna au avut în Moldova faima de zurbagii. Chiar azi, cînd stăpînirea i-a strîns mai de-aproape, și tot sînt încă departe de liniștea locuitorilor de la șes. Vecinătatea graniței le-a ușurat totdeauna îndrăzneala. Dacă un proprietar vrea să pedepsească pe cineva, omul, în timpul nopții, mînîndu-și de dinapoi vitele, trece dincolo! Așa încît ei se poartă ca de la egal la egal cu suprefectorașii de plasă. Ciocnesc un pahar cu Cazacii, a căror sabie și galoane roșii le au în mai mare cinste. Afară de proprietari, tuturor celorlalți oameni care ar veni între ei, fără deosebire, le spun *ciocoi*. Deosebesc numai pe cei îm-

brăcați cu vechile strae moldovenești, care au multă trecere nu numai pe lîngă munteni, dar și pe lîngă ceilalți locuitori ai țării. Hainele acestea le privesc altfel, le respectează; amintirea lor e încă vie, și afară de asta au ș'o prejudecată, care leagă hainele acestea de adevărata boerie.

In deobște munteanul e frumos, cu privirea îndrăzneață. La dînsul nu întîmpini supunerea dobitocească a plugarilor. Pe lîngă aceasta e și mare vorbitor. De altfel ca pretutindeni în Moldova, fiecare sat își are cîrmuirea lui. Cu toate că sînt destui de filozofi în ceia ce privește preoții, totuși aceștia au cea mai mare înrîurire în afacerile satelor. Sălbateci cași băștinașii Americei, mulțimea muntenilor acestora niciodată n'au perdut din vedere codrii lor și piscurile nouroase, și în limba lor simplă zic capitalei noastre *Satul lui Vodă*. Spunea un bătrîn cu barba lungă unui tîrgoveț cu pantaloni și redingotă: «Voi, ciocoii, veniți în munții noștri să ne înșelați și să ne furați, după aceia vă duceți în Satul lui Vodă și vă faceți case așa de mari încît de pe ele poți ajunge cu mîna la cer».

Munteanul e mare iubitor de chefuri lungi, cumătrii și nunți. La un asemenea prilej, ulcioarele de vin și măsurile de rachiu, rachiu stricat, două părți tutun și una piper, trei zile umblă din mînă în mînă într'o grămădire deasă de bărbați, femei și copii. In voiabună a chefurilor acestora să cercetezi firea munteanului. După ce tinerii s'au săturat de jucat mîndrele danțuri naționale, —împresură cu toții pe cimpoiaș ori pe bardul muntean cu scripca știrbă și cu arcușul de el alcătuit,—lăutarul care, cași trubadurii de odinioară, umblă din sat în sat, din crîșmă în crîșmă, din petrecere în petrecere, și pentru un adăpost, un pahar de rachiu și puțintică piață, zice cîntecele bătrînești ale haiducilor de demult. E ca o legătură de dragoste între cîntecele de vitejie și mulțimea care ascultă cu luare-aminte. Adesea, în clipe de înălțare, sunete dumnezeești prin măreția și melancolia lor se prelungesc pe strunele vechi, ca ecouri în văi, și o lacrimă se prelinge din ochii vicleni ai lăutarului. Poezia aceasta feciorelnică a baladelor noastre populare e în adevăr sublimă. Din cîntecele acestea, din poveștile acestea în stihuri, izvorăște ca o mireazmă a țării, o mireazmă veche răspîndită pe întregul pămînt moldovenesc, în ele găsești obiceiurile bătrînești și simțești farmecul nespus al cernitelor ei zile. Cîntecul cel mai cu nume azi e al lui Chetraru. La partea aceia așa de mare și de naivă, unde un drumeț întreabă:

> Cine trece'n lunca mare
> Cu trei rînduri de pistoale
> Care strălucesc la soare?
> Ion Chetraru călare,
> Din ținutul Neamțului, ș. a.

ascultătorii, între care s'ar găsi la nevoe o sută ca Chetraru, întovărășesc cîntecul lăutarului cu glasuri murmurate. Iar alăuta

sună mai duios, cintărețul lasă să-i cadă pe ochi pletele lungi, și intovărășește în tact, ca într'un suspin dureros, cintarea monotonă.

Printre toți țăranii de la munte, locuitorii de la Hangu se deosebesc prin bogăția, cinstea și liniștea lor. Satele cele multe așezate pe amindouă malurile Bistriței, intinderea, numărul oamenilor, au făcut nume mare acestui ținut, și numele de Hangan, e un nume obștesc pe care-l poartă toți muntenii, și chiar mocanii din Ardel, cari vin să erneze cu turmele la șesuri. Hanganul, cu deosebire de ceilalți frați ai lui, e liniștit, cumpănit, domol la vorbă și cu temeiu în ce spune. Aceasta se datorează oblăduirii cuminți a prințului Cantacuzino. Afară de 4½ ori 5 lei de cap, după cit știu, pe care vornicia satului îi orîndueşte după starea fiecăruia, și afară de citeva clăci fără însemnătate, țăranul e slobod să facă ce-i place, numai vechilul prințului să aibă la cunoștință toate învoelile, ca omul să nu se încurce niciodată. Astfel prințul e în acelaşi timp şi oblăduitorul şi privighetorul supuşilor lui. Ispravnicul nu se amestecă. Vechilul orîndueşte totul.

Cînd întrebi pe un țăran:

— Al cui ești dumneta?

El iți răspunde cu oarecare fudulie:

— A Cneazului.

— Și de unde ești, voinicule?

— De la Hangu, — iți răspunde mindru.

Prințul Cantacuzino e un fel de zeu tutelar al Ceahlăului. Cuvîntul Cneaz e rostit ca ceva sfînt dintr'un capăt la cellalat al muntelui. E patriarhul Ceahlăului.

In munteni vezi pe băștinașii dintru început ai țării: au în vinele lor singe scitic. Trupul, trăsăturile vioae ale feței, fruntea mică, asprimea vorbirii şi o mulțime de cuvinte care n'au curs decît printre dinșii și a căror obîrșie e pierdută; — apoi multe obiceiuri deosebite de ale plugarilor, moravuri mai poetice, o grămadă de eresuri și de povești pe care din străvechi le păstrează și pe care le amestecă cu rînduelile și ideile creștinești, — dovedesc aceasta.

IV.

O frumoasă și sălbatică înfățișare are șesul lung care pornește de la Buhalnița și se pierde dincolo de satul Hangu, — mărginit de doi munți între cari curge Bistrița. Mai largă ori mai îngustă pe măsură ce munții se depărtează ori se apropie, Bistrița, urmîndu-și pornirea capriciilor ei, cînd izbindu-se de o stîncă zvîrle în snopi argintii valurile-i spumate, cînd, urmînd un povîrniș mai domol, își rostogoleşte în solzi pînza scînteetoare; apoi, măreață, bătînd molcom cu undele ei țărmurile înflorite, fuge la vale scăldînd cotiturile coastei, printre ogoare, fînațuri ori poeni, ducîndu-se să deștepte aiurea alte ecouri. De pe o piatră, rătăcită în mijlocul apei, ori de pe țărmul pe care-l scaldă ea, mii de paseri mărunte cu penele negre lucind, și cu gușa albă,

cărora oamenii din partea locului le zic *pescari*, se cufundă, necontenit, și es pe luciu bătînd din aripi. Domn între toate măgurile care alcătuesc parcă în juru-i o strajă de onoare, Ceahlăul măreț, care și-a pastrat de la Daci numele de botez, cunoscut abia în citeva colțuri întunecoase ale geografiei moderne supt numele de muntele Pion, își înalță capul pleșuv către soare și răspîndește apoi în juru-i cu dragoste bogățiile bătrînelor lui coaste înverzite, pînă la cîmpia pe care între toate parcă o iubește—ca pe o fiică mai mare a lui.

Stranie ursită a lucrurilor: cași oamenii, lucrurile neînsuflețite au aceiași soartă. Din pricină că vederile acestea n'au avut pictor, nici poet, pentrucă itinerarii mincinoase n'au arătat artiștilor amatori cărări necunoscute spre locuri fecioreinice și sălbatice, atinse numai de pașii sfioaselor căprioare, a sperioșilor cerbi și a pletoșilor ciobani, din această pricină nici poeți, nici pictori, nici călători n'au venit să le salute.

Frumos în frăgezimea și tinerețea lui desfăcîndu-se pe nesimțite de la poalele Ceahlăului, șesul larg al Hangului se desfășură cu ogoare bogate, cu livezi verzi, cu sate pitorești, tăiat ici colo de ațe subțiri de apă cu dulce murmur, care merg să sporească limpezile unde ale Arvei moldovenești. La stînga se înalță, cu gingășie tăiat un runc verde, întăia treaptă a Ceahlăului, ascunzînd văilor capu-i pletos, care, văzut de la depărtare de 80 de leghe, samănă cu zidurile fabulosului turn al lui Babel! La dreapta Bistriței culmi acoperite cu pășuni, pe care pasc sute de turme, se ridică trepte-trepte făcînd loc la rîpe adînci, albiile obișnuite ale șuvoaelor mînioase, care lasă de obiceiu pe urmele lor sfărîmăturile zmulse munților și pădurilor, și se împreunează deasupra Hangului la trecătoarea Dealul-Doamnei, — zisă așa pentru acelaşi lucru pentru care singurului drum de trăsuri care trece prin aceste ținuturi i se zice drumul Domnitorului, în amintirea călătoriei pe care Măriile lor au făcut-o pe aici. Molatic și parfumat, ca o frescă, — legănat parcă de șuvoaele lui, țărmurele sting al Bistriței îmbrățișă cu dragoste largile poale ale Ceahlăului, și adună parcă capricios, la o cotitură depărtată, satul Răpciuni — unde citeva căsuțe albe se adăpostesc la umbra brazilor cari le-au văzut înălțîndu-se. Rîul, oglindind piscurile care-l inconjoară, ca un brîu înflorit și larg îi încinge mijlocul. Ușoară ca o săgeată, o plută—schelet întocmit din coastele bătrîne ale munților, — se repede în salturi pe povîrnișul apei, și ecoul valurilor și ecoul glasului aspru al cîrmaciului care duce pluta se pierd în depărtări. Apoi cînd soarele își grămădește focurile în văi, cînd ogoarele și fînațurile, cetinile coastelor împădurite și crucea de alamă a unei umile chinovii, scînteiază, și cînd zarea se tulbură și împrăștie pe munți vălu-i de aburi, te crezi ca'ntr'un vis al închipuirii, în care dormitînd ușor, sufletul singur parcă se bucură, și se lasă dus ca de o leneșă voluptate.

Dacă nu vrai să urmezi drumul mare ci treci podul îndrăzneț aruncat peste Bistrița aproape în fața curții boerești, dai

prin frumosul sat Răpciuni, zîmbind în verdeaţă; şi după ce ai lăsat în stînga într'o întunecată adîncătură sihăstria de la Hangu, care în veacul nostru prea pozitivist nu mai e cercetată decît din nelegiuită curiozitate, apuci pe malul Bistriţei, şi mergi în drept cu drumul cel mare care urcă şi coboară, se pierde şi se arată iar, urmînd frămîntările munţilor sterpi în care e săpat. Priveliştea se schimbă, şi după ce ai trecut prin vad Bistricioara miloasă şi iute care-şi cară din ţara ungurească undele, după ce ai lăsat îndărăt sătişorul Călugăreni, poteca nu mai înfăţişează deoparte decît o ripă adîncă, care se prelungeşte până la apa tăcută şi rece, largă şi verzue aici, şi de cealaltă parte un clin repede. Ş'aici, printr'un capriciu, muntele împădurit din stînga se trage domol îndărăt alcătuind un arc regulat, şi Bistriţa aruncîndu-se deodată de partea ceastălaltă, cu un vuet adînc închee cercul cu zidurile înalte ale ripei ei drepte.

Cam la trei bătăi de puşcă, în faţa unei adîncituri, unde din nou cele două rîuri vrăjmaşe se apropie, se zăreşte stînd drept, căruntă ca un turn singuratic, o stîncă uriaşă care pare că răsare din şes şi se zvîrle îndrăzneaţă spre ceruri. O ramură săracă de teiu, pe care o clatină vîntul, se caţără pe creasta ei. Inaltă de patruzeci de picioare, aşezată pe o temelie rotundă, potrivit tăiată, mulţi călători, caşi mine, la întâia ocolire, o vor lua de departe drept o clădire îndrăzneaţă rămasă din străvechi vremuri; dar cînd te uiţi la aşezarea ei în şeş, departe de mai mult de 500 de paşi, de orice înălţime, cînd i-ai pipăit cu mîna cremenea dintr'o bucată, în crăpăturile căreia vremea a aruncat un fel de muşchiu gălbiu, rămîi tăcut şi mic în faţa măreţului uriaş; ai de aface parcă cu una din stîncile scăpate din mînile Titanilor trăsniţi, ori chiar cu un Titan ameninţînd iarăşi Olimpul, supt o nouă formă. La treizeci de picioare de la pămînt, o muche mai eşită a stîncii alcătueşte ca un fel de cerdac, deasupra căruia se înalţă creasta, puţintel încovoiată şi încununată de o mladă plecată de teiu, care a şi dat pietrei numele lui, mai mult spre a face să se uite alt nume grozav, pe care ciobanii nu-l rostesc decît în şoaptă şi făcîndu-şi cruce ca buni creştini.

Ca un adevărat „turist" care a cercetat Şviţera, ţara turnurilor, şi ca un om care ştie pe de rost pe Dumas, descălecai repede de pe cal şi scoţînd din buzunar cuţitul, spre marea uimire a însoţitorilor mei şi a unui sătean care se alăturase de noi, zgîriai pe zidul curat un nume necunoscut.

— Boerule, strigă ţăranul zvîrlindu-şi în sus căciula de oae, nu vezi colo, lîngă rădăcina teiului, ceva care seamănă cu un baltag?

— Unde, voinice? Colo, sus? Nu văd nimica.

— Nu se poate, boerule; este.

— Ei, şi ce lucru grozav e coada aceia de baltag?

Săteanul mă privi c'un fel de batjocură, pe care o ghiceam supt respectul pe care ţăranii îl arată de obiceiu boerimii,—şi

batjocura se vădi mai ales în titlul pe care mi-l dădu el după aceia:

— Domnule, urmă el, pot să-ţi spun în două vorbe istoria mânunchiului aceluia pe care eu şi toţi muntenii îl vedem. A fost odată în munţii noştri un voinic între voinici, groaza graniţelor; ispravnicii, zapciii, cazacii lor şi toţi ciocoii îi ziceau hoţ, iar ciobanii îi ziceau „Vasile cel mare". După ce Vasile cel mare—(pe capul lui se pusese 1000 de galbeni)—schimba cîteva focuri de puşcă cu ispravnicii, după ce prăda vre-un călugăr bogat şi pustia cîteva sate ungureşti la graniţă, după ce spărgea o mânăstire şi dobora cu baltagul lui ascuţit pe vre-un cazac încăpăţinat—venea cu tovarăşii lui aici lîngă piatra asta, şi se luau la întrecere, să vadă cine-a zvîrli mai sus baltagul. Intr'o zi bărdiţa s'a înfipt în capul uriaşului, ş'a rămas în ramurile teiului; şi acolo-i şi astăzi!

Mă prefăcui c'o văd,—dar ceroneele meu vedeam eu că nu mă ertase.

— Ia ascultă, voinice, începui eu iar după o tăcere lungă şi tot privind stînca, după ce toate celelalte forme fuseseră împlinite; poţi să-mi spui de unde a venit piatra asta pe pămîntul Hangului—căci, după cît mi-i socotinţa, n'ei fi adus-o dumneata?

— Ferească Dumnezeu! strigă omul cu nevinovăţie, făcîndu-şi cruce.

— Atunci de unde-i?

— Apoi cînd te-i sui pe Ceahlău, ai să vezi dumneata singur de unde a fost smulsă, de o altă mînă, nu de-a mea.

— Şi altceva nu mai ştii despre dînsa?

— Ba da, domnule, cum nu?... dar... Şi munteanul se scarpină după ureche.

— Ei, spune...

— Apoi asta-i istorie necurată, şi popa nu ne lasă s'o spunem...

— Ia ascultă, prietine, tare-aşi vrea să aflu ce nu te lasă popa să spui; uite banul ista, să-l dai popei să-ţi citească o molitfă, şi istalalt ca să mă pomeneşti, cînd îi cinsti un pahar de rachiu...

— Atuncea îngădue să-mi fac întâiu cruce, căci, vedeţi dumneavoastră, istoria asta i-o istorie grozavă pentr'un creştin, pentru un locuitor din valea asta pe care o hrăneşte Bistriţa...

— Bine, fă-ţi cruce, dar grăbeşte-te...

M'am lungit în iarbă, cu capul răzimat de stîncă, cu luleaua în mînă şi cu ochii îndreptaţi spre crîşma pitorească din Gura Largului, şuvoiu lat şi mînios pe vremea dezgheţurilor, care se lasă în vale dintr'un gîtlej întunecos, bântuit noaptea —zic muntenii—de duhuri necurate, care se arată drumeţilor întîrziaţi.

Daco-Romînul—căci acuma-i hotărît că noi sîntem un amestec de urmaşi ai Romanilor cu coborîtorii lui Decebal—îşi duse mîna la cuşma uşor plesnită într'o parte la vîrf,

așa cum se vede într'un tablou al domnului Asachi, primi banii, îi puse cu grijă, după ce-i privi și pe față și pe dos, în chimiru-i larg, și se pregăti în picioare să-mi spue povestea.

Era un flăcău frumos munteanul, subțire 'n mijloc, cu pieptul păros descoperit; ochii îi scinteiau de viață și cutezare; de pe capu-i ras de trei degete deasupra frunții mici și ușor încruntate, scăpătau plete lungi castanii, care cădeau pe umerii lui largi. Fața-i sălbatică era deschisă ca la toți oamenii de la munte, cu un zimbet amar totuși, care nu se vede numai la munteni, ci la toți țăranii Moldovei. O pornire firească ori o amintire le pune această pecete. Un chimir lat de piele de căprioară, cuprinzind tot ce este trebuincios munteanului: un cuțit frumos, o lulea, o pungă, și un amnar lung legat de cingătoare c'o curălușă ori un lanțujel de fier,—strînge în jurul coapselor o camașă lungă, cu mînici largi, cusută la gît cu arnici felurit colorat, și căzînd peste ițari groși. O traistă cu merinde i-atîrnă de gît, opinci, un baltag și un suman scurt, aruncat în voe pe umăr, îi întregeau îmbrăcămintea. Nu-i asta oare o îmbrăcăminte primitivă, pitorească și îndăminoasă, obiect de mirare pentru rarii călători cari ne cercetează? Căci totul e nevinovat, simplu și frumos în poporul acesta incult: el insuși și obiceiurile-i de om primitor și cu inima deschisă, credințele-i și eresurile-i din vremi păgîne amestecate cu tainele creștinismului, viața-i aspră și zbuciumată, bunul lui simț, cu învățăminte cuminți, pe care deși lipsit de învățătură, i-l dă obiceiurile patriarhale, tradițiile din vremuri mai bune și deprinderile-i libere. Nu-i oare rușine ca niște străini să-și fi aruncat mai întăiu ochii asupra poporului nostru, pecînd ai noștri petrec copiind pe străini și calcă în picioare și nu bagă în seamă o comoară așa de bogată?

E cu neputință să dau simplicitatea energică a vorbirii Daco-Rominului, ale cărui plete aruncate pe spate filfiiau în voia unui vînt ușor, venind dinspre Bistrița. Vorbirea Moldovanului e scurtă cași a latinului, vioae și înflorită, cu amestecu-i de idiome scitice. A încerca să traduci dintr'o limbă, înseamnă să abați un pîrău din albia-i de mușchiu; în canalul curat săpat, apa nu mai are murmurul de altădată, nici adierile-i singuratice.

V.

Cînd soarele rumenește piatra aceasta întunecată, ori o păsărică fără grijă cîntă pe o ramură subțire a teiului deșteptarea zorilor, noi trecem pe aici fără grijă, șuerînd. Dar cînd umbra umple încet încet văile, și muntele în limba lui spune povești tainice brazilor bătrîni, iar Bistrița înainte de a adormi își suspină rugăciunea de sară,—atuncea din coastele uriașului blestemat scapătă vuete adînci, glasuri nelămurite, blesteme grozave, ca la o beție mare, și crîșniri de dinți care înspăimîntă împrejurimile. Chiar Ceahlăul răspunde înăbușit; risete de spaimă, ca cele ale pedepsiților din iad, deșteaptă în cutremur toată suflarea... și la lucirile focurilor ciobanii văd tremurînd cum se înalță o stafie uriașă. Apele Bistriței fierb și bat înfiorate țărmurile cu spumă singerată, mugesc vînturile, brazii își încovoae crestele mîndre, fiarele urlă 'n codri, și luna pălită se ascunde dincolo de zări...

— Pentrucă vezi dumneata, domnule, piatra asta-i piatra dracului!

— Cum a dracului? Dar atunci de ce-i zice a Teiului?

— De ce? Odată, un cioban vrednic, cum se găsesc mulți prin părțile noastre, și-a pus în gînd să scape stînca din ghiarele necuratului. Intr'o bună zi, și-a luat baltagul pe umăr, și-a pus în glugă merinde pe-o săptămînă—și a coborît, s'a dus în pădurile dela șesuri. De acolo a adus un puiu de teiu, care prin munții noștri nu se află. Și după ce a dat la pămînt brazii cei vechi care împresurau pe atuncea stînca blăstămată, s'a aburcat voinicește pînă deasupra. Cățărîndu-se de crengi, înțepenindu-se cu mînile și cu picioarele, a răsădit sus teiul,—dar jos nu s'a mai coborît... Mlada a prins rădăcină, dar de atîtea veacuri iaca așa cum o vezi, tot închircită a rămas...

— Ei și ce s'o întîmplat cu ciobanul?

— Nu se știe, domnule.

In vremea de de mult, oamenii uitaseră înțeleapta viață a părinților, părăseau slujba Domnului și trăiau în ticăloșie și nelegiuire, uitînd pînă și de pedeapsa dintru început dată de Dumnezeu. In vremea aceia Diavolul s'a dus într'o zi la Dumnezeu. Domnul l-a primit cu toată cinstea, așa cum se cuvine să se poarte între ei cei mari. Căci adevărat e că Dumnezeu e stăpînul cerului și al pămîntului—dar Diavolul se luptă și el pentru stăpînirea pămîntului cu vrednicie, și chiar și domnește el în lume ș'o poartă cum îi place, iar Dumnezeu e stăpîn numai cu numele, și are dreptul să orînduiască mersul vremii, primăvara vara și celelalte, în care, de altfel, și Diavolul își vîră coada destul de des. Amîndouă măririle purtau pe față pecetea grijilor și îndeletnicirilor lor. Dumnezeu era cu obrazul întunecat din pricina nelegiuirilor din zi în zi mai mari ale oamenilor, ochii însă-i erau plini de bunătate și era gata să erte. Iar Diavolul sta dîrz și 'nțepat zîmbind cu răutate, căci trebile lui mergeau mai bine decît oricînd, și în împărăția lui furnicau ispravnicii, zapciii, ciocoii și alți oameni de toată mîna. S'au pus la masă, și după ce-au băut acolo cîteva paliciuri de vin de Cotnari și de Odobești, li s'au mai descrețit frunțile, și au prins a vorbi de una de alta.

— Doamne, zice Diavolul, umplîndu-și a patra oară păhărul. Ferice trebue să fie țara unde se face vinul ista de Cotnari.

— Nu prea, răspunde Domnul, abia acuma începe să se dezmorțească, dar i-a merge mai bine după cît nă lăjduesc.

— Hei, şi istalalt vin de Odobeşti nu-i rău, are dulce mireazmă.

Au mai cinstit ei aşa citeva butelci, după aceia au prins să vorbească politicale—aşa precum se obişnueşte la mese boereşti. Dumnezeu se jăluia de orbirea oamenilor, de stricăciunea tuturor de sus pînă jos, de minciună, de lene, de făţărnicie—căreia boerii îi zic «politeţă»—de neruşinarea femeilor, de zgîrcenie şi destrăbălare, de îngînfarea care se razimă nu pe destoinicie, ci pe parale. Iar Diavolul dimpotrivă arăta—şi ştia el de ce—că toate merg strună şi că tocmai omenirea e cel mai de căpetenie lucru pe care l-a făcut Dumnezeu pe lume. După cum se ştie, smerenia nu prea-i partea Diavolului. Cam ameţit de băutură, a început să strige:

— Ştii ce, Doamne? Măria-ta eşti prea bun, de te mai necăjeşti cu asemenea ticăloşi...

— Da, meştere Satana, ticăloşi cît vrai, dar sînt copiii mei.

— Halal copii, n'am ce zice. Dar mai degrabă-s ai mei, căci deşi le-ai trimis potop, războae şi arhangheli, ei mai degrabă urmează sfaturile mele.

Dumnezeu a tresărit, apoi a spus cu linişte:

— Tocmai asta mă mihneşte mai mult.

Diavolul deocamdată n'a răspuns nimic, ochii lui însă scînteiară năprasnic. Cu glas tremurător şi prefăcut vorbi:

— La urma urmei, Stăpîne, toţi oamenii aceştia sînt nişte nemulţămitori şi nişte răi. Ia uită-te cum merge lumea, bisericile cad în risipă, călugăraşii se duc, şi popii nu mai cred; Duminica nu se mai înalţă tămîe la cer. Să fiu în locu-ţi, stăpîne, le-aşi arăta eu—le-aşi trimite iar ca 'n vremurile vechi, o pedeapsă, să le vie mintea la loc. Ştii, Doamne, că mie îmi place să te slujesc. Dacă binevoeşti—pot să mă însărcinez cu pedepsirea oamenilor.

Diavolul, potrivind ura pe care o are el asupra neamului omenesc cu tăcuta mîhnire a lui Dumnezeu, voia să-şi potolească ura aceasta, zdrobind pe oameni. Pe puterea lui punea el mare preţ.

— Ei, Stăpîne, zice iar, văzînd că Domnul tace, ce zici? Primeşti?

— Primesc, răspunde Dumnezeu, dar c'o tocmeală.

— Bine, să vedem.

— Dacă nu-i izbîndi, să nu ceri ajutor dela mine.

Diavolul zîmbi cu dispreţ.

— Asta—jur.

— Pe ce, jupîne Diavole?

— Chiar pe mine, stăpîne.

Diavolul se socotea măreţ în clipa aceasta, şi obrăznicia lui spori.

— Mai mult chiar—adaoge el—eu ţi-oiu pedepsi pe ticăloşii aceştia, chiar fără să mă slujesc de toate puterile mele.

Şi grăind, apăsa asupra vorbelor acestora.

— Da ştii tu, jupîne Satana, că eşti cam lăudăros pe ziua de azi?

— Se poate, dar e aşa cum spun eu.

— Nu cred.

— Cum?

— De ce mijloace vrai tu să te slujeşti?

— De unul singur, de potop.

— Ia lasă, dragă, oamenii nu se mai tem de apă, de cînd au iscodit vapoarele... Potopu-i lucru vechiu...

— Tare bine, îl întineresc eu.

— Ia ascultă, îţi mai spun încă odată, că n'ai să faci nimic

— Ba mă pun rămăşag că fac.

— Pun şi eu prinsoare că nu faci...

— Bine, dar pe ce ne prindem?

— Ascultă, zice Dumnezeu, mă ştii darnic şi blajin. Toţi au slăbăciuni—şi slăbăciunile tale sînt obraznicia şi o fudulie fără pareche. Dacă pierzi rămăşagul, ai să rămîi ca şi până acuma; dacă cîştigi, uit tot ce s'a petrecut între noi şi te fac iar mai mare peste îngeri.

Atunci, cu neruşinare, Satana a slobozit un rîs prelungit; şi oamenii depe pămînt socotiră că a tunat în ceruri.

— Ia ascultă, jupîne Satana, ştii că eşti obraznic?

— Mă rog de ertare, Stăpîne, dar la noi în iad, uiţi cum să te porţi cu lumea.

— Atuncea adă-ţi amintea deacu înainte.

— Iartă-mă iar, stăpîne,—dar pe cînd hotărîm ziua?

— De azi în trei zile.

— Tare bine; am două zile şi douăzeci şi patru de ceasuri fără cîteva clipe—mai mult decît îmi trebue.

După vorbele acestea întovărăşite de un zîmbet drăcesc, Satana şi-a luat rămas bun dela Dumnezeu, şi desfăşurîndu-şi aripele uriaşe îşi dădu drumu 'n văzduh, şi se duse să stee de vorbă cu nişte filosofi fără nicio para în pungă, care cu orice preţ voiau să aducă pe pămînt bunătatea din vremile vechi, şi mai ales rîvneau împărţirea bunurilor.

Ş'a treia zi, noaptea, era vreme de furtună şi munţii păreau că se clatină din temelii. Vuetele văilor se amestecau cu mugetele tunetului; prin pînza luminoasă şi repede a fulgerelor, cădea ploaia cu găleata. Şuvoaele crescute deodată se rostogoleau din măruntaele munţilor, mînioase; în drumul lor nebun şi rătăcit duceau bucăţi de stîncă şi brazi întregi, dezrădăcinaţi de vijelie. Zgomotînd cu grozave răsunete, brazii pîrîiau în codri, dărîmaţi ca supt lovituri de secure, şi vîntul prăvălit în hău mugea cu îndrăcită mînie.

Dar încet-încet furtuna se domoleşte, ploaia conteneşte. Luna, gînditoare şi mâhnită, ca o mireasă părăsită, îşi mişca încet faţa argintată deasupra Ceahlăului, şi se ascundea în dosul vreunui nour, rămăşiţă a furtunei, pe care un vînt uşor îl mîna către miază noapte. Florile scuturau ca boabe de mărgărintare picătu-

rile ploii, răspîndind mireasmă dulce și subțire, ca după vijelie. Ramurile se ridicau încet, și glasul depărtat al șuvoaelor tăcea din vreme în vreme. Umbra uriașă a Ceahlăului bătrîn se lungea pe vale, însă cu o înfiorare peste fire... Ici-colo raze pălite de lună străbăteau printre nouri, albeau undele fugare, și intrau iar în ascunzișul lor din văzduh. Intreaga fire așa de frumoasă de obicei, așa de gingașă, cu mirezmele ei, cu zîmbetele ori cu plîngerile ei care picurau după furtună depe orice frunză, părea în noaptea aceia în stăpînirea unei uimiri nespuse, ca un om care ar trece nepăsător pe lîngă o femeie frumoasă.

In vremea asta, pe malul drept al Bistriței, deasupra Buhalniței, pe piscul Grohotișului, un cioban deșteptat de furtună, își ațîța iar focul, ca să-și usuce opincile. Un cîne dela stînă, mînios, porni o plîngere grozavă de urlete, cuprins ca de cumplită spaimă. In țarc, oile, berbecii și caprele se zbăteau. Ciobanul slobozi chiote lungi și cumplite—Hu-hu!—care alungă fiarele. Răsunetul tremurător se deșteptă în munți; din rîpă în rîpă vuetul se prelungi; dar în loc să se zvîrlă spre pădure, cînele, cu coama sbîrlită și cu spume la gură, se ghemuia în cioban. Caprele și oile nu mai aveau astîmpăr. Ciobanul își făcu cruce de trei ori, socotind în gîndul lui că nu-i lucru curat. Se uită în juru-i, și deodată pe nesimțite își ațînti privirile, ca fermecat, asupra Ceahlăului. Luna cobora încet-încet după o stîncă, valea era cufundată în întuneric, numai fruntea pleșuvă a Ceahlăului luminată, se desfăcea albă din umbra nopții, care stăpînea poalele muntelui, îi cuprinsese și coastele și se urca încet-încet spre vîrfuri. In spre partea văii, pe marginea stîncii care încununează Ceahlăul, era așezat cineva negru, mare. Alene plecat într'o rînă, cu mîna dreaptă se sprijinea de un bolovan, adus în sus, anume pus parcă acolo spre a sluji de parmaclic așezăturii. Ochii îi scînteiau ca focuri rătăcite pe munți, și cătau spre vale plini de răutate. Umbra lui se zugrăvea pe stîncile mai înalte care împresură muchea spre țara ungurească, creștea și scădea pe măsură ce trupul se mișca. Șopotul izvorului limpede și rece care țîșnea dintr'o stîncă, părea că-l leagănă mîngîietor în gîndurile lui. Noaptea era tîrzie; se zărea geana de ziuă.

Un zgomot grozav se auzi, și cu mîna tot răzimată de stîncă, umbra zvîcni în picioare. „Hai! zise, a venit ceasul, am cîștigat rămășagul; a mea e lumea". Aici iar rătăci un zîmbet drăcesc pe buzele ei. „Și poate, urmă, poate n'are să mă mai pue în capul cetelor îngerești..."

La vorbele acestea diavolul (căci el era) își desfăcu aripile. Ridicînd dintr'o clătinătură stînca, pluti o clipă pe deasupra Ceahlăului. Se îndrepta spre gura Bistriței,—cînd o chemare ascuțită sună în văi. Era cîntecul de veghe al cucoșului. Și știi dumneata, domnule, că noaptea e a Diavolului de cu seară până la cîntători. Iaca așa. Diavolul se cutremură, își descleștă ghiarele, și stînca pe care o vezi a căzut greu.

Trei zile și trei nopți a plouat cu mînie. Șuvoaele duceau

departe pe Bistrița revărsată bucăți de case, brazi fărmați, stejari uriași și trupuri zdrobite. Numai piatra a rămas pe loc și se împotrivește și fulgerului, cînd trăsnește pe vîrful ei. Diavolul își făcuse planul să oprească Bistrița din cale, și apele, crescînd într'una din clipă în clipă, să reverse și să înece lumea.

Cîteodată, în nopțile urîte, se așează iar pe stînca de sus. Atunci ca la o vrajă, toate tac, și toate focurile se sting...

Daco-Romînul își isprăvise povestea. Eu mai stătui încă cîteva clipe în fața uriașului, în admirare, trăgînd din ciubucu-mi drag și suflîndu-i în nas liniștite și mărețe învăluiri de fum. Apoi după ce mai trecui odată cu cuțitul peste numele pe care-l scrijelasem, de teamă să nu se șteargă prea curînd, mă zvîrlii pe cal, lăsîndu-l în seama diavolului.

Pecînd treceam în vad Bistrița, ca să mergem să facem cunoștință cu rachiul Prințului Cantacuzino dela crîșma din Gura Largului, țăranul meu îmi zise:

„Ciudat lucru ai mai făcut și d-ta, domnule...

— Ce lucru, măi voinice?

— Apoi ce făceai cu cuțitul dumitale?... frumos cuțit, n'am ce zice...

— Imi însemnam numele.

— Și pentru ce?

— Pentru ca alți călători, care-or veni după mine, să-l vadă.

— Muncă prăpădită, domnule, ori vrai să șăguești... De douăzeci și cinci de ani, decînd cunosc Piatra Teiului, deși trec peaici o mulțime de boeri și de ciocoi, n'am văzut pe unul măcar oprindu-se, dar încă să-și scrie numele!...

Cititorule și respectabil public, pentru că soarta, care orîndueşte așa de ciudate lucruri cînd își dă osteneala, a vrut ca amintirele unui călător, îngropate în portofoliul lui, și care nu-s cu adevărat frumoase decît în amintire, să ajungă obiect de publicare, declar, părăsind orice amor propriu, că eu mă dau frumușel deoparte și las pe Diavol să se descurce cu dumneavoastră cum o putea. Treaba lui ș'a dumneavoastră.—Am zis.

tălmăcire de **Mihail Sadoveanu**

RIGOLETTO.

făcind paradoxe regelui său.

Nu-ĭ, Sire, tragedie, nu-ĭ nicĭ dramă,
Nicĭ comedie nu-ĭ,—povestea „Lume";
Ci e baraca unei proaste glume:
Aşa ceva... ca'n bâlciŭ o panoramă.

Bat clovniĭ toţĭ din talgere de-aramă
Şi fac paiaţiĭ toţĭ la gură spume:
De'ntreagă farsa asta făr' de nume,
Ţi-e scîrbă, dacă-ţĭ daĭ maĭ bine samă.

Purtind ciudată haină de paradă,
Trec regiĭ cu bufoniĭ în grămadă,
De nu ştiĭ, Sire, care-ĭ cel cuminte!...

...Şi-aşa Deşărtăciunea'n loc se mişcă,
Fugind în chip rotund tot înainte
Cu sgomot monoton ca de morişcă...

Mihai Codreanu

Pentru adevăr şi dreptate

Răspuns unei critice

„O incercare de mistificare" şi dreptul rominesc in Galiţia şi in Ţara Rominească

In *Pământul Sătenii şi Stăpânii în Moldova* m'am servit, pentru a stabili drepturile şi îndatoririle cnejilor romîni în deobşte, mai ales de actele privitoare la cneji coloniilor romîne stabilite în Galiţia pe baza dreptului rominesc *(prawie woloskie)*[1]. Autorul *Incercării de mistificare* se ridică cu hotărîre şi cu mînie împotriva acestui procedeu.

> Răsping cu energie orice concluzie care s'ar putea face asupra cnejilor din Moldova, cu dovezile şi argumentele privitoare la cei din Galiţia. Nu poate fi nici un punct de contact între unii şi alţii şi este o îndrăzneaţă operaţie de fabricaţie istorică, cînd te serveşti de cnejii din Galiţia pentru a restabili viaţa *anti*-istorică (sic) a cnejilor din Moldova şi chiar acea din timpurile istorice [2]).

După cît ştiu, dovedirea stării de lucruri în fiinţă la un popor, la o anumită epocă, prin cuprinsul unor acte alcătuite cu un veac, două şi chiar trei în urmă, care acte arată starea de lucruri în fiinţă la această epocă posterioară, alcătueşte o metodă nu numai uzitată în istorie, dar şi foarte adesea încununată cu izbîndă, de cîteori se poate stabili că împrejurările care te interesează au rămas neschimbate şi în cursul veacurilor următoare.

Observ mai întâiu că nici unul din actele constitutive de cnezate citate de mine nu este din veacul al XVII-lea, cel mai nou fiind privilegiul hărăzit de Sigismund August la 20 Martie 1572, lui Ivanco şi Mihai Odrihovski, pentru înfiinţarea satului Polava pe Vistula, în ţinutul Sanocului[3]). Documentele din veacul al XVII-lea, cuprinse în *Arhiva Istorică*, sînt întăriri de acte constitutive, reproduse acolo sau alte documente relative la cnezatele constituite prin acte din veacul al XVI-lea. Autorul *Incercării de mistificare*, cu buna-i credinţă obişnuită, a mai adaos şi veacul al XVII-lea, încredinţat că massa cetitorilor nu-l va mai controla şi că astfel va crea o atmosferă mai nefavorabilă pentru argumentele mele.

Intâiul şi principalul argument care „îl face să răspingă orice apropiere între starea din Moldova şi acea din Galiţia" este

1) *Pământul, Sătenii şi Stăpânii* în Moldova, p. 52 sq.
2) Panu, op. cit., p. 75.
3) Hasdeu, op. cit., pg. 97. Gruşevski, *Materialii do istorii suspilno politicihnih i iconomi?nih vidnosin zahidnoi Ukraini*, Liov 1906, p. 164.

tocmai faptul că: pentru a dovedi ce erau cnejii din Moldova în veacurile al XIII-lea și al XIV-lea, mă servesc de acte polone din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea.

Din fericire este ușor de a dovedi că încheerile trase de mine din asămănarea obiceiurilor ocirmuind relațiunile dintre sătean, pămînt și stăpîn în Galiția și în Moldova sînt cu desăvîrșire întemeete.

In Galiția, la finele veacului al XV-lea, se aflau, pe lîngă mulțimea satelor polone, ocirmuite de dreptul polon *(jus polonicum)*, sate vechi și colonii rutene ocirmuite de dreptul rutean *(jus ruthenicum)*, sate nemțești ocirmuite de dreptul nemțesc *(jus teutonicum, deutsches Recht)* și sate romînești ocirmuite de dreptul romînesc *(jus valachicum, prawie woloskie)*.

Amănuntele dreptului polon nu sînt codificate nicăiure, ele nu sînt menționate în acte decît în chip sporadic și necomplect, lucru de almintrelea destul de firesc, căci ele alcătuind obiceiul țării, sub care trăia obștia, se presupunea cu drept cuvînt că erau cunoscute de toți. Pe cînd celelalte obiceiuri, fiind străine și alcătuind niște regimuri excepționale, de favoare, era firesc ca amănuntele lor să fi fost specificate cu mare ingrijire.

Posedăm foarte multe privilegii de așăzare de sate în Polonia pe temeiul dreptului nemțesc, încă dela inceputul veacului al XIII-lea; numărul privilegiilor date spre același sfîrșit în cele trei veacuri următoare este și mai mare. Aceste documente nu lasă absolut nimic de dorit în privința specificării amănunțite a tuturor drepturilor și îndatoririlor coloniștilor și a șoltuzilor lor *(Schultheiss)*. Cercetarea acestui bogat material ni arată că condițiunile în care se făceau așezările la începutul perioadei de colonizare erau aceleași în care ele urmau să se facă și la sfîrșitul ei. Autorii care s'au ocupat de chestiune relevă toți că condițiunea juridică a colonilor străini, din pricina necontenitei scăderi a puterii regale în Polonia, și a creșterii puterii aristocrației, care pusese stăpînire pe cea mai mare parte a pămîntului, mersese și ea, nu spre îmbunătățire ci spre înrăutățire.

Nu este absolut nici un temeiu care să îndreptățească presupunerea că lucrurile să fi stat altfel în ceia ce privește așăzările făcute în Polonia pe temeiul dreptului romînesc: condițiunea colonilor romîni poate să se fi înrăutățit, ea în nici un caz n'a putut să devină mai bună.

Nu știm cînd a început așăzarea de colonii romîne în Galiția: cel mai vechiu privilegiu în această privință este acel hărăzit, în anul 1378, lui Alexandru Rominul de principele de Opolia, Vladislav, căruia regele Ludovic îi încredințase Galiția drept uzufruct, și prin care privilegiu se asigura lui Alexandru stăpînirea satului Hodlo pe temeiul dreptului romînesc. Insă acest privilegiu nepăstrîndu-ni-se, nu știm nici dacă el conținea amănunte asupra acelui drept, nici în ce consistau acele amănunte [1].

1) Actul în chestiune ne este cunoscut numai din menținunea ce o face despre el Tadeu Czacki. Vezi Hasdeu, *Arhiva Istorică*, IV, pg. 5.

Posedăm apoi textul întreg al actului din 1424, prin care Ziemovit, principele Mazoviei și al Belzului hotărăște ca:

pe teritoriul satului său Ruda, să se așeze Romîni și dă și atribue tuturor Romînilor care ar voi să locuiască acolo, pentru trebuința lor, folosința pădurii. Mai dă și mai concedează tuturor zișilor Romîni cari ar voi să șadă acolo, și fiecărui în parte, uzul deplin al dreptului romînesc, precum ceilalți Romîni din țările noastre se folosesc și se bucură de acelaș drept, scutind pe aceiași Romîni de orice atîrnare dela dreptul rutean, astfel ca pentru nimic să nu fie judecați pe temeiul dreptului rutean și ca nime să nu cuteze a-i judeca după dreptul rutean. Mai dăm și prin cuprinsul celor de față atribuim zișilor Romîni fînețele aparținînd acelei păduri, iar spre credință etc. Dat în Belz în a treia ferie după Inălțarea Domnului, în anul 1424 [1].

Precum vedem, nici în acest act nu se specifică amănuntele obiceiului romînesc.

Mai este un act din 25 Martie 1441 [2], prin care regina Sofia hărăzește lui Iacob Rominul: „cîmpul zis Radoszicze, în ținutul Sanocului", ca să așeze acolo un sat. Din text reesă însă că, pe lîngă Romîni, erau sau aveau să mai fie și locuitori de alt neam în acel sat („scultetus et omnes Walachi et incolae villae saepedictae..."), și că ei erau supuși dreptului rutean („...iure eorum ruthenico duntaxat de se querulantibus respondere astricti sint..."). Apoi la sfîrșitul actului se mai dă scultetului învoire să așeze sculteția lui după dreptul nemțesc (Damus insuper antefato Iakobczowy liberam facultatem cum potestate scultetiam antefatam iure theutonico locare). Astfel fiind, cu toate că foloasele concedate cneazului prin actul de față, sînt aceleași care le vedem concedate prin alte acte pe temeiul dreptului romînesc, voiu lăsa de o parte acest act, neputînd hotărî cu siguranță de care drept era ocirmuit acest sat.

Intâiul act în care se specifică, în toate amănuntele, după dreptul romînesc, îndatoririle reciproce dintre cneaz și sătean, este acel prin care regele Ioan Albrecht hărăzește, la 29 Noemvrie 1499, lui Iațcovici, cnezatul satelor Derevno și Coblo.

Dela 1499 și pînă la 1572 (cînd s'a dat, pentru satul Polava, cel de pe urmă privilegiu de asemenea natură cunoscut de noi), avem un număr îndestulător de acte privitoare la constituirea de cnezate romîne în Galiția și aceste acte intră în fel de fel de a-

1) Iată textul latinesc al actului de mai sus: Siemovitus. D. G. etc. quomodo in hereditate et infra limites villae Nrae Ruda vulgariter dictae, et intra ipsam villam Valachos locandos decrevimus sic et omnibus Valachis ibidem residere volentibus medietatem silvae ad usum ipsorum damus et asscribimus. Dantes et concedentes etiam dictis Valachis omnibus et singulis ibidem residere volentibus plenum Jus Valachorum prout caeteri Valachi in terris Nostris eodem jure gaudent et utuntur, absolventes ipsos Valachos ibidem ab omnibus Juribus ruthenicalibus, ita ut de caetero eodem Jure Ruthenico non judicentur nec judicare aliqui ipsos Jure Ruthenico presumat, damus etiam et tenore praesentium asscribimus prata dictis Valachis ad eandem medietatem silvae spectantia in cujus rei testimonium etc. Datum in Belsz, Feria tertia post Ascensionem Domini. Anno ejusdem millesimo quadringentesimo vicesimo quarto. (Lubomirski, *Polnocno-Wschodine Woloskie osady* in *Bibliotheca Warszawska*, 1855, Tom. IV, p. 11 nota [1]).

2) M. Grusevski, op. cit., p. 37.

mănunte, care ne pun în stare să ne facem o idee foarte complectă de toate particularitățile acestui obiceiu relative la așăzarea sătenilor și la îndatoririle reciproce dintre cneaz și sătean.

Din aceste acte, pe care le-am analizat în chip foarte conștiincios și complect în *Pămîntul, Sătenii și Stăpînii*, unde le-am consacrat un capitol special[1]), reesă că condițiunile generale ale acestui drept au fost aceleași pentru toate satele ale căror acte de întemeere le cunoaștem și că se pot constata deosebiri numai în privința unor amănunte de a doua mînă. Ne găsim prin urmare în fața unui obiceiu tot atît de uniform cași dreptul nemțesc. Și, de oarece nu este absolut nici un temeiu pentru a presupune că dreptul romînesc ar fi avut, în Polonia, altfel de desvoltare decît acel nemțesc, sînt în tot dreptul să încheiu, pînă la proba contrară, că amănuntele celui dintăi, în veacul al XVI-lea, nu puteau să fie decît aproape identice cu acele din veacul al XIV-lea. Și dacă există vre-o deosebire, această deosebire consistă numai în faptul că, din cauza cotropirilor aristocrației nobiliare asupra puterii regale, soarta sătenilor acelor colonii era mai puțin favorabilă în veacul al XVI-lea decît cu două sute ani înainte. În rezumat, drepturile sătenilor romîni de rînd, astfel cum reiesă din actele constitutive de cnezate în Polonia între 1499 și 1572, trebuesc privite ca un minimum al drepturilor recunoscute lor de obiceiul strămoșesc în evul mediu.

Această încheere s'ar putea înlătura numai prin dovezi pozitive, care ar arăta că între ultimul pătrar al veacului al XIV-lea (1378) cînd s'a dat actul dela Hodlò) și sfîrșitul veacului următor s'au modificat cu desăvîrșire deosebitele amănunte alcătuind dreptul romînesc. Autorul *Încercării de mistificare* nu stă la îndoială macar o clipă și afirmă că alte erau amănuntele alcătuind acest drept în veacurile al XIII-lea și XIV-lea, și alte acele ce le cuprindea în veacurile al XVI-lea și XVII: iată temeiurile pe care își sprijină afirmațiunea:

Reproduce parte dintr'un pasaj al lui Stadnicki în cunoscuta lucrare, reprodusă și tradusă de Hasdeu în *Arhiva Istorică*, pasaj aflat la începutul lucrării lui Stadnicki și menit a arăta că, pînă la dînsul, nu se știa aproape nimic despre coloniile romîne din Galiția. Iată partea reprodusă de *O încercare de mistificare*:

> Însă unde anume se aflau acele sate? În ce număr? Cum se numiau? Cu ce condițiuni fost-au ele fundate? Aceasta nu ne-o spune nici un act al Parlamentului și nici un autor vechiu.
>
> Până și Tadeu Czacki, carele aprofundase toate părțile istoriei și toate ramurile legislațiunii polone, ne prezintă niște date foarte nesuficiente și chiar rătăcite, după cum o vom proba mai la vale, despre stabilimentele romîne.
>
> Acele date se mărginesc la următoarele cuvinte:
>
> „Noi vedem în privilegiul lui Vladislav, principe de Opolia (căruia regele Ludovic îi încredințase Galiția drept uzufruct, iar Polonia sub o administrațiune precară), cum că în anul 1378 a acordat slugii sale, lui Alexandru Romînul, cîmpul și satul Hodlo pe apa Tîrnova, cu permisiunea ca el și urmașii lui să-l stăpînească pe baza dreptului romînesc".

1) Vezi acolo p. 52—76.

Autorul nostru încheind aici cele citate de Stadnicki din Czacki, dă iarăși cuvîntul lui Stadnicki, sărind dela pagina 5 la pagina 34 a disertațiunii acestuia și reproduce liniile următoare;

> Așa dară, pe baza probelor de mai sus, constatînd faptul istoric al colonizării romîne în Polonia, cată acum să mai precizăm, după putință, epoca primei lor aparițiuni. Autoritatea lui Czacki ne-ar îndemna a ne urca până la a doua jumătate a secolului XIV, cînd s'au dat privilegiile satelor Hadlo și Lubiez din 1378 și 1420; dar neavînd acele privilegii înaintea ochilor, noi nu putem ști, dacă ele în adevăr au fost locaționale, adică cuprinzînd în sine condițiuni de locațiune, și nu știm cu atît mai cu samă, dacă fundarea acelor sate se și realizase chiar atunci în conformitate cu privilegiile.

Vedem că aici Stadnicki, vrînd să constate cînd a început întemeiarea, în Polonia, de sate pe temeiul dreptului romînesc, nu se crede îndreptățit să admită ca dată a acestei începeri anul 1378 sau anul 1420, de oarece nevăzînd actele vorbite nu știe 1) dacă ele erau relative la așăzări de sate și 2) în cazul afirmativ, dacă satele s'au întemeiat într'adevăr pe baza condițiunilor stabilite de acte.

Însă *O încercare de mistificare* nu ezită a lua aceste rînduri ca o probă că nu este dovedit cum că, în veacul al XIV-lea, în Galiția, „cneji întreprinzători de colonii" aveau drepturile și îndatoririle ce eu le atribuesc lor. Dar ceia ce urmează este mai interesant. După ce triumfă asupra mea, autorul urmează:

> Mai mult. Tadeu Czacki care văzuse actul din 1378 și cel din 1420, precum și altele posterioare, se exprimă în modul următor despre așa numitul drept romînesc din Galiția:
>
> **„Coloniile Romînilor, ce imigrau aci din țara lor, în speranță de a gusta siguranța și libertatea își rezervau următoarele:**
>
> „1) Grivnele, adică amendele precuniare, nu aparțineau fiscului, ci rămineau în sat pentru trebuințile publice, judiciare și altele.
>
> „2) Judecățile în cercul coloniei se făceau de către un tribunal electiv de bătrîni, îndatorați a judeca după dreptul sau obiceiul propriu romînesc.
>
> „3) Întrunirile pentru a se sfătui despre gospodăria sau despre ordinea publică erau permise".

Și autorul încheie:

> Prin urmare, cu constatările d-lui (sic) Tadeu Czacki în mînă, putem să-i dăm d-lui R. Rosetti o desmințire formală, în privința cnejilor din Galiția din veacul al 14-lea. Acei cneji aveau cu totul alte atribuții și privilegii precum și organizația satelor era cu totul alta decît aceea pe care d. Stadnicki le constată la cnejii și cnezatele din veacul al 16-lea și al 17-lea.
>
> Fiind așa, adică avînd a face cu două feluri de organizații deosebite a cnejilor galițiani, una, cea din veacul al 14-lea, și a doua, cea din veacul al 16-lea și al 17-lea, un istoric conștiințios, dacă ar fi voit să iee ca punct de razim cnejii din Galiția pentru reconstituirea existenței anti-

istorice (sic) a cnejilor din Moldova, e întrebarea: De ce tip ar fi trebuit să se servească: de tipul din veacul al 17-lea sau din veacul al 14-lea? Evident că de tipul celor pe care Tadeu Czacki le arată; iar nu de acela descris de d. Stadnicki din veacul al 17-lea, din Polonia.

Ei bine, d. R. Rosetti face contrarul și numai așa poate conchide că și cnejii moldoveni se bucurau de privilegiul amenzilor penale, de cele trei zile de clacă, de monopolul crîșmelor și a morii, etc.

Acest singur lucru dărîmă întreaga fantasmagorie a acestui autor.

O încercare de mistificare cînd are grijă să observe, înainte de-a reproduce cuvintele lui Czacki, că acesta văzuse actele dela 1378 și 1420, voește să facă să reiasă competența vechiului autor polon în materie de drept romînesc în veacul XIV, apoi, la sfîrșitul comentariilor sale expuse mai sus, broșura zice clar că Czacki expune organizația satelor romîne din veacul XIV.

Oare așă să fie?

Confruntînd cele spuse de autorul nostru mai sus cu textele din *Arhiva Istorică*, constat că *O încercare de mistificare* rupe în două citațiunea din Czacki reprodusă de Stadnicki.

Întîiu ni se servește începutul citațiunii de pe pagina a 5 a Vol. IV al *Arhivei Istorice*: „Noi vedem în privilegiul lui Vladislav, principe de Opolia...“ pînă la cuvintele „... să-l stăpinească pe bază dreptului romînesc.“ Urmează textul citat mai sus al lui Stadnicki de pe pag. 34 a *Arhivei Istorice*, comentarii de ale autorului *Încercării de mistificare* și ni se dă apoi și partea finală a citatului din Czacki, începînd dela cuvintele: „Coloniile Romînilor, ce emigrau din țara lor, în speranță, etc“.

Rîndurile începătoare ale acestei de pe urmă citații se află în acelaș paragraf ca întăia citație din Czacki, dar precum se poate lesne constata cetind textul din *Arhivă*, începutul celei de a doua citații nu urmează imediat după sfîrșitul celei dintăi. Ele sînt despărțite prin textul următor pe care autorul *Încercării de mistificare* l'a lăsat de o parte:

În privilegiul din 1420 al lui Ziemovit, principe de Mazovia și de Belz, se acordă satului Lubiez dreptul romînesc. Acest drept fusese cunoscut nu numai în Pocuția, în voevodatul Galiției și al Belzului, ci încă noi găsim în Metrica Regală privilegiul acordării acestui drept, în 1545, unui sat din starostia de Bielcz în voivodatul Cracoviei. **Dispozițiunile economice din 1568, făcute de Stanislau Zamojski în privința Samboriei, ne dau o idee oarecare superficială despre natura acelui drept romînesc.**

Cetind ultima frază, acea subliniată de mine, înțelegem motivul trunchiarii textului lui Czacki și a suprimării unei părți dintr'însul. Din această de pe urmă frază reiesă că ideia superficială pe care și o făcuse Czacki despre dreptul romînesc o datoriă, nu actelor 1378 și 1420, ci **dispozițiunilor economice făcute de Stanislau Zamoiski, la 1568, în privința Samboriei.**

Reproducerea acestei fraze zădărnicià orice încercare de a rupe **dreptul romînesc** al satelor din Galiția în două: unul din veacurile XIII și XIV, întemeiet pe constatările lui Czacki și celalalt din veacurile XVI și XVII, întemeiet pe încheierile scoase din actele reproduse de Stadnicki.

Pentru autorul *Încercării de mistificare* lucrul nu putea să fie decît clar: Czacki își întemeia încheierile (pe cari Stadnicki le declară greșite), nu pe actele din 1378 și 1420, ci pe niște dispozițiuni economice făcute la 1568, adică numai cu patru ani înainte de ultimul act publicat de Stadnicki. Și totuș buna lui credință nu stă un moment la îndoială: el suprimă din text mențiunea din care reesă că Czacki își sprijină încheierile pe un act făcut în 1568. Apoi, imediat după sfîrșitul citației, el mai întreabă:

Ce are a face toate aceste cu cele ce Stadnicki le stabilește mai tîrziu, din acte descoperite nouă, din veacul al 16-lea și al 17-lea, și pe cari se bazează d. R. Rosetti?

Prin urmare, cu constatările d-lui Tadeu Czacki în mînă, putem să-i dăm d-lui R. Rosetti o desmințire formală, în privința cnejilor din Galiția din veacul al 14-lea, etc.

Este clar că, cu asemene meșteșuguri, poți desminți orice adevăr, poți dovedi orice neadevăr, dar că față de un cetitor serios, care controlează textele, te faci de rîs și de rușine. Și autorul *Încercării de mistificare* mai are îndrăzneala să vorbească de modul în care ar fi trebuit să procedeze, în cazul de față, „un istoric conștiincios“!

Vedem deci că nu există nici un temeiu care să militeze împotriva identității condițiunilor în cari se alcătuiau cnezatele romîne în Polonia, în veacul XIV și cu două sute de ani în urmă.

Al doilea argument pentru care autorul *Încercării de mistificare* răspinge încheierile mele, este faptul că n'a existat nici o legătură istorică între cnejii din Moldova și acei din Galiția [1]).

Nu fac nici o greutate pentru a recunoaște că între cnejii din Moldova și acei din Galiția n'a putut să existe nici o legătură și că, după toate probabilitățile, cei dintăi nu bănuiau ființa celor de-al doilea și vice-versa [2]).

---

1) Panu, op. cit., pag. 79.

2) Mă voiu folosi de acest prilej pentru a zice cîteva cuvinte asupra locului de origine a Romînilor care au alcătuit coloniile ocîrmuite de dreptul romînesc în Galiția. Singurul act care ne dă oarecare lămuriri în privința acestei origini este acel constitutiv al cnezatului dela Ustrzycki, în care regele Sigismund (Hasdeu, op. cit., IV, p. 102) zice că hărăzește lui Ion, fiul lui Ianciu din Transilvania, cnezatul satului Ustrzycki: „*pentru a ascuți energia sa dela care așteptăm mult în aducerea coloniștilor din părțile Ungariei și așăzarea spre cultură pe locurile deșerte ale regatului nostru polon*“. Toate celelalte sînt absolut mute în privința locului de origine al coloniștilor, ceiace face pe Stadnicki să se declare în neputință „de a spune de unde anume veniră acei coloniști romîni în părțile sub carpatine ale Poloniei“ (Hasdeu, op. cit., p. 34).

Declar că cred cu neputință ca acele colonii să fi venit din Moldova.

Ajung la al treilea temeiu pe care îl invocă autorul *Incercării de mistificare* pentru a răspinge teoriile mele, adică că:

Cnezatele din Polonia sint o creaţiune proprie şi locală a acelei ţări, ele sint izvorite din imprejurări cu totul speciale şi n'au nici o asămănare cu cnezatele fie din Ţara Romînească, fie din Transilvania de care am vorbit mai sus. Prin urmare este absurd a căuta să găseşti în Moldova o organizaţie de cnezate pe care o găsim în Polonia, pe cînd nici împrejurările, nici condiţiile locale, nici nevoile economice, nimic nu se potrivesc.

Mi se pare că acelaş autor, acolo unde vorbeşte despre cnejii din Ungaria, se întinde cu multă complezenţă şi asupra unor cneji pe care îi numeşte cneji colonizatori şi din care se încearcă (cu puţin succes de altmintrelea) a face o speţă deosebită de cneji.

Şi pe ce se întemeiază *O încercare de mistificare* pentru a găsi vre-o deosebire între cnejii *aşa zişi* colonizatori din Ungaria şi acei tot aşa zişi din Polonia? Numai pe faptul că actele de concesiuni de cnezate din Polonia, în veacul XVI, enumeră în toate amănuntele drepturile şi îndatoririle cnejilor, iar acele ungare, din veacul XIV şi XV, nu! Motivul acestei nespecificări e foarte simplu: în Galiţia dreptul romînesc era un obiceiu nou, un regim de favoarea, iar în Ungaria el era un obiceiu vechiu, datînd de înainte de cucerirea ungară şi deci presupus cunoscut de toţi.

Vreu deocamdată să arăt cum autorul nostru, adversar hotărît şi neîmpăcat al vre-unui drept romînesc, reduce uzul acestui drept pentru satele romîneşti din Galiţia la facultatea de a fi judecate după legile lor şi în limba lor. Adică acel drept romînesc, despre care eu fac atîta caz, n'ar fi fost decît un cod de obiceiuri şi legiuiri juridice romîne, căci iată ce zice:

Aceste cnezate nu sint înfiinţate în puterea *dreptului romînesc*, ci în puterea dreptului proprietarului şi a intereselor lui. Este adevărat că în ele se vorbeşte că coloniştii se vor bucura de uzul dreptului valah; dar aceasta numai cu privire la judecata lor, iar nu şi cu privire la privilegiile cnezatului.

Toate satele cu drept romîn ale căror acte de întemeere ne sînt cunoscute, sa aflau în partea de vest a Galiţiei, în ţinuturile Samborului, Sanocului şi Sandeţului. Departarea acestor regiuni de Moldova închide cu desăvîrşire orice drum ipotezei ca acele colonii ar putea să aibă o origină moldovenească. Pentru acelaşi temeiu trebue înlăturată presupunerea că satele în chestiune ar fi datorite unei emigrări din comitatele bănăţene, ardelene sau din cele situate pe malul sting al Tisei. Mi se pare că ele trebuesc puse în legătură cu acea mişcare de expansiune a Romînilor cărei i s-au datorit coloniile romîne din Moravia şi din comitatele slovace, ocîrmuite şi ele de dreptul romînesc numit acolo Walaske Prawo, astăzi dispărute cu desăvîrşire şi despre care s'a vorbit şi mai departe în acest studiu.

Această presupunere mi se pare îndreptăţită prin faptul că, atît Moravia cît şi comitatele slovace, în care găsim urme de colonii romîne, sînt megieşe cu ţinuturile Sandeţ, Sanoc şi Sambor, în care se aflau mai cu seamă satele galiţiene cu drept romînesc. Însă menţin că şi unele şi alţii alcătuiau o manifestaţiune a aceluiaşi drept sau obiceiu naţional, a dreptului romînesc.

Se vede că adversarul meu n'a cetit cu atenţiune nici textele reproduse de Hasdeu, nici acele publicate de Gruşevski, căci altfel el ar fi dat peste cele următoare:

Libertate vero expirata incolae villae eiusdem secundum ius valachicum et more aliarum villarum nobis labores exercere tributaque et dationes solvere tenebuntur et eodem iure valachico gaudere debent. *(Timpul de scutire (slobozie) expirînd, locuitorii acelui sat, potrivit dreptului romînesc şi după obiceiul celorlalte sate, ne vor lucra şi ne vor plăti dările şi contribuţiunile, folosindu-se totodată de dreptul romînesc)*. (Derevna, 1499. Grusevski op. cit., p. 64). Quibus expiratis dationes omnes et labores nobis et nostris successoribus solvere tenebuntur, prout aliae de iure valachico nobis solvunt. (*Aceştia (anii de slobozie) expirînd, vor fi ţinuţi să ne plătească dările şi să ne lucreze nouă şi urmaşilor noştri precum ne plătesc alte sate cu drept romînesc*). (Lopuşanca, 1533, Gruşevski, op. cit., p. 97). Qui quidem Tymko praedictus in supra dicto flumine debebit villam locare in iure valachico... In qua quidem villa quilibet cmetho sedebit in tribus quartis Nobis et successoribus Nostris omnem daciam more aliarum valachicarum dabit ac salvet. (Prezisul Timco *va trebui să aşăze, pe sus zisul rîu, un sat după dreptul romînesc... Fiecare cmeton ţăran care va ocupa în acel sat trei sferturi (de lan) ne va da şi ne va plăti toate dările, după obiceiul celorlalte sate romîneşti*). Sviniacz, 1541. Hasdeu, op. cit., IV, 39—40)... Cum quererentur quidam ex pago nostro Lubiez dicto... se a generoso Stanislao a Tanczyn capitaneo loci illius contra morem antiquum et ius eorum valachicum gravari... alia servitia praestare soliti essent pro iure suo valachico... praeterea quod multos agros contra morem valachici iuris habeant... a quibus nullum tributum dabant, sed ab aliis tantum, secundum veterem consuetudinem, et exceptis sexaginta gr. pecuniae, quam omnes contribuere solebant quotannis capitaneo loci illius propterea, ut in iure valachico conservarentur (... Au jăluit unii din satul nostru numit Lubicz... *că sînt asupriţi peste dreptul lor romînesc... dar că sînt obişnuiţi să presteze, după dreptul romînesc alte servicii... pentrucă, împotriva dreptului romînesc, au mult pămînt... pentru care să nu dea nici o plată, după vechiul obiceiu şi afară de şasezeci groşi în bani ce plăteau căpitanului acelui loc (Belsz) pentru ca să fie menţinuţi în dreptul romînesc)*. Hotărîrea regelui asupra plîngerii sătenilor din Lubicz. 1541. Gruşevski, op. cit., p. 115). Quarum villarum Inferioris et Superioris Tarnawa cmethones fieri debent et locabuntur iure valachico. (*Ţaranii acelor sate Tîrnava de sus şi Tîrnava de jos să se afle şi să fie aşăzaţi după dreptul romînesc*). (Tîrnava. 1549. Gruşevski op. cit., p. 121). ...ex cruda radice iure walachico extirpandi, erigendi, fundandi hominibusque et cmetonibus tam Polonis quam Ruthenis locandi... (*a curăţi din pajişte, după dreptul romînesc, a ridica, a întemeia şi a aşăza* cu oameni şi cu ţarani atît poloni cît şi ruteni (Polava. Gruşevski op. cit., p. 164). ...villam Wiczow... iure et consuetudine Walachorum locare... scultetus... ad ea onera, dacias, census et tributa pendenda, quae aliae villae nostrae eidem vicinae in eodem jure walachico locatae nobis pendere consueverunt... habebunt a cmethonibus villae eiusdem nostrae columbationes et honores, alias poczty bis quolibet anno more aliarum villarum iure valachico locatorum accipere. Adică: să aşeze satul Wiczow *după obiceiul şi dreptul romînesc*... (scultetul să fie ţinut la aceleaşi sarcini, dări), *censuri şi plăţi la care sînt ţinute celelalte sate vecine a noastre, aşăzate în acelaşi drept romînesc... Să primească de două ori pe an dela sătenii acelui sat al nostru darurile şi cinstele numite poczty după obiceiul altor sate aşăzate după dreptul romînesc*. 1568. Hasdeu, op. cit., I, 2, p. 118). Quarum villarum Polava et Dvernic cmethones fieri debent in jure valachico, sub regimine et obedientia ipsorum. (*Ţaranii acelor sate Polava şi Dvernic trebue să fie sub dreptul romînesc, sub ocîrmuirea şi ascultarea lor, (a concesionarilor)*. (Dvernic şi Polava. 1533. Hasdeu, op. cit. IV, p. 73). Hrycz supradictus... debebit villam locare in jure Valachico.... In qua quidem villa quilibet-

Cmetho residebit in tribus quartis emensuratis aequaliter de quibus Nobis et Nostris successoribus quamlibet zord (?), census, omnem daciam more aliarum villarum Valachicarum dabit quolibet anno et exsolvet. (*Sus zisul Hritco trebue să așăze satul după dreptul rominesc.... In acel sat fiecare țaran va ședea în trei sferturi de lan, măsurate de opotrivă, de care va da și va plăti în fiecare an, nouă și succesorilor noștri care vor fi, zord (?) censul, orice dare după obiceiul celorlalte sate romînești*). (Rovien pe Ocoliște. 1541. Hasdeu. op. cit., p. 42).... ita quod eandem more antiquo huiusque a predecesoribus suis continuato jureque et consuetudine Wallachorum, in haec ipsa villa Korosno et aliae villae et scultetiae valachicae quae illic antiquitus sunt locatae, tenebunt, habebunt, possidebunt, atque scultetiae officium exercebunt.... (*cu aceia ca ei să aibă și să posedă, și să exercite oficiul de scultet după obiceiul vechiu urmat de predecesorii săi, după dreptul și obiceiul Romînilor, în acelaşi sat Corosno și în celelalte sate și sculteții romînești așăzate din vechime*). (Corosno. 1555. Hasdeu, op. cit., p. 55.

Din toate citațiile de mai sus reiesă că sătenii nu numai erau judecați de cneazul lor, pe temeiul dreptului rominesc, dar că tot pe temeiul acelui drept ei își împărțiau pămîntul (terram locabant) în *fâșii* ideale de cite trei sferturi de *lan (sesiune, mansus, manse, Hufe, vloka, jireabie)* purtînd numele de *areae valachicae*; că pe temeiul dreptului rominesc achitau censul și dările ce le datoriau pentru ținerea acelui pămînt, că pe temeiul dreptului rominesc se ocirmuiau și erau supuși cneazului, că pe temeiul dreptului rominesc erau ținuți să presteze servicii stăpînului locului și cneazului lor. Acest drept rominesc este deci departe de a fi, cum pretinde autorul *Incercării de mistificare*, dreptul pentru Romini de a fi judecați în limba lor și după obiceiurile lor, dreptul rominesc este complexul obiceiurilor străvechi care ocirmuiau intreaga viață socială, economică și juridică a neamului rominesc.

Și autorul nostru nu se sfiește să facă declarația de mai sus, cu toate că el nu numai cunoaște textele citate, dar a și reprodus *in extenso*, între altele, actul de întemeiere a cnezatului dela Swiniacz în care se zice că: Timco trebue să așăze (*locare*) pe acel rîu un sat după dreptul romînesc, iar mai departe că fie-care țaran trebue să dea stăpînului locului și urmașilor lui toate dările după obiceiul celorlalte sate romînești.

Oare autorul operei în chestiune n'a văzut sau n'a voit să vadă aceste mențiuni?

Autorul nostru mai zice: [1])

A fi judecat în limba națiunii la care aparținea o colonie, nu era o prerogativă numai a Rominilor ci a tuturor coloniilor de Nemți, de Ruteni, etc.

Dăcă autorul și-ar fi dat osteneală să studieze actele publicate relative la chestiune, ar fi putut să constate faptul că cneazul unui sat de Ruteni, constituit pe baza dreptului rutean, obținea dela coroană dreptul să transforme acest drept în drept

1) Panu, op. cit., pg. 89.

nemțesc [1]). Iar în alte cazuri vedem sate de Ruteni sau de Poloni constituite sau după dreptul rominesc sau după acel nemțesc [2]).

Iată cit de amănunțite și de temeinice sînt cunoștințele adversarului meu în privința satelor cu drept străin din Galiția!

*

Autorul *Incercării de mistificare* admite: că, în Țara Romînească, existau cneji; că acei cneji aveau o origine comună cu acei din Ungaria; că cnejii, ca rang, veniau imediat după boieri, dar erau mai sus decît oamenii saraci, constatări pe care le făcusem și eu [3]).

Zisul autor desparte pe cnejii munteni în două categorii:

Unii, cei mai puțin numeroși, posedînd moșii mari, aproape boeri, ceilalți trăind în comun, în indiviziune chiar, pe moșiile lor.

Și ceia ce este curios, autorul nostru știe și singur arată că

Prin cuvintele de *cneaz*, *megieș*, sau *judec* (?) erau desemnați moșnenii în veacurile cele dintăi.

Dacă adversarul meu și-ar fi dat osteneală să cetească cu atențiune lunga notă care, în *Pământul, Sătenii și Stăpânii*, începe pe pagina 185 și se sfîrșește pe pagina 190, el ar fi văzut citat acolo un șir de documente muntenești, din care reiesă în chip absolut indiscutabil că cnejii cari, în Țara Romînească, „trăiau în comun, în indiviziune, chiar pe moșiile lor" se trăgeau totdeauna dintr'un singur strămoș sau din frați stăpînind singur sau singuri satul în care vedem că trăesc mai tîrziu urmașii lor. Vederat că, deoarece urmașii erau cneji, strămoșul sau strămoșii erau și ei cneji. Aceste două categorii de cneji aveau deci o origine comună și se deosebeau doară numai prin faptul că hotarul și satul celor de ai doilea erau împărțite în părți adesea mici, pe cînd acele ale celor dintăi erau împărțite în părți puține deci mari, sau era stăpînit întreg de un singur stăpîn. Cnejii, megieșii, judecii și moșnenii din Țară Romînească sînt identici cu răzășii din Moldova care, precum am dovedit în *Pămîntul, Sătenii și Stăpânii*, se trag totdeauna dintr'un strămoș comun sau din frați sau veri strămoși comuni. Și, lucru de mirare, încheierile mele în această privință au fost admise pînă și de autorul *Incercării de mistificare* [4]).

Dar acesta nu voiește să admită cu nici un preț că cnejii din Țara Romînească să fi fost judecătorii satelor, iar dovezile

1) Grusevski, Op. cit. pg. 39.
2) Ibid., pg. 12. 105, pg. 164.
3). *Pămîntul, Sătenii și Stăpânii.*
4) G. Panu, *Cercetări asupra stării țaranilor*, p. 139.

date de mine în celaltă privinţă le declară de neserioase şi absurde. Eu le găsesc absolut temeinice şi de natură a convinge pe orice om care nu este de mai nainte hotărît să nu se lese a fi convins, dar nu le voiu reedita şi, pentru a dovedi că cnejii din Ţara Romînească erau judecătorii satelor lor, mă voiu servi de un argument foarte simplu.

Insuş adversarul meu admite că cuvintele de *cneaz*, *megieş* sau *judeciu* sînt sinonime servind a desemna pe moşneni în veacurile cele dintăi. Acuma întreb: de ce purtau oare moşnenii unui sat, adică urmaşii cneazului sau ai cnejilor, fraţi sau veri, cari stăpînesc odată satul întreg, numele de *judeci*? Este sigur că *judeciu* este sinonim cu judecător. Se poate oare admite că, în acele vremi, moşnenii să fi purtat numele de judeci ca un simplu titlu onorific? Şi chiar în acest caz (absolut absurd) de unde ar fi putut veni o asemene calificare dată unei clase întregi, dacă nu din faptul că, altă dată, strămoşii lor erau într'adevăr judecătorii satelor? Şi doară, ei aveau pe cine judeca, de oarece documentele ne dovedesc că, pe părţile lor de ocină, se aflau vecini [1]).

Numai faptul că ei purtau denumirea de judeci ajunge pentru a ne autoriza să încheem că moşnenii veacurilor XIV şi XV erau judecătorii sătenilor lor. A pretinde că denumirea de judeci ar fi fost numai un titlu deşert, este o perfectă absurditate.

Apoi este vederat că dacă moşnenii-cneji din veacurile XVI şi XVII erau judecătorii satelor lor, cu atît mai mult aveau această calitate strămoşii lor, cnejii din vremea întemeerii statului muntenesc.

Desvoltarea legăturilor dintre pămînt, săteni şi pămînt a fost aceiaşi în amîndouă ţările romîne; faptul că fiecare moşnean moştenise dela strămoşii lui dreptul de judecie asupra acelor case din vatra satului care căzuse în partea lui, este o dovadă mai mult că domnii ţărilor noastre hărăziau sau întăriau, nu proprietatea unui hotar de sat, ci judecia, echivalentă cu cnezatul din Ungaria şi din Galiţia, pe acel hotar.

Este absolut dovedit că sătenii de rînd din Ţara Romînească, chiar şi acei ce erau vecini încă de înainte de *rumînirea* întregii ţărănimi din acel Principat de către Mihai Viteazul, şădeau sau locuéau în satele boereşti, moşneneşti, domneşti şi ale clerului, fiecare pe *delniţa* lui, corespunzînd *jireabiei* din Moldova, *lanului* din Polonia şi *sesiunii* din Ungaria. Obiceiul *dijmei* date şi acel al *slujbei* făcute stăpînului satului era tot atît de obşteşti şi tot atît de vechi în Ţara Romînească ca şi în Moldova. Dreptul de moară şi de crîşmă era şi acolo un privilegiu al stăpînului.

Dată fiind identitatea aproape desăvîrşită a alcătuirii care ocîrmuia aşăzările săteşti ale Romînilor în toată întinderea crăiei ungare, în Galiţia şi în Ţara Romînească, ne este oare permis să ne îndoim de uniformitatea acelui drept şi de fiinţa lui în Moldova, unde găsim urme pozitive, neîndoelnice de existenţa cnejilor, precum şi împărţirea hotarului în jireabii, dreptul de folosinţă al ţaranului asupra păşunilor şi a pădurilor din întregul hotar, slujba datorită stăpînului, privilegiul de crîşmă şi de moară precum şi dreptul de judecată al acestuia?

1) *Pământul, Sătenii şi Stăpânii*, actele din 1604 şi 1612 rezumate în notă pe pagina 187.

III. „O încercare de mistificare" şi Pravila lui Vasile Lupu

Spre a dovedi mai bine dreptul săteanului asupra hotarului aşăzării din care făcea parte, ziceam în *Pământul Sătenii şi Stăpânii*:

Dreptul săteanului asupra posesiunilor lui individuale în hotarul satului: casă, grădină, pămînturi de arătură, curătură şi vie, este consfinţit de cea mai veche legiuire scrisă a Moldovei, de *Pravila lui Vasile Lupu*, care numeşte aceste posesiuni *ocine*, adică *patrimoniu*. Şi nu trebue uitat că, în epoca lui Vasile Lupu, ţărănimea începuse să scoboare durerosul povîrniş al drepturilor care se pierd, povîrniş la sfîrşitul căruia ea găsi Regulamentul Organic.

Atît casa clădită de sătean cît şi grădina sădită cu mîna lui precum şi arăturile desfundate de plugul lui, din *ţălină* sau din *pajişte*, erau posesiuni personale ale sale, pe care le transmitea copiilor lui. Codul lui Vasile Lupu le numeşte *ocini* (patrimoniu). Tot astfel erau privite via sădită de el, *lazul* (curătura) din pădure sau locul de prisacă sau de fînaţ curăţit din pajişte.[1])

Apoi, puţine rînduri mai jos, spre a arăta cît de străină de neamul nostru, în epoca precedînd descălecarea (căci de aceasta este vorba în capitolul la care se referă *O încercare de mistificare*), era ideia de proprietare absolută, cviritară a pămîntului:

Precum vom vedea în capitolul III al cărţii următoare, Pravila lui Vasile Lupu opreşte, *sub pedeapsă de blăstăm*, pe stăpînul unui loc, să ea dela acel ce samănă pe locul lui mai mult de a zecea din roada acelui pămînt. Ne găsim vederat aici în faţa unei rămăşiţi a vechiului obiceiu, a unei dovezi că, în vechime, pămîntul neocupat era privit ca bun obştesc de care se putea folosi oricine dînd judeţului respectiv a zecea din roadă.

Autorul *Incercării de mistificare* găseşte că încheerile trase de mine din textele Pravilei lui Vasile Lupu alcătuesc un exemplu de „adevăruri travestite şi rău tălmăcite" de mine[2]), iar mai departe hotărăşte că încheerea ce o trag din a doua citaţie (acea privitoare la împărţirea roadelor), este o simplă închipuire a crierului meu" şi că „am cetit acest text fără inteligenţă şi fără competenţă"[3]). Apoi, cu o ironie fină, adaugă:

Invăţatul barbat şi profundul istoric d. R. Rosetti auzit-a din intim-

1) *Pământul, Sătenii şi Stăpânii*, p. 111.
2) Panu, op. cit., p. 107 sq.
3) Ibid., p. 107, 108.

plare că pravila lui Vasile Lupu nu este originală și că este o simplă traducție? Venitu-i-a la ureche că traducătorul este un oarecare Meletie Siligos care spune singur că, îndemnat de Vasile Lupu, a tradus instituțiile (sic) lui Iustinian și o alegere din acele a împăraților Leon și Constantin? Și că prin urmare art. 22 căruia îi atribue o origină de vechiul drept romînesc este și el o simplă traducere?

D. R. Rosetti e în urmă de tot cu aceste chestii. Desigur că nu cunoaște că d. S. G. Longhinescu s'a ocupat cu pravila lui Vasile Lupu și că a desfăcut-o în părți, arătînd fiecare parte de unde e luată.

Incercarea de Mistificare ne citează pe urmă pe d. Longhinescu, arătînd ce zice acest autor cu privire la cele întăi 94 de paragrafe din pravila în care intră articolul în chestiune.

Mai citează apoi cîteva rînduri din Fustel de Coulanges [1]) în care acesta arată că există o culegere intitulată *Obiceiuri Agrare*, scrisă în grecește, în veacul al optulea (vederat că Fustel de Coulanges vorbește de Νομοι Γεωργικοί), și care poate fi privită ca înfățoșînd aproximativ obiceiurile admise în Imperiu pe vremea lui Anastasie sau Iustinian, culegere în care se zice că partea colonului parțiar este de nouă snopi iar acea a proprietarului de un snop, și că proprietarul care ia o parte mai mare să fie blăstămat de Dumnezeu. Și *O încercare de misficare* încheе:

Așa că aventura d-lui R. Rosetti e picantă? Ori de cîteori urmărești pe acest autor lipsit de orice seriozitate dai peste surprize de asemenea natură [2]).

Trebue să mărturisesc că învierșunatul autor al *Incercării de mistificare* nu este singurul care mă învinovățește că aș fi tras din textul Pravilei lui Vasile Lupu, cu neertată ușurință și chiar ignoranță, niște încheeri absolut neadevărate și absurde. D. Ioan Nădejde care, îndată după eșirea de sub tipar a broșurii în chestiune, a sărit în ajutorul meu și, printr-o lungă serie de articole în *Voința Națională*, a arătat lipsa de temeiu a celor mai multe din învinovățirile ce mi se aduceau, este și domnia-sa de părere ca, în privința relațiunii ce vreu s'o stabilesc între dreptul romînesc și articolele din *Pravilă* relative la folosința pămîntului, sînt cu desăvîrșire greșit. Iar un neoromîn care scrie în *Viitorul*, pentru aceleași temeiuri, declară că: observațiunea și analiza fenomenelor juridice îmi scapă, eu nefiind om de legi [3]).

Mă stric de rîs!

Pravila lui Vasile Lupu, idendică cu a lui Matei Basarab, a fost alcătuită și tipărită în al patrulea deceniu al veacului al XVI-lea, adică într-o epocă care ne este răscunoscută, din care posedăm

1) Fustel de Coulanges, *Recherches sur quelques problemes d'histoire*, p. 128.
2) G. Panu, op. cit., p. 116.
3) *Viitorul* dela 23 August 1910.

mii de documente de tot soiul, într'o epocă în care trăia și pe care a scris-o Miron Costin.

Dacă Vasile Lupu și Matei Basarab, oameni pe care toate izvoarele contimporane ni-i înfățoșează ca niște domni cu deosebire înțelepți și destoinici, ar fi comis imprudența să introducă în Moldova și în Țara Romînească o legiuire nouă, cuprinzînd în sine dispozițiuni privitoare la folosința pămîntului străine de obiceiurile strămoșești ocîrmuind de veacuri acea folosință, este oare cu putință ca o asemenea inovație, revoluționînd legăturile dintre pămînt, sătean și stăpîn, să nu fi stîrnit în țară cea mai vie și mai firească senzație? Este oare admisibil ca o schimbare atît de însemnată să fi rămas nepomenită în cronica povestind acea vreme, alcătuită de fruntașul cronicarilor noștri, om înzestrat cu o cultură înaltă, care fusese ani îndelungați vel vornic și vel logofăt, adică ocupase cele mai înalte diregătorii judecătorești? Cum se face că din mii de cărți de judecată cunoscute ale lui Vasile Lupu nu reesă nici cel mai mic indiciu despre desființarea vechilor obiceiuri și introducerea unor legiuiri nouă? La aceste întrebări nu se poate da decît un răspuns și anume că: legea cea nouă, scrisă, nu schimba întru nimic dispozițiunile vechiului obiceiu în vigoare, ci era o simplă redactare și codificare a acestor obiceiuri.

Acest răspuns nu este întemeiat numai pe deducții logice: el este coroborat de istoria acelei părți a Pravilei lui Vasile Lupu care tratează despre pămînt și despre folosința lui. Acele părți ale Pravilei sînt fără îndoială o traducere a colecției de legiuiri și de obiceiuri cunoscută sub denumirea de Νομος γεωργικὸς care, după părerea celei mai recunoscute autorități în asemenea materie, am numit pe Zachariae von Lingenthal, trebue atribuită împăraților Leon și Constantin Isaurianii [1]).

Zachariae zice:

O mare parte din cuprins, alcătuește un drept cu desăvîrșire nou, astfel că el nu poate fi compilat din izvoare mai vechi... După cuprins, νόμος γεωργικὸς poate fi caracterizat mai cu samă ca fiind o rînduială de poliție rurală... și reproduce, cînd mai mult cînd mai puțin, hotărîrile dreptului justinianeu, apoi stabilește drept cu totul nou. Insă pe ici și colea mai ales la început, se găsesc articole care se pot desemna ca alcătuind principiile unui drept țărănesc deosebit, mai făcînd și oareșicare lumină asupra împrejurărilor țărănești în veacul al optulea [2]).

Iată acum cum explică Zachariae alcătuirea acestui drept țărănesc nou, după care hotarele satelor se află în posesiunea comunității agrare respective (τοῦ *Χωρίου κοινότης*):

1) Zachariae v. Lingenthal, *Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts* p. 249 sq. Leon Isaurianul și fiul său Constantin au domnit dela 717 la 740. Lor se mai datorește *Ecloga*, Νομος ῥοδίων Ναυτικὸς și Νομος στρατιωτικός *(Leges militares)*.
2) Zachariae v. Lingenthal, op. cit., p. 250 sq.

Bătător la ochi aci e mai cu samă, că împărțala trebuea să se facă în părți deopotrivă. Aceasta ne face pe de oparte să ne reamintim de procedura dela întemeerea coloniilor, iar pe altă parte de dreptul slav. Și se poate prea bine ca, ici o pricină dincolo cealaltă, să fi dat naștere părerii că pămîntul obștiei trebue privit ca o coproprietate a obștenilor de o potrivă de îndrituiți, respectiv a șefilor de familie ai obștiei și că o proprietate particulară asupra părților de pămînt poate eși numai dintr'o coîmpărțală [1]).

In adevăr, din a doua jumătate a veacului al șaptelea, o droae întreagă mai cu samă de cîrduri de noroade slave au dat năvală și s'au așezat deavalma în ținuturi pustii; de asemenea cîrduri întregi de noroade băștinașe alungate au căutat deavalma adăpost în alte teritorii; înșfîrșit obștimi întregi din unele părți ale împărăției au fost așazate în ținuturi părăsite. In toate aceste cazuri nimic nu era mai prielnic decît de a privi țărănimile din nou așezate ca niște coproprietari ai pămîntului pe care se așăzase și aceasta cu atît mai mult, cu cît ele erau răspunzătoare în solidar de dările impuse. Ori și cum ar fi părerea că obștia sătească cuprinde în sine o oarecare codevălmășie a membrilor, a rămas dominantă și mai tîrziu în împărăția bizantină. In înțelesul acesta, chiar după trecerea de veacuri, se vorbește de ὁμάδες τῶν Χωρίων, de ἀνακοινώσεις Χωρίων sau πενήτων și, ca urmare a acelui principiu, se aplică regula că niciodată o bucată din pămîntul obștiei nu poate fi privită ca fără stăpîn, cîtă vreme mai este de față măcar numai un membru al obștiei sătești (Χωρίτης) și că o parte ajunsă fără stăpîn sporește oarecum părțile celorlalți membri ai obștiei sătești [2]).

Rezultă din rîndurile de mai sus că, după părerea lui Zachariae v. Lingenthal, căruia i se recunoaște de obiceiu oareșcare autoritate în chestiune:

1. Νομος γεωργικός alcătuește o culegere de dispozițiuni alcătuind, în parte, principiile unui drept țărănesc nou, în vigoare în peninsula balcanică pe la mijlocul veacului al optulea;

2. Acest drept se poate privi ca fiind o urmare a așăzării, în ținuturile pustii ale împărăției, atît a fugarilor din alte părți ale acelei împărății cît și a unor popoare străine, **mai cu deosebire slave**.

3. Așăzările astfel alcătuite (de popoare străine și mai cu seamă de Slavi) alcătuiau obștii agrare, țăranii alcătuindu-le fiind priviți ca stăpînind în devălmășie pămîntul pe care se așăzase. Și, cînd acest pămînd se împarte, împărțirea se face în părți deopotrivă, după obiceiul întrebuințat la întemeerea de așăzări nouă și în ființă la popoarele slave.

Romînii din Dacia Traiană sînt rezultatul contopirii unor elemente romanizate deoparte și slave de alta, contopire efectuată în cursul veacurilor VI, VII și VIII, Slavii fiind elementul care avea puterea în acel timp [3]). Populațiunea peninsulei balcanice în veacul al VIII-lea era, în cea mai mare parte, alcătuită și ea

1) Părți egale, adică *jireabii*.
2) S. G. Longinescu, *Pravila lui Vasile Lupu* ș. e., p. 102. Cnf. Zachariae v. Lingenthal. *Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts, p. 254.* Cine nu vede aici că aceste obștii aveau toate caracterele obștiei gentilice?
3) *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 1, sq.

din contopirea acelorași elemente romanizate cu Slavii imigrați în massă. Este deci lucru firesc că obiceiul romînesc sub care trăiau Romînii dela Nordul Dunării să se asemene cu dreptul de care era ocîrmuit amestecul de Traci romanizați și de Slavi alcătuind obștia populațiunii dela Sudul fluviului.

Deci, cînd în cartea mea am afirmat că articolul 22 al *Pravilei* lui Vasile Lupu, articol care sună:

„Partea acelui ce samănă pe locul altuia, de va fi sămînța lui și cu toată cheltuiala, sînt a lui nouă snopi și a celui ce a dat pămîntul un snop; iar cel ce va împărți în alt chip este blăstămat de Dumnezeu....“

ne arată că ne găsim vederat în fața unei rămășiți a vechiului obiceiu, am afirmat un lucru absolut adevărat. Iar însuși acest obiceiu, codificat întăiu în Νομοι γεωργικοί și apoi în Pravilă, este rămășița obiceiului străvechiu al tuturor popoarelor primitive, al celor arice ca și al acelor nearice, la care pămîntul neocupat a fost pretutindeni privit ca bun obștesc.

Faptul interesant nu este ființa acestui obiceiu în vechiul drept romînesc și în Νομοι γεωργικοί, ci faptul că este afirmat în *Cartea de învățătură* dela 1646, cînd „țărănimea începuse se scoboare durerosul povîrniș al drepturilor care se perd, povîrniș la sfîrșitul căruia ea găsi Regulamentul Organic“.

Și acuma rog pe cetitor să hotărască cine îi servește „adevăruri travestite și rău tălmăcite“, și „simple închipuiri ale crierului său“, cine a cetit textele „fără inteligență și fără competență“; cine „este lipsit de orice seriozitate“, „a cui aventură este picantă“?

Dar voiu dovedi acuma că aventura *Incercării de mistificare* este ceva mai mult decît picantă. Iată ce urmează cîteva rînduri mai jos:

Notați un lucru. Și aici este partea comică a acestei aventuri istorice pățită de autorul *Pămîntului, sătenilor și stăpînilor*. Art. 22 din pravila lui Vasile Lupu tradus, afirmă și la noi dreptul de proprietate individuală, căutînd numai un lucru, ca să îngrădească lăcomia proprietarului față cu colonul parțiar sau cu șăzătorul pe moșia aceluia. El face parte din complexul care regulează raporturile între proprietari și între locuitorul care ar lucra pămînt străin, stabilind drepturile fiecăruia.

Așa art. 21 din pravila lui Vasile Lupu zice următoarele:

„Un plugar ce va fi sămănat sămînța sa în pămînt străin și va fi cheltuit toată cheltuiala, de va îndrăzni totuși să-și care snopii fără știrea **proprietarului**,[1]) *ca un fur să-și piardă toată roada pămîntului*“.

Se poate o mai energică afirmare a dreptului individual de proprietate?....

Mărturisesc că o mai temeinică afirmare a dreptului de proprietate individuală nici că se poate cere, de oarece

1) Subliniat de mine.

însuşi cuvintul **proprietar** se găseşte în textul reprodus de *O încercare de mistificare*. Dacă astfel ar sta şi în textul ce se găseşte tipărit în *Cartea Rominească de Invățătură*, nu mi-ar rămine decit să-mi acopăr capul cu cenuşă şi să părăsesc pentru toată viața condeiul. Şi spre a arăta cum stau lucrurile în realitate, reproduc aici, față în față ambele texte:

Textul din Cartea de învățătură	*Textul din O încercare de mistificare*
21. Un plugar ce va fi sămănat sămința sa în pămînt străin şi va fi cheltuit toată cheltuiala sa, şi de va îndrăzni să-şi care snopii fără de ştirea **celuia cu pămîntul**, ca un fur să-şi pearză toată roada de pre acel pămînt.	Un plugar ce va fi sămănat sămința sa în pămînt străin şi va fi cheltuit toată cheltuiala sa, şi de va îndrăzni totuşi să-şi care snopii, fără ştirea **proprietarului** ca un fur să-şi piardă toată roada pămîntului.

Constatăm o singură deosebire esențială: textul dela 1646 are: **celuia cu pămîntul**, textul *Incercării de mistificare* are: **proprietarul**. Acest de pe urmă cuvînt tranşează toată chestiunea. Dacă legiuirea dela 1646 recunoaşte că existau atunci în Moldova **proprietari**, exista şi o **proprietate**, şi dacă la 1646 existau în Moldova **proprietari** şi **proprietăți**, toată cartea mea nu mai face două parale şi este bună de svîrlit în foc. Dar c e l c u p ă m î n t u l nu trebue numai decît să fie un proprietar. El poate fi prea bine un sătean şăzînd într'un sat stăpînesc, domnesc, mănăstiresc; capitolul în chestiune din pravilă tratează mai cu samă despre afaceri privind aceasta clasă a populațiunii dela țară, a c e l c u p ă m î n t u l mai poate fi luat pămîntul dela altul, în arendă.

Cunosc cetitori de-ai *Incercării de mistificare*, care au rămas convinşi de netrebnicia teoriilor mele numai în urma cetirii cuvîntului de **proprietar** în textul art. 21 citat de **broşură**.

Exemplarele în ființă din ediția dela 1646 ale *Cărții de învățătură* sînt foarte puține, acele ale ediției atît de defectuoase dela 1875 se mai găsesc cu greutate, pe la anticvari. Pravila lui Vasile Lupu mai este reprodusă şi în colecția lui Bujoreanu, dar aceasta din cauza prețului ei ridicat, nu este la îndămîna obştiei publicului cititor, care de altmintrelea nu are obiceiul să controleze textele ce i se servesc de autor.

O încercare de mistificare neavînd de loc de scop o refutare temeinică şi cinstită a teoriilor mele ci numai acel de ale ponegri şi ale discalifica în ochii marelui public, autorul ei n'a stat la îndoială, în lipsă de alte argumente, şi a recurs la **meşteşug** spre a produce efectul dorit.

Mă abțin de orice calificare a faptului şi urmez mai departe cu citațiunile din broşură!

Trec la al doilea argument, tras tot din legiuirea lui Vasile Lupu. Iată ce ne zice autorul:

„Dreptul săteanului asupra posesiunilor lui individuale în hotarul satului: casă, grădină, pămînturi de arătură, curătură şi vie este consfințit de cea mai veche legiuire scrisă a Moldovei, de *Pravila lui Vasile Lupu*, care numeşte aceste posesiuni *ocine*, adică p a t r i m o n i u. Şi nu trebue uitat că, în epoca lui Vasile Lupu, țărănimea începuse să scoboare durerosul povirniş al drepturilor care se se pierd, povirniş la sfîrşitul căruia ea găsi Regulamentul Organic".

Iar mai jos, vorbind de posesiunile personale ale țăranului, revine zicînd: „codul lui Vasile Lupu le numeşte *ocine* (p a t r i m o n i u)".

Iată încă o fantazie ca acea cu dreptul copilului celui mai mic asupra pămîntului tatălui, ca acea a blăstămului din pravila lui Vasile Lupu de care am vorbit chiar acuma.

P r a v i l a l u i V a s i l e L u p u î n t r e b u i n ț î n d c u v î n t u l d e *ocine* î n s e n s d e p a t r i m o n i u, d e p r o p r i e t a t e? E r i d i c o l.

Traducătorul a întrebuințat cuvîntul de ocină în lipsă de altul mai just şi mai apropiat.

Observ mai întâiu că autorul nu găseşte cu cale să ne arăte care este cuvîntul grecesc pentru care traducătorul dela 1646, negăsind cuvînt rominesc echivalent, l'ar fi tradus prin acel de *ocină* c a r e s e a p r o p i e m a i m u l t d e e l.

Din cele de mai sus ar reieşi că neînduplecatul meu adversar a comparat textul original din Νομοι γεωργικοί cu din acel din *Cartea de învățătură* şi a dat acolo de un cuvînt grecesc întrebuințat pentru a desemna posesiunile personale ale țaranului, pentru care lipsind un echivalent rominesc, a fost tradus prin cuvîntul *ocină* ce se apropia de sensul cuvîntului grecesc în chestiune fără, însă a fi cu totul echivalent.

Voiu pune deci față în față şi în acest caz textul grecesc al paragrafului respectiv cu textul rominesc din *Cartea de învățătură*:

Textul din Νομοι γεωργικοί	*Textul din Cartea de învățătură.*
§ 13. Ἐὰν ἀπορήσας γεωργὸς πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι τὸν ἴδιον ἀγρὸν καὶ διαφύγῃ, οἱ τὰ δημόσια ἀπαιτούμενοι τρυγείτωσαν τὸν ἀγρόν, μὴ ἔχοντες ἄδειαν ἐπανερχομένου τοῦ γεωργοῦ ζημιοῦν ἢ ζητεῖν αὐτὸν τὸ οἱονοῦν.	
(traducere rominească) **Dacă țăranul din cauza sărăciei nu va mai fi în stare să-şi cultive ogorul său propriu, se va înstrăina şi va fugi, ca fiscul să culeagă roada ogorului şi dacă se va întoarce țăranul să nu aibă volnicie să-l globească sau să ceară ceva dela el.**	**§ 15. Un om oarecine dacă va sărăci şi va slăbi de nu va putea să-şi lucreze via sau curățitura sau altă ocină ce va avea, sau cînd va fugi de se va înstrăina, atunci acea ocină să fie pre sama domniei sau a stăpînului a cui va fi locul, aceştia să o cră-mască şi să ia roada ce va fi, iară de se va întoarce acel om şi va veni la locu-şi, ca să nu aibă nime treabă cu ocinele lui nici să-i cie alta nimică ci să fie în pace.**

Dela intâia vedere constatăm că nu avem a face aici cu o traducere. Textul rominesc, din *Cartea de învăţătură*, neasămănat mai lung şi mai complect, nu este deloc tălmăcirea textului grecesc; el este vederat o redactare nouă a acestui text, redactare adaptată la împrejurările romineşti.

Prin cuvintul *ocine*, *Cartea de învăţătură* nu traduce cuvintele τὸν ἴδιον ἀγρὸν care însamnă: cîmpul *(agrum)* sau ogorul propriu, ci ea cuprinde toate posesiunile individuale ale ţaranului: vie, curăţitura şi orice altă posesiune în hotarul satului.

Prin urmare cum rămîne cu afirmaţiunea *Incercării de mistificare* că cuvintul *ocine* din *Pravilă* este întrebuinţat, în lipsă de alt cuvint, pentru a traduce un oareşcare cuvînt grecesc care nici macar nu ni se citează, cînd constatăm că nici vorbă de traducere nu este?

Mi se pare că ea împarte soarta multor alte afirmaţiuni din pomenita lucrare şi că nu celor scrise de mine în privinţa încheerilor de făcut asupra întrebuinţării de către *Cartea de învăţătură* a cuvintului *ocine* se cuvine calificativul de fantazie.

Din punerea faţă în faţă a textului grecesc al paragrafului 21 din Νόμοι γεωργικοί cu acel al *Pravilei* reesă în chip vederat:

1) că această din urmă nu este pretutindeni o traducere servilă a legiuirii cunoscută sub numele de Νόμοι γεωργικοί sau *leges rusticae* şi că unele articole au căpătat, la Iaşi sau la Bucureşti [1]), o redactare nouă, a cărei scop a putut fi numai adaptarea legiuirii la împrejurările şi la obiceiurile ţării;

2) că cuvintul *ocină* a fost întrebuinţat aici în chip foarte conştient şi în înţelesul ce-l avea acest cuvînt în toate documentele vremii, adică de patrimoniu, de posesiune ereditară asupra unei porţiuni de pămînt.

Şi, după ce a recurs la asemeni meşteşuguri şi *tertipuri*, *Incercare de mistificarea* ne surprinde cu declaraţia următoare:

> Este drept că pravila lui Vasile Lupu consacră posesiunea ţăranului asupra pămînturilor, viilor şi curăturilor, însă sub formă de posesiune pe moşia altuia, nu pe a sa proprie.

Deci iată că adversarul meu recunoaşte prin cuvintele de mai sus dreptul de posesiune al săteanului asupra pămîntului de care se folosia, adică tocmai ceeace eu, în locurile incriminate, fac să reiasă şi din textele Pravilei lui Vasile Lupu.

In cit priveşte faptul că dreptul ţaranului era un drept de folosinţă şi nu alcătuia un drept de proprietate în sensul de dominium absolut, acesta este un fapt, ce departe de a-l fi tăgăduit, l'am accentuat şi l'am lămurit la fiecare prilej: dacă pretutindeni în cartea mea vorbesc de dreptul de posesiune sau de folosinţă al săteanului asupra hotarului aşăzării, niciodată şi niciure nu pomenesc despre vre-un drept al lui de proprietate. Cred că în această privinţă am fost destul de clar în *Pămăntul, Sătenii şi Stăpânii* şi că nime afară de autorul *Incercării de mistificare* n'a putut să dobîndească din cetirea acelei cărţi impresiunea că, într'însa, se susţine că ţăranii erau proprietari individuali asupra hotarelor locuite de ei. Insă am tăgăduit şi urmez a tăgădui că acele hotare ar fi fost vreodată proprietetea particulară (în sensul cviritar) al acelor care, fie prin moştenire fie prin privilegiu domnesc, dobîndise dreptul de *judecie* asupra lor. De proprietate nu poate fi vorba. Hotarele satelor erau, la început, nişte posesiuni ale obştiei săteşti care se folosia de ele potrivit obiceiului strămoşesc. Voiu reveni asupra acestei chestiuni mai departe.

1) Nu se ştie unde s'a făcut traducerea originală, la Iaşi sau la Bucureşti. Imbele texte privitoare la dispoziţiile agricole sînt identice.

*

In cartea mea, printre dovezile aduse spre a dovedi că hotarul unui sat era posesiunea obştiei şi nu acea a stăpînului, am citat pe lingă altele şi judecata ce au avut-o înaintea lui Vasile Lupu, Dumitru Buhuş, stăpînul Bohotinului, cu sătenii din Podoleni. Acest de pe urmă sat era al Domniţei Ruxanda, fata lui Ştefan Tomşa Vv., fiindu-i dat de zestre de mănăstirea Solca. Sătenii crezîndu-se împresuraţi de Buhuş pornise judecată înaintea Domnului împotriva acelui boier. Iar Domnul necontestîndu-le deloc dreptul să stea la judecată pentru acel hotar, trimise pe Neaniul, Vornicul de Poartă, în cercetare la faţa locului. Acesta arătînd prin raportul său că Buhuş nu încălcase nimic şi că actele arătate de săteni erau meşteşugite, Vasile Lupu scrise Podolenilor să aibă numai decît a da „scrisoare ce aveţi de mărturie de la megiaşi pentru hotarul satului vostru...“ pe care sătenii o arătase lui Neaniul la cercetare, ameninţîndu-i că, de nu vor da-o, le va lua cincizeci de boi.

Autorul *Incercării de mistificare* arată că a căutat în zadar în actele No. 12, 13, 16 şi 17 anexate la a mea *Cronică a Bohotinului*, la care trimiteam pe cetitor pentru a găsi dovadă cum că satul Podoleni era într'adevăr al lui Stefan Boul, dar că nu a găsit nici o lămurire în aceasta privinţă şi se întreabă de ce nu arăt locul de unde scot lucruri atît de însemnate. Apoi adauge:

> Dacă în adevăr satul Podolenii a aparţinut Mănăstirii Solca şi a fost dat zestre Domniţei Ruxanda, atunci într'adevăr acel sat era de clacaşi. Şi faptul că el, adică obştia lui s'ar fi judecat cu Dumitru Buhuş, ar arăta că asemenea sate nu aveau propriu zis un stăpîn şi erau stăpîne pe hotarele lor.
>
> Dar acest lucru d. R. Rosetti nu ni-l dovedeşte, nici măcar nu ni-l arată. Şi atunci nu ne explicăm faptul judecăţii satului cu Dumitru Buhuş decît prin aceia că satul Podoleni era sat de răzăşi adică de proprietari mici. Şi că d. R. Rosetti prin inadvertenţă ia un sat de răzăşi drept unul de clăcaşi. Şi atunci acest exemplu nu face nici o dovadă....

Inadvertenţă din partea mea este, dar nu cum o insinuiază adversarul meu. Trimiţind pe cetitor la actele anexate *Cronicei Bohotinului*, am citat numai actele privitoare la judecata dintre Buhuşi şi sătenii de Podoleni, omiţind să citez pe acel în care se găsesc lămuririle privitoare la satul Podoleni.

Faptul că adversarul meu n'a ştiut să le găsească arată că el, deşi avocat, cercetase prea puţine acte vechi relative la hotărnicii. Altfel el ar fi ştiut că: lămuririle relative la istoria moşiilor megieşe trebuesc totdeauna căutate în hotarnica moşiei de care te ocupi. Lămuririle în privinţa istoriei Podolenilor se găsesc pe pagina 110 a *Cronicei Bohotinului*, în hotarnica făcută la 1785 de Ion Ursoianul, treti logofăt. Locul respectiv din hotarnică este reprodus de mine în *Cronică*, in extenso, iată-l;

Moşia Podolenii au fost a lui Andrei Hatmanul, dată luiş miluire şi danie, cu sat pe dinsa, care au fost drept domnească, subt ascultare Braniştei, tot dela acelaş domn, Petru Vodă, carele i-au fos dat danie şi din Bohotin loc numit de prisacă ce să chiamă Himiosul; însă Podoienii i-au fost dat lui Andrei Hatmanul cu un an în urmă dănii dela Bohotin, pentru o mari slujbă ce arată că au făcut Domniei şi ţării, după ispisoc din 7088, Săptemvrie 8. După şăisprezăce ani, satul Podoleni l-au dat domnul Eremie Movilă Vodă miluiri lui Isac Balica, vel căminar, nepomenind nimica de Andrii hatmanul, ci zicînd iarăşi că au fost domnesc, sub ascultare Braniştei din tîrgul Eşii, iar hotarul să fie pe unde au umblat din veci, după ispisoc din 7114 Martie 12. După două zeci şi cinci ani, domnul Moisăiu Movilă Vodă au dat şi au întărit lui Ştefan Boul şi giupănesii sale Rucsandei, fiica răposatului Ştefan Tomşa Vodă, dintru a lor dres ȣau avut dela Miron Barnovskie Vodă, satul Podoleni la Branişte, ţănutul Fălciului încă şi satul Stroeştii, la ţănutul Hîrlăului, care aceste doui sate au fost danie şi miluire di Ştefan Tomşa Vodă Mănăstirii Solcăi, şi călugării dela Solca le-au dat lui Ştefan Boul şi giupănesii sale, Rocsandii, zăstri cînd au făcut nuntă în zilele lui Barnovskie Vodă, cum arată şi ispisocul lui Moisăiu Movilă Vodă, din 7139 Maiu 10. Cu şapti ani în urmă acestui ispisoc, la divanul domnului Vasilie Vodă sau giudecat Gligorii Ureche Spătariu, nepot lui Andrei hatmanu, cu Ştefan Boul fiind clucериu şi cu alţi mulţi din boieri.... (Ştefan Boul pierde judecata, iar la 1655 satul Podolenii trece în stăpînirea logofătului Racoviţă Cihan).

Judecata între Podoleni şi Buhuş întîmplînduse la 1636 (7144), precum dovedesc actele anexate *Cronicii Bohotinului*, iar judecata dintre Ureche şi Boul avînd loc la 1638 (7146), rezultă că, în momentul celei dintăi, satul Podolenii era sub stăpînirea lui Boul [1]).

Dar, întreb, cum se face că adversarul meu, nu vorbeşte de un al doilea caz de asemenea natură care se află citat pe pagina 217 a cărţii mele:

In anul 1676, sub Gheorghe Duca, satul Buciumi era domnesc, din ocolul tîrgului Iaşi. Totuşi la 5 Maiu a acelui an, stariţa Mănăstirii Socola se judecă dinaintea Domnului pentru hotarul Mănăstirii, nu cu vre un dregător

1) Actul se află la Academia Romînă; Pachetul LXXXI, No. 106.

domnesc sau orăşănesc ci cu vatamanul şi cu toţi sătenii din sat din Buciumi [1]).

Şi autorul *Incercării de mistificare* nu vorbeşte nici de alt text, şi mai important, citat de mine, adică de art. 10 al Cărţei a II-a. Pricina I-a din Pravila lui Vasile Lupu care sună:

Două sate de vor avea sfadă pentru hotarul sau pentru pămînturi, acolo să socotească judeţul să facă direptate să dea acel loc pentru carele se pricesc, acesta să-l dea acelora ce se va afla că l'au ţinut mai multă vreme, alegînd cînd va fi hotar bătrîn, ţinerea cea veche, aceia biruieşte. Cum s'ar zice cum se va afla c'au ţinut cei din veci aşa să rămie neclătit.

Iată deci un text de lege, care arată lămurit că satele se judecă pentru hotarele lor, iar acel text de lege este corobarat de două acte domneşti, din care unul este privitor la un sat, boeresc iar celalalt la un sat domnesc. Şi adversarul meu nici nu pomeneşte textul de lege reprodus in extenso în cartea pe care o critică, trece fără a-l menţiona peste actul privitor la satul domnesc rezumat în text şi în nota de pe pagina 217 a cărţii în chestiune, iar în cît priveşte acel privitor la satul boieresc, neştiind (?) să găsească dovada că era într'adevăr al lui Ştefan Boul, conchide că trebue să fi fost răzăşesc. Precum vedeţi un procedeu cît se poate de îndemănatic pentru a nu răspunde la dovezi şi argumente supărăcioase!

III. „O încercare de mistificare" şi originea proprietăţii mari în Moldova

Mult sînge rău îi face autorului *Incercării de mistificare* afirmarea mea că Moldova înainte de descălecare n'avea nici suveran, nici voevod statornic.

„Moldova era pe atunci un fel de ţară *a lui Cremene !!!*" exclamă el cu indignare [2]). Şi apoi urmează:

Minunat, dar atunci adîncule istoric te întreb: *Pentru cine cneazul d-tale strîngea birurile, îndeplinia poroncile stăpînirii şi ducea pe săteni la războiu?* căci aceste spui în răspunsul ce îmi faci, cînd te string cu uşa (!) şi neavînd cum să scapi (!) transformi pe cneaz din judecător în ocîrmuitor (!)?

In cartea d-tale spui, cum ţi-am dovedit prin citaţii mai sus, că cneazul percepea dări numai pentru dînsul şi-şi păstra toate veniturile moşiei neavînd proprietar cu cine să le împartă şi că nu exista nici suveran nici voevod.

Incă odată te mai întreb: Atunci pentru cine strîngea birurile? Va

1) 1676, Maiu 5. Gheorghe Duca Vv. Safta Stariţa şi tot soborul mănăstirii Socola se pîrăşte cu vatamanul şi toţi săteni din sat, din Buciumi, pentru hotarul mănăstirii. (Iorga, *Studii şi Documente*, VI, p. 58). Satul Buciumi era atunci domnesc, de ocol tîrgului Iaşi. A fost hărăzit pe urmă de Constantin Duca Vodă (1700—1704) bisericii dela Dancu, care de atunci deveni mănăstire.

2) Panu, *O încercare de mistificare istorică*, p. 99.

să zică era un domn sau voevod sau cel puțin un proprietar? Atunci care era stăpinirea a cărei poronci ei le implinia? Va să zică era un voevod? Atunci pentru cine ducea pe săteni la răsboiu? Va să zică era o organizație politică?

Și atunci în fine cum rămine cu afirmarea d-tale din carte, că în timpul cnejilor nu exista ni Dieu ni maître?

Iată în ce contradicție se pune cineva cind scornește teorii istorice, fără să aibă alt friu și disciplină mentală decit propria sa fantazie...

Și cind mă gindesc că toată această supărare pe lingă că este neintemeiată mai este și prefăcută!

Căci adversarul meu numai dacă n'a voit să vadă n'a văzut § 10 a capitolului III, cartea II din *Pămăntul sătenii și stăpănii*, paragraf care cuprinde trei pagini pline, paginile 124—127, în care lămuresc pe larg că stăpinirea pomenită mai sus, acea stăpinire pentru care se stringeau birurile și se duceau oștenii la răsboiu, erau popoarele barbare: Pecenegi, Cumani și Tatari, păginul cum îi zicea Rominul, care din veacul IX-lea până la mijlocul veacului al XIV-lea, adică până în ajunul descălecării, au cotropit, jăfuit și stăpinit țările romine dela amiază-zi și dela răsărit de munți.

Din două una. Sau adversarul meu a sărit peste acele pagini și atunci n'am cum să stau la vorbă cu el, sau, ceia ce este mai probabil, le-a văzut și se face că nu le știe și iar n'am cum să discut cu un critic care întrebuințează asemenea procedeuri.

Voi mai observa odată aici că *O încercare de mistificare* necontenit denaturează spusele mele, precum mai reiesă din următoarele rinduri:

Pe lingă aceste puternice argumente, am văzut din citațiile de mai sus, că autorul se sprijină pe afirmațiunea că înainte de Bogdan Dragoș, suveran nu a existat nici voevozi.

Să fie oare așa?

Mai întâiu, în privința voevozilor, autorul este de o altă părere la altă pagină. Iată ce cetim la pag. 47:

„Voevozi au existat negreșit în Moldova și în Țara Rominească mult înainte de acei ce-i intilnim prin documentele din veacul XIII și XIV.

„Răsboaele erau necontenite..... Voevodul fu cel dintăiu șef militar.... Voevozi în sens de general se găsesc în istoria tuturor popoarelor slave. Ei răspundeau unei trebuinți".

Iar la pag. 48:

„Din Moldova cunoaștem un voevod anterior lui Lituon și lui Seneslau. Acesta este Ploskinia, voevodul care comanda Brodnicii (Birlădenii) aliați cu Tatarii în bătălia dela Kalka (1224)."

Cum se vede în această miraculoasă carte, voevozii cind există cind nu există, după interesul autorului. Cind susține că țara Moldovei era satul lui Cremene și că numai țăranii cu cnejii stăpiniau în ea, atunci d. R. Rosetti spune că voevozi nu erau. Cind însă voește să facă puțină istorie și să asimileze țara Moldovei cu ceia ce era la alte popoare slave, atunci ne spune că au existat voevozi și chiar ne citează numele unuia. [1])

1) Panu, op. cit., p. 115.

Și astfel, asupra minții unui cetitor indolent sau credul, adversarul meu a creat impresia că eu sint un scriitor lipsit de logică sau de bună credință, făcind să-i apară dinaintea ochilor voevozi moldoveni, după ce am declarat că asemene lucru n'a avut ființă în Moldova înainte de descalecare.

Păcat pentru el numai că eu nicăiure n'am zis acest lucru.

Citațiunea la care se referă aici *O încercare de mistificare* se află pe pagina 99 a citatei broșuri și este luată de pe pagina 114 a cărții mele unde sună astfel:

De altmintrelea al cui să fi fost acel hotar?

Al suveranului nu, căci suveranul lipsia. Al voevodului regiunii nu, căci nu știm de existența unui voevod **statornic** în fiecare regiune, și puterea unui voevod vremelnic ar fi fost prea precară și prea neinsemnată pentru ca el să fi putut pretinde la un drept atît de exorbitant ca proprietatea întregului pămint asupra a cărui locuitori el exercita o autoritate din cele mai restrînse.

O încercare de mistificare care, precum am văzut ceva mai sus, nu văzuse trei pagini pline din zisa a me carte, de astădată a trecut cu vederea singurul cuvint statornic tipărit cu litere grase în fragmentul de text reprodus aici.

Eu am zis că în Moldova de dinainte de descalecare nu exista Voevod statornic, dar am vorbit de ființa unor voevozi vremelnici. *O încercare de mistificare*, pentru a mă pune în contrazicere cu mine și a discredita cartea mea, afirmă fără ezitare că eu aș fi zis că: înaintea de descălecare n'au existat de loc voevozi în Moldova, bizuindu-se pe indolența sau credulitatea cetitorului îl vor opri să confrunte textele.

Autorul broșurii voiește numai decit ca Moldova să fi avut suverani înainte de Dragoș și numai decit îi găsește unul:

Să fie oare adevărat că Moldova n'a cunoscut suverani înainte de Bogdan Dragos? [1])

Ia să vedem.

In 1134, în Birlad era un Principe galițian, anume Ivanco Rostislavici care asculta de regele Galiției și a cărui autoritate se întindea asupra întregii Moldove de mijloc și de jos. Acest lucru rezultă dintr'un document din acel an, prin care Ivanco Rostislavici, principele din Birlad, scutește pe locuitorii din Mezembria de plata vămii etc. (urmează rezumatul textului cunoscutei diplome birlădene) [2])

Observ mai întâiu că diploma în chestiune vorbește numai de orașele Birlad, Tecuci și Galați și nu zice nici un cuvint despre: „întreaga Moldovă mijlocie și de jos". Al doilea, din textul cronicilor rusești, reiesă că Ivanco Rostislavici, fiul principelui de Halici (căci la 1134 nu exista încă vre-un regat halician) era un fel de aventurier a cărui domnie asupra Birladului, dacă a

1) Ce caută aici numele de Dragoș? Dragoș este pînă astăzi o ființă pur legendară.

2) Panu, Op. cit., pag. 115 sq.

avut vr'o dată ființă, n'a putut să fie decît foarte efemeră.

Aceste considerațiuni nu împiedecă pe criticul meu să triumfe și să exclame:

> Va să zică Moldova nu era fără stăpin, ea atîrna de regele (?) Galiției și nu era administrată de acolo direct, ci avea principi locali. Ivan Rostislavici, cum am spus, stăpinia toată Moldova centrală și cea de jos; cît despre Moldova de Nord, vecină cu Galiția, nici nu mai încape îndoială (? că ea atîrnă direct de scaunul galițian.
>
> Era Moldova la începutul veacului al 12-lea o țară de izbeliște fără nici o organizație? Documentul ni dovedește contrarul. Principatul Moldovei avea o organizație vamală bine definită, acea care domnia în tot restul Europei și care se știe că consista în faptul că negustorii plăteau vamă în fiecare oraș... Apoi dacă Ivanco Rostilavici percepea o vamă de la mărfurile indigene și străine pe întinderea teritoriului Moldovei, oare din aceasta nu rezultă că el avea un drept de stăpînire asupra principatului său și că percepea și impozite interioare dela locuitorii principatului, după cum percepea impozite exterioare dela negustorii străini.

Și cînd mă gîndesc că adversarul meu mă acuză pe mine că mă mulțămesc cu probe superficiale sau servesc cetitorului numai roadele imaginațiunii mele! Dar să urmăm cu citația:

> Și atunci cum rămîne cu afirmațiunea d-lui R. Rosetti că cnejii din toată Moldova n'aveau voevozi, că pămîntul nu era al nimănui și că ei n'aveau de plătit nici un impozit nimănui?
>
> Cum rămîne afirmațiunile autorului din clădirea sa fantastică față cu actul dela 1134? [1])

Și acuma să vedeți în ce chip lamentabil se sfîrșește argumentarea dusă până aici pe un ton atît de triumfător:

> Știu ce poate să mi se răspundă, și anume că autenticitatea documentului dela 1134 este contestată [2]). D. Bogdan s'a pronunțat contra autenticității acestui document.
>
> Argumentele d-lui Bogdan pe mine nu m'au convins, dar nu mă pot pronunța categoric, fiindcă nu sînt slavist.
>
> Deci fiindcă actul din 1134 e contestat, hai să-l dăm deoparte [3]).

Și acuma eu întreb: Dacă știa că vestita diplomă bîrlădeană este bănuită, de ce a mai pierdut două pagini pentru a clădi o argumentare întreagă pe această temelie ce o cunoștea ca putredă? Care clădire este fantastică, a mea sau acea a autorului *Incercării de mistificare?*

In lipsă de suverani pămînteni, adversarul meu are recurs la suverani străini care ar fi ocîrmuit Moldova de dinainte de descălecare și aici dăm peste următorul mărgăritar care ne arată temeinicia cunoștințlor lui în materie de istorie a Moldovei:

1) Ibid., ibid..
2) Rărit de mine.
3) G. Panu, op. cit., p. 117.

> Moldova n'a putut scapa, caşi Muntenia, de acțiunea politică și cuceritoare a regatelor vecine constituite puternic. Și după cum Muntenia o găsim sub dominația ungară la începutul veacului al 13-lea, tot așa găsim și pe Moldova sub aceiaș' dominație, înainte de descălecarea lui Bogdan Dragoș, dominație pe care Pecenegii și Cumanii în năvălirea și ocuparea lor o întrerupsese.
>
> Indată ce Pecenegii și Cumanii se retrag sau se confundă cu populația autohtonă, îndată ce aceste popoare năvălitoare încetează de a fi o forță prădătoare, Ungaria caută să pună mîna din nou pe Moldova [1]).

Până acuma era lucru absolut stabilit că Pecenegii pusese stăpînire pe țările noastre către sfîrșitul veacului al IX-lea, înainte de cucerirea Panoniei de către Unguri; Impăratul Constantin Porfirogenitul dă în această privință știri cît se poate de amănunțite [2]). Această stăpînire ținu până la sfîrșitul veacului al XI-lea, cînd ei fură învinși de Cumani care își întinseră stăpînirea peste Moldova, Basarabia și Țara Romînească și peste rămășițile Pecenegilor.

Dominațiunea cumană se menținu aici fără întrerumpere până la învingerea Cumanilor de către Tatari. In tot timpul acestei stăpîniri, întăi Pecenegii și apoi Cumanii, făcuse necontenite năvăliri prădătorii în Transilvania, năvăliri pe care Ungurii le respingeau urmărind pe păgîni peste munți, dar fără a se face stăpîni peste vre-un teritoriu dincoace de Carpați.

Tocmai în al doilea și în al treilea deceniu al veacului al XIII-lea, cavalerii teutoni cărora regele Andreiu al II-lea le hărăzise țara Bîrsei pentru ca ei s'o colonizeze și s'o apere de năvăliri, trecură munții și se așăzară în ținuturile mărginașe ale Moldovei și ale Țării Romînești, clădind aici și cetăți.

La 1227 Cumanii, spărieți în urma învingerii lor de către Tatari și ademeniți de propaganda misionarilor catolici trimiși de Arhiepiscopul de Gran, încep a primi botezul. Convertirile luară astfel de proporții încît însuș Arhiepiscopul, însoțit de principele moștenitor al Ungariei, Bela, veniră peste munți unde creștinîră mai multe mii de păgîni. Cu acest prilej, Cumanii locuind în acele părți se supuseră coroanei ungare, care le închezeșlui liniștita stăpînire a pămînturilor lor, precum si anumite libertăți și privilegii [3]).

In anul 1238 puterea Cumanilor fu cu desăvîrșire distrusă de Tatari; parte din ei fugiră peste Dunăre, iar cea mai însemnată din căpeteniilor lor, Kuthen și 40,000 Cumani valizi, cu familiile și vitele lor fură primiți de Bela IV în cîmpiile slab populate ale Ungariei, după ce ei făgăduise că se vor converti la creștinism.

Și aceste sunt fapte stabilite mai presus de orice îndoială și necontestate de nici un istoric!

Iată cum Pecenegii și Cumanii „au întrerumpt" dominația

1) Panu, op. cit., p. 117 sq.
2) Constantin Porphyrogenitul, *De administrando imperio*, cap. 8, 37, 40, 42.
3) V. în această privință memoriul meu intitulat: *Despre Ungurii și Episcopiile catolice din Moldova* în *Analele Academiei romîne*, vol. XXVII.

ungară in Moldova şi cum s'au confundat cu populaţia autohtonă! Iată cine mă acuză de ignoranţă şi de fantazie!

Dar să trecem mai departe.

Intemeindu-se pe două diplome cunoscute ale regelui Ludovic cel Mare, autorul nostru declară că:

> Indată ce acea stare de lucruri incetează in Moldova, regii unguri reiau in stăpinire principatul şi dacă-l iau in stăpinire desigur că-i dau aceiaş organizaţie socială şi politică pe care o avea şi Muntenia şi însuş regatul împreună cu Transilvania.

Cele două acte in chestiune nu conţin nici un cuvint care să îndreptăţească presupunerea cuprinsă in cuvintele rărite din citaţia de mai sus.

Cel dintăiu este un act din 1360, prin care regele hărăzeşte lui Dragoş fiul lui Gyula, pentru multele sale servicii, dovezi de credinţă şi merite strălucite, in amintirea slujbelor aduse cu prilejul afacerilor şi expediţiunilor lui încredinţate şi de el indeplinite (*in memoriam... quae servicia in plerisque nostris negotiis et expeditionibus sibi commisis et confisis)* mai ales în readucerea ţării Moldovei sub ascultarea regelui *(specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldavanae)*, şase sate romîneşti în Maramureş [1]).

Aceste cuvinte ajung adversarului meu pentru a-l face să declare că:

> De vreme ce Moldova in intăia jumatate a veacului al 14-lea aparţi-

1) Iată întregul fragment cum este reprodus pe pagina 119 a *Incercării de mistificare*:

Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire; quod nos multimodis fidelitatibus et fidelium obsequiorum preclaris meritis Dragus, filii Gyulae, fidelis Olahi nostri de Maramarussio, **in memoriam nostrae Celsutidinis reductis, quae seruicia in plerisque nostris negotiis et expeditionibus, sibi commisis, et confisis specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldavanae,** plures Olachos rebellantes a via debitae fidelitatis deviantes, iuxta suam industriosam virtutem et constantem fidelitatem regiae coronae observandum, vigili cura, et indefessa solicitudine reducendo, iuxta sui status et possiblitatis exigentiam nostrae exhibuisse et impendisse cognavimus maiestati, volentes eidem pro praemissis suis obsequiosis meritis, regio occurrere donativo, ut ceteri hoc viso ad debitae fidelitatis opera exercenda facilius imitentur, discantque sub Principe glorioso devotius formulari, in condignam retributionem servitorium aliqualem quasdam villas nostros Olachales, Zalatna, Harpatakfalva, Kopacsfalva Deszefalva, Herneshaza et Sugatagfalva vocatas, in Marmarussio existentes, cum omnibus earum fructuositatibus, proventibus nostris quinquagesimalibus, collectis, debitis, et aliis utilitatibus universis, novae donationis nostrae titulo dedimus, donavimus et contulimus prafato Dragus, et per eum Gyulae, et Lad. filiis suis, eorumque heredibus et prosteritatibus quibuslibet iure perpetuo, irrevocabiliter possidendas, tenendas et habendas. (Hurmuzaki, 1, 2, p. 61). Cuvintele tipărite în cursive sunt sărite de *Incercarea de Mistificare*, iar cuvintul *expeditionibus* înlocuit prin acel de **conditionibus**, ceiace face că textul latin din acea broşură n'are nici un sens, şi să se noteze că autorul se păzeşte a da traducerea, încredinţat fiind că obştia cetitorilor nu va fi în stare sau nu-şi va da osteneala să traducă textul latin.

> nea Ungariei, nu se mai poate zice cum spune d. R. Rosetti că era o ţară lasată în plata lui D-zeu, că ţaranii erau proprietari pe moşii şi că singura autoritate era cnejii, de vreme ce regele Ungariei era stăpinul şi acest rege nu administra direct, fără funcţionari, fără castelani, fără nobili, ci imprimase şi Moldovei aceiaşi organizaţie socială şi economică pe care o avea şi celelalte părţi ale regatului.
>
> Iată-l deci pe d. R. Rosetti prins în flagrant delict de afirmaţiune de neadevăr istoric. [1])

Precum se poate lesne convinge cetitorul, în fragmentul de document reprodus mai sus în notă, nu este un singur cuvint care să dea măcar a bănui că regele Ungariei dăduse Moldovei „aceiaş organizare socială şi economică pe care o aveau şi celelalte părţi a regatului" şi că o administra cu „funcţionari, castelani şi nobili".

Ştim că regii Ungariei aveau pretenţiuni asupra unor părţi din Moldova, ştim că aceste pretenţiuni datau dela 1227, cînd nişte căpitenii cumane recunoscuse suveranitatea ungară, ştim că un rege ungar, probabil Bela IV, colonizase văile Siretiului şi ale Bistriţei cu Săcui, în sfirşit, este probabil că Sas, voevodul micului voevodat al Moldovei propriu zise, adică a părţii de ţară care cuprindea basenul acestui rîu, recunoştea suveranitatea crăiei ungare. Dar mai ştim cu sigurantă că pretenţiunile Ungariei n'au cuprins niciodată Moldova dintre Siret şi Nistru şi este absolut cert că regele Ungariei n'a avut niciodată funcţionari, castelani şi nobili care să fi ocirmuit Moldova pentru el, de oarece nicăiure, în nici unul din nenumăratele documente ungare ale epocii, nu vedem citaţi sau menţionaţi aceşti „funcţionari, nobili şi castelani", după cum sint citaţi acei cari ocirmuiau celelalte părţi ale regatului.

Regele Ungariei îşi exercita suveranitatea asupra Moldovei doar primind tribut şi omagiu dela voevodul din Baia [2]), dar organizarea politică a acelui ţinut după formele uzitate în Ungaria va fi fost cu bună samă cea de pe urmă grijă a lui. Suveranitatea ungară asupra Moldovei n'a fost niciodată mai mult decit nominală.

De altmintrelea Ţara Romînească se afla şi ea sub suzeranitatea coroanei Sfintului Ştefan şi niciodată regii Ungariei n'au încercat să s'amestece in ocirmuirea ei lăuntrică, s'o organizeze după modelul Ungariei şi s'o administreze prin „funcţionari, nobili şi castelani". Nu găsim în Moldova sau în Ţara Romînească nici o urmă de alcătuirea în comitate, acea temelie a constituţiei dată Ungariei de Sfîntul Ştefan.

Şi iată cum adversarul meu „m'a prins în flagrant delict de neadevăr istoric". Culpabili de acelaş neadevăr s'au mai făcut doară toţi scriitorii care s'au ocupat de începuturile Moldovei! Toţi, fără excepţie, au privit legăturile ei cu Ungaria ca absolut nominale.

1) Panu, op. cit., p. 119.

2) Căci după toate probabilităţile aceasta şi nu Suceava era reşedinţa acelui voevod.

Apoi, dacă este vorba de neadevăr, îl prind eu îndată pe autorul *Incercării de mistificare* cu un neadevăr patent, dacă nu este istoric. Iată liniile care urmează îndată după declaraţia că „m'a prins în flagrant delict de neadevăr istoric".

Mai mult. Mulţi cred şi d-lui R. Rosetti în particular îi place a crede următorul lucru, că Moldova era o ţară părăsită şi neocupată de nimeni; pînă cînd într'o bună dimineaţă îi vine ideie lui Bogdan Dragoş (?), un voevod din Maramureş, să treacă munţii şi să pună stăpînire pe ţară cu dreptul oare cum a primului ocupant şi să-şi croiască un principat. Eroare, absolută eroare.

Pământul, sătenii şi stăpânii cuprinde un capitol întreg, şi anume al treilea din cartea întâia, care tratează despre legăturile dintre săteni, cneji şi pămînt în Moldova, înainte de întemeiarea domniei. Un titlu de paragraf (tipărit în litere grase) a acestui capitol sună: **Cneazul şi săteanul romîn din Moldova faţă cu stăpînirea ţării înainte de întemeierea Domniei**, iar cel ce urmează: **Despre viaţa sătenilor din Moldova înainte de întemeierea Domniei.** Şi adversarul meu nu ezită să pretindă că eu cred că, înainte de descălecare, Moldova era pustie!

Şi el nu poate macar să invoace scuza că a trecut cu vederea acel capitol, căci îl discută pe lung şi contestă, precum am văzut mai sus [1]), cele zise de mine despre perioada anterioară întemeierii domniei.

Cetitorul să califice o asemenea procedare!

Dacă autorul broşurii ni-a dat fragmentul din documentul dela 1360 reprodus mai sus în text latin, făcut neinteligibil prin sărirea unui membru de frază întreg, spre a pune pe cetitor în neputinţă să constate că din acel fragment nu reiesă de loc cele ce el le deduce de acolo, ni serveşte, de astădată numai în traducere romînească, actul dela 1365, prin care regele Ludovic cel Mare hărăzeşte lui Balc, fiul lui Sas, fostul voevod al Moldovei şi fraţilor lui Balc, domeniul Cuhnia din Maramureş cu toate dependenţele lui, pe cari regele le confiscase dela Bogdan.

Rîndurile următoare ne lămuresc în ce scop nu ni se dă aici textul latin:

In afară de partea istorică care nu ne interesează aici, din documentul acesta ca şi din acel din 1360 deja citat, rezultă că Moldova apartinea coroanei Ungariei, deci avea un suveran înainte de descălecarea lui Bogdan Dragoş (sic), avea chiar un voevod, iar Dragoş (?) nu face decît uzurpă puterea. Decînd Ungaria stăpînea Moldova? Cel puţin dela începutul veacului al 14-lea (?). Iată deci afirmarea d-lui R. Rosetti; cum că înainte de descălecare Moldova nu avea suveran, desminţită.

Al doilea fapt care rezultă din acest document. D. R. Rosetti ne spune că în Moldova satele erau ale taranilor, ele n'aveau nici stăpîni nici proprietari pe boeri. **„Dar în Moldova"**, ne zice autorul, **„înainte de întemeierea Domniei şi chiar în intâile domnii, pămîntul pe care locuiau locuitorii satelor** *n'avea stăpîn*".

1) Vezi pag. 117 de mai sus.

Şi mai jos:

„Numai de judecie dăm acolo (în Ungaria) [1]) **caşi la noi,** *nici de cum de un fel de proprietate*".

Aceste le spune autorul la pag. 115, iar la pag. 120 adauge: **„Absenţa proprietarului locului în Moldova, etc."** Va să zică proprietate mare nu exista!

Pentru moment mă mărginesc numai a mă servi de actul din 1365 pentru a desminţi pe d. R. Rosetti, căci iată ce cetim în el: **„Decînd s'a lipit de Maiestatea noastră (e vorba despre Balc) despărţindu-se de iubiţii săi părinţi şi mai mulţi fraţi şi rudenii de ale sale,** *aşijderea părăsind şi toate moşiile cîte a avut în acea ţară a noastră (Moldova)*".

Iată deci Balc, fiul lui Sas că posedă moşii în Moldova, fapt care dovedeşte contrarul de cele afirmate de faimosul autor.

De aici reeisă că actul dela 1365 este reprodus de autorul *Incercării de mistificare* pentru a dovedi că Balc poseda moşii în Moldova şi că proprietatea mare exista deci acolo înainte de descălecare.

Ce bine că cunoaştem textul original al actului!

Dar, mai întâiu o mică observaţie. Broşura ni dă tălmăcirea romînească a actului după *Uricarul* lui Codrescu [2]). In această traducere locul care ne interesează sună:

... cînd, din ţara noastră cea moldovenească, lăsînd şi punînd după spate pe iubiţii săi părinţi şi pe mai mulţi fraţi şi rudenii ale sale; aşijderea şi toate **bunurile** sale cîte a avut în acea ţară a Noastră, au venit în crăia noastră a Ungariei, sub sînul dragostei noastre...

Vedem că traducerea lui Codrescu ni vorbeşte aici de: *toate* **bunurile** *cîte le a avut în Moldova* Balc, iar nu în special de **moşii** cum pretinde *O încercare de mistificare*, Dacă ne adresăm textului original, constatăm că acel text are:

... *ut de terra nostra Molduana suis caris parentibus, et quam plurimis cognatis* **necnon bonis eiusdem universis,** *in eadem terra nostra post tergum relictis et postpositis in regnum nostrum Hungarie advenit sub sinu nostre dileccionis...*

Iată că şi textul original vorbeşte de: *toate* **bunurile** cari le a avut Balc în Moldova şi nu de **moşii.**

Să nu fi ştiut oare autorul *Incercării de mistificare* că bunurile sunt şi mobile şi imobile? Să nu fi ştiut el că categoriei celeia dintîi aparţin hainele, uneltele, mobilele, armele, odoarele, banii, proviziunile de pîne şi de tot soiul de hrană, stupii şi mai cu samă turmele de tot feliul? Dar oare veniturile cnezatului nu erau şi ele bunuri? Cuvîntul latinesc *bona*, are aici un sens general care nu poate fi redat decît de cuvîntul romînesc *bunuri* care este şi traducerea lui literală; acest cuvînt fiind urmat de adjectivul *universa*, nu putem înţelege aici decît bunurile de tot feliul ale lui Balc. Tra-

1) Să se ştie că eu, în locul citat, nu vorbesc de Ungaria în deobşte ci de *cnejii romîni din Ungaria*.

2) Th. Codrescu, *Uricar*, VII, 1.

ducerea acestor cuvinte de către *O încercare de mistificare* prin: *toate moșiile lui Balc*, nu alcătuesc decît o îndrăzneață încercare de scamatorie, o adevărată *mistificare* a cetitorului!

De altmintrelea voiu observa că singurul act unguresc care se ocupă de stăpîniri de pămînt în țările romîne de această parte a munților, diploma dela 1247 a regelui Bela IV, despre care am vorbit mai prelarg în capitolul II al acestei lucrări, ne arată numai cnezate în ființă în Oltenia și în Țara Romînească și nu pomenește de proprietăți.

Este oare admisibil ca regii Ungariei cari lăsau să subsiste mii de cnezate în părțile regatului lor locuite de Romîni, regii pe cari îi vedem conferind cnezate în Maramureș până în al optulea deceniu al veacului XV [1], să se fi apucat de reforma modului de stăpînire al pămîntului în Moldova, asupra căreia ei n'aveau decît o suveranitate nominală? Dar vom reveni asupra acestui punct cînd mă voiu ocupa de regimul proprietății în Ungaria în evul mediu.

Mulțămit de chipul cum a dovedit că Balc poseda moșii în Moldovă, autorul nostru nu-și poate stăpîni indignarea că, pe pagina 114 a cărții mele, am scris:

> Ca și în Polonia, în Rusia, în Boemia și în toate țările ocupate de Slavi, hotarul așăzării în Moldova era, la origine, bunul obștesc al așăzării, asupra căruia întreaga așăzare avea un drept de folosință.

El esclamă:

> Moldova în veacul al 13-lea și al 14-lea comparată cu țările barbare și selbatece din timpul epocele vînatului, pescuitului și pășunatului! Moldova în acea epocă asemănată cu Polonia, Rusia și Boemia, la *origina* acestor nații, adică în timpuri cu totul primitive, unde omul trăia aproape în stare de natură, cu o organizație socială rudimentară! Și de ce mă rog Moldova era la acea epocă în o asemene stare? Fiindcă ea nu avea voevozi nici suverani! Adică fiindcă în Moldova nu era încă o *unitate politică* independentă, or avea forma oficială de un stat independent, urmează că ea *era la origina* existenței sale sociale, la *începutul* formațiunii sale etnice și la *pragul* civilizației celei mai elementare pe care un popor o are îndată ce iesă din barbarie!
>
> Ce fel de cultură istorică are autorul, de vreme ce amestecă veacurile, încurcă etapele civilizației, confundă lipsa de unitate politică cu lipsa de orice închegare socială, asimilînd Moldova care la sfîrșitul veacului al 14-lea se va arăta cum voiu dovedi ca un stat constituit, cu o clasă boierească, cu o proprietate mare, cu un regim economic și social identic cu acela a celorlalte state vecine, asimilînd-o zic cu Polonia, Rusia și Boemia la origina lor și cu popoarele primitive selbatice, în epoca cînd trăiau în peșteri sau se hrăniau din vînat sau pescuit. Și toate aceste ca să susțină, contra evidenții, că în veacul al XIV-lea nu exista o proprietate mare în Moldova ci numai țăranii erau proprietari cu cneji lor, de capul lor!

Cetitorul, cetind cu puțină bagare de samă citatul în chestiune va vedeă îndată că eu spun acolo una, iar criticul meu, în liniile reproduse aici, îmi pune în gură cu desăvîrșire alta. Eu zic că, la originea Moldovei, hotarul așăzării era, ca în toate țările ocupate de Slavi, un bun obștesc, asupra căruia întreaga așăzare avea un

[1] Mihalyi, *Diplome maramureșene.*

drept de folosință. Adversarul meu dimpotrivă, după ce citează cuvintele mele, mă acuză că eu compar starea Moldovei în veacurile XIII și XIV cu starea Poloniei, Boemiei și Rusiei, la originea acestor țări, în timpurile cu totul depărtate cînd omul trăia în stare primitivă, în peșteri, din vînat și din pescuit! Cetească cetitorul încă odată cele zise de mine în cele trei rînduri din citație și răspundă el dacă li se poate da alt înțeles decît acel ce îl dau eu aici, raspundă el dacă cuvîntul *la origine*, se referă, cum zice criticul meu, nu la Moldova ci la celelalte țări!

Iată deci și aici o nouă probă de buna credință a criticii ce mi se face. Iar încît privește dreptul de folosință al obștiei asupra hotarului așăzării mă voi ocupa de el pre larg ceva mai jos, unde îmi propun să expun pe scurt cum au evoluat legăturile dintre pămînt, sătean și stăpîn la celelalte popoare europene.

(Va urma)

Radu Rosetti

Note pe marginea cărților

GREERELE ȘI FURNICA
(Pe marginea unei entomologii).

Un bătrîn învățat francez,—J.-H. Fabre,—care a scris multe cărți despre viața și obiceiurilor insectelor, vorbește în unul din studiile lui de prea cunoscuta fabulă *Greerele și furnica*. Cine dintre noi n'a rostit-o cu glas subțire, în anii copilăriei, în fața părinților și a rudelor? Era cea dintăi încercare a memoriei noastre, cînd înțelegerea lucrurilor încă dormita:

> Greerele 'n desfătare
> Trecînd vara cu cîntare,
> Deodată se trezește
> Că afară viscolește...

Era vorba de o furnică harnică foc, o gospodină care umblă iute orînduindu-și cămara, și de un biet lăutar al zilelor verii, care vine cu pălărioara cu pană într'o lăbuță și cu alăuta în cealaltă,

> Și se roagă să-l ajute,
> C'un grăunț să-l împrumute,
> Ca de foame să nu moară...—
> Numai pîn' la primăvară!

Gospodina furnică nu știa însă de învățăturile creștinești, care ne pomenesc să ajutăm pe semenii noștri, la nevoe, și nici

nu prețuia se vede poezia și cîntecele; răspunsul ei răutăcios și înțepat nu-l pricepeam pe vremea aceia și-l rosteam c'un zîmbet; eram mulțămiți mai ales că ne-am sfîrșit poezioara: Cînd eu strîngeam, tu ce făceai? Ai cîntat?

> Aha! ai cîntat? Îmi pare bine!
> Acum joacă, dacă poți,
> Iar la vară fă ca mine!

Este multă realitate aspră și mult adevăr în răspunsul acesta, căci greerele înfățișează arta, cu care nimeni, mai ales la noi, n'adună, «ca de foame să nu moară»; dar învățămînt și morală nu-i de loc. Dealtminteri, părinții au dreptate să vîre în capul copiilor, încă de pe cînd ei nu înțeleg, admirație pentru furnică. Dacă se întîmplă să iasă un nobil greer din odrasla omenească,—e o mare năpaste! În adevăr, totdeauna a dus-o greu artistul în țara furnicilor!

Asupra moralei care izvorăște din această străveche fabulă, învățatul francez nu se oprește. El voește să arate mai ales „neadevărurile" care sînt legate de ea. De mii de ani oamenii au moștenit legenda aceasta falșă, și generații după generații o lasă urmașilor fără nici un control.

Mai întăi arată că greerele din fabulă a fost înfățișat în toate imaginile cărților ca un fel de lăcustă. Oameni după oameni au primit ca bună icoana aceasta a cîntărețului. Greerele însă e altceva, e din alt neam de gîngănii decît lăcustele.

Ia fabulă e vorba de insecta căreia francezii îi zic *cigale* și care nu e greerușul nostru. E vorba de *cicada*, o insectă care nu trăește în ținuturile mai reci. La noi, pe țărmul stîng al Dunării, niciodată poate n-a sunat cîntecul ei. Cine a trecut însă în Dobrogea și a umblat, de pildă, pe drumuri pline de soare, prin liniștitile văi și dumbrăvi din jurul Niculițelului, a auzit-o. Oamenii din partea locului îi zic «greerele gras». Îi zic gras, pentrucă e mai mare decît greerele obișnuit cu care de altminteri nu seamănă la înfățișare. Îi zic «greere» din pricina cîntecului, care aduce cu al greerului. Are un cîntec tremurat și sonor,—care se înnalță însă ca un țipăt de fanfară deasupra dulcei și sfioasei melopei a greerului. Cînd l-am auzit întăi, pe cînd mergeam cu trăsura pe un soare fierbinte, venea răzbătător și fără întrerupe dela mare depărtare. Cu cît ne apropiam de sat, cu atita mai sfredelitoare se învîrtea în aer chemarea lui. Cînd

trecurăm pe lingă copacul bătrin în care își alesese sălaș, vibrările lui stridente erau mai presus de huruitul roților și clopotele cailor.

In patria lui Daudet cea plină de soare, după cît spune învățatul naturalist, cîntecele «greerilor grași» de cum se ridică soarele, sînt un fel de ferăstrău care scîrție neîntrerupt și-ți alungă odihna și liniștea.

Cu tot cîntecul lor aspru și supărător, greerii aceștia ai fabulei antice sînt gîngănii blînde. Stau liniștiți în copacii lor și-și văd de hrană, căci și ei adună. Fac un fel de crestături pe rămurele, unde se adună mîzgă dulce: lucru bun pentru arșițele verii. Ciudat este însă, că ce adună ei, munca lor, vin furnicile ș'o fură. Se știe că harnicile furnici sînt strașnici hoți întăi de toate. Gospodinele care fac dulcețuri, compoturi și alte dulciuri, știu multe în privința aceasta.—Sufăr și cicadele năvala hoațelor. Le trag de aripi, le înțeapă, le neliniștesc în cîntările lor și le fură agonisita.

Iată dar cum se dă pe față o minciună care de veacuri stăruește.

Cîtă nedreptate a îndurat biata gînganie cîntăreață! Cîte rînduri de copii în străvechea Indie, în luminoasa Eladă, și de atunci în toate ținuturile noastre,—n'au murmurat povestea greerului ș'a furnicei, a furnicei strîngătoare și a leneșului greer! Și iată că după mii de ani se dovedește că furnica e hoțul, și cîntărețul e cu cinstea și cu munca!

Greerul ținuturilor noastre e un gîndăcel negru-lucios cu cap mare și cu mustăți lungi. In livezile liniștite, în finațurile pline de soare, de cum dă căldura lunei Mai, el își începe cîntecul. Iarba e fragedă, florile pomilor au căzut, înfloresc salcîmii și teii; sfiios și dulce își tremură greerul cîntecul mărunt în dulceața primăverii: e o melodie înceată și monotonă, parcă slăvește liniștea, și aerul limpede; parcă tremură pe o strună de aur.

Prin verdeața bogată a grădinilor, grierușii cei mititei, numai ca niște puncte albe, izvorăsc din ouă în număr nesfîrșit. Dușmanii îi pîndesc pretutindeni, furnicile mai ales îi prigonesc de moarte și-i stîrpesc necontenit. Din cei mulți, puțini scapă,—ca să cînte cînd le vine vremea slava naturii ș'a lui Dumnezeu. Nu fac nimănuia niciun rău; nu aleargă „cu lacrimi pică", și nu împrumută dela nimeni nimic nici nu rîpesc; trăesc și adună și ei din bielșugul pămîntului, cît e vreme prielnică; pe urmă adorm supt o brazdă, supt frunze uscate, și lasă să treacă peste ei tristețele toamnei și visurile de spaimă ale ernii.

Vra să zică ș'acestora furnica le e dușman de moarte. Ș'aici vra să zică cîntărețului i se face nedreptate, și hrăpărețul strîngător se bucură de cinste, ba i se fac și ode de către confrații întru cîntec ai greerului.—Și cu toate acestea de mii de ani și bietul greeruș cîntă împotriva minciunii acesteia ș'a nedreptății. Nu-l auzim numai în cîmpuri; se așează uneori într'un colț al unei case vechi, supt vatra caldă, și țîrîie încet și trist, parcă spune o poveste de demult, parcă vrea să ne aducă aminte de frumusețile primăverilor ș'a tinerețelor. Cîntă astăzi, a cîntat eri, pe cînd străbunii noștri, copii fiind, ascultau basme lîngă vatră gînditori și cu ochii mari; a cîntat și mai de mult, în vremuri tulburi și întunecate, pe cînd pămîntul acesta al nostru era în tinerețele lui, pe cînd oameni nu erau, și cînd, după cum spun cercetătorii, singurul viers sfios și dulce în tăcerea imensă a naturii era cîntarea greerului. Dulce și tristă, melopeea bietului greeruș parcă vine din trecutul veșnic și tremură spre întunecatul viitor. Se va stinge poate și ea odată, dar va fi trăit cu noi, cu tinerețele și cu visurile noastre.—De aceia, ar trebui să dispară din cărțile copiilor noștri vechea minciună a *greerului ș'a furnicei!*

M. Sd.

PE-O ISTORIE A LITERATUREI JAPONEZE

Cînd telegramele vestiră primele isbînzi ale armatelor japoneze asupra Rușilor, în răsboiul de anii trecuți, a fost o uimire generală în Europa. Puținii, care mai dinainte bănuiau că nu va fi lucru tocmai ușor pentru Ruși acest războiu, nici nu îndrăznise să-și arate părerile lor—atît de dominantă era credința că Japonejii vor fi sfărmați în citeva luni de zile...

Situația reală a celui mai depărtat imperiu al Asiei era prea puțin cunoscută Europenilor pentruca înșelarea să nu fie desăvîrșită: se credea în genere că locuește acolo un popor inferior, fără civilizație, fără pregătire, fără vigoare chiar,—căci victoria Japonejilor asupra imensei Chine se privise cu ochii indiferenți ai depărtărei și cu acea lipsă de înțelegere, pe care o avem pentru lucrurile ce nu ne interesează. Ne-am uitat la războiul chino-

japonez ca la doi copii ce se iau la trîntă și am zîmbit doară în treacăt că—și aice—cel mai mic... e mai voinic...

Răsboiul cu Rușii însă ne-a deschis ochii: de astă dată învinsul era și mare, puternic, temut și, mai ales, era de-al nostru, era de rasa albă.

Și dela războiul ruso-japonez încoace cunoaștem mai bine pe Japoneji. Corespondenți special ai marelor ziare europene ne-au trimes informații dela fața locului asupra misteriosului popor care apărea de-odată pe prima linie, și nu era încă terminat răsboiul cînd începură să se publice cu duiumul articole și cărți asupra Japoniei și Japonejilor. Din primul moment Luizi Barzini ne descria natura țării și pitorescul artificial al grădinilor ei, în curînd Ludovic Naudeau ne lămurea asupra vieții publice și private, asupra stării economice și sociale a Japonejilor, cărțile lui Lafcadio Hearn ne făceau cunoscute legendele și poeziile populare, ne descriau firea locuitorilor și animalele din împărăția Mikadului,—și mulți, foarte mulți alții ne spuneau ce aflase ori observase cu privire la Japoneji. Chiar cărțile apărute mai înainte asupra Japoniei, care stăteau în rafturile librăriilor, deveniră acuma de actualitate, se coborîră în vitrine și apoi se răspîndiră în public.

Și deodată toate aceste diferite isvoare de informații ne arătară că nu ar fi fost loc pentru o așa de mare uimire față de victoriile Japonejilor, dacă am fi cunoscut mai bine viața lor, și ne făcură să vedem că ar fi fost de mare interes să cunoaștem nu numai viața din cei vre-o 40—50 de ani din urmă, în timpul cărora acest popor miraculos se pusese în curent cu toate invențiile și descoperirile Europenilor, își apropiase tot utilajul și toate mijloacele lor de producere și de luptă, ci chiar și viața lor din veacurile trecute.

Dar n'am cunoscut-o și vina e a istoricilor europeni. Manualele mai vechi de școală păstrau cea mai deplină tăcere asupra popoarelor din Extremul-orient. Cel mult dacă se vorbea, la Istoria veche, ceva despre India și China, în cîteva pagini. Apoi întreg Evul mediu, toată Epoca modernă și contimporană nu se mai pomenea nimic de Chineji și Japoneji. Așa că, fatal, în mintea noastră Japonejii de azi erau ceva asemenea cu Chinejii de acum două mii de ani, cărora li se consacrase vre-o douătrei pagini în Istoria veche. Aveam impresia, că's niște popoare adormite de veacuri, ca zîna din poveste, și nici nu ne gîndeam că Făt-Frumos le deșteptase de mult. Și cu astfel de idei ne-a

găsit răsboiul ruso-japonez. De abia în manualele mai nouă, cum e, de pildă, al lui Malet, se vorbește ceva despre Japoneji la Istoria contemporană.

Și cine știe dacă, fără răsboiul din 1904—5, părerea generală asupra Japonejilor n'ar fi rămas încă mult timp aceiași,—adică: nici o părere...

Și cu toate acestea, cîte învățăminte nu s'au scos din cercetarea vieții acestui popor, cîte exemple vrednice de imitat nu s-au dat la iveală, cîte trăsături nouă și cîte curiozități nu s'au arătat.

Asupra unei curiozități voim și noi să atragem atenția aicea. E din literatura japoneză și e una din cele mai izbitoare.

Se știe ce era în Europa prin secolul al VIII-lea al erei noastre, pe vremea lui Carol Martel și al lui Pepin cel Scurt. Europa apusană—de cea de răsărit nici nu mai vorbim—era afundată în barbarie. Literatura germană de-abia se întrezărea în „Cîntecul lui Hildebrant", cea franceză avea să mai aștepte încă două veacuri pentruca să aibă primele texte literare, iar cea italiană și cea engleză aveau să apară cu mult mai tîrziu.

Ei bine, în acest secol al VIII-lea al barbariei europene, Japonejii aveau o viață de curte strălucită și rafinată și o dezvoltare literară de peste o sută de ani, iar literatura lor poseda deja poezii, care prin delicateța sentimentului, prin finețăă și prin gingășie ar putea lupta victorios cu multe producții poetice contimporane.

Dar să lăsăm pe cetitori să judece din următoarele fragmente, pe care le luăm din „Littérature japonaise" a lui W. G. Aston, tradusă în limba franceză de Henry-D. Davray. Bine înțeles metamorfoza e cam complicată: Aston le-a tradus din japoneză, Davray din engleză și noi din franceză. Dar nu e vorba aicea decît de gîndurile exprimate și de imaginile prin care poeții le redau și pentru asta ni-i de-ajuns și o traducere așa de îndepărtată.

Așa dar, iată cum cîntă iubirea un poet japonez din secolul al VIII-lea:

. . . .

Zilele mele trec în dorinți
Și inima mi se moaie
Ca promoroaca
Pe plantele de apă
Cînd vine primăvara.

De suspine de iubire
Am suferit până'n noapte,
Dar lunga zi primăvăratică de mine,
Cu ceţele sale care se ridică
Cum oare voi mai trece-o?

Iubirea mea e viguroasă
Ca erburile primăvara;
E multiplă ca valurile
Care se îngrămădesc pe ţărmul
Marelui ocean.

. . . .

Iată şi ceia ce ar fi „O... femeie tînără pe patul morţii":

Pe faţa ei erau culorile pădurilor de toamnă,
Formele erau atrăgătoare ca bambusul gingaş.
Necunoscute ne erau visurile ei de viitor;
Nădăjduiam pentru ea o viaţă lungă ca un cablu,
Iar nu trecătoare ca roua ce cade dimineaţa
Şi dispare înainte de înserare,
Ori ca ceaţa care se ridică seara
Şi pe care dimineaţa o împrăştie.
Chiar noi care n-o cunoaştem decît din auzite
Şi care numai cît o întrezărisem
Sîntem cuprinşi de-o adîncă părere de rău.
Ce trebue să fie atunci durerea
Tînărului ei soţ,
Care împărtăşea patul ei
Braţele lor înlănţuite fiindu-le perină?
Nemîngîiate trebue să fie gîndurile lui cînd se culcă,
Desnădăjduite trebue să-i fie dorinţele.
Vai, aceia care ne-a părăsit
Printr-o ursită aşa de prematură,
Era în adevăr asemeni cu roua de dimineaţă
Sau cu ceaţa de seară.

Iar ceva mai tîrziu, pe vremea cînd, mulţumită manualelor de istorie, noi cream că nu a fost nimic mai de samă pe lume decît complicatele şi încurcatele lupte pentru tron dintre măruntţeii urmaşi ai lui Carol cel Mare, poeţii japoneji îşi plîngeau iubirea în versuri ca acestea:

Pot eu oare să te uit
Macar pentru un timp aşa de scurt
Cît clipa în care spicele de grîu,
Pe lanurile de toamnă,
Sînt luminate de reflexul fulgerului?

Am adormit gîndindu-mă la tine;
Poate pentru aceia
Te-am văzut în vis.
De-aşi fi ştiut că-i numai vis
Nu m-aş mai fi deşteptat.

Numi-vom oare vis numai
Ceia ce vedem
Pe cînd dormim?
Însă-şi lumea aceasta deşartă
Eu nu pot s'o socotesc ca o realitate.

. . . .

Astfel scriau poeţii japoneji în veacul al VIII-lea şi al IX-lea. Comparaţie cu literaturile europene de pe acele timpuri nu putem face, pentrucă Europenii nu aveau literatură pe-atunci. Dar putem compara cu literaturile de astăzi. Care din fragmentele citate mai sus n'ar putea fi foarte bine scris de un poet contimporan şi nu şi-ar găsi locul în oricare literatură a vremii noastre?

Nimic nou sub soare... Fireşte.

Dar un popor care ajunsese să-şi exprime în aşa fel simţirile şi gîndirile, merită oare să ne fie atît de necunoscut?...

M. C.

Leii de Piatră

Prieteni vechi de jocuri și neuitați tovarăși,
O! Lei blajini ce veșnic dormeați întinși pe labe,
Pe soclurile voastre vă văd acuma iarăși:
Doi sfinxși visînd în noapte singurătăți arabe...

Dar cînd privesc în față sculptura voastră veche
Mă simt cuprins de milă; căci ne 'ndurata vreme
V-a rupt la unul laba, la altul o ureche,
Și-a scris adînc în piatră neștersele-i poeme...

Sînt ani de-atunci... Grădina e astăzi o risipă.
Dar numai amintirea stă veșnic neschimbată.
O! Lei, în fața voastră mi-a fost de-ajuns o clipă
Ca să-mi revăd viața trăită altă-dată!

*

Urc scările de piatră... Mă uit în depărtare.
De cerul larg și-albastru tot sufletu-mi s'adapă.
Catargurile 'n cruce se zugrăvesc în zare
Și portul se deschide: un cimitir pe apă...

Văd fluturări de pînze cum se desprind de maluri;
Ascult ca 'n vis chemarea vrăjită de' sirenă;
Și iachtul svelt, o clipă, se leagănă pe valuri
Și pleacă lin, în urmă, lăsînd o albă trenă...

O! cînd pornește flota de pînze și catarguri
Spre țări necunoscute, eu simt cum, fără voe,
Mă prinde nostalgia să mă avînt în larguri
Și să pornesc spre țara lui Robinson Crusoe.

*

Se schimbă iar decorul ca 'n largul unei scene
Și parcul dintr'o dată s'a luminat feeric,
Ca 'n timpul unei mîndre serbări venețiene.
Sub cerul ce-și deschide umbrela-i de 'ntuneric,

Sclipesc multicolore lanterne japoneze,
Închipuind șiraguri de viziuni bizare,
Pe care vîntul serei le face să danseze...
S'aprinde cîte-una și se topește 'n zare.

Și iată, fără veste, se 'nalță o rachetă
Brăzdînd adînc tăria spre norii de dantele,—
Un fulger lung de aur prin noaptea violetă—
Iar sus de tot se sparge și se preface 'n stele.

Și altele pe urmă pornesc șuerătoare
Ca niște șerpi gigantici, ca repezi salamandre,
Se 'ntrec în înălțime, se luptă în splendoare
Și-atîrnă sus, o clipă, în scumpe policandre...

Iar jos în feeria de jocuri de lumină,
Cu mori de foc și mîndre cascade luminoase,
Voi stați ca niște falnici viteji ce nu se 'nclină,
O! Leii mei războinici din vremuri glorioase.

De-atunci întotdeauna voi doi mi-ați fost povața,
De-atunci întotdeauna voi doi mi-ați fost amicii,
Ca voi am stat de piatră, cînd am văzut că viața
E-o veșnică serbare cu foc de artificii.

*

E vară. Și 'n lumina ce curge 'n diamante,
Grădina lung palpită de forțe roditoare;
Iar rozele ca sînii anticelor bacante
S'aprind sub sărutarea puternicului Soare...

E-așa de cald și bine că statuele albe
Stau goale în lumină pe margini de alee,
Neobosit havuzul asvîrle 'n aer salbe,
Iar stropii reci de apă se schimbă 'n curcubee.

Orchestra lin prelude un vals banal de Strauss,
Domol foșnesc castanii o dulce simfonie;
O ramură mișcată e-o notă în adaus,
Și pe nisip înseamnă o umbră viorie.

Acum, împodobite de flori și diamante—
Ca albe siluete de statui mișcătoare,
Frumoasele trec falnic în rochii elegante
Și 'n urma lor rămîne un vag parfum de floare...

Dar seara vine tainic și nimenea nu știe,
Cît farmec e în ora aceasta violetă,
E-o seară neuitată de vis și poezie,
E o solemnă seară, ce nu se mai repetă.

Și 'ntr'un ungher Amorul punînd în arc o floare,
Cînd parcul stă sub lună ca 'ntr'o aureolă,—
Din două brațe albe el face-o cingătoare,
Din două guri aprinse o singură corolă.

*

E mult de-atunci... Și astăzi eu vă citesc pe față,
O, Lei de piatră, larii copilăriei mele,
Eterna ironie ce ne urmează 'n viață...
S'a măritat frumoasa cu ochi de peruzele!

1911 **Mircea Dem. Rădulescu**

Inaugurarea prostogolului

La vama Tigăi e fierbere mare: vine prefectul, inginerul-şef al judeţului şi primarul dela Ploeşti,—toţi cu familia. Vin dela Braşov, dorm o noapte la Tigăi, pleacă a douazi la mănăstirea Suzana, şi în zori pornesc spre Vălenii-de-Munte.

A doua zi, cătră seară, s'au revărsat, dintr'odată, peste văile munţilor din preajma vămii, larmă de zurgalăi şi de clopote. Vameşul, cu nevastă-sa, au izbucnit afară cu feţele speriate. De peste drum, a coborît în fugă scările locotenentul, în sunetul pintenilor, cu faţa rasă proaspăt, pudrată, cu şfichiurile mustăţei negre, încîrlionţate:

„Vin...

— Ei sînt..."

Strigară într'un glas şi vameşul şi şeful grănicerilor; şi locotenentul se întoarse cătră santinela de lîngă gheretă:

„Pune, mă, mănuşile..."

Soldatul căută zăpăcit într'un buzunar, căută în celalalt:

„Is în pluton, să trăiţi...

— Nu sta, mă, nu sta, suflete, că m-ai făcut de rîs: dă fuga şi le ia..."

Santinela sări cele trei trepte dintr'un singur pas, şi se prăbuşi înnapoi punîndu-şi mănuşile mari de lînă, cu degetele de două ori mai lungi. Trăsurile se arătară; trei trăsuri încărcate.

„Ei sînt, ei sînt..." făcu locotenentul trăgîndu-şi chipiul mai pe-o sprinceană şi netezindu-şi repede mustaţa.

Trăsurile se opriră scurt, într'un nor de pulbere; caii asudaţi prinseră a-şi scutura zurgalăii şi clopotele, de parcă voiau să scape de ele, să le arunce cine ştie unde. Şi drumeţii săriră din birji albi de colbul drumurilor,—toţi cu alpenştocuri,—bărbaţii cu caschete şi cu jambiere de piele; doamnele şi domnişoarele cu pălării, cu voaluri lungi.

Se aşezară repede la masă, şi puii, găinile şi raţele vameşului, pieriră c'o iuţeală uimitoare. Cum se ridicară dela

masă, prăpădiţi de osteniţi cum erau, se culcară îndată: cucoanele şi domnişoarele la vamă; domnii la pluton.

A douazi dimineaţă, după cafea, cei doisprezece musafiri plecară spre mănăstirea Suzana, cu obrazurile rumenite de somn şi de aerul proaspăt al dimineţii. La mănăstire căzură ca nişte lăcuste; şi după ce se puseră la cale, eşiră cu toţii în cerdac.

Lîngă chiliile arhondaricului, era pichetul de grăniceri: cîţiva soldaţi, care ţineau de plutonul dela Tigăi.

In cerdacul pichetului, doi grăniceri îşi ştergeau puştile la soare.

Prefectul, primarul şi inginerul, fumau mai la o parte şi zîmbeau, pe sub mustaţă, dîndu-şi coate, cînd trecea cîte-o maică mai tînără, cu genele plecate. Se uitau, cu coada ochilor, la cei doi soldaţi, din ceardacul de alăturea, şopteau ceva, şi izbucneau în rîsete răsunătoare, care umpleau curtea tăcută a mănăstirii. Se linişteau, apoi, o clipă şi aruncau în sus şuviţi albastre de fum, privind la munţii dimprejur, cu ochii închişi pe jumătate, cu dispreţ parcă; şi iar murmura careva ceva şi izbucneau rîsetele.

Prefectul făcu, uitîndu-se la unul din cei doi soldaţi:

„Ia priviţi, monşer, ce mutră de idiot are soldatul ăla; i-a uitaţi-vă la el, parcă flueră".

Şi prinseră cu toţii a rîde ş'a face glume pe socoteala grănicerului, împreună cu cucoanele şi domnişoarele:

„Prezintă absolut toate stigmatele lombroziene, făcu inginerul: fruntea prăvălită, gura prognată, urechile ca nişte torţi de oală".

Soldatul, băgase de seamă că-şi bat joc de el. Trăgea cu urechea ş'o undă de sînge i se urcase în faţa osoasă, bătută de vînturi şi de ploi. Trupul lui deşirat, cu braţele peste măsură de lungi şi faţa lui lungă, tristă, cu umerii obrajilor ascuţiţi, cu fruntea prăbuşită, se zugrăvia puternic pe păretele pichetului.

După ce se săturară de rîs, eşiră să se primble pe pajiştea din curtea mănăstirii.

La vecernie, intrară în răcoarea bisericii să vadă maicele. Cînd eşiră din biserică, luna răsărea uriaşă de după vîrful unui pisc, şi cu toţii se opriră în uşa pridvorului, cu nasurile spre cer şi prinseră a striga:

„Voilà la lune... Regardez la lune..."

Şi pe cînd urcau scările arhondaricului, domnul prefect, se opri, deodată, şi, plesnindu-se peste frunte, strigă:

„Ştiţi, o idee genială: dac'am merge la noapte la prins păstrăvi?

— Ura....

— Bravo....

— Mergem, mergem....

— Inaugurăm prostogolul..."

Pescuitul era patima domnului prefect, şi îşi cumpărase un prostogol dela Braşov.

„Ascultați, strigă prefectul, pînă cînd prindem noi păstrăvul, cucoanele fac foc, pe malul gîrlei, să prăjim peștele pe jar și să-l mîncăm acolo proaspăt, monșer...“

Aplause, urale isbucniră din nou. Domnul primar și cu domnul inginer-șef, îl luară pe domnul prefect de picioare și-l ridicară sus, deasupra capetelor; iar domnișoarele făcură cîțiva pași de vals.

In ușa pichetului se ivi, o clipă, umbra deșirată a grănicerului care părea mereu că șueră și se mistui înnăuntru murmurînd ceva.

După ce înnoptă de-al binele, domnul prefect eși pe poarta mănăstirii, în fruntea cîrdului, cu prostogolul pe umăr, cu șapca pe ceafă; și, cuprins de-o veselie fără de seamăn, își flutură cascheta deasupra capului și strigă:

„En avant, mes amis...“

— Priviți, c'est une vraie féerie...“ zise domnul primar întinzînd un braț.

Și domnul prefect:

„Nous dormirons à la belle étoile...“

Și cu toții izbucniră într'un glas, cîntînd un crîmpei de operetă, bătînd tactul cu amîndouă mînile:

„Nous dormirons à la belle étoile... Nous dormirons à la belle étoile...“

Și coborîră poteca spre apa Teleajănului, care ardea în vale ca un șarpe de argint, culcat în fînețele nesfîrșite.

Valea, munții se zăreau printr'o pulbere luminoasă. Mirezmele fînețelor se înnălțau amețitoare, ca un prinos al pămîntului către cer; iar pe marginele cărării, florile, în lumina lunei, păreau niște luminițe galbene, roșii, albe, albastre.

Merseră până la o luncă și acolo se opriră. Strînseră, mai întâiu, repede găteje din marginea pădurii de fagi de pe coastă, vorbind toți deodată; și ațîțară, cît ai bate 'n palme, focul pe malul apei. Cucoanele și domnișoarele rămaseră în jurul focului; iar bărbații se duseră mai la vale, se desculțară grăbiți, își suflecară pantalonii peste genunchi, și intrară, în apa rece, tăioasă, cu țipete scurte; iar cucoanele și domnișoarele mureau de rîs, în lumina trandafirie a flăcărilor.

Domnul prefect pășea încet prin apă, cu ochii la pîndă, ținînd un capăt al prostogolului în dinți; iar marginele, cu mînile întinse în lături, gata să asvîrlă rețeaua.

Domnul inginer-șef al județului pășea în urmă, ridicînd sus tare picioarele lungi de barză, cu un sac în gît; și domnul primar mergea în frunte, la cîțiva pași înnainte, pe lînga mal, pășind mărunt, cu genunchii încovoiați, aplecat tare înnainte, cu gîtul întins, cu felinarul mic deasupra capului. Și peste apele crețe, grăbite, sfîșiate de bolovani, luneca o pată mare albă; iar în jurul celor trei perechi de picioare, undele iuți jucau, fulgerau ca niște oglingioare.

Cum mergeau astfel, deodată, ochii de pescar ai prefectului zăriră, o clipă, săgetînd prin apă, ca niște suveici negre; și domnul prefect tresări, și, ca fulgerul, zvîrli, desfășură prostogolul, dîndu-i drumul din dinți; și smuncind repede, îl trase la mal și tustrele glasurile izbucniră în aceiași clipă:

„Ura... s'au prins...“

Și din urmă, din susul apei, cucoanele și domnișoarele răspunseră cu strigăte subțiri, bătînd din palme ca la teatru. Domnul primar își îndreptă lumina felinarului spre fundul plasei, din care picurau ca niște pietre scumpe, în văpaia lunei; domnul inginer-șef își deschise gura sacului. Și domnul prefect scoase pe rînd patru păstrăvi, care se svîrcoleau în lumină, cu burțile argintii; cu răsfrîngeri albastre și viorii, pe spinările închise; și stropiți peste tot cu roș, ca încrustați cu rubine,—și le dădu drumul ca într'o gușă de pelican, în sacul dela pieptul inginerului. Își pregăti apoi, din nou, prostogolul, cu mișcări pripite, apucă iar un capăt între dinți; și porniră iarăși, în josul apei, întovărășiți de umbrele de cărbune, care se așterneau în urmă, pe luciul apelor.

Dar deodată se zugrăvi, tremură, înnainte, peste unde, o umbră străină, care-i opri pe tustrei în aceiași clipă, le tăie calea ca un zăgaz. Cercetară mirați întunericul luncii; nu văzură nimic; ascultară: se auzea numai larma răsunătoare a apelor,—larma izvodită din nenumărate glasuri felurite, care, cînd le asculți, prind înțelesuri; izvorăsc, parcă, din adîncuri plîngeri, suspine, murmure, șoapte tainice, cașicum fiecare undă ar avea un suflet.

Și cum stăteau astfel neclintiți, ca niște stane negre, în mijlocul gîrlei, izbucni dintr'o dată, un glas puternic, aspru, amenințător:

„Care-i acolo?“

Răsună o țăcăneală scurtă, și, în aceiași clipă, se zugrăvi pe zidul luncii statura înnaltă a unui grănicer, cu pușca la șold, gata s'o înnalțe la ochi, să tragă:

„Ce faceți acolo? se răsti grănicerul.

— Prindem pește.

— Permisul.

— N'avem permis.

— In numele legii, sînteți arestați.

— Sîntem prefectul, primarul din Ploești și inginerul-șef al județului.

— Eu nu pot să știu cine sînteți; eu trebue să-mi fac datoria, să vă duc la pluton.

— Cum, ce, să ne duci pe noi?

— Să ne arestezi pe noi?

— Să nu fii obraznic...

— Nici o vorbă, eșiți la mal, făcu scurt grănicerul.

— E idiotul dela mănăstire... murmură domnul prefect; de asa nu scăpăm ușor...“

Cucoanele și domnișoarele, veniră într'un suflet, speriate:

„Qu'est ce qu'il est arrivé ?

— Ia ascultă, camarade, făcu domnul primar cu duhul blîndeții; lasă gluma la o parte: eu sînt, bre, primarele din Ploești, dumnealui e domnul prefect și domnul e inginerul-șef al județului... Uite-te bine la noi, nu ne cunoști ?

— Iți fi, nu zic ba; răspunse grănicerul, ridicînd dintr'un umăr; da eu nu vă cunosc; eu trebue să vă duc, musai, la pluton, la domn' locotenent.

— Ei, lasă acu, măi camarade, vorbi iar domnul primar, cu glas mieros; nu mai te fă al dracului: ce sîntem noi, bre, haimanale, să ne duci cale de doisprezece chilometri... Ia să-i dăm noi o cinste flăcăului...

— Nu—nu, asta nu se poate, zise grănicerul scuturînd cu hotărîre din cap.

— Uite, na, măi băete, să beai și tu un păhar duce în cinstea noastră, făcu domnul prefect scoțîndu-și punga.

— Nu—nu, asta nu se poate, zise din nou grănicerul, sărind la un pas îndărăt, ca fript; eu trebue să vă duc, musai, la pluton."

Prefectului îi sări atunci țandura:

„Ia ascultă, mă mocirțane, ia seama cu cine vorbești: vorbești cu prefectul nu cu tată-tău... Te poftesc să nu fi obraznic..."

Și săriră cu toții:

„Auzi obrăznicie ?

— O să ne plîngem colonelului...

— O să-ți arătăm noi cine sîntem, canalie..."

Grănicerul tăcu, o clipă, încruntat, cu gura țuguiată ca un bot, în lumina felinarului; și fălcile'i tresăreau supt urechile mari ca niște scoici, făcute par'c'anume să simtă de departe pe contrabandiști,—ș'odată răcni: „Înțelegeți romînește, să mergeți cu mine, ori nu ?" și baioneta din vîrful puștii licări în întuneric ca un fulger.

„Imbecilul ăsta e 'n stare să tragă, murmură în franțuzește domnul prefect; nu vedeți, duhnește-a țuică de-o poștă,—trebue să mergem, monșer!... Bine, ne-încălțăm și mergem..."

Și, după cîteva minute, cîrdul porni, cu grănicerul la doi pași în urmă.

Cînd ajunseră în dreptul mănăstirii, se opriră:

„Stați, să se ducă careva din noi să ne cheme trăsurile, zise domnul prefect.

— Nu se poate, mergeți pe jos, vorbi scurt grănicerul.

— Stați frate, ce ne-am zăpăcit așa: ne cunoaște starița, făcu domnul primar, plesnindu-se cu palma peste frunte, haide, măi băiate, ș'o întreabă pe maica starița cine sîntem noi, dacă nu vrai să ne crezi pe noi... Da ne cunoaște toată mănăstirea, omule...

— Iți fi, eu nu zic ba, făcu grănicerul; da datoria mea e

să vă duc la pluton... Dă, ce stric eu; eu îmi fac, se chiamă, datoria... O țîr de țuică am băut, nu-i cuvînt, sînt,—care va să zică, oleacă vîjlit,—da datoria mi-o fac musai, că de asta mănînc pînea statului... Haideți, mă rog...

— Bine, cum o să meargă, creștinul lui Dumnezeu, dumnealor pe jos ? vorbi inginerul arătînd pe cucoane.

— Pe dumnealor nu le-am găsit prinzînd păstrăvi... Ce-i drept, nu-i păcat; la ce să spun minciuni, că mă trăsnește cel de sus... Dumnealor n'au decît să rămie la mănăstire, nu mă pun de pricină... Da dumneavoastră ați prins; uite-i colo cum se sbat... Dumneavoastră trebue să mergeți; s'a isprăvit... Haideți să plecăm de-acu, că ne-apucă ziua pe drum... Și nu de-altă, da mi-i rușine, zău, na, de rușinea d-voastră..."

Se înțeleseră repede, să vie cu trăsurile în urmă și se despărțiră.

Dinspre miază-noapte, porni un vînt subțire, care-i făcu să grăbească pașii. Domnul prefect călca înnainte, cu prostogolul în spate, legănîndu-se ca o rață; domnul primar depăna repede din picioarele scurte, săltînd la fiecare pas, cașicum ar fi alergat; iar domnul inginer, cu sacul cu păstrăvi în gît, făcea pași mari, cu picioarele sale de pasere de baltă. În urmă, grănicerul, bocănea cu cizmele grele, aplecat tare înnainte, cu pușca în mînă și, din cînd în cînd, îi luceau ochii și dinții în lumina lunei.

Pe la miezul nopții cei trei tovarăși de suferință ajunseră la vamă.

Din cerdacul plutonului, săriră hămăind doi zăvozi cît niște viței. Domnul prefect, cu domnul primar și cu domnul inginer-șef al județului de-abia își mai tîrîră picioarele, de urcară cele trei trepte ale plutonului, și căzură pe o bancă din cerdac.

Grănicerul șopti ceva santinelei din fața vămii și soldatul duse o mînă la gură și se ascunse după gheretă. Patrula urcă scările, bocăni cu cizmele prin cerdac și, oprindu-se la o fereastră, bătu de cîteva ori; apoi s'aplecă și ducîndu-și amîndouă mînele în preajma ochilor, își turti nasul de geam și strigă înnăbușit:

„Domnule locotenent, domnule locotenent.

— Care-i acolo, mă, s'auzi un glas somnoros.

— Eu, Pîrvan, să trăiți; am prins niște domni la păstrăvi și vi i-am adus."

După asta, Pîrvan se trase dela fereastră și se lipi de parmaclîc. Din năuntru, se auzi glasul somnoros al locotenentului:

„Măi, Văduva, scoală, mă, ș'aprinde lampa". Scîrții o ușă, se auzi lipăind repede niște picioare goale; și geamurile dela odaia șefului grănicerilor se luminară.

În aceiași clipă, sosiră, ca un vîrtej, cele trei trăsuri, în larma speriată a clopotelor ș'a zurgalăilor. Cucoanele și domnișoarele săriră întrebînd grăbite, într'o răsuflare:

„N'au venit trei domni c'un grănicer ?

— Ba da, chiar acuşica au sosit; sînt în cerdac".

Şi cu toatele se repeziră, se îngrămădiră pe scări, cu strigăte scurte:

„Mon Dieu!

— Henri...

— George...".

Se îmbulziră împrejurul celor trei prieteni, care zăceau pe banca plină de praf, cu genele şi sprincenele albe de pulbere ca nişte cioplitori în piatră; vorbeau toate-odată, îşi plesneau palmele, îşi încleştau mînele:

„Ce infamie!

— Ce barbarie!

— Ce ghinion, ce ghinion, închipuiţi-vă: la jumătatea drumului, cum veniam în goana cailor, s'a rupt un arc, ş'a trebuit..."

Uşa dela pluton se deschise, şi locotenentul se ivi în prag: „Ce-i Pîrvane? Pe cine-ai adus?

— Trăiţi, domnule locotenent, pe dumnealor: i-am găsit în gura Plaiului, prinzînd păstrăvi.

— Noi sîntem, domnule locotenent", zise, cu glasul sfîrşit, domnul prefect.

Locotenentul clipi, puse o mînă cozoroc deasupra ochilor şi se uită, aplecîndu-se înainte:

„Care noi?"

Dar îi cunoscu pe dată:

„Cum, dumnevoastră, domnule prefect? Dumnevoastră, domnule primar? Domnule inginer? Ce vra să zică asta? Cum se poate? Poftiţi, vă rog, în casă...".

Şi sunîndu-şi pintenii, se feri grăbit din uşă:

„Ţi-ţi-ţi... Vă rog, vă rog, poftiţi.. Luaţi loc... Vaduva, mai adă scaune aici, repede...".

Ordonanţa,—un flăcău mărunţel, slăbuţ, cu nişte ochi neastîmpăraţi, plini de foc,—veni, într'un suflet, cu scaunele:

„Doamnelor, domnişoarelor, domnule prefect, domnule inginer, domnule primar, staţi vă rog... Cum s'a întîmplat, ce-a fost?"

Incepură cu toţii odată, cu glasuri ridicate, împreună cu cucoanele, cu strigăte minioase; dar deasupra tuturor, se înălţa glasul grav al domnului prefect şi vocea de păun a doamnei:

„Canalia dumitale de soldat a avut impertinenţa,—deşi i-am spus cine sîntem,—să ne aresteze şi să ne aducă cale de doisprezece chilometri pe jos, cu baioneta la armă, ca pe nişte puşcăriaşi...

— Aveţi dreptate, vă rog, domnule prefect, aveţi perfectă dreptate; am să-l...

— Mă voi plînge, domnule, colonelului, voi merge pînă la ministru..." urla domnul prefect, trîntind cu pumnul în masă; urla din ce în ce mai cumplit acoperind glasurile celorlalţi, rotindu-şi ochii plini de mînie ca nişte ochi de taur; cu faţa roşie, cu urechile roşii, cu cele două bărbii aprinse, cu vinele frunţii umflate:

„Cum ţineţi, domnule, asemenea brute; în ce ţară trăim, unde ne aflăm, în Patagonia?

— Domnule prefect... Daţi-mi voe, vă rog... Vă asigur, că am să-l pe...

— Priviţi-ne în ce hal sîntem..." striga domnul primar întinzînd mîna cu degetele răşchirate, voind parcă să-i scoată ochii locotenentului.

— In ce ţară s'a mai văzut, domnule, asemenea barbarie? răcnea domnul inginer; vom ajunge pînă la rege, domnule locotenent.

— Vă rog, calmaţi-vă, domnule prefect, domnule primar, domnule inginer... Vă asigur, că soldatul o să-şi ia pedeapsa... Luaţi loc, vă rog... Trebue să fiţi foarte obosiţi. Trebue să vă fie sete... Vaduva, adă repede dulceaţă... Du-te de adă apă proaspătă... Avem o apă minunată aici...".

Cu 'ncetul se potoliră, se aşezară pe scaune.

Văduva intră cu dulceaţa, cu paharele cu promoroacă; şi ochii neastîmpăraţi îi luceau ca la veveriţă.

Domnul prefect şi cu cei doi tovarăşi, goliră dintr'o înghiţitură paharele şi răsuflară adînc:

„Intr'adevăr, aveţi minunată apă, făcu domnul primar; fii bun, băiate, şi mai adă-mi un pahar.

— Şi mie.

— Şi mie, te rog", cerură ceilalţi doi.

Şi goliră dintr'odată şi al doilea rînd de pahare; şi începură apoi a vorbi cu toţii cu glasuri moi.

Domnul prefect, după un răstimp, scoase ceasornicul de aur:

„A, dar ştiţi că-i tîrziu: unu... Haideţi să mergem...

— Să mergem, să mergem, ziseră ceilalţi, ridicîndu-se.

— Deşi societatea dumneavoastră îmi face foarte multă plăcere, nu-mi permit să vă rog să mai staţi; văd că sînteţi extrem de obosiţi, vorbi domnul locotenent sărind de pe scaun şi sunîndu-şi din nou pintenii; mii de scuze, vă asigur că grănicerul are să-şi ia pedeapsa cuvenită..."

Eşiră cu toţii şi se urcară în trăsuri; iar domnul prefect rămase mai la urmă şi luîndu-l pe locotenent prieteneşte, pe după spate, zise încet:

„Uite ce, monşer, nu mai am nici o pretenţie; dar am să-ţi fac o rugăminte: să nu s'audă nicăeri de chestia aceasta... Mă'nţelegi, ţin foarte mult la lucrul ăsta şi-ţi rămîn foarte îndatorat...

— Vă rog, domnule prefect, fiţi foarte sigur... Vai de mine, se poate..."

Domnul prefect, după ce mai strînse odată mîna locotenentului, se urcă în birja din frunte; şi trăsurile porniră pe şoseaua luminată de lună.

Atunci, ca din pămînt, se ivi vameşul, care, cînd auzise clopotele şi zurgalăii, se îmbrăcase repede şi eşise, crezînd că trece cineva dincolo; dar cînd află cine-i şi ce s'a întîmplat şi auzi răcnetele din pluton, nu mai îndrăzni să intre.

După ce se depărtară trăsurile, pe locotenent îl păli, dintr'odată, un rîs cumplit: bătea din picioare și se rotea cu genunchii încovoiați; se plesnea cu palmele peste coapse. Iar vameșul se ținea cu mînele de coaste și se frîngea înnainte, de parcă-l săgetau niște tăeturi prin măruntae.

Santinela, se ascunsese în gheretă, și rîdea cu mîna la gură, uitîndu-se prin ferestrue. În pluton soldații icneau prin întuneric.

Și vameșul ridică, deodată, o mînă'n sus: „Mă duc, să-i spun nevestei".

Și se prăbuși spre vamă, urcă scările, într'un suflet, și se făcu nevăzut.

N. N. Beldiceanu

ÎN TREN

E larmă și trenul stă gata să plece.
Vagonul se umple de oameni străini.
Mi-e inima strînsă... E șapte și zece.
Mă 'ntorc la fereastră și stau ca pe spini.

Dă-i neamțule drumul, că n'avem răbdare !..
E gata ! Un șuer, un repede zvon,—
Și simt că se mișcă cu noi... Salutare !
Trec umbre grăbite pe lîngă vagon.

E clipa cînd glasul durerilor tace...
Duc mîna la frunte și ochii mi-i string,—
În suflet deodată un gol mi se face...
Dă-i neamțule drumul, că'mi vine să plîng !..

Acum, pe de-lături, încep să rămînă
Semnale, macazuri, vagoane și fum
Și umbre de oameni cu steaguri în mînă,—
Și trenul năvalnic s'așterne la drum.

*

Adio! Adio, romantică Urbe!
Adio, zădarnic şi dulce trecut!...
Din goană, cind trenul se 'ndoae la curbe,
Scot capul afară şi lung—te salut.

Văd case şi turnuri sclipind în lumină,
Priveliști de-o clipă ce 'n zare apun.
În fața lor cade o verde cortină,—
Și trenul aleargă, aleargă nebun.

...Şi visul încearcă din nou să mă fure:
Un şes, peste care trec umbre de nori,—
E viața-mi pustie,—un colț de pădure
Cu vîrfuri uscate şi cuiburi de ciori...

Dar toate se schimbă de-odată,—şi fumul,
Ca negura deasă din sufletul meu,
Se mistue 'n urmă... *Dă-i neamțule drumul*,
O clipă să-mi pară că nu mai sînt eu!

*

În arie largă se 'nvîrte pămîntul,
Începe să curgă întregul teren...
Pe netede şesuri ne ducem ca vîntul.
Cantoanele albe se uită la tren.

G. Topîrceanu

Documente omenești

NOROC...

Iată cum îmi povestește un prieten că a „scăpat" de armată:

— Eram în cea din urmă clasă de liceu cînd am tras sorții; cam întîrziasem cu școala, că eram băet sărac. Mă ținea în gazdă un frate al mamei, care se rătăcise de mic pe la oraş şi acuma era pensionar; avea o biată pensioară şi făcea şi o țîră de politică, dar știi, ca un pensionar, a cinci-spre-zecea roată la căruță.

Înțelegi dar că nici prin gînd nu-mi trecea că ar fi cu putință să scap de armată: ce stăruinți puteam eu să am?

Dar se vede că tot stricase moşul meu o vorbă pe lingă ai lui, cari erau la putere, pentrucă la recrutare, un civil din comisiune, reprezentantul județului ori al comunei, nu știu care, cînd a auzit numele meu, parcă şi-ar fi adus aminte vag de ceva şi m'a întrebat aşa, ca de-un doară:

— Dar nu ai vre-o boală, ceva? Nu suferi de nimic?

Bine înțeles, mie mi-a fost ruşine să spun că da. Cum eram să spun aşa minciună? Eu eram sănătos tun şi fiindcă făceam gimnastică, aveam şi o musculatură frumoasă al dracului. Aşa că întrebarea lui putea să fie mai degrabă o ironie, şi cine ştie dacă nu era chiar aşa? În sfîrşit, cum eram şi cam jenat că stăteam acolo gol înaintea atîtor indivizi cari mă examinau, mi-era de-a scăpare mai repede şi am răspuns scurt:

— Nu, n'am nimica.

M'au înscris, fireşte, bun, şi am plecat.

Nu-mi mai aduc bine aminte ce sentimente aveam şi ce gînduri mă frămîntau, dar înțelegi tu că tocmai îndămînă nu-mi prea era. Va să zică, cum scăpam din liceu mă şi înhăța la armată, şi eram băet sărac, mai rămăsesem în urmă cu vre-o doi ani pentrucă nu putusem urma la şcoală, numai timp de pierdut cu oştirea nu aveam,—dar ce puteam eu face? De altfel, deşi mă gîndeam cu oarecare teamă la viața de soldat, totuşi nu pot spune că nu se amesteca şi un sentiment curios de mîndrie în tulburarea mea sufletească.

Asta a fost dimineață. După amiază m'am dus la şcoală şi am uitat de recrutare. Sara, după clasă, m'am dus ca de obiceiu

la lecție. Aveam o lecție pe atunci, prima mea lecție: pregăteam de o clasă primară pe băetul unui colonel și-mi dădea o lefușoară mică, așa ca pentru un băet sărac. Vre-o cîțiva lei pe lună, din care mă îmbrăcam și-mi mai cumpăram cîte o carte, ceva,—căci lui moșu-meu nu-i plăteam, mă ținea de pomană, Dumnezeu să-l erte !,,.

M'am dus dar la lecție după clas și nu știu ce le-a venit în sara aceia, că m'au oprit la masă. Și acolo, din una în alta, le-am spus și eu că dimineața trăsesem sorți și că mă recrutase.

Le-am spus-o fără nici un gînd, așa ca să vorbesc și eu ceva. Dar se vede că a fost într'un ceas cu noroc.

S'au mirat și colonelul și nevastă-sa, m'au căinat, m'au dojenit că de ce nu le-am spus mai înainte de a fi luat, m'au întrebat dacă nu cumva vreau poate anume să fac armata, au început a face fel de fel de planuri cum să mă scape... In sfîrșit, ce să-ți mai spun?

Peste cîteva zile stăteam din nou în costumul lui Adam dinaintea comisiunii de recrutare,—asta era contra-revizia. Comisiunea, aceiași—numai localul era altul.

Cînd am intrat eu, membrii comisiunii vorbiau foarte aprinși între ei, așa că stătui cîteva clipe neobservat.

— Haideți, domnilor, le strigă doctorul cînd dădu cu ochii de mine, haideți mai degrabă, că ăsta moare aice, înaintea noastră !,,.

Iți poți închipui ce simțeam eu cînd mă vedeam coșcogemi-te romîn, și doctorul spunea că's pe moarte!... In pămînt îmi venea să intru de rușine, noroc numai că ceilalți membri din comisiune nu se uitau la noi; aveau de examinat cu atenție nu știu ce dintr'o condică, și-și grămădise cu toții capetele de-asupra ei.

Doctorul s'a sculat repede dela locul lui, m'a ascultat un moment, m'a ciocănit de vre-o două ori, m'a întors odată 'mprejur și—m'a găsit rău. Nu știu ce dracu a spus că am: palpitații, inimă, complicații...

— Hai, fugi degrabă de te 'mbracă !... mi-a spus el, făcîndu-mi vînt spre ușă, în timp ce striga ofițerului care scria lista:— scutit !...

Ce s'a mai făcut cu prima mea recrutare, la care fusesem bun, habar n'am; știu numai că peste cîteva zile am căpătat certificatul de scutire.

— Apoi vezi ce erai să faci? îmi spunea cu o părintească dojenire cucoana, cînd le mulțumeam pentru marele bine ce mi-l făcuse. Să nu ne spui d-ta mai înainte? Noroc că nu se sfîrșise de tot!

Și drept să-ți spun, mare noroc am avut, că altfel mă încurcam rău și îmbătrîneam și eu prin universitate, cum au pățit-o alții.

M. C.

Din lumea balcanică

Cultura în Muntenegru

In politica externă, pe care Muntenegrul o duce față de Sîrbii din afara Sîrbiei și față de statele împrejmuitoare, pare a se vedea aceia ce îi impută Sîrbia că: urmărește să ajungă, în locul acesteia, conducătorul idealurilor naționale ale neamului sîrbesc în deobște. Acelaș lucru, de altfel, pare a invedera încă și ambiția Muntenegrului și a dinastiei lui de a se face regat, spre a fi la fel cu Sîrbia căreia vrea să-i ia locul,— cu toate că Muntenegrul e foarte redus, în raport cu Sîrbia, și ca întindere teritorială și ca populație și ca rodnicie a pămîntului.

Se vede că Muntenegrul socotește că, și în ce privește starea lui culturală, nu e inferior Sîrbiei. Căci, în adevăr, deseori citesc în ziarul din Cetinje *Cetinjski Vjesnik* aceia ce găsesc în număru-i dela 4 Mai 1911: că el, Muntenegrul, e „stat civilizat", „civilizovana država".

Pentrucă, cum spuneam și în Nr. din Ianuarie c. al „Vieții Romînești", se poate ca, tocmai din cauza acestei ambiții a Muntenegrului de a înlocui pe Sîrbia, în curînd să avem atingeri și cu el în chestia macedo-romînă; de aceia, cu deosebire, cred interesant să schițez acum și cultura acestui stat, care, cum văzurăm, se socotește pe sine „civilizat".

Mă voiu sluji, pentru aceasta, de unele date nu neinteresante, ce găsesc în *Zora*, „revista tinerimei progresiste sîrbe" care de un an și ceva apare la Viena în sîrbește; firește însă că aprecierile de aci despre Muntenegru le voiu trece prin ciurul criticei noastre proprii.

Starea culturală a Muntenegrului e îndeobște înapoiată; înainte de a. 1880 ea era chiar cu totul primitivă.

Pela a. 1843 o misiune de marină engleză se duce la Cetinje, pare-se în scop politic. Șeful misiunei, lordul Clarence E. Paget, în „Autobiografia" sa, scrisă 'n englezește și tipărită la Londra 'n a. 1896, vorbește de această vizită a sa în capitala Muntenegrului și își expune impresiile. Zice că Muntenegrenii sînt, în adevăr, „o rasă nu de tot bar-

bară", dar, oricum, mai mult o „ceată de barbari" peste care stăpîneşte „kneazul Muntenegrului, un şef sălbatic". Aceşti barbari au drept capitală Cetinje „care seamănă cu un sat indian oarecare" şi, la mesele ce ne dedeau, chiar aghiotantul cneazului se mira cu dispreţ, că „nişte ostaşi ca noi—spune lordul— care purtăm arme, mîncăm cu furculiţe şi cuţite" („Srpski Književni Glasnik" dela 16 Mai 1911 p. 774).

Ei bine, în această epocă, pînă la 1880 cînd fu ultimul războiu al Muntenegrenilor cu Turcii, există acolo numai următoarele şcoli, deosebit de străvechile şi cu totul primitivele şcoli mănăstireşti:

La a. 1834 se întemeiază o şcoală primară în Cetinje; în ea se învaţă limba sîrbească, istoria sfîntă, scrisul şi aritmetica. Această şcoală rămîne singură în Muntenegru până la a. 1862, cînd se mai întemeiază alte 10 şcoli primare prin diferite localităţi. Tot în acest an se mai crează în Cetinje un Seminar, afară de acea şcoală primară. Seminarul avea scopul de a forma învăţători şi preoţi pentru şcolile primare şi biserici. Dar seminarul, a cărui întreţinere costa 6000 lei pe an, fu repede desfiinţat de cneaz, din pricina acestei „mari cheltueli".

In a. 1868, cînd cneazul Nicolae (actualul rege al Muntenegrului) se duse la Petersburg, spre a se inchina ţarului, protectorul său, obţine ca sinodul rusesc să dea pe an 8000 de ruble spre a reintemeia şi întreţine seminarul; iar dela ţarină obţine 5000 ruble pe an, cu care înfiinţează la Cetinje şi o şcoală superioară de fete care poartă numele „Institutul ţarinei Maria la Cetinje". Apoi, la a. 1871 se mai intemeiază 30 şcoli primare în alte localităţi din Muntenegru. Astfel că, în acest an se afla: 40 şcoli primare în afară de Cetinje, iar în această capitală însăşi: o şcoală primară, un seminar şi o şcoală ceva mai înaltă, cam un fel de gimnaziu, de fete.

In toate şcolile primare se afla, pînă pela a. 1880, 2000 copii, în şcoala de fete cam 100 de şcolăriţe, iar în seminar cam 40 de şcolari. Totul dădea un procent de cam 3% ştiutori de carte. Invăţătorii şi profesorii acestor şcoli erau mai toţi străini, cei mai mulţi din Dalmaţia.

O aşa stare culturală fireşte că putea face chiar şi la a. 1880 unui englez acea impresie pe care o arătai la lordul Paget în a. 1843!

Dar după războiul din 1880 cu Turcii şi declararea independenţii Muntenegrului, începe aci o nouă stare de lucruri. Se mai întemeiază şi alte şcoli, iar cultura apusană începe a prinde şi ea, ici-colo, rădăcini.

In a. 1886 se înfiinţează la Cetinje un gimnaziu cu 4 clase; iar la a. 1906 acesta fu prefăcut în liceu cu 8 clase. Tot în 1906 se mai întemeiază un gimnaziu cu 4 clase în orăşelul Podgorica.

In seminar, liceu şi gimnaziu funcţionează 30 de profesori şi, pentru întreţinerea acestor trei şcoli, statul cheltueşte pe an suma de 81,789 lei.

După a. 1886 se întemeiază încă diferite şcoli primare de fete şi băeţi şi în alte orăşele ca Nikšić, Podgorica, Bar. Astăzi sînt în Mun-

tenegru 130 şcoli primare cu 150 învăţători. Budgetul total al învăţămîntului e de 148,944 lei. Invăţătorii au diferite lefuri: cea mai mare leafă e de 1200 lei pe an, iar cea mai mică de 200 lei.

Apoi în a. 1896 s-a întemeiat o şcoală de agricultură în Podgorica, şi tot aci o şcoală de subofiţeri care mai în urmă fu mutată la Cetinje.

In a. 1897 s-a clădit la Cetinje casa numită „Zetski Dom", în care se află şi Parlamentul muntenegrean şi sală de teatru şi de concerte.

Pentru studiile mai înalte decît liceul, şcoala de subofiţeri şi seminarul, Muntenegrenii merg în străinătate: unii, puţini de tot, în Franţa sau Austria, alţii mai ales la Universităţile din Sîrbia şi Rusia. Dar de aceştia, care să aibă titluri universitare, se numără pe degete la Cetinje.

Cu toate acestea, azi sînt în Muntenegru 94% neştiutori de carte, deşi s-au creat pe lîngă şcoli şi biblioteci publice şcolare.

Revista *Zora* dela 24 Dec. 1910, apreciind învăţămîntul din Muntenegru, zice că spiritul lui e astfel: „după dinastie, în toate şcolile, se dă cea mai mare atenţie dogmatizmului *religios* şi se întăreşte fanatizmul *religios*, în loc ca să se dezvolte în copii adevăratul sentiment religios şi conştiinţa ordinei morale".

Că cultura în Muntenegru nu va fi dînd acestui stat dreptul de a se intitula, cum am văzut că se crede, „civilizat" (civilizovana država), se poate. In această privinţă am putea fi de aceiaşi părere cu articolele apărute despre el în *Zora*. Dar în această apreciere: că spiritul culturii în Muntenegru e numai *religios*, mi se pare că se arată nu atît realitatea lucrurilor de-acolo, ci mai mult antipatia Sîrbilor şi a Sîrbiei faţă de acest Muntenegru concurentul lor la întîietate 'n Balcani.

Căci, de fapt, alte lucruri ne arată că spiritul cultural din Muntenegru e: o tendinţă şi statornică rivnă pentru introducerea şi răspîndirea culturei apusene moderne şi a rezultatelor ştiinţifice ale popoarelor civilizate.

In adevăr, nu numai că în gimnaziile, liceul şi şcoala superioară de fete se învaţă limba franceză, dar, încă, există în Cetinje chiar o activitate culturală mireană nu religioasă. Teatrul, care reprezintă cele mai moderne bucăţi, nu e nici de cum bisericesc; precum tot nebisericeşti sînt concertele vestitei, în toată lumea slavă, societăţi corale „Njegoš". Apoi, pe lîngă aceasta, nevoia de a creşte rodnicia pămîntului, a făcut pe Muntenegreni nu numai să-şi facă şcoală de agricultură, dar chiar să-şi studieze solul şi să-şi producă chiar şi o mică literatură în această direcţie practică. *Cetinjski Vjestnik* dela 2 Aprilie 1911, care are un studiu despre „Economia în Muntenegru", ne invederează aceasta, citînd diferite cărţi apărute la Cetinje dela a. 1900 încoace. Aşa una: „Cele mai însemnate boli ale sămănăturilor noastre"; alta despre „Peronospora"; alta despre „Vierit"; alta despre „Cultura fructelor", etc. Iar în a. 1910 s'a întemeiat la Cetinje chiar o „Bibliotecă agricolă", care a

tipărit felurite broșurele despre „plantele folositoare", „boalele și dușmanii viței de vie" etc..

Cum că spiritul după care se îndrumează cultura în Muntenegru nu e cel retrograd religios ci cel modern mirean și apusan, ne arată nu numai faptul că există la Cetinje 2 ziare: unul *„Glas Crnogorca"* („Glasul Muntenegreanului"), un fel de „Monitor oficial" al nostru, și altul *„Cetinjski Vjesnik"*, o gazetă politică, care numai tendințe bisericești n'au; dar același lucru ni-l mai învederează încă și revista „pentru știință și literatură" *„Dan"* (adică *Ziua)* care acum, în Martie 1911, a început să apară la Cetinje. Aceasta e un volum de 160 pagini, format ceva chiar mai mare decît al „Vieții Romînești". Ea, nu numai că cuprinde studii de ale izgonitului de către biserică Tolstoj despre Shakespeare, dar, *spre cinstea bisericei muntenegrene*, are și o circulară a Mitropolitului ei către „cinstiții și preacinstiții preoți eparhiali de amîndouă categoriile", în care Mitropolitul îi îndeamnă să se aboneze la revista „Dan, care—zice în circulară—va sluji destul de mult preoțimei, ca, mai ușor și mai bine să corespundă datoriilor sale; pe lîngă aceasta—spune mai departe Mitropolitul—revista „Dan" va servi preoțimei ca în ea să-și dea la iveală lucrările sale literare și așa, ca prin ele să se desăvîrșească pe sine și să învețe pe alții". Și *Dan* are articole și însemnări istorice și literare relative fie la Slavi în deobște, fie la Fogazzaro, Shakespeare, Byron etc. Toate dovezi că cel puțin greșește apreciatorul din *Zora*, care găsea că spiritul școlii și al culturii în Muntenegru ar fi cel retrograd religios. Dimpotrivă, cum arată circulara Mitropolitului, însăși biserica stărue să se modernizeze, lăsîndu-se a fi străbătută de cultura modernă și mireană din „Dan".

De altfel, mai ales de după 1880 se naște la Cetinje chiar un început de mișcare literară propriu zisă. Nu numai că însuși actualul rege Nicolae I e poet și autor dramatic încă demult; nu numai că altă dată mai apăruse la Cetinje și altă revistă literară care apoi a încetat; nu numai că în „Dan" vedem poezia reprezentată prin trei sonete scrise de chiar directorul ei, profesorul Dušan S. Cukić; dar, în capitala Muntenegrului, trăește astăzi un tînăr poet, chiar cu o relativ întinsă activitate poetică,—e *Milun M. Pavićević*, despre care, poate, nu e fără de interes să vorbim aci ceva, tocmai spre a ne da mai bine seamă de cultura din acest mic regat.

Drept e că acest poet nu a colaborat cu nimic la numărul apărut din „Dan"; drept e, de asemeni, că revistele sîrbești din Regatul Sîrbiei sau dela Sîrbii din Austro-Ungaria nu au vorbit despre activitatea lui beletristică, cel puțin pe cît știu eu. Numai „Cetinjski Vjesnik" din 24 Dec. 1910, face o mică dare de seamă despre o carte cu poezii a lui Pavićević atunci apărută. Indiferența aceasta la Sîrbii propriu ziși față de un Muntenegrean aș înțelege-o și mi-ași explica o prin raporturile de desconsiderare, pe care cei dintîi o aruncă acestora din urmă, noul lor concurenți la conducerea sîrbismului. Mai greu e de explicat indi-

ferența revistei acum apărută „Dan", la care desigur că Pavićević ar fi colaborat cu ceva, dacă ar fi fost invitat. Decît și aici poate ne-ar da o tălmăcire vorbele lui Cristos că: „între ai mei am fost și ai mei nu m-au cunoscut".

Că însă poezia lui Pavićević nu merită indiferență, ne dovedește mai întîi faptul că conaționalii lui din America au găsit cu cale să-i editeze acolo, și anume în Chicago, două volumașe cu poezii scrise de dînsul: unul *Brdjanke* („Flori de dealuri"), apărut la 1909 în a doua ediție, și altul *Gorske ruže* („Trandafiri de munte") apărut, ca întîie ediție, la 1910. Aceasta din urmă poartă chiar portretul poetului cu inscripția: „Milun M. Pavićević, poet *al Sîrbilor*" („srpski pjesnik"), drept mărturie că expatriații din America îl socotesc vrednic de a fi „poet" nu numai al Muntenegrului ci al Sîrbilor în de obște. Iar poemul de curînd apărut în broșură la Cetinje în 1911, dar care a fost compus mai demult, cu titlul *„Crnogorcu"* („Muntenegreanului"), i-a fost tradus în limba franceză și apoi pus pe muzică de Emil Chevalin, profesor la Universitatea din Paris. În sfîrșit, chiar ziarul din Cetinje „Glas Crnogorca" dela 26 Fevr. 1911 rezumează din o elogioasă dare de seamă ce revista cehă dela Praga *„Maj"* o face despre activitatea poetică a lui Pavićević, de care spune că: „are puternic talent liric, cu deosebire 'n poeziile-i patriotice". Acestea, fără să stăruesc a vorbi și de traducerea din muntenegreana în limba cehă a unei ode scrise de Pavićević *„Bratru Cechu"* („Fratelui Ceh), traducere publicată la loc de onoare, chiar în fruntea aceleiași reviste *Maj* din Martie 1911.

Oricum, toate ne indică că Milun Pavićević, om ca de 30 și ceva de ani (cum pare a arăta portretu-i în ediția poeziilor sale din Chicago), merită să împărtășim și publicului romînesc ceva despre natura poeziei lui. Firește însă că'l voiu caracteriza cu totul pe scurt.

Natura veșnic verde, plină de viață dar și de greutăți materiale 'ntr'ale traiului din Muntenegru, cu munți năprasnici alături de văi prăpăstioase și pîrîuri sălbatice cristaline, nu se poate să nu dea unui suflet simțitor și sănătos de poet încrederea în trăinicia lui și dragostea pentru creația lui Dumnezeu. Pe de altă parte, puterea socială a invidiei și egoismul individual, care-s mari și au multe mijloace de a lovi, în o societate primitivă ca a Muntenegrului, carele deabia acum începe să se organizeze, această putere nu se poate să nu rănească cu deosebire sufletul de poet, oricît de sus ar fi el născut și oricîte mijloace materiale de trai ar avea.

Formele acestui mediu material și social al Muntenegrului se simt răsfrînte și în poezia lui Milun Pavićević. Dragostea de natură, cuprinsă uneori în farmecul nopților dela Cetinje, îi dă avînt în armonioasa poezie „Majiska noć na Cetinju", adică „Noaptea de Mai la Cetine" (din volumul „Gorske ruže"), în care „pretutindeni se simte mireazma florilor de munte", pe cînd „viața prin văi fierbe" iar „cerul e

curat ca un izvor de munte". Nu mai puţin îl înviorează încă simplitatea vieţii şi a naturii dela sate, d. ex., în poezia „Sa sela", adică „Dela sat" (din volumul „Brdjanke"), unde „în mantie albă stă acoperit pieptul şi largii umeri ai posacului plop, iar subt al lui creştet mîndru se văd împrăştiate pe păşune turme". Dar nu o dată îl indignează fariseismul şi răutatea celor ce,—mai ales într'o societate ca cea din Muntenegru, care tocmai acum se svîrcoleşte spre a-şi apropia cultura,—se gîndesc cum să exploateze mai bine simplitatea şi supunerea unora sau idealizmul altora. De aceia cu amărăciune vede, în poezia-i „Sa sela", fariseismul preotului: „E zi de sărbătoare: 'N biserică se string ţăranii, —Pe toţi doar haine zdrenţuite şi murdare;—Şi, ca pe-al lor învăţător şcolarii speriaţi,—In tremur ei sărută icoanele şi tac!... Iar preotul tînăr, ca o cochetă stă ţeapăn,—Şi, ca la bal, tot sare şi se plimbă".

De altfel, în deobşte, Pavićević vede în viaţă răutate şi invidie, dela care a avut mult de suferit, atît în întăia-i tinereţe cît şi acum. Cu toate acestea, un Muntenegrean ca el, al cărui suflet a moştenit prin veacuri puterea de-a rezista durerii, nu se lasă ci luptă şi se 'ndeamnă să rabde. In poezia „Bori se bori", adică „Luptă, te luptă" (din „Brdjanke"), rosteşte frumos acest vitejesc îndemn: „Luptă-te, luptă în lumea de rele,—Viaţa e numai din luptă,—Luptă-te, luptă 'mpotriva nebinelui, —Iubeşte şi sfînta dreptate-o slujeşte".

E chiar o caracteristică a sufletului lui Milun Pavićević aceasta că, el, deşi vede şi simte răutatea altora şi pizma lor, cu toate acestea nu e nici de cum pesimist şi nici mizantrop, ci caută să-şi aducă aminte, încă cu plăcere, de vremile trecute, cînd a suferit dela oameni. In poezia „Prošlost („Trecutul") din „Gorske ruže": „Nici nu-mi cred mie, că atîta luptă—Am fost în stare să duc în viaţă,—Şi 'n contra răului, a prigonirei şi răutăţii—Totuşi să mă urc sus". Drept că şi el caută să fugă dintre oameni, de multe ori, ca să mai capete linişte; dar şi atunci, repede îşi aduce aminte că aşa e viaţa şi se reîntoarce iarăşi între ai săi. In poezia „Moja sreća", adică „Norocul meu" (din „Gorske ruže"), zice, în adevăr, că: „Prin ponoare de zăpezi pline şi ghiaţă,—Rătăcesc singur, fără nădejde, viaţă şi sînge,—Doar ca de oameni şi de toate să mă feresc". Dar îndată revine şi, în poezia „Pravda", adică „Dreptatea" (din „Brdjanke"), recunoaşte, consolîndu-se, că „locul dreptăţii e numai în cer". Tocmai de aceasta, şi pentru că omul trebue să năzuiască spre dreptate şi mai bine, în poezia-i „Ja volim da živim", „Mie-mi place să trăesc" (din „Gorske ruže"), poetul cîntă: „Mie-mi place să trăesc", plin de 'ndrăsneală,—Puternic, singur, şi 'n contra durerii,—şi ca eroic, fără de frică ca un sălbatic,—Să lupt pentru spirit şi *viaţă cu noi idealuri*".

Dar, în afară de această îngăduire, ce sufletul lui Pavićević acordă răutăţii fireşti a oamenilor în mijlocul cărora trăeşte, poezia lui, tot ca o caracteristică a bărbăţiei muntenegrene, cuprinde încă *patriotismul local* de indignare împotriva Turcilor asupritorii de veacuri, şi de mîndrie naţională pentru trecutul mai numai războinic al micii sale patrii. Aceste sentimente poetul şi le arată nu numai în poezii izolate din „Brdjanke" şi „Gorske ruže", dar mai cu seamă în poemu-i „*Crnogorcu*" („Muntenegreanului"). Aci, în versuri curgătoare, zugrăveşte întreg trecutul *războinic* al Muntenegrului unit cu prezentul şi viitorul *cultural* al lui. Dinaintea trecutului, poetul aşa de mult se 'nsufleţeşte în cît, adresîndu-se patriei sale, îi spune că: „Dar nimeni nu ţi-a cîntat încă—Toate 'mboldirile sfintei tale lupte.—Nici nu e 'n stare nimeni ca 'n cuvinte—Să împletească lauri meritelor tale,—Căci veacuri mîndre, furioase,—Pieptu-ţi de fier şi gol—Nu l-au sfărmat legioane de furtuni".

Iar mediul nou, modernizat, din Muntenegru, sintetizat oarecum în tentinţa politicei regelui Nicolae de *a uni sub conducerea celor dela Cetinje pe Sîrbii de pretutindeni*, acest mediu îşi arată răsunetul său şi în poezia lui Milun Pavićević, carele, de altfel, e chiar secretar al Ministerului de interne. In poezia-i „Caru junaka Nicoli I", „Impăratului vitejilor, lui Nicolae I" (din „Gorske ruže"), îndeamnă pe regele său: „Ridică-te, viteazule, a sunat clipa,—Unirei Sîrbimei şi-a unei gîndiri".

Nimic religios nu coprinde poezia lui Pavićević, decît numai: sentimentul obştesc al credinţei în cel ce a creat măreţiile lumei şi ale splendorilor naturei din Muntenegru. Aceasta se vede limpede în „Ima boga", „Există Dumnezeu" (din „Gorske ruže"), unde cîntă că: „E Dumnezeu, eu simt că-l port în piept.—Altar îi e a mea inimă plină de foc.—Eu dela el nu cer milă,—Şi nici nu mă plîng de pedeapsă, cînd am vină.—E Dumnezeu; el mă iubeşte pentru însuşiri,—Şi pentru fapte rele sau nelucru pedepse dă şi lovituri".

Ast-fel că, în scurt, notele caracteristice ale poeziei lui Pavićević (care şi ea e un fragment din spiritul cultural al Muntenegrului) sînt: dragostea de natură, privirea cu indiferenţă la răutatea omenească pe care o dispreţueşte rîvna lui după ideal, şi un fierbinte patriotism local muntenegrean însă şi sîrbesc în general. Aceste sentimente şi gîndiri el le îmbracă într-o formă caldă, ca un adevărat poet, deşi, uneori, tendinţa de a moderniza poezia sa îl face pe Pavićević (ca şi pe Slavejkov la Bulgari) să întrebuinţeze prea multe neologizme culturale ca: pegas, parnas, bard, Aurora, Lucifer, Olimp, gigant, muza, Titan, cari, şi în poezia sîrbească, dau mai mult un colorit prozaic.

Dar, pentru ca să dăm idee şi despre ritmul şi armonia limbii din poezia lui Pavićevic, să reproduc aci o poezioară care pe noi ne interesează direct.

In Muntenegru, noi Romînii ne bucurăm de o consideraţie neobicinuită. Profesorul dela Cetinje Dušan S. Ćukić, directorul revistei *Dan*, îmi trimite o scrisoare în care mă roagă să scriu pentru această revistă a sa: „un portret literar al Carmen-Sylvei, care ar fi nu fără de mic interes pentru noi", „dacă,—îmi spune—n-aţi avea chiar vreme pentru o apreciere mai largă a literaturei romîne actuale 'n deobşte". „La

noi, aci în Muntenegru,—îmi scrie d. Čukić—e încă proaspătă şi scumpă amintirea şederei între noi a misiunei romîneşti care, în anul trecut jubilar, a arătat consideraţie meritosului nostru rege şi micei dar mîndrei noastre patrii".

Această iubire şi consideraţie faţă de noi şi marea noastră regină o arată, cu avînt, şi Pavićević într-o poezioară inedită pîn-acum, pe care mi-a trimis-o în limba sa muntenegreană într-o scrisoare dela 5 Aprilie 1911. Iat-o transcrisă cu litere latine după originalul cirilic:

Carmen-Sylva

Šumore brde na obale voda.
O, Kraljico čedna, ti im ćutiš šum!...
Vreva, parada i bjesnilo moda
Ne raspinju plamom tvoga bića um...

Ne! Ti se vinu visoko iz kala
U kom grea, tone razmaženi sv'jet;
U svijet toplog sunca, ideala—
Tebi je sam Usud odredio let...

Sa lire tvoje nježne, pune milja
I selom i gradom odjekuje jek:
Rumunjski narod tebi blagosilja,
Ier glas himna tvojih duši su mu l'jek...

Dok zrak pošljednji vrh planina trne—
ćuje se zanosan, milozvučan poj:
To su akordi pjesme punokrvne,
Kojim' „Carmen Sylva" slavi narod svoj.

Cetinje (Crna Gora) a. 1911 — **Milun M. Pavićević.**

Iată şi traducerea:

Carmen-Sylva

Freamătă dealurile pe ţărmii apelor.
Regină modestă, tu simţi al lor vuet!...
Zgomotul, parada şi furia modei
Nu prind în a lor pară al firei tale spirit...

Nu! Tu sus te-ai ridicat din noroiul
In care o răsfăţată lume se-afundă şi înoată.
In lumea caldului soare, a idealului
Ţie însăşi soarta ţi-a rînduit viaţa...

Din lira-ţi delicată şi de iubire plină,
Prin sate şi 'n oraşe ecoul răsună;
Rominul cu recunoştinţă te binecuvintează,
Căci glasul imnurilor tale e leac pentru-al lui suflet...

Pe cînd văzduhu 'nţepeneşte-al munţilor creştet,
S-aude un viers înălţător şi dulce;
Acorduri sînt ale cîntării de viaţă străbătute,
Cu care „Carmen Sylva" 'şi slăveşte-al său popor.

Desigur că ar fi chiar frumos, ca unul dintre poeţii noştri să prefacă 'n poezie romînească această caldă cîntare,—pornită dintr-un suflet de Muntenegrean, ca nouă dovadă: pe de o parte că nu religios e spiritul culturii de acolo, iar pe de alta ca dovadă de respectul şi admiraţia pe cari acei dela Cetinje o au pentru marea noastră regină.

Ilie Bărbulescu

Dr. Vladan Georgevici: *Europa şi Balcanii*. Istoria diplomatică a popoarelor creştine din peninsula balcanică în veacul al nouăsprezecelea. *Cartea I*: **Europa şi Romînia**. Belgrade, 1911, VIII+492 pg.

D. dr. Vladan Georgevici, om politic sîrbesc, fost mulţi ani director general al serviciului sanitar, primar al Belgradului, ministru al ţării la Athena şi Constantinopol şi în urmă preşedinte de consiliu timp de patru ani sub regimul Obrenovici, ceia ce nu-i puţin dacă se are în vedere scurtimea şederii la putere a unui guvern sub acel regim, în sfîrşit membru al Academiei sîrbeşti, pe lingă o rodnică—deşi criticată—activitate administrativă şi politică, e şi un fecund scriitor, care cu o egală competinţă a tratat o diversitate de subiecte.

Cea mai plăcută însă îndeletnicire a d-sale e, fără îndoială, studiul istoriei politice, din ultimele decenii mai ales, atît a ţării sale cît şi a ţărilor ce o înconjoară.

In liniştita retragere în care vremea şi semenii l'au pus, păstrînd toată vigoarea fizică şi intelectuală, bătrînul om de stat a dat la iveală cîteva opere interesante şi apreciate—cu toată nota agresivă uneori, nedreaptă de cele mai multe ori, ce o imprimă oricărei lucrări—din domeniul istoriei timpurilor din urmă. Astfel avem: *Serbia la congresul din Berlin*; *Războiul Sîrbo-Turc*; *Istoria războiului Sîrbo-Bulgar*; *Sfîrşitul unei dinastii*; *Die Serbische Frage*, etc.

De astă dată, sub titlul general de **Europa şi Balcanii**, d-sa şi-a propus să pue la dispoziţia publicului cititor sîrbesc istoria statelor din Peninsula Balcanică şi dela Dunăre. Primul volum din această vastă lucrare (vor fi probabil şase volume) a şi apărut acum cîteva zile la Belgrad sub titlul mai special de *Europa şi Romînia*.

In primul capitol al acestei interesante cărţi—capitol care ţine loc şi de prefaţă—autorul ne arată de unde vine titlul de *Europa şi Balcani* şi de ce începe întăi cu Romînia. Iată ce ne spune d-sa:

„La drept vorbind, această lucrare ar trebui să poarte titlul de: „*Marile puteri europene şi micile state creştine din orientul european*", iar nu „*Europa şi Balcanii*", căci ar corespunde mai bine cuprinsului şi apoi şi

Rominia, de cind, mulţumită regelui ei Carol I şi patriotizmului oamenilor săi de stat, a eşit cu bine din mizeria luptelor de partizani ce bîntue popoarele balcanice, nu-i place să i se zică că e un stat *balcanic*.

„Noi totuşi i-am dat titlul de *Europa şi Balcanii* nu numai pentrucă e mai concis şi în acelaş timp mai expresiv ca titlul de carte, ci şi pentrucă Rominia, şi dacă a ajuns a fi un stat foarte puternic în orientul european, totuşi a rămas stat *balcanic*, şi nu numai prin Dobrogea sa care face parte din Peninsula Balcanică, dar mai ales din cauză că, şi prezentul şi viitorul ei se află între aceiaşi învoială şi acelaş noian, între care ne găsim şi noi ceste lalte popoare balcanice, şi această forţă majoră va sili şi pe Rominia sa între într'o legătură din ce in ce mai strînsă cu cei lalţi din balcani pentru apărarea naţionalităţii şi individualităţii statului".

„Dece încep cu Rominia? Nu numai din cauza „fericitei Dacii" care exista înainte de a se aşeza popoarele balcanice de astăzi în peninsulă, dar şi pentru că istoria Rominiei în cei din urmă 44 ani este o mare învăţătură pentru cei lalţi balcanici. Rominia din 1866 a fost într'o anarhie de luptă de partide mai mare decît e cea din Grecia de astăzi, şi un singur om—dar un adevarat gentilom—numai fiindcă a avut o concepţie inaltă de datoriile unui suveran, a reuşit ca in 44 ani dintr'o Rominie dezbinată şi în stare de ruină să facă cel mai puternic stat în orientul creştin european şi să arăte tuturor care trebue să fie modelul unui suveran din Balcani. Acest gentilom a fost şi este Carol, Prinţ de Hohenzollern, mai întăi Domn apoi Rege al Rominiei. De aceia în prima parte a acestei lucrări va fi mai mult vorba despre El".

Volumul de faţă are zece capitole ale căror titluri le dăm in intregime: I. *Cugetări asupra confederaţiei statelor balcanice*; II. *Misiunea istorică a Rusiei liberatoare a creştinilor de sub Turcia*; III. *Politica de cuceriri a Rusiei şi popoarele balcanice*; IV. *Dela fericita Dacie la abdicarea prinţului Cuza*; V. *Europa împotriva Rominiei şi a unui prinţ străin pe tronul ei*; VI. *Carol I principe al Rominiei*; VII. *Crize externe şi interne*; VIII. *Principele Carol comandant suprem al armatelor ruseşti şi romîneşti unite la Plevna*; IX. *Recunoştinţa Rusiei către Rominia pentru ajutorul ce i-a dat la Plevna*; X. *Carol I Regele Rominiei*.

Partizan convins al unei sincere conlucrări a popoarelor din Peninsula Balcanică—care ar trebui să aibă drept lozincă *Balkania fara da se*,—autorul, în primele trei capitole, după ce ne arată importanţa unei înţelegeri între Romîni, Sîrbi, Bulgari, Greci şi Turci, şi ce forţă ar reprezinta armatele acestor ţări într'o eventuală cooperare,—expune pe larg politica „nesinceră şi de duplicitate" a masei ocrotitoare a creştinismului în orientul european. Ingratitudinea şi nesincera prietenie a Rusiei faţă de Sîrbia şi de Rominia, este tema mult favorită a d-lui dr. Vladan Georgevici, temă de care s'a ocupat în diferite rînduri şi studii şi care—cum zice d-sa undeva—i-a atras mai acum cîţiva ani cu prilejul publicării *„Sfîrşitului unei dinastii"*, chiar şi o condemnare la şase luni inchisoare. Este drept să adăugăm că a fost dat judecăţii şi osîndit nu pentrucă a insultat pe Rusia, ci pentrucă a publicat fără autorizaţiune documente oficiale luate din arhiva Ministerului Afacerilor Străine.

In cele şapte capitole ce urmează, autorul, după ce aruncă o repede ochire asupra istoriei Rominiei dela obîrşie pînă la urcarea pe

tron a Regelui Carol, se ocupă mai pe larg cu evenimentele de sub domnia actualului suveran, şi arată progresele de tot felul şi în toate direcţiunile ce a făcut Rominia în decursul celor 44 de ani de domnie glorioasă şi înţeleaptă.

Cum izvoarele de care s'a servit autorul sînt cunoscutele: *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*; *Charles I, Roi de Roumanie*, croniques-actes-documents publiés par D. A. Sturdza. 3 vol.; *König Karl v. Rumänien*, von Paul Lindenberg; *La Roumanie 1866—1906*. publiée par le Ministère de l'agriculture, de l'industrie et du commerce; *Histoire de la Roumanie contemporaine* par Frédéric Damé; *Moderne Roumania*, by Alfred Stead; etc., etc., nu vom inzista asupra acestor părţi.

D-sa îşi inchee interesanta sa lucrare cu următoarele rînduri:

„Cum s'a schimbat totul in Rominia dela acel 10 Mai 1866. Numai Regele Carol a rămas în ce priveşte caracterul acelaş cum a fost cînd a călcat pe pămîntul Rominiei, omul nobil şi plin de suflet, pe care fiecare trebue să-l iubească şi să-l respecte, omul care dela sine cere cea mai mare trudă şi muncă, care e mare de suflet în tot ceia ce face, bun şi amabil în relaţiunile cu ceilalţi, care urmăreşte cu viu interes ştiinţa şi artele, dispreţuind nimicurile, care plin de milă şi iertător, preţueşte pe prieteni şi iartă pe duşmani, o fire energică şi aşezător, pentru care nu e decît un scop în viaţă: Patria!

Viaţa regelui Carol stă dinaintea noastră ca o carte deschisă. In ea găseşti pagini, în care sînt scrise experienţe făcute şi întîmplări pline de amărăciune, dar regele insuşi, cînd îşi petrece în minte cartea vieţii sale, trece repede peste aceste pagini. Cu ocaziunea ultimei călătorii pe Dunăre a spus Reginei: „Şi totuşi viaţa noastră a fost plină şi frumoasă". Intr'o scrisoare scrisă principelui de coroană al Germaniei zice: „Cel mai frumos sentiment, ce a sădit bunul Dumnezeu în om, este credinţa" (fidélité). Astfel poate gîndi numai omul pe care 'l însufleţeşte cea mai curată dragoste de oameni, care e plin de bunătate nobilă, care în toate cele ce întreprinde are ca ţintă cele mai curate şi mai inalte aspiraţiuni.

Aşa este regele Carol şi în opera sa politică; nimic n'a făcut pe repezeală, pururi s'a răsgîndit mult mai întăi, dar cînd s'a încredinţat că ceva e bun şi s'a hotărît să-l aducă la îndeplinire, a mers fără oboseală şi fără şovăire către scop, nelăsîndu-se să fie influenţat, nejertfind nimic din convingere. In afacerile politice a ştiut totdeauna să fie cumpătat, dar cînd a trebuit, a ştiut să aibă o mînă energică; lucrător neobosit în timp de pace, conducător neînfricoşat în războı, a lăsat consilierilor săi politici încercaţi libertatea, să facă tot ce găsesc cu cale că e spre binele ţării; a fost totdeauna rege constituţional; numai în împrejurări neprevăzute, care au cerut să ia El însuşi iniţiativa, a făcut-o cu hotărîre. Chestiunile politice la ordinea zilei le-a studiat fără nici o prejudecată şi lăsînd de o parte toate interesele personale, dîndu-le soluţiuni numai în sensul binelui obştesc.

Regele Carol e primul servitor al statului şi primul cetăţean servind drept pildă funcţionarilor statului şi poporului întreg, credincios şi neobosit în slujbă, departe de orice vanitate şi strălucire zădarnică, respectînd munca fiecăruia, considerînd viaţa ca un teren pe care se poate face mult bine aproapelui şi generaţiilor viitoare, El nici în cele mai grele ceasuri ale vieţei nu şi-a perdut idealurile sale, credinţa sa în bunătate şi în generozitate.

Adînc religios şi cu moravuri curate Regele Carol este soţul ideal şi prietenul credincios al soţiei sale, care pe o fotografie, unde sînt amîndoi cu părul alb, a scris: „Iubirea, pe care o luminează dumnezeescul soare, nu poate veşteji niciodată".

Dacă e cineva, acela e Regele Carol I al Rominiei care poate cu drept cuvînt repeta ceia ce Frederic cel mare a spus despre el insuși:

„Omul trebue, în scurta-i trecere pe această lume, să lucreze numai spre binele societății din care face parte. De cînd m'am suit pe tron, am întrebuințat toate însușirile pe care firea mi le-a dat ca să aduc statul, pe care am avut cinstea să-l conduc, la bunul trai și fericire. Sub mine au domnit legile și dreptatea, am introdus buna rînduială în finanțele statului, iar armata am ținut-o în bărbăție".

Acelaș lucru l'a făcut și regele Carol pentru Rominia și un atare suveran va rămîne în istoria neamului rominesc și în istoria lumii".

Scrisă intr'o limbă aleasă, într'un stil curgător și plăcut—în care e mare meşter d. dr. Vladan Georgevici, cu un lux de scrupuloase citațiuni, marele merit al cărții ce ne-am propus s'o arătăm aici, este că dînd putință unui număr cît mai mare de Sîrbi să cunoască viața neamului romînesc și a Regelui ce și l'a ales acum 44 de ani—va servi tot odată ca un mijloc mai mult de apropriere între două neamuri așa de aproape geograficește unul de altul, despărțite numai de o fișie de apă, așa de strîns unite în trecut printr'o comunitate de viață, de interese și mai ales de lupte cu aceiași vrăjmași.

Poate că cunoscînd trecutul și prezentul vecinului său, fiecare va întrezări un viitor mai bun, o viață mai frumoasă și o împărtășire mai largă la chemarea neamurilor, viitor, viață și împărtășire ce mai greu și le pot dobîndi izolat, dar cu mai multă siguranță lucrînd mînă în mînă.

D. Svilokossitch
Secretarul Legațiunii Serbiei
în București

Cronica științifică

Asupra originei vieții terestre

Un ziar francez împărtășește numeroșilor săi cetitori două constatări experimentale, care aruncă o nouă lumină asupra unor probleme științifice, în particular asupra problemei originei vieții pe pămînt. Împărtășind cetitorilor V. R. aceste constatări și ipotezele în sprijinul căror ele vin, voi atinge, în linii generale, întreaga chestiune, expunînd și o recentă ipoteză asupra fazelor principale sub care a trecut materia, pentru a da naștere protoplasmei, materiei vii.

O constatare e acea a celebrului fizician Raoul Pictet, care a studiat și experimentat efectele frigului asupra organismelor. Savantul șvițerian stabilește experimental că frigul, chiar până la 200 grade, nu distruge viața, ci numai o domolește, o amorțește. Că, îndată ce condițiunile obișnuite pentru manifestările vieții revin, ea reîncepe, cu aceleași aspecte ca mai înainte. Aceste rezultate au fost dobîndite nu numai experimentînd cu viețăți microscopice—cu bacterii și spori,—ci chiar cu animale superioare, cum sînt peștii.

Pictet susține părerea că viața e o modalitate a energiei, cum e electricitatea, căldura, lumina; și că, întocmai ca și acestea, activitatea ei poate fi domolită sau accelerată de alte energii fizice.

Nu mă opresc mai mult asupra interpretărilor autorului, preocupat fiind mai ales de rezultatul experimental, care ne poate ajuta să apreciem o ipoteză curentă asupra originei vieții, ipoteză de care mă voi ocupa mai jos.

A doua constatare experimentală e aceia că razele ultraviolete ale spectrului solar, adică acele ondulațiuni eterice, a căror vibrațiune e așa de repede și lungimea de undă așa de scurtă încît nu mai impresionează ochiul nostru,—razele ultraviolete, au o acțiune sterilizantă energică, chiar asupra celor mai rezistente organisme.

Aceste două constatări experimentale au contribuit să se reia în-

discuţie o teorie asupra originei vieţii terestre, prin germeni veniţi din alte astre sau din pulberea cosmică interastrală.

Sînt, precum se ştie, trei categorii de ipoteze asupra vieţii pe pămînt. Prima categorie, cuprinzînd ipotezele creaţiunii organismelor de către o fiinţă supranaturală, nu mai are nici o trecere în lumea cercetătorilor

A doua categorie cuprinde ipoteze asupra *panspermismului*, adică asupra existenţii unor germeni vitali în tot Universul; germeni care, ajungînd pe o planetă în condiţiuni favorabile de desvoltare, ar fi, acolo, origina vieţii. Dela aceşti germeni ar fi purces şi viaţa pe pămînt, cu fiinţe extrem de inferioare, care, prin adaptări succesive, au ajuns la varietatea de forme ce constitue lumea vieţuitoare de azi.

Ipotezele panspermiste admit că viaţa e veşnică în univers, fără început şi fără sfîrşit, caşi materia şi energia. Asupra originei acestor germeni în univers, nu se poate spune nimic; admitem existenţa lor şi atît.

Rămînea numai, în sarcina teoreticienilor, grija de a lămuri cum au ajuns pe pămînt aceşti germeni. Pentru aceasta s'au emis numeroase ipoteze, energic combătute de partizanii unei alte categorii de ipoteze, de partizanii *generaţiunii spontanee*, care admit că viaţa a luat naştere pe pămînt, din materie şi energie terestră.

Diferiţi savanţi, cu un renume mondial, cum e Arrhenius, au contribuit să înlăture numeroase obiecţiuni făcute acestor ipoteze panspermiste. Dintre aceste obiecţiuni, una este următoarea: In spaţiile interastrale e o răceală extremă, aproape zero absolut (—272°); cum s'au putut păstra germeni vii atîta amar de secoli?

Experienţele pomenite ale lui Pictet înlătură această obiecţiune.

Altă obiecţiune e următoarea: atracţiunea pămîntului nu se exercită asupra unor corpusculi aşa de mici, împrăştiaţi în spaţiul infinit; cum au ajuns atunci germenii pe pămînt?

S'a răspuns că pietrele căzătoare (bolizii) sînt cărăuşii acestor germeni vitali şi s'au căutat explicaţiunile cele mai plauzibile pentru a înlătura obiecţiunea ce se făcea, că bolizii se înfierbîntă trecînd prin atmosfera noastră şi această căldură distruge germenii. Cu toate explicaţiile însă, ipoteza transportului prin bolizi nu prindea. In sprijinul panspermismului veni însă o recentă descoperire, acea a presiunii luminei. Lumina solară tîrăşte în drumul ei pulberile interastrale extrem de fine; ea a tîrît şi mai tîrăşte germenii vii din univers!

In fine, o a treia obiecţie foarte serioasă era acea a acţiunii razelor ultraviolete asupra organismelor. Iată, însă, că cercetările cele mai recente stabilesc că aceste raze sînt rari, că ele sînt reţinute, chiar în jurul soarelui, de pulberea ce e în jurul acestui astru şi că în nici un caz razele ultraviolete naturale n'au efectele razelor produse artificial. „Experienţele făcute cu lumina ultravioletă artificială nu dovedesc nimic contra vieţii germenilor transportaţi; aceste experienţe sînt făcute cu o lumină brutală, care n'are a face cu ceia ce se găseşte în natură" spune d. Gaston Bonnier, cunoscutul botanist francez.

Iată-ne, deci, mulţumiţi: viaţa a existat deapururi în univers; să nu ne mai ocupăm de origina ei!

Pentru cei ce este satisfăcut cu această soluţie, chestiunea e rezolvită: n'avem a ne ocupa de origina vieţii, cum nu ne putem ocupa ştiinţificeşte de origina materiei şi energiei universale. Pentru noi însă, care vedem în această soluţie o portiţă deschisă misticismului, problema rămîne nerezolvită prin ipotezele panspermiste. Şi iată de ce.

Prin cercetările făcute până acum, s'a stabilit că viaţa se manifestă în corpuri complexe, cu o compoziţiune chimică complicată. Multe din aceste corpuri au fost izolate, unele reproduse sintetic; s-a putut chiar izola ce e accesoriu şi ce este esenţial din aceşti compuşi chimici în manifestarea vieţii; s'au stabilit, pentru mulţi compuşi din substanţa vie, condiţiunile de formare, încît n'avem nici un cuvînt să ne îndoim că aceste corpuri au luat naştere în cursul evoluţiunii pămîntului.

Se poate, pe de altă parte, socoti ca un fapt deplin cîştigat, că toate corpurile compuse, ce iau parte la alcătuirea coajei globului, au suferit şi sufăr o continuă prefacere, o neîntreruptă evoluţiune, şi nu mai poate fi o ipoteză hazardată concepţiunea modernă asupra compoziţiunii planetei noastre pe cînd făcea parte din nebuloasa solară: în nebuloasă materia era disociată, redusă la elemente, nu avea compuşii ce caracterizează astăzi globul nostru.

A admite că un corp compus şi complex, cum sînt corpurile vii, a existat înainte de formarea pămîntului, şi că nu e admisibil ca el să se fi format în cursul evoluţiei acestei planete, mi se pare tot aşa de neinţăles caşi cînd mi s'ar afirma că silicia, argila, apa, etc., sînt fără început şi fără sfîrşit ca silicie, argilă, apă!

Partizanii panspermismului vor socoti prea simplistă această argumentare; ea se impune totuş oricui e lipsit de prejudecăţi metafizice ori creatiste.

In vreme ce panspermiştii înlătură diferite obiecţii pentru a dovedi continuitatea vieţii în univers, fără a se ocupa de origina vieţii, partizanii *generaţiunii spontanee* cîştigă tot mai mult teren, prin cunoaşterea cît mai amănunţită a formării pe cale sintetică a atîtor combinaţiuni chimice, care iau parte la alcătuirea materiei vii.

Substanţa ce alcătueşte corpurile vii cuprinde un mic număr de elemente chimice, între care principale sînt: Carbonul (C), Hidrogenul (H), Oxigenul (O), Azotul (Az) şi Fosforul (P). Aceste elemente pot forma mii şi mii de combinaţiuni, din care unele n'au Azot, altele au Azot. Cele care au Azot s'au dovedit mai indispensabile în substanţa vie. Aceste combinaţiuni constitue albuminele cu structura complexă şi

cu mare mobilitate chimică. Intre aceste combinaţii azotoase, precum şi între ele şi substanţele din lumea externă, se petrec fel de fel de reacţiuni, din care rezultă manifestările vieţii.

Această afirmare este, desigur, ipotetică; dar, până acum n'avem nici un temeiu să admitem că există viaţa acolo unde sînt cu neputinţă reacţiuni chimice; ba, din contra.

Mai mult. In manifestările vieţii se pot urmări, cum am mai spus, accelerări şi domoliri, prin forţe externe, întocmai ca şi în reacţiunile chimice asupra corpurilor neorganice şi organice.

E drept că chimia este încă departe de a spera să prepare vreuna din substanţele azotoase care să prezinte manifestările vieţii; dar aceasta nu ne îndreptăţeşte să tăgăduim origina terestră—prin generaţiune spontanee—a substanţei vii de pe globul nostru, precum nu putem tăgădui origina terestră a diamantului, pentru motivul că încercările de până acum n'au reuşit să-l reproducă tocmai aşa cum e în natură.

Ipotezele mai vechi asupra generaţiunii spontanee—care susţineau apariţia spontanee a infuzorilor şi bacteriilor în diferite materii organice—au fost distruse de experienţele lui Pasteur, experienţe care au pus bazele microbiologiei. Ipotezele mai nouă admit că materia vie s'a născut într'o oarecare fază în istoria pămîntului şi că e posibil să se formeze chiar azi pe fundul oceanelor, dar sub formele cele mai simple, mai simple chiar ca forma moneră a lui Haekel. Evident că prima substanţă vie a avut formele cele mai simple pe care le putem bănui; totuşi nici una din ipotezele de până acum n-a stabilit în chip aşa de convingător trecerea dela substanţa neorganică spre materia vie, cum o face o ipoteză recentă a învăţatului *Merejkovski*, pe care-l rezumez, după revista *Biologica*, în cele ce urmează:

Merejkovski nu se serveşte de ipoteze pentru a ajunge la concluziile sale, ci pleacă dela fapte cunoscute şi controlabile. Iată seria argumentărilor sale.

1) Sînt atîte protoplasme cîte organisme, căci orice organism diferă de altul prin anume calităţi cuprinse în protoplasma sa.

2) Oricît de mare ar fi numărul soiurilor de protoplasmă, le putem totuşi grupa în două categorii principale şi anume: *mycoplasma* şi *amœboplasma*, categorii care diferă prin proprietăţi esenţiale, întru atît încît în natura organică nu putem vorbi de unitate, ci de dualitate. Amœboplasma caracterizează animalele şi vegetalele; mycoplasma, bacteriile, ciupercile şi algele albastre (cianoficeele).

3) Una, amœboplasma, nu poate trăi fără oxigen; mycoplasma vieţueşte şi fără oxigen. Am putea, deci, admite că începutul vieţii se face cu fiinţe anaerobe (ce n'au necesitate de oxigen) şi că numai un mic număr de organisme formate din mycoplasmă s'au adoptat vieţii aerobe.

4) Altă deosebire e rezistenţa la temperaturi înalte. La animale

şi vegetale, şi chiar la cele mai inferioare, protoplasma se distruge în genere la temperaturi mai mari de 45°, şi temperatura cea mai convenabilă e de 25—35°: pe cînd mycoplasma rezistă la temperaturi mult mai înalte. Astfel sînt alge albastre, cum e *Oscilaria*, care prosperă în ape termale a căror temperatură ajunge 90—94°. Multe bacterii au nevoe de 60—70° pentru a vieţui în condiţiuni bune şi mor la 40—45°. In particular rezistenţi sînt sporii unor bacterii, care supuşi o oră la temperatura de 100—150° şi-au păstrat întreaga lor vitalitate. Această rezistenţă la căldură dovedeşte că mycoplasma are o structură diferită de amœboplasmă.

5) O diferenţă şi mai importantă între mycoplasmă şi amœboplasmă e în privinţa asimilaţiunii. Prima, mycoplasma, poate face sinteza substanţelor albuminoide pe care le prepară din compuşi neorganici foarte simpli (apă, săruri, acid carbonic), pecînd amœboplasma nu poate trăi decît primind din afară substanţe albuminoide formate gata. Dacă plantele au şi ele putinţa să sintetizeze materii albuminoide, aceasta se datoreşte granulilor de clorofil, care sînt *nişte organisme mycoplasmice ce convieţuesc*, trăesc în simbioză cum se spune, *cu amœboplasma*. Celula vegetală respiră şi se hrăneşte tocmai ca o celulă animală, cu această simplă diferenţă că animalele primesc din exterior alimentele lor organice, pecînd plantele le primesc din interior, pentrucă în ele sînt granulii de clorofil (chromatoforii) care o prepară.

6) O substanţă indispensabilă organismelor este azotul, pe care imensa majoritate a fiinţelor îl iau din săruri, nu din aer ori din apă, ca metaloid. Bacteriile sînt însă capabile să asimileze azotul din aer, pentru a fabrica materii albuminoide; ele asimilează de asemene amoniac şi azotaţii din pămînt. Se cunosc apoi bacterii care extrag carbon din acidul carbonic, fără să aibă în ele materie verde, clorofil.

Prin activitatea acestei lumi microscopice se prepară, pe fundul mărilor şi lacurilor, substanţe azotoase. Această proprietate a mycoplasmei ne îndreptăţeşte a socoti chromatoforii ca formaţi de mycoplasmă, lucru ce s'a dovedit de altfel şi direct, experimental.

7) Din punct de vedere al compoziţiunii chimice, mycoplasma are mai mult fosfor. Tot aşa şi nucleii celulelor, care sînt formaţi din mycoplasmă. Această constatare lămureşte rezistenţa cea mare a nucleilor fie sucurilor digestive, fie diverşilor agenţi distructivi, precum şi rolul foarte însemnat al lor în nutrirea şi regenerarea protoplasmei celulare, respectiv amœboplasmei.

8) Rezistenţa mycoplasmei la otrăvuri este surprinzătoare, pecînd amœboplasma e foarte delicată. Pecînd, de pildă, fiinţele amœboide predomină în ape pure, în cele murdare stăpînesc mycoidele, care nu sînt supărate de toxinele putrefacţiunilor, aşa că în aceste ape numai ele predomină. Sublimatul ucide un organism cînd ajunge $^{1}/_{4000}$ din greutatea acelui organism; pecînd mycoplasma rezistă chiar la o pro-

porție de $^1/_{100}$. Mycoidele rezistă apoi la acțiunea coagulantă a alcoolului absolut, la soluțiuni de sulfat de cupru, la acțiunea hidrogenului sulfurat. Mai mult: sint unele bacterii care se nutresc cu violenta otravă cianura de potasiu, din care extrag azotul care le este necesar.

Din toate diferențele constatate, rezultă că mycoplasma e ceva mai grosolană, mai primitivă ca amœboplasma și că a apărut într'o epocă mai timpurie în istoria globului.

In istoria pămîntului se pot deosebi 4 faze:

I. După desprinderea din soare, multă vreme globul terestru a fost incandescent. II. Mai apoi a prins o coajă solidă, dar care era încă ferbinte, așa că apa, ce era în vapori în atmosferă, nu s'a putut depune. In această fază pămîntul era complect uscat. III. Cu timpul pe suprafața pămîntului se depune apa condensată, însă multă vreme ea avu temperaturi între 50 și 100°; poate și mai mult, ținînd samă că presiunea atmosferică era mai mare ca cea actuală. IV. In sfîrșit, temperatura apei scade sub 50° și mările devin mediu prielnic pentru tot felul de organisme.

In toate fazele prin care a trecut pămîntul s'au produs tot felul de reacțiuni chimice, din care a rezultat scoarța de astăzi. Este sigur că chiar din prima fază s'au format combinațiuni între azot și carbon, așa numitele grupe de cianogen, care au intrat în unire cu alte elemente, ca oxigenul, hidrogenul, sulful. Chimia a stabilit că aceste grupe de cianogen, acești radicali cianogenici, iau naștere la temperaturi înalte. Cum radicalii aceștia se găsesc în compoziția albuminoidelor, se înțelege importanța apariției lor. In faza a III-a a istoriei globului, adică atunci cînd în reacțiune a intrat și apa licidă caldă, a putut apărea și mycoplasma. In această apă ferbinte, săturată cu mulțime de săruri, unde se petreceau reacțiuni energice, radicalii cianogenici au realizat combinațiunile prin reacțiunile căror s'a manifestat viața, sub aspectele ei cele mai puțin variate. Condițiunile în care a luat naștere mycoplasma explică astfel ușor proprietățile sale și mai ales rezistența ei la agenții fizici și chimici.

Primele organisme au fost bacteriile, ce foiau în aceste mări calde și făceau sinteza directă a albuminei și hidraților de carbon (amidon, celuloză) din substanțe neorganice, minerale. Aceste organisme n'aveau trebuință de oxigen, pe care nici nu l-ar fi găsit de altfel în apele calde. Firește că aceste organisme primitive au mai suferit oarecare schimbări, totuși bacteriile actuale își mai păstrează încă mai toate proprietățile necesare acestui fel de viață.

Vreme de mii de ani, și poate mii de secole, bacteriile fură singurele ființe pe pămînt, mai apoi s-au născut organisme mai superioare: ciupercile și algele albastre.

„Această teorie are avantajul să ne arate că nu e lacună între formarea — la foarte mari temperaturi — a radicalilor protoplasmici și naște-

rea ființelor vii. Intr'o epocă în care polii terestri erau destul de reci pentru a se condensa apa, temperatura era destul de înaltă la ecvator pentru a se putea forma acești radicali cianogenici, care, în contact cu apa ferbinte, dădură naștere primelor globuli de protoplasmă.

„Mai tîrziu numai, cînd temperatura apei căzu sub 50° și cînd substanțe organice se acumulaseră sub forma de bacterii, s'a putut constitui și amœboplasma. Ea apare sub forma de corpusculi lipsiți de nucleu, sub forma de *monere*, care se tîrau pe fundul apelor și consumau bacterii.

„Să se presupună că, în unele cazuri, aceste bacterii au rezistat sucurilor digestive ale monerelor; ele au putut trăi, în acest caz, în interiorul acestora și au convețuit. Grupîndu-se la centru au constituit nucleii. Odată această simbioză de myco- și amœboplasmă realizată, organismele au evoluat spre alte forme mai superioare dînd regnul animal actual.

„Algele albastre (cianoficeele) provenite din perfecționarea bacteriilor prin desvoltarea pigmentului verde, clorofilei, au putut pătrunde și ele în organismele nou formate, dînd naștere la o nouă categorie de ființe, plantelor".

M'am abătut inadins foarte puțin dela rezumatul lucrării lui Merejkovski, făcut în revista *Biologica*, de cunoscutul și mult regretatul naturalist Laloy, spre a nu omite nimic esențial din argumentarea autorului. Din acest rezumat se vede ce puțin loc iau, în teoria autorului asupra generației spontanee, ipotezele necontrolate. El se sprijină pe fapte cunoscute și pe date verificabile, ceia ce face teoria foarte seducătoare.

In orice caz, mi se pare că e mai în concordanță cu concepțiunile noastre asupra constituției materiei și a fazelor de evoluție terestră, această teorie a generațiunii spontanee, decît toate ipotezele grandioase ale panspermiștilor.

Evident că ultimul cuvînt nu s'a spus și nu se va spune multă vreme în această chestiune extrem de dificilă, dar teoria lui Merejkovski are marele avantaj de a fi simplă și în concordanță cu faptele cunoscute. Sperăm că va fi și fecundă, adică va provoca noi și variate cercetări de control, ceia ce nu va putea provoca vreodată una ori alta din ipotezele panspermiste.

Până la argumente mai convingătoare din celalt cîmp, trebue să rămînem cu convingerea că viața terestră a putut lua naștere chiar pe pămînt, din elementele lui constitutive și cu energiile fizico-chimice universale.

*

Note și informațiuni

Meteoritele sînt sfărmăturile unei luni. D. Stanislas Meunier, geologul dela Muzeul de istorie naturală din Paris, bazat pe constituția

meteoritelor—pietrelor ce cad din cer—şi pe neperiodicitatea căderei lor, crede că nu e nici un raport între meteorite şi stelele căzătoare.

Aceste din urmă sînt—precum a dovedit Schiaparelli şi alţii—sfărămături din comete, sfărămături ce roesc în jurul soarelui pe drumul urmat altă dată de cometă. (Pentru detalii vezi „V. R". vol. 17, pag. 107). Cînd aceste sfărămături intră în zona de atracţie terestră, ele es din orbita lor şi produc *ploile de stele*, cu o periodicitate calculată.

Meteoritele, din contra, cad fără nici un fel de periodicitate şi în compoziţiunea lor petrografică e prea mare asemănare cu a unor roci terestre, pentru a le atribui origina stelelor căzătoare. Meunier crede că meteoritele sînt sfărămături ale unui satelit pămîntesc, ale unei luni care s'ar fi răcit mai curînd ca cea pe care o cîntă poeţii astăzi, şi s'ar fi sfărămat de mult. Prin meteoritele de azi vechea lună ne restitue, sub forma de pietre, materia pe care o luase deslipindu-se de globul nostru în timpul tinereţei sale.

Efectele avortive ale radiului. Profesorul O. Hertwig, embriologul celebru din Berlin, a studiat efectele radiului asupra ouălor de arici de mare şi de broască, şi a observat că emanaţiunile acestui metal produc modificarea desvoltării şi alterarea profundă a embrionului.

Expunînd ouă fecundate de broască la acţiunea radiului, desvoltarea n'a mers decît până la faza de mură *(morula)*.

Dacă expunea însă numai spermatozoizi ori numai ovuli şi apoi fecunda un element neinfluenţat de radiu cu altul influenţat, atunci desvoltarea embrionului progresa mai mult, până la starea de mormoloc, dînd însă naştere unui mormoloc chircit şi deformat, deşi păstrînd caracterele principale ale embrionului normal. Aceşti embrioni n'avură însă viaţă.

Aceste experienţe dovedesc că desvoltarea unui ou nu este „desfăşurarea fatală şi necesară a unei serii de stadii inscrise de mai înainte în substanţa sa şi îndeplinindu-se după legi fatale, independente de condiţiunile exterioare. Din contra, desvoltarea tipică nu se realizează decît dacă condiţiunile exterioare nu trec de oarecare valoare medie; variaţiunile externe prea mari produc considerabile transformări în desvoltarea embrionară" (*Biologica*, 15 Iunie).

Rolul vederii în orientarea porumbeilor. Asupra instinctului orientării porumbeilor, s-au făcut, în cei din urmă 10 ani, tot felul de studii experimentale, cu un program alcătuit de somităţi ca A. Giard, E. Marey ş. a. Din aceste studii rezultă că porumbelul îşi ia direcţia după anumite puncte de orientare, pe care le-a memorat în călătoriile lui în jurul coteţului sau cuibului.

Este cunoscut obiceiul porumbeilor de a sbura în cercuri tot mai largi şi mai înalte în jurul locuinţelor lor. Ei se pot depărta cu zeci şi sute de kilometri şi se urcă chiar până la 7000 m. Işi poate cineva în-

chipui ce distanţă enormă poate observa un porumbel dela această înălţime!

Că numai memoria vizuală e călăuza porumbeilor, rezultă din fel de fel de experienţe. Astfel porumbeii rătăcesc, dacă, duşi la oarecare depărtări înainte de a ninge, sînt lăsaţi liberi după ce ninsoarea a schimbat aspectul mediului cercetat şi cunoscut de ei.

Porumbeii legaţi la ochi sau orbiţi rătăcesc, pe cînd cei la care s'a distrus urechea se întorc la coteţul lor.

Intre mijloacele de orientare nu servesc numai obiecte şi configuraţii, ci şi alţi porumbei cu care au făcut cumva cunoştinţă cei lăsaţi liberi departe de locul lor. Dacă în sborul său de cercetare un porumbel zăreşte pe unul din cunoştinţele sale, el îşi ia imediat direcţia.

S'a mai dovedit că cu cît experienţa personală a porumbelului e mai întinsă, cu atît şi distanţa dela care se poate orienta e mai mare.

Prin aceste experienţe s'au înlăturat o mulţime de ipoteze, cum e acea a unui fel de atracţie magnetică spre cuib, ori a unei sensibilităţi particulare a sacilor aerieni.

Fiecărui dintre noi i s'a întîmplat să găsească un ou cu două gălbănuşuri; numai embriologul american Patterson avu însă ocazia să găsească un ou dublu, adică un ou mare ce închidea în el, pe lîngă gălbănuşul lui, şi un alt ou complect, un alt ou cu gălbănuş, albuş şi coajă, ca toate ouăle.

Inainte de a da explicaţia acestui caz extraordinar, să vedem cum se formează un ou de găină.

In ovarul găinii se formează numai gălbănuşul, celula ou, oul adevărat, cum se vede în orice găină cenătuită, pe vremea ouatului mai ales. Cît e pe ovar, gălbănuşul e învălit de o peliţă; aceasta se rupe însă cînd gălbănuşul e deplin format şi oul, încă nefecundat, cade într'un canal, în *oviduct*, prin care e împins în afară. Pe drum, în acest canal, oul e fecundat şi capătă în juru-i albuşul fabricat de glande speciale ale oviductului, apoi capătă pieliţa ce înveleşte albuşul, şi în urmă, aproape de a ajunge în cloac, coaja pietroasă.

Ouăle cu două gălbănuşuri rezultă din ruperea de odată a două folicule. Gălbănuşurile intră deodată în oviduct şi împinse unul lîngă altul sînt învălite într'o pătură comună de albuş şi apoi în o coajă calcaroasă. Aceste complectări se fac, cum vedem, în timpul cît oul e împins dela gura oviductului din abdomen, până spre cloac.

Pătrunderea unui ou complect—desăvîrşit deci lîngă cloac—în altul nu poate avea dar altă explicaţie decît întoarcerea acestui ou, deplin format, înapoi, spre începutul oviductului. Această întoarcere e posibilă şi iată cum. Oviductul, caşi alte organe tubuloase, are muşchi circulari şi longitudinali. Muşchii circulari, contractîndu-se în urma oului şi strîmtînd tubul, împing oul încet-încet în jos. Aşa se contractează de

pildă şi muşchii esofagului nostru pentru a împinge bolul alimentar spre stomah. Dar, precum uneori în esofagul nostru au loc mişcări contrare, îndărăt—antiperistaltice cum se chiamă—şi întorc alimente din stomah spre gură, tot astfel se pot produce mişcări antiperistaltice în oviductul găinii. Din cauza unor astfel de mişcări—a căror pricinuire rămîne de aflat—a fost întors oul gata format înapoi până s'a întîlnit cu un gălbănuş nou. Apoi, împreună au fost împinse spre cloac, căpătînd învălişul de albuş şi coaja, care de altfel nu se întărise deajuns cînd acest ou curios şi voluminos a fost expulzat.

T. A. Bădărău

Cronica agricolă

Plantele de nutreț şi semințele lor

Toată lumea ştie azi că fără vite nu se poate face plugărie şi nimeni nu tăgădueşte că vitele au nevoe de hrană îndestulătoare pentru a executa în bune condițiuni muncile, pe care le cere pămîntul. Plugarul cu tragere de inimă de meseria lui va căuta deci să aibă nutreț cît mai mult şi cît mai bun pentru vitele cu care'şi munceşte ogorul. In țara noastră hrana vitelor e alcătuită din următoarele grupe de alimente: paie (la care trebue să adăugăm şi cocenii de porumb), grăunțe (fie întregi, fie uruite), rădăcini (ca sfecle, morcovi, etc), nutrețuri verzi, borhoturi (brahă, tăeței) şi fîn. Acesta poate fi de livadă sau de luțernă, de trifoiu, de dughie, etc. Nu se poate tăgădui că trifoiul şi mai ales luțerna sînt plante binecuvîntate pentru țara noastră, dar fînul de luțernă ori de trifoiu (deşi mai bun decît fînul de dughie d. ex.) nu poate sta alături cu fînul natural, cu fînul recoltat de pe o fineață, în care cresc mai multe erburi de nutreț, de oarece acesta din urmă e mai complect. Şi cu cît o fineață va avea mai multe erburi de bună calitate, cu atît mai bun fîn va produce.

Un plugar desăvîrşit va trebui deci să cunoască plantele de nutreț. Indeletnicindu-mă de multă vreme cu aceste plante şi cu semințele lor, am de gînd să arăt pe cele mai de seamă într-o serie de cronici agricole şi încep azi cu două din ele, care se aseamănă puțin una cu alta, anume: cu coada vulpei şi timoftica.

Coada vulpei *(Alopecurus pratensis)*. Germ.: *Wiesenfuchsschwanz*; franc.: *vulpin des prés*, ital.: *coda di volpe*; engl.: *meadow fox-tail*.

In cartea lor intitulată „Cele mai bune plante de nutreț", *Stebler* şi *Schröter* raportează că această graminee a fost recomandată chiar de învățatul suedez *Linné*, ca plantă de nutreț, şi că în cartea lui, intitulată „Descrierea gramineelor" şi apărută în 1769, *Schreber* descria în mod amănunțit cultura ei.

E o graminee vivace şi a doua după vițelar (Anthoxanthum odo-

ratum), în ceia ce priveşte precocitatea. După Werner, Sinclair a recoltat la 12 April st. n. 10.719 kgr. de nutreț verde la hectar. Îi plac locurile reavăne, în care dă o producție îndestulătoare. De statură mijlocie: 60—120 c.m.. Tulpina tufoasă. Scurți stoloni subterani. Paiul, îngenunchiat jos, cu noduri bine pronunțate. Tecile foilor netede şi fără urechiuşe. Ligula tot atît de lungă cît şi lată. Florile aşezate în spic fals, sau spic panicul lung de 4—10 c.m. Spiculețele uniflorate, apărate de cîte 2 glume, care poartă peri lungi pe margini şi pe muchia mijlocie. Aceste glume sînt unite în partea de jos, ceia ce e un semn de deosebire pentru sămînța acestei graminee.

Această plantă se găseşte în toată Europa, în Siberia, în partea nordică a Africei, în America de Nord şi în Australia, unde a fost introdusă.

Fig. 1. *Un spic de Coada vulpii* (în floare)

În țara noastră se întîlneşte foarte des. În Alpi a fost găsită pînă la o înălțime de 1600 metri. Înfrățeşte puțin, dar repede. Otăveşte bine şi în pămînturile bune dă două coase. Vitele o mănîncă bine.

Înfățişarea ei se poate vedea din fig. 1.

Rabdă foarte bine asprimea ernelor geroase, dar în privința împotrivirei ei la secetă, părerile sînt împărțite.

Astfel, în sus citata lor lucrare, Stebler şi Schröter, susțin că această graminee nu se împacă deloc cu seceta, pe cîtă vreme C. şi H. Denaiffe spun că „rezistă foarte bine la frig şi la secetă".

Producțiunea ei, în ținuturile cu climă umedă, se poate socoti între 8—10 mii de kgr. fîn uscat la hectar. Autorii francezi, mai adineauri citați (Denaiffe), raportează că în anul 1895 au recoltat de pe un hectar cu pămînt foarte bun 33.700 kgr. de nutreț verde, care s'a redus la 9500 kgr. de fîn bine uscat.

După Demoor, cei doi învățați elvețieni menționează că acestei graminee îi trebuesc în total 825 grade pînă la înflorire.

Sămînța ei este alcătuită din fructe falşe, adică din spiculețe de formă ovală, lungi de 5—6 m.m. şi late de 2½—3 m.m. Culoarea e albicioasă sau cenuşie deschisă. Un punct din cele mai importante în judecarea seminței acestei graminee e greutatea absolută, adică greutatea a o mie de boabe. *Henry Settegast* a cîntărit cîte o mie de boabe din

trei probe şi anume: a) semințe pe deplin coapte, b) semințe necoapte recoltate imediat după înflorire, c) semințe recoltate înainte de înflorire (repet că prin sămînță înțelegem la această plantă spiculețele), şi a găsit că:

1000 boabe din proba	1-a	au cîntărit	0 gr.	995
1000 „ „ „	2-a	„	0 „	351
1000 „ „ „	3-a	„	0 „	599

Dacă mia de semințe din proba 3-a a fost mai grea decît cea din proba a 2-a, aceasta se explică prin faptul că în acele „semințe" se găseau şi au fost cîntărite şi anterele, care nu mai existau în semințele din proba a 2-a.

Harz menționează că

după *Jessen*	488.000	boabe trag 500 gr.
„ *Haustein*	301.000—350.000	„ „ „ „
„ *Sinclair*	342.000	„ „ „ „
„ *Lawson*	1.003.200	„ „ „ „

Un hectolitru de sămînță de Coada vulpei trage:

după *Jensen*	7 kgr.
„ *Werner*	8—9 kgr.
„ *C. şi H. Denaiffe*	14 (?) „
„ *Compain*	6—7 „

Dacă ar fi să fie semănată singură, am da la hectar 20—25 kgr. (după *Boitel, C. şi H. Denaiffe, Compain, Werner, Stebler* şi *Schröter*) sau 30—35 kgr. (după *H. Settegast*). În amestec cu alte plante se seamănă cam 5—6 kgr. la hectar.

Înfățişarea seminței se vede din fig. 2-a.

Genul *Alopecurus* mai are încă trei specii: *A. agrestis, B. arundinaceus* şi *C. geniculatus* din care numai acesta din urmă are oarecare valoare ca plantă de nutreț. Seamănă cu Coada vulpei obişnuită, dar e mai măruntă şi are spicul mai scurt şi mai subțiratic ca ea, iar paiul tare îngenunchiat jos.

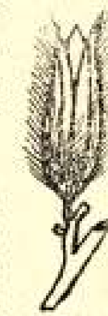

Fig. 2. *Un spiculeț de Coada vulpei mărit de 5 ori*

Timoftica *(Phleum pratense)*. Germ.: *Wiesentieschgras, Timotheegras*; franc.: *Fléole des prés*; ital.: *codatina*; engl.: *Timothy Meadow cat'stail.*

Numele genului *Phleum* vine, după *Wittmack*, dela cuvîntul grecesc *phleos*, care la Aristophanes înseamnă numele unei plante ce creştea prin mlaştini.

Numele de iarba lui Timotei vine sau dela *Timothy Hanson* sau dela *Timothy Herd*, care a stăruit mult pentru răspîndirea ei în America. În anul 1760 *Pierre Winch*, preşedintele societății de agricultură din Londra, a adus sămînță de Timoftică din America. *Werner* susține

că acest Winch era din Virginia şi că de acolo a trimes sămînţa în Anglia.

E o plantă vivace şi de statură inaltă (50—140 c. m.). Tulpina tufoasă, dreaptă. Ligula lungă şi ascuţită. Florile aşezate în spic falş, care poate ajunge la 25 c. m. lungime. Glumele ese neunite, carenate, păroase pe muchi, terminate cu două ţepi scurte.

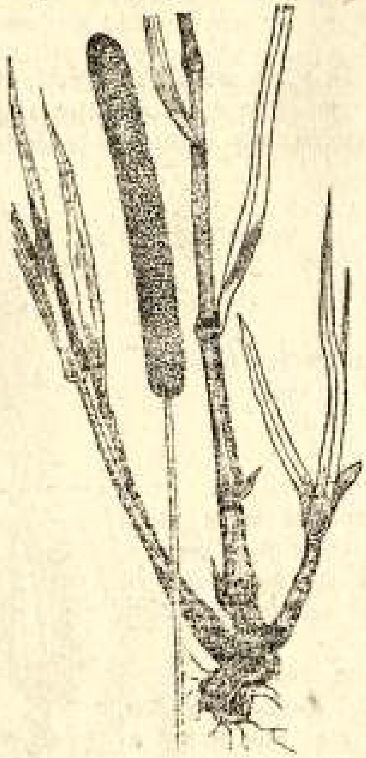

Fig. 3. *Timoftica*

Infăţişarea acestei plante se poate vedea din fig. 3.

In Alpi ajunge pînă la o înălţime de 1800 m.. In Spania s'a găsit între 2100 şi 3100 m. E cam tirzioară şi trebue tăiată până a nu înflori, căci altfel se îmbăţoşează. E foarte productivă şi se cultivă mai ales în amestec cu alte plante în mai toată Europa. Rabdă bine şi asprimele ernei şi seceta.

Sămînţa ei e ovală, acoperită cu 2 glume, de o culoare argintie lucitoare. Fiind netedă, se poate semăna cu maşina în acelaşi timp cu leguminoasele (trifoae ori luţernă). Un hectolitru cîntăreşte între 40—55 kgr.. La hectar se dă 20 kgr., cînd aceastä plantă să seamănă singură, şi 6—7—8 kgr., cind se seamănă în amestec.

De oarece între aceste două graminee descrise până aici e oarecare asemănare, pentru a înlesni cunoaşterea lor, dau după *Strecker* tabloul de mai jos, în care sînt trecute semnele prin care se deosebesc:

	Phleum	Alopecurus
Infrăţirea	Face o tufă destul de încheiată	Are scurţi stoloni
Inflorescenţa	Spic panicul cilindric, drept, aspru	Spic panicul, cilindric, moale
Spiculeţele	Stau orizontale	Stau în sus
Glumele	Nu sînt unite Muchia păroasă în sens orizontal	Sînt unite în partea lor de jos. Muchia păroasă în sus

	Ph'eum	Alopecurus
Glumelele	Amîndouă fără ţepi	Glumela superioară lipseşte. Cea inferioară păroasă la bază.
Tecile foilor	Cele de jos se destramă în fibre	Cele de jos nu se destramă în fibre
Infloreşte	Tîrziu	Foarte de vreme

In privinţa producţiunii, Timoftica e una din cele mai bune graminee.

C. Sandu-Aldea

Cronica socială

Alcoolismul în Franța

Cei ce urmăresc politica internă a Franței știu că această țară e pe cale de a îmbunătăți sistemul său de vot pentru alegerea deputaților, înlocuind împărțirea în plăși (arrondissement) cu scrutinul de listă și reprezentarea proporțională. Această schimbare va fi probabil foarte fecundă în consecințe, din care una de o importanță vitală: detronarea împăratului ocult al Franței: *circiumarul*.

Voi căuta în această cronică să supun cetitorului o serie de documente în privința consecințelor morale și sociale ale alcoolismului, și în deosebi în privința influenței alcoolismului asupra criminalității.

Mai întâi, alcoolul este el otrăvitor?

Ca răspuns, să citez o sentință, de a cărei autoritate nimeni nu se va îndoi: o declarație votată în unanimitate de către membrii academiei de medicină din Paris, în ședința sa dela 10 Martie 1903, și care sună:

1) Academia declară că toate esențele naturale sau artificiale, fără excepție, precum și toate substanțele extrase, încorporate alcoolului sau vinului, constituesc băuturi dăunătoare.

2) Academia declară că pericolul acestor băuturi rezultă atît din esențe cît și din alcoolul pe care-l conțin, și că oricare ar fi bazele lor, ele merită să fie proscrise sau, cel puțin, supratanxate în așa fel ca supratanxa să devie oarecum prohibitivă.

3) Academia semnalează în special pericolul aperitivelor, adică al băuturilor din esență și alcool, luate pe nemîncate (à jeun). Faptul că aceste băuturi sînt luate înainte de masă face ca absorbirea lor să fie mai rapidă și otrava (toxicité) mai activă.

Academia emite dorința ca să se eie măsuri eficace pentru a micșora numărul circiumelor.

Iată apoi un alt document:

Din raportul pe anul 1909 al d-rului *Magnan*,—medicul șef al serviciului admiterei în azilurile de alienați ale departamentului Senei,—către prefectul acestui departament, scoatem următoarele cifre interesante:

Din *2861* admisiuni, găsim 650 datorite direct alcoolului: 497 bărbați și 151 femei.

Alături de acest grup de simpli alcoolizați, se pune un alt grup de bolnavi, la care alcoolul a intervenit ca „ajutor" în pricinile căderei: 594 bărbați și 156 femei. Ambele grupuri reunite dau un total de 1244, adică 937 bărbați și 307 femei.

Din acest raport rezultă dar că aproape jumătate din numărul bărbaților admiși în azilurile de nebuni ale departamentului Senei, în anul 1909, au fost aduși de alcool.

Cele mai multe din documentele pe care le voi prezenta sînt scoase dintr'un raport voluminos al deputatului Ioseph Reinach, raportor al legii pentru reducerea circiumelor. Acest raport este o adevărată enciclopedie antialcoolică, căci deputatul Reinach este de 16 ani un apostol al antialcoolismului. Dacă aruncăm o privire asupra referențelor bibliografice ale acestui admirabil volum, ne convingem îndată că d. Reinach a cetit tot ce s'a scris despre alcoolism: lucrările medicale (clinice, anatomopatologice și experimentale), circulările și predicile episcopale, statistica și legislațiile internaționale, etc.

Ne cuprinde o adevărată admirație în fața acestei munci îndărătnice și neîntrerupte, care nu s'a lăsat oprită de piedicele datorite relei voinți ipocrite a forțelor parlamentare franceze de sub jugul circiumarilor.

In 1895 d. Reinach depune la Cameră primul său proect de limitare a numărului circiumelor; și numai uzîndu-se de toate șireteniile parlamentare și de complicitatea guvernului, s'a reușit a se elimina această chestiune. De data asta însă, d-sa crede că va fi mai greu ca în trecut să se reînceapă aceste manopere pentru înlăturarea proectului d-sale; căci pericolul alcoolismului a devenit mai vădit. Strigătul de alarmă se ridică sus și tare: protestațiunile societăților de propagandă și ale corpurilor savante, plîngerile repetate ale marilor administrațiuni publice, ale justiției și ale asistenței, și numai puțin plîngerile femeilor, victime nevinovate și de plîns ale acestui blăstăm...

Dacă însă atenția lumei parlamentare a fost atrasă asupra alcoolului în 1895, pericolul acestei otrăvi a fost arătat cu mult mai înainte.

In 1848, un medic suedez Magnus Hus a adresat academiei de medicină o lucrare care pentru prima dată întrebuința cuvîntul *alcoolism* și descria, tot pentru întâia oară, ravagiile pe care această boală le face la popoarele dela Nord. „In Franța, zicea raportul academiei de medicină asupra acestei lucrări, avem prea mulți bețivi dar n'avem alcoolici".

Unul din documentele cele mai mişcătoare din volumul d-lui Reinach este un extras de proces-verbal din şedinţa academiei de medicină din 1871, pe vremea asediului Parisului.

Chauffard luînd cuvîntul zise:

„Cu toate grijile şi tristeţile momentelor de faţă, academia nu poate avea o preocupaţie mai legitimă decît aceia de a studia marile calamităţi care ameninţă prosperitatea rasei noastre, desvoltarea sa fizică, forţele sale de expansiune şi de rezistenţă. După discuţia asupra tuberculozei, am avut desbaterea asupra mortalităţii copiilor de ţîţă. Aceste desbateri abia se sfîrşesc şi se pune chestia alcoolismului. Tuberculoza, mortalitatea nou-născuţilor, alcoolismul, acestea sînt poate cauzele cele mai active de distrucţiune şi de slăbire a poporului nostru, mai cu samă a populaţiei lucrătoare şi orăşăneşti. De aceia nu trebue să atribuim unui concurs de circonstanţe întîmplătoare acest dublu fapt că asemenea chestiuni sînt aduse în faţa academiei, şi că ele suscită o lungă desbatere, aşi putea zice aproape o tulburare îndemnătoare de muncă. Forţa lucrurilor o vrea astfel; conştiinţa pericolelor publice, sentimentul datoriei şi misiunii sale, împing şi susţin academia în această cale de studii şi cercetări. De ar consacra numai şi ar pune în plină lumină importanţa dureroasă a acestor chestiuni, de n'ar face decît să cheme pe toţi medicii să se unească contra relelor care devoră atîtea vieţi omeneşti, Academia ar îndeplini o misiune foarte necesară, misiune în acelaşi timp ştiinţifică şi socială şi care este într'adevăr a ei".

Broca termină discuţia prin aceste cuvinte: „Bolile care apar într'o ţară pentru întâia dată sînt deosebit de periculoase. Populaţii întregi pot fi nimicite de această calamitate".

Toate naţiunile Europei au fost pe rînd copleşite de această ciumă. Dela începutul crizei care a urmat vulgarizării alcoolului industrial şi liberării negoţului băuturilor, Elveţianii, care sînt observatori buni, au băgat de seamă imediat răul: „Graţie temperamentului francez, scria autorul unui raport oficial, a fost de ajuns ca Franţa să consume o cantitate de alcool mică, relativ cu cea consumată de alte ţări, ca să se producă perturbaţiuni comparativ foarte simţitoare în viaţa ei individuală şi socială". Asta în 1884; ori de atunci alcoolismul a făcut paşi uriaşi.

Iată, după Maurel, diversele etape ale decadenţei alcoolice. „In prima generaţie: imoralitate, depravare, exces alcoolic, abrutizare morală. La a doua generaţie: beţie ereditară, accese maniace, paralizie generală. La a treia generaţie: sobrietate, tendinţi la ipohondrie, lipemanie (un fel de nebunie sombră care duce des la sinucidere), idei sistematice de persecuţie, tendinţe de omucidere. La a patra generaţie: inteligenţa puţin desvoltată, primele accese de manie la 16 ani, stupiditate, trecere la idioţie şi în definitiv stingerea probabilă a rasei".

Diogene a spus într'o zi unui tînăr destrăbălat: „Tinere, tatăl tău te-a procreat fiind beat".

Iată concluzia lui Legrain: „Alcoolul fiind o cauză de mortalitate precoce, trebue să fie privit ca unul din agenţii cei mai puternici ai depopulaţiei. Urmaşii alcoolicilor, din cauza slăbiciunii lor înăscute, oferă o înclinare către tuberculoză. Cîte lepădături omeneşti, atîtea pierderi pentru societate care are trebuinţă, pentru lupta ei colectivă, de reînoirea necontenită a unităţilor sale muncitoare. Astfel, îndoita înrîurire dizolvantă a otrăvirii alcoolice: abrutizarea înceată, dar fatală a individului, şi sterilitatea intelectuală şi fizică a rasei, adică coborîrea nivelului intelectual şi depopulaţia".

Dr. Combemale a făcut tabloul genealogic al unei familii de alcoolici:

Dintr'o căsătorie în care tatăl a fost băutor timp de cîţiva ani, lăsîndu-se de băut după însurătoare, iar mama alcoolică detracată, însă amîndoi soţii coborîtori din părinţi sănătoşi, s'au născut 11 (unsprezece) copii, din care şapte fete moarte de convulsiuni, două fete idioate, una din ele epileptică, doi fii sănătoşi, sobri. Primul a rămas neînsurat, al doilea însă a avut ca descendenţă: doi fii gemeni idioţi, impulsivi, şi alţi doi, morţi cîteva zile după naştere.

In manifestul Ligei naţionale contra alcoolismului găsesc următoarele date citate după Etscheverria:

Descendenţa a 68 alcoolici bărbaţi şi 47 alcoolici femei a fost de 476 copii, împărţiţi astfel: 3 surzi, 3 sinucişi, 5 ataxici, 7 paralitici generali, 9 ciorcici, 13 idioţi din naştere, 19 nebuni, 23 născuţi morţi, 23 paralitici, 16 isterici, 87 felurite afecţiuni, 96 epileptici, 107 morţi de convulsiuni infantile, 79 sănătoşi.

De o jumătate de veac numărul sinuciderilor în Franţa creşte într'un mod constant: 2000 la 1830, 4000 la 1860, 9000 la 1890, 10.000 în anul 1894. In departamentele (judeţele) cu distilerii (bouilleries), unde debitul clandestin există pe lîngă cel patentat, alcoolismul e mai mare şi sinuciderile mai multe. Pe cînd dela 1881 la 1900 mijlocia generală a sinuciderilor în toată Franţa era de 11—12 la 100.000 locuitori, *ea era de 18—39 în Sena inferioară, de 18—40 în l'Eure, de 9—22 în Calvados, de 5—13 în la Manche şi de 6—17 în l'Orne.* Creşterea sinuciderilor urmează dar creşterea alcoolismului şi-i probabil că numărul sinuciderilor datorite alcoolului se ridică în Franţa la vre-o 30%.

Din statisticele grefierului Marambat dela închisoarea St. Pélagie, rezultă că din 100 deţinuţi, jumătate din condamnaţii pentru omor, viol, atentat la pudoare, mai mult de ¾ din condamnaţii pentru lovituri, răniri, rebeliune în contra agenţilor forţei publice, ²/₃ din recidivişti, erau alcoolici inveteraţi. Anchetele lui Baër, Lang, Basco, au dat aceleaşi rezultate pentru Austria, Germania, Elveţia, Olanda şi Statele-Unite. Acestea nu erau totuşi decît sondagii făcute într'un mic număr de închisori de către cîţiva criminalişti şi medici. Valoarea „crimogenă" a alco-

olului, după formula expresivă a lui Legrain, nu era contestabilă, dar rămînea imprecisă, pentrucă observațiile aveau ca obiect un mic număr de indivizi. Contrar de ce credea opinia publică, din socotelile generale ale administrației justiției criminale rezultă că numărul asasinatelor și omorurilor cu aparențe de motiv, nu numai că nu a crescut de zeci de ani încoace, dar a scăzut chiar.

Dela 1888 pină la 1897, totalul omorurilor comise cu premeditație și *guet-apens*, sau însoțite de altă crimă, *pasibile prin urmare de pedeapsa cu moarte*, a fost de 3066; în cei 10 ani următori a scăzut la 2608. Mijlocia descreșterei (din 5 în 5 ani) a fost de 224, 212, 175 și 159. Din contra, numărul omorurilor simple, adică neprecedate, însoțite sau urmate de altă crimă, se ridică cu 948 în prima perioadă și cu 1441 în perioada a doua.

Creșterea îndrăznelei acestor rău-făcători prin aplicația mai puțin frequentă a pedepsei cu moarte, nu poate explica această înmulțire a „omorurilor spontanee", acestea nefiind pedepsite cu moarte. Singura explicare este abuzul excesiv de spirtoase; de asemenea și creșterea cazurilor de lovituri și răniri nu se poate explica decît cu progresul alcoolismului.

Din ancheta lui Claude (des Vosges) asupra alienației mentale în raporturile sale cu alcoolismul în perioada dela 1860 la 1885, reesă că din 86.593 bărbați internați în acești 25 ani 16.932, adică 21%, erau atinși de alcoolism și datorau tulburările lor mentale direct alcoolismului.

*

Iată acum ce reprezintă în Franța pericolul alcoolic din punctul de vedere economic.

Intăi, ce costă alcoolul?

Socotind la 300 fr. hectolitrul la debitanți,—consumația anuală de 4 milioane hectolitri taxați și de cel puțin 1 milion de hectolitri de rachiu de 50 grade la destilatori (bouilleurs de crû), ne dă un total de *un miliard și jumătate* de fr. pe an.

S'a calculat că de ar renunța lucrătorii englezi la alcool, ar putea să ajungă în 20 ani stăpîni pe toate manufacturile unde nu-s decît salariați. Tot așa minerii din St. Etienne ar putea să răscumpere în cițiva ani un număr îndestul de mare de acțiuni, ca să aibă o înriurire decizivă asupra hotărîrilor în ceia ce privește lucrul lor. Socialistul belgian Vandervelde susține că suma cheltuită de salariații belgi pentru rachiu este deopotrivă de mare cu mărirea de salarii cu greu cîștigată în aceiași perioadă de timp.

Alcoolul aduce statului francez un venit de 400.000 fr. pe an; comunelor și județelor cam tot atita. Acesta e motivul pentru care un ministru s'a opus la 1904, în mod ipocrit, oricărei măsuri antialcoolice. Lașitatea asta se explică numai prin frica de cîrciumar, care este marele elector, căci suma încasată de stat nu-i mai mare ca aceia care, tot de pe urma alcoolului, îngreuiază budgetele naționale, județene și comunale: administrațiile mari, ca justiția, asistența publică,[1] marina, etc., dau mărturie că echilibrul budgetului invocat în contra măsurilor antialcoolice nu-i decît un sofism.

Cea mai mare pagubă economică pe care o pricinuește alcoolul, stă în coborîrea valorii intrinsecă a lucrătorului. Un alcoolic nu produce nimica bun pe nici un teren.

„*Alfred de Musset*, care se deda absintului, n'a mai scris aproape nimic după vrista de 37 ani și a murit la 47 ani. *Verlaine* a scris cele mai frumoase poezii ale sale în tinereță; cînd a murit în 1896, nu mai era decît un biet bețiv cu idei obscure și copilărești. *Hoffmann*, creatorul nuvelei fantastice, devine repede obscur și nebulos. Opere proaste urmează celor bune scrise în tinereță, și el moare la 46 ani. *Edgar Poë*, care a scris cele mai bune povestiri ale sale înainte sau după o criză de delirium tremens, a murit de asemenea la 46 de ani, în urma unui exces bachic. Toți scriitorii, remarcabili prin durata operelor și vieții lor, au fost sobri".

„Intr'un personal numeros de 400 lucrători ne este greu să găsim cițiva tineri capabili de a învăța meșteșugul de tipograf sau ajusteur. Cea mai mică inițiativă le este cu neputință. Cea mai mică răspundere e prea grea pentru dînșii, preferă să 'mpingă o roabă decît să lucreze un meșteșug. Nivelul intelectual scade repede cași de altfel mărimea trupului. Voi cita o familie tip (bunicul, fiul și copiii acestuia, toți bețivi), în care inteligența și îndemînarea la meșteșug scade la fiecare generație: nepoții sînt simpli salahori în aceiași întreprindere și n'ar vrea să primească altă treabă. Bunicul era ca înălțime deasupra mijlociei, tatăl e sub mijlocie, iar copiii acestuia sînt închirciți, slabi, aproape pitici".

O altă familie: „bunicul era căruțaș și munca asta cerea îngrijire și atenție. Fiul acestuia a început prin a-l înlocui, dar a fost silit să părăsească această ocupație și să devie simplu salahor. Nepotul n'a putut fi decît un salahor prost, încît tatăl său era forțat să-i ia locul de cîte ori trebuia să facă vre-o treabă care cerea oarecare îngrijire".

*

Există însă mijloace de luptă în contra alcoolismului?

Aproape toate țările au luat măsuri contra alcoolismului. Există un mijloc care a reușit în mod absolut, căci a permis țărilor care l-au întrebuințat și care erau din cele mai alcoolizate, să cadă dela primul la ultimul rang al țărilor alcoolice. E procedeul aplicat în mod așa de e-

1) In Franța asistența publică întreține mai toate spitalele, ospiciile de nebuni, azilurile, etc..

nergic de Suedia și Norvegia și care-se chiamă *procedeul Gottemborg*, după numele orașului care l-a întrebuințat pentru întăia dată.

Iată în ce constă: municipalitățile eliberează licențe debitelor de băuturi, dar numai în urma unui vot al locuitorilor acelei comune,—și *femeile iau parte la vot*. De asemenea s'au constituit societăți filantropice care obțin aceste concesiuni și exploatează licențele. Acționarii iau drept ciștig dobînda de 5—6%, restul e împărțit între comună și instituțiunile de binefacere. In aceste circiume se vînd însă și băuturi igienice, precum și mîncări. Cei tocmiți să administreze aceste circiumi ale companiei concesionare sînt interesați la vînzarea băuturilor igienice și a mîncărilor, dar nu ciștigă nimic din vînzarea băuturilor alcoolice. Mai puțin eficace s'au arătat celelalte măsuri ca: monopolul alcoolului în Rusia și Elveția, scumpirea licenței în Anglia, sau diferite alte procedee ca în Belgia și America. Cantitatea alcoolului consumat în aceste țări a rămas staționară.

D. Reinach a supus Camerei franceze alte două proecte de lege: unul contra rafinăriilor (bouilleurs de crû*) și alta pentru suprimarea absintului.

Amîndouă aceste proecte ar da rezultate bune și iată de ce. Mai întăi, distilatorul din categoria numită e fraudant prin definiție. Un președinte al Republicei Franceze a zis odată în cursul unui consiliu de miniștri: „cine zice bouilleur de crû zice fraudant" și cum cineva din miniștri a vrut să protesteze, l-a oprit cu un gest, adăugînd: „nu insistați, sînt și eu bouilleur de crû"! Toți cei care s'au ridicat în contra privilegiului acestei categorii de distilatori au spus că acest prilegiului e tot așa de neertat ca celelalte, fiind în contrazicire cu principiul egalității tuturor în fața legii. Acești fraudanți devin prin forța lucrurilor apostolii alcoolismului. Numărul lor s'a triplat în cîțiva ani *și a trecut dela 300.000 la un milion*. Țărani care nu produceau de loc fructe bune de transformat în alcool, văzînd ce ciștigă acești distilatori prin otrăvirea concetățenilor și frustarea budgetului, s'au pus și ei să facă plantațiuni pentru a deveni distilatori. Intre alte chipuri de a propaga beția, ei se servesc de rachiu ca monedă de schimb, în special pentru munca salariaților. Aceștia găsesc un avantaj în acest schimb, rachiul venindu-le astfel mai eftin și putînd prin urmare bea mai mult.

Absintul face mai cu seamă la oraș victime numeroase și cei care au fost prin Franța știu cîtă consumație se face la ora „aperitivelor" din această mixtură tulbure pe care academia de medicină a declarat-o în diferite rînduri ca cea mai periculoasă din varietățile de spirtoase.

Proectul d-lui Reinach, actualmente în discuția Senatului, asupra reglementării și reducerei numărului circiumelor, constă în aceia că nu va mai fi permis de a deschide circiume noi în localitățile unde există

*) Bouilleur de crû e acela care distilează producțiile recoltei sale. Aceștia sînt scutiți de plata impozitelor la care e supus alcoolul în Franța.

mai mult decît o circiumă la 300 locuitori. (Acuma, în anumite regiuni ale Franței, există cîte o circiumă la 37 locuitori). Pănă cînd o s'ajungă la această proporție, orice debit de bături care din orice cauză va fi închis mai mult de un an (faliment, caz de moarte, etc.), nu va mai putea fi redeschis.

Acest proect a fost bine primit de Senatul francez; dar chiar de va trece și la Cameră, fără prea multe amendamente, care să micșureze încă mica eficacitate a acestei legi, cu schimbarea sistemului de vot și în urma agitației crescînde în contra acestei epidemii, sîntem încredințați că Franța, care a făcut atîtea revoluții fertile în urmări pentru omenirea întreagă, va găsi în curînd energia necesară să distrugă și acest dușman, care pune stavilă la realizarea visului ei de înfrățire a popoarelor.

Lucilius

MISCELLANEA

Puţină „politică"

Intr'o revistă socialistă, cetim această frază:

„Mai multă şolticărie unită cu o mai vădită rea credinţă n'a unit „d. Ibrăileanu nici in juneţea d-sale cind făcea pe socialistul".

Noi nu obişnuim să discutăm cu presa socialdemocrată, dar de data asta nu putem rezista ispitei.

„D. Ibrăileanu"!

Notiţa din „Viaţa Romînească", care a supărat pe autorul anonim socialdemocrat, este iscălită: „P. Nicanor et Co.", şi *nu* „Ibrăileanu". Directorii revistei in care a apărut notiţa lui P. Nicanor et Co. sint d-nii Stere şi Cantacuzino, şi *nu* d. Ibrăileanu.

Delicateţa şi cele mai elementare îndatoriri ale publicisticei să fie oare nişte însuşiri burgheze atit de repugnante reformatorilor noştri?

Aşa dar, d. Ibrăileanu, nici in vremea cind era socialist, n'a unit cu „reaua credinţă" mai multă „şolticărie"...

Oare ştie anonimul socialdemocrat ce lucru mare a spus?

Sub forma cea mai scurtă—şi ar fi fost şi cea mai lapidară, dacă n'ar fi întrebuinţat cuvinte neliterare—el a spus tot ce-a voit să dovedească d. Stere in articolele sale despre socialdemocraţia romînă.

Dacă d. Ibrăileanu, soldat al d-lui Gherea, conferenţiar la cluburile socialiste, colaborator la toate revistele şi ziarele socialiste, fondator, cotizant şi membru de redacţie al Lumei Nouă, „a făcut" numai pe socialistul fiind, împreună cu toţi ceilalţi foşti socialişti, o simplă combinaţie de „şolticărie" şi „rea credinţă",—apoi ce dovadă mai eclatantă că socialismul a fost o plantă exotică?

Dacă d. Gherea, cu înnaltul său idealism, cu calda sa propagandă,

cu luminoasele sale studii şi articole, n'a putut recruta în ţara aceasta, afară de d-nii Mille şi Many, decît „şoltici" de rea credinţă, socialişti care simulau socialismul (probabil pentru a denunţa poliţiei faptele d-lui Gherea),—apoi nu este clar că un partid socialist a fost imposibil?

Şi acum—*ad rem.*

Care e „şolticăria", pe care d. Ibrăileanu a unit-o acum de curind cu „reaua credinţă", acea „şolticărie" neîntrecută nici de „şolticăria" de pe vremea „cind făcea pe socialistul" în partidul d-lui Gherea?

Iat-o:

D-sa a spus că *toate* democraţiile din ţara aceasta s'au ridicat împotriva precedentului guvern şi l-au împiedecat dela o mai bună legiferare. A dat ca exemplu legea islazurilor.

Cetind cuvintul „democraţie", autorul anonim şi-a zis: Dar democraţia sint eu! Şi cuprins de indignare ne-a pus această întrebare-cleşte: Cum, noi care n'am putut opri votarea unor legi potrivnice nouă, sintem atit de tari să împiedecăm, etc.?

Ei nu, nu sinteţi atit de tari. Dar vezi, sinteţi o mulţime de democraţii. Şi cînd toate aceste „democraţii" se repezeau la partidul liberal să-l rupă în bucăţi, cind unele asmuţau clasele privilegiate, iar altele montau opinia publică împotriva fostului guvern, atunci i-a rămas acelui guvern colosala sarcină de a face împotriva tuturora o reformă, quasi-revoluţionară pentru ţara asta, „islazurile", fără ca măcar clasa în favoarea căreia legifera, ţărănimea inconştientă politiceşte, să-i dea un punct de sprijin.

A, e uşor să scrii pamflete împotriva celora care, în contra tuturora, n'au putut să facă tot ce-ar fi fost necesar de făcut. Dar am întreba pe deţinătorul doctrinei, pe cel mai sincer dintre ei, pe însuşi d. Gherea, ce-ar fi făcut d-sa în *împrejurările date?* In loc să admire, ca o minune, acel minimum de bine, acel microscopic progres ripit claselor boereşti şi orăşăneşti de un guvern fără sprijinul clasei ţărăneşti, în loc să admire acest miracol pentru un marxist, d-sa se exercitează în consideraţii ironice asupra mult regretatei Rodica, ţinta, de vre-o 20 de ani, a tuturor vorbelor de duh ale persoanelor spirituale din Bucureşti şi din provincie.

Şi tot aşa de uşor e a scrie pamflete împotriva acelora, care au „asasinat" „11.000" de ţărani (cînd polemistul se bucură de cea mai perfectă cenestezie, cum ar zice d. Gărănescul, el scrie „11.000"; imediat ce i se deranjează temperamentul, apucă condeiul şi se răcoreşte scriind „15.000"...). Dar cineva a întrebat pe d. Gherea (care, bine înţeles, veşnic lipsit de cele două categorii kantiane: timpul şi spaţiul, n'a răspuns, deşi a făgăduit că, după ce va tipări „volumul", va avea vreme să stea de vorbă),—aşa dar, cineva l-a întrebat, ce-ar fi făcut d-sa, idealistul d. Gherea, dacă ar fi avut în mînă *atunci* puterea statului *şi ar*

fi voit să-şi facă datoria, adică dacă nu ar fi demisionat, preferind să se ducă în vilegiatură la Sorrento? Ce-ar fi făcut?

Iată ce. O spunem cu toată siguranţa şi, cum aţi zice d-voastră, desfidem să ni se afirme contrarul.

Găsind ţara în foc la venirea d-sale la cîrma statului, d. Gherea ar fi redactat imediat un program de reforme, pe care să-l facă cunoscut ţărănimii ca s'o liniştească. Dar acel program ar fi ajuns foarte greu la adresanţii lui, ţara fiind în plină anarhie, satele fără autorităţi, ţăranii plecaţi în bande, unii adunaţi prin păduri, etc. Răscoala *trebuind* reprimată, d. Gherea ar fi trimis armata şi ar fi avut o sfîntă teamă că soldaţii nu vor trage, şi că vor intra armatele străine în ţară — cu urmările incalculabile ale acestui suprem dezastru. Şi cînd socialdemocraţia ar fi împrăştiat manifeste îndemnînd pe soldaţi să nu asculte de şefi, d. Gherea, plin de viziunea teribilă a străinului intrînd în ţară, ar fi avut un gînd neplăcut pentru socialdemocraţia romînă. Apoi d. Gherea ar fi dat ordine teribile ca să nu se facă uz de arme decît la nevoe extremă, ordine care ori n'ar fi ajuns până la *periferie*, până la ofiţeri, sergenţi, caprari, soldaţi, ori, dacă ar fi ajuns, aceştia, întărtaţi ca tot omul care are o puşcă în mînă şi un „duşman" în faţă, s'ar fi conformat foarte imperfect ordinelor d-lui Gherea, mai ales că, împrăştiaţi şi ei în grupe, pe drumuri, prin păduri, prin uliţele satelor, n'ar fi avut cine să-i vadă ce fac şi să le aplice sancţiunea atunci sau mai pe urmă.

Şi aşa dar, d. Gherea ar fi constatat cu durere, că în stare de anarhie, lucrurile se petrec exact ca în stare de anarhie, după principiul logic al identităţii (anarhie *e* anarhie), că ţăranii jefuesc, incendiază şi ucid: că armata, pe lingă datoria ei, face şi orori inutile, căci un soldat, un căprar, un sergent, un ofiţer, etc. poate deveni, şi el, o bestie sîngeroasă, cu neputinţă de oprit şi de controlat, chiar dacă ministrul s'ar fi multiplicat, ca 'n mitul indian al lui Krişna, în tot atîtea fiinţe, cîte companii hălăduiau prin ţară, ba chiar cîţi soldaţi, — căci şi el, ministrul, ar fi putut fi uşor culcat la pămînt de militarul, pe care l-ar fi plictisit cu ideile lui de „om de stat".

Apoi d. Gherea, filozof determinist, ar fi amnistiat pe ţăranii anarhici, ceia ce l-ar fi făcut să amnistieze şi pe soldaţii anarhici, cu atît mai mult, cu cît ar fi fost şi greu să-i descopere, şi încă şi cu atît mai mult, cu cît d. Gherea, om prudent şi om de stat, ba şi patriot, ar fi cugetat cu profunditate la ceia ce poate izbucni din spiritul de corp al unui corp solidar, etc., etc., etc.

Căci nu ne închipuim că d-lui Gherea i-ar fi fost indiferente *catastrofele* şi mai teribile, în vecii vecilor ireparabile, care ar fi urmat, dacă d-sa n'ar fi făcut aşa cum pretindem noi cu siguranţă că ar fi făcut, catastrofe care ar fi şters poate de pe harta Europei această Romînie, care ne încălzeşte la dulcele ei soare şi pe care d. Gherea o iubeşte atît de mult. Şi dacă d. Gherea ar fi avut atunci în mînă conducerea statului, cine ştie ce imperative şi mai categorice l-ar fi silit să facă ceia ce trebuia să facă!

*

Incă puţină politică. Se vede că asta e luna politică a revistei noastre. Cetitorii ne vor erta. Făgăduim că nu vom recidiva... prea mult.

Aici vom vorbi de o altă democraţie, de a d-lui Iorga. Şi democraţia aceasta ne urăşte de moarte. Amîndouă aceste partide înnaintate, fiecare naţionalist în sensul său, are un duşman comun: poporanismul, pe care-l atacă cu o îndîrjită vitejie. Nu-i vorbă, între două bătălii cu poporanismul, ele se aruncă imediat una împotriva alteia, împlîntindu-şi cuţitele pînă la diafragmă, ca sectele evreeşti, care, în vremea asediului Ierusalimului, se spintecau între ele îndată ce asaltul Romanilor înceta un moment. — Şi, dacă aţi observat bine, aţi văzut de sigur că, afară de oarecare lucruri foarte mărunte, aceste două democraţii naţionaliste se întîlnesc veşnic în lupta lor, şi, dacă n'ar fi *Evreul* care să le despartă, ele de mult şi-ar fi întins mîna frăţeşte peste cadavrul poporanismului şi celorlalţi „politiciani" şi „oligarhi" romîni.

Ura aceasta se explică uşor şi e sinceră. Atitudinea noastră are păcatul de a nu avea acea simplicitate, care formează deliciul temperamentelor entuziaste. Pentru unia sîntem „socialişti", pentrucă socotim latifundiile ca o primejdie; pentru alţii sîntem „reacţionari", pentrucă nu ne putem convinge de posibilitatea şi utilitatea socialdemocratismului. Pentru unia sîntem vînduţi Evreilor, pentrucă nu putem învinui şi uri pe nimene că s'a născut Evreu; pentru alţii sîntem „antisemiţi feroci", pentrucă constatăm conflictul tragic de interese între masa compactă a populaţiei evreeşti din oraşele Moldovei şi desvoltarea sănătoasă a culturii naţionale şi a vieţii noastre economice. Şi aşa mai departe. Şi iată pentru ce sîntem atît de duşmăniţi din toate părţile. Dar duşmănia aceasta are avantajul că te face mai tare şi, erte-ni-se acest sentiment, mai mîndru. Este o supremă plăcere a stîrni anumite duşmănii, şi, dacă nu ne-am teme de lipsă de modestie, situaţia aceasta a noastră am numi-o o *splendid isolation*...

Dar să revenim, caşi autorul clasic, la democraţia d-lui Iorga.

Şi anume la idolul, în care ea se oglindeşte, la d. Iorga.

Renan a spus undeva că „numai un ochiu cu desăvîrşire acromatic poate vedea adevărul în ordinea filozofică, politică şi morală".

Dar este evident că acest acromatism este numai un ideal. In ordinea filozofică şi, mai ales, socială şi morală, nimene nu poate arunca un ochiu „cu desăvîrşire" acromatic, ba nici pur şi simplu acromatic. Ochiul va fi întotdeauna colorat de temperamentul şi idealurile cercetă-

torului, care-şi va face toată datoria, dacă, conştient de cromatismul fatal al ochiului său, va căuta, prin sforţare critică şi autocritică, să-l decoloreze cît mai mult. Numai în ordinea ştiinţelor exacte ale naturii poate izbuti cineva să devină atît de *obiectiv* cum cere Renan.

Dar este cromatism şi cromatism—subiectivism şi subiectivism.

Voim să dăm un exemplu de cromatismul ochiului d-lui Iorga.

D. Iorga, şi ca temperament impulsiv şi romantic, şi ca antisemit, colorează universul întreg cu culorile acestui temperament şi acestui ideal politic, social şi moral.

Până aici nimic de zis—ba, „cirtitori şi circiogaşi", cum ne numeşte nu mai ştim cu ce ocazie Neamul Românesc, avem de adăogat ceva: D. Iorga prea nu se supraveghează, prea se lasă temperamentului şi idealului său. D. Iorga nu face nici o sforţare spre critică. Din contra, se îndărătniceşte şi se admiră în... cromatismul său. La aceasta îl ajută, crezind că-i face serviciu, şi poporul admiratorilor săi, care uneori iau şi aspectul, mai puţin estetic, de adulatori. Nu de mult, d. Iorga era proclamat de Impărat al Cugetării Romineşti; acum de curînd a fost înnaintat la gradul de „Intemeetor al Neamului".

Dar treacă şi acestea.

Şi să trecem şi noi la ceia ce caracterizează pe d. Iorga ca un om aproape unic.

D-sa, temperament impulsiv şi naţionalist antisemit, *deci* lipsit de critică şi autocritică, este, ceia ce trebuia să fie în asemenea condiţiuni, un fanatic.

Dar şi aici, este fanatism şi fanatism.

Este fanatismul ideilor, lucru nu tocmai rar, şi este şi fanatismul persoanelor. Sînt oameni care fac abstracţie de lumea 'ntreagă şi de sine, pentru ideile lor, de obiceiu „fixe"; sînt alţii care uită lumea 'ntreagă şi pe ei pentru o persoană, cum ar fi în amor; sînt alţii, pentru care persoana îndumnezeită sînt chiar ei înşişi; d. Iorga e dintre aceştia; d. Iorga are un amor pasionat pentru propria d-sale persoană. Să nu-i atingi obiectul amorului, să nu i-l atingi „nici cu o floare", dacă vrei să nu te fulgere din înnălţimea Vălenilor d-sale.

De aici acele inexplicabile inconsequenţe ale d-lui Iorga. Un om, care are fanatismul ideilor, e un fanatic consequent, de o consequenţă rigidă, pentrucă idealul unui astfel de om e imuabil, iar lumea pentru el rămîne veşnic cum a apucat-o. Un om însă, care-şi fanatizează persoana, e schimbător ca o femee, căci, dacă azi îi arzi tămîie, te vede prin ochelari trandafirii, iar mine, dacă nu l-ai salutat pînă la pămînt, punîndu-şi pe nas cei mai cătrăniţi ochelari, e sincer convins că are în faţă-i pe cel mai autentic dintre ucenicii lui Scaraoschi.

Toate acestea le-am scris sub impresia unui articolaş din ultimul volum al d-lui Iorga. Şi, fiindcă până la apariţia acestui No. al revistei noastre, d. Iorga poate să mai scoată unul sau două volume, transcriem aici numele volumului de pe 1 Iulie, ca să nu punem în încurcătură publicul cetitor. Volumul se numeşte: „Oamenii cari au fost" şi e alcătuit din o sumedenie de articole, dintre care unele sînt admirabile prin bogăţia impresiilor şi frumuseţa stilului, iar altele... dar ne temem să nu ne trăsnească!

In articolaşul care ne-a făcut să scriem aceste rînduri, d. Iorga, luînd ca pretext moartea regretatului C. Stoicescu, *zugrăveşte* pe „foştii socialişti".

Pe aceşti „foşti socialişti", trecuţi acum 12 ani intr'un partid de guvernămînt, d. Iorga nu i-a văzut întotdeauna prin ochelarii cei negri. Fără a da în vileag fapte, ori vorbe nepublicate, lucru nedelicat şi necinstit, fără a mai vorbi de aprecierile d-lui Iorga, din chiar acest volum, asupra unor „foşti" ca dr. I. Radovici şi D. A. Teodoru, sau de vorbele sale bune de-acum doi ani despre G. Kernbach: fără a mai face citaţii din ziare şi reviste, vom aminti de articolele şi discursurile d-sale de acum patru ani, cînd obişnuia, pentru „foştii socialişti", ochelari aproape trandafirii.

De-atunci însă, d. Iorga a avut de suferit din partea noastră cîteva nemulţumiri foarte personale şi foarte iritante, se vede, pentru d-sa. Cetitorii să consulte polemicile noastre *literare*, pentru a pricepe actualii ochelari negri ai omului *politic* d. Iorga.

Ura împotriva noastră şi-a arătat-o d. Iorga în multe feluri şi în multe rînduri. *Noi* am tăcut. Acuma, cînd şi-o manifestă într'o carte de literatură, avem nu numai dreptul, dar poate şi datoria să vorbim.

In articolaşul cu pricina, d. Iorga zugrăveşte pe „foştii socialişti" cum e mai rău, întocmai ca un socialdemocrat (D. Cuza ar zice: *more judaico*). Ba, ca să nu mai rămînă o bucăţică din ei nespircuită, d-sa adaogă că şi pe cînd erau socialişti, ei nu erau mai breji, căci nici atunci nu întruneau caracterele adevăraţilor socialişti: „idealism, pasiune şi proselitism, disciplină, ostăşie, apostolat".

O paranteză. Cei doi apostoli antisemiţi nu s'au înţeles, cum se vede, în privinţa socialismului, pe care-l combat aşa de trihebdomadar şi aşa de energic? Pe cînd d. Iorga îl defineşte *idealism*, etc., d. Cuza susţine cu tărie că socialismul rominesc şi european, lucru excluziv jidovesc, este una din multele meşteşugiri susţinute din budgetul Cahalului, care vrea să distrugă, mai ales prin socialism, popoarele şi statele creştine, pentru a forma marea împărăţie jidovească.—Inchidem paranteza.

Dar dracii, pe care d. Iorga îi vede prin ochelarii săi negri, sînt, pentru d-sa, aşa de fioroşi, încît, temperament impresionabil cum e, are şi halucinaţii.

Mişcat de necazurile politice ale regretatului C. Stoicescu, d. Iorga scrie:

„Nu putea suferi pe „socialişti", care in ultimele timpuri luaseră „tot in partidul liberal, până şi speranţele lui de a fi ministru".

„*Tot*"!

Cugetaţi bine la acest „tot". E simptomatic. E suficient pentru siguranţa diagnozei. Halucinaţia e dintre cele mai caracterizate

„*Tot*"!

Cu alte cuvinte, d. Morţun ocupa cele 9 ministere. Cei 5—6 deputaţi „foşti socialişti" ocupau cele 180 de scaune din Cameră. Cei nici un „fost socialist" ocupau cele 120 de scaune din Senat. Cei trei sau patru prefecţi „foşti socialişti", lăudaţi în bloc şi în parte de d. Iorga, administrau cele 32 de judeţe. Cei nici un „fost socialist" administrau cele vre-o 70 comune urbane şi cele vre-o 3000 comune rurale. Cei nici un „fost socialist" conduceau ca directori, guvernatori, etc., „instituţiile liberale", „citadelele liberale", „speluncile liberale", voim să zicem Banca Naţională, Casa Rurală, Creditul Rural, etc., cu sucursalele lor.

Intr'un singur loc, la Serviciul Sanitar, „foştii socialişti", cu dr. I. Cantacuzino în cap, au „luat" nu „tot", ci ceva mai mult, „în partidul liberal".

Noi am dat o explicaţie onorabilă acestor neadevăruri, pe care d. Iorga le scrie cu tonul unei conştiinţe ofensate de erou moral. Am spus că are halucinaţii. Dar alţii, mai puţin amatori de explicaţii psico-patologice, ar putea vedea în vorbele acestui moralist grandilocvent un ecou al doleanţelor tuturor explotatorilor ţărănimii din această ţară, care în lupta lor aprigă împotriva reformelor ţărăneşti ale partidului liberal, au început să umple lumea cu vaetele lor că „socialiştii" din partidul liberal „luind tot în partid", cum zice şi d. Iorga, vreau să exproprieze marea proprietate în folosul mojicimii.—La aceştia din urmă atitudinea este explicabilă ca o tactică „abilă" sau ca o încercare de „intrigă" obişnuite în „politica" noastră: astfel se insinuiază că pentru reformele partidului liberal nu este răspunzător vre-un partid de guvernămînt, ci o „şleahtă" de foşti socialişti care au „acaparat" acest partid.

Să vezi pe un om de cultură că stilizează lăcomia şi calomnia tuturor animalelor rapace din această ţară, e una din priveliştile cele mai triste şi mai comice în acelaşi timp.

Teribile documente mai dă d. Iorga istoricului viitor. Şi teribilă idee îşi va face acel istoric de d. Iorga! D-sa zice că „învăţaţii care vor trăi după noi", „vor descoperi repede scopul ce a avut d-sa în vedere", cînd a scris articolele adunate în acest volum. In ce priveşte articolaşul de care vorbim, teamă ni-i că „învăţaţii care vor trăi după noi", neştiind optica specifică a d-lui Iorga (căci, spre onoarea d-sale, noi menţinem tot această explicaţie) şi ţinîndu-se numai de texte, să nu pună pe d. Iorga în rubrica, deja veche în istorie, a impostorilor şi calomniatorilor extraordinari sau poate chiar ordinari.

„Multe scrie omul", îşi începe d. Iorga prefaţa, vorbind de d sa. E una din marile mizerii omeneşti.

Dicţionarul limbii romîne, Academia, d. S. Puşcariu

Despre aceste trei lucruri am mai vorbit noi în „Viaţa Romînească". Pe cine interesează această poveste a cucoşului roş a dicţionarului Academiei, îi sfătuim să citească următoarele articole din revista noastră:

1) „Dicţionarul limbii romîne şi d. Philippide" de Grammaticus (1906, No. 3), unde se zugrăveşte personalitatea d-lui Philippide, pregătirea sa ştiinţifică pentru asemenea operă, puterea sa uriaşă de muncă, metoda sa; unde se arată ce trebue să fie un asemenea dicţionar şi ce cunoştinţi se cer pentru a-l aduce la îndeplinire; şi unde, în sfîrşit, se analizează cauzele care au făcut pe d. Philippide să renunţe la alcătuirea oficială a dicţionarului, sub auspiciile Academiei,—cauze care caracterizează perfect treapta de cultură, pe care sintem încă.

2) „Dicţionarul Academiei şi d. Puşcariu" de d. Constantin Botez (1906, No. 10), unde se arată, după mostrele publicate de d. Puşcariu, că d-sa a „împrumutat" dela Hasdeu, fără să mărturisească împrumutul şi fără să meargă mai departe de unde Hasdeu a avut buna plăcere să se oprească.

3) „Adevărurile d-lui Puşcariu" de Grammaticus (1907, No. 2), unde nu este vorba de dicţionarul Academiei, dar este vorba de unul dintre cei trei termeni puşi în fruntea acestor rînduri şi unde se dovedeşte că d. Puşcariu n'a spus adevărul, cînd, spre a se apăra că a „împrumutat" din *Principiile* d-lui Philippide, a declarat că n'a cetit *Principiile*, pe care, *totuşi, fără să le citească*, le declara absolut lipsite de orice valoare. Cu această ocazie, s'a dovedit că *a cetit Principiile* şi că a „împrumutat" din ele. Şi s'a mai arătat că, dacă d. Puşcariu, care „nu a cetit" *Principiile*, le ocăreşte, apoi cei mai mari filologi străini le-au adus laude mari, chiar şi profesorul d-sale de filologie din Viena. S'a dovedit, dar, că: sau nu le-a cetit, deşi era student în filologie şi profesorul său le lăuda; sau le-a cetit şi a spus un neadevăr, cînd a declarat că nu le-a cetit... S'au dovedit aşa de multe atunci, că nici nu ştim cum să mai rezumăm acest articol.

4) „Dicţionarul Academiei Romîne sau basmul cucoşului roş" de Philologus (1908, No. 2), în care se dovedeşte pe baza unor fascicole publicate că d. Puşcariu „luind" din Hasdeu, nu ştie să lese la o parte partea de publicistică din Hasdeu; că încurcă înţelesurile cuvintelor şi că, pe calea apucată, nu va isprăvi acest dicţionar trunchiat, sărac în fond şi greşit, decît peste o sută de ani.

Şi toate aceste lucruri din aceste patru articole sînt *dovedite*. Nici o afirmare *nedovedită* prin *texte*.

Cum stăm acuma cu dicţionarul, Academia şi d. Puşcariu.

Iată ce voim să stabilim azi. Chestiunea e de un interes capital, avîndu-se în vedere că e vorba de tezaurul limbii romîne, care *ar* servi

tuturor oamenilor de cultură, dacă *l-am* avea şi dacă *ar* fi ceva de capul lui.

Intrăm în fond:

La 1 Iulie 1911 se împlinesc cinci ani şi jumătate de cînd s-a încredinţat dicţionarul Academiei Romine d-lui Sextil Puşcariu. In acest timp de şase ani au lucrat două grupuri de lucrători cu un buget urcat pe fiecare an, până ce anul acesta a atins suma de 57.000 lei (vezi „Academia Romînă, sesiunea generală din 1911, raport asupra lucrărilor făcute în 1910—1911"). Cu toate acestea în timp de cinci ani şi jumătate cele două grupuri de lucrători au scris din dicţionarul Academiei Romine dela *A* până la *Berc* şi dela *F—Fluerar*. Pentruca să se vadă cît au scris, trebue să se ştie că în limba romînească litera *A* a dicţionarului este egală cu litera *B*, că litera *C* este egală cu *A+B* la un loc, că literele *A+B+C* constituesc un sfert al dicţionarului, că *B—Berc* este a treia parte a lui *B*, că *F—Fluerar* este jumătatea lui *F*, care *F* e una din cele mai mici litere ale dicţionarului romînesc (aproximativ a treia parte din *A*). Şi cele două grupuri de lucrători au scris numai atîta măcar că aveau la dispoziţie aşezat după alfabet în fişe întreg tezaurul limbii romîne, dela *A* până la ultimul *Z*, adunat de d. Philippide şi de colaboratorii d-sale.

D. Philippide cu un singur grup de lucrători şi cu o cheltuială numai de 10.000 de lei a adunat în trei ani enormul material al întregului dicţionar şi l-a aşezat după alfabet (*complect* după alfabet, nu numai după prima literă), iar în 5 ani a scris literele *A, B, C*, şi o parte din *D (DA, DĂ)*, adică *mai mult* decît un sfert al dicţionarului. Este evident că, chiar de ar fi lucrat cu un singur grup de lucrători, d-sa ar fi gătit dicţionarul într'un spaţiu de 15 ani, ce i s'ar fi mai acordat atunci în 1905, cînd a renunţat la alcătuirea lui oficială, ar fi trecut astăzi cu mult peste mijlocul dicţionarului, ar fi ajuns pe la litera *P*; şi peste 9 ani l-ar fi isprăvit; iar dacă ar fi lucrat şi d-sa cu două grupuri de lucrători ca d. Puşcariu, astăzi ar fi fost dicţionarul *aproupe gata*, iar peste un an şi jumătate de astăzi înnainte, pe la sfîrşitul anului 1912 dicţionarul ar fi fost *gata*. Dicţionarul Academiei Romine însă, scris de cele două grupuri de lucrători ale d-lui Sextil Puşcariu, socotind cît a scris în acest timp, cînd a avut la îndămînă şi pe Hasdeu şi pe Tiktin, va fi gata de acum peste vre-o 80 de ani! Dar aceasta e vorbă de clacă, el nu va fi gata niciodată! De altfel ar fi de dorit să nu se gătească. Chiar aşa, cum se redacta până acum, n'ar fi fost de vre-un folos, pentrucă era ciuntit tocmai din punctul cel mai important de vedere, din punct de vedere al exemplelor, fără să mai vorbim de chipul defectuos al cercetării înţelesurilor, apoi peste 80 ori peste 100 de ani, cînd ar fi fost gata, ar fi fost deja complect învechit, un anacronizm. Aşa însă, cum se zvoneşte că s-a hotărît Academia Romînă să-l facă de acum înnainte, mai ciuntit încă decît cum era, va fi, măcar că nu se va sfîrşi mai degrabă, o parodie de dicţionar, iar pe deasupra va mai fi şi un monstru, ca lucrurile despre care vorbeşte Horaţiu, că încep cu cap de femee şi sfîrşesc cu o coadă de peşte. Şi ce afacere este aceasta, pe care a făcut-o Academia Romînă?

Academia Romînă este oarecum o instituţie de stat, care urmăreşte binele public, nu-i complect de capul ei, în afară de interesele ţării, care să-şi justifice actele prin sic volo, sic jubeo! Ce interese ale neamului romînesc a urmărit Academia Romînă, cînd a împedecat pe d. Philippide de a duce la capăt dicţionarul? Ce interese ale neamului romînesc a urmărit Academia Romînă cînd a refuzat un dicţionar extraordinar de bogat*), ce i se oferia gata în 15 ani cel mult, ori în 7 ani şi jumătate, dacă s'ar fi acordat două grupuri de lucrători,—şi a primit un dicţionar defectuos şi schilod, care nu va fi gata nici în de zece ori atîţia ani de zile? Ce interese ale neamului romînesc a urmărit Academia Romînă, cînd a socotit că este o povoară extraordinară pentru Ţara Romînească de a acorda un nou grup de lucrători, cu un spor de vre-o 8.000 de lei, pentru a avea gata pe la sfîrşitul lui 1912 un dicţionar extraordinar de bogat şi de savant, după însăşi părerea Academiei? Şi ce interese ale neamului romînesc a urmărit această Academie cînd i s'a părut o bagatelă de a oferi un spor de 46.000 lei pentru un dicţionar schilod, care nu va fi gata nici la anul 2012? N'are nici o răspundere Academia? Ori n'are nici o înţelegere Academia? Un lucru evident pentru oricine altul numai pentru dînsa este lipsit de înţeles? Ori îşi închipueşte poate Academia că dicţionarul ei este numai un mijloc de chiverniseală pentru oarecare persoane simpatice? Işi închipueşte Academia că nimeni nu bagă de samă? Da, în privinţa aceasta din urmă are dreptate Academia. Nimeni nu bagă de samă! Cine are să se indigneze cu privire la dicţionar în ţara aceasta, unde numai o indignare este cunoscută, acea a pungii! Pentru aceia nici ziarele noastre nu pomenesc nimic, nimic, absolut nimic... adevărat, şi *Universul* a anunţat chiar că dicţionarul Academiei este gata până la *fluerar* (A uitat *Universul* spaţiul, de vre-o 20 de ani aproximativ, dintre *Berc* şi *F!*). Numai un ziar din Transilvania a publicat o notiţă, măcar că *indiferentă*, dar cel puţin *exactă*, din care aflăm şi ceva nou pentru noi işti din Regat, anume că d. Sextil Puşcariu ar fi declarat în sfîrşit printr'o scrisoare trimeasă Academiei că nu se poate ţinea de angajament. Ce are a face angajamentul, cînd e vorba de d. Sextil Puşcariu? Angajament! Asta-i bun pentru alţii, pentru d. Philippide! D. Sextil Puşcariu e de-ai noştri! Poate chiar să nu mai scrie nimic, şi „onorariul" tot are să meargă. Să n'aibă nici o grijă!

Degeaba face d. Iorga pe profetul. Nimene nu e profet în ţara

*) Să se vadă probele tipărite pentru comisiunea dicţionarului şi probele publicate în „Specialistul romîn".

lui, nici chiar d. Iorga, care in ziua memorabilă de 15 Octombrie 1906 spunea neamului rominesc că Academia Romînă „a găsit *în sfirșit* omul de *realitate* și de *măsură* ce-l poate duce [dicționarul] *în termen scurt*, la *bun capăt*".

D. Iorga spunea aceasta, pentrucă „omul" cu pricina are obiceiul să-l cadelnițeze.

A mai comenta această profeție ar fi o cruzime.

P. S. D. Pușcariu, publicist in toate genurile și în toate felurile de publicații, in timpul din urmă s'a dedat cronicii teatrale. D-sa are, într'o revistă bucovineană, considerații judicioase asupra jocului de scenă al d-rei Tina Barbu...

Dela redacție

Facem cunoscut că d. Ibrăileanu luindu-și congediu dela revistă pentru trei luni, toată corespondența in ceia ce privește redacția să se adreseze: Redacției „Vieții Romînești", Iași.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Vasile Alecsandri. *Scrisori inedite*, corespondența cu Edouard Grenier 1855—1885, traduse și publicate cu o introducere de Alexandrescu-Dorna.—București, Biblioteca p. Toți. 1911, Prețul 30 bani.

Introducerea e mai mult a lui Grenier decit a lui Dorna.

Scrisorile sint traduse oribil.

Va trebui să le traducă cineva din nou, intr'o bibliotecă mai puțin nepretențioasă. D. Dorna traduce: „osindit la șase luni de *dîrdîială* (Chair de poule)".—„Dar ce dracu faci acolo [de nu mai scrii]? *E cineva* tot atit de leneș in Franța cași in Moldova?"—„Politica absoarbe pe bărbați *pînd a-i face dobitoace de stat pe loc*".—„Imediat, căută să se facă iubit și să o seducă, dar *încîntătorul copil* rezistă cu vitejie la toate strălucirile iubirii patriciane a ducelui. *De partea ei*, ea iubea pe Nello".—„Multe *drăgălășii* d-tale din partea Paulinei și a Mariei. Vechiul d-tale prietin. V. Alecsandri".—„Vederea teribililor bașbuzuci i-a făcut [pe recruți] să pufnească de ris... Asta e? asta e? numai atita e? Acesta le-a fost strigătul *zeflemist*, cind au sărit la dînșii".—„A ridica sufletele, *ale sfătui demnitatea*", și altele, și altele. Și nu mai vorbesc de stilul și de sintaxa nici rominească, nici franțuzească, in care d. Dorna a tradus pe elegantul și curentul Alecsandri. Cit despre pretenția de a reda pe Alecsandri într'o *rominească* asemănătoare cu proza poetului, nici nu ne-ar trece prin minte s-o mai ridicăm cind traducătorul e de-o asemenea trampă.

D. Alcalay, xenofob fără să vrea, obișnuește să masacreze pe străini. Dar e păcat să facă același lucru și cu compatriotul nostru Alecsandri.

Pe la jumătatea veacului trecut, Moldova, in special Iașul, a dat ospitalitate la mulți scriitori străini. G. Sion, in ale sale „Suveniri contimporane", ne povestește o curioasă istorie: căsătoria, la Perieni, in județul Iași, a cunoscutei scriitoare contesa Dash cu Beizadea Grigore Sturdza, nun fiind C. Negruzzi,—căsătorie repede desfăcută de Vodă Sturdza (tatăl mirelui) cu puterea armelor, in urma unui asediu în regulă al curții dela Perieni.—In amintirile lui Grenier și intr'un articol al lui Sainte-Beuve, găsim că Iașul a ospitalizat și pe poeta franceză M-me Tastu, venită aici cu fiul ei, un agent consular. E locul aici să rectificăm o afirmare a lui Grenier in privința cauzei și locului unde poeta a orbit. El zice că d-na Tastu ar fi suferit așa de frig pe drumul dintre Iași și Cracovia, incit ii ingheță ochii, și din cauza aceasta orbi. Dar, intr'o scrisoare către Sainte-Beuve, ea zice c'au orbit-o intemperiile altor orizonuri, de prin Asiria.—Tot pe-atunci, a stat in Iași Wilhelm de Kotzebue, cunoscut la noi prin Schițele din Moldova și Lascar Viorescu.—Și, în

sfirșit, Iașul a dat ospitalitate și lui Grenier însuși, distins poet francez. Nu mai vorbesc de călători, ca Le Cler, despre care a vorbit în această revistă d. Sadoveanu, și de alții.

Unii, ca Grenier (într'o carte neaccesibilă publicului, din cauza restrinsului tiraj—12 exemplare) sau ca Kotzebue, în cărțile amintite, au vorbit de Moldova. Alții probabil că nu, zic probabil, căci nu cunosc scrierile contesei Dash și nici destul pe ale d-nei Tastu —care vorbește în cîteva linii despre Moldova, în scrisoarea amintită către Sainte-Beuve.

Scrisorile lui Alecsandri către Grenier se zice că sînt scrise foarte frumos în franțuzește. In romineasca d-lui Dorna puțin mai rămîne din stilul ușor, vioiu, *causeur* al bardului nostru. Din punct de vedere al conținutului, al știrilor despre poet, despre epoca sa, despre contimporanii săi, aceste răvașe nu sînt de-o excesivă însemnătate.

Vom releva cîteva lucruri din ele, care ni s'au părut mai importante.

Poetul nostru, atît de „francez" și de francofil, spune într'o scrisoare din Constantinopole (era în drum spre teatrul războiului dela Sebastopol) că are de gînd să se *stabilească* la Paris. Știm că nu s'a stabilit, că a venit în Moldova, unde a luptat pentru Unire. Dar fraza lui e clară; la 1855 avea intenția de a se „stabili" în capitala lumii. Pentru cît timp? Pentru totdeauna?! Iată ce nu putem ști.—Intr'o altă scrisoare, anterioară, dar din aceiași lună (Octombrie), poetul vorbește de o mulțime de scriitori francezi, și nu de mîna a patra, cu care făcuse cunoștință și cu care contractase și oarecare legături.

O importantă scrisoare (din Iași, Maiu, 1857) e aceia, în care după cererea lui Grenier, acum întors în Franța, Alecsandri face psicologia Munteanului și a Moldovanului. El începe cu o caracterizare a „prietenului nostru" A. Russo, care, zice Alecsandri, spusese într'un moment de bună dispoziție că Muntenii sînt Gasconii Romîniei. Este interesant de amintit că într'o scrisoare din 1877, adresată d-lui Iacob Negruzzi, Alecsandri numește pe frații de peste Milcov Gasconi, fără a mai aminti pe Russo. Este evident că pe Alecsandri îl frapase mult acest cuvînt, de oarece îl întrebuințează peste 20 de ani.

Lucrul n'are mare însemnătate, dar vorbește și el, în felul lui, despre influența lui Russo asupra prietenului său.—Deosebirile între Munteni și Moldoveni, pe care le face Alecsandri, se reduc toate la una: entuziasmul mai mare al Muntenilor pentru *noutățile* politice și sociale. „Moldova e țară rece, unde entuziasmul [novatorilor] nu prinde ușor, etc.", zicea și A. Russo in 1855. Am vorbit aiurea („Spiritul critic în cultura romînească") despre această deosebire, pe care am explicat-o prin condițiile *sociale* și influențele *culturale* deosebite în Moldova și Muntenia. Dar ar mai fi încă multe de spus, nu atita asupra cauzelor la care, până acuma încă, n'ași avea de adăogat mult, ci numai de complectat, cît asupra fizionomiei generației dela 1840 din ambele Principate.

Un sentiment profund al cîntărețului „gintei latine" este aversiunea, chiar ura lui împotriva Teutonilor și a Slavilor,—împotriva a tot ce nu e latin. Acest urmaș al unui neam de Unguri (după d. Iorga), în orice caz acest om, al cărui bunic era un „Botezatu" și mama o „Cozoni", a reprezentat în chip splendid psicologia latină, prin finețe, măsura și claritatea spiritului său. Și aversiunea aceasta a lui, cauzată de sigur de Rusul cotropitor al țării sale și Teutonul cotropitor al patriei sale celei a doua, Franței,—aversiunea lui, zic, se datorește de sigur și antipatiei organice a acestui spirit „mediteranian" pentru psicologia mai greoaie și pentru limba mai puțin muzicală a oamenilor de nord, pe care, bine înțeles, nu i-a priceput niciodată. In scrisorile sale se vede antipatia pentru Austriacii dela noi din 1856, pentru—mai ales—Germanii din 1871, învingători și năvălitori în Franța, și pentru „aliații noștri" Ruși din 1877. In scrisorile către Grenier, în care vorbește de dezastrul Franței, insultarea Germanilor trece chiar de marginile celui mai elementar bun simț. El își închipue pe Germani, ca pe o turmă de bestii rele și ridicole.

Intr'o scrisoare dinnainte de Unire (nu e datată) Alecsandri se plînge că luptele politice l-au „zdrobit moralicește și fizicește". Știm că acele lupte au fost mari și decizive, că Alecsandri a fost un unionist activ,—dar nu ne închipuiam să fi fost atît de mult printre primii luptători—și poate că chiar exagerează acest epicureu rafinat, căruia îi plăcea atît de mult să fie comod. Și, fiindcă lamentațiile sînt un lucru atît de rar în scrisul acestui poet „veșnic tînăr și ferice", apoi o să mai amintim de o scrisoare din 1884, în care, avînd și un motiv serios: boala fratelui său, scrie aceste rînduri extraordinare pentru el: *„Ce-am făcut să fiu pradă atîtor chinuri*, și cînd îmi va fi dat să reintru într'o perioadă de liniște?"

Dar, ca să fim complecți, trebue să adăogăm că acuma, în 1884, poetul „veșnic tînăr", avea 65 de ani și se simțea, *și el*, cuprins de o tristeță: singurătatea omului bătrîn, care s'a pomenit în altă generație, expatriat,—dacă e adevărat că orice generație e o patrie. Și, în adevăr, într'o scrisoare din 1885, Alecsandri se plînge că e singur. Femeia lui, spune el cu discreție, nu-l poate pricepe, iar copiii și nepoții sînt *„altă generație"!*

Dar chiar mai de demult, de cînd pășise în al șaselea deceniu, el începuse să se simtă într'o lume oarecum străină. Intr'o scrisoare din 1873, în cea mai frumoasă scrisoare, poate, din această colecție (a XXIII-a), el vorbește lui Grenier cu o dulce melancolie despre cele ce-au fost odată, în tinerețea lor, despre încîntătoarea societate moldovenească dela 1855. Ba îl vedem preocupat și de ideia morții. Intr'o scrisoare din 1882, își arată dorința de a se mai întîlni odată cu prietenul său „înnainte de a se porni în călătoria cea mare"...

Intr'o scrisoare din 1884, vorbind de studiile întreprinse pentru alcătuirea Fîntînei Blanduziei, Alecsandri se arată încîntat de „adorabila filozofie" din scrierile lui Horațiu. Cine nu va pricepe că Horațiu *trebuia* să fie filozoful lui Alecsandri? Și ce păcat, pentru mulțumirea poetului, că el nu și-a găsit această expresie a temperamentului său mai de vreme! Și, cu acest prilej, o digresie. Am de mult intenția să scriu cîteva pagini, în care să încerc a dovedi că Alecsandri a avut temperamentul unui clasic, că acest temperament o bucată de vreme a fost înnăbușit, că în această vreme a fost *silit* de împrejurări,—de epoca istorică, de mediu, etc., să fie romantic, silit romantic și deci slab romantic, și că mai tîrziu, cînd idealismul patruzecioptist a fost în parte realizat, în parte stîmpărat, cînd, ca fapt concret, Alecsandri s'a retras aproape cu totul din viața publică și cînd influențele literare romantice au slăbit, atunci numai clasicul din el, liberat, s'a putut manifesta, dîndu-ne acele poate prea lăudate Pasteluri („opera sa cea mai bună", pentrucă e cea mai *firească* lui!) etc.

Despre activitatea sa de *scriitor*, găsim puține date în aceste scrisori. Intr'una din 1855, din Constantinopole, Alecsandri vorbește despre un „adorabil căpșor" (cum o fi în franțuzește?), care s'a gîndit la el, pribeagul, „căpșor", pe care el îl iubește și pentru

care îi place să împletească cununi alcătuite din florile cele mai *„semnificative*, ca trandafiri, lăcrămioare și *mai cu samă mărgărite“*.—Să fie acest „căpșor“, pentru a cărui cunună împletește „mai cu samă“ *mărgărite*, acea femee, care a fost a doua lui iubire, pe care a cîntat-o în Mărgăritărele? Să fie, așa dar, acea încîntătoare Mărgărita, pe care poate o chema Eliza (căci în vre-o două locuri, *scăpîndu-i din vedere* să înlocuiască adevăratul nume cu cel convențional, o numește Eliza), acea Mărgărită, care este eroina nuvelei sale cu același nume, nuvelă în care eroul Alexis V. (alteori Alexis Lunceanu) e însuși poetul și ale cărei peripeții încep înainte și se continuă după 1850? Probabil. Aceasta ar avea oarecare importanță pentru acel care studiază colecția de Mărgăritărele, nuvela Mărgărita și psicologia lui Alecsandri. Și, ca mahalagism, voiu adăoga că în această vreme, la vrîsta de 36—37 de ani, poetul ne spune că avea părul alb.

Intr'o scrisoare din 1856, Alecsandri comunică lui Grenier că adună într'un volum tot ce-a scris în proză de cîțiva ani. De sigur e Salba literară din 1857. Mai spune că scrie o dramă națională în trei acte. E Cetatea Neamțului, apărută tot în 1857. Și adaogă că prințesele Natalia și Catița și d-na Mavrojeni i-au cerut un mic tablou național și el le-a compus „o bluetă care le va da satisfacția de a se arăta pe scenă în fermecătoare costume de țărance. Sînt foarte fericite“. E, de sigur Cinel-Cinel, tipărit la 1857 în Salba literară. Iar acest soiu sterp de țăranofilism aristocratic nu este o noutate în anul 1856. E de dată și mai veche.

Foarte interesantă e traducerea în franțuzește a bucății „Inșiră-te Mărgărite“, pe care Alecsandri o trimite lui Grenier. Sînt pasagii așa de specific romînești (credinți populare, eroi mitici naționali, genuri specifice ca „florile dalbe“, etc.), încît poetul nu le poate traduce. Le schimbă, ori le suprimă. La sfîrșitul traducerii, Alecsandri spune prietenului său francez: „Ori cum, îți poți face o idee de natura imaginației populare a țării noastre“.—Evident, Alecsandri se confunda pe sine cu poezia populară. Ințelegem, atunci, atît de bine, cît de natural a fost pentru Alecsandri să „întocmească“ poeziile populare „adunate“ de el și de alții. Nici prin gînd nu i-a trecut, de sigur, modernele probleme folklorice.

Vom isprăvi această lungă dare de samă cu un amănunt curios. In penultima scrisoare (din 1884), Alecsandri vorbește de o nepoată a sa, Maria Balș, care „s'a întors din Louisiana“... Din Louisiana?.. Ori mai este vre-o altă Louisiană afară de cea din America?

Cine ar vrea să cunoască și alte scrisori, mult mai interesante, ale lui Alecsandri, să citească „Scrisori“-le publicate în 1904 de d. Chendi și defuncta E. Carcalechi. Acel volum, fiind I, făgăduește și cel puțin pe II. Cînd va apare?

G. I.

***

N. Iorga. A. D. Xenopol. *Două concepții istorice.* Cuvîntare ținută la 17 Maiu 1911 la intrarea în Academia Romînă. O broșură de 33 pg. Ediția Academiei. Prețul 1 leu. București.

Concepției istorice, ce a dominat activitatea științifică a lui Hasdeu și Tocilescu și pe care o numește romantism istoric, caracterizat prin idealizarea eroilor naționali și disprețul maselor, d. Iorga, în strălucitorul său discurs de recepție, îi opune doctrina mai largă și mai cuprinzătoare, pe care noi am numi-o concepția solidarității universale. Nu *faptele*, a căror apariție se datorește „unei acțiuni puternice continue, adînci“, ci forțelor mari, „manifestarea prin fenomene organice a factorilor acelor cari pleacă din viața economică, din viața culturală, din substratul material sau din atmosfera morală a unui popor“, acestea interesează pe istoric. Pentru el *poporul* e o „unitate firească, are viața lui organică, asemenea cu viața individualităților ce trăesc în lume; puterea și valoarea lui în lume e acea energie proprie, elementară, care determină putința lui de a asimila, de a radia și proporția în care părăsește elementele uzate“.—Datoria istoricului de azi e să urmărească toate prefacerile, care cuprind și oameni și fapte. Deosebirile aparente între istoria politică și culturală, între istoria națională și universală, înlăuntrul acestei concepții, dispare, pentrucă nu există „decît o *singură* desvoltare, și toate manifestările de viață se prind într'însa, apărînd fiecare la locul ei, hotărît de senzul acelei mișcări, de momentul ivirii faptelor și situațiilor“, și pentrucă „viața unui popor e necontenit amestecată cu viețile celorlalte, fiind în funcțiune de dînsele și înrîurind necontenit viața acestora“, pentrucă fiecare națiune e o energie și „nici una din aceste energii nu se poate izola pentru studiu și nu trebue să fie izolată pentru aceasta“.

Și stilul istoricului se schimbă acum, căci el „pornește din toată ființa lui mișcată și poate atinge în cetitor toate notele lui sufletești“, și se schimbă și morala istorică: „Virtuțile publice, moralitățile naționale se desfac din priveliștea aceasta grandioasă a încordărilor prin care un neam își cucerește, își păstrează, își mărește locul supt soare“. Coroanele nu se vor da pentru virtuțile din viața privată, ci biruitorilor pe cîmpul de războiu, sau în lupte economice și celor ce cultivă știința, literatura, artele. „De fapt cine se încunună e poporul însuși, pentru marile însușiri, pe care nimic nu le poate înfrînge, ale hărniciei, disciplinei, solidarității și înțelegerii pentru acel ideal care singur împedică societățile de a peri mizerabil la picioarele umede ale mesei unui banchet“.

Aceasta-i, în rezumat, doctrina ce o opune d. Iorga romantismului istoric, romantism născut de idealismul primei jumătăți a secolului al XIX, care a influențat nu numai arta și literatura, ci și istoria întrucît ea cuprinde elemente subiective în judecarea și aprecierea faptelor istorice, după cum, dacă nu ne înșelăm, concepția d-lui Iorga, expusă în pagini admirabile de stil, e influențată de concepția democratică a solidarității.

D. Xenopol, fără a discuta teoria expusă de d. Iorga, se mărginește în răspunsul său să releveze calitățile de istoric ale acestuia, cît și să-l complecteze în lauda, cam neglijată, datorită defunctului Grigore Tocilescu.

M. J.

***

Dr. D. Busuiocescu. *Sistemele de arendare aplicate pe moșiile Academiei.* București. 1911, ediția Academiei Romîne. Prețul 2 lei.

Unul din cele mai obicinuite argumente ce se aduc de către proprietarii de moșii împotriva arendării directe a pămîntului la țărani este că aceștia ar fi răi de plată, dezordonați în afaceri, lipsiți de acel spirit de ordine și de punctualitate care dă proprietarilor garanția regulatei achitări a rentei pămîntului, în sfîrșit că, cu acest sistem de arendare, proprietarul s'ar expune să aibă „bătae de cap, încurcături și pierderi“.

Bine înțeles, acest argument se aduce fără ca vre-o experiență să se fi făcut de către acei ce ți-l dau, ci mai mult pentrucă chiar celor mai binevoitori li-i greu adesea să se elibereze de tradiție și de rutină, să lasă din „ceia ce au apucat“.

Acei însă care au încredere în vitalitatea neamului nostru, care își dau samă că în păturile adînci ale lui se

află toate elementele trebuitoare regenerării vieții noastre economice și sociale, nu au putut niciodată primi un astfel de argument. Pentru ce adică țăranii aceștia, din a căror muncă se îmbogățesc toți cîți au putința de a-i exploata, ar fi suspectați în acest chip? Apoi dacă n'ar plăti ei, de unde s'ar îmbogăți toți străinii care încep adesea arendășia cu hainele de pe ei ca unica avere și cu lipsa de scrupul și hotărîrea de a se îmbogăți ca singur capital?

Și iată că Academia Romînă a făcut experiența care singură e hotărîtoare în astfel de materie. Iar această experiență a dat cu totul dreptate celor ce à priori socoteau arendarea directă a pămîntului ca mai folositoare și proprietarilor și țăranilor, înlăturînd pentru totdeauna argumentul principal al potrivnicilor acestui sistem de arendare.

Cartea d-lui Busuiocescu e expunerea acestei experiențe a Academiei Romîne. Autorul examinează sistemele de arendare pe care le-a întrebuințat Academia pe cele 12 moșii ale ei, arătînd avantajele și dezavantajele fiecăruia din cele trei sisteme: a) *arendarea liberă unei singure persoane, fără reglementarea raporturilor dintre arendaș și țărani*, sistem care a dăinuit până la 1906 pe toate moșiile Academiei; b) *arendarea la o singură persoană cu reglementarea relațiunilor dintre arendaș și țărani*, sistem care s'a introdus chiar dela 1907 pe două moșii, iar peste un an încă la una; și în sfîrșit c) *arendarea directă către țărani*, care s'a introdus tot în 1907 la o moșie, iar mai apoi la alte cinci.

Primul sistem e cel mai simplu și mai ușor pentru proprietar: dai moșia și încasezi venitul după contract. De aceia el s'a și practicat cel dintâiu pretutindeni și se practică cel mai mult. Numai că cu acest sistem nu e în folos decît arendașul, care transformă totul în bani: fertilitatea solului, munca țăranilor, vitele și avutul acestora, ba chiar și sănătatea și vigoarea lor. Moșia își pierde din valoare prin săcătuirea-ei, fiind cultivată sălbatec, numai pentru a scoate cît mai mult din ea; deci proprietarul e în pagubă. Țăranii sufăr tot felul de mizerii, sînt ținuți în robie și întunerie, sînt ruinați în folosul arendașului.

Ca să dăm un exemplu de ce cîștigau arendașii Academiei, cu acest sistem de arendare, e destul să arătăm cît plăteau ei arenda de hectar și cu cît dădeau pămînt țăranilor; găsim în tabloul dela pg. 11 următoarele: la moșia Olteni, arendașul plătea 30 lei ha. și-l dădea țăranilor cu 75, la moșia Călmățuiu plătea 18 și-l dădea cu 46, iar la Moara Grecilor plătea 16 și-l dădea cu 58; deci la Olteni arendașul cîștiga 45 lei de hectar, sau 150%, la Călmățuiu 28 lei sau 155.56%, iar la Moara Grecilor 42 lei sau 262.50%. *Așa dar un arendaș putea cîștiga 262.50 la sută numai prin faptul că lua pămînt dela Academie și-l trecea țăranilor!...* Și încă arendașii dădeau pămîntul cel mai prost,—iar cel mai bun și-l opreau lor, așa că, la drept vorbind, cîștigul e încă mai mare.

Observația unor astfel de lucruri și starea nenorocită în care se aflau țăranii au făcut pe Academie să încerce al doilea sistem: să reglementeze raporturile dintre arendaș și săteni. Mai ales a determinat-o la aceasta faptul că în 1906 s'a oferit ca arendă pentru moșia Moara Grecilor 68.000 lei în loc de 28.000 cît umblase înainte, deci cu 40.000 lei mai mult. Această sumă de 68.000 lei oferită era cu mult superioară venitului pe care moșia putea să-l dea, era superioară cu vre-o 25.000 lei. De unde avea dar să scoată arendașul acești 25.000 lei? De sigur din avutul și sănătatea țăranilor!...

De aceia pentru a pune capăt exploatării, Academia a fixat un maximum al prețului de închiriere a pămîntului de către arendaș la țărani, a fixat un minimum pentru plata muncilor agricole, și a impus arendașului să învețe pe țărani cultura rațională a pămîntului și să-i ridice economicește și sufletește.

Acest al doilea sistem ar fi mai folositor și pentru proprietar și mai ales pentru țărani, a căror viață devine mai ușoară,—dar el fiind neplăcut arendașilor, e foarte greu de adus la îndeplinire.

Și tocmai faptul că la moșia Moara Grecilor arendașul nu a respectat condițiile, a făcut pe Academie să rezilieze contractul și să arendeze pămîntul direct la țărani.

Ceia ce a mai îndemnat încă pe Academie să adopte pentru moșiile sale acest al treilea sistem, arendarea directă la țărani, a fost și împrejurarea că moșia Măgurele din Ilfov, deși era arendată unei singure persoane, de fapt se cultiva numai de țărani, căci arendașul nu păstra nimic pentru el, ci servea numai ca un fel de intermediar—cu un cîștig foarte bun—între Academie și țărani.

Astfel arendarea direct la țărani s'a făcut aici cu cea mai mare ușurință.

Trebue însă să spunem că în genere acest sistem de arendare e mai complicat decît celelalte două și cere multă stăruință și bunăvoință din partea proprietarului,—dacă el urmărește și educația țăranilor, nu numai cîștigul bănesc.

Academia a întîmpinat greutăți și din partea țăranilor, mai ales în primul an, din pricina ignoranței și neîncrederei țăranilor în noile sisteme de cultură și în sfaturile și învățăturile date de agronomii-administratori ai Academiei. Dar cînd țăranii au văzut că aceștia îi învață de bine, și și-au dat seamă că ascultîndu-i și urmîndu-i cîștigă mai mult,—orice greutăți au încetat: au devenit cei mai ascultători și supuși îndrumărilor ce li se dădeau. Așa că chiar din al doilea an de arendare, țăranii erau transformați. Mai greu a fost de luptat cu cămătarii satelor și autoritățile locale, primari, notari, etc., ale căror interese le stinghirea Academia cu acest sistem de arendare; dar și aceste greutăți au fost învinse.

Cît despre rezultatul arendării directe la țărani, sau mai bine despre rezultatele acestei arendări, ele au fost admirabile.

Academia, deci proprietarul, a cîștigat materialmente, deoarece țăranii plătesc Academiei 260.354 lei anual pentru 7.485 ha., pecînd arendașii, pentru 9.266 ha. plăteau numai 182.636 lei. Moșiile sînt cultivate rațional și cu crutare, deci nu numai că nu sînt istovite, dar chiar se îmbunătățesc mereu.

Țăranii au cîștigat nespus de mult: pămînt bun și de-ajuns, scutire de orice fel de obligații și sarcini lăturalnice (cum era sub arendași), deprindere de a lucra pămîntul mai bine, de a-și îngriji vitele cum trebue, etc..

Aceste cîștiguri de ordin material se manifestă prin aceia că vitele s'au înmulțit pe moșiile arendate direct țăranilor, instrumentele de muncă de asemeni, țăranii și-au construit coșere și hambare, gospodăria li s'a îmbogățit și traiul li s'a îmbunătățit.

In ordine morală, li s'a desvoltat simțul răspunderei, spiritul de inițiativă, de emulație, li s'a ridicat moralul, li s'au îmbunătățit moravurile.

Cu alte cuvinte, prin acest sistem de arendare s'a ridicat situația economică, culturală și morală a țăranilor, astfel că cu dreptate spune autorul: Academia Romînă *„a arătat mijlocul pentru ridicarea țărănimii, care formează temelia Statului și neamului nostru, și care este izvorul de regenerare a celorlalte clase sociale"*.

Noi am scos din lucarea d-lui Busuiocescu numai cîteva date. Cartea e plină de statistice, prin care se dovedesc

toate cele afirmate de autor. Superioritatea sistemului de arendare directă esă la iveală cu o strălucire pe care nimic nu o poate intuneca.

De aceia recomandăm cu cea mai mare stăruință studiul d-lui Busuiocescu tuturor acelora pe care îi interesează cea mai mare problemă a Statului romin de azi—chestiunea țărănească.

In special, cartea trebue să fie cetită de proprietarii care își arendează moșiile—altcuiva decit țăranilor. Se vor convinge că nu există sistem mai bun de arendare decît acel direct către țărani.

Academia prin experiența sa, și d. Busuioceseu prin studiul său conștiincios, bine documentat, convingător,—au făcut un mare serviciu democrației romîne și chestiunii țărănești.

*

Alphonse Séché *Les plus jolis vers de l'année 1910*. Paris, Louis-Michaud, prix 1 fr..

Al patrulea volum din această antologie anuală a poeților francezi, pe care Alphonse Séché o publică regulat dela 1907 încoace, se prezintă cu constatarea că unii dintre poeții tineri care și-au tipărit întăiul lor volum in cursul anului 1910,—fără a se emancipa cu totul de influența marilor lor predecesori,—apar totuși cu o notă nouă, originală, care face ca operele lor să fie urmărite cu interes.

In ceia ce privește tendințile tinerilor poeți, idealurile către care-și îndreaptă sforțările lor, școlile literare cărora aparțin, găsim între poeții mai noi și pe unii care tind să revie la simplicitatea formei clasice, și discipoli ai marilor romantici, și parnasieni, dar mai ales influența simboliștilor se resimte cel mai tare în operele lor. Prea mult a renovat simbolismul, prea mult a inmlădiat limba, ducînd până la cel mai înnalt grad putința de a exprima prin ea toate impresiile și toate senzațiile complexe ale sufletului modern, pentruca poeții cei mai tineri, care s'au format sub influența simboliștilor, să renunțe la moștenirea pe care aceștia le-au lăsat-o. Chiar la cei care par că în mod conștient au căutat să imbrace în forme nouă gîndirea lor, să se emancipeze de simbolism, tot apar pe ici pe colea oarecare note simboliste.

Culegerea lui Alphonse Séché cuprinde 132 poezii datorite la 51 de poeți care au tipărit volume in cursul anului 1910.

Bine înțeles, nu toți acești 51 de poeți au publicat acum primul lor volum: intîlnim între ei și poeți ca Emile Verhaeren, Sébastien-Charles Leconte, Fernand Gregh și alții ale căror nume sint deja bine cunoscute din volumele anterioare.

Asupra acestora nici culegătorul nu se oprește în prefața cu care însoțește culegerea sa de poezii. El ne dă în schimb cîteva observații, aprecieri sumare, asupra celor mai tineri, care pentru prima oară s'au prezentat publicului cu cîte un volum in 1910.

Intre cei mai originali și mai de talent dintre aceștia Alphonse Séché enumără pe *Jules Romains*, cu volumul „Un Etre en Marche", adept al teoriilor filozofice ale lui Bergson și discipol în poezie al lui Verhaeren; pe *Edmond Gojon*, cu volumul „Le visage penché", poet de o imaginație bogată și de-o simțire gingașă și discretă; pe *Maurice Levaillant*, cu volumul „Le Temple intérieur" (pentru care a luat premiul național de poezie), un talent robust, dar fără multă mlădiere și originalitate; pe *René Bardet*, cu volumul „La vieille maison", în care se simte influența lui François Coppée; pe *Jean Cocteau*, cu volumul „Le Prince Frivole", un poet plin de spirit, dar nu totdeauna de un gust ireproșabil (după cum se poate vedea și din poezia „Seine-et-Oise" reprodusă în acest volum), și alții, ale căror nume nu le mai transcriu aici, îndemnînd pe cetitorii care doresc să aibă o privire generală asupra mișcării poetice din Franța în 1910, să-și procure volumul lui A. Séché, al cărui simț literar și imparțialitate e o garanție că ne aflăm în fața unei bune alegeri și unei bune clasificări.

M. C.

***

Jules Guesde. *En garde!* Un vol. de 477 pg. Publications Jules Rouff. Paris. Prețul 3.50.

Jules Guesde este cel ce a introdus și vulgarizat doctrina lui K. Marx în Franța și a format și organizat partidul socialist de acolo; prezentul volum cuprinde articolele sale de propagandă și polemică publicate prin diferite ziare in curs de aproape patruzeci de ani.

Nu este o chestie privitoare la clasa muncitoare, ridicată în Franța, pe care Guesde să nu o fi desbătut și criticat din punctul de vedere socialist; „Capitalul" și „Manifestul comunist" formează premisele tuturor articolelor, din care cu o logică și claritate impecabilă își scoate concluziile sale. Ceia ce e de admirat însă în omul acesta nu e nici elocvența sobră și incisivă, nici logica concisă, nici claritatea în idei, cît faptul că o viață întreagă a susținut nestrămutat aceleași principii și a apărat cu tenacitate aceiași doctrină; în fața evoluției constante a lucrurilor și ideilor, Guesde s'a învăluit în rigiditatea doctrinei marxiste ortodoxe.

Pentru clasa uvrieră soluția definitivă a mizeriilor ei nu poate fi, după el, decît în socialismul de stat, înțeles în sensul că această clasă, luînd în stăpînire puterea politică a statului, să socializeze instrumentele de producțiune și să legifereze în folosul său, cum a făcut și burghezia după revoluția din 1789.

De această nouă revoluție fiecare și ne apropie și toate articolele sale manifestă o încredere entuziastă în apropiata ei realizare. Se știe desmințirea dureroasă dată de fapte acestei doctrine, care n'a putut rezista criticii. Partidul socialist francez, lovit de sus, prin părăsirea celor mai de samă membri ai săi, de jos, prin sindicalism, ce vrea să rezolve problema socială prin forțele sale și repugnă orice doctrină, s'a subțiat tot mai mult, Guesde a rămas izolat și purtînd un steag pe care nimeni nu-l mai urmează, strigătul său de alarmă, pus în fruntea volumului, răsună în gol și pustiu.

Dar acest mare maestru al iluziei a fost lovit și de înșiși șefii partidului său, la ale căror finețe, dibăcii, combinații suspecte și internaționalism imprudent nu o dată s'a opus. „Era, zice Gabriel Hanotaux, în greșala acestui om ceva înalt și generos, care i-a făcut mai mult rău, poate, decît greșala însăși. Perspicacitatea, sinceritatea, simplicitatea sa, erau jenante... Prin intransingența-i mîndră era predestinat insuccesului, în care se termină viața sa".

M. J.

***

Dr. Th. Schiemann. *Deutschland und die grosse Politik, anno 1908*. Berlin, G. Keimer, 1909, 1 vol. 442 pg. Pr. 6 Mr.

Cine a ascultat, cît de puțin, la universitatea din Berlin, prelegerile deosebit de limpezi și pătrunzătoare ale d-lui Th. Schiemann, asupra vreunei mari probleme politice actuale, acela știe la ce să se aștepte cînd deschide una din cărțile sale. Volumul de care mă ocup aici face parte dintr'o serie de volume, relative la *Germania și politica mare*; dela 1901 încoace, in fiecare an a apărut cite unul. Fiecare cuprinde o serie de cronici politice aproape săptăminale. La inceputul fiecărei cronici sint notate evenimentele mari curente, d. e. la 1 Ianuar 1908 autorul scrie cronica ultimei săptămini din 1907 și notează:

23 Dec. st. n. 1907. Șahul Persiei jură pe Coran, că niciodată nu va mai lucra contra parlamentului.
25 Dec. st. n.. Impărăteasa Chinei făgăduește printr'o poruncă introducerea, în viitor, a unei constituții.
28 Dec.. Generalul d'Amade a fost numit comandant la Casablanca în locul lui Drudes.
30 Dec.. Franța făgăduește că va evacua Casablanca după ce va cuprinde Mediuna.
31 Dec.. Flota de războiu americană acostează în Argentina.

Aceste evenimente sînt pretexte pentru o discuție convingătoare asupra politicei mondiale la inceputul anului 1908. In urma cetirii unei astfel de cronici ai satisfacția deslegării unei grele probleme. Cu ce scop sint scrise, se vede din primele linii ale acestuj volum: „Clopotele Crăciunului au sunat și cind aceste rinduri vor ajunge sub ochii cetitorului, va fi sosit anul cel nou. Noi privim îndărăt și incercăm să pătrundem întunericul unui viitor, care-i totdeauna altfel de cum a fost prevăzut sau bănuit“. Cu o atît de simplă și modestă introducere începe o carte, care e o adevărată școală de diplomație și, pentru istoria critică a epocii actuale, un isvor prețios. D. dr. Schiemann nu e însă cu totul imparțial; e foarte circumspect în concluziile sale, dar de multe ori ironic față de străini sau triumfător pentru cauza germană; e patriot. Astfel, analizînd activitatea Germaniei in 1907, zice: a fost o ațițare a unei camarile de jurnaliști de senzație impotriva Germaniei, care era arătată ca turburătoare a păcii lumii prin ambițiile și inarmările sale; Anglia, în fruntea unei mari coaliții, trebuia să o sdrobească. Dar a trecut pericolul. Noi am rezolvat cuture chestii cu vecinii, am înăbușit o răscoală în Africa de Sud-Vest și am schimbat modul de administrație in colonii, etc. etc. Am incheiat anul cu pace, fără să intervenim în Maroc, fără să protejăm Egiptul, fără să introducem Persia in sfera influenții noastre.... dar puterea de viață a națiunii noastre a crescut.... nu sintem un popor de rentieri, ci unul de muncitori; în nici o țară din lume nu se muncește ca la noi.... Zeppelin a descoperit în sfirșit cirma balonului.... sintem tari și putem zice: „Noi Germanii ne temem de D-zeu, dar încolo de nimic pe fața pămintului!“—Acum un exemplu de modul cum discută relațiile cu Anglia de pildă: Ziariștii englezi au fost bine primiți la noi.... Wilhelm II bine primit în Anglia.... e o întorsătură în politica Angliei, interesele ei s'au dovedit cam opuse cu cele ale aliatei sale Japonia.... A făcut rău impresie în Anglia discursul contelui Okuma in Camera de comerț (japoneză). Citează părți din discurs. Se văd intențiile Japonezilor de a face comerț mare în toată lumea și în special în India și în Pacific; Indienii nemulțămiți de Europeni, care i-au speculat, au inceput a boicota mărfurile lor, etc. Apoi apropie informații din „Times“ sau alt ziar relative la purtarea agresivă a Japonezilor în Manciuria, unde vor să inlăture chiar concurența chineză, și mai apropie și faptul că Australia își face marină proprie de războiu, că la Vancuver s'a făcut o stație nouă pentru flota englezească, etc. Cintărește reformele din China și din Persia; schimbarea de front a Rusiei în această țară și apropierea ei de Anglia, etc. Ar rezulta dar că flota germană singură n'ar putea îngriji atît pe Anglia și pe St.-Unite; Germania caută numai apărarea intereselor ei și Anglia e îngrijită de Japonia.

La sfirșitul cărții e un registru, după care se află ușor orice chestie care te interesează din cursul anului: revoluția turcească, anexarea Bosniei, etc.

V. D.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare (No. 6). O nuvelă de d. M. Chirițescu, „De anul nou“, bine scrisă, dar prea lungă pentru fondul ei, pentrucă e prea fotografică și cinematografică, prea „veristă“. Și, ca multe bucăți, de altfel bune, din literatura noastră actuală, și aceasta e lipsită de poezie și de „concluzie“, dacă ne putem exprima astfel,—nu de o concluzie *scrisă*, la sfirșitul nuvelei, ba nici la... inceputul sau mijlocul ei, ci în sufletul scriitorului. Dar învinuirea asta e o altă formă a celei dintăiu: genul fotografic și cinematografic. Ori cum, d. Chirițescu e un *scriitor*. Și uneori, are și poezie. Ne-aducem aminte de o schiță foarte frumoasă, intitulată, ni se pare, Ruda (?).

D. Lovinescu tipărește pe *Memnon* al lui C. Negruzzi. D-sa face foarte bine, căci puținele fraze ori simple cuvinte citate de unii și de alții, numai ne ațițau curiozitatea.—D. Lovinescu spune că n'a crezut de cuviință să păstreze în transcrierea textului fonetismul lui neliterar. Pentru o revistă ca „C. L.“, poate a făcut bine. De altmintrelea asemenea texte, dacă e vorba de păstrat fonetismul lor, se publică cu cirilice.—

—Dar d-sa justifică literarizarea textului prin faptul că „poemul nu poate fi privit ca un monument de limbă“. Da, din punct de vedere estetic, de sigur că nu. Dar d. Lovinescu face *aici* filologie, și *Memnon* este un arhi-important „monument de limbă“ din acest punct de vedere. D-sa nu vede importanța acestui text, pentrucă nu cunoaște literatura veche. In adevăr, d-sa spune că particularitățile fonetice ale textului sînt „cele ale timpului“.—Ar putea d-sa să ne dovedească aceasta? *Memnon* e scris în limba vie—sau aproape—pe care o vorbeau clasele boerești la inceputul veacului al XIX-a. Această limbă, importantă de cunoscut din atîtea puncte de vedere, nu se găsește în scrierile „timpului“. Modèle de această limbă aproape nu avem—exact: avem *foarte* puține. Scriitorii vremii aceleia scriau în limba *literară* a vremii, cea bisericească, amestecată de sigur cu multe elemente neliterare. In unele scrieri, mai rare, ca Robinson Crusoe al lui Drăghici, găsim o limbă mai vie, dar mult literarizată. Așa dar, acest *Memnon* este un monument aproape unic pentru o anumită limbă, interesantă de cunoscut, ca să comparăm pe de o parte limba literară și quasiliterară de atunci cu cea vorbită, iar pe de alta, ca să comparăm limba populară cu limba vie a claselor de sus. Iar pentru studiul lui C. Negruzzi, cunoașterea limbii lui Memnon e de asemenea foarte importantă, spre a urmări de unde a început și unde a ajuns el—în Alexandru Lăpușneanu, unde literarismul limbii îl duce, de frica provincialismului, până la forme ca *rîpitor* (crezind că *rîpitor* e neliterar).

Particularitățile fonetice ale lui Mem-

non, d. Lovinescu le numeşte moldoveneşti. D. Lovinescu n'a studiat încă asemenea chestii. Il sfătuim să mediteze asupra acestui lucru.

Fenomenele „moldoveneşti", care n'au fost în Moldova la începutul limbii (despre unele, vezi Cantemir, Descrierea Moldovei) şi care, apoi, au început să se ivească în cărţile bisericeşti, cronicari şi alte scrieri atît din Moldova cît şi din Muntenia; fenomenele acestea „moldoveneşti", care se găsesc aproape în *toată* Muntenia (la ţară; vezi cel puţin „Graiul nostru" de Densuşianu şi Candrea),—sînt, fiind mai răspîndite în Moldova, caracteristice, nu specifice graiului moldovenesc. Dar chestia e mai complicată. S'o părăsim şi să vedem ce spune d. Lovinescu despre unele particularităţi din *Memnon*.

„*E* neaccentuat, mai ales la sfîrşitul cuvintelor e prefăcut în *i*", zice d-sa şi dă exemple. Apoi dă exemple şi de e accentuat prefăcut în *i*. Ne dă un singur exemplu, prepoziţia *piste* (peste). D. Lovinescu nu cunoaşte fonetica. In *peste*, *e* nu e accentuat, fiindcă cuvîntul e proclitic, şi n'are accent (*peste-a făpţei*, are un singur accent).—D-sa mai spune că în monosilabe, întotdeauna *e* este prefăcut în *i*. Dar aceasta se cuprinde în regula generală: că la sfîrşitul cuvîntului *e* este prefăcut în *i*. D. Lovinescu n'are nici deprinderea limbajului gramatical (îi semnalăm scăpări de vedere în transcrierea d-sale: *ostinealâ, vineai*).

La exemplele de *eă* (accentuat) prefăcut în moldoveneasca lui Memnon în *è* (accentuat) ne dă ca exemplu: *al triilè*, unde nu avem la sfîrşit nici un accent, căci în *al treélea*, *ea* dela urmă nu-i accentuat. Aici nu e vorba deci de *eà=è*, ci de altceva. D. Lovinescu ne mai dă alt exemplu tot de acest fenomen: „Cu *vesté* ce pre re" (=cu vestea cea prea rea). Dar Negruzzi n'a putut pronunţa şi scrie *vestè* în loc de *vestea*, căci aici n'avem de-a face cu un *eà* accentuat, ci cu articularea lui *veste*. Accentul e aiurea: *véstea*.—D. Lovinescu nu cunoaşte bine gramatica elementară.

Tot ca fenomen „moldovenesc" dă d. Lovinescu forme cu *i* în loc de *e*, ca *prăpădiască, mistuiască*. Dar *mistuiască* e literar. D. Lovinescu cînd îl corijă, dovedeşte că nu ştie fonetică. (Şi e curios că pe *trăiască* îl lasă aşa—bine). După o vocală, urmează diftongul *ia* şi nu *ea* (*mistuiască, poiană*, etc).

Colosală e următoarea:

„*Or* final, cînd nu e semnul genetivului, e transcris prin *oriu*, de ex: *agiutoriu, înşelătoriu*".

Oare cuvinte ca *or* (=verbul *vor*), *uşor, chior, colţişor, ghemuşor* întrebuinţate de Negruzzi în acest *Memnon*, sînt scrise de el în manuscris: *oriu, uşoriu, chioriu, colţişoriu?* Dacă da, ar fi extrem de interesant—şi ar fi trebuit să ne facă d. Lovinescu cunoscut acest lucru cu literele cele mai groase.

In realitate, în moldoveneşte, latinescul *orius* (caşi *arius*) au devenit *oriu* (şi *ariu*). Să bage de samă d. Lovinescu că *oriu* aproape întotdeauna e în sufixul *toriu (torius)*. Mai există *moriu* (tot din latineşte) etc. şi cîteva cuvinte prin analogie. Dar cuvinte ca cele citate mai sus din Memnon, apoi ca: *cocor, topor, răzor, puişor* şi toate diminutivele de felul acesta, sînt *genetive?* Căci d. Lovinescu zice că numai *or* din genetiv rămîne *or*. Această chestie întreagă nu există pentru d-sa. Asta se vede şi din chipul cum exprimă d-sa această enormitate.

„*Or* final cînd nu e semnul genetivului etc."!... Un filolog, chiar cînd nu ştie un lucru, nu se va exprima aşa de naiv.

In *Memnon* există şi cuvintele *boer* şi *cer*. Probabil că în manuscris vor fi fiind *boeriu* şi *ceriu*. Acest fenomen tot aşa de important—şi identic cu *or=oriu*,

d-sa nu-l relevează. Iar dacă în manuscris e *boer* şi *cer*, această literarizare a lui Negruzzi aici, cînd la *oriu* n'a literarizat, e foarte importantă şi merita să fie relevată.

In sfîrşit, ca curiozitate şi moldovenism, ori provincialism, d. Lovinescu ne spune că „reflexivul *se* e transcris prin *să* caşi conjuncţia".—Dar cum era să fie transcris prin *se*, cînd în toate dialectele romîneşti, în toate cărţile romîneşti anterioare *etimologismului latinist*, nu s'a spus şi nu s'a scris decît *să?* Şi pronumele latinesc *se* şi conjuncţia latinească *se* (=*si*) au trebuit să dea şi au dat în romîneşte *să*. E acesta un „fonetism moldovenesc"?—*Se* în loc de *să* e caşi *miciala* în loc de *miţa*. *Se* a triumfat, *miciala* nu!

D. Lovinescu dă o mostră de text cu transcrierea moldovenească a lui Negruzzi. Vedem în acest text „zică". Dacă e aşa, şi nu e *zîcă*, e foarte curios.—Dar nu credem. *I*, precedat de *s, ş, ţ, z*, în anumite cazuri se schimbă în „moldoveneşte" în *î*, după cum *e*, în aceiaşi poziţie se schimbă în *ă*. Probabil că aşa e în manuscrisul lui *Memnon*, căci găsim în transcrierea d-lui Lovinescu: *înţălept*, *ameţă* (=ameţeà=ameţè=ameţă), *frumoasă* (plural) *murmurisăşte*, *sfărşăşte*,—pe care a *uitat* să le literarizeze şi care dovedesc că în manuscris există fenomenul, pe care d. Lovinescu a *uitat* să-l amintească.

Mai vedem cuvintele: „*sângur*", *strâmbătate, sfârşeşte*. Va să zică d. Lovinescu nu cunoaşte *ortografia* cirilică. D-sa dacă vede semnul cirilic al lui *â* în cuvîntul *sîngur*, nu ştie că semnul lui *â* se ceteşte *î*? D-sa crede că acel semn *mai* are valoare de *ă*? Cum? Crede d-sa că în 1823 se pronunţa *sângur, strâmbătati* sau că s'au pronunţat vreodată aşa? Nu ştie d-sa că semnele cirilice pentru *ă* şi *î* au fost întrebuinţate alandala, caşi cele pentru *e* şi *ea* (neştiinţa semnelor pentru *e* şi *ea* l-a încurcat la *vestea*, vezi mai sus), şi că trebue să le transcriem conform cu pronunţarea vremei respective?

Mai observăm în transcrierea d-lui Lovinescu întrebuinţarea *literară* a articolului *al*, care în vorbirea moldovenească e invariabil *a* pentru toate genurile şi numerele, cum scria de obiceiu Alecsandri. Găsim traducerea d-lui Lovinescu: „*ai noştri tîrgoveţi*", „Milostivul *al* Indiei", „*Al* mieu ochiu". Aiurea însă găsim moldovenescul *a* (în loc de *al, ai, ale*). A literarizat d. Lovinescu numai pe alocurea, ori chiar în Negruzzi e aşa?

Apoi ce caută muntenismele „mîini" şi „dinţii"?

Observăm şi neglijenţe de transcriere, pe care nu le mai relevăm. Şi doar d. Lovinescu n'a avut altă sarcină decît să transcrie.

Păcat că nu mai avem un Gaster, care să publice acest text cu cirilice într'o crestomaţie.

Aşa cum l-a publicat d. Lovinescu, el are numai o valoare lexică şi stilistică, nu şi una fonetică şi morfologică,—valoarea cea mai însemnată a unui *asemenea* text.

D. Mehedinţi publică o „poezie" a d-lui Doboş. Se vede că d. Mehedinţi e în momente de poezie şi melancolie. Iată subiectele logice şi psicologice din poezie: amurgul mohorît, pădurea, cuiburi, crengi, cîntăreţi, păseri, stelele, grieri, luna-amantă văduvită, izvor cu ape-adormitoare, tăcerea, satul, fiecare casă, o doină.—Cred c'aţi înţeles poezia.

—D. Mircea Djuvara vorbeşte despre filozofia lui Bergson... Bergson? A! Ne aducem aminte; ăla, care, deşi nu e Evreu, dar după nume socotindu-l circumcis, tinerii d-lui Iorga i-au svîrlit în Neamul Romănesc cîteva mere murate 'n cap.—Wundt—continuă, cu ajutorul d-lui Rădulescu-Pogoneanu.—In „Cauzele *decăderii* învăţămîntului secundar", d. Litzica face juste şi pătrunzătoare observaţii de amănunt. — Colaboratorul

nostru d. Hoisescu își urmează cronica economică, pe care o isprăvește.

Noua Revistă Romină (No. 12.) D. Rădulescu-Motru scrie un articol impotriva cărții d-lui Xenopol despre „partidele istorice".

D. Xenopol arată in cartea sa originile, istoria, însemnătatea și rolul partidului liberal. D. Xenopol dă o sentință favorabilă acestui partid. D. Rădulescu-Motru combate pe d. Xenopol.

A priori, d. Motru trebue recuzat. D. Xenopol *nu* face parte din partidul liberal, și, deci, în imprejurarea de față, nu poate fi suspectat de parțialitate. D. Motru este un gazetar politic conservator-democrat, și deci, cind combate liberalismul, poate fi suspectat de parțialitate.—D. Xenopol e *istoric*, iar d. Motru gazetar și compilator de cărți de filozofie.—D. Xenopol studiază de mai mult de 20 de ani problema, iar d. Motru *nu știe nimic* in ordinea aceasta de fapte, cum s'a mai dovedit în această revistă (Anul I, articolele d-lui Ibrăileanu despre „Spiritul critic") și cum vom dovedi imediat.—In sfirșit, erte-ni-se această constatare, scoasă din opere publicate, deci din izvoare de domeniu public, d. Xenopol e un om de citeva sute de ori mai inteligent decit d. Motru.

Ceia ce putem spune *a priori*, se constată imediat la cetirea articolului d-lui Motru.

D. Motru, vorbind de „cărvunarii" și „ciocoii" dela 1822, de „constituția" alcătuită de ei, etc., dovedește că nu cunoaște absolut nimic din toate faptele de-atunci și nici habar n'are de chipul în care trebuesc interpretate lucrurile din trecut.

Cum să incepem? Căci d-sa e universal și multilateral în neștiința sa.

D-sa nu știe că boernașii aceia au fost, în mare parte, clasa cea mai curată, mai cinstită și mai autohtonă (afară de cea țărănească) din Moldova. D-sa nu știe că acea clasă n'a umblat cu dorinți vagi, ci a formulat—nu una, ci mai multe dorinți, planuri de reformă, socială și politică, utile nu numai ei, ci și altor categorii sociale. D-sa nu știe că s'a dat o luptă în regulă intre două clase sociale: boernașii impilați, influențați de ideile revoluției franceze, și marii boeri, reacționari, dușmani ai oricărei imbunătățiri politice și sociale, prieteni ai Rusiei reacționare, dela care așteptau sprijinul impotriva țării lor—pe care l-au căpătat, sub Regulament, cind cu baionetele rusești au deposedat pe țărani. D-sa nu știe (că n'a cetit nicăiri, nimic—și'n adevăr sint lucruri plicticoase de cetit, în cărți și hirtii mucegăite, scrise cirilic, pentru care n'are răbdare un gazetar și un filozof), nu știe că acel care reprezenta pe acești boernași, Ionică Tăutu, a fost un suflet mare, cum ne mărturisesc Kogălniceanu și A. Russo. D-sa nu știe că sub primul Domn pămintean, Ioniță Sturdza, boerenașii au triumfat (insuși Domnul era un boer de țară) și numai după citiva ani de lupte, boerii reacționari, retrograzi și rusolatri i-au învins, desăvirșindu-și opera lor cu și prin Ruși, sub Regulamentul organic. D-sa nu înțelege că cealaltă parte din boernași, cei ridicați de curind la rangurile mici, erau și ei o clasă subjugată și că lupta lor pentru a arunca jugul lor *și a altor categorii inferioare* este foarte legitimă, căci tot progresul omenesc s'a făcut prin emanciparea *treptată* a claselor sub-puse.

In neștiința cu care vorbește de acei boernași, ridicați la ranguri și pe care-i numește cu dispreț „slugi", d. Motru nu știe că vorbește și de V. Alecsandri și de A. Russo, și de Eliade, și de Bălcescu, și de Alexandrescu, ca să amintim numai numele cele mai cunoscute din acele scumpe Rominilor (Brătienii și Kogălniceanu, *tot boeri mici*, erau din neam nobil mai din vechiu).

Iar cind recenzentul il stringe in

chingi pe d. Xenopol cu constatarea că partidul liberal în prima jumătate a veacului al XIX-lea a fost numai un partid cu „tendinți sentimentale", și nu cu „organizare politică", atunci neștiința d-lui Motru ia proporții de piramidă egipteană. D. Motru vrea „organizare politică liberală" pe vremea cind o revistă era închisă pentru o poezie a unui boernaș, cind un boernaș era pus la inchisoare, pentrucă povestea istoria lui Mihai Viteazul ori scria o elegie?—Iar dacă prin „organizare politică", d-sa înțelege o falangă de oameni cu aceleași idei, care luptă prin toate mijloacele *posibile* atunci pentru un ideal și pentru reforme, atunci afirmarea că n'a fost „organizare politică", dovedește încă o neștiință. Dar mișcarea dela 1848, știe d-sa de cind și cum s'a pregătit? Nu știe nimic!

Ah! Cite nu știe d. Motru!

D-sa, care se grăbește cam incet cind cugetă, ar trebui să-și înlocuiască lipsa ingeniului printr'o sirguincioasă cercetare de vre-o 40 de ani prin biblioteci. Ș'atunci, poate...

Așa dar, mai departe. D-sa nu știe că mișcarea dela 1848 din Moldova a fost continuarea mișcării boernașilor, care, sub Regulament, au făcut opoziție boerimii mari și Rusiei. D-sa nu știe că la mica boerime, nucleul „revoluției dela 1848" din Muntenia, s'a asociat, cum era fatal, burghezimea. D-sa nu știe că in burghezimea bucureșteană ideia revoluției franceze a pătruns cu putere încă dinainte de 1800, idee de care s'a contagiat și o parte din boerime și care a format apoi sufletul unor societăți secrete („organizări politice"). D-sa își închipue, ca un simplu reporter dela „Adevărul", că liberalismul a fost scornitura unor șarlatani.

Acest filozof crede că o țară din Europa, Rominia, a mers de-o sută de ani și până azi, minată nu de cauze profunde, naționale, internaționale și europene, mai presus de indivizi și chiar de insuși poporul, ci de o sumă de șnapani, care nu cunoșteau interminabilele colecții de citații nemțești din tratatele d-sale de „filozofie".

Dar dacă ar ceti ceva, inainte de a-și da cu ideia! (Il vedeți cum rezolvă de o bucată de vreme toate chestiile interne și externe de 4 ori pe lună?). Dacă ar fi cetit măcar Istoria literaturii d-lui Iorga, care nu e liberal, ci crescut la, sau măcar trecut pe la școala mofturos-aristocratică a Junimii, atunci ar fi văzut că d. Iorga, *istoric*, nesau contra-liberal, a descoperit în șarlatanii și escrocii dela 1848 multe idei, mare avint, mult dor de bine, energică luptă, etc.. (Și nici un rest de delicatețǎ nu-l oprește pe d. Motru să insulte memoria scumpă a unui martir genial ca „boernașul" Bălcescu?).

Dar dacă nu poate ceti măcar Istoria *literaturii* d-lui Iorga (pentru a se documenta în... *politică*), căci e prea specialistă, ar fi putut ceti articolașele d-lui Iorga, adunate de curind într'un volum. Și ar fi găsit o anumită pagină (nu i-o spunem; măcar atita muncă să-și dea: să găsească pagina), ar fi găsit caracterizări elogioase ale lui I. Brătianu („marele organizator și om de ispravă") și C. A. Rosetti („visătorul cu viața cinstită, politicianul fără arginți").

Dar d. Motru tratează pe toți acești oameni ca pe niște agenți electorali; mai rău: ca pe niște agenți electorali transfugi, de felul acelora, care i-au micșurat partidul și l-au făcut să rămină fără „scaun" în Parlament.

Cetiți articolul d-lui Motru. Cetiți-l numai decit. Veți admira lăfăiala fudulă și mulțumirea de sine a unui om, care n'are nici o idee despre ceia ce vorbește. Și veți mai admira și o supărătoare trivialitate de gindire! Să-l vedeți cit e de ironic cu oamenii dela 1822, de care acum aude pentru prima oară!

Să-l vedeți ce degajat și familiar e cu d. Xenopol, și cum il bate amical

cu palma peste burtă, cind îl prinde cu ocaua mică!

Intr'un alt număr (11), d. Motru pretinde că un colaborator al nostru face din I. Păun un Leconte de Lisle. Și, natural, zimbește ironic d. Motru. Dar ia să mai citească odată pasajul cu pricina. O să rămie „stupefăcut". Colaboratorul nostru nu spunea decit că, intre alte influențe suferite de Păun, a fost și acea a parnasienilor, și poate mai mult a lui Leconte de Lisle.

La Nouvelle Revue (Iunie, 1911).

Intr'un articol intitulat **„Serbia și Regele Petru I"**, *Joseph Aulneau* se ocupă de situația din regatul vecin și rolul pe care regele Petru l-a avut până acum în viața politică și economică a micului și mult sbuciumatului regat.

Frămintările și greutățile prin care Serbia a trecut: schimbări de dinastii, abdicări, regiciduri, etc., autorul le explică prin lupta dintre elementele și principiile care stau la baza formării statului sirb: *lupta dintre particularismul satelor și tendințele absolutiste ale guvernelor.* Mult timp satele sirbe au trăit independente și egale intre ele, ca niște individualități cu organizație proprie puternică, un fel de republice foarte geloase de independența și individualitatea lor. Erau conduse fiecare de bătrînii lor și de *kneji* și nu simțeau nici o solidaritate națională intre ele. Aceasta și explică ușurința cu care Turcii le-au stăpinit atita vreme. Totuși cu timpul, și pentru a scăpa de Turci, satele sirbe a trebuit să se solidarizeze intre ele și să renunțe tot mai mult la particularismul lor în favoarea unui stat centralizat. Dar tocmai pentrucă era nevoe de solidaritate cit mai mare pentru a putea invinge pe Turci, primii conducători ai Sirbilor în răsboaele de independență au simțit nevoia de a fi cit mai *absoluți*: orice spirit particularist era o piedecă pentru o luptă cu puteri unite contra Turcilor. Astfel în fața particularismului satelor sirbe se ridică brusc absolutismul principilor sirbi,—iar lupta dintre aceste două tendințe e istoria formării și sbuciumelor Sirbiei. Această luptă a adus căderea lui Kara-George, eroul **independenței** Sirbilor și intemeetorul dinastiei Karageorgevici; tot ea a adus la tron familia Obrenovici în persoana diplomatului Miloș, care și el a fost nevoit să se retragă dela tron în folosul fiului său, Mihai, —cum și domniile nenorocite ale lui Milan și Alexandru. O mare nenorocire pentru Serbia a fost apoi tendința Austriei de a impiedeca formarea unui mare stat slav, sub conducerea Sirbilor, în peninsula balcanică, pentrucă acest stat puternic ar fi stat în calea planurilor Austriei. Guvernele și dinastiile sirbe luptînd mereu intre influențele contrare ale Rusiei și Austriei, avînd de invins și grele dificultăți interne, au dus-o tot într'o criză până la alegerea lui Petru I. Dela alegerea acestuia încoace, autorul articolului vede pentru Serbia o eră nouă, de liniște și de reculegere. Chiar în chestiunea așa de grea a anexării Bosniei-Herzegovinei, Serbia a avut o atitudine energică, hotărîtă și n'a eșit micșurată din această criză. Situația financiară i se imbunătățește mereu prin chibzuiala care domnește în conducerea statului (față de risipa lui Milan), datoria statului e unificată și așezată pe baze convenabile și însăși prosperitatea Serbiei s'a mărit.

Mercure de France (Iunie, 1911).

Henry D. Davray ne dă în traducere franceză un articol al publicistului englez Archibald Henderson, intitulat: **„Bernard Shav intim"**. Găsim în el o mulțime de amănunte asupra firii și vieții marelui scriitor, cum și diferite anecdote, vorbe de spirit și paradoxe de-ale lui. Bernard Shav e foarte primitor, vorbitor admirabil, plin de spirit și de ironie, și de o cultură foarte variată. Plăcerea lui cea mare este de a tachina pe amicii săi, punîndu-le pe samă aventuri extravagante, imposibile, dar pe care le istorisește așa de viu, incit chiar cei pe sama cărora le pune simt nevoia de a-l desminți cu cea mai mare energie de teamă să nu se convingă și ei că... sint adevărate. Ca viață și ținută Shav e foarte simplu și e cu totul contra oricărei ostentații. Caracteristica spiritului lui e laconismul și are un fel de spirit de contradicție care-l face să ia în zeflemea tocmai lucrurile care simte că-ți inspiră mai mult respect; tot din acest spirit de contradicție el ridiculizează tocmai pe acele opere ale lui care vede că plac mai mult amicilor săi. Deși aparența ar face să se creadă că Bernard Shav e oarecum mai mult inteligență, o inteligență lipsită de sentiment,—totuși în fond Shav e de-o sensibilitate foarte pasionată, pe care însă parcă anume se silește s'o ascundă sub ironie și sarcasm. Intreaga lui filozofie practică e conținută în următoarele cuvinte ale lui: „Socot că viața mea aparține toată comunității și cit timp voiu trăi, voiu ținea la cinstea de a-i închina toate puterile mele".

La Revue (Iulie, 1911).

Emile Vandervelde, unul din șefii socialismului belgian, sub titlul **Socialismul contra statului,** cercetează din punctul său de vedere tendința statului modern de a-și intinde activitatea sa economică prin diferite monopoluri. Acei socialiști, care văd cu plăcere în această tendință o grăbire a procesului de naționalizare a instrumentelor de producțiune, se înșală. Căci, lăsînd la o parte criticile ce se pot aduce statului ca producător, trebue să se observe că nu *statul-națiune*, ci *statul-guvern* creiază monopolurile și că face aceasta urmărind scopuri fiscale, silit de tot mai marile cheltueli necesitate de militarismul modern. Armatele de uvrieri, întrebuințate de stat în industriile sale, măresc puterea burgheziei capitaliste ce stăpinește statul modern și merge astfel direct contra tendințelor socialiste. Numai cind statul-guvern s'ar separa tot mai mult de statul-producător, numai atunci s'ar putea saluta cu satisfacție această industrializare a statului.

B. Milliard, in articolul **Invățămîntul secundar de fete,** studiază criza prin care trece acest invățămînt în Franța și soluțiile de îndreptare propuse. Două sint cauzele crizei: insuficiența localurilor și programele care nu mai sint în armonie cu nevoile actuale. In adevăr, acest invățămînt, creat la 1880, era destinat numai burgheziei; se căuta nu desvoltarea intelectuală a femeii, ci „un ansamblu de idei generale și generoase care să-i permită să-și înțeleagă bărbatul, să-i împărtășească ideile și să vegheze la educația copiilor". Absolventele acestui curs nu-și pot crea o carieră nici intra la universitate. Cu schimbarea însă a condițiilor sociale și economice, fetele trebuind să se îngrijească singure adesea de întreținerea lor, acest invățămînt trebue să le ajute în formarea unei cariere. D. Milliard, înlăturind soluțiile ce se propun, susține complecta egalizare a invățămîntului de băeți și de fete așa cum s'a făcut în Anglia, Germania și aiurea, de oarece intr'o democrație liberă și egalitară orice ființă are dreptul de a fi pusă în stare să dea tot ce poate.

Revue des Idées (Iunie).

Intr'un articol interesant asupra **Orientării mișcării sindicaliste,** *Christian Cornélissen* caracterizează cele două curente care se opun în interiorul organizațiilor clasei muncitoare, curente separate printr'o diferență totală de metodă. Primul curent, puter-

nic mai ales in Germania şi Statele-Unite, inclină spre dreapta, evoluind in direcţia corporatismului mutualist şi a reformismului. Acest curent caută să realizeze prin convenţii cu patronatul ameliorări in condiţiile muncii sau cel puţin menţinerea stării existente. Apoi, prin raporturi strinse intre activitatea sindicală şi cea parlamentară, caută să obţie intervenţia legislaţiei in chestiunile ce privesc pe muncitori. Prin elaborarea şi lărgirea sistemului de ajutor mutual in caz de boală, şomaj, etc., această mişcare caută să asigure viaţa lucrătorului şi a familiei impotriva accidentelor. In măsura in care contractele incheiate cu antreprenorii depind de forţa economică a partidelor in prezenţă şi pot aduce intre ele o luptă directă, grevele şi boicotajele nu sint excluse de această metodă. Dar cind e vorba de principiile sale fundamentale, acest curent se caracterizează prin tendinţa de a adapta mişcarea corporativă la ordinea socială stabilită.

Al doilea curent, care e mai accentuat in Franţa şi in oarecare măsură in Italia, se deosebeşte prin metoda lui revoluţionară. Pentru el, pe primul plan e lupta de clase. Respingind tot ce in convenţiile cu patronii ar putea atenua această luptă, partizanii acestui curent caută să organizeze masele muncitoare in vederea grevelor, boicotajelor şi a tuturor mişcărilor cuprinse sub numele de acţiune directă, in opoziţie cu acţiunea parlamentară. Această metodă tinde la transformarea economică a societăţii, neglijind codificarea prin legi ale avantajelor ciştigate in timpul luptei. De sigur, acţiunea directă nu exclude o presiune asupra legislaţiei, dar chiar sub forma aceasta ea rămine acţiune in viaţa reală, exercitindu-şi influenţa sa asupra guvernului, asupra partidelor politice, prin meetinguri, greve, mai ales greva generală, dar fără participare directă in politică şi in alegeri. Această metodă caută să obţie nu atit avantaje materiale, cit să mărească puterea producătorilor organizaţi asupra producţiei şi a intregului processus al muncii. A domina din ce in ce mai mult, prin organizaţiile sindicale, mersul producţiei şi a tinde la direcţiunea ei in vederea suprimării complecte a patronatului,—iată scopul real al sindicalismului revoluţionar.

După Cornélissen modificările care se manifestă in sindicalismul internaţional arată mai mult o orientare spre dreapta decit spre stinga. Tendinţa de a se adapta la ordinea socială existentă şi mai ales de a incheia convenţii paşnice cu patronii capitalişti, predomină in muncitorime, faţă de acţiunea bazată pe lupta de clase.

Revue des Deux Mondes (Iunie).

René Pinon scrie un studiu important despre **„Rominia in politica danubiană şi balcanică"**.

Cunoscutul scriitor francez caută să demonstreze că in starea actuală a relaţiilor politice dintre ţările balcanice, o inţelegere turco-romină şi la nevoe o cooperaţie militară e in logica intereselor acestor două state. Afinităţile de rasă, de religie, de interese ce există intre Bulgaria şi Rusia, separate numai prin Dobrogea, ar putea aduce intre aceste două ţări o alianţă care poate fi primejdioasă Rominiei. Pentru a preveni o asemenea eventualitate Rominia a fost silită să se inţeleagă cu Austro-Ungaria, care e rivala Rusiei in Balcani. Prin faptul posesiunii Dobrogiei, Rominia a devenit in chip natural santinela inaintată a triplei alianţe in faţa slavismului. Turcia cu armata sa reorganizată cintăreşte destul de greu in acest dozaj de forţe, din care trebue să rezulte echilibrul Orientului. Separată de Rominia prin Bulgaria, ea nu are de ce să se teamă de cea dintăi, se ingrijeşte insă mult de ambiţiile celei de a doua. Nimic mai natural prin urmare pentru Turcia decit o inţelegere cu Rominia pentru a ţinea in friu pe Bulgari şi a opune un obstacol tendinţii Ruşilor de a inainta spre Constantinopol. Inlăturind chiar ipoteza unei alianţe intre Rusia şi Bulgaria şi presupunind că Bulgaria singură ar ataca Turcia, interesul Rominiei ar fi să dea sprijinul său Sublimei Porţi. Maxima fundamentală a politicei romineşti este şi trebue să fie, după Pinon, ideia că creşterea puterii unui stat este, ipso facto, o micşorare pentru vecinii săi. Rominia nu poate ingădui ca Bulgaria să devie o Prusie a Balcanilor. O victorie bulgară care ar reinvia marea Bulgarie dela St. Stefano, ar pune Rominia intr'o stare de inferioritate, ea ar risca să fie inăbuşită intre două imperii slave şi ameninţată să piardă Dobrogea. Rominia intervenind insă in ajutorul Turciei atacate şi invadind teritorul statului vecin, Bulgaria ar răminea paralizată. După Pinon, cauza pentru care Bulgaria nu a profitat de tulburările interne prin care a trecut Turcia in Iulie 1908 şi April 1909 trebue căutată in atitudinea Rominiei. Germania, a cărei influenţă e acum foarte puternică la Constantinopol, şi care e sufletul triplei alianţe, nu poate decit să favorizeze o inţelegere militară intre Turcia şi Rominia. Puterile mari preferă să nu se angajeze ele inseşi in afacerile balcanice, ci se servesc de cele mici pentru a-şi face jocul. Cu toate legăturile lor cu tripla alianţă, suveranul şi guvernul romin se conduc insă in politica externă in primul rind de interesele naţiunii. Şi dacă Rominia ar găsi satisfacerea ambiţiilor sale legitime intr'o remaniare teritorială a statelor peninsulei şi ar primi garanţii pe care le crede necesare, ea nu ar refuza poate o inţelegere cu Bulgaria. In schimbul Silistrei, care e un punct strategic important şi cheia Dobrogiei, intr'un conflict turco-bulgar, Rominia ar accepta poate să rămină neutră. Oricum, siguranţa şi viitorul Turciei europene depind foarte mult de atitudinea Rominiei. In jocul politicei balcanice, statul romin constitue o forţă reală şi nici o transformare importantă nu se va face in Europa orientală fără ca Rominia să-şi spună cuvintul sau să-şi ia partea.

Les Documents du Progrès (Iunie, 1911).

Cu privire la comunicarea făcută la Academia franceză de către Dastre, după raportul doctorilor René Cruchet şi Moulinier, relativ la **Boala aviatorilor**, René Girard publică un articol in care contestează afirmaţiile făcute in comunicarea dela Academie. Autorul articolului arată că unii din aviatorii ale căror observaţii fuseseră redate de d-rii Cruchet şi Moulinier in raportul lor, le-au contestat ori modificat mult in interviewu-ri acordate după aceia. Astfel Léon Morane contestă că indispoziţiile ce le-a simţit pe aeroplan ar fi speciale aviaţiei şi nu le-ar fi simţit şi in automobil, dacă ar fi mers cu aceiaşi viteză; el recunoaşte numai suferinţele datorite frigului dela innălţimi mari şi oboseala datorită marei incordări psihice. Legagneux, despre care cei doi doctori scrisese că ar fi avut „pocnituri in urechi" la innălţimi inferioare de 1.800 metri, scrie revistei „L'Auto" că nu a suferit nimic nici la 3.100 metri innălţime, ci a avut numai o vijiială in urechi (pe care o ai şi in automobil, la viteză mare) şi i-a fost frig la picioare. Deasemeni alţi aviatori intrebaţi, ca Eugène Renaux, Blériot, Pierre Marie, etc., spun că nu au suferit niciodată de nici o indispoziţie deosebită sburind prin aer; iar un tinăr aviator, Bobba, spune că singura suferinţă pe care o are cind sboară mai indelung, este că-i e... foame. Aşa dar autorul articolului conchide că

doctorii Cruchet şi Moulinier au inventat ei „boala aviatorilor". Cu toate acestea Girard recunoaşte că există o boală: a innălţimii; la 9.483 de metri Maurice Bienaimé a ajuns cu balonul numai făcind inhalaţii de oxigen dela 4.500 metri in sus, iar tovarăşul său Lenouque şi-a pierdut cunoştinţa la 7.500 metri. Dar cum cei cu aeroplanele nu ajung niciodată la aşa innălţimi, nu pot suferi de boala innălţimilor mari.

Nuova Antologia (Mai, 1911).

Giuseppe Gentile, **Mecenatismul şi filantropia milionarilor americani.** Pentru a ne face o idee despre proporţia ce a luat, in ultimele timpuri, generozitatea plutocraţiei americane, e destul a aminti că numai in timp de trei ani, dela 1903 la 1907, donaţiunile au atins cifra de un miliard de dolari,—o sumă egală cu faimoasa indemnitate de război pe care Franţa a plătit-o Germaniei. Numai doi din cei mai cunoscuţi—John D. Rockefeller şi Andrew Carnegie—au donat trei sute de milioane de dolari (un miliard şi 554 milioane de franci); John S. Kennedy lăsă la moartea sa vre-o 30 mil. de dolari pentru instituţiuni filantropice, educative, religioase, iar doamna Russel-Soge dărui in citiva ani mai mult de o treime din averea sa de 65 mil. dolari, moştenită dela bărbatul său.

Se poate afirma că nu există oraş in Statele-Unite, care să nu fi căpătat ceva prin vre-o donaţie. Cele două mari universităţi din California s-au născut una prin generozitatea doamnei Phoebe Hearst, care a donat 20 mil. dolari; cealaltă prin acea a soţilor Leland Stanford, care au donat 30 mil. de dolari. Ch. Franklin Doe a donat 6 mil. universităţii din San-Francisco; I. D. Rockefeller, 25 mil. celei din Chicago; Isaac C. Wiman, 10 mil. celei din Princeton. Carnegie a fondat, cheltuind 22 mil. dol., şcoala tecnică din Pittsburg, şi a. m. d..

Din toate donaţiunile făcute reesă că scopul in general urmărit este educaţia şi instrucţia. In timpurile din urmă orizonturile mecenatismului american se lărgesc: dela ridicarea unor aşezăminte culturale in localităţi determinate s-a trecut la crearea unor instituţii de caracter general, cu o acţiune intinsă asupra tuturor statelor, care formează confederaţia Nord-Americană. John D. Rockefeller, cheltuind 53 mil. dol., a fondat „General Education Board", cu scopul de a stimula progresul culturii şi educaţiei, in toată republica: iar Carnegie a instituit „Carnegie Fondation for the Advancement of Teaching", cu scopul de a recompensa pe profesorii merituoşi. Se-nţelege că in afară de aşezeminte culturale, multe spitaluri, aziluri şi instituţii de caritate işi datoresc existenţa donaţiunilor.

Se pare curios, la prima vedere, că intr-o ţară ca Statele-Unite, in care ardoare febrilă a speculaţiei arată o nestinsă sete de ciştig, să se poată prezenta o mişcare filantropică aşa de vastă, incit să intreacă cu mult in această privinţă pe toate celelalte ţări. Factorii psihici ai acestui fenomen se găsesc in primul loc in lipsa acelui sentiment de conservare integrală a patrimoniului in sinul aceleiaşi familii, sentiment care domneşte in Europa ca rezultat al unor vechi tradiţii ereditare pe deoparte şi al imposibilităţii unei imbogăţiri repezi pe de alta. In al doilea rind, e influenţa religiei şi a patriotismului. Americanii, zice autorul, pot fi consideraţi ca poporul cel mai religios dintre popoarele culte contemporane. Religia lor nu e numai credinţă, ci şi o formă specială de schimb de raporturi sociale. Trebue apoi să se adaoge, ca latura subiectivă, şi faptul că atunci cind miliardarii americani ajung ultima culme a bogăţiei şi scapă absorbirii in care au fost ţinuţi de goana după ciştig şi patima afacerilor, ei sint cuprinşi de un sentiment de gol moral pe care-l dă o bogăţie ce intrece cu mult nevoile proprii—chiar cind aceste nevoi sint estinse pină la capricii. In această stare sufletească, supraplusul de avere incetează de a mai fi pentru ei o plăcere şi atunci il intrebuinţează in opere filantropice.

Deutsche Rundschau (Mai, 1911).

Wilhelm Dilthey, **„Inceputurile concepţiei istorice a lui Niebuhr".** Autorul işi propune să cerceteze natura şi desvoltarea geniului istoric al lui Niebuhr şi să urmărească diferitele sale atitudini faţă de lumea istorică. Barthold Georg Niebuhr, intemeetorul istoriei critice, s-a născut la 27 Aug. 1776 in Kopenhagen. Tatăl său, cunoscutul călător Carsten Niebuhr, trăia acolo ocupat cu redactarea descrierilor voiajurilor sale. Curind insă după naşterea copilului, C. N. se mută in Neldorf. Aici işi petrecu copilăria viitorul istoric, intr'o completă singurătate şi ciştigindu-şi primele cunoştinţi singur sau cu ajutorul tatălui său, fără a urma vre-o şcoală. Crescu deci ca un autodidact. Aceasta fu insă tocmai un ciştig pentru bogat inzestrata sa natură: nestinjenit de mersul incet şi regulat al şcoalei, el işi formă o proprie lume din amestecatele sale cunoştinţi, care, la vrista de 18 ani, se intindeau asupra mai multor limbi şi asupra celor mai felurite popoare ale lumei vechi, pe lingă cunoştinţile practice pe care le căpăta prin contactul cu tatăl său pentru care lucra. In singurătatea sa copilul se obişnuise a-şi lua ca materie pentru fantazia sa imagini din cărţi şi tablouri. Inzestrat cu o neobişnuit de puternică memorie şi cu o sete nestinsă de a şti, el se silea să cuprindă in mintea sa intreaga lume istorică. Izbucnirea revoluţiei franceze indreptă fantazia sa istorică spre istoria politică. De pe atunci se zămisliră in imaginaţia sa cuprinzătoare ipoteze asupra nexurilor istoriei vechi, căci in primele zile după inscrierea la universitate destăinueşte el profesorului Hensler „ideile sale asupra naşterii triburilor grece şi asupra celor mai vechi emigraţii dela Vest spre Est". Aplicarea tinărului spre o viaţă de studiu fu incrucişată de voinţa tatălui care voi să-l pregătească pentru viaţa activă a afacerilor. Pentru a se pregăti la aceasta urmă el cursurile universităţii din Kiel. Aici işi apropiă el idealismul critic al lui Kant şi pătrunzindu-se de tendinţa proprie acestei epoci de a stabili o legătură intre ştiinţile naturale, geografie, antropologie şi istorie, deveni istoric universal. Toţi ginditorii acestui timp susţineau acest punct de vedere universal istoric, de a pune in serviciul istoriei şi a cunoaşterii societăţii toate ştiinţele. Pe această bază, căpătă vechile sale idei asupra originii şi răspindirii triburilor grece—o formulare mai largă. Din filozofia kantiană işi luă el elementele pentru a-şi forma o concepţie critică asupra vieţii şi lumii.

Slovenski Jug (Belgrad, Iunie, 1911).

Cuprinde inceputul unui studiu despre **„Pangermanism şi psicologia popoarelor".** Autorul aduce elogii lui Lazarus şi Steinthal, creatorii noei ştiinţi numită „psicologia popoarelor", şi combate pe Max Nordau care, cu deosebire in cartea sa „Sensul istoriei", spune că nu e adevărat ce zic cei doi dintai, că ar fi existind o psicologie distinctă a popoarelor ca popoare. Nordau zice că: toate diferenţierile care se văd la popoare in limbă, imbrăcăminte, felul de trai, sint numai la suprafaţă; sint ceva mai adinci, zice el, acele deosebiri care se nasc intre instituţii, obiceiuri şi metodele de lucru, intre chipurile cum privesc lumea diferitele popoare, intre scopurile, ambiţiilor lor, dar toate aceste diferenţi nu ating fiinţa *intimă* a oamenilor, adică sentimentalitatea, voinţa, logica şi acţiunea lor, in care popoarele sint *identice*.

Spre a aduce un argument nou impotriva acestei teorii a lui Nordau, scri-

torul vrea să arate că „pangermanismul" nu e numai un cuvînt, ci un fapt istoric, o existenţă obiectivă. Pangermanismul, zice el, e în chip evident natura tipică a sufletului *german* şi numai a lui, ca popor distinct: e individualitatea proprie a neamului german, caracterizat prin cea mai monstruoasă megalomanie naţională şi prin cel mai brutal şovinism, prin imperialismul său militarist şi prin excluzivism. In „pangermanism" se vede întreg sufletul şi mintea poporului german, deosebit de alte popoare.

Fireşte însă că, în toată această aspră apreciere a autorului articolului despre Germani, se resimte şi ura Slavului împotriva Germanului.

The Contemporary Review (Iunie, 1911, London).

Lucy Re-Bartlett—**„Sinceritatea în viaţa socială"**—atinge cîteva consideraţii generale asupra raţiunilor mişcării feministe şi interpretării acestor raţiuni. Fără îndoială că cererea libertăţii şi dreptăţii şi pentru femei e o cerere sfîntă, care poate erta chiar aspectele crude ale luptei.

Dar libertatea socială nu însamnă *licenţă* în moravuri.

Această înţelegere a libertăţii individuale de către unele femei este una din acele aberaţii care de obiceiu nu lipsesc din orice mişcare socială, politică ori morală. Orice virtute îşi are viciul corespunzător. In mişcarea feministă această aberaţie e cu deosebire dăunătoare, căci tinde la un efect contrar cu scopul mişcării. Ea tinde la degenerarea tuturor, pe cînd mişcarea femenistă tinde la ridicarea tuturor. Femeia are *dreptul* la libertatea ei individuală: pentrucă această libertate va înnălţa întreaga societate. Ea nu poate să aibă un *drept* ca să scoboare nivelul de civilizaţie al societăţii. Legile unei ţări nu pot acorda puteri mai mari femeilor pentru a le garanta libertatea în această direcţie.

Dacă sînt femei care aprobă această erezie a mişcării feministe, aducînd ca argument pentru dreptul lor de a fi *impure* faptul că bărbaţii sînt *impuri*, aceasta este o lovitură care se aduce acestei mişcări chiar de către femei. Aceste femei trebuesc considerate ca trădătoare a cauzei sfinte a femeilor. In lupta pentru libertate, femeile nu trebue să fie sclavele imitaţiei vieţii bărbaţilor; această sclavie e mai rea decît sclăvia de care acum femeile vor să se scuture.

Raporturile între cele două sexe e temelia oricărei societăţi. Aceste raporturi nu pot fi sănătoase decît cînd sînt întemeiate pe o înţelegere, iar înţelegerea fără sinceritate şi libertate este imposibilă.

Libertatea individuală a femeii implică însă libertatea socială a ei. Se poate spune că până acum femeia a trăit în sclavie: ea nu reprezintă decît un *alter ego* al bărbatului. Nu este în lume încă o armonie socială între bărbat şi femee; sufletul femeii e siluit de sufletul bărbătesc. Trăim în o perioadă de criză; abia a apărut tipul nou de femee. Lupta de transformare nu e lipsită de tragedie, dar conţine şi promisiunea viitorului. Abia acum femeea a început să vorbească, şi e natural să nu vorbească ca un copil care a atins vrista vorbirii, ci ca un sclav care şi-a înăcrit sufletul în închisoare. Bărbaţii să-şi amintească acest lucru, cînd critică mişcarea femenistă. In femei vorbesc nedreptatea şi insulta ce li se aduce de veacuri; în ele nu lucrează decît instinctul de a arunca jugul.

Instinctul e sănătos, deşi expresia lui e uneori barbară şi crudă. Ar fi mai de mirat dacă această mişcare n-ar călca niciodată pragul demnităţii.

The North American Review (Iunie, 1911). D. *Brian Hooker* —**„Ultima operă a lui Kipling"**—caută să scoată în evidenţă că în în-

treaga operă literară a lui Kipling—cea mai mare figură literară în viaţă din literatura engleză contemporană—se găseşte una şi aceiaşi idee centrală, oricît de variate sînt subiectele şi metodele artistice de tratare.

Kipling şi-a cîştigat întâi popularitatea prin noutatea subiectelor şi prin simplicitatea fermecătoare a stilului. El a introdus în nuvelele lui India, cu natura şi cu civilizaţia ei deosebită. Sub forma unor povestiri uşoare el a pictat colţuri din India şi-a dat viaţă unei civilizaţii care e antică faţă de vechea civilizaţie romană. Kipling însă nu scrie numai bucăţi din această viaţă orientală. Nu e domeniu din care Kipling să nu-şi fi luat subiectele. Războiul, iubirea, moartea, viaţa animalelor, a copiilor, maşinele şi supra-naturalul — toate îi dau subiecte pentru scrierile lui. In întreaga lui operă, la început ca instinct vag, mai tîrziu ca concepţie adînc săpată în convingere, apare aceiaşi filozofie a vieţii: superioritatea civilizaţiei prinsă în organizarea ordonată a societăţii faţă de individualismul anarhic. In toate scrierile lui, zice autorul, Kipling n-a spus decît o singură istorie: victoria organizării împotriva anarhiei. Această istorie a spus-o ori triumfător, ori tragic, ori satiric, după punctul de vedere din care s-a pus să privească viaţa. Şi, succesul trainic al unui scriitor, spune autorul, nu atîrnă în primul loc de stil ori de subiect, ci, fără excepţie, de pătrunderea şi de concepţia ce el o are asupra vieţii cu fenomenele ei multiple şi complexe.

Modul cum Kipling priveşte şi înţelege viaţa şi expresia artistică a acestei filozofii, în diferitele lui scrieri, îl pun pe Kipling în rîndul scriitorilor trainici, prin fondul adînc al scrierilor lor.

Russcoie Bogatstovo (1911).

Stalinsky are un documentat articol: **„Criza în tactica socialismului"**.

La început sub Marx, tactica socialistă se rezuma în cuvintele din George Sande citate de Marx la sfîrşitul studiului „Mizeria filozofiei": „Luptă sau moarte, război sîngeros sau neființă, aşa şi numai aşa pune istoria chestiunea". Societatea modernă este incapabilă de un progres evoluţionist în direcţia ideilor socialiste, numai după distrugerea cu forţa a organizării moderne se poate începe evoluţia socialistă. Din această cauză Internaţionala, în mod conştient, n-a luat parte prin anii 1860 la lupta pentru votul universal în Englitera, iar elevul şi amicul lui Marx, Wilhelm Liebknecht, în timpul agitaţiei din Germania pentru votul universal, a scris o broşură în care spunea: „Socialismul trebue să distrugă această organizare (a societăţii burgheze): trebue cu de-a sila să-i pue capăt; la o parte dar din drum cu cultul votului universal egal şi direct".

După introducerea republicei în Franţa, a votului universal în Englitera şi Germania, socialiştii încep să ia parte la viaţa electorală şi parlamentară. Teoriile lor tactice nu se schimbă; ei privesc pe toţi burghezii ca o masă de reacţionari, iar tribuna parlamentară ca mijloc de propagandă; şi văd scăparea numai în revoluţie. Creşterea mişcării socialiste face, încet-încet, să înceapă discuţia despre necesitatea şi posibilitatea realizării unor măsuri sociale care împing societatea pe calea evoluţiei socialiste. Paul Brousse, care a fondat „Federation de travailleurs socialistes", prin gazeta „Le Prolétaire", a fost primul povăţuitor al reformismului. Incercările lui n'au reuşit, dar evoluţia în tactica socialismului a continuat. Socialiştii se conving încet-încet prin experienţă: 1) că acele reforme pentru lucrători se pot face şi în societatea modernă, nu reforme organice, dar totuşi utile; 2) că se pot face alianţe electorale la balotagii cu partidele burgheze libe-

rale. E caracteristic că acest din urmă punct a fost admis mai intăi și mai larg de către ortodoxii socialiști din Germania prin rezoluția lui Bebel la congresul din 1897 din Hamburg.

Cel mai aprig luptător pentru schimbarea tacticei vechi revoluționare marxiste in Germania, a fost Bernstein. Revizuind schema evoluției istorice schițată de Marx, el a constatat că ea nu este exactă. Controlind un mare material statistic, Bernstein a dovedit că in țările capitaliste inaintate nu se observă de loc inrăutățirea stării lucrătorilor și ruina straturilor de mici burghezi, cum prevedea Marx: teoria ortodoxă că socialismul este un produs automatic, de unde rezultă că sforțările conștiente pentru o nouă organizație sint inutile, Bernstein o supune unei critice aspre, stabilind datoria și necesitatea de a crea, in limitele putinții, noi condiții pentru organizarea muncei, lucru posibil prin democratizare mai largă; cum proletariatul nu poate singur să realizeze reformele democratice, fiindcă evoluția nu se face după rețeta lui Marx, și clasele intermediare nu dispar, e necesar ca proletariatul să se alieze cu... burghezimea. Socialiștii trebue să se lase de tactica lor de ură neimpăcată de clase, fiindcă ea nu corespunde nici cu direcția evoluției sociale, nici cu situația reală a claselor in societatea modernă. Ei trebue să utilizeze orice posibilitate pentru intărirea democrației — fără să se oprească inaintea considerațiilor dogmatice — să facă alianțe cu partidele burgheze și să susție chiar guverne burgheze.

Ideile lui Bernstein sint combătute foarte aprig de Kautsky, care se silește să stabilească că și in teorie și in practică ortodoxismul marxist e adevărat.

Cu toată lupta teoretică, nevoile vieții zilnice și necesitățile practice au impins pe socialiști la călcarea ortodoxismului dogmatic. La congresul din Lübek s'a admis rezoluția primită de Bebel că votarea budgetelor este permisă socialiștilor in caz de forță majoră.

In Franța lupta ortodoxilor contra schizmei (Jaurès) s'a dat pe chestiunea intrării socialiștilor in ministere și in majorități, bloque-uri cu partidele nesocialiste. Congresele din Paris și Amsterdam au fost chemate să rezolve aceste chestiuni. E caracteristic că adversarii strașnici a ministeriabilității socialiștilor și ai formării bloque-urilor au fost delegații Germaniei, Spaniei, Rusiei, Poloniei, etc., adică a țărilor unde regimul democratic politic este abia visat.

Schizma a fost condamnată. Revizionismul părea mort și inmormintat, iar ortodoxii triumfători ii cintau prohodul.

In răstimp viața continua să mărească gaura făcută in concepția tacticei socialiste. Socialiștii din sudul Germaniei (Baden) practicau schizma, de oarece luptau impreună cu burghezimea democratică pentru desființarea vechiului sistem de vot și introducerea celui nou, care se apropie de votul universal; in primele lupte cu noul sistem de vot au reușit clericalii, in lupta contra lor socialiștii se aliază formal cu național-liberalii. Ortodoxii ii atacară cu artileria grea; ereticii merg inainte fără sfială; au indrăznit să voteze cu guvernul chiar budgetele. Ereticii sint chemați in judecată la Nürenberg (1908), și cum se și cuvenea au fost condamnați conform canoanelor; dar, ca toți ereticii in asemenea imprejurări, ei au proclamat autonomia—autocefalia, și intorși acasă iar au votat budgetul cu guvernul (1909). Iar sint chemați la răspundere (1910, Magdenburg). Ortodoxii se pregătesc să-i excludă, dar li-e frică, intervine Bebel și suprimă din rezoluția pregătită excluderea. Ereticii se apară. Frank, leaderul lor, arată rezultatele practice obținute: 1) legea

instrucției publice care scoate școala de sub influențele bisericii (are și alte mari calități); 2) ușurarea impozitelor pentru familiile cu mulți copii; 3) participarea femeilor in comisiile școlare, și votul direct in alegerile municipale in localități cu mai puțin de 4000 locuitori. Se va zice că e puțin, se poate; dar sindicatele profesionale nu luptă luni de zile cu mari sacrificii pentru a obține o mărire a salariului cu cițiva pfenigi? O mică victorie poate prepara rezultate frumoase in viitor, a răspuns Bebel și cam alăturea de chestiune. El a susținut că opoziția sistematică și neintreruptă dă rezultate in sfera reformelor politice și sociale mai bine și mai repede decit oportunismul. Dovadă Bismark, care la 1884, a spus că, dacă nu erau socialiștii, puținele reforme pe care le-a realizat atunci, nu s'ar fi realizat. „Negațiunea a realizat intotdeauna mai mult decit așa zisa politică creatoare". Știința burgheză, capitaliștii și statele au refuzat categoric să recunoască principiul intervenționismului de stat in favoarea muncitorilor. Social-democrația i-a adus la această concepție. Iată incă un rezultat al negațiunei. Și ni se propune nouă să lăsăm această tactică din care a eșit puternica social-democrație cu trei milioane de alegători, pentru a face alianțe cu burghezia?

Iată in esență răspunsul ortodox. Incontestabil că sint aici multe lucruri adevărate. Dar sint două defecte principale. Mai intăi considerațiile sint prea generale și nu răspund la intrebarea ce e de făcut in cazul cind in situația dată depinde de atitudinea socialiștilor de a se realiza sau nu o reformă socială la ordinea zilei. Apoi Bebel, lăudind tactica trecută cu succesele ei și recomandind-o pentru viitor, uită un fapt foarte important. Această tactică s'a aplicat intr'un stat reacționar, iar revizioniștii au in vedere tocmai condiții politice democratice. Aici este nodul chestiunii: ar da tactica negațiunei intr'un stat democratic! Și cum Bebel n'a răspuns la aceasta, argumentarea lui stă in aer.

Totuși ortodoxii au invins la Magdeburg cu 212 voturi, contra 66, deci schismaticii reprezintă o forță respectabilă, o treime din social-democrația germană, și lucru semnificativ, această forță este in creștere. Schizmaticii au declarat că pun interesele muncitorilor mai sus decit disciplina ortodoxă. Chestiunea deci va reveni din nou. Puritanismul ortodox nu va putea resista, viața va trebui să invingă.

Intr'o formă mai categorică decit in Germania, problema tacticei s'a pus in Belgia. In Belgia nu e vot universal egal ci plural. Socialiștii și liberalii luptă acolo de mulți ani pentru votul egal. Guvernul clerical are o majoritate foarte mică. Pierderea cîtorva mandate, va determina plecarea clericalilor. Liberalii singuri nu vor putea guverna și realiza votul universal și egal; socialiștii vor trebui să intre in bloc să voteze budgete, să intre poate in minister, pentru realizarea votului universal egal, și altor reforme democratice. In caz contrariu, domnia clericalilor. Asupra acestei chestiuni s-au format in partidul social democrat belgian trei curente, ortodoxii neimpăcați, oportuniștii și mijlocii. Reprezentantul ortodoxilor, de Brücker, e contra ministeriabilității și formării blocului cu liberalii. Argumentarea lui este parafrazarea vorbelor lui Kautsky.

Anseele, Bertrand și Traquée sint pentru colaborare. Ei arată că intre hotăririle congresului internațional din Amsterdam și congresele naționale socialiste este contrazicere. La Amsterdam s'a oferit colaborarea socialiștilor cu partidele burgheze, iar congresele naționale au stabilit necesitatea colaborărilor electorale: dar a lupta impreună in alegeri și in urmă a refuza să guverneze impreună e non

sens; din cauza intransigenţei socialiştilor, opoziţia nu va putea avea majoritate parlamentară, ţara deziluzionată va chema la putere pe clericali şi progresul democratic al Belgiei împreună cu creşterea socialismului va stagna mult timp. Socialiştii n'au dreptul să'şi asume aşa răspundere. Ei propun a se declara categoric că la căderea ministerului clerical socialiştii sint hotăriţi a susţine pe liberali cel puţin cit timp la ordinea zilei vor fi reforme sociale şi politice importante.

Situaţia mijlocie este ocupată de leaderul socialiştilor belgieni, Vandervelde. El susţine că partidul trebue să fie autonom, nu trebue să-şi lege mînile cu hotăriri atit ortodoxe cit şi oportuniste. Se va hotări după împrejurări. „Dacă voi şti, a declarat Vandervelde, că votind budgetul războiului voi căpăta pentru Belgia votul universal egal, voiu spune dinainte cu cinism că voi vota budgetele războiului".

Punctul de vedere al lui Vandervelde a fost admis de majoritate.

Trecerea dela tactica veche la tactica nouă s'a făcut în Belgia mai uşor ca în Germania, din cauză că posibilităţile democratice sint mai mari aici.

Dacă hotărirea luată este definitivă, nu s'ar putea spune: mai întăi ea este încă teoretică şi nuşi-a căpătat sancţiunea practică. Foarte probabil că chestiunea va reveni la ordinea zilei în mai multe rînduri după nevoe.

Partidul socialist italian format în 1899 n'a fost nici odată deplin ortodox-marxist. Era şi natural să nu fie, avînd în vedere structura economică a Italiei, cu diviziunea nepronunţată a claselor, cu o majoritate de populaţie agricolă, cu predominarea micei burghezii, cu industrie urbană nu prea însemnată până în ultimul timp.

La început tactica era cea clasică, neîmpăcată, mai cu seamă din cauza reacţionarismului dominant şi a persecuţiei.

Dar după moartea lui Humbert se începe o politică liberală; îndată în partidul socialist se încep curente adverse, la început în chestiuni de tactică, apoi şi în chestiuni teoretice generale. Dela 1897 se desemnează trei curente 1) reformiştii, care sint pentru colaborare cu burghezimea, 2) stinga revoluţionară şi 3) mijlocia—integralii, care sint pentru toate posibilităţile: şi revoluţionare şi oportuniste; aceşti din urmă au predominat până la 1908, cînd dominaţia a trecut la reformişti. Cu venirea la guvern a ministerului Luzzatti, cu un program democratic, socialiştii au votat încredere întrînd astfel în majoritatea parlamentară. La sfîrşitul anului trecut la congresul din Milano s'a discutat tactica partidului şi s'a dat lupta între reprezentanţii celor trei curente. Au învins reformiştii în cap cu Turati. S'a aprobat tactica intrării în majoritatea parlamentară. Dar după două luni dela congres, socialiştii nemulţumiţi de guvernul Luzzati au eşit din majoritate.

Astfel încît chestiunea tacticei nici în Italia nu pare definitiv hotărită şi va reveni la ordinea zilei.

Afară de Germania, Belgia şi Italia, problema tacticei parlamentare ajunge la maturitate şi în alte state europene, prefăcîndu-se terenul pentru căderea principiilor tacticei vechi.

In Franţa radicalismul, cu cele două ramuri ale lui, conservatoare şi progresistă, e pe cale de disoluţie. Socialismul va fi chemat se colaboreze cu radicalii socialişti. Jaures încă anul trecut s'a arătat partizan al acestei idei, şi punctul lui de vedere e împărtăşit de mulţi, şi combătut de mulţi.

Nu fără dificultăţi practice serioase se face schimbarea tacticei socialiste pe toată linia.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE

Edouard Abramowski. *L'Analyse physiologique de la perception.* Paris, Blond et Co., 1.50.

Conştiinţa unei percepţiuni ar fi, după autor, „monada" lui Leibniz, care ar „reflecta în ea tot universul, care, în acest moment, cooperează cu organismul" individului.

Edme Tassy. *Le Travail d'Idéation.* Paris, F. Alcan, 5 fr..

Pe bazele a ceia ce autorul numeşte „filozofie constructivă", care ar tinde să unească datele neurologiei cu ale fiziologiei şi să arăte mai bine importanţa faptului psihic în sociologie,—Edme Tassy studiază mecanismul ideaţiunei, disociind activitatea intelectuală în: organică, mintală şi psihică.

Maurice Legendre. *Le problème de l'Education.* Blond et Co., Paris, 3.50.

Autorul scoate în relief greşala care se face grămădindu-se în capul copiilor prea multe fapte, prea minuţioase amănunte, prea bogat material din diferitele ramuri ale ştiinţelor.

ISTORIE

Henri Galli. *Gambetta et l'Alsace—Lorraine.* Paris, Plon-Nourrit, 3.50.

Autorul studiază rolul pe care Gambetta l-a avut în războiul din 70 şi în chestiunea Alsaciei-Lorrenei, luminînd multe lucruri nelămurite şi înlăturînd unele păreri defavorabile marelui autor, ce s'au emis de către unii istorici, în special de regalişti.

Général Comte C. de Monts. *La Captivité de Napoléon III en Allemagne.* Paris, Pierre Laffite, 5 fr.

Amintirile fostului temnicer dela Wilhelmshoehe, unde Napoleon al III-a a fost captiv în toamna şi iarna anului 1870—71, dau multe şi interesante amănunte asupra firii împăratului căzut, asupra felului de viaţă pe care-l ducea acolo şi asupra preocupărilor, gîndurilor şi plannurilor lui.

Ministère des Affaires étrangères. *Les Origines diplomatiques de la Guerre de 1870—1871.* Paris, Gustave Ficker, Tome III, sans prix.

Al treilea volum de documente privitoare la războiul dintre Franţa şi Germania, dă la iveală un material bogat şi adesea foarte însemnat pentru lămurirea chestiunii.

Regniald W. Jeffery. *The New Europe.* London, Constable, 8 str., 6 d..

Un tablou general asupra transformărilor politice, economice şi sociale ale Europei între 1789 şi 1889.

ŞTIINŢĂ

Ch. Richet. *L'Anaphylaxie.* Paris, F. Alcan, 3.50.

Descoperitorul acestei proprietăţi pe care o au unele substanţe de a mări sensibilitatea organismului faţă de ele, după ce au fost o dată injectate, publică acest volum în care arată diferitele experienţe pe care le-a fă-

făcut şi expune întreaga chestiune a anaphylaxiei,—care e tocmai fenomenul opus imunităţii ce se obţine prin vaccinare.

Ia et P. Murat. *Les Merveilles de l'oeil.* Paris, Blond et Co., 0.60.

Un mic studiu asupra funcţionării şi iluziilor delicatului organ care e ochiul.

Henri Coupin. *Lectures scientifiques sur la Phisique.* Paris, A. Colin, 3 fr.

Pagini alese din diferiţi scriitori şi savanţi însemnaţi.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICĂ. DREPT

Dr. Jacques Bertillon. *La Dépopulation de la France, ses conséquences, ses causes, mesures à prendre pour la combattre.* Paris, F. Alcan, 6 fr.

Un studiu intins şi documentat asupra acestei probleme atît de importante pentru viitorul Franţei şi care preocupă într'un grad foarte înalt pe oamenii de stat şi sociologii Republicei Franceze.

Abel Favre. *L'individualisme et la Réforme de l'Enseignement.* Paris, P. V. Stock, 1 fr.

Pleciud dela constatarea că învăţămîntul, aşa cum e organizat actualminte în Franţa, nu tinde la desvoltarea şi întărirea personalităţii, autorul propune să se reformeze în acest senz învăţămîntul.

Dr. Max Rumpf. *Le Droit et l'Opinion.* Paris, Larose et Tenin, 3.50.

Traducerea franceză a acestei cărţi care a făcut oarecare impresie în lumea juridică e datorită lui Louis Hugueney.

CRITICA LITERARĂ şi ARTISTICĂ

Otto Brahm. *Kainz.* Berlin, Egon Fleischel und Co., 1 m.

O monografie asupra marelui actor german, mort anul trecut. Autorul studiază personalitatea artistică a lui Kainz, scoţind în relief puternicele lui mijloace dramatice.

Archibald Henderson. *Mark Twain.* London, Duckworth, 6 sh.

Un studiu asupra marelui umorist american.

ETNOGRAFIE. FOLKLOR

G. Gandilhon Gens d'Armes. *Le Folklore Auvergnat,* extr. de „La Veillée d'Auvergne", 10 fr.

Un bogat material folkloristic şi o privire generală asupra isvoarelor şi bogăţiei acestuia în Auvergne.

A. Shewan. *The Lay of Dolon, some notes on the canons and methodes of honoric criticism.* London, Macmillan, 10 sh.

Autorul discută chestiunea dacă al X-a cîntec din Iliada, cunoscut sub numele de „Doloneida", a făcut dela început parte din Iliada, ori e un episod adăugat mai pe urmă.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Henry Asselin. *Paysages d'Asie: Sibérie, Chine, Ceylan.* Paris, Hachette, 1911.

Descrierea pitorească şi anecdotică a diferitelor aspecte ale naturii şi populaţiilor din regiunile cele mai puţin frecventate ale Asiei.

LITERATURĂ

Karl Henckell. *Weltlyrik, ein Lebenskreis in Nachdichtungen.* Munich, Lese-Verlag, 3 m.

E o colecţie de traducere din poeţii cei mai iubiţi de Henckel, el însuşi mare poet german.

Sînt traduse în limba germană bucăţi de Baudelaire, Verhaeren, Verlaine, Badenbach, d'Annunzio, Ada Negri, Drachmann, Puşchin etc.

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXI

(ANUL VI, NUMERELE 4, 5 şi 6)

I.—Literatură

Pag.

II.—Documente omenești

III.—Note pe marginea cărților

IV.—Studii.—Articole.—Scrisori din țările romîne și din străinătate

Pag.

V.—Cronici

VI.—Miscellanea

VII.—Recenzii

Pag.

Pag.

VIII.—Revista revistelor

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, și a face angajamente în privința anunciurilor.

Persoanele, care doresc sə se aboneze la *Viața Romînească,* sînt rugate să se adreseze Admnistrației prin mandat postal.

PREŢUL 2 LEI

Au aparut in editura revistei „Viaţa Romînească" şi se afla de vinzare la principalele librarii din ţara, precum şi la administraţia revistei:

I. Al. **Brătescu-Voineşti**. *In lumea dreptăţii*. Nuvele. Un volum, in 8°, de 290 pagini.—Preţul 2 Lei.

A. **Philippide**. *Specialistul Romîn*. Contribuţie la istoria culturii romîneşti din sec. al XIX-lea. Un volum, in format mare, de 96 pagini.—Preţul 1 Leu 50 Bani.

M. Lermontov. *Demonul*. Poemă tradusă de Ioan R. Rădulescu, precedată de o notiţă privitoare la „Poetul Caucazului". O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 64 pagini.—Preţul 1 Leu.

St. O. Iosif şi D. Anghel. *Legenda Funigeilor*. Poem dramatic, in trei acte. O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 60 pagini.—Preţul 1 Leu.

G. Ibrăileanu. *Spiritul critic in cultura romînească*. Un volum, in 8°, de 267 pagini.—Preţul 2 Lei.

G. Ibrăileanu. *Scriitori şi Curente*. Un volum in 8° de 320 p. Preţul 2 lei.

D. D. Pătrăşcanu. *Schiţe şi Amintiri*. Un volum in 8 de 292 pagini. Preţul 2 Lei.

A. Stavri. *Luminişuri* (Versuri). Pr. 2 Lei.